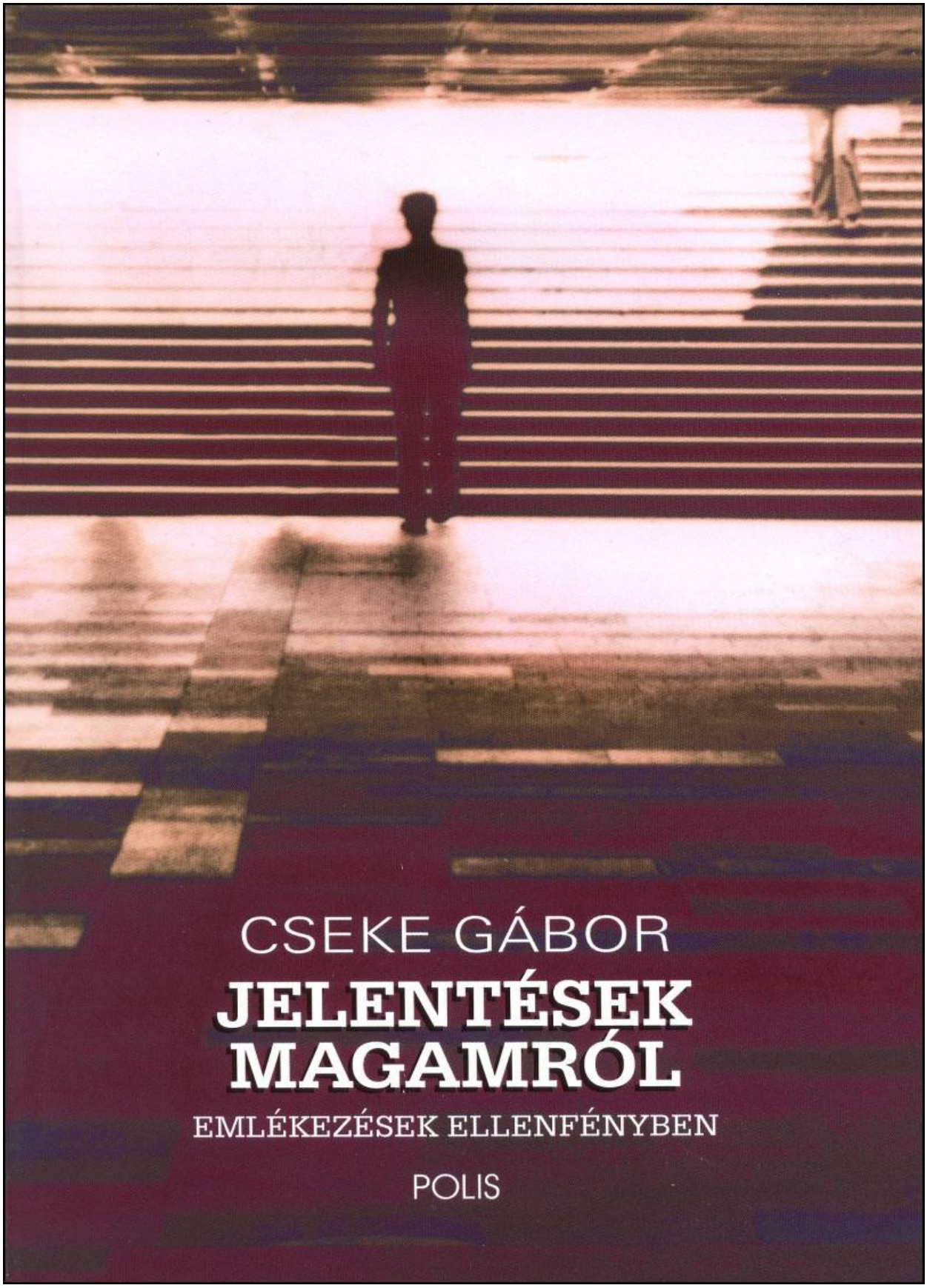

CSEKE GÁBOR

JELENTÉSEK MAGAMRÓL

EMLÉKEZÉSEK ELLENFÉNYBEN

POLIS

CSEKE GÁBOR

JELENTÉSEK MAGAMRÓL

Emlékezések ellenfényben

Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009

Bővített változat

Megjelent a Román Kulturális Alap / AFCN támogatásával

A könyvet tervezte, fedőlap: Unipán Helga

Felelős kiadó: Dávid Gyula

Szerkesztő: Zabán Márta

A nyomtatott változathoz képest újdonságnak számít
a Jelentések utóélete című fejezet

TARTALOM

Jelentések magamról

„Körmünk alá néz az idő”

A Jelentések [kritikai] utóélete

„Keserű, meghasonlott fickók”

Jelentések – a kolozsvári Gaudeamus könyvesboltban

A könyvről szóló első baráti megjegyzések tükrében

Dokumentum értékű emlékek – ellenfényben

A Jelentések – a brassói Reménység Házában

Párhuzamos emlékezés? (olvasónaplómból – 1)

Lélekgondozók (részletek)

Hát sose lesz vége? (olvasónaplómból – 2)

„Jelentések magamról”

Szavakon innen, szavakon túl

A Jelentésekről – levelekben, üzenetekben

A Jelentések – egy újdonatúj poémában

Jelentés önmagunkról

Ajánlás

Cseke Gábor fényben, ellenfényben

Beindított vívódások könyve

„...ártatlan vagy és mégis mindent elkövettél” (Cseke Gábor: Vallató éjszaka)

Az önvizsgálat útján – Cseke Gábor Jelentések magamról című kötetéről

Ki így tette, ki úgy

Egy baráti levél – két idősíkban

„...része voltam egy gépezetnek”

„Jelentések” – egy tévériportban (Ahogy én láttam...)

Nem tartom magam gonosztevőnek (Ahogy a barátom látta...)

A „Jelentésekről” – riportfilm a TVR bukaresti magyar adásában”

„Jelentések” – továbbra is önmagamban rágódva (olvasónaplómból – 3)

A mai nappal – 2002 nyarán vagyunk éppen – megkezdtem a mélyre ásást. Jobb lenne egy hűs kertben végezni e műveletet, de hát még valódi ásóm sincsen. A könyves szekrényem, otthoni íróasztalom viszont teli mindenféle papírral, fecnivel; évtizedeken át halmoztam oda, minden különösebb elképzelés nélkül kéziratait, feljegyzéseimet, leveleimet, dokumentumaimat. Magyarán: minden papírra vetett szarságot, amit csak el lehet képzelni egy írásbeliséggel megvert csodabogár házatáján.

Mostanig sikerült valahogy elodáznom az egész eddigi hordalékról szóló lustra megejtését. Szombat este van, ráadásul minden együtt ahhoz, hogy a cselekvéshez szükséges történelmi pillanat kopogtatását meghalljam: a tévé elromlott, pár napig üres a lakás, mindenki elutazott, beszélgetni sincs kivel...

Nekivágtam.

Nem tudom, meddig futja buzgalmamból, egyelőre máris egy fél méter magas papírhalmot sikerült felstószolni egy sarokba, azzal a sanda gyanúval, hogy zömének valószínűleg zúzdában a helye. Meglepő, rég elfelejtett dokumentumokra is bukkanok egyúttal, amelyeket ha szűkmarkúan is, de félreteszek – egy majdani, következő selejtezésig.

Túl sok papír összegyűl egy ember életében, ráadásul az egész valahogy csúnyán besárgul. Még az is, ami eredetileg halványzöldnek indult. Porosak, mállóak, penész és por szagát árasztják, egy idő után ideges viszketegséget váltanak ki az emberből. A gémkapcsok pedig megrozsdáznak, vagy ha alumíniumhuzalból készültek, szürke, tompa patinát kapnak. Isten ments, hogy felsebezzenek, mert nehezen gyógyuló, ronda sebet hagynak maguk után.

A pusztulás jegyeit viselik magukon.

*

Úgy képzelem az életet, mint egy többé-kevésbé tágas szobát, amely kitartó növekedésünkkel ugyanolyan kitartóan egyre jobban összeszorul körülöttünk, levegője mind szennyezettebb, fojtogatóbb, az ember egy idő után legszívesebben elmenekülne belőle, saját vétkeit próbálja felsorjáztatni, amiért e szorongatott helyzetbe jutott, vagy ha erre képtelen, akkor megkeresi azt a személyt, akire ujjal mutogathat, akitől – szerinte – minden rossz eredendően származik.

Kénytelen leszek a továbbiakban ilyen „lelki szellőztetéssel” elviselhetőbbé tenni a közös szobában tartózkodást, amíg az egyáltalán esedékes.

Életem hajnala olyan időkkel vágott egybe, amikor az éppen felnövekvő gyerekek – korosztályom –, miközben nyakukba kötötték a piros úttörő nyakkendőt (te jó ég, milyen büszkén viseltük, miközben tudtuk, hogy az országban akkoriban még összvissz’ alig száz gyereket ért e kitüntetés, s közülük az egyik mi lehettünk!), egymással versengve, kegyetlenül fordítottak hátat édes szüleinknek.

Abban a minden népit és munkásgyökerűt egekbe emelő, lelkes hangulatban sajnálkozva ugyan, de elhittem, hogy rossz csillagzat alatt születtem: értelmiségi-tisztviselő gyökerű, tanár szüleim az ítélkezők szerint tulajdonképpen tétova harmadik utasok, kerékkötők, becsületesek, ámde kijátszhatók, korrumpálhatók, eltéríthetők... Büszke voltam rá, hogy az iskolában forradalmian meglobogtatott ateizmus okán dacosan hátat fordíthattam a klérusnak, majd a vallásnak (a szenteskedést azóta se tűröm – de nem csak vallásgyakorlók esetében!). Valósággal sóvárogtam magam is munkás-paraszt kortársaim szerencsés helyében lenni, akik közül nem egy becsületesen és megérdemelten igyekezett mindenben az élre kerülni, míg mások inkább csak az előjogok közelébe kívánkoztak, élni és visszaélni velük. (Becsületesen szembenézve a múlttal, a megtett úton, mindenütt ott van a gyalázat sara is, s cipőnktől kezdve egészen a lelkünk mélyéig vastagon rászáradt. Van, aki már észre sem veszi.)

Akkor nyíló eszemnek volt egy olyan felderengése, hogy addig mind lehetett a történelem, úgy, ahogyan az megesett, viszont én leszek az a szerencsés, akitől tovafelé immár csakis igazságos, jogos és elvszerű dolgok történnek meg. Szentül hittem: elég lesz a kormányosnak ezután bemérni a törekvés irányát, és a szélfúvásokkal mit sem törődve, tartani a kormánylapát dőlésszögét.

Sajnos, csúfosan elbuktunk mi is. Ha egyénenként nem is mind, de közösségként, nemzedékként nyomorultul és sajnálatosan. Ezt, ha legalább a végjátékot becsületesen szeretnénk letudni, be kell ismerni: magyarázatra igen, mentségre semmi szükség...

Mindenáron jónak és becsületesnek, meg mindennek lenni – ez a hitem kitartott azokban az években is, amikor már családot alapítottam, amikor első gyermekeim születtek, és cselekedeteimben igyekeztem e szándékhoz igazodni. Ekkoriban kerültem kapcsolatba a német konkrét költészettel, melyre jellemző, hogy a költő elveti a megszokott költői sallangokat és metaforát-hasonlatot félretéve, a dolgokat néven nevezve ápertén fejezi ki gondolatait – azok egyszerűsége, lényegre csiszoltsága hordozza magában a lírát. Egyik napról a másikra szörnyen rokonszenves lett számomra ez az irányzat, amikor a világ mindinkább

a barokk hagyományokra ütő, kiürülő szóvirágok felé terelte a közgondolkodást, amikor 1970 után a párt- és országvezető kultuszát kezdték újból elültetni sok millió ember fejében, s hatása alatt egy sor versem is született, bár a legtöbb inkább csak szánni való kísérlet maradt.

Különösen büszke voltam az alábbira, amely eredetileg címet se kapott – annyira önmagáért beszélt – és az 1980-ban megjelent Ellenállás c. verskötetem egyik indító verse, amolyan vezérstrófája lett:

szépen

igazul

elvszerűen

sose önzőn

bátran

lelkesülten

bölcsen

másokért is

makacsul

utolsó leheletig

mintha csak egy nap lenne az élet

Akkoriban a Bukarestben megjelenő, egyetlen romániai magyar ifjúsági hetilapnak, az Ifjúmunkásnak voltam a főszerkesztője. Az újságot, akár csak minden központi kiadványt akkortájt, tulajdonképpen a pártközpont irányította, oda kellett előzetesen és rendszeresen benyújtanunk a lapterveket, később meg már a kefelevonatok alapján betördelt félkész lapot. Ami ezekből nem tetszett, gyanúsnak tűnt avagy egyenesen disszonáns volt odafönt, azt egyszerűen törölnünk kellett, különben nem ütötték rá a terjeszthetőségi pecsétet.

A nagy Vezető születésnapja január végén volt, s pár esztendő merész harca után a személyi kultusz és annak következményei ellen amúgy általánosságban, az egyik évben eljött az idő, amikor bár még csak szelíden, de leszóltak odafentről: minden kiadványnak kötelezően illik megemlékeznie a hőn szeretettről. Az ember berzenkedett magában, kereste a kibúvót, az egérutat: amilyen szinten én magam voltam, nehéz lett volna a retirálás. Annyit tehettem,

hogy kollégáimat nem kényszerítettem semmilyen „nemszeretem” lépésre. Az egész első oldalt elfoglaló vezércikket saját kezűleg írtam, a végső csiszolásba a KISZ KB propagandatitkára is besegített. Aki mellesleg, mintegy barátian felkért, hogy mivel tudja, magam is foglalkozom a költészettel, sőt, kötetem is jelent már meg, legyek szíves írjak egy köszöntő verset a román testvérlap, a napi megjelenésű Scânteia Tineretului számára. A fordításról ők gondoskodnak... Abban a meghitt, bizalmas hangulatban kétségbeesetten kerestem magamban a szalmaszálat, amibe kapaszkodhatnék, de az idő telt, és én nem találtam fogást, nemet pedig nem mertem mondani. Bólintottam egyet...

Azt reméltem, talán megfeledkezik róla. Nem egyszer fordult elő, hogy a vezetői óhaj, utasítás nem élt tovább 48 óránál. Ha szerencséje volt az embernek, el tudta panamázni a számára kényelmetlen feladatokat. Csak ki kellett várni türelemmel a helyzet alakulását. Ezt tettem én is, bár titkon sejtettem, hogy a rábólintásommal valami végképp megpecsételődött.

A román napilaptól percnyi pontossággal jelentkeztek, tudtak az ígéretről, másnapra pedig várták a szöveget. A kritikus nap előtt megírtam néhány egyszerű strófát, egyenesen románul, nehogy mások olyasmit fordítsanak-ferdítsenek belé, ami nem tőlem származik. A rövid szöveggel azt akartam valamiképpen jelezni, hogy ha már kikerülhetetlen, kell léteznie olyan köszöntésnek is, ami nem föltétlenül azonos a hódolattal.

Csakhogy az eredeti szöveg sehogy sem volt a pártközpont szája íze szerinti, miután a cenzúra jelezte fölfelé a többértelmű sorokat. Szorongatott helyzetemben, kínomban elővettem az akkor még csak kéziratban létező fenti néhány sort, némileg átfogalmazva, mintegy második részként, „pozitív kicsengésül” az első részhez csaptam és kis tépelődés után föléjük írtam, címként:

Az Elnök hite

I.

nem a földrengés

nem az árvíz

nem a tűzvész

nem a járvány

fenyeget minket

nem a veszteség
nem a pusztulás
nem a halál
tör le bennünket

a lelkesedés hiánya
a szeretet hiánya
az őszinteség hiánya
a becsület hiánya
vág néha kupán

II.
szépen
igazul
elvszerűen
sose önzőn
bátran
lelkesülten
bölcsen
másokért is
makacsul kitartva
mintha csak egy nap lenne az élet

Így küldték véglegesen nyomdába, születésnapi köszöntő gyanánt.

Odafent még másfél napig töprengtek, hogy rábólintsanak-e vagy eltanácsolják. Az volt az egészben a nyugtalanító, az szülte a tanácstalanságot, hogy a szíve mélyén majd mindenki érezte, tudta, hogy keserű színjáték az egész, amit a versike nyíltan komolyra vett. Végül is azért nem tudtak soraimba belekötni, mert mindazt, ami bennem személyes és általános emberi eszmény volt, nyíltan kivetítettem az elnökre. Ha ez ellen valaki kifogást emelt volna, akkor maga alatt vágja el a fát.

A vers aztán sokszor megjelent, ilyen-olyan alkalmakkor, (egyelőre még közöletlen) magyar változatával díszkötetbe is került. 1980-ban, Előréhez kerülésem első évében, a soros születésnap előtt megismétlődött a korábbi történet, immár a főszerkesztőm részéről. Akkor a „szalmaszál” az volt, hogy rámutattam a díszkötetbeli vers magyar változatára, mondván: tessék, készen is van, mert az még nem jelent meg sehol magyarul... A szerkesztőségi főtitkár tanácstalanul csóválta a fejét, személy szerint túl disszonánsnak találta, és arra kért, hogy vagy két helyen írjam át. Megmakacsoltam magam: ami a könyvben van, az dokumentum. Hogyan merném én átírni? Ha úgy érzi, hogy nem közölhető, mondjon le róla...

Persze, hogy megjelent. Egyfajta „sláger” lett belőle... Akadtak szerkesztők, akik megkérdezték, újraközölhetik-e, mások kérdezés nélkül átvették, használták. Ezek ilyen idők voltak: ez volt a sajtógyakorlat, magam is ebben az úzusban nevelkedtem, miért is akadtam volna fönn rajta?

Sajnos, az első kompromisszum után már a másodikat könnyebb volt elkövetni, a harmadikba, negyedikbe pedig egyenesen azzal a gondolattal mentem bele, hogy – most már úgyis mindegy...

Amikor 1989 végén nálunk is feje tetejére fordult a világ, majd az agyondicsért vezetőt pillanatok alatt falhoz állították és szitává lőtték, a soron következő év, 1990 januárjában, a születésnapi dátum közeledtével próbáltam négyszemközti írói számvetést készíteni magammal. Ennek a nyoma az alábbi, korabeli verses „jegyzőkönyv”:

Ilyenkor már a penzumon

járt az eszem

minden kényszerű sor le nem mosható szenny

az életemen

soha többé hozsannát senkinek

fogadom

és ez már nem az első

alkalom

minden magyarázatom csupa nevetség

holnapi énem hallgatom

soha többé tollat a kézbe

de hát tehetem-e

birkózik bennem a szégyen s a versfaragás

szelleme

mint aki elkártyázta minden pénzét

egyetlen éjszaka

fázik éhes

de tudja soha se mehet

már haza

Azokban a napokban világossá vált előttem: a mélybe süllyedésből való megváltás nem következik be könnyedén, önmagától. Meglehet, soha sem is talál rám, hiszen az aljasságot szülő szabályozott rend most hirtelen fellazult és ellenőrizhetetlenné vált. Most már nem csak egyvalakitől vagy valamitől tartottunk, hanem minden irányból félhettük az esedékes ütést.

Azóta se sokat változott a helyzet.

Mintegy magamra mért penitenciaként visszaparancsoltam magam az irodalmi életből a hallgatásba. Hosszú éveken át nem mutattam, nem adtam verset közlésre senkinek. Egész egyszerűen így találtam illendőnek. Azt reméltem: a hallgatással visszaszerezhetek valamit eljátszott hitelemből.

Azoknak a tisztulni, menekülni vágyó, vergődő napoknak a lenyomatai az alábbi verssorok:

Vezeklés

Vakon hittem hogy veszély les reám

a hóban katona topog tova fegyver kelepel

a kinyomott újság kötegével a fejem alatt

egy íróasztal lapján szunnyadtam el

álmomban mindenki mindenkivel harcolt

torkomat keresve vonaglott egy dühödt marok

aztán az ablakon beözönlött szennyesen a hajnal

ott talált gyáván gyötrődve: szabad vagyok

*

Hetek óta kering fölöttem valami megmagyarázhatatlan búcsúhangulat. Az őszről szokták mondani, hogy az elmúlást idézi, de belőlem most a tavasz csalja elő ezeket az érzéseket. Talán azért, merthogy tavasszal-nyáron értek a legnagyobb veszteségek?

Nyár volt, amikor édesanyám – pár nappal a 40. születésnapom után – gyógyíthatatlan bélrákban kiszenvedett. Tavasz volt, amikor (pár év múlva) az apám esett össze a kolozsvári utcán: megállt a szíve. Április vége volt, amikor egyik legjobb munkatársam és barátom, a lapnál elődöm, egy éjszaka agyvérzést kapott, és mire megmenthették volna, már menthetetlen volt. Pár hete hunyt el volt magyar tanárom, zabolai Fejér Miklós, aki az irodalommal annak idején megfertőzött, de akitől azután is állandóan csak kaptam és kaptam – emberségben, tapasztalatban, ambícióban. Az elpusztíthatatlanság élő jelképének tartottuk – megjárta a Don-kanyart, a szibériai hadifogságot, 1957-ben megírta (igaz, nem egyedül) az első erdélyi magyar irodalom tankönyvet (ma is a legjobbak egyike), majd egy helyesírási szótár miatt – koholt vádak alapján – több évi börtönnel sújtották, utána meg a tanügyben lehetetlenné tették működését. Többször eltört a lába, combcsontja, kétszer volt infarktusa is, megszámlálhatatlan tüdőgyulladása, de ő valahogy minden tavasszal kilábalt belőlük. Most, 2002-ben ez egyszer nem sikerült neki: a 90. évet töltötte volna az év végén.

*

Rólunk, újságírókról azt mondják: akár a bányászok, az átlagnál jóval veszélyeztetettebb emberfajták vagyunk. Vagyis, idő előtt könnyen beadhatjuk a kulcsot. Nekem aztán minden előfeltételem meg is lenne hozzá: 1962-től, hogy kiléptem az egyetemről, egyfolytában újságot írtam, szerkesztettem. Mintha egyébre nem is lettem volna jó...

Igazából, nem is nagyon vágytam más foglalatosságra. Az újság volt az egyetlen és az utolsó szerelem. Ami értelmet adott életemnek, és amely jégre vitt.

Amit szívből megutáltam belőle: az a szerkesztőségi élet. Türelmetlen vagyok, hogy mihamarabb búcsúzhassak szeretett szakmám szervezett művelésétől, mert nem szeretném, ha a szerkesztőségből vinnének el egy délelőtt (vagy délután, az időpont teljességgel mindegy), szirénázó kékcsillagos autóval; a sors viszont nem ereszt, a cég adósságai miatt még robotolnom kell egy-két évig, a módosult nyugdíjtörvény értelmében, hiszen a szinte állandósuló likviditási gondok miatt a lap évek óta képtelen átutalni az alkalmazottak tébéjárulékát, emiatt aztán a korkedvezményes nyugdíjazásnak is befellegzett...

Pedig hát mennyivel nyugodtabb lenne mindezeket a nyugdíj árnyékából leírni, valahol Csíkszeredában, a Hargita tövében, ahová visszavonulásomat készítgetem.

Az emberben, sajnos, olyasmi is lerakódik, megmarad, amiről később úgy gondolja: a legjobb lett volna elfelejteni. És ha történetesen, valamilyen betegség folytán az ember kezd is felejteni, a teljes emlékezetvesztés azért csak fehér holló! Valami mindig megmarad bennünk, odabenn, ami nem hagyja nyugodni az embert, szívesen megfejtené, akár a makacs, megnyílni nem akaró rejtvényt, egy visszatűnő nevet, dallamot, vagy egy homályba vesző történés gyökerét.

Emlékezni kell – mindenki ezt szajkózza. De azért ne legyen szégyen farkasszemet nézni azokkal az emlékeinkkel sem, amelyek, úgy tűnik, nagyon nem kívánatos vendégeink.

Ó, de hiszen ezt már láttam, ezt már olvastam (déjà vu, déjà lu...) valahol, ez olyan ismerős táj – de hol? mikor? –, és bármi legyen is rá a válasz, ne féljünk nevén nevezni, kimondani.

*

Amíg Bukarestben, e dél-romániai, alföldi városban meg nem telepedtem, egyáltalán nem kóstoltam halat. Ott viszont megtanultam: valamikor, hosszú időn át a szegények eledele volt, a telemeának nevezett sóstúróval, a puliszkával, az olajbogyóval (maszlina) és a savanyított korpaciberével (bors) együtt; ez utóbbi majdhogy nem kötelező bármilyen leves – ott csorbának mondják – elkészítéséhez.

Aki szegény volt, mint a templom egere, ezen azért megélt. Fillérekbe – banikba – került. Sőt, a bukaresti ember sokszor ingyen is hozzájutott a nagy testű, kövér pontyhoz vagy a kárászhoz: a fővárost övező tavakban csakúgy fickándoztak a degeszre hizlalt, tenyésztett halak, amit aztán a jónép úgy dézsmált, ahogy nem szégyellt. Mondják, kora ősszel akkora halsűrűség volt e tavakban, hogy ha az ember bárhol beleállt a vízbe, kézzel is könnyűszerrel kiemelhette az ebédre valót.

Az első hónapokban képtelen voltam betelni a halhúsok válogatott zamatával. Mert ahogy a sajtokból is sokféle van, így a halfajták íze is nagyban különbözik egyik a másiktól, mindegyiknek van egy olyan sajátossága, ami miatt az emberek élnek-halnak érte.

Mára a szegények eledelének nevezett étkek legalább olyan elérhetetlenek a pénzteleneknek, mint például a fekete kaviár. Amíg a legegyszerűbb hal is drágább a disznó- vagy a csirkehúsnál – és ha a szegény embernek van némi pénzecskéje, akkor azt biztosan nem halra költi elsősorban –, az után csak a nyála csorog legfeljebb. Tehát ha a hal méregdrága lett, akkor a fekete ikra többszörösen megfizethetetlen hozzá képest, de mert erről is, arról is lemondunk, testvérek lesznek a mellőzésben.

De azért egy fabulában valahogy ma is helyet kaphatnak. A vers mindent megbír, a fiókok mélye pedig sok mindent elhallgat.

Elkeseredett hangulatban írt versem került ma elő, még az 1980-as években készült, a közlés minden reménye és szándéka nélkül. Nem tudom, mi ütött belém, hogy egyszer, meghökkentésül szántszándékkal felolvastam egy bukaresti irodalmi esten, zsúfolt hallgatóság előtt. Érdekes kísérlet volt: azokban a nem túl dicsőséges és jócskán vigyázz-állásos időkben, amikor a halandók számára a külföldi utazás elérhetetlen álom volt, rejtjelezve illett megszólítani az olvasóközönséget, hogy értse is, meg nem is, milyen csapdában élünk szinte mindannyian.

Fabula

friss hallal a hóna alatt

beállított hozzám a tenger istene

részeg volt de

nem látszott nagyon rajta

a tátogó síkos jószágot egyetlen
mozdulattal az asztalra
csapta
és inni kért

nem adtam néki

hogyisne
még majd azt mondanák
hogy titkon
világ körüli
útra készülődöm

biztosan megorrolt
de azért sikerült kitennem
a szűrét

néztem néztem a halat
mit ottfelejtett
akár egy rejtett mikrofont

hát akkor elő
a kést hisz fejtől
büdösödik mint tudjuk

filéztem sütöttem roston rántva
pikkelyeit szálkáit
kidobtam

így lett a hal kelendő

így maradtam halandó

A fabula első részét nevetgélve, hangos érdeklődéssel fogadta a terem, de ahogy kiejtettem azt, hogy „ottfelejtett mikrofon”, a padsorokban egyből megfagyott a levegő, s oly sűrűvé vált a csend, hogy azt hittem, a pulzusom lüktetését is meghallom. Hiába fejeztem be a verset, pillanatokig senki nem merte összeverni a tenyerét, még udvariasságból sem. Sok néző arcán tisztán láttam: legszívesebben bent se lennének a teremben, s úgy elbújnának, hogy ne lássa őket senki. Végtelenül megsajnáltam őket és sokáig kínosan éreztem magam a minden bizonnyal provokáció ízűnek is vélhető gesztusom miatt. Gyerekes játék volt ez a tűzzel, ami senkinek sem használt, és megválaszolhatatlan, kínzó kérdéseket hagyott másokban. Akkor, persze, ez még nem fogalmazódott meg bennem, de azért a történtekből okulva, jól elrejtettem a szöveget, s ha nem kezdek hozzá a napokban az élet-leltárhoz, ki tudja, mikor került volna és kinek a tekintete elé?

*

Szüleimtől úgy hallottam, s eddigi életemben magam is úgy tapasztaltam, hogy míg a világ, az ember legbensőbb énjének – amit jobb híján léleknek nevezünk – tulajdonképpen örökké és lényegileg rejtőznie kellett, hogy a kurzusként fölötte uralkodó idő rabjává ne tehesse.

Számomra kezdetben, gyermekkoromban a környezetemre, iskolámra – amelyet apácák tartottak fenn – jellemző vallásos túlbuzgóság és keményfejűség tűntek fenyegetőnek, ezért aztán komoly színlelésembe került megnyugtatni szüleimet, de főként apai nagyszüleimet, továbbá apáca köntösbe bújt tanítónőimet, hogy én vagyok a világ legszófogadóbb fiacskája.

A régi családi fényképekről ma úgy látom, hogy az alakoskodás mellé ráadásul még ártatlan angyal arcom is segítségemre volt (bár ha jobban megnézem, egyre inkább tűnik kópésan ravasznak – vagy csak én látom bele azt, amit manapság magamról tudok és gondolok?!). Ez a szerepjátszás aztán hűségesen végigkísért egész iskolai életemen, de talán még tovább is. Ez idő alatt pedig a világ fölött nagyot fordult a kocka, egyik napról a másikra megszűnt a királyság, eltűntek az apácák, az osztályterem faláról eltűnt a kötelező feszület, nem volt többé vallásóra, se sűrű templomlátogatás, se egyházi lapra való kötelező előfizetés, se gyónás, se áldozás... Szüleim, a nagyszüleimmel ellentétben, úgy látták jónak, hogy gyermekeik ne húzzanak ujjat az új időkkel,

simuljanak csak bele a materialista szellemű, háború utáni, tápászkodó és páratlan ígéretekkel kecsegtető új világ elvárásaiba, aztán majd meglátjuk, mi történik...

Mire felnőttünk, kiderült: újfent csak színházat játszottunk és hogy legbensőbb énünknek az újfajta béklyók sincsenek az ínyére, de akkorra már a saját lábunkon álltunk, kételyeinket igyekeztünk megtartani magunknak, és nem adtuk tovább nyíltan gyermekeinknek; miért is nehezítsük meg világhoz igazodásukat, védekezési reflexeik kialakulását? Furcsa kettős játék volt mindez a mi családunkban: egyfelől próbáltuk megteremteni az otthoni, lehetőleg nem túl korlátozott demokrácia lehetőségét, ugyanakkor következetesen arra inteni a gyerekeket, hogy e szabályoknak a külső világ már nem engedelmeskedik, ráadásul a külső szabályokat kell elfogadni irányadóknak...

Az 1989-es rendszerváltás előtt közvetlenül már mindenkinek elege lett mindenből. A hatalom kétségbeesetten kapkodott, egyik otromba hibát a másikra halmozott – kinőtte magát, túlfőtt, megromlott, saját szennye fojtotta meg –, most meg sajnálattal azt kell tapasztalnom, hogy minden korábbi, megszakított, diktatórikusnak tartott politikai-társadalmi-szellemi beidegződés diadalmasan visszajön, csak más színhelyeken, más jelmezek és szerepek között. Az istenhit, a vallásos normarendszer újra kezd otthonosan befészkelődni a hatalomba, mindinkább döntőbírónak lenni szabadságra vágyó lelkeink fölött.

1979 szeptemberében, Péter fiammal tengeri utószezonból, két hetes nyaralás után tértem haza vidáman, kipihenten. Elégedett voltam, hiszen a hónapokon át tartó kimerítő sajtórobot után sikerült néhány tucat verset írnom a kora őszi tengerpart nyugalmában. Kollégáim azzal fogadtak az ifjúsági lap szerkesztőségében, hogy a jelek szerint kitelt volna az időm, legalább is azt csiripolják a madarak. A hír, bár még csak szóbeszéd volt, nem lepett meg, s valóban, még aznap, alig pár óra teltével felhívattak a Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságához. A verdikt így hangzott: elég idős vagyok már (39 éves) ahhoz, hogy immár nyugodtan átengedjem a főszerkesztőséget egy fiatalabbnak. E logikában nem is lett volna semmi hiba, ha ez az alapelvként következetesen meghirdetett szabály, miszerint a KISZ-szervezet vezetőinek, s értelemszerűen az ifjúsági lapok vezetőinek is, egy bizonyos életkor – 35 év – után nincs mit keresniük a mozgalomban, minden esetben működik is. De mindig csak akkor léptették életbe, amikor valakitől szerettek volna megszabadulni, netán nagy szükség támadt rá, valahol, magasabb régiókban.

Az volt az igazság, hogy 1979-re már a második testvérem adta be kitelepedési kérelmét, Kanadába készült. (Az első a hetvenes évek közepén felejtett el hazajönni egy franciaországi továbbképzőről.) Mindkét esetben jelentést kellett írnom a személyzetinek, részletesen ecsetelve a körülményeket. A tájékoztatás

mellett persze, annak is szerepelnie kellett az okmányban, hogy... szóval, hogy mosom kezeimet. Ennek dacára az események bekövetkeztekor még nem rúgtak ki. Csak amikor megérett rá a helyzet. De persze elegánsan, a szabályokat betartva. Addigi fizetésem egyetlen fityinggel sem látta kárát, a jobboldali traktusból átkerültem a sajtóház átelleni szárnyába, az Előre napilaphoz. Írónak, riporternek, kiemelten szabad munka- és időbeosztással.

Egyáltalán nem tűnt istencsapásának; ráadásul megkönnyebbültem. Óriási terhet éreztem lezuhanni a vállamról. És a lelkiismeretemről. A sok addigi kompromisszumtól már-már valósággal eltorzultam. Akkor, pillanatnyi fellélegzésem mámorában azt hittem, könnyen szakíthatok a múlttal. Nem kell majd bejárnom, kimaradhatok a szerkesztőségi kalodából. Hónapokig nem tudtam betelni a sok szabadidőmmel. Ehhez fogtam, ahhoz kezdtem. Visszatért az élet- és íráskedvem. Rögtön kiutaztam Bukarest környékére riportot írni, fényképezni. Újságot akartam írni, akár a kezdeti években, tudósítói életemben. Valósággal lubickoltam a szabadságban.

Egyik este, jóval a rendszerváltás után. Valahogy nem jön álom a szememre. Találomra könyvet keresek elő, és zsibbadásig olvasok, olvasok. Belealszom, felébredek, megint olvasok valamennyit, újra visszazuhanok az álomba.

Előveszem 1983-as verskötetemet (Az ítélet születése, Kolozsvár), emlékeztem rá, hogy abban több ún. termelési verset is közöltem, már csak halványan emlékeztem rájuk, s kíváncsi vagyok, mai szemmel, mostani tapasztalatommal milyen lesz a szembesülés a rendszerváltás előtti „vétkeimmel”?

Akkoriban az ilyen típusú versek úgymond „vitték” a könyvet: megkönnyítették a kiadását. Függetlenül attól, hogy a téma végül is milyen kicsengést kap, maga a tény, hogy az emberi munka szó szerint a vers konkrét képvilágának kellős közepébe került, meghatározó kultúrfórumokon biztos átmenő jegynek számított. A magam érdekében kötöttem ki e furcsán hibrid költői műfaj mellett: elvégre az újságírói munka során nem csak könnyen, hanem kötelességszerűen vetődtem el az ipari világba, de az ott tapasztaltakat inkább úgynevezett „versben” próbáltam végül kamatoztatni.

Álljon itt belőlük egy mutatóban, amely egy nagybányai utazás élménye nyomán keletkezett, amikor egy délelőttöt töltöttem a központi ércmosóban – ahol az összezúzott ércből kimosták a vasat, a rezet, az aranyat...

Technológiai jelentés az ércelőkészítésben elért sikerekről

1

huszonnyolc lépés oda

ugyanannyi vissza

minden rendben ahogy látom

a hab

a zagyban motollázó

lapáton

buborékban a csilló szemcsék

de nyikorog ez az ócska bakancs szerencsére

nem hallani e zakatában

ideje már újat huszonnyolc

lépés oda ugyanannyi vissza ahogy látom

minden rendben a hab

a zagyban motollázó

lapáton

2

itt kérem flotálunk

megállás nélkül

aki nem tudná ez az ércelőkészítés

egyik válfaja mert

több is van a bányából

egyenest idefurikázzák

az ércet ami hát

kő meg föld meg agyag meg pala

és még valami
oly tompán dübörög a gép csak
nincs valami baja

3
hja
ez egy aprítómalom na
ennek érdekes története van
elmondhatom
elég az hozzá hogy
aki ércet akar
nem hull annak ölébe semmi pengve
se arany se ólom se réz
se vas
mint ez a por a tenyerembe
mi itt rendre összezúzunk
követ földet agyagot palát
forog a malom
mese nincsen aki
beállt a táncba ne sajnálja magát

4
éppen erről akartam mesélni
hogy mi történik odabent
egykor kalapács verőléc golyók
morzsoltak ízzé porrá mindent
ahogy a technika akkortájt

szóval tetszik tudni ugye
mi se lehettünk okosabbak
másoknál az asszony
örökké hajtogatja te sándor
húzd meg magad no
nem ezt akartam mondani
de a por
meg a szutyok
és a kínlódás ugye
az valami förtelem
csak törtük törtük aprítottuk morzsoltuk
zúztuk egyre
jobban
már az apja se ismert volna rá hogy
aztán mindez szépen átlibegjen
a cellák buzgó vizén
dús habbá szelídülve
huszonhét huszonnyolc most pedig
vissza

5
és megszólaltak az okosok
mindig akad belőlük
egy egy
hisz azért tartják őket járjon
az eszük akár a kakukkos óra és kitalálták
minek annyi kalapács verőléc acélgolyó

egyáltalán minek annyi

cécó

mikor tudnivaló hogy a nagyobb

ércdarab mert ugye itt mi kimondottan csak arról

beszélünk a nehézkedési erő

no meg a nyomában fellépő súrlódás

folytán könnyűszerrel magától is

összezúzza a kisebbet és fordítva

így is történt a kísérlet

pompásan bevált

nincsen por az a szörnyű lárma

fürgébben forog a malom

mese nincsen

hiába ugrál végül megadja magát

aki beáll a táncba

6

ennyi az egész

azóta vidámabban sétálok idefönt a rácson

huszonnyolc lépés oda

ugyanannyi vissza

minden rendben ahogy látom

Hatvan esztendőmmel a hátam mögött, egyre többször kapom magam azon, hogy szinte látom, tapinthatóan érzékelem az életem magukba forduló, ismétlődő köreit: ugyanazokat a díszleteket, majd a kísértetiesen hasonló akciókat és reakciókat. Megismétlődő szavakat, gondolatokat, gesztusokat. Ez, gyanítom, azért van így, mert mindinkább megfosztottam magam – méghozzá huzamosabb időn át – az új külső ingerektől, a korábban annyira áhított belát-

hatatlantól, a kalandtól. Felhagytam azzal, ami már-már lételemem volt, pontosabban dehogy hagytam föl vele, csak nagyon is belső, láthatatlan síkra tereltem, oda, ahol nincsenek tájak, emberek, szokásrendszerek, megtapasztalható hagyományok, kultúrák – csupán a már meglévőt marcangoló, osztó-szorzó kételyek, kérdések, töprengések.

Lám csak, hát ilyen könnyen feléli magát az ember? – tépelődöm. Igaz, még évekig eljátszadozhat mindazzal, amit magába gyűjtött, rejtett, talán fel sem tűnik senkinek – vagy nem túl sokaknak –, hogy mindez már a tehetetlenség tökélye, a kimondás megújulásra képtelen kényszere, az üledék kotrása, kétségbeesett és reményvesztett aranymosás, gyémántcsiszolás – de hol vannak a gyémántok, és hol a csiszolószerszámok? A védőszemüvegről nem is beszélve...

Egyre kevesebb a türelmem másokhoz. Mintha embertársaim elvennék előlem a levegőt és ezért minduntalan sértődőre állva, épp csak a legszükségesebb beleérzőképességgel tűrnék meg másokat magam mellett, de ha lehetne, tulajdonképpen azt kívánnám, senki se zavarja az én köreimet. Száműztem magam a töprengéseimbe, és már-már el is fogadom ezt az új helyzetet.

Az az érzésem, ha most mellettem lábatlankodna egy kisgyermek, mondjuk egy unoka, akkor még annyi időm és türelmem se lenne rá, mint egy átlagembernek.

Pedig hogy szerettem én hancúrozni valamikor a csöppségekkel, a nyíló eszű kisdiákokkal! Akkor viszont épp azon csodálkoztam – mert magamat mindig ideges, türelmetlen természetűnek tudtam –, honnan és mikor szorult belém annyi türelem, hogy órák hosszat eljátszadozzak velük, meséljek nekik, hogy észjárásukra hangolódjak. Milyen események, körülmények, sérelmek taszítottak oda, hogy most egy hajszolt, örökké idejefogyott vénemberként dohogjak, ha valaki kopogtatni mer lelkem ajtaján?

Az általam fölöslegesnek tartott, környezetemből érkező kérdések, kérések, elvárások annyira tudnak bosszantani, mintha minden esetben a szőnyeget rántanák ki a lábam alól. Te jó ég, mivé is lettem? Vagy talán ilyen voltam mindig is? Oly nehéz ebben dűlőre jutni...

Mindenkinél jobban kívánom már a lövészárkok betemetését. És nem azért, mert valakik többször is nyilvánosan meghirdették ezt – ha meg tudják tenni, le a kalapom előttük! –, hanem mert tényleg elég volt már az örök húzd meg, ereszd meg-ből. Egész eddigi életünk tulajdonképpen nem volt egyéb egy kegyetlen túlélési küzdelemnél, ravasz kibabrálásnál a „másikkal”. S ki az a bizonyos „másik”? Egyszerű: aki életemre, biztonságomra, érdekemre tör.

A mi generációnk józanabb része, amely jobbára kifelé gyalogol az életből, belátta azt, hogy a következő húsz-harminc évben már nem ő fogja megváltani a világot, s nem is ágál igazán az első sorokban, nem akarja magát néptribunnak láttatni különböző hordókon és magaslati dobogókon.

Én személy szerint például elismerem azt, hogy menthetetlenül és tagadhatatlanul része voltam egy gépezetnek, amely sakkban tartotta az embereket, olyan eszmények mellett agitált, amelyek a valóságban akkor már papíron is csak alig léteztek. Bármilyen enyhén és emberarcúan, avagy a kényszerű helyzetektől megszorongatva, máskor akaratlanul, a beláthatatlan következményekkel nem számolva kereszteztem ezzel mások sorsát, a történteket nem lehet semmissé tenni. Erényt sem illő belőle kovácsolni. Egy dolgot lehetséges: lehajtani a fejet.

És várni, hogy az utánunk következők, akik kezébe most már lassan átcsúszott minden meghatározó kormányzórúd, a továbbiakban ne ránk, eltűnőkre mutogassanak, hanem igenis, feleljenek mindazért, amit a rendszerváltás után, a hataloméhség örök törvénye szerint a közösség ellen napról napra, a mi tévedéseinkre kísértetiesen emlékeztetve maguk is elkövettek.

Azzal, hogy a gyerekek szüleiket vádolják, sose oldódott meg a jövő kérdése. A szülőknek elsősorban magukkal kell elszámolniuk, a fiak pedig tanuljanak a szüleik botlásaiból és ne kövessék el ugyanazokat a kisded (vagy nagyobb) gazságokat, amiket egyre inkább lenne mód kikerülni – ha akarunk.

*

Egy olyan kötetem kéziratát bányásztam ki éppen, amiről már jócskán el is feledkeztem. Évtizedekkel korábban, akkor állítottam össze, amikor még csak remélni sem lehetett, hogy egyszer mégis kinyílik életünk fölött az égbolt, s azokat az újságcikkeimet tartalmazza, melyekben valami halványan továbbélőt, holnapnak szóló mögöttes jelentést véltem megcsillanni látni. A maga idejében talán tűrhető kötet lett volna – mostani szemmel szánandó selejtes dadogás, hamis világlátás, pótcselekvés, kimért fűrészpor egy kilátástalan korból.

Ennek ellenére ismét rácsodálkozom belőle egy tudósításra, melyben a bukaresti Botanikus Kertet mutattam be rövid helyzetrajzzal.

Öt perc múlva záróra

A pálmaházakból fákkal-bokrokkal sűrűn benőtt halmocskára látni, mellette eligazító tábla. Amiről azt olvashatni le, hogy a halmocska és a környéke nem egyéb Románia kicsinyben leképezett domborzati makettjénél, a rátelepített növényzet pedig főbb vonalakban követi különböző tájegységeink jellegzetességeit.

Előttem hát az ország, ahogy az a térképről ismeretes; de például a Kárpátok vonulatán már nem is lehet egyszerűen keresztülpillantani anélkül, hogy föl ne kapaszkodjak azon a kövekkel kirakott, meglehetősen egyenetlen, nehezen megközelíthető ösvényecskén, amelynek elején táblácska adja tudtul: Prahova völgye...

De ha kedvem támad, csak ellépek pár méterrel nyugatabbra, s az Olt völgye felé is átszelhetem „magashegyeinket”

Akár a valóságban.

A hegygerinc mögül bozontos gyerekfej bukkan elő: a kipirult arc, a cinkosan villogó szem a játék izgalmáról árulkodik. Pajtásával együtt szorgalmasan tapodja a Fogarasi Havasok „bérceit”, botorkál az egyenetlen hegyháton, vagyis hát inkább úgy tesznek, mintha szörnyen nehezükre esne odafönt az út, hóvihart mímelnek, a bokrok mögül ijesztően fújtatnak-süvítenek, ahogy a Krivec nevű pusztai szél szokott télidőben a fülünkbe muzsikálni a bezárt ablaktáblákon túl...

Egy másik gyerekcsapat tagjai – ezt már valahol Predeal magasából szemlélem – vidáman kergetőznek a Nyugati Szigethegység körül, vézna nyírfácskákba fogózva...

Odébb három kislány vonatosdit játszik, végigtöfögnek a Déda–Brassó vasúti szárnyvonalon, helyenként az Olt felső folyását követve, de a brassói állomáshoz érve elbizonytalanodnak, képtelenek eldönteni, merre menjenek tovább a tengerpart felé, meg is kérdik a fáradhatatlanul gerinctúrázó fiúcskáktól, akik a Fogarasi havasokból nagylelkűen lemutatnak a Prahova völgye meredélyén: mintha jobban megtanulták volna a földrajzleckét...

Ez az országnyi, kis birodalom olyan, akár egy oázis: magam is szívesen lépegetem be széltét és hosszát, mely nem nagyobb egy háztáji kertnél, ám minden van rajta: gyermekláncfűtől havasi gyopárig, fűzfától zuzmóig.

Egy anya, aki kószáló gyerekei miatt vetődött el a Mezőségig, kétségbeesetten keresi maga körül a fülbevalóját az épp hogy kisarjadt fűcsonkok között. Percek alatt mindannyian földre szegezett kutató pillantással járkálunk az

Erdélyi medencében, néhány lurkó nem átall négykézláb masírozni az alig szikkadt földön, Marosvásárhely és Bonchida között.

Ők lesznek a szerencsés megtalálók. A fülönfüggő visszakerül az anya fülébe, s a játékország területén is helyreáll a nyugalom, a béke. Tavasz feszíti mindenütt a rügyeket.

A Vlegyásza tetejéről visszanézek. Olyan furcsa felnőttként lelkesedni egy játékos ötletért! A legszívesebben magam is végigsziguldanék a Kárpátok gerincén, lobogó hajjal, nadrágból kitűrődött inggel, lüktető arcomat a szélnek feszítve, elfulladó torokkal...

Órámra nézek: öt perc múlva záróra.

Úgy iszkolok végig a kert ösvényein, lehajtott fővel, szinte menekülve, mint aki rossz fát tett a tűzre...

Sűrű, önelszámolós napok köszöntenek rám minden esztendő júliusában. Ilyentájt nagyfokú cselekvésvágy buzog föl bennem, ami úgy Szent István tájékán szalad aztán bele a hosszú őszi alagútba és sajnálatosan alábbhagy. Ennek jegyében iktatok ide egy másik termelési verset. A nyolcvanas évek elején íródott ugyan, de akár ma is megírhatnám. Sőt, azt hiszem, nem is tudnám másként megírni. Talán csak még fanyarabbul, elhallgatósabban.

Ez vagyok: a bátorság gyávasága, éhezője és elárulója. Aki gyáván megfut a sorsától – azért, hogy másnap újra megkísértse a lehetetlent.

behúzott nyakkal jólnevelten

1

hajnalonta

bakancsban munkaruhában védő-

sisakkal meg minden egyéb előírt

kellékkel fölszerelten

leereszkedem önmagamba

2

nesztelen siklik a szállítókas az akna
falán a tegnapi megalkuvások
nyálkás homálya ködlik
süllyedőben hahó mily
egyedül vagyok még
a lélegzetem is eláll
a mélységiszonytól

3

hányszor fogadtam
csak kerüljek ki élve e mindennapi
eltemetkezésből többé
errefelé se nézek hát
mit vétettem hogy újra meg újra
családi helyzetemre egészségemre és szándékomra
való tekintet nélkül
száműzzem magam a lélek
feldúcolt unalomig ismert
tárnáiba

4

picit zökkenve
célhoz érünk hunyorgó
lámpám fényének irányát szokás
szerint bemérem
néhány lépés csupán és már

nem is tudom hányadika
van odafönt és mit reggelizett
a család mily nóta járja
mintha örökké idelent
és a tegnapi hazatántorgást csupán
álmodtam volna

5
ahogy nézem jópár
évig legalább még kitart
a készlet
ha be nem omlik közben
valahol a vájat
ha el nem süllyed ez az egész istenverése
mint mélybezuhanó ajkán a jajkiáltás
nosza dúcoljuk csak alá a recsegés
ropogás útba igazít
lássuk ma hogy hasad
a rejtezkedve élő öntudat.

6
kutya egy dolog
e szüntelen jövesztés
még egy csákányütés na
még egy és még és még
és még
de meddig hisz merő

lucsok a hátam s nem mondja senki sem

hogy elég már bolondja

mit hajszolod magad ki tudja

mennyi ebből odafent a meddő és mennyi

a tiszta haszon

7

kábán

behúzott nyakkal jólnevelten

helyükre állítom az elnyúzott szerszámokat

míg szusszanni

egy csillére telepszem

ostobán vigyorogva amiért ma sem temetett be

a támok mellől könnyen

kipergő szitáló közöny

8

hiába minden

a hajnal

kitaposott bakancsba bújva

holnap is mordul beköszön

Bármilyen fiatalon is csöppentem valamikor a számomra túl nagy – a főszerkesztői – székbe, 1979 őszéig nekem is elkoptak az oroszlánkörmeim; törvényszerű volt átadni a váltóbotot a fiatalságnak.

Csakhogy az az elképzelés, amit korábban tervezgettünk, hogy igen tehetséges prózaíró kollégánkat, a Marosvásárhelyen élő Molnár H. Lajost ajánljuk be utódnak – ama folytonosság jegyében, hogy ne kívülről, fentről beejtőernyőzött mozgalmár, hanem szakmabeli, közülünk való vigye tovább az

ifjúsági lap ügyeit s mindazt a kevés jót, amit még sikerült őriznünk azokban az években –, kútba esett. Valami miatt gellert kapott javaslatunk a társadalmi-politikai alkalmasság ellenőrzése – a káderezés – során, meg aztán egy idő után Lajos is egyre kevésbé lelkesedett, hogy feladja erdélyi lakhelyét – éppen csak hogy vissza tudott költözni a távoli Resicáról, nagy nehézségek és ravaszságok árán, szülővárosába –, ezért aztán utódom egy Varga nevezetű, brassói születésű mérnökember lett, aki a KISZ KB sajtóosztályán dolgozott azokban az években, és bár magyarnak vallotta magát, képzettsége folytán meglehetősen hadilábon állt az anyanyelvű műveltséggel és írásbeliséggel. Olvasni tudott ugyan, de már az olvasásbeli finomságokhoz, nüanszokhoz nem volt hozzászokva.

A fiúk eléggé elszontyolodva fogadták távozásom hírét, én viszont néhány nap alatt teljesen felszabadultam, és bár az ügyek átadása még eltartott néhány hétig, olyasmiket engedtem meg magamnak és a többieknek, amire a korábbi időszakban nem volt példa. (Talán, mert éreztem, hogy maguktól lazulnak a kötelékek? Hogy a felelősség félig-meddig már nem az enyém? Utánam az özönvíz-szindróma?...) Egyre tisztábban állt előttem: ha most kellene elkezdenem azt, amit több mint egy évtizeddel korábban egyszerűen a nyakamba sóztak, immár behunyt szemmel és biztos kézzel elvégezném. Ismerném a zátonyokat, a kanyargás és a lavírozás mesterfogásait, meggyőződhettem róla, hogy az ördög, bár nagyon sötét, annyira azért mégsem, mint ahogyan a falra festik...

A hivatali kötöttségeket is lazábban vettem, megengedtem magamnak, hogy később járjak be munkába, és ne üljek mumusként ha kell, ha nem a társaság nyakán, mert végtére úgy is elvégzik a feladatukat, legfeljebb nem olyan szaporán, ahogy elvárnám...

Időt szakítottam átfésülni a lap irattárát, rendet csináltam ott, ahol enyhe festői rendetlenség uralkodott és összeállítottam utódom számára egy olyan saját gyártmányú szakmai-vezetői kódexet, amihez szerettem volna, ha tartja magát – a lap addigi következetes értékrendje megőrzésének érdekében, bár a romló idővel, sajnálatosan, minden egyre jobban süllyedt, devalválódott.

Sokáig úgy emlékeztem, hogy az a szöveg csak egy példányban készült, és utódomnál maradt. (Egy ideig még szorongtam is, mert úgy rémlett, mintha túlságosan bizalmas hangot ütöttem volna meg benne és olyasmiket írtam le, amiket az ember kétszer is meggondol, s még inkább azt, hogy kiadja-e a kezéből.)

Most, hogy mégis előkerült a rovancsoláskor, mohón vetettem rá magam, hogy lássam, milyen útravalóval voltam képes azokban az években ellátni egy, az újságírást szűk korlátok között művelni kényszerülő közösség új, nem éppen rátermett vezetőjét.

Főszerkesztőnek lenni

(mi kell hozzá)

** Szilárd, alapos politikai meggyőződés.*

** Félelem nélkül a saját fejünkkel gondolkozni.*

** A lapot ért rosszindulatú és egyéb támadásokat ügyesen kivédeni és leszerelni (amelyek veszélyeztethetik egy lap egzisztenciáját)).*

** Magyarnak lenni itt, Romániában; elsajátítani, erősíteni a saját nemzetiségi műveltséget.*

** Ismerni a hazai magyar és román sajtót, napirenden lenni ezek eseményeivel.*

** Ismerni a lapvezetés dokumentumait, rendet tartani az irattartókban.*

** Megismerni és próbára tenni az embereket.*

** Bízni bennük, segítséget kérni tőlük, hagyni dolgozni őket, főként olyan területen, ahol a legtöbbet nyújtják, munkára serkenteni őket, gondjaikat, panaszaikat orvosolni és CSAK VÉGSŐ ESETBEN MEGHÚZNI A VÉSZFÉKET.*

** A problémákat a közösségen belül megoldani, közös erővel, nem pedig felső, hatalmi segítséggel.*

** Alaposan ismerni a levelezést: mivel fordulnak a laphoz; a munkatársak miként és mennyire pontosan oldják meg őket.*

** A lapban megjelent bírálatokat eljuttatni az illetékesekhez, minden elkezdett ügyet következetesen végig vezetni.*

** A lap lényegi, egzisztenciális gondjaira összpontosítani (lapterjesztés, bővítés, tematikai egyensúly, munkahangulat, tervezés, méltányos szellem, fizetések, az irányító szervekkel való kapcsolat, ellenőrzés, reprezentálás, érdekvédelem – a többit elvégzik a szerk. tagjai).*

** Káderpolitika – csakis képzett, alapos nyelvi kultúrával rendelkező embereket fölvenni, akik húznak is a laphoz. Nem bedőlni a karrieristáknak!*

** Olvasni, olvasni, olvasni!*

** Nyomdai-műszaki tudnivalókat rendre elsajátítani.*

** Mindenkit türelemmel meghallgatni, és csak azután, higgadtan ítélni.*

** Szerénynek és lefegyverzőnek lenni – a bírálat, a harc, az egészséges belső hadakozás (megfelelő keretek között) munkára serkent, előre visz.*

** Kis dolgokban nagylelkűen engedni, nagy dolgokban határozottan állást foglalni, a lelkiismeret szerint.*

** Nagyvonalúan olvasni a pénteken készülő lap kefelevonatát, csak a kirívó hibákra összpontosítani. A kis dolgokat utólag szóvá tenni, és nyomon követni, kijavítják-e.*

** A hazai magyarság szellemi életével, személyiségeivel a bensőséges kapcsolatot kialakítani; ugyanígy a román szellemi élet kiválóságai felé is.*

** Súlyos gond, bizonytalanság esetén megbízható emberekkel tanácskozni, aztán saját fejjel dönteni, intézkedni. Utána még mindig van idő és lehetőség a hatalmi erőkhöz folyamodni.*

** Mindent megtenni, hogy a lap ne válhasson faliújsággá és megőrizze, sőt továbbfejlessze egyéniségét.*

** Mindig arra kell hogy választ adjon: miként, milyen akadályok legyőzése révén válhat a hazai magyar fiatal teljes jogú építőjévé a romániai magyar társadalomnak?*

Ha ezeket rendszeresen átfutod, és szem előtt tartod, nagy esélyed van arra, hogy minél kevesebbet hibázzál. Jó munkát kívánok, és derűs, szarkasztikus türelmet, csg

(Merem hinni, hogy ha nehézségeiddel mindenekelőtt hozzám fordulsz, kevesebbet fog fájni a fejed. Különben minden héten legalább egyszer találkozunk, illetve bármikor, amikor ezt kéred és óhajtod.)

Nem tudhatom, hányszor vette elő Jóska ezt a „végrendeletet”; de tizenkét évig ő is kihúzta a főszerkesztői székben, igaz, sokkal mostohább, szigorúbb és zavarosabb viszonyok között.

(A Stockholmban élő Gergely Tamás, akit pár héttel az Ifjúmunkástól való távozásom előtt sikerült felvennem a laphoz, és disszidálásáig közvetlenül Varga mellett dolgozott, így emlékezett vissza rá: „Varga valóban ilyen volt: műveletlen, de politikailag érzékeny, és lélekben átpártolt hozzánk. Nekem egyszer bevallotta, hogy milyen volt, amikor lélekben is aktivista VOLT...”)

Az idő teltével, emlékeim oldódásával én is alább hagytam a korábban bevállalt túlzott atyáskodással: a heti látogatásaim pár hónap után megritkultak,

számomra is kezdett egyre terhesebb és enyhén közömbös lenni az elhagyott és lassan átalakuló közösség problémavilága, s a találkozások, megbeszélések rendre elmaradtak.

Egy év telt el talán a búcsúnk óta, amikor Varga Jóska izgatott hangját hallom a telefonban:

– Siess, mert azonnali segítségre van szükségem!

Jólesett ekkora bizalom, s örömmel szakítottam időt rá, hogy minél hamarabb találkozhassunk. Jóska azonnal egy sokszorosított, ún. kancelláriai írógéppel készült (különleges, nagy karakterű betűi voltak, kétszer akkorák, mint egy szokványos írógépé, hogy a főnökök – s mindenek előtt a pártfőtitkár – szemüveg nélkül is könnyen áttekinthessék) román nyelvű bizalmas jelentést adott át Szabó T. Attila zseniális és monumentális munkájáról, az Erdélyi Szótörténeti Tárról.

– Otthon majd elolvasod, utána pedig ismét tárgyalunk – búcsúzott idegesen.

Gyalog indultam haza, s útközben apróra fogva lépteimet, kíváncsian átfutottam a jelentést. Forogni kezdett velem a világ...

A Varga által rám bízott irat története a következő volt: a jobb felső sarkában ágáló Szigorúan titkos! (Strict secret), fokozott figyelemfelkeltésül még alá is húzott felirat megtette a kellő hatást, az ember mindjárt úgy vette a kezébe, mintha már az érintésével is főbenjáró bűnt követne el. (Ámbár az efféle „márkajelzés” általában nem hiányzott szinte egyetlen, a pártközpont által láttamozott, a kancelláriákban át- meg átfogalmazott, kibővített, agyonszerkesztett dokumentumról sem.)

Ezúttal egy belső tájékoztatóról volt szó, amelyet ismeretlen szerzők (elemzők?) vetettek papírra az országos ideológiai bizottság nevében. Ez a bizottság volt akkoriban az a közvetlen pártvezetésű, de társadalmi részvétellel szervezett reprezentatív csúcsszerv, amely időről időre megvitatta az eszmei front időszerű kérdéseit, jelenségeit és eseményeit, s problémás esetekben, elhajlásokat tapasztalva, vagy éppen soros útmutatás végett, meghúzta a vonalat, a követendő sávot. A bizottságot politikailag és ideológiailag ún. megbízható, „jó” elvtársak alkották, élen a párt ideológiai titkárával, de részt vettek benne a főbb pártlapok főszerkesztői, a művelődési tárca funkcionáriusai, a nőszövetség, a szakszervezetek, a KISZ stb. képviselői. Nem túl gyakori összehívása előtt a vitára szánt témákban vitaindítókat és határozati javaslatokat küldtek szét szorgalmas szürke eminenciások, hogy a tényleges összejövetelek már egy félig lejátszott mérkőzés benyomását keltve, egy-két óra alatt véget érjenek. A bizottsági döntések általában sosem szolgálták a művelődés, a

művészet és a demokrácia igazi érdekeit, hanem mindig valami tiltást, egyfajta kiemelten balos szigort kényszerítettek rá a szellemi tevékenység egészére.

A kezemre játszott titkos iratban kizárólagosan Szabó T. Attila akkor már két kötetre rúgó – az Erdélyi Szótörténeti Tár második kötete, a Cs-Elsz 1978-ban látott napvilágot – munkáján veri el a port, s javasol olyan intézkedéseket, melyek gyakorlatilag nem csak hogy diszkreditálják ezt az összmagyar viszonylatban is páratlan vállalkozást, hanem lehetetlenné teszik további folytatását.

A jelentés szerzői előbb ideológiailag próbálnak keményen belemarni a nagy tudósba, azt inszinuálva, hogy a szótár példaanyagának megválogatása következetesen az erdélyi magyar kultúrfölényt igyekszik sugallani, s erre utal az a tény is, hogy szerző és munkatársai sehol nem domborítják ki eléggé: Erdély ősi román föld; a történelmi évszámok feltüntetése és az archaikus magyar nyelvi elemek szerepeltetése, az erdélyi magyar nyelv ismételt hangsúlyozása ugyanakkor mind-mind irredenta gondolatokat ébreszthetnek az olvasóban.

Mindezekre rájátszik viszont az az ideológiai „megfontolatlanság” is – folytatódott a vád –, hogy a könyvet nem előzi meg semmiféle eligazító, ideológiailag „adekvát” előszó, jegyzetanyag, amelyben a szerzők bemutatnák Erdély szervesen Romániához kapcsolódó „valóságos” történelmét, illetve azt a példamutató támogatást, amit a kommunista párt, személyesen Ceauşescu pártfőtitkár nyújt a nemzeti kisebbségek kultúrájának fejlesztéséhez, anyanyelvi művelődésük biztosításához.

A jelentésben szerepeltek olyan megjegyzések is, hogy a példaanyagban a szerzők túlságosan sokszor használják az erdélyi helységek magyar elnevezését, annak ellenére, hogy erre vonatkozóan világos párt- és állami utasításokat dolgoztak ki a sajtó és a kiadói tevékenység részére...

Így folyt a bemázolás oldalakon keresztül, míg a titkosított irat végén lapidáris egyszerűséggel a javasolt intézkedések sorakoztak: amennyiben a munka szerzői nem vonják le a következtetéseket a kritikai megjegyzésekből, illetve a Kriterion Könyvkiadó nem hat oda, hogy ezeket a mulasztásokat minél hamarabb pótolják, az ideológiai tanács kérni fogja a munka végleges leállítását s a kiadáshoz előirányzott tetemes papírmennyiség (lexikonformátumú, 5-600 oldalas kötetekről van szó) más célokra való átirányítását.

Másnap Varga Jóskával sétáltunk egy jó nagyot a sajtóház előtti macskaköves téren, ahol jobbra-balra tekintgetve elmondta: a jelentést ő is mástól, a KISZ KB propagandatitkárától kapta, aki egy évvel korábban még az ő közvetlen főnöke volt; azzal a megbízatással avatta be a kérdésbe, hogy mivel ő személyesen nem tud magyarul, nem is érti pontosan, miről van szó, készítsen számára Varga e jelentéshez egy tájékoztató följegyzést a Szótárral kapcsolatos

tudnivalókról, mutassa be röviden ezt a kiadványt, hogy ha kell, legalább szavazáskor némileg „érdemben” foglalhasson állást.

Jóska szegény maga se tudta, mihez kezdjen a feladattal, a szótörténeti tár jóval addigi érdeklődési körén kívül esett, de jó katonaként összevágta a bokáját, most meg bennem remélte megmentőjét: nagyon kért, hogy a lehető legdiszkrétebben készítsem el a tájékoztatót, amit majd neki átadok, ő meg továbbítja a titkárnak, a „tranzakció” pedig a mi kettőnk titka marad.

Egy délutánt és egy hajnalomat vette igénybe az az igyekezet, hogy román nyelven írásban összefoglaljam a szótár jellemzőit, kezdve a történetével, miszerint ez egy nyelvtörténeti, tudományos munka, amit személyesen a pártfőtitkár jóváhagyásával és utasítására kezdtek kiadni, miután a kiadó képviselője 1968-ban felvetette előtte, széleskörű munkatalálkozón, hogy a megcsontosodott cenzúra akadályozza a kisebbségi alapművek kidolgozását és megjelentetését. A román nyelvű szótárirodalom számos friss darabjának áttanulmányozása után azt is a tájékoztatóba foglaltam, hogy gyakorlatilag egyik ilyen jellegű műben sincs ideológiai jellegű előszó vagy dokumentáció, valamennyi szigorúan szakszerű, nem követelik meg egyiktől sem, hogy leszögezze önmaga helyét az ideológiai mezőnyben, illetve hogy a pártideológia téziseit hangoztassa. Mindaz, amit a kötet szerkesztőitől elvárnak, mutattam rá, simán megoldható egy utólagos pótkötettel – használati utasítással –, de még egyszerűbb, ha a sajtó oldja meg ezt a feladatot, miközben a lapok bemutatják, esetleg éppen kritikailag elemzik magát a munkát.

A végére nem mulasztottam el gyengébbek kedvéért odaírni, hogy ez a munka tulajdonképpen a szerző, Szabó T. Attila nyelvészprofesszor külön bejáratú életműve, minden segítség nélkül, magánszorgalomból évtizedeken át gyűjtötte össze az anyagot, anyagilag senki nem támogatta, a jelentésbe foglalt számonkérő hang ezért nem korrekt, sőt etikátlan, ugyanakkor szégyen Romániára nézve, aki büszke lehetne, hogy a világ tudományossága által elismert páratlan művet ő segített nyilvánosságra kerülni. Végkonklúzióként ott volt a felkínált „mentőkörülmény” is: a két kötet és a továbbiak megjelenése éppenséggel azt igazolhatja, hogy a társadalom, a párt messzemenően gondoskodik a kisebbségi kultúra fejlesztéséről, úgy, ahogy az következetesen benne van a pártdokumentumokban...

A szöveget, továbbá a titkos jelentést eleve több példányban legépeltem. Az első példányt elvittem Varga Jóskának, de a kópiákról már nem szóltam. A másodikat odaadtam a Kriterion igazgatójának, Domokos Gézának, aki mit sem tudott a készülődő támadásról – amelynek éle félig-meddig az általa vezetett intézményt vette célba –, egy harmadikat főnökömnek, az Előre főszerkesztőjének, aki szintén tagja volt az ideológiai tanácsnak.

Sejtettem, hogy Domokos azonnal akcióba lendül; mihelyt megértette, miről van szó, felkereste az akkori Politikai Könyvkiadó vezérigazgatóját, Valter Romant (a rendszerváltás utáni első román miniszterelnök, a későbbi külügyminiszter, Petre Roman apját), aki jól tudott magyarul, tagja volt a spanyol polgárháborúban részt vett román internacionalista brigádnak, ismerte Hemingwayt, Capát, a nemzetközi kommunista mozgalom számos vezető-emberét. Élő kövületként, sok kompromisszummal és árulással a lelkiismeretén, de még mindig viszonylag gerincesen tartotta a vállát az összeroppanni készülő ideológiai építmény alatt. Domokos tudta, hogy Valter Romannál meghallgatásra talál, akiben maradt annyi elvhűség, hogy át fogja érezni: itt aljas támadásról, ravasz kicsinálósdiról van szó.

Egy hét múlva aztán, bár a tanács napirendjéről nem hiányzott ugyan az ismertetett jelentés, Valter Roman javaslatára – aki elmondta, hogy Szabó T. Attila milyen jelentős személyiség és tulajdonképpen büszkék kellene hogy legyünk rá, sőt, minden támogatást megadni neki a továbbiakban –, az elő-készített anyagot egyöntetűen elvetették... Sőt, mindjárt készült is mutatóban néhány méltató cikk, televíziós riport a szótárról és szerzőjéről.

Az 1980-as évekből származó újságcikkeim másolatai közül egyszer csak barnás, gyerekkori éveimre emlékeztető kopott, fényesen erezett borítékot s egy hozzá csíptetett papírköteget forgatok, nézegetek a hajnali félhomályban: az elmosódott, alig látható gépiraton első „komolyabb” verseimet vélem fölfedez-ni, amiket néhai nagyapám, Cseke Domokos névnapjára gépeltem le annak idején, tizenöt éves koromban. Ezt onnan tudom, hogy ott áll, a borítékra írva iskolás betűimmel...

Nagyapám kereskedelmi iskolai földrajztanár volt világéletében, ő szeret-tette meg velem a térképolvasást, az útleírásokat, avatott be a tájképek, bélyegek gyűjtésének mélyebb értelmébe. (Hogy az asztalosságot, a könyvkötészetet, a méhészetet és egy sor egyéb kézműves foglalkozást ne is említsem. Az ő emléke segít elhinnem, hogy Erdélyben egykoron valóban léteztek vérbeli poli-hisztorok...)

Amikor ajándékomat készítgettem, ő már jó ideje ágyban fekvő beteg volt: a család szerint baloldali szélütés érte a kolozsvári állomáson, amikor aktív nyugalmazott tanárként kiránduló iskolásokat kísért volna el egy több napos Kárpát-túrára. A fél oldalára lebénult ember közel két évtizeden át nyomta az ágyat. Hol jobban lett, és segítséggel akár néhány lépést is tudott tenni, hol meg rosszabbodott a helyzete, végül már csak a szemét tudta forgatni és néhány érthetetlen szót motyogott.

Élete utolsó éveiben derült ki: tulajdonképpen agydaganat okozta a lebénulását, s koponyalékeléssel ideig-óráig sikerült is megszüntetni az agyra nehezedő belső nyomást, az ezt követő pár hónapban látványos javulás állt be, hogy aztán gyors lefutással a rák kimondja a végső szót: volt, nincs Nagyapa.

Verscsokromban nem is a versek maguk jelentették az ajándékot, inkább arra voltam rettentően büszke, hogy gépelve tudom átadni a szövegeket, általam rajzolt levélkoszorús díszítéssel körítve. A gépelés ugyanis egyáltalán nem volt akkoriban mindennapi teljesítmény! Az írógépeket az ötvenes években, s azután is, a ’89-es fordulatig változó szabályzatú, ám mindenképpen szigorú rendőrségi ellenőrzés alatt tartották, s kezdetben inkább csak intézményeknek engedélyezték használatukat. Édesapám akkoriban a még önálló Bolyai egyetem közgazdasági karának dékánhelyettese volt, tágas, külön irodával, s íróasztaláról nem hiányzott az írógép sem – azon készültek a kar hivatalos iratai.

Apám úgy látszik, bízott bennem, hogy nem fogok titokban rendszerellenes röplapokat sokszorosítani a nagy, fekete Remington masinán, mert szombat délutánonként, kérésemre, szó nélkül ideadta az irodája kulcsát, s én az üres, csöndbe burkolózott egyetemi épületbe osonva, az irodába zárkózva, olykor a folyosói mozgásokra fülelve, rendületlenül gépeltem „válogatott” műveimet.

Azóta szinte egész pályafutásom írógépközelségben telt el, magamnak is számos írógépem volt, s van ma is, mint másnak vadászpuskája, de azt a pozitív izgalmat, amit a prodékáni irodában a Remington előtt többször is átéltem, talán csak a számítógép lehetőségeinek fel- és kiismerése hozta el nekem. A gépírt szöveg nagyon sokáig olybá tűnt a szememben, mint amire valamilyen láthatatlan kéz ráütötte a véglegesség és a halhatatlanság pecsétjét. (Ma már persze, tudom, hogy mindez csupán optikai illúzió...)

Verseimet olvasva, egyszer azt kérdezte Montrealban élő festő barátom: sehogy sem érti, miként tölthettem el szinte az egész életemet a hálátlan zsurnalisztikával, ahelyett, hogy lírai esztétikai élménnyel ajándékoztam volna meg olvasóimat?

Már-már sikerült is ezzel a könnyekig meghatnia, de aztán erőt vettem magamon és elgondolkoztam, mit is nyújtott nekem az a „zsurnalisztika”, ami – barátom különben remekül látja – erősen magához láncolt, mint egy rabot, és máig nincs tőle szabadulásom...

Mióta élek, azt az életelvet követtem, hogy rosszban a jót; semmiképp sem azt, hogy jóban a rosszat. Bár egyesek szerint kell a bírálat, a fanyalgás, hogy a még jobb felé sarkallja a dolgokat. Hiába, az én életemben már úgy alakult, hogy nem próbáltam lépten-nyomon lázadozni a kész helyzetek ellen, inkább próbáltam túlélni azokat.

Így vagyok a zsurnalisztikával is, amelynek a révén, ha a világot nem is, de legalább az országot, amelyben születtem, beutazhattam, s ezáltal közelebb kerülhettem – az irodalmi érzékelésen túl, a mindennapi primer élmények által – a kelet-közép-európai, sőt részben a balkáni valósághoz, mentalitáshoz, civilizációs szinthez.

A vers abban segített, hogy az újságíróilag földolgozhatatlan konfliktusokat, kimondhatatlan ellentmondásokat becsomagolva, a konkrétumoktól némileg elvonatkoztatva valamiképp papírra vethessem, kibeszéljem. Amit sokára vettem észre: hogy az újságírás ingoványa mindegyre lehúzza és besározza a bennem élő költőt, a költő pedig elnézőbbé teszi az újságírót. Hol ez, hol az a minőség kerekedett felül bennem...

Bukarestbe költözésem után több versemben is megörökítettem sajátos és egész addigi életemet felforgató regáti városélményemet. Az itt következő vers történetesen annak az idegenségnek a kivetítéséről szól, amelyet közvetlenül az 1967-es felköltözésem nyarán, az ifjúsági aktivisták tömegszállásán éltem át. (A szóban forgó villa az állami és pártvezetők lakta fertályban állott, külföldi nagykövetségek és konzulátusok szomszédságában, elszigetelve a főváros eléggé kopottas és harsogó nyüzsgésétől, és a rendszer bukásával a német nagykövetség épülete lett.) Akkor tudatosult bennem, hogy Kolozsvárról való távozásommal, „szökésemmel” tulajdonképpen árulást követtem el, a kompromisszumok egyre meredekebb lejtőjére kerültem.

Aranymívű pagodák

Kőből,

téglából,

üvegből

– aranyból

mesterkedték össze jóhíres,

csöndes

mesterek

– állnak a kényes pagodák,

nagy testű kegyszerek.

Illatot hint a hársfasor,
a kövezet
puhán simul
– a harci nóta elcsitul,
békén él itt a házinyúl.

A szolgalelkek letanyáznak
– fényeznek,
ásnak,
vetnek és
locsolnak,
sikló kapukon ki-bejárnak
– népes udvar,
sok kicsi holdnak.

E csodavilág csöndje mély.
A mindennapi harsogás
nem ide illő,
lágyan burukkol pár galamb,
idegen szívem
– csúf fekély,
gyógyíthatatlan, ám
– ne félj!

A felkelő nap
lomha tallér,

csöng,

rád nevet,

parancsra kúszik

– ó, csodálatos ragyogás!

De valahol lenyugszik.

1993-ig sikerült tartanom magamat az 1989. decemberi fogadalmamhoz, hogy hallgatok mint költő, nem szánok közlésre egyetlen sort sem, hagyom a teret a fiataloknak, akik tiszta lappal indulnak, illetve mindazoknak, akik úgy érzik, nincs miért szégyenkezniük.

A nagy népi elszámoltatás első heteiben, amikor az Előréből lett Romániai Magyar Szó a maga hiteles hangját kereste és azt ígérte, hogy leszámol a múlt minden hazugságával, elkapott az újfajta, a szabad lapkészítés forgószele. Ha született is vers azokban az időkben, jobbára próbálkozások, töredékek maradtak.

1993-ban fiatal székelyudvarhelyi költő, Majla Sándor kereste fel sorra a romániai szellemi műhelyeket: készülő, a jelenkori romániai magyar líra akkori állapotát tükröző, a magyarországi Szép versek című, már ismert, évről évre megjelentetett antológiából ihletődött Fagyöngy című kötetéhez kért mindenkitől anyagot. Dicséretére legyen mondva, alapos névsora volt, igyekezett nem kifelejteni senkit, akik azokban a hónapokban elérhetők voltak. Engem is fölkeresett, s bár elsőre nemet mondtam neki, így búcsúzott el tőlem:

– Még gondolkozz, idő van...

Gondolkoztam, nem is keveset. Kezdetben hajthatatlan voltam, de a napok teltével kezdtem magam iránt megpuhulni. Már nem értettem teljesen egyet önbüntetésem mértékével, látván, hogy mindenki háborítatlanul éli tovább a maga életét, különösebb lelkifurdalás nélkül. Sejtettem ugyan, hogy a másokhoz való igazodás logikája mindig erősen sántít, de képtelen ellenállni a költői szereplés csábításának és néhány, 1989 vége felé született versemet postáztam a készülő antológia számára.

A Fagyöngy meg is jelent, még azon az őszön (utána még két alkalommal, 1994-ben és 1995-ben, végül „hamvába holt”), s a benne szereplő 47 költő között magam is szerepeltem két verssel. A „negyvenhetek” között ott volt

Horváth Imre és Székely János is, de ők már – gyászkeretben. A megjelenést eseménnyé kívánta avatni Székelyudvarhely, s költői találkozóra szólította a Fagyöngy szerzőit, amelyen úgymond a rendszerváltás utáni erdélyi magyar költészet problémáit is kibeszélhetnék a kötet szerzői.

Hosszas töprengés után félig-meddig újságíróként utaztam le a könyvbemutatónak meghirdetett találkozóra, azzal a szándékkal, hogy meghúzom magam a sarokban, s kizárólag szemtanúként igyekszem híven rögzíteni az ott elhangzottak jelentőségét.

Ma is hatása alatt vagyok annak az eldöntetlen – s talán eldönthetetlen – vitának, ami aznap délelőtt kialakult az ünnepélyesnek szánt bemutató rendezvény színpadán az erdélyi költészet egy fiatal és egy már idősebb képviselője között, s amelyet jól tükröz az a beszámoló, amit Udvarhelyről visszatérve azon melegében papírra vetettem.

Kik az igazi túlélők?

A Fagyöngy (Kortárs romániai magyar költők) antológia székelyudvarhelyi bemutatkozása alkalmával, 1993. október 27-én A mai erdélyi magyar vers címmel néhány előadás hangzott el népes, zömmel diákközönség előtt. Dávid Gyula, illetve Kántor Lajos (ez utóbbi levelét Majla Sándor, a kötet szerkesztője olvasta fel) szövegei néhány alapprobléma érintéséig merészkedtek, míg a kötetet lektoráló Egyed Péter „beugrása" Cs. Gyímesi Éva helyett (ő sem tudott jelen lenni az eseményen) alaposan felkavarta a költői közhangulatot, úgyhogy a vitázó kedvű Kányádi Sándor, aki a későbbre tervezett, szűk körű költői paláver indító gondolatait kellett volna hogy megfogalmazza, felkérésre a szimpózium közönsége előtt volt kénytelen megnyilvánulni.

(A cikkben Egyed Péter felszólalásának teljes szövegét közöltük:)

1.

– Kedves közönség, Majla Sándor felkérésére vállaltam egy röpke kis előadást, és elsősorban azért tettem, mert hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy egy még oly reprezentatív antológia is szemléltetheti a romániai magyar irodalom, a romániai magyar költészet szinte egészét, teljes körét. Hogy mennyire nem lehet így, ezt szeretném a továbbiakban érzékeltetni. Írásom címe: Egy nemzedék nyomában.

Erdélyben a mi nagy kérdésünk, mely a 80-as években éleződik ki leginkább, a következő volt: hogyan lehet fizikailag megmaradni egy erőszakos, agresszív környezetben, és hogyan lehet ezt a fizikai megmaradást összekapcsolni az irodalommal. Ez az összekapcsolás ugyanis egyáltalán nem természetes.

Nem természetes, hogy az emberek nélkülözésre, sötétségre kényszerítik önmagukat, valamiféle evilági aszkézist vállalnak azért, hogy megpróbáljanak fenntartani egy olyan intézményt, mint a magyar irodalom. Hiszen általában senki sem csupán az erdélyi magyar irodalom kategóriájában gondolkodott és gondolkodik, hanem nyilván a magyar irodalom nagyobb összefüggésrendszerében.

Erdély és a magyar nyelvterület között nem létezett a könyvek, folyóiratok és az információk cseréje sem. Nagyon keveset tudtunk arról is, hogy az emberek hogyan élnek, hogyan gondolkodnak a Felvidéken, a Délvidéken, hogy csak a minket leginkább érdeklő régiókat említsem. Bár egy-két szellemi műhelybe eljutottak az irodalmi lapok és néhány könyv, de hogy milyen az ott beszélt élő magyar nyelv, mely egy író számára mindig a legfontosabb, az többnyire talány volt számunkra. Ezért a nyolcvanas éveket én úgy tartanám számon, mint a legsötétebb évtizedet, amely az erdélyi szellemiség számára előrevetítette egy visszavonhatatlan pusztulás képét. Sokszor felvetődik a kérdés: kell-e foglalkoznunk a 80-as évek tapasztalatával? Megismétlődhetik-e az a kontextus, amelyben ilyen feltételrendszer alakulhatna ki? Ezzel a politikai-történelmi felvetéssel most azonban nem kívánunk foglalkozni.

Eredendő ok, amiért inkább olyan alkotókról beszélek, akik a szélesebb szakmai és irodalmi közösség számára kevésbé ismertek, de csoportjukban megtaláljuk azokat az erővonalakat, melyek az erdélyi irodalmi életet azzal jellemezték, hogy hordozóik némelyikének sajnos, a halállal is szembe kellett néznie. Ezért már nem szerepelhet semmilyen antológiában.

A 80-as években Erdélyben kialakult egy olyan, filozófusokból, esszé- és prózaírókból, költőkből álló csoportosulás, amely mindenkit rendkívül nagy reményekre jogosított fel. A csoport filozófusai: Tamás Gáspár Miklós, Ágoston Vilmos, Molnár Gusztáv később Magyarországon folytatták tevékenységüket, elsősorban politikusokként. A költők egy része – Cselényi Béla, Kőrössi Papp József – ma már szintén Magyarországon él, s ott folytatja munkáját, újságíróként Palotás Dezső is, aki pedig itthon nemzedékének egyik legnagyobb prózaíró ígérete volt. Szőcs Géza emigrált, majd visszatért és politikus is lett, Markó Béla, a nemzedék másik kiváló lírikusa szenátor. Ez a csoport azonban individuumokra szakadt, s mint ilyen, már nem is szerepel az erdélyi magyar irodalom történetében. Pedig valamikor jelenthette volna ennek az irodalomnak a jövőjét. Feltűnését a romániai magyar írók középnemzedéke erőteljes kiván-

dorlása előzte meg és a számadatok ismeretében azt is megdöbbentőnek tartjuk, hogy a 2. világháború utáni írókból a felénél is kevesebb maradt itthon. Az erdélyi magyar irodalom fájának a törzse nagyon elvékonyodott. És a 80-as évek végén jelentkező fiatalok: Kovács András Ferenc, Visky András, Láng Zsolt, Tompa Gábor maguk is abban a helyzetben voltak, hogy a kivándorlás lehetőségét állandóan napirenden tartották. Így hát az 1989-es fordulat a romániai magyar irodalmat a szétszóródás előtti utolsó pillanatában érte. Nagyon nehéz e kérdésnek irodalomtörténeti dimenziót adni és talán nem is szabad. Hiszen az irodalomtörténet nem a diplomáciai periódus szerint dolgozik, amely alapján csak lezárt életművekről érdemes beszélni. Illetve csak 50 év múlva ítélhetünk meg egy teljesítményt a maga mértéke szerint.

Vannak azonban e nemzedéknek olyan alkotói is, akikkel kapcsolatban óriási az aggodalmam. Róluk szeretnék szólni, mert félek, hogy ők már semmilyen irodalomtörténetbe nem kerülnek be, mert a magyar nyelvterület irodalmi sajtója valahogy életükben is, halálukban is megfeledkezett róluk. Bizonyára máshol is előfordult, hogy jelentős ígéretként számon tartott emberek 2-3 könyv kiadása után meghaltak, elhallgattak s talán örökre elveszett az a hang, az a nyelv, az a szellemi tapasztalat, amit közvetíteni kívántak.

Ennek az eltűnt erdélyi nemzedéknek a szó fizikailag is eltűnt alkotóiról szeretnék néhány szót szólni. Közülük is először a Darkó István nevét említeném meg, aki nálunk jelentős jellemszínészként indult, és immár tíz éve halott. Kis könyvecskéjében és hangjátékaiban egy olyan élményt fogalmazott meg, mely pusztulás, iszonyat és eltűnés mágikus szívóhatását testesíti meg. Az önmaguknak jövőt és sorsot szánó emberek nehezen tudják ezt a fajta irodalmi üzenetet komolyan venni. Márpedig ezt az üzenetet komolyan kell venni, mert mindez megtörténhet, mert minket valóban el akartak pusztítani. Darkó István egy helyen azt mondja: „Vegyék tudomásul, hogy én GYÁR vagyok...”

Igen, gyárszerű emberekké akartak tenni bennünket, és szembe kell néznünk azzal a kérdéssel, milyen emberképzetet szántak nekünk? Milyet szántunk mi önmagunknak? És milyen emberként szeretnénk élni az ezredfordulón? Talán irodalom nem lehet meg ilyen elképzelések nélkül. Amikor pedig ezt a képzetet kialakítjuk, nyilván, valami olyan biztonságra is gondolok, amit leginkább a kiszolgáltatottságról alkotott felfogásunkkal jellemzünk. Nem tudom majd, milyen lesz az a biztonság az ezredfordulón, gondolom azonban, hogy nem szabad olyannak lennie, amelyet egy Darkó István által megfogalmazott lelkiállapot a következő módon tükröz:

ÜLDÖZZENEK!

(Üssék bottal a nyomomat!)

– Tegyék rám a kezüket!

– Fogjanak meg!

– Lássák el a bajomat!

– Bántsanak!

– Járassák rám a rudat!

– Áruljanak nekem zsákbamacskát!

– Náspángoljanak el!

– Tanítsanak meg kesztyűbe dudálni!

– Kukoricázzanak velem!

– Járassák velem a bolondját!

– Páholjanak el!

– Tegyenek csúffá!

– Fosszanak ki!

– Csípjenek nyakon!

– Porolják ki a nadrágom!

– Nézzenek a körmöm hegyére!

– Járassanak pórul!

– Mutassák meg nekem, hogy mi a magyarok istene!

– Toljanak ki velem!

– Molesztáljanak!

– Zaklassanak!

– Tegyék próbára az idegeimet!

– Húzzanak deresre!

– Kapjak két akkorát...!

– Mutassanak ajtót nekem!

– Idegesítsenek!

– Csapjanak be!

– Ne hagyjanak békében!

– Tegyék örökös rettegéssé az életemet!

– Tanítsák meg nekem, mi a móres!

– Ijesszenek meg!

– Fenyítsenek meg!

– Tegyenek közröhej tárgyává!

– Húzzák el a nótámat!

– Képeljenek föl!

– Szekáljanak!

– Basszanak ki velem!

– Intézzenek el!

– Maceráljanak!

– Üssenek kupán!

– Kólintsanak fejbe!

– Állítsák rosszul a szénámat!

– Hajszoljanak!

– Kiáltsanak rám kígyót-békát!

– Nézzenek rossz szemmel!

– Üssék ki balul a dolgomat!

– Ne bánjanak velem kesztyűs kézzel!

– Okozzanak nekem kellemetlenségeket!

– Tegyenek tönkre!

– Tekerjék ki a nyakam!

– Öljenek meg!

– Törjék össze a szemüvegemet!

– Érjenek hazugságon!

– Pirítsanak rám!

– Ragadjanak torkon!

– Utasítsanak el!

– Rázzák ki a lelket is belőlem!

– Érjenek utol!

*

(Ha hagyom magam.)

*Gondolom, ez az emberkép, mert erre céloztam, a groteszk meghatározottságokban is valamelyest elgondolkoztató. Most magam is próbálom megfogalmazni, milyennek látom azt a partiképes magyar írót az ezredfordulón. Azokra a történelmi körülményekre és léthelyzetekre gondolva, melyek között az irodalom születik, elsősorban a hangulatvilágítás jut eszembe. Az a fajta hangulatvilágítás, mely a sötétség különböző árnyalataiból tevődik össze. Az embernek ilyenkor attól vannak különböző hangulatai, hogy képes a sötétség árnyalatai megkülönböztetésére. Van kellemes, kellemesebb, de nagyon kellemetlen, nedves, hideg, porózus sötét is. Ez azonban összefügg azzal, hogy az idő és a tér hogyan vesz körül bennünket. Darkó István egyik, Kolozsvárt idéző leírása következőképpen szól: „A Külváros, Belváros egyetlen zaja sem hallatszott ide most. Ott is ezen különös éjszaka lassú permetű nyugalma honolt. Az útburkolat szeplői egyre nőttek, az alászálló nedvesség lassanként rátelepedett, furcsa mód távoli tejútrendszerek alakzatait próbálván utánozni. Lassan kirajzolódtak a repedések villámcikázást idéző vonalai is, amikor egy enyhe szellő oszlatni kezdte a párát. Az Óváros földszintes kis házainak elmosódott körvonalai valamicskét tisztábbakká váltak, de a fuvallat elült, s a ritka köd enyhe áttetszősége uralta tovább a környéket. A következő pillanatban... * A következő pillanatban nem történt semmi.”*

Bizony, 15 évig tartó mozdulatlanságról volt szó, és ez a mozdulatlanságélmény, ez a ködszerűség nemcsak a prózának, hanem a lírának is nagyon sok szeletét és formáját uralta.

A mondandómat képesítendő, szeretnék a következőkben egy Kézdivásárhelyről jött költőről, Boér Gézáról beszélni, akitől csupán két kis könyvecske maradt fönn, melyek a Hiányok térképe, illetve a Létlelet címet viselik. Boér fogalmazta meg azt az élményt, amely motívumszerűen Szilágyi Domokosnál is

megvan, de talán a romániai magyar költészet egyik legmetafizikusabb részletének is tekinthető. Hiszen Boér két kötetében nem csinál egyebet, mint a hiány metafizikájáról ír. Amikor térképről beszél, egy versmondatcsöndre rárajzol valamilyen hiány- és csendgondot. S ezek mentén furcsa metszeteket hoz létre: „Végső soron hiány csak hiányt követ, hiányra ébredünk, kívándorló mondatok üzennek vissza arról, amit már részletesen tudunk: a felkiáltójelek elindulnak feléd...”

A felkiáltó ahelyett áll, aki jár.

Sütő István marosvásárhelyi költő három kötetet hagyott hátra: Versfogyatkozás, Nagy Családi Album és Én, Dániel. Furcsa mód, fotografikus költészet az övé, ami rímre csupán utaló költői megoldásokkal jelzi, hogy a líra határvidékén valamilyen történelmi tapasztalat kényszerű szorításában él. „A család mögött tizenkét törpe áll. Malmoznak ujjaikkal. Halálos tizenkét törpe” – írja az Erdélyi táj c. versében. És ez az önmagát beteljesítő malmozás, a család mögött álló fenyegetés, a furcsa, malmozó törpesereg készteti és kényszeríti arra, hogy ne a maga természetes útján haladjon, hanem olyan képzet- és motívumrendszerben nyilvánuljon meg, amely szembesíti ezt a családot az ún. „szocialista jövő” kellékeivel. Erről ma nagyon keveset beszélünk, pedig e kellékek vizuális és auditív élményszerűsége nem csak nyomasztó, hanem a költészet tekintetében, amely kimondottan ezekkel élt, megsemmisítő erejű volt. „A béketábor, a legyőzhetetlen kifosztja az embert –” – írja Sütő István. Utána nem marad semmi. Darkó arról beszélt, hogy desztillált emberekként kell majd élnünk, jövőnk a desztilláltság, kifosztottság, a hiány. Sütő István fogalmazta meg ennek a szabadságvers-írásnak az alaphelyzetét, mondván: „A bedeszkázott szabadságból kilesel”. Honnan lesznek értesüléseid? Hiszen ebben a ritka és hiányos kommunikációban, amely a magyar irodalom egészében megvalósult, talán ez volt a legfontosabb: a szubjektum szabadságélményeit leginkább meghatározó mozzanat. Hiszen a magyar nyelvterület egyéb régióiban alkotó írók műveiben is meg kellett találni a betűk réseiben azt az élményt, mely valamiképpen elmozdította az embert abból az állapotból, melyet egyébként öröknek és megváltoztathatatlannak hihetett. Kevésbé az üzenet, sokkal inkább a betűk résein átszivárgó szabadságélmény volt a fontos.

Három olyan erdélyi alkotóról beszéltem, akik sajnos, már véglegesen az irodalomtörténetbe tartoznak. De szinte még az ő elhallgatásuknál is nyomasztóbb az elhallgatásnak az a másik formája, melyről a 80-as évek erdélyi lírájának talán egyik legnagyobb tehetségével kapcsolatban kell beszélnünk. Adonyi Nagy Máriáról van szó, aki két könyvet közölt, és azután valamiképpen benne rekedt a szó. Nagyon veszélyesnek tarthatjuk azt a pillanatot, amikor egy jelentős költő végképp elhallgat. Mert a költő elhallgatása túlmutat a tényen magán. Éppen Adonyi Nagy Mária fogalmazta meg az alig-állapotot, amelyet a

hiányállapot mellett a pusztulás felé mutató létállapotnak tartunk. Az aligállapot a túlélés filozófiájának a jellemzője.

Mindannyian sokat beszéltünk arról, hogy a szóban forgó években, évtizedekben nem csak az irodalmat, hanem az egész szellemi intézményrendszert is a túlélés filozófiája jellemezte. Márpedig a túlélés filozófiája rendkívül veszélyes és pusztító rendszer. Alapvető jellemvonása a mindenképpen az idővel való beteges foglalkozás. A túlélő számára a holnapi napnak mindig nagyobb az értéke, mint amilyennek lennie kellene, benne a másnapok mindig megsemmisítik azt a napot, amelyben élünk. A túlélő ember egy sziluett, egy üres profil és nem tölthető meg többet tartalommal. Ez a fajta élmény nem volt idegen az európai költészetfilozófiától sem. A huszadik század elején többek között T. S. Eliot az üres ember képzetét használta kifejezésében. Csakhogy a túlélő üres ember más okok miatt üres. A túlélés filozófiája megszünteti az ember aktív erőit, hiszen a túlélő ember nem él, hanem túl-él.

Befejezésképpen milyen emberkép hát az, mely az ezredforduló közelében a mi számunkra fontos lehet, és talán meg is fogalmazható? Közösen kellene ezt keresnünk. De ismétlem, azt gondolom, hogy az irodalom nem élhet és nem működhet ilyen emberképzet nélkül. Hiszen nélküle elvész az a szerepe, amit egy közösségi kultúrában betölt, és hiába kíván élményt, olvasmányt, élvezetet nyújtani. Azok között a feltételrendszerek között, amelyek ma bennünket jellemeznek, továbbra is érvényesnek tartom a dalt még groteszk szerepében is. A német középkornak az a fajta embere, akit a furfang és az erény kettőssége jellemez, talán továbbra is nélkülözhetetlen.

2.

És ekkor nézőtéri helyéről felugrott Kányádi Sándor, hogy neki különvéleménye van. Színpadra hívták.

– Szeretném megköszönni azokat az előadásokat, amelyek mindenikében van igazság, de amelyek nem lehetnek teljesen igazak. És még hozzátenném azt, hogy tulajdonképpen akkor mindannyian, akik itt vagyunk – és körbemutatott a népes teremben – többé-kevésbé bűnösök vagyunk, Péterkém, mert túléltük a dolgokat, tehát! De nem igaz! Nem vagyok bűnös!... Te bűnös vagy, te lehet, hogy az vagy, de én nem érzem magam bűnösnek, és Illyés Gyulát sem tartom annak, és nem tartom bűnösnek Arany Jánost sem, csak mert túléltek. Azért igen, azért bűnösnek tartom magamat, hogy egy valamire való magyar költő, nem csak az én koromban, de a tiédben is, rég halott! Sajnos, túléltük ezt a bulit, egy-két kivétellel...

– Illyés Gyula azon tusakodik nyolcvanban, hogy tulajdonképpen az egész jelentős magyar irodalom már rég a gyermeke, öccse, unokája lehetne, sőt, még Arany János is az apja lehetne... Túléltük saját magunkat! Na mármost, még említhetnénk olyanokat, akik nem élték túl, és nem biztos, hogy azoknak volt igazuk, de te is nagyon jól tudod, meg Darkó István, meg az a fiatalember is, aki középiskolás korában tűnt fel, a kézdivásárhelyi Boér Géza, akit többé-kevésbé én fedeztem föl s próbáltam első verseit megjelentetni a Napsugárban... Sajnos, olyan az életünk, és nem biztos, hogy abba haltak bele, mert nem tudták elviselni a diktatúrát. Tehát, amire hivatkoztál, Péterkém, az Székely Jánosnál, más költőnél is fellelhető, legfeljebb más formában... És említhetnénk olyan túlnemélőt is, mint Szőcs Kálmán, éppen a múltkor olvasgattam a verseit... És olyan költőnk is volt, aki elhallgatott, majd elment, a magyar Villonnak is nevezték, s az egyik legvagányabb költőnk, Hodos László, akinek tizenvalahány verse jelent meg huszonéves korában, és nem akármilyen versek, most meg valahol Budapesten tartózkodik... Én tehát nem tartom bűnösnek azt a nemzedéket, amely túlélt. Mert különben bűnös lenne az egész romániai magyarság is, amiért túlélte a nehéz időket... Aztán az, hogy innen valaki elment... Nem ítélek el senkit, aki emigrált, csak ne mondja, hogy elkergették. Nem igaz! Hazudik, aki ilyet mond, mert lehetett nem elmenni is. Nem akarok dicsekedni, de engem azzal vádoltak Székelyudvarhelyen, egy ekkora publikum előtt, mint ez itt, mi volt az ára annak, hogy engem elengedtek például Amerikába? Akkor én elmagyaráztam, milyen bizonytalan volt az elmenetelem és a hazajövetelem is. Azért is engedtek el, hátha majd kintmaradok... 1987-ben nekem is felajánlották az egy héten belüli teljes útlevelet, családostól, könyvestől, bútorostól, amennyiben nem térek haza. Akkor azt mondtam, hogy nem mehetek, uram! Hát miért nem, kérdezte a hivatalnok, ő becsületszavát adja, hogy elmehetek... Azért nem, uram, mondtam, mert itt rólam utca van elnevezve! Nézett rám bambán, pedig az az igazság, hogy szülőfalumban az egyik utcát, amely Kányádnak tart, Kányádi utcának hívják... Nem igaz, hogy innen bárkit is elkergettek! Elkergettek? Megpróbálták! Volt, aki bírta... Az is elég ok volt az elmenetelre, ha valaki azt mondta, hogy torkig van! Nem ítélem el a halottakat, nagyon sajnálom őket, de a halál nem biztos, hogy minden esetben társadalmi okokra vezethető vissza. Ez már egy olyan foglalkozás, barátaim, aki erre adja a fejét, mármint az írásra, ezt az elemistáknak mindig elmondom... Itt senkit sem delegáltak, senkit sem választottak költőnek és senki a csillagos ég alatt nem támaszthat – rossz szóval élve – olyan elvárásokat, hogy őt azért, mert költő, külön megbecsüljék. Senki soha nem kérte föl egy ilyen posztra, s ez így volt, míg a világ... Az, hogy kifizetődik-e a költészet vagy sem? Felvállalja ezt vagy azt a költő? Csak azért hibáztatni a társadalmat, mert valaki meghal, igazán nem erkölcsös. Ezeket az embereket nem lehet csak a társadalom nyakába varrni. A világtörténelemben mindig voltak gyengébbek... Kifizetődő vagy nem, mindig a pénzről van szó. A magyar irodalom, ha okosan adják ki, tehát a klasszikusok, képesek eltartani a mostani élőket, a fiatal kezdőket... Ez így van, barátaim! De a költészetből nem

lehet meggazdagodni. A társadalom ítélete egészséges, attól függetlenül, hogyan dönt maga az irodalom, a ti unokáitok, dédunokáitok ki fogják választani, ki is ér valamit. Lehet, hogy mind, akik most itt vagyunk, egy sem volt fontos, vagy nem leszünk fontosak a számukra. Lehet, hogy nem a mi, hanem a Hodos nem publikált versei lesznek a fontosak, ezt mi nem tudjuk eldönteni. De az örökös siránkozás, és azt mondani, hogy voltak vagányok, de az igaziak azok, akik belehaltak... Nem igaz! Ez a szerencsétlen nép, s mind, aki itthon maradt, valahogy átvészelték ezt az időt... Mert voltak idők, amikor „emberhúst mértek Enyeden", hogy mást idézzek... Ilyen időket is átélt a romániai magyarság! Ehhez képest mi idilli időket éltünk és meglehetősen jó alkotói körülmények között. Mert akkor nem volt sajtószabadság. Hogy miért haragszom a drágalátos sajtószabadságra? Mert csak középszert szül. Ez így van, mert létezik egy sajtószabadság, sőt -szabadosság, de hol vannak azok a zseniális nagy művek, amiket az elmúlt rendszer miatt nem tudtak publikálni az írók? Nincsenek, mert valahogy az tette azokat a korábbi jeles műveket halhatatlanná – akkor legalább is jelesnek hittük azokat –, hogy metaforákba kellett csomagolni mindent, amit ma az utcasarkon is ki lehet kiabálni. Tehát a diktatúra valamilyen költői igényességre szoktatott. Így van ez! Ezt Te is nagyon jól érzed a bőrödön... Itt lehetne egy nagyon egészséges közélet, újságírás, minden. Akkor viszont minden a költészet nyakába hullt, ezért volt itt 20-40 ezer példány verseskönyvből is. Én már akkor mondtam. Mert csak ez volt. Eszi, nem eszi, úgy volt, mint a madáreledellel a vicc. Nem lehetett hozzájutni az egész magyar költészethez, s ezért kénytelenek voltak megvenni az enyémet, a másikét, mert csak ez volt kéznél, s azért nem jöhetett el az idő, amelyben a költő megméretik. Most se... ne tegyük magunkat! A legjobban Hargita megye ellátott könyvvel, de itt sem lehet megkapni a kortárs magyar költészetet, mert odaát is kis példányszámban adják ki. De ezt a költészetet, ha okosan gazdálkodnának... Erdélyi példákra kellene visszamenni. Kós Károly bácsiéra... Itt siránkozunk... Néztétek-e hétfőn a magyar adást? Ott Károly bácsi elmondja, hogy a sztánai vasútállomáson rentábilis lapot szerkesztett, 1912-ben. Lábbal mozgatott nyomdával nyomták, Pesten készítették a kliséket. Ezt végig kell gondolni! Volt könyvkiadásunk, amely rentábilis volt. Az egészet okosan meg lehet szervezni... Úgyhogy sajnos, nagy baj van, testvéreim! Mi túléltünk valamit, most pedig kezdünk koldusok lenni. Itt van példának ez a város. Amink volt, és amit átmentettek a túlélők, azt a túléltek kezdik eltékozolni, itt a művelődési háznál is széthordani, amit lehet. Nagy morális züllés van itt, és sokkal fontosabb ezt észrevenni, mint azon siránkozni, hogy kell-e nekünk a költészet... Azt szoktam mondani: most az a fontos, hogy meg tudjunk kapaszkodni. Higgyétek el, bár mindennel olyan jól el volna látva ez a kicsi magyar nemzet, mint verssel. Itt van a Duna-medencében az az 500 vagy 1000 versíró magyar, ha most leteszi a tollat és kétszáz évig nem veszi kézbe, akkor sem történik semmi. De ha továbbra is így mennek a dolgaink, például ez a kisváros teli van éjszakai bárral, vagy ha kint dolgoznak az emberek, mert itt nem lehet megélni, ha családok bomlanak föl, és én ezt tudom,

mert majdnem mindenkit személyesen ismerek, és látom, hová jutottunk... Koldulunk, markot tartunk, ma is kapunk egy kicsit, talán holnap is, máról holnapra tengődünk, most kezdenek az igazán nem jellemes túlélő állapotok ránk köszönteni. Hidd el, hogy a túléltek amoralitása most tetőzik, s kezd nagyon veszélyes lenni, most kezdünk oda lecsúszni, ahová az átkozott idejében nem voltunk hajlandók. Összetartottunk. Most meg, kaparj kurta, neked is lesz alapon... És senki fejében a rendszerváltás nem tudott igazán megtörténni. Egészen másképp kell közösséghez, irodalomhoz viszonyulni. Szétvert hadak vagyunk, mert itt vagytok ti, a közönség soraiban, képzős gyerekek, ha végeztek, azt se tudjuk biztosan, lesz-e állásotok. 300 tanítót-tanítónőt iskoláztunk be az elmúlt három esztendőben, de mire végeztek, már tanítói fölöslegünk is van. Több iskolánk van, mint amennyi gyerekünk... Ezek a katasztrofális dolgok! Az én fiamnak 60 ismerősét számoltam össze, akik egyetemi társai voltak, s most hol Skandináviában, hol Magyarországon, vagy éppen Dél-Amerikában boldogulnak, alig maradt néhány idehaza... Mi a vogulokhoz képest, akiknek Apáczai előtti gondjaik vannak, mert pl. nem tudnak anyanyelvi ábécét tanulni, a mi sanyarúságunk dicsekvésnek számít, hogy egyetlen baráti körből ennyi értelmiségi kikerült! Nekik meg összesen nincs 60 értelmiségijük... Tehát ezt kell nekünk számba vennünk, a szétvert hadakat, a reménytelenné vált ifjúságot... Neked abban tökéletesen igazad van, a túlélésnek azzal a formájával, amit egy barátom mindig úgy mondott, hogy a fű lehajlik, de megmarad, ezzel soha az életben nem értettem egyet, mert ez nem az európai kulturális gondolat, ez bizánci, ezt úgy mondják románul, hogy a lehajtott fejet nem vágja le a szablya. Ezzel az ideológiával nekünk nem szabad azonosulni! Nincs szomorúbb a lábán száradt fűnél. A fűnek mindig az volt a feladata, hogy ha lekaszálták, újrasarjadt. Ez volt a túlélés egyik formája. Én nem a túlélést látom veszélyesnek, hanem azok ideológiáját, akiknek nem volt erejük túlélni. Nem azokat akarom elítélni, akik elmentek, mert aki valamire való ember volt itt, az valamire való ember lesz bárhol a nagyvilágon. Aki semmirevaló ember volt és elment, ott is semmirevaló maradt. Ha itt marad, annyi hasznunk van belőle, hogy a létszámot gyarapítja. Az is valami, higgyétek el, arra is szükség van, de azt kijelenteni, hogy hát istenem, mind hős, aki él... Én nagyon vétkesnek tartom magam sok mindenért, de nem ezért a dologért! Nem vagyok hajlandó az egész romániai magyarságot, hogy úgy mondjam, a kollektív temetés felé terelni...

E ponton Egyed Péter, aki addig feszülten hallgatott, csöndesen közbevetette:

– Engedd meg, hadd mondjak el valamit... Bretter György szegény, aki annak idején beteg volt már, bement reggel az óráira az egyetemre, ott volt 3 diák, ő ettől ideges lett, elmondta, hogy felkelt reggel 7-kor, aztán lehordott minket: uraim, hát nem szégyellik magukat, ide juttatták az egyetemet, ide jutott a magyarság, ide jut a filozófiánk... És feláll akkor az egyik srác, hogy – de tanár úr kérem, mi itt vagyunk!... Tehát én nem arra gondoltam, hogy bűnössé

teszem a romániai magyarságot. Például rólad is ugyanilyen kegyeletesen megemlékeztem volna, ha meghalsz!

Kányádi Sándor:

– Nem a magam hogyishívjákjáról akartam... Rólam pedig nem is te kell hogy megemlékezz, hanem az unokáim, úgyhogy az nem rád tartozik!

Egyed Péter:

– A túléléssel és a túlélő emberrel kapcsolatban talán megegyezünk, mert nem mi találtuk ki... Mi jellemzi a túlélő embert? Ezt általában 5 dologban szokták meghatározni: a félelem, a hazugság, a hiány, az erőszak és a nacionalizmus. Ha valaki nekem azt mondja, hogy az éléssel szemben a túlélés a jó, akkor én...

Kányádi Sándor:

– De ez se így van, mert a Talmud azt mondja... A zsidóknál ugyanis pontos szabályok vannak és tudjuk, hogy ők a legnagyobb túlélők voltak, nem fogadták el a megváltást, illetve a Messiást. Innen a mondás is:„Várják, mint a zsidók a Messiást”. Ez volt az ő nagy túlélésük! Minket megváltott Jézus Krisztus az ő halála által, úgy is nézünk ki... A zsidókban kétezer éven át a messiásvárás tartotta meg a lelket. Ez volt a túlélés! Olyan zseniális gondolat volt ezt kitalálni, mintha sok száz évvel ezelőtt kitalálták volna a repülőgépet! Ahogy mondják: a lábatlan madár. Hogy akkor jő el a Messiás, amikor kinő a madárnak a lába. Tehát itt voltak a nagy túlélések a történelem folyamán... A Talmud pedig azt mondja: nem szabad disznóhúst enni, és szombaton nem szabad dolgozni stb., kivéve, ha az élet mentése függ tőle. Akkor a leghithűbb zsidónak is szabad szalonnát enni, szombaton!... Okos emberek voltak, ez a túlélés! A miénk, meg kell hogy mondjam neked, nem is volt olyan nehéz túlélés. Ennél nehezebb, emberpróbáló idők, mint az elmúlt húsz valahány esztendő, voltak már a történelem folyamán, s én bevallom, életemben annyit nem röhögtem, és csak mostanában vagyok inkább szomorkás, mint az utolsó húsz esztendőben... Vannak itt a teremben olyanok, akikkel nagy veszekedéseim voltak, éppen túlélés ügyben. Mert le kéne szoknunk arról, hogy visszafelé káderezzünk, hogy ki mit mondott, mit csinált. Ezt a rossz szokást történelmünkben sem tudtuk leszokni. Magyarországnak is sajnos az a nagy baja, és az együttélésben is folyton az, hogy ha leülünk, akkor mint a franciák és az angolok egy asztalnál, ne Trafalgarnál kezdjük a beszélgetést, hanem azzal, hogy mi lesz holnap. Remélem, a szomszéd teremben lezajló költővita erre fog irányulni, hogy mi lesz, milyen lehetne a romániai költészet további útja, mi az, ami felé együttesen lehetne valamit lépni... Mert ez egy olyan foglalkozás, hogy maszekfoglalkozás, és ahogy sok író-olvasó találkozón mondottam, még a kommunizmusban is az lesz... Kommunizmus viszont, úgy látszik, egyelőre nem lesz hál’ istennek, de az

írói munka maszek jellege mindig fent fog állni. Ez egy mélyen magánkockázatos vállalkozás, és valahol mindenkinek vállalnia kell azt a sorsot, ami a középkori szerzetesé volt, hogy a csuhán nincsen zseb. Az irodalom soha nem volt s nyugaton se az, mármint a pénzcsinálás nagy lehetősége, hanem ott is van mindenkinek, az igazán befutott és a divatos írókat leszámítva, egy tisztességes magánfoglalkozása... Van egy holland barátom, aki tőlem is fordított, költő akart lenni, a szülei kétségbe voltak esve, végül elvégezte a közgazdasági egyetemet, tanácsadó lett és doktorált, írta mellette a verseket, s fordít magyar költőktől, megtanult magyarul, de a saját versei még mindig nem jelentek meg, pedig tehetséges... Fordítással alapozta meg, hogy úgy mondjam, a karrierjét Hollandiában... Csak a jól működő civil társadalomban alakulnak ki a támogatás mechanizmusai. Van úgy, hogy ha valaki tehetséges, bizonyított s ha akarja, megpályázhatja a költői életjáradékot, ami tisztes, szerény jövedelem. Igaz, nem vállalhat mellette más állást, de eltarthatja belőle a 2-3 gyermekét. Legtöbb befutott író azonban ezt nem vállalja, mert ha már van valamiféle neve és már valaki, akkor egy lapnál besegítő szerkesztőként ötször ennyit megkeres, hetente összeállítva 1-2 oldalt, vagy egy kiadónál évente elolvasva 10-12 fiataltól véleményezésre kiadott művet, és javasolja, érdemes-e beléjük fektetni. És vállalják a kockázatot, hogy a 10-ből talán egy megéri, és túléli, és költő lesz. Ezért kapja a fizetést... Nálunk a gazdasági alapok még nem alakultak ki, de máris azzal az igénnyel lépünk föl, s várjuk a társadalomtól, hogy tartson el. Ha volna stabilitás, talán... Egyelőre arra kell a romániai magyarságnak gondolnia. A költők pedig csak írják a verseiket, abban a reményben, ahogy a megboldogult idejében tették, hogy egyszer majd csak kiadják... Van egy igen jó barátom, az aradi Réz Pál, aki a Holmit szerkeszti, előtte a Szépirodalminál dolgozott, 1958-ban Kolozsváron járt Kormos Istvánnal, akkor ismertem meg, eljöttek hozzám, meglátogattak, szerény vacsorát is kaptak, tojásrántottát, nálam mindenki azt kap, s a legtapintatlanabb dolgot követtem el: verseket mutattam neki! Hát ez nem illik, de nem volt kiút, mert ő kérte, hogy mutassak... Megmutattam neki két verset, amire azt mondta Réz Pali: ilyet a Dunamedencében legalább ötvenen írnak. Mondtam neki, én igyekeznék, de nálunk a lehetőségek ugye olyanok, hogy nem lehet közölni... Miért kell azt közölni? Megírod, meghalsz, eljövök és kiadom... Igen, de ha megírom, és közben megtalálják?... Megírod, bezárod egy vascsőbe, a vascsövet elásod, meghalsz, eljövök, kiásom a vascsövet és kiadom a verset... De hátha előtted megtalálják a vascsövet? ... Na látod, ennyi rizikót vállalni kell... Nincs kifogás, hogy nem lehet verset írni, mert nincsenek rá körülmények. Kosztolányi mondja: ha nincs mire írj, hát írj a körmödre, találd ki a körömverset... Azóta is, Pali a mérce nekem. Nemrégiben mind kérdezgette, mikor írod már meg az igazán nagy versedet?... Mondom, nem merem megírni, mert attól félek, ha megírom, meghalok... Na és miért, nem éri meg?... Te, mondom, én még húznám egy kicsit az időt... Legutoljára megint kérdezte: mi van, nem döntöttél még? Írod vagy nem írod?... Tudod, nem szeretnék meghalni, szabadkoztam, mert nem szeretném

teljes létbizonytalanságban hagyni a feleségemet, legalább is, ha meghalok, nagyon egyedül marad... Palinak szegénynek ugyanis meghalt a felesége, arra utaltam... Sebaj, mondta, Magdát elveszem feleségül, nyugodtan meghalhatsz, te írd meg addig azt a verset!... Ez a hozzáállás kell az irodalomhoz, uraim!

A terem félig dermedten, némán asszisztált a színpadon lefolytatott eleven, nem várt szópárbajhoz. Miközben a rendszerváltás zaklatott napjai után „zsákmányolt" (értsd: külföldi adományokból leosztott) kismagnó a markomban tartva szorgalmasan surrogott és hűen rögzítette az elhangzottakat, kíváncsian fürkésztem a jelenlévő költőtársakat, a jobbára tanítóképzős diákokból álló, félig-meddig a régi módszerekkel betoborzott közönséget, s mit nem adtam volna cserében azért, hogy megtudhassam: mi játszódik le az emberek fejében. Hiszen javarészt mind olyanok voltunk ott, akik valamiképpen túléltünk és – maradtunk. Egyed Péternek igaza volt: a távol levők, az eltávozottak nem csupán az antológiából és az erdélyi költészetből hiányoztak, hanem levágott testrészekként sajogtak bennünk.

A terem jobb oldalán, elöl ülő Létay Lajos, esőköpenyének szárnyai alá húzódva, némán hallgatta a fejünkre zúdított szentenciákat, s csak később, a közös ebéd során oldódott odáig a hangulat, hogy elvegyültünk, szóba elegyedtünk egymással, mintha a mögöttünk maradt években-évtizedekben mi sem történt volna. De azért, persze, gyanakodva pislogtunk egymásra, készen arra, hogy bármikor érhetnek nem minden alap nélküli oldaltámadások, a kölcsönös beolvasások, számonkérések, szemrehányások, elégedetlenségek stb. ugyanis máig kimondatlanok maradtak; mintha kimerültek volna az Egyed–Kányádi pengeváltás nem mindennapi csörtéjében.

A kilencvenes évek újságírása, a rendelkezésünkre álló technika azt a gyökeres fordulatot hozta mindennapi gyakorlatunkba, hogy immár történelmi hűséggel rögzíthettük az átbeszélt eseményeket, bármilyen váratlan és meglepő fordulatot is vettek volna. Egy darabig számomra kimondott elégtételt jelentett ez a fajta krónikási szerep, aztán ahogy a fazékból is kifutó verbalizmus mindinkább rátelepedett az új idők mindennapjaira, mert immár mindenki nyilatkozott és szónokolt, és pontosított, meg hozzászólt, állást foglalt (folytassátok tetszés szerint!), úgy vált egyre terhesebbé és semmitmondóbbá az emberi beszéd, amihez tökéletesen elég volt a lakonikus, vázlatszerű visszaadás is. Ma már egészen biztos, hogy egy, a székelyudvarhelyihez hasonló rendezvényen akkor se kapcsolnék be hangrögzítő szerkezetet, ha történetesen volna; a kismagnók varázsának múltával rendre tönkretettem vagy elvesztettem saját masináimat, a szerkesztőségtől rám osztott munkadarabot pedig nyugalomba vonulásomkor visszaszolgáltattam a Romániai Magyar Szó leltárának.

*

Mulasztások jutottak eszembe, az elmúlt napokban többször is.

Általában úgy alakult az életem, hogy a különböző váratlan helyzetekben nagy előszeretettel kivártam, visszahúzódtam, a kevésbé kockázatos megoldást választottam. Kényelmes voltam, nem akartam fölösleges bonyodalmakat. Ráhagytam a viharra (a véletlenre, az eseményekre, a természetes fejleményekre stb.), hogy tegye a maga dolgát, én meg lapultam, már-már mozdulatlanul, akár a fűszálban is megkapaszkodva. Ha egyéb nem, engem a sors is a túlélésre teremtett, a szindróma valamennyi meghatározó elemével együtt.

Ha most jól mérlegelem, ezért nem vonzott soha (de nyugodtan mondhatom azt is, hogy: mindig taszított) a gépkocsivezetés és a vele járó birtoklás sok-sok bonyodalma, ezért óvakodtam a szexuális félrelépésektől, de talán ugyanezért keveredtem megannyi ostoba kompromisszumba is, amelyeket határozottabb, merészebb, „huszárosabb” fellépéssel talán elkerülhettem volna.

*

Kolozsvári egyetemista koromban kerültem közel Bazsó Zsigához: ő egy évvel alattam járt, bár a fiatalabb én voltam, csekély három évvel.

B. Zs. magyarfenesi kőművesgyerek volt, s szakmájával szinte halála percéig nem szakította meg teljesen a kapcsolatot.

Magyarfenes Kolozsvár egyik hagyományos előszobája, tizenkét kilométerre Nagyvárad irányában, a Nyugati Szigethegység lábánál, s arról híres, hogy a kolozsvári építőmunkások közel 90 százalékának itt ringott a bölcsője: apa a fiának s unokájának adta át a mesterséget, reggelente magyarfenesi családok, rokonságok egész serege döcögött be munkásbuszokba zsúfolva még a hajnali sötétben, s zengett tőlük a darabos magyar szó mindenféle építőállványokon, a panelházas fertályok hórukkos munkatelepein.

Zsiga családja is ilyen ízig-vérig kőműves família (talán a már városra szakadt fenesiek utódai esetében maradt félbe végleg a tradíció továbbéltetése, így a Zsiga két szép szál fiából már kimondott városi pennarágó lett...)

Egyetemre járva is folyamatosan dolgozott. Kemény, jó humorú, középtermetű markos legény volt, a történelem búvárlására adta a fejét, de közben kibújtak irodalmi ambíciói is, a hozzávaló oroszlánkörmökkel együtt: a népi írók falusi prózáján nevelkedett irodalmi ízlést és manírt követve, a falun élő

ember gondolkodásmódját és problémavilágát jól ismerve, rövidebb lélegzetű karcolatokat írt, majd az egyetemet végezve a kolozsvári magyar napilapnál lett – s kis vargabetűvel (Falvak Dolgozó Népe) maradt –, haláláig falujáró riporter.

Akkor kerültünk igazából közel egymáshoz, amikor 1963-tól az Ifjúmunkást tudósítottam Kolozsvár tartományból, s Attila fiunk készülődött a világra jönni. Nekünk, fiatal házasoknak, sehogy sem került elfogadható fedél a fejünk fölé, ezért a szokványos kényszermegoldáshoz folyamodtunk: bezsúfolódtunk a szülők, testvérek közé, ideiglenes túlélőnek. Az ekként megszaporodott család mit tehet egyebet? – összehúzza magát, aztán hogy ezt ki hogyan éli meg, és mi lesz az addigi, jól-rosszul már kialakult személyi kapcsolatokkal, az csak később derül ki...

Egyedül az én héttagú, két szobában tengődő családom jöhetett számításba: feleségem szülei távolabbi falucskában éltek. A két szülő és az öt gyermek mellé, mint egy zsúfolt tömegszállásra, immár a feleségem s pár hónap múlva az első fiam is beköltözött.

A szülés naptári időpontjának fenyegető közeledtével, a Zsiga javaslatára és tevőleges segítségével deszkafallal leválasztottunk egy keskeny, folyosószerű részt a különben jókora, 70 négyzetméteres „táncteremből”, ahogy testvéreimmel a közös szobánkat neveztük, a mi felünkön rekedt, gázfűtéses, egyetlen kályhát pedig átrakattuk középre a deszkafalhoz úgy, hogy fele a testvéreim irányába, a másik fele mifelénk fűthessen. Ehhez köröskörül azbeszt lapokkal kellett kibélelni a rabicfal és a kályha közötti réseket... Az ekként lecsípett, 24 négyzetméteresre sikerült, három és fél méter magas helyiség tulajdonképpen egy vagonra emlékeztetett, ráadásul még lejtett is az egyetlen, délkeletre nyíló ablak felé, s ha történetesen leejtettük a gyerek cucliját, gurulvást meg sem állt az ablakig.

Zsiga volt a végső megmentőnk. Életem első önzetlen jótevője. Nem akart elfogadni semmit három napi kemény kőműves- és asztalos munkájáért. Amit ugyan az én segédletemmel – milyen pancser, gyenge asszisztencia volt az! – végzett el, de azért mégis inkább egyedül. Apránként próbáltam neki törleszteni azzal, hogy filológus lévén, ilyen-olyan irodalmi tanácsokkal szolgáltam, elolvastam kéziratait, itt-ott beleszerkesztettem. Bevett szokásunkká vált közösen kiutazni vidékre, adatgyűjtés céljából. A nap első óráiban igyekeztünk túlesni az újságírói penzumon, utána pedig, délutáni vonatindulásig kávéházban múlattuk az időt, miként a régi öregek, kéziratokon dolgoztunk, novellát, verset írtunk, kinek mihez volt éppen ihlete, kicseréltük ötleteinket, kávéztunk, konyakoztunk.

Túléltünk.

Egyik ilyen kiutazás során határoztuk el, hogy télen síléccel kerekedünk fel és Magyarfenes határából indulva átvágunk a nem túl magas Magurán, a Jára völgyébe leereszkedve pedig felkeressük a helybeli fűrészüzemet, tán még riportot is írunk róla, de mindenképpen rendhagyó terepút elé nézünk, ahogy azt az annak idején divatos mintául szolgáló Móricz Zsigmondtól tanultuk, aki nem véletlenül állította egyik riportkötetének címében is, hogy „gyalogolni jó”. (Az érdekes ebben az volt, nem csak hogy becsületszóra elhittük Zsiga bá igazát, de magunk is a saját bőrünkön tapasztaltuk a fapados vagy gyalogos életközelség áldásos voltát.)

Indulás előtt Zsigáék magyarfenesi portáján korán reggel megreggeliztünk, az illemből is őszintén aggódó édesanya a kert végéig kísért bennünket, ahol a szántásra lépve felcsatoltuk síléceinket. Jókívánságait gyorsan elsodorta a szél, s számunkra akkor kezdődött az igazi, a várva várt kaland. Nehezen haladtunk a hepehupás szántáson, a fagyos göröngyökön, a hó kásás volt és olvadt, a hegy fölött tartós homály lebegett, Zsiga édesanyja azzal búcsúztatott: fiaim, vihar készül...

Nem sokat törődtünk vele, pár száz méter után kimelegedtünk, jó iramban botorkáltunk a hegy felé, s nemsokára a nem túl meredek és nem túl magas Magura kanyargós szekérútján siklottunk felfelé. A tető előtt, mintegy feleúton ért utol a kitörő hóvihar. A fagyosan süvítő, mindegyre nekilendülő szél majd letaszított bennünket az útról, amit egyre nehezebben ismerhettünk fel a szembe támadó hózápor miatt. Ennek dacára kimelegedve, harcra készen tapostuk tovább a kavargó friss havat. Akkori szokásom szerint fedetlen fővel indultam útnak, s nem vettem észre, hogy amúgy gyatra hajzatomon hamarosan csimbókokban állt a jegessé tapadó, vizenyős hó. Zsiga énmögöttem tologatta előre magát sílécein, s olykor egy-egy szaggatott mondatot megeresztve igyekeztünk elűzni a fenyegetve közeledő este árnyát. De nem igazán értettük, mit mond a másikunk, hangunk elveszett, elsodorta a szél a hópelyhekkel és kitartó vonításával együtt.

Nem is tudom, menetelés közben mikor kiáltott Zsiga erőteljes állj!-t, de egyszer csak azt éreztem, hogy valami nagy erővel hirtelen a fejemnek csapódik. A váratlan ütéstől rögtön lefékeztem, s dühösen hátranéztem, honnan érhetett a támadás?

Zsiga ezalatt beért, s mellém araszolva torkaszakadtából a fülembe harsogta:

„Gyorsan, itt van a sapkám és tedd fel, hisz lefagy a füled!”

Tiltakozni akartam, de ő nyomban havat markolt, előbb csak gyöngéden, majd mind alaposabban dörzsölgette vele mindkét fülem felső cimpáját, én még akkor sem értettem buzgóságát, mert az általa emlegetett fagyásból egyáltalán

nem éreztem semmit. Csak amikor a fejemen jócskán lötyögő, mindegyre homlokomba csúszó, számomra annyira idegen és kényelmetlen gyapjúsapka alól tekintettem a sűrű homályba vesző világba, kezdett lüktetni-sajogni-égni fülemben az újra áramlásnak induló vér; mintha apró, perzselő tüzek gyúltak volna a füleim helyén, sajgott tőlük az egész cimpám, s igazából akkor kezdtem begyulladni, amikor nagy nehezen a fűrészüzemhez értünk, s a gyári vendégszobában fellángoló tűz mellett Zsiga elárulta: ő volt az, aki jókora hógolyót vágott hozzám, mert másként nem tudott érintkezésbe lépni velem...

Én meg, ott a tűz biztonsága mellett, azt vallottam be neki, hogy miközben a Jára völgye felé ereszkedtünk és ő a tapasztaltabb síző jogán előre vágott, három olyan éles helyzetből menekültem meg az utolsó pillanatban, amikor a nagy ereszkedési sebesség miatt már-már felkenődtem az utamat keresztező fák egyikére-másikára. Kiabáltam ugyan Zsiga után, hogy várjon meg, de a lendület őt is tovalendítette, a még tomboló vihar miatt pedig most ő volt az, akit nem ért utol segélykérő kiáltásom.

Zsiga később is fürgébb volt nálam: hamarabb itthagyta e világot. Pedig még jócskán várhatott volna. Embersége, büszkén viselt parasztisága, nagy lelke, minden anakronisztikussága és darabossága, csököttsége életem része volt, énem kiegészítője, alteregója. Immár sose tudom őt utolérni. Számomra ő az egyik igen nagy hiány. Mikor Bukarestbe költözésem miatt el kellett válnunk, annyira hiányzott nekem a közelsége, akár a levegő. Úgy tudott barátian dorgálni, valahányszor tévedtem, hogy attól mindig valósággal megkönnyebbültem, és nem tudtam rá megorrolni, sőt, egyenesen büszke voltam a véleményére.

1983-ban, hosszú távollét után felkerestem Kolozsváron. Kétségbeesetten vitatkoztunk a konyhájukban egy egész délutánon át a világ állásáról. Ő meg volt győződve arról, hogy a rendszer a vesztébe rohan, hogy a személyi kultusz mindenre rátelepedik, én pedig azt próbáltam elmagyarázni neki, hogy egyetlen ember sem képes mások segítsége nélkül kézben tartani az embereket, a fő problémát tehát a kultuszt fenntartó és tápláló udvaroncok jelentik. Lelkem mélyén éreztem, tudtam, hogy a két igazság csak együtt érvényes, de mert mindketten egyre hajtogattuk a magunkét, azzal váltunk el, hogy reméljük, megérjük még: kiderül egyszer, kinek is lesz igaza. E vitát leszámítva azonban hiába próbáltuk megütni a régi hangot, valami fals lett a kapcsolatunkban. Őszinték voltunk, de óvakodtunk egymástól. Nem akartuk bántani egyik a másikat. Már csak a régi emlékek ragyogtak bennünk föl – azok is időben egyre távolabb.

Egy kisregényének megjelenésén kívül minden próbálkozása, alkotása az újságok tünékeny oldalain szunnyadnak – feldolgozatlanul, értékeletlenül. Örök adósának érzem magam, s tudom, hogy kötelességem lenne belevágni a feltárásba, de azt hiszem, ezzel az elindított emlékgombolyítással lélekben lassan magam is Zsiga után eredtem, a találkozás reményében.

(Magamról kellene vallanom, és mindegyre mások járnak az eszemben. Még nincs erőm a vérbeli, kemény, húsba vágó leltárhoz. Talán majd, menet közben?! Kíváncsi vagyok, meddig lehet halogatni, köszörülni a torkot... Pedig tudom, hogy a környezet, a közeg, amelyben élünk, csak terep és pálya, amelyen mi magunk hozzuk a döntéseket, jókat-rosszakat. Persze, ezek legtöbbször mások életével, sorsával állnak szoros kapcsolatban, az események, tetteink mégis elsősorban ránk hullnak vissza. Ezért aztán, ahol nem lesz muszáj, elhagyok majd neveket, adatokat. Saját magamat akarom élve felboncolni, mindenki seperjen a saját portája előtt.

Miután ilyen jól felállítottam emlékezésem aranyszabályát, jöhet a folytatás.)

*

Nagy irodalmi tranzakciót bonyolítottam le kb. öt perc alatt: megszereztem a Romániai Magyar Szó számára, közlésre Nagy István fiának emlékiratait, aki ebben apja félbemaradt, nagyszabású memoárjának éppen az 1945 utáni néhány kulcseseményét világítja meg, fiúi és kortársi elkötelezettséggel.

Igaz, a kezdeményezés nem tőlem származott: Nagy Károly kereste meg személyemben a szerkesztőséget, s azért éppen engem, mert a kis létszámú szerkesztőségi csapatunkból történetesen éppen én ültem az „éjjel-nappal” telefon mellett.

Nagy István? Az ki? – hangzik a mából jövő kérdés, bár ez valamikor szörnyen ostoba kérdésnek hatott volna.

Pedig a magyar nyelvterületnek nem kellene őt elfelejtenie, hiszen az 1904-ben született erdélyi munkásíró, aki tizenkét éves korában átveszi családjának felelősségét, mikor apja eltűnik az első világháborúban, és első műveit azért veti papírra, hogy forradalmi mondanivalóját a világ tudomására hozhassa, nem mindennapi prózai műveket hagyott hátra.

Valami erőteljes, makacs ragaszkodás folytán mindegyre azon van, hogy a valóság, a megélt élet hírvivője legyen. Munkásmozgalmi, kommunista meggyőződése és hajthatatlan erkölcsi elszántsága révén a második világháború előtt gyorsan a romániai munkásmozgalom élvonalába kerül, ami természetesen üldöztetést és fenyegetettséget jelent mind román, mind magyar időkben.

A II. világháború, a romániai népi kibontakozás után Nagy István élete, sorsa, karrierje felfelé ível: kétkezi munkás létére, megfelelő képesítések híján

is kinevezik a kolozsvári Bolyai egyetem rektorává, e megbízatást 1952-ig látja el. Dogmatikusan is elvszerű világlátása hamarosan szembekerül a hivatalos vonallal: kiteszik a pártból, majd visszaveszik, később megint üldözötté, megfigyeltté válik... Ez az út ugyan a valóságban jóval tekervényesebb, de lényegében így is leírható.

A romániai magyarság körében népszerűségét, annak a rokonszenvét veszíti szerre közéleti megbízatásai bokrosodásával, döntési erejének és befolyásának növekedésével. A tragikomikusan abszurd helyzet egyik csúcsa, amikor gyakorlatilag érettségi vizsga híján is a Román Tudományos Akadémia tagja lesz – másokat, e kitüntetésre sokszorosan megfelelőbbeket nem csupán megelőzve, de egyúttal mellőzve is.

Sosem volt kényelmes ember. Ami a szívén, az a száján. Így tanította a pártja, ő pedig nagyon is tartotta magát a szabályokhoz, az elvekhez. Ha valami nem volt ínyére, keményen odapörkölt. Stílusa taszított, szenvedélyessége, meggyőződése zavarba hozott és vonzott is egyben.

Magam inkább csodáltam mindvégig, bár életének immár lefelé hanyatló, meghasonlásokba torkolló szakaszában kerültem olykor emberközelbe hozzá, pontosabban irigyeltem, mintsem hogy elítéljem. Azt mondtam magamban: ítélje el egy pártatlan törvényszék, ha egyáltalán a nyomába eredhet.

Ennek az ízig-vérig kommunista módon érző embernek a fia, aki a negyvenes évek közepétől már értő tanúja nemcsak apja életének, hanem a hozzá kapcsolódó események jelentőségének is, mindjárt az ezredforduló után beteljesítette azt, amire Nagy István már nem volt képes: az egy időben oly sokat ünnepelt munkásíró ugyanis életének emlékeit vetette papírra a hetvenes években, de hivatalosan és nyilvánosan nem jutott túl a második világháború utáni időszak sokat vitatott, homályos részletein.

Az író fia amellett, hogy tanúságot tesz néhány kulcsfontosságú esemény (szovjet bevonulás, román népi demokrácia megteremtése, kolozsvári etnikai összetűzések, 1956, az egyetemek egyesítése stb.) személyes és családi átéltségéről, saját tanúvallomásához illeszti azt a kéziratos hagyatékot, mely a Nagy István önéletírásának legkényesebb, máig ható vonatkozásait boncolgatja.

A nagy dilemma abban állt: érdemes-e nyilvánosság elé tárni és vállalni ma egy kommunistának tartott író objektív átvilágítását? A magyar irodalomban most a nagy sepregetés, a tisztogatás, szobordöntögetés a módi. Új felkentségek jelentkeznek, más normarendszer és kaptafa kerül forgalomba, a tankönyvek úgy válnak használhatatlanná, ahogy vannak, a valódi probléma mégis csak az: Nagy István van-e olyan jelentős alakja az erdélyi irodalomnak, hogy bármit követett is volna el, ne lehessen se elhallgatni, se lefokozni, se figyelmen kívül hagyni?

Lázas mohósággal összegyűjtöttem valamennyi elérhető polcról a Nagy Istvánról szóló különféle értékeléseket, forrásokat, különös tekintettel az általa adott interjúkra, a lexikális adatokat tartalmazó minél frissebb szintézisekre.

Egyelőre csak sorakoznak a könyvek, beléjük pillantok egy-egy szusszanásnyi időre, de leginkább az irodalomnak az a vonulata foglalkoztat, amely valamikor értelemszerűen összefonódott a munkásmozgalommal, és amely valamikor értéket jelentett – de ma se dobható el, legfeljebb politikailag átszínezhető.

Így járt tájainkon Nagy István mellett Asztalos István, Horváth István, Salamon Ernő, a Nagy Istvánnal sógorsági viszonyban lévő Józsa Béla, de kijutott a hol mártírnak, hol pártos, behódoló költőnek bemutatott Szabédi Lászlónak is.

Mindezekről a csökött sorsokról, amelyek áldozatai lettek a jobb világ hitének, tulajdonképpen a miénk jut eszembe, hiszen közvetlenül az árnyékukban nevelkedtünk, esztétikájuknak igyekeztünk megfelelni akkor is, amikor lázadoztunk az előttünk járók ellen – s közben valahol a mi életünk is megbicsaklott, a törésvonalak igen sokszor pedig nem estek egybe a rendszer törésvonalaival. Hamarább kinyíródtunk, mint maga a helyzet, amely bennünket kifektetett. Azt hiszem, nem mi döntöttük meg a rendszert, sem itt, sem odaát, a szélrózsa mindenegy irányában, hanem az süppedt össze szép szabályosan s temetett maga alá sokunkat – azok szemet hunyó segítségével, akik talán még fenntarthatták volna, de letettek róla, mert új dominanciára vágytak.

Ki ne akarná ma is a jobb, igazabb világot? Mi a bűn abban, ha az ehhez vezető utakról ábrándozunk, terveket szövünk, módszereket, eszközöket keresünk?

Semmi se változott sehol, csak a szövegek irálya.

Mindenki szeretne egyre jobban élni, s valahogy mégis mindegyre rosszul él.

Olvasom Nagy István fiának szövegét: a szakmáját illetően pedagógus Karcsi jobbára precízen, sallangmentesen fogalmaz, viszont a helyesírással meglehetősen hadilábon áll. Szerencsére visszaérkezett a feleségem Csíkszeredából, ahol a lakás-felújítási munkálatokat irányította – jócskán kiidegeskedte magát két álló hét alatt, egy kipofozandó lakásnak hol egyik, hol másik, hol meg a harmadik zugában meghúzva magát, hogy egy idő után a frissen kifestett, mindenféle festéktől szagló helyiségbe szoruljon.

Tiszta szerencse, hogy hazaérkezett, hiszen ő az, aki alapos, betűre, értelemre és szövegösszefüggésre menő kritikára képes. Mindene a helyesírási szótár (legújabb kiadása), a helységnév szótár, az idegen szavak szótára, mindenféle lexikon. Szeret elbíbelődni számomra lényegtelen apróságokkal, s a végén mégis csak az ő meglátásából jönnek elő a szerencsésebb dolgok.

Kissé szorongva bíztam rá az emlékirat gondozását, azt hittem, húzódozni fog majd. De szívesen fogadta a megbízatást, amin ma már nem csodálkozom, hiszen számára is épp úgy fiatalsága meghatározó lényegét jelentette az a népi demokratikus korszak, amelyben a vitathatatlan jó dolgok mellett a jellegzetes és egyre mélyülő torzulások is jelentkeztek. Amelyben a Nagy István-i paradoxonok virágoztak. Hiszen kollégák voltunk az egyetemen, egyként átéltük mindazt, amiről a Nagy István fiának emlékírása szól: ‘56-ot, az egyetemek egyesítését, az erdélyi magyar jelenlét tervszerű és szégyentelen háttérbe szorítását.

Ilonka nincstelen falusi családból származott. Belőle kizárólag az ambíció, a tudásvágy, a fegyelem és az osztályát történetesen felhajtó társadalmi hullámverés csinált értelmiségit: rámenős, okos, önmagában örökké kételkedő, egyben öntudatos fajtát.

Az én értelmiségi világomból szemlélve – apám egyetemi tanár, anyám háziasszony, de csak mert öt gyermeknek adott életet, s felnevelésüket tartotta életcéljának (máig nem tudom eldönteni: beletörődött-e sorsába, vagy alázatosan vállalta az ezzel járó lemondásokat) – a feleségem sorsa sokkal hitelesebb, tiszteletre méltóbb és megértést, támogatást érdemlő volt, mint gondoltam volna: a számomra addig idegen világgal eljegyezve, identitásban gazdagodva, a valóságnak egy más dimenziója is fölsejlett előttem. Ez rendkívül erősen mozgósította lírai gondolataimat, később egész íróiságom egyik meghatározó, meg nem tagadható, bár minden bizonnyal anakronisztikus eleme lett.

Apám és anyám, a rokonság éveken át, a kész tények beálltáig határozottan ellenezték ezt a kapcsolatot, mindent elkövettek, hogy valamiképpen meggondolásra késztessenek. Most meg, akik még élnek az akkori családi „ellenzékből”, a kitartás és az együttmaradás szokatlan eredményén morfondíroznak, testvéreimmel együtt: egyetlen vagyok az öt gyerekből, akinek nem borult fel a házassága. Pedig, ahogy a többié igen, ez is felborulhatott volna...

*

Miután véglegesen pontot tettem A bozót c. dokumentumregényem végére, s már csak a megjelenésére vártam, 1988 vége felé elhatároztam: pár napra a Bucsecs hegységbe kérek kiküldetést, egyenesen a Babele menedékházhoz, ahová Bustényből drótkötélpálya kabinja röpíti fel a kirándulókat, kétezren felüli magasságra, egy meglehetősen egyenletes, nagy kiterjedésű platóra, amely Romániában országosan ismert és divatos turista-zarándokhely; gyakorlatilag Románia viszonylag veszélymentesen megközelíthető, legmagasabb „sétáló-utcája". Ki is használja ezt az idegenforgalom: minden lehetséges úton és módon népszerűsíti. Mágnesként vonzza a kocaturisták ezreit: szép időben, idegenforgalmi idényben, s különösen a szabad hétvégeken hosszú sor kígyózik a drótkötélpálya busténYi indítóállomása előtt, a tisztáson, a Belvedere nevezetű luxusszálló háta mögött. Órákba is beletelik, amíg valaki sorra kerülhet, hogy belépjen a platóra induló kabinba, amelynek párja a Babele menedékháznál várja a lefelé indulást: mikor az alsó kabin felfelé kapaszkodva ringatózik a mélység fölött, ellensúlya, a visszaúti is megindul odafentről, s találkozáskor szertartásosan köszöntik egymást, illetve ki tudja, még milyen közlendőket rejt a kölcsönös integetés?...

Két ízben is próbáltam feljutni a platóra, de az első kísérlet csütörtököt mondott.

Sz. Sándor fiatal fotós kollégámmal gyürkőzve készültünk a hegyi kalandra. Sándor mondhatni az én felfedezettem, akkora a korkülönbség köztünk, hogy szinte-szinte a fiam lehetne. Egy ideig külsősként gyártotta hűségesen a fotókat az Előre c. napilapnak, aztán – mert jó volt a káderlapja – munkakönyves fotóriporter lett, azzal a kikötéssel, hogy szigorúan a kezem alatt, mindenkori felügyeletemmel dolgozik. (Mindez odáig terjedt, hogy amikor Sándor megörökölte a nyugdíjba vonuló fotóriporter elődje laboratóriumát, s oda minden szakmai ingóságával beköltözhetett, nekem is ott jelöltek ki irodát, a sötétkamra előterében, hogy állandóan szemmel tarthassam.)

Sándor furcsa szerzet: bukaresti magyar család egyedüli gyermeke, anyja meglehetősen elkényeztette, apja belügyi altiszt volt, futárszolgálatot, majd később irattári kulimunkát végzett nyugdíjazásáig. Féltett és széltől is óvott egykeként a családot odahaza Sándor rendesen terrorizálta: kiszámíthatatlan volt, milyen ételre vágyik, mikor fekszik és mikor kel, soha se tudták, miért és merre jár, honnan szerzi a pénzt. Nekem is nehéz volt kiismernem életrendszertelenségét, az viszont nyilvánvaló volt, hogy az emberekkel való érintkezésben, személyközi kommunikációban óriási baklövéseket és tapintatlanságokat követett el, és mielőtt még tisztázhatta volna magát, hogy a félreértéseken túl a szándékai végtére is tisztességesek, már javában heves konfliktusba került kapusokkal, rendőrökkel, biztonsági emberekkel, párttitkárokkal, nem egyszer riportalanyokkal is.

Ráadásul a műfaj, amelyben dolgozott (s amelyben veszettül tehetséges), akkoriban az átlagosnál is kifinomultabb diplomáciai érzéket és tapasztalatot kívánt: a nyilvános helyen való fotózás mifelénk a rendszerváltás előtt nem tartozott a bevett és népszerű foglalatosságok közé; a lapok nem túlságosan igényelték a sajtófotót, mert mindinkább csak a pártvezetők cselekedeteit megörökítő képek kerültek az újságok hasábjaira – ezeket meg az egyetlen létező hírügynökség hétpróbás, többszörösen ellenőrzött hivatásos fotósai készítették. A fotóriporterség mint komoly, önálló szakma, gyakorlatilag művelhetetlen volt. Azt még elnézték, hogy egy fotós egy hagyományos riporter mellé szegődve, amolyan íráskiegészítő illusztrációkat készítsen az ún. való életről: élmunkásokról, építőtelepekről, új építményekről, utcákról, természeti szépségekről, nyaralóhelyekről... Vagyis mindenről, ami szépség, dicsőség, harmónia vagy egyszerűen csak giccs. Ami nem bántja a szemet. Ahhoz viszont, hogy a fotós társaságában én, a riporter egyáltalán bejuthassak egy nyilvános helyre, és senki se foghassa ránk: meg akarjuk szegni az államtitok törvényét, netán termelési titkokat rögzítsünk filmre, órákig tartó egyeztetéseket kellett előtte folytatnunk az intézményvezetés különböző szintjein és irodáiban, s számtalanszor megtörtént, hogy a hivatali magyarázkodásokat és értetlenségeket elkerülendő, már eleve a megyei vagy a városi pártbizottságoknál kezdtük a pofavizitet: a lehető legtermészetesebben előadtuk küldetésünk célját, szándékainkat, jókor az elején hangsúlyozva, hogy igenis, ismerjük a hatályos törvényeket, tudjuk, hogy bizonyos helyeken a fényképezőgépnek kötelezően a tokban kell maradnia, mi ezt messzemenően tiszteletben is akarjuk tartani, mi csak a sajtómegbízatásunkat akarjuk teljesíteni, semmi mást, ezért aztán kérjük a segítségüket, mégpedig olyan értelemben, hogy legyenek oly kedvesek mozgásterünket kijelölni, amelyen belül biztos, hogy nem követhetünk el törvénysértést, ugyanakkor – ha lehetséges – adjanak mellénk kísérőt, bizalmi embert, aki viselkedésünkre, tetteinkre majd felvigyáz és leszereli az esetleges nézeteltéréseket a fotózásra javasolt alanyokkal.

Mindez jócskán megnehezítette riporteri feladataimat és helyzetemet, ráadásul szörnyen időrablónak s nem mellesleg, megalázónak bizonyult. Emiatt aztán szép lassan kezdtem újságíróként a háttérbe húzódni, s a munka nehezét mindinkább Sándor barátom vállára taszítottam, menet közben olyan munkaritmusra fogtam és úgy irányítottam kameráját, hogy a riport lehetőleg az ő képeiből álljon majd össze, néhány eligazító, magyarázó, a dolgokat szükség esetén ideologikusan is a helyükre tevő mondat kíséretében. Így született akkori szemmel romániai viszonylatban is rendhagyónak számító rovatunk, a két-három naponta jelentkező Fotóban mondjuk (sajnos, hiányzott hozzá a minimálisan elfogadható nyomdatechnika, ezért csakis a szándék – sose az eredmény – volt a dicséretes): négy-öt, ritkább esetben hat fotóból álló képsorok mutattak be egy-egy látványosabb témát: hajóavatást, falusi pékséget, tavaszi munkát a

szőlőhegyen, üvegfúvást, acélsodrony gyártást, csipkeszövő üzemet, juhászatot, mezőgazdasági főiskolát, óvodát stb.

Egyszer aztán a pártközpontban valakinek szemet szúrt a rovatcím: milyen dolog az, hogy „fotóban mondjuk", hát szóban nem mondjuk? és vajon miért nem mondjuk? ódzkodunk a szavaktól? stb... Ez így, amilyen ostobán hangzott, olyan igaz is volt: nem lehetett rá válaszolni egyebet, mint azt, hogy máról holnapra megszeppenten csavartunk egyet a címen, s a rovat címe attól fogva „Képben és szóban" lett.

Így aztán minden mehetett tovább a maga medrében.

A Bucsecs platójára is azért igyekeztünk éppen, hogy riportot készítsünk arról, miként töltik odafent a kiránduló dolgozók a hétvégét, milyen élet folyik ilyenkor a Babele melletti egyetlen menedékházban.

Első kísérletünk azért nem járt sikerrel, mert egy délután folyamán meggyőztük ugyan a busténYi polgármestert, hogy riportunk nyomán mindenek előtt a népszerűségük és a hírnevük növekszik majd, mire aztán sóhajtva bár, de rábólintott az akciónkra, reggeli indulásra ébredve azonban akkora hóvihar kerekedett, hogy a drótkötélpálya kezelői azonnal beszüntették a közlekedést, az időjárásjelentés ráadásul több napos kitartó hóvihart jósolt. Pedig még csak november elején jártunk... Hogy ne távozzunk dolgunk végezetlen, azt is kijártuk: vigaszként legalább a busténYi papírgyárban készíthessünk egy képriportot. Ez sem volt könnyű („De miért éppen a papírgyár?" – hangzott a várható sanda kérdés...), ám sikerült. Végül is, úgy utaztunk el, hogy a polgármester ünnepélyesen fogadkozott: mihelyt elmúlnak az év végi ünnepek, és tartósan beáll a szép, derült téli idő, értesít bennünket a szerkesztőségben.

És állta a szavát!

Január közepére egyeztettünk egy újabb leutazást. Mire megérkeztünk, a Belvedere szállóban lefoglalt kényelmes szoba várt ránk, ablakunk egyenesen a drótkötélpálya állomására nézett, s reggel az első járatok egyikével fel is mentünk a Hegyre.

Fenséges látvány és élmény volt, amint a kabin ablaka alatt elsuhant a havas, nyaktörő sziklaképződményekkel tarkított táj. A hirtelen emelkedéstől, akárha repülőgépen lennénk, sajgón éreztük a nyomáskülönbséget dobhártyánkon. Az ösvények, a sziklákon megkapaszkodó magányos fenyők, borókabokrok olyan aprók voltak alattunk, és annyira szelíd, békességes látványt nyújtottak, mint egy terepasztalra felvitt maketten.

Két napot és egy éjszakát töltöttünk odafönt: szombaton reggel értünk föl a Babele menedékházba, berendezkedtünk az első emeleten, s vasárnap este, az egyik utolsó, lefelé tartó járattal utaztunk vissza a völgybe.

A vendégfogadósnak ugyancsak el kellett magyarázzuk, méghozzá jó körülményesen, hogy szeretnénk képriportban megörökíteni, milyen élet folyik a menedékházában és környékén. A várt értetlenséget végül itt is sikerült leszerelnünk.

Számomra az ottlét titokban kissé azt is jelentette, hogy beleélhettem magam abba a környezetbe, melynek viszonylagos közelségében a regényemben szereplő fiatal alpinisták elpusztultak. A valóságban is bejárhattam a helyszín környékét, pontosabban megismerhettem a valóságos méreteket és magamba szívhattam a veszély hangulatát, megtapasztalhattam a hegyi emberek viselkedését, az általuk elfogyasztott alkohol különös hatását odafönt, és a turisztikát irányítók felelőtlenségét, amivel odacsalják a felkészületlen embereket egy természeti ritkasághoz, amilyen a Babelénak nevezett sziklaképződmény, melyet a szél és az erózió munkált olyanná, mintha óriási arcélek lennének... Szabályos környezetszennyezést tapasztaltunk odafönt, s örökös könnyelműséget, katasztrófaveszélyt... A két nap alatt látottak gyatra színdarabba illő, egyazon pódiumon játszódó, szinte hihetetlen cselekménysornak tűnnek, de mégis valósak. A sok-sok apró epizódnak semmi köze egymáshoz, ha csak annyiban nem, hogy mindenkivel lényegében ugyanaz történik: áldozatául esik egy veszélyes játéknak, amit a divat, az idegenforgalmi hírverés, a saját ostobasága és a vendéglátóipar űz vele.

A platón – úgy képzeljük el, mint egy kétezer méter fölötti, jókora fennsíkot – egymáshoz közel, segítségre szoruló, elcsigázott emberek lihegtek, kínlódtak anélkül, hogy tudomást vettek volna egymásról, és hogy valaki is komolyan vegye őket.

Vizet, vizet, nem bírom víz nélkül – hangzott egyre hangosabban a panaszos nyöszörgés egy kövér lány szájából, aki még néhány lepést támolygott és mindegyre összeesett, kísérői pedig előtte haladva haragosan, meg se állva kiabáltak neki vissza: bírja csak ki, mert pár száz méterre van a menedékház...

Egy másik turista társaság angyali ártatlansággal méregette egy számára szinte láthatatlan szakadék fenekét, a zuhanásveszélyt viszont csak mi észleltük, akik velük átellenben álltunk. És hiába kiabáltunk nekik át, a szakadékon túlra, forduljanak azonnal vissza, mert könnyen leomolhat alattuk a hópárkány, nem hittek nekünk, csak annak, ami az orruk előtt volt, s már-már végzetessé vált az ereszkedésük... Végül, szerencsére, meggondolták magukat, és valahogy mégis visszamásztak a gerincre, ahonnan felelőtlenül aláereszkedtek...

Ilyen és ehhez hasonló, már-már tragédiákba torkolló kalandokba botlik az ember odafönt a platón, mert aki oda fölmegy, az nehezen érzékeli a magasság szédületét, minden ugyanolyan sík, akár odalent, a magasságok odafentről könnyen megmászhatók.

No de, a mélységek?

A szombat esti vacsoránál, miközben a menedékházba érkezett két, fiatalokból álló szervezett turistacsoport táncmulatságot rendezett az ebédlőben, Sándor kissé felöntött a garatra, s eléggé feltűnően nekiállt a szűk teremben táncolókat fényképezni. A felfokozott, laza hangulatban nem érzékeltem, hogy ebből akár baj is lehet.

A fotózást befejezve, Sándor visszaült mellém, folytatva félbehagyott vacsoráját.

Hirtelen egy fiatalember és egy ifjú hölgy ültek az asztalunkhoz és ellentmondást nem tűrően, akár a bűnügyi filmekben a leleplezett gonosztevőket, mindenáron igazoltatni akartak bennünket. Csitítólag elmondtam nekik, kik vagyunk, honnan és miért jöttünk, de kikötöttem: iratokat csakis hivatalos közegnek mutogatunk. Ha akarják, elhiszik a mesénket, ha meg nem, nézzenek utána, ez itt a szerkesztőség telefonszáma, ez itt meg a főnökünk neve...

Kissé meghökkentek, de azért makacsul kitartottak, s tudni akarták: miért fényképeztük őket, mi a szándékunk a képekkel. Értésünkre adták: olyan helyen dolgoznak, ahonnan könnyen elláthatják a bajunkat, amennyiben „dekonspirál-juk” őket.

Sándor ágálva odavetette: a róluk készült fotókat nem hogy nem használja fel, hanem egyenesen átadja a főszerkesztőjének, ahonnan aztán ők gond nélkül megszerezhetik.

Nehezen tudtam felvonszolni szobánkba a vitába mind jobban belehevülő és egyre agresszívebbé váló Sándort. Sietve ágyba dugtam, magam is lefeküdtem, s hamar elaludtam.

Az éjszaka közepén hirtelen arra riadtam, hogy egyedül vagyok a szobában. Melegítőt húztam magamra, s rosszat sejtve leereszkedtem a söntéshez. Sándort a konyhában találtam, a szintén már tökrészeg szakáccsal gajdoltak ott ketten, hol összevesztek, hol közösen énekelni kezdtek, a szakács mindenáron fitogtatni kívánta tudását, egyik üveg bort a másik után nyitotta ki, sütni-főzni akart az éjszaka kellős közepén, a fogadós meg kettejüket csillapította, a végén már rendőrséggel fenyegetőzött.

Nem tudom, hogyan sikerült véget vetnem ennek az ámokfutásnak, de még sokáig élt bennem a félelem, hogy a babelei kalandnak böjtje lesz további életünkben.

Aztán a titokzatos fiatalok valahogy mégsem jelentkeztek.

A biztonság kedvéért, ahogy hazaértünk, azonnal tájékoztattam a főnököt a történtekről. Meg is kaptam érte a kijáró fejmosást, de legalább a felelősség most már az ő vállán volt.

*

Hajnalban azt álmodtam, hogy sort kellett állnom olajért, de nem volt nálam üveg, márpedig az olajat kizárólag hordóból mérték és csak annak jutott, akinél valamilyen edényféle volt: üres palack, kulacs, korsó vagy fazék. Tanácstalanul nézegettem a két kezemet, amelyek sehogy sem akartak üveggé változni.

Hirtelen ötlettel megkértem a hátul álló ipsét, tartsa a helyemet, mert bekukkintok a közeli kenyérüzletbe, hátha találok nejlontasakot, s szükség esetén abba méretem az olajat, ami tartós hiánycikk.

(Mármint volt, az 1989-es rendszerváltás előtt...)

De az álom makacs, nem mindig akkor szakad meg, amikor szeretnéd, elkezdek bolyongani az utcán és ahelyett, hogy találnék egy boltot a közelben, mindenféle lehetetlen díszlet váltogatja egymást körülöttem: hol felázott szántásban gázolok, sárkölöncöktől ólomnehéz cipővel, aztán egy folyón kell átmennem, de csak egy gázvezeték ível át fölötte, azon kellene egyensúlyozva átérnem a túloldalra. Már-már nekivágnék, amikor jéghegyek tűnnek fel a láthatáron és ördögi sebességgel közelednek, mint valami sistergő istennyilák. Hasra vetem magam a parton, egészen kicsire összehúzom magam, mire megnyílik fölöttem egy ablak, ahonnan egy háromszemű és négy mellű nő éktelen rikácsolással lekiabál, és rám zúdít egy fazéknyi levest. De ez nem elég, mert ahogy törölgetem magamról a levesből rám tapadt zöldségdarabokat, felfedezek egy nyitott üzletajtót a part mellett. Odáig viszont annyi lépcsőfokon kellett felhágnom, hogy az istennek se akart vége lenni, hát fogtam magam és leugrottam a mélybe. Lágyan röpültem, biztosan kinyílt a nem létező ejtőernyőm és mikor földet értem, ismét az olajért sorban állók oszlopában találtam magamat, kezemben egy műanyagvederrel, elégedetten, hogy nosza, ebbe aztán tölthetnek a hordóból, lesz otthon öröm, meg szalmakrumpli, farsangi fánk, de majonézt is keverhetünk, s amikor a hordóhoz értem, és telecsurgatták a vedremet (aminek térfogata persze, egy kicsit összement a várakozásban és inkább homokozói játékvödörre emlékeztetett), kezdtem a pénz után kotorászni, de a nadrágon, ami rajtam volt, nem találtam egyetlen zsebet sem. Veszettül vakaróztam, tapogatóztam, mire a kereskedő is, a hátam mögött állók is mind fenyegetőbben kiáltoztak, aztán valahogy sikerült felébrednem...

*

A rendszerváltás után interjút kért tőlem egy akkor indult, azóta megszűntforma székelyudvarhelyi lap (Székely Útkereső), egyik kérdése ez volt:

„Ellenállás c. verskötetében elveszett ifjúkori illúzióira valóban gyógyírt hozott a családalapítás, vagy ez csak a verselemző belemagyarázása?

– *Amikor az Ellenállás született* (a hetvenes évek végén – Cs. G.), *úgy éreztem: nem lehet nagy elégtételt szerezni az irodalom területén. Írni kell, mert az embert belülről űzi a muszáj, a kíváncsiság, az ambíció, de a körülmények megölik a lehetőségeket, az eredményt. Hozzátéve azt, hogy már jócskán kompromittálódva mint alkotó, a rendelt versek és a fizetett zsurnalizmus révén, úgy éreztem: az egyetlen tiszta, elvitathatatlan, biztos eredménye életemnek az a három gyerek, akiket az általános tendenciákkal szemben, minden demagógia nélkül fel tudok mutatni. Tulajdonképpen e felismerés köré szerveződött az Ellenállás – ijesztően rövid idő alatt. A szomorú az, hogy most, amikor az alkotás szabadsága végre nem csak szólam, hanem korlátlan gyakorlás kérdése, továbbra se érzek másként. Szóval, a műfaji névsorolvasásban feltűntek a gyermekek is...”*

*

Még nem jártam iskolába, tehát ötéves ha voltam, de már megvolt a magamhoz való eszem: nagyokat tekeregtem öcséimmel együtt a bérházunk udvarán. Hat, háború előtt épült, egyházi tulajdonban lévő bérház egy második emeleti lakásában laktunk, mind a hat házat egyetlen közös, parkkal is felérő, hálórácsos-kőkerítéses udvar fogta körül, s ahány gyerek csak ott lakott, bandába rendeződve eszeltük ki a csínyjeinket, játékainkat.

Az ősz mindig különös ízű élményt hozott számunkra: a családok rendre beszerezték a tűzifájukat, ami nyalábokba tornyozva, ideig-óráig (felszabdalásukig) a kerítés mentén, várfalnak beillő erődítményt alkotott számunkra mindaddig, míg be nem hajtott az udvarba a csuda viccesen pöfögő, gőzhajtású favágógép, amelynek cirkulája aztán naphosszat visítva szeletelte a fahasábokat kisebb darabokra, maga köré szórva a fanyarul illatozó fűrészport, vészes eltűnéssel fenyegetve várfalunkat. A felvágott tüzelő aztán a segítségünkkel gyorsan a pincék mélyére került – lelkesen adogattuk egymásnak, láncot alkotva, végül pedig szüleinknek, akik a pinceablakok mögött várták a lerepített hasábokat.

A fahordással rendszerint be is fejeződött a játékos ősz – az idő tartósan elromlott, az udvart belepte a sár, később meg már az iskola következett.

De most még áll bennem a farakás, s mi Pál utcai fiúkként vagy Eger vára védőiként szökdécselünk a tetején, cirka két méter magasban, próbáljuk egymást csellel letaszítani, párbajozunk, fakardok, lécek hadonásznak a kezünkben, összecsapunk, lovagi tornától hangos a környék, aztán egyikünk, a legvitézebb, a legkíméletlenebb, akitől mindannyian tartunk, figyelmetlenségében hirtelen félrelép, s a rosszul felrakott, billegő fahasáb másik vége keményen felpattan, menten állkapcson veri. Az illető a mélybe zuhan.

Első pillanatban a kitörő káröröm munkál bennünk: úgy kell neki, miért vitézkedik annyit? Most aztán megkapta... Később észrevesszük csúnyán felhasadt ajkát is, a kicsorduló vérrel, halljuk lentről kétségbeesett óbégatását. Az addig örökké fölényeskedő, erőszakos arcról lehámlott minden agresszív vonás, rémült gyerekarcot látunk, aki a szenvedéstől és a fájdalomtól kivan. Versengve mászunk le, hogy fölsegítsük, hogy lemossuk a vérét, hazatámogassuk...

Rég elfelejtettem a nevét, pedig akkoriban az udvar közismert réme volt. Azt se tudom, mi lett vele, s találkoztunk-e még az életben azóta, csak vérmaszatos, könnyáztatta arca maradt meg emlékezetemben, s figyelmeztet arra, hogy gazemberkedéseinken, szerepjátszásainkon és minden talmi jelmezünkön túl milyen védtelenül és magányosan állunk a megpróbáltatások előtt.

*

Mind kitartóbban köröz a fejem fölött az immár elodázhatatlan téma: miért is hagytuk, hagyjuk el szülőhelyünket? – akik elhagyjuk... Miért ugrunk fejest olyan kalandokba, melyek végén aztán vesztesekként roskadunk magunkba? Nem tagadom, találkoztam győztes menekülővel is, aki láthatóan úgy állította be saját helyzetét, hogy élete, sorsa, jelleme, egyénisége csak nyert azáltal, hogy hátat fordított bölcsőhelyének. Mégis, vajon nem lehettünk volna otthon próféták?

Szűkebb családomból, bár ennek sokáig nem voltam tudatában, valójában elsőként „disszidáltam”. Igaz, jó pár évvel előttem a néném, miután férjhez ment, Radnótra költözött családostól, de hát vőlegényével akkor végezte az egyetemet, az ottani iskolába szereztek kinevezést, valahol le kellett telepedniük. S Radnót nagyjából még ugyanaz a csillagzat, mintha Marosvásárhelyt, Dést, Nagyváradot vagy Zilahot mondana az ember.

Én is „csak” a fővárosig szaladtam, mert űzött a szükség; mert mindinkább megbizonyosodott, hogy szülővárosomban nem jutok lakáshoz. Lapom, az Ifjúmunkás 1967-ben főszerkesztő-helyettes nélkül maradt, s az akkori főnök

valami szokatlan meggondolásból engem szemelt ki e feladatra. Nem mondom, huszonhat éves fővel a felkérés hízelgett a hiúságomnak, de döntésemben a legfőbb érv az volt, hogy rövid időn belül emberhez méltó lakást ígértek. Azt, amit Kolozsváron hiába reméltem, bár úgy emlékszem, minden törvényes követ megmozgattam.

S ha nem is épp azonnal, de 1968-ban végre, négy évi házassággal a hátam mögött, a saját lakásunkban találhattuk magunkat, két gyerekkel. Lakótelepen, három szobában.

Disszidálás volt ez, még ha az országban maradtam is, s emiatt ez nem tekinthető hivatalosan emigrációnak. Akkoriban még gondolatban sem mertem külföldként, idegen vidékként meghatározni Bukarestet, de a lelkemben, legbelül ma már megvallhatom: nagyon is éreztem, hogy a fővárosba menekülésem csak önámító látszat, a hegyeken átkelve, az óromániai síkon egészen más az élet, más az emberek vérmérséklete. Nem is a nyelv, hanem a gyökeresen más mentalitás az, amire az ember egyik napról a másikra rádöbben, és azt mondja: más világ. Még akkor is, ha a főváros szellemisége lassan – sajnos – mind jobban rátelepszik a távolabbi régiókra is.

Aztán, utánam, szinte folyamatosan beindultak családunkban a további disszidálások.

A hetvenes évek közepén, másodikként, a néném felejtette kint magát – de ő már Párizsban. Idegen nyelv szakos tanárnő volt, két gyermek anyja, a férje egyetemi kollégám, újságíró. Nyelvtanfolyamra utazott Franciaországba, aztán megüzente, hogy ott marad. Még egyszerűbben: nem jött vissza. (Később kiderült: a család még itthon megegyezett, ez lesz az első lépés kitelepedésükhöz, de erről, jól érthető biztonsági okokból, még a családon belül sem szóltak senkinek. S jól tették.)

A hír úgy ért, akár egy fejbekólintás. Akkor már az Ifjúmunkás főszerkesztője voltam, s éppen azokban a napokban helyezték kilátásba, hogy a további megnövekedett családra – a gyerekek száma hirtelen háromra ugrott – való tekintettel nagyobb lakásba költözhetek.

Egy nyugaton maradt rokonért akkoriban nem tüntették ki az embert. És minden ellenségesnek vélt gesztust, amit legközelebbi hozzátartozóink követtek el, mirajtunk, itthon maradókon kértek számon. Ideje volt végiggondolnom a konzekvenciákat.

Végiggondoltam: a családot mégis el kell tartani valamiből. Hol kezdenénk új életet és miből, ha bizalomvesztés miatt leléptetnek? 1968-tól eleget forogtam az ifjúsági nómenklatúra felsőbb köreiben ahhoz, hogy tudjam: a

hatalom nem szereti, ha titkolóznak előtte. Ezért határoztam úgy, hogy én lépek elsőnek, még azon frissiben bejelentve a tényállást, s lesz, ami lesz – meg- és talán kivárom, amíg fejem fölött átsöpörnek a hullámok.

Kihallgatást kértem az ifjúsági szervezet első titkárától, aki akkor a legfelső pártvezetés tagja is volt egyben, továbbá ifjúságügyi miniszter, s elmondtam neki mindent úgy, ahogy tudomásom szerint történt, hozzátéve: az okok homályosak előttem, de befolyásolni nem tudom a fejleményeket, kész tények előtt állok, és vállalom a következményeket. A fiatal, posztjában éppen akkor megerősített agilis ifjúsági vezető (sajnos, később egyre inkább elkurvult) megnyugtatott: köszöni nyíltságomat, esetleg próbáljak egy szívhez szóló levelet írni neki, hátha néném meggondolja magát...

(A levelet megírtam, de ma már tudom: az az érvelés, amivel akkori eszem és gondolatmenetem szerint éltem, pátoszosan hamis és egyenesen kincstári volt, bár azért tőlem sem volt idegen, viszont jól jött az ifjúsági szervezetnek is – mindenki le volt fedezve, mert kölcsönösen elmondhattuk egymásnak: „mi mindent megtettünk a sajnálatos jelenség ellen”...)

A lakást végül is minden további nélkül megkaptam, néném sem tért haza (egy nappal édesapánk halála előtt azért mégis hazalátogatott, de akkor már francia állampolgár volt), s nemsokára a család is követte őt...

Apám temetése utáni napokban tisztázni próbáltam nénémmel mindazt, ami eltávozása óta fojtogató, zavaros ködként közénk tolakodott. Nagyon haragudott rám a levél miatt. Majd rendre elmondta mindazt, amit annak idején nem köthetett a család orrára. Azok után, amiket akkor megtudtam tőle, menekülő életéről, valóban szégyenkeznem kellett. Amíg beszélt, mindinkább tudatára ébredtem annak, hogy valamennyiünknek megvan a maga külön élete, érdeke, igazsága. Neki igaza van, mert levelemmel megsértettem, elárultam, de valahol mélyen azt súgta valami, hogy az övé mellett nekem is megvan a magam igaza, amit úgy próbáltam érvényre juttatni, ahogy akkor azt éppen tudtam.

Kapcsolataink ezután valahogy normális kerékvágásba kerültek, de a hűvösség, a távolságtartás, az elidegenedés többé nem képes távozni közülünk. Valamelyikünk végső búcsúja szükséges majd ahhoz, hogy ez a szomorú, megoldhatatlan, abszurd konfliktus okafogyottá váljék...

Néném után kisebbik öcsémen volt a sor. Festőnek tanult, az akkori elhelyezkedési törvények alapján Lugoson kellett volna tanítania, tanított is valameddig, de aztán hazahúzódott Kolozsvárra, azt remélve, hogy idővel talán mégis akad ott számára egy elfekvő állás. Alkalmi munkák igen, állás viszont nem akadt. Szabadúszóként próbált boldogulni az utolsó pillanatig, amíg asszonyával és fogadott fiával ki nem költöztek Kanadába.

Vele együtt megszaporodott a hivatalosságok felé fogalmazott nyilatkozataim száma is. Az elsőt a néném esetében írtam, közölvén benne a tényállást, a másodikat meg a nyolcvanas évek elején. Akkor már nem dolgoztam az ifjúsági lapnál, és már csak a főszerkesztőmmel szemben volt „morális" jelentési kötelezettségem – megint csak azért, hogy tőlem tudják meg hamarább, és ne engem szembesítsenek majd az elhallgatott helyzettel.

Öcsémék, induláskor, váratlanul furcsa kalandba bonyolódtak: mivel Dániába akkortájt nem létezett vízumkényszer, előbb oda készülődtek, hogy némi kivárással, onnan majd minden nehézség nélkül tovább mehessenek Kanada felé. Így nem is kérvényezték a kanadai vízumot. Számításukban bízva, Kolozsváron felszámolták mindenüket (a lakást átadták, könyvtárukat elhelyezték, személyes holmijukat elkótyavetyélték), egy nappal az indulás előtt el is intézték a vámot, s másnap reggel elindultak a repülőtérre. Egy élelmes (?!) határőr fordította vissza őket közvetlenül a senki földje küszöbéről, mert észrevette, hogy az útlevelük Kanadába szólt (igaz, vízum nélkül), a jegyük viszont Dániába, s számára ez sehogy se passzolt. Hogy jogilag kinek volt igaza, ma sem tudom, a lényeg az, hogy az indulásuk akkor meghiúsult.

Hetekbe telt, amíg a helyzetre való tekintettel valahogy sikerült kijárniuk a kanadai követségnél, hogy beutazó vízumot kapjanak. Pocsék, „se itt, se ott" hangulatban éltek, eleinte nálunk húzták meg magukat, ám bármennyire is édes testvéremről volt szó, szűken és növekvő feszültségben laktunk, ráadásul örök készültségben és bizonytalanságban. Egy ideig még bukaresti ismerőseiknél is elidőztek, aztán egy indulatos szóváltás után azt javasoltam öcsémnek, utazzanak le a végkifejletig apámhoz, aki egyedül volt a csíkszentkirályi házban, legalább még hasznára is lesznek, mi addig vigyázunk a csomagjaikra.

Keserű szívvel és jókora önmegvetéssel keményítettem meg magamat, amíg ezt öcsémnek gorombán a fejéhez vágtam, amiben az is közrejátszott, hogy minden ilyen távozással csak sűrűsödtek a felhők a családom egén: vitáztunk, vajon kinek van igaza, annak-e, aki megy, vagy annak, aki marad. Akkor mindenképpen úgy éreztem, úgy hittem és úgy vallottam, hogy ha elkezdünk szaladni mindenfelé, miként a patkányok, akkor nem marad semmi ezen az amúgy is átok sújtotta földön, s akkor ki lesz, aki megpróbál egyszer majd mégis talpra állni? Szüleim sohase pártolták a menekülésnek e módját. Azt se mondták, hogy maradjunk, de életük példájával következetesen arra buzdítottak, hogy a szerencsénket itthon keressük, ahová ők, a háború zűrzavara végén, amerikai hadifogságból szabadulva, minden akkori logika és nyomorúságos kilátás dacára, a szó szerinti semmibe (kolozsvári lakásunkat, benne minden javunkkal porig bombázták) hazavitték a családot (anyai nagyapám Magyarországon lakást és állást szerzett szüleimnek, s hosszasan bánkódott, amikor meghallotta, hogy egyezségüktől eltérően apámék nem élnek a lehetőséggel, inkább hazamentek a kifosztott, romba döntött Kolozsvárra...).

És mégis, az öt gyerekből már csak egyedül vagyok idehaza, azaz én sem, hiszen most is könnyen megfeledkezem arról, hogy magam voltam az első szökevény...

De szóljak húgomról is, aki aztán az öcsémet pár év elteltével, apám halála után követte kanadai kalandjában. Ő is családostól ment ki, két gyerekkel, férjjel, a kivándorlási kérés alapja az volt, hogy öcsém vállalta a befogadásukat, így a hivatalosságok szemében a vízum megadása nem jelentett különösebb akadályt. Ettől függetlenül, a jóváhagyás ügye hosszú hónapokon át húzódott, további jókora hangulati hullámzást okozva a család életében.

Odakint húgomékkal is az történt hamarosan, mint általában a többi testvérrel: a szülőhely elhagyása, az idegen környezet, bármekkora felszabadulást hozott, nem kedvezett a családi kapcsolatoknak, kötelékeknek s valamennyi házasság válságba került, megbomlott, átértékelődött, semmissé vált. Gondolom, a gyerekekre még inkább ránehezedett e felemás helyzet, így aztán a sorsuk is túlontúl tekervényes utakon-módokon alakult, s alakul a továbbiakban is.

Kishúgom volt különben az, aki közvetlenül a háború utáni évek folyamán valahogy éltette és életre mozgósította a családot. Mintha akkoriban mindenki neki dolgozott volna. Néném már tíz éves volt, amikor húgunk született, én magam kilenc, s a kisebbekkel való törődésünkben addigra szereztünk annyi tapasztalatot, hogy szüleink az ötödiknek jött legkisebbet – aki többszöri próbálkozás után végre, lány lett! – a gondjainkra bízzák.

Kisebbik öcsém helyett ő lett hát az újabb kedvenc, akinek mindenki udvarolt, akit kényeztettünk, illetve akit mindenki terrorizált, legalább is mi, fiúk. Berzenkedtünk amiatt, hogy egy pisis lányt ennyire kivételezetten kezelnek hozzánk képest. Ahol csak lehetett, s amikor senki se látta, igyekeztünk borsot törni az orra alá, de hamar rájött arra, hogy amikor egymagában képtelen volt védekezni velünk, a „gonosz nagyokkal” szemben, és még idejében beárul anyánknál vagy apánknál, akkor behunyt szemmel is az ő pártját fogják.

Legjobb az ilyesmit elfelejteni... Gyerekek voltunk, bolondok, öntudatlanok... Egy kegyetlen jelenet azonban mélyen belém ivódott. Nem tudom, a húgom mit őriz ebből, és mennyire hagyott nyomot a lelkében ez az önmagában talán inkább mosolyogni való, de jelentéses közjáték, talán ha felemlítem, mindketten szabadulunk görcsétől.

Az ötvenes évek közepén azzal küldték haza valamelyikünket az iskolából, hogy az osztályban tetűjárvány ütött be, egyikünk hajában serkéket is találtak, az egészségügyiek viszont azt ajánlották szüleinknek: minden gyereket nyírassanak nullásra, kenegessék a fejbőrüket petróleummal s az első időben alaposan, naponta ellenőrizzék, nem jelentkezik-e újra az élősködő.

Furán néztünk ki mind az öten fehéren világító, majdnem egyforma kuglifejjel, de a legfurcsább mindannyiunk közül a húgunk angyali arcával társuló tar koponyácskája volt.

Akkoriban különösen nagy becsben állt irodalmi téren az orosz és a szovjet irodalom; ifjúsági – már-már kötelező – olvasmányként adták a kezünkbe Gogol Tarasz Bulybáját, s rendkívül furának tűnt számunkra a kozák hajviselet: a tar koponya s a közepén meghagyott, sörényként lobogó hajcsimbók. E mintát követve mi, fiútestvérek rávettük a kislányt, engedje meg, hogy kopasz feje búbjára négy-ötméternyi hosszú, újságpapírból vágott és összeragasztott csíkot ragaszthassunk. S mikor a lisztből főzött enyvpótló csirizzel (könyvkötéshez főzte nagyapánk) jócskán bekent fejére fölkerült a papírdísz, kergetni kezdtük a ház körüli udvaron, hogy a kozáklófarokhoz hasonlatos papírszalag játékos uszályként minél vidámabban lobogjon utána. Húgunk az elején szófogadóan, buzgón teljesítette kérésünket, aztán amikor látta, hogy a játék ürügyén tulajdonképpen csúfot űzünk belőle, vigasztalanul sírva fakadt, mi pedig dühünkben, attól tartva, hogy hamarosan szülői döntő- és rögtönítélő bíráskodásra kerül sor, kíméletlenül hajszoltuk tovább, pillanatnyi megállást sem engedélyezve. Tudva tudtuk: a vége úgyis az lesz, hogy alaposan ellátják a bajunkat, de ha már így történik, akkor minek finomkodjunk?

*

ki áll a fény mögött

mellbe taszít a mámor megtántorodsz a fényben

mely rajtad áll s amelyben állsz

hiába vagy felöltözve torz

vonásaidat és rángásaidat úgy látni

mint soha máskor

leroskadsz a földet markolod

téped füvestől szaggatod mintha kínban

és dühben fogant volna minden mozdulatod

már sírsz de csak taknyod és nyálad folyik

sárral elegyen remegsz

alkalmatlan pillanat a megdicsőülésre

nem érted

és megint nem érted

ha nem te

ki állhat a fény mögött

Szorongásos közjáték reminiszcenciája ez a vers. Még pontosabban: a visszacsengése. (Úgy ugranak most be a rendszerváltás előtt néhány évvel történt események, mintha csak hónapok választanának el tőlük.)

Az akkor még szokásos, önként vállalt nyári remeteségemet élem, legkisebb fiammal és lányommal Csíkszentkirályon, augusztus hónapban. Esztendőkön át valahogy mindig úgy történt, hogy ott tartózkodásom egybeesett csíkszeredai pszichiáter jó barátom „hivatalos" születésnapjával. Ami júliusban van ugyan, de ő mindig abban az időpontban tartotta, amikorra valószínűsíthetően össze tudta trombitálni közeli és távoli barátait, ismerőseit, munkatársait. Felváltva, hol a Szent Anna-tónál, hol Hargitafürdőn, máskor meg a Szentegyháza melletti Kirujfürdőn, majd Csíkdánfalván, a Bucsin-tetőn, s amikor aztán nyári lakot vásároltak, azóta már következetesen Marosfőn – s ott aztán egyre többször – történtek e két-három napra nyúló táborozások, születésnapi lakomák és közös kirándulások. Apróbb és nagyobb gyermekek is részt vettek a társas együttlétben, nem egyszer sátorban is aludtunk, de legtöbbször menedékházak, nyári lakok szükségszállásán húztuk meg magunkat. Aki akart, csak egy órányit időzött el a társaságban, mások egy fél napot, de nem kevesen az egész pikniket végigbulizták.

Most éppen a Bucsin tetőn vagyunk, amely Gyergyó és Parajd között, valahol a felhőket ostromló, de azokat legtöbbször még el nem érő magasban kínál pihenőt a Hargitán átkelőknek, egy lejtős útkanyarban, nyári lakokkal, menedékházzal kerített tisztás tövében. A vendégek zöme itt sátrat vert, s akinek nem jutott hely a ponyva alatt, bekérezkedett a menedékház tömegszállására.

Akkor még velünk tartott B. D. barátom is, családostul, annak idején éppen lapot vezetett, annak előtte viszont az ifjúsági mozgalomban tevékenykedett, hamarosan odáig vitte, hogy egy soros, időről időre végrehajtott fiatalítási hullám hátán Bukarestbe került, a romániai ifjúsági szervezet magyar nemzetiségű KB-titkáraként. Ilyen minőségében ismertem meg, sokat jártunk együtt vidéken, folytattunk meglehetősen őszinte és nyílt eszmecserét, olykor vitát, s az első pillanattól kezdve kitetszett: távolról sem a karrier miatt lett mozgalmi ember, hanem belső meggyőződésből. Nagyon mélyről indult, egész fiatalkora a

bizonyítás és a kitörés jegyében, kemény munkában telt el. Minden, amihez csak fogott, az emberek, a közösség érdekeit célozta. Hamarosan abba a paradox helyzetbe került, hogy a KB aktivistái, a vidéki vezetők, ha valamit el akartak intézni, vagy valamilyen gonddal küszködtek, szinte reflexszerűen őt keresték meg, hozzá fordultak. Amolyan nemhivatalos bizalmi embere lett a szervezet szintén hús-vér agitátorainak. (Meg is orroltak emiatt hamarosan a KB-titkár kollégák, de leginkább az első titkár...) Szerencsétlenségére (vagy szerencséjére? – ennek egyértelmű eldöntése, annyi évtized után is, még várat magára), Bukarestbe történt kinevezése után nem sokkal, félig-meddig hivatalos minőségében egy fiatal funkcionárius esküvőjére sietett szolgálati gépkocsival, sofőrrel, feleségestül. Két kislányuk addig otthon maradt Bukarestben a Csíkból felköltöztetett nagymamával, aki egy kukkot sem tudott románul, de azért vállalta a román fővárosi létet. Nem mozdult ki sehová, a gyerekeket viszont becsülettel ellátta, s ha kellett, megregulázta. Ám hiába vezetett hivatásos sofőr, egy előzésnél csúnyán karamboloztak, a gépkocsi fölborult, B. D. és felesége napokon át kómában feküdt, majd egyik kivizsgálás követte a másikat, komplikált agyműtét és egyéb beavatkozások nyomán valahogy talpra álltak.

Egy ilyen baleset annak idején nem maradhatott visszhang és politikai következmények nélkül. A magas pártvezetés kérdőre vonta az ügy miatt a KISZ első titkárát, aki úgy próbált kínos helyzetéből szabadulni, hogy B. D.-re hárított minden felelősséget, azt állítva, hogy engedély nélkül, magánemberként hagyta el akkor Bukarestet. Pedig a valóságban megbízatást teljesített: a szervezetet képviselte volna annak egyik fizetett munkatársa esküvőjén.

Barátom később felépült ugyan, de többé nem volt már a régi. Idegileg talán épp egy évtizednyit kopott meg – hogy ne mondjam: öregedett. Rendkívül sérülékeny lett, könnyebben föl lehetett bosszantani, mint korábban, elvesztette addigi fiatalos frissességét, délutánra rendszeres pihenésre szorult volna, hogy agysejtjei regenerálódhassanak, de az aktivista-lét hajszás munkarendje mindezt nem tette lehetővé. Éveket húzott még le így, páriaként, majd azzal állt a szervezet vezetősége elé, hogy családi okok miatt hazatelepedne Csíkszeredába, ahonnan Bukarestbe fölrendelték. Nem törődött semmilyen lebeszélő hadművelettel, presszióval, burkolt, majd nyílt fenyegetéssel (ami később üldöztetésbe is torkollt), kitartott elhatározása mellett. És hazaköltözött.

Éppen azt csodáltam s irigyeltem benne, hogy amit korábban magam is meg akartam tenni, több ízben, de nem volt hozzá elég lelki erőm, magyarán: gyáva voltam, azt ő konok következetességgel és öntisztító bátorsággal keresztülvitte.

Pedig távol volt attól, hogy „győztesnek” tudhassa magát: Csíkszeredában félig-meddig hivatalból a helyi pártapparátus állományába sorolták, egy ideig a kollektív gazdaságok megyei szövetségének volt az elnöke, járta a

falvakat, konkrét munkát végzett, nekiállt tanulni, képezni magát, az emberek előtt változatlanul tekintélye volt, egy szép napon pedig megyei – mezőgazdasági – titkárrá léptették elő, ott is jó eredménnyel dolgozott, közben az öccse hatósági zaklatások miatt „kinnfelejtette" magát Ausztriában, ami miatt aztán rövid idő múlva ő is süllyesztőbe került, előbb a talajjavítási-vízügyi vállalathoz, majd a helyi lap vezérkarához irányították, végül a görbe tekintetű zaklatást és a páriaságot megelégelve, maga is kitelepedését kérte Magyarországra.

De most még a Bucsinon vagyunk tehát, B. D. akkor már csak a megyei lap főszerkesztője, bár nem újságíró, ülünk az esti tábortűznél, ez már a szülibuli második, felhőtlen napja, az esti tűz leégett, csak a parázs pislog, szunnyad, fejünk fölött a mélysötét, csillagokkal telehintett ég feszül, látni alig látjuk egymást, inkább csak érezzük a többiek jelenlétét, olykor megborzongunk, de melegünk is van, az ilyen pillanatokat lenne jó kimerevíteni, meghosszabbítani, örökkévalóvá konzerválni, hatan-tízen-húszan-ki tudja hányan üljük körbe az aznapi tűz maradékát, mindenki szabadon leülhet és felállhat, egyik jön, másik megy, itt, a tetőn mindenki testvér, haver, jó ismerős, mindenki felel, jótáll a másikért, s akkor e meghitt, védtelen, ritka pillanatban közénk tántorog, isten tudja honnan egy akármilyen részeg legény, lehuppan mellénk, csöndes dúdolásunkba beleóbégat, nekikezd harsány hangon énekelni, ráadásul mindjárt a magyar himnuszt harsogja, éppen abban az időben, amikor csak a tiltott nótának már passzív végighallgatásáért is vesszőfutás járt. B. D. barátom rászól egyszer, kétszer, háromszor: hagyja azonnal abba, vagy tűnjön el... A nótás kedvű pedig nem és nem, mintha csakazértis, s tüntetőleg egyre harsányabb, virgoncabb, fülsértőbb. Már az egész tető harsog a danájától. B.D. pillanatok alatt mérlegel és határoz: a gajdoló legény arcába világít erős zseblámpájával, lebénítja, s néhány jól irányzott csapással hallgatásra kényszeríti.

„Tűnés, provokálj másutt, te szemét" – sziszegi a fülébe, mire az illető, mintha egycsapásra kijózanodott volna, kotródik, ahogy bír.

Sose tudtuk meg, sose tudjuk meg, mennyi volt igaz félelmünkből, félelmeinkből.

(Barátom azóta odaát, s nem könnyű helyzetben. De ez már az ő külön története, amit olykor önzetlenül megoszt velem is. Az 1989-es fordulat utáni évben fölkerestem vidéki házában. Akkor még egy Eger melletti faluban húzta meg magát családjával. Többen föltették neki a kérdést, a változások után miért nem tért haza Csíkba, ahogy annak idején Bukarestből például megtette. A válasz az volt: neki nem szabad hazamennie. Annak idején exponálta magát a letűnt rendszer mellett, a mai politikába tehát nincs erkölcsi joga beleszólnia. Azoknak kell tovább vinniük a dolgokat – hajtogatta –, akiket utolértek az események, akik a változásokat konkrétan fölvállalták. És nem szabad ebben háborgatni őket... Véleményéből azonban kihallatszott a jogos keserűség is:

„Nem mindenki szimpatizál a magamfajta múltú emberrel. Ezt én tudomásul veszem, de azért az otthoniakat továbbra is nagyon szeretem, drukkolok nekik, s ha szólnak, bármiben segítek, mert a szolgálataimat lehetetlen kimeríteni... De annál jobban szeretem és tisztelem őket, minthogy akár jóindulatból is, bármilyen nehézséget gördítsek az útjukba...”)

*

Lassan eltelt fölöttem az idő, s ha nem lennének a gyerekek – valamennyi a határokon kívül –, immár csak a szellem ide-oda utazgatása adatna meg számomra, s ez most már így marad, míg a világ. Ha csak valami csoda nem történik, vagyis egy ismeretlen Krőzus meg nem ajándékoz egy jól kamatozó, tömött bankszámlával. S mivel ez viccnek is képtelen idétlenség, időnként abból fogok élni, amiből annyian teszik: az emlékeimből.

Gyerünk hát Belgiumba! Olyan alkalom ez, amely előtt egy diákkori magyarországi, majd egy 1968-as szófiai (Világifjúsági Találkozó) kiránduláson kívül harminc esztendős koromig gyakorlatilag csak a határainkon belül: az országot jártam.

1971-ben viszont, úgymond teljesen váratlanul, rám mosolygott a szerencse.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség csúcsvezetői, személyesen a KB-titkárok gyakran utaztak testvérszervezetek rendezvényeire, nemzetközi összejövetelekre, kongresszusokra, természetesen hivatalos kiküldetésben, megfelelő anyagi fedezettel, tekintélyes napidíjjal. Ha nem is hetente, de havonta legalább egyszer megfordultak külföldön. Nem csoda, hogy olykor beleuntak, s a kisebb jelentőségű, tucat-feladatokkal beosztottjaikat bízták meg, jól vigyázva az arányokra, hogy a hűségesebbeknek jusson a nagyobb falat, de a többiek se maradjanak teljesen kisemmizve.

A reprezentatív csúcsvezetésbe akkoriban hivatalból beletartoztak a romániai ifjúsági lapok főszerkesztői is – velem együtt; ezzel magyarázható az, hogy az egyik hétfő délután telefonon felhívattak a KISZ KB külügyi osztályára, ahol közölték velem: hét végén a belgiumi kommunistákkal szimpatizáns ifjúsági szervezet kongresszusára kerül sor egy Courtrai (Kortrijk) nevű kisvárosban, közel a francia határhoz, ott kell képviselnem a KISZ-t, s mivel a személyi lapomon az áll, hogy idegen nyelvként franciát tanultam az iskolában, ezúttal engem bíznak meg a feladattal. Azért hívattak, hogy haladéktalanul szerezzem be az osztályról az illető belga szervezetről, illetve általában a belga–román viszony és kapcsolatrendszer alakulásáról összeállított iratcsomót,

amelyben azt is megtalálom, hogy az évek folyamán mostanig kik, milyen misszióval és felhatalmazással léptek kapcsolatba a belga fiatalokkal, és milyen tapasztalatokkal, megfigyelésekkel tértek haza küldetésükből.

Eközben villámgyorsan intéződött a hivatalos vízum ügye, s alakult a gyakorlati útiterv is: a kongresszus egy szombat délutánon kezdődik – így a meghívó –, egy ifjúsági táborban, és vasárnap délutánig tart. (A szoros program oka: hét közben ott mindenki dolgozik. Bezzeg, dölyfösködtem magamban, annak idején idehaza, a mi megakongresszusaink esetén három-négy napra is „kiemelték a termelésből" a rendezvényre delegált küldötteket, s az itthoni tapasztalatok kizárólagos ismeretében azt sem igazán értettem, mit lehet kongresszus ürügyén egy röpke délután és egy délelőtt alatt érdemben végezni?)

A feladatom az, véstem föl magamban a megbízatás lényegét, hogy végighallgassam mindazt, ami ott elhangzik, egyúttal tolmácsoljam a romániai ifjúság üdvözletét és szolidaritását a társadalmi igazságosságért vívott harcukban, fejtsem ki, hogy nálunk mennyire példásan oldódott meg a nemzeti kérdés, meggyőző érvként mutassak rá, mennyire természetes dolog az, amit a személyes jelenlétem fényesen demonstrál: egy erdélyi magyar képviselheti a román fiatalságot egy nyugati rendezvényen.

Mindez természetesen szépen le volt írva egy gondosan megszerkesztett, agyonellenőrzött, többszörösen bebiztosított beszédben, amit aztán lefordítottak franciára is, hogy érthetően felolvashassam.

Indulás előtti péntekig szentül meg voltam győződve arról, hogy a feladathoz kijelölnek mellém egy tolmácsot is, hiszen – egyrészt – akkoriban az a divat járta, hogy ha tudtunk is idegen nyelveken, hivatalos kontaktusok esetén kötelezően tolmácsokra bíztuk magunkat, mintegy védelmezve ezáltal az ország nyelvének egyenrangúságát más nyelvekkel szemben, de meg a pontos, félreérthetetlen fogalmazás végett is. A KB-titkárokkal természetszerűleg tolmácsi feladatokat (is) ellátó aktivisták utaztak együtt, nekem pedig egy pillanatra se fordult meg a fejemben, hogy engem netán teljesen egyedül ereszttenének útnak.

Az utolsó eligazításkor, amikor merő kíváncsiságból mégis csak előhoztam a kérdést, a külügyi titkár őszintén megrökönyödött a fölvetésen: hogyan, hát nem elég, hogy tudok franciául?

Tudni tudok, mondtam, de csak annyira, hogy kenyeret kérjek a boltban, megérdeklődjem, merre van egy bizonyos utca, melyek Párizs nevezetességei, esetleg felmondok két-három La Fontaine állatmesét (rövidebbeket, persze), de politikai diskurzusra, ott, ahol minden árnyalat, kifejezés elvétése beláthatatlan következményekkel járhat, nem vállalkozom.

Fejét csóválva, bosszankodva bár, igazat adott nekem, de hát nem gondoltak erre, úgy vélték, franciatudásomra alapozva megtakarítanak majd egy tolmáccsal járó kiszállási költséget. Mert azért értsem meg, nem kevésbe kerül ám ez a kiruccanás; még ha vasárnap véget is ér a kongresszus, s az első másfél nap költségeit a vendéglátók állják, a román repülőtársaság következő gépe viszont csak szerdán repül Brüsszelbe, én pedig – pénzügyi megfontolásból – kizárólag román géppel térhetek haza. Márpedig ez azt jelenti, hogy hétfőn, kedden és szerda délelőtt kénytelen leszek Brüsszelben időzni, legalább bejárhatom a várost, a szálloda viszont pénzbe kerül s a kijáró napidíj is szép summa. Meg aztán, az utolsó pillanatban, villámgyorsan már nem lehetett egy plusz személynek vízumot kérni...

Nem marad más hátra – vakargatta fejét a gondba esett titkár –, mint hogy beszélünk a követséggel, Brüsszelből amúgy jó, ha valaki levisz gépkocsival, különben vonattal nem érek le időben, no meg el is tévedhetek, megkérjük mondjuk a sajtóattasét, úgy van, ez nagyon jó ötlet, hamarabb is eszünkbe juthatott volna, de még mindig nem késő, hogy lássa el a kongresszus idejére a tolmács szerepét...

Ez így, s különösen az itthon maradók számára egészen jól hangzott, én viszont ugyancsak szorongva gondoltam a másnapra és az elkövetkező napokra, élénken elképzelve azt, hogy ha csak egyvalami nem jön be ama feltételrendszerből, amit az út sikeréért elém állítottak, beláthatatlan kimenetelű európai kaland szenvedő alanya lehetek. Úgy éreztem magam, mint az ejtőernyős, akit ledobni készülnek, számára ismeretlen közegbe, s nem bízhat másban, csak saját jószerencséjében, meg abban a filozófiában, hogy ahogy esik, úgy puffan...

Mindezen felül erősen hatott rám az a megfélemlítő propaganda, amivel a külügyi aktivisták úgymond felvérteztek, amikor mindegyre a lelkemre kötötték, hogy százszor gondoljam meg, kivel mit beszélek, egyáltalán kivel állok szóba, hogy még véletlenül se adjak interjút senkinek, ne közeledjek számomra ismeretlen és gyanúsnak tűnő személyekhez, mert szabályos és kegyetlen harc folyik a keleti országokból nyugatra érkező „nyelvekért”... Gondoljak mindegyre a családomra, meg arra, hogy nekem vissza kell térnem az országba, és nem mindegy, hogy botránnyal övezve, vagy felemelt fővel teszem...

Mindenféle lehetséges forgatókönyvet elképzeltem, és az utazás fölötti lelkesültséget fokozatosan megfojtotta a bizonytalan miatt érzett szorongó aggodalom.

Az attasé – korombeli, kis termetű, dundi arcú, enyhén kopaszodó ifjú – bőrkabátban várt rám a brüsszeli reptéren. Szertartásosan udvarias volt, akár egy simulékony lakáj. Amilyen gyorsan lehetett, segített átesni a formaiságokon, hogy gépkocsijával két óra múlva Courtrai-ban lehessünk. Mint útközben kiderült, bátyja a külügyminisztérium egyik otthoni osztályán dolgozott, ő ajánt-

lotta be öccsét diplomáciai munkára, még nagyon az elején tart, mint a brüsszeli misszió legfiatalabb és legkevesebb szolgálati idővel rendelkező tagja, pontosabban újonca, ezért aztán ő végzi az alja munkát, mindenhova őt szalajtják, mint most is, de látja, hogy rokonszenves fickó vagyok, rajtam kivételesen szívesen segít... A magam részéről megnyugtattam, hogy ha csak rajtam múlik, nem fogom túlzottan igénybe venni idejét, s mihelyt túl vagyunk a kiküldetés hivatalos részén, akár vissza is mehet Brüsszelbe. Jó, ezt még megbeszéljük, mondotta, a nyílegyenes autósztrádát fürkészve robogás közben, isten tudja, mekkora sebességgel hajtott, én csak azt láttam, hogy az útjelző táblák, meg a végtelen síkság, a mindkét irányban száguldó gépkocsik szédítően suhannak el mellettünk, körülöttünk. Sehol egy rendkívüli látvány, sehol egy város, egy helység, amin áthaladtunk volna, egyszer csak mégis ott voltunk a tipp-topp kisvárosban, csinosan konzervált, ódon történelmi falak között. Igaz, a Courtrai központján átcsordogáló, alacsony vízszintű folyóvíz szinte állni látszott a vaskos kőhidak alatt, a roppant kőmederben, és majdnem úgy bűzlött, mint egy latrinasor. Meg lehet szokni, vigasztalt az attasé, s valóban, fél óra múlva már csak enyhe, halvány kis bűz bosszantotta az orrom, bár az is lehet, hogy tévedtem.

A keresett tábor, a kongresszus helyszíne egy hajdani kolostorban fungált, amolyan olcsó, hét végi ifjúsági szállásként, amelynek jól karbantartott klubja, gyűlésterme, étkezdéje, hálótermei vannak, továbbá jó nagy, gyepes udvara is, ahol több tucat sátrat is fel lehet verni. Sorakozott belőlük elég érkeztünkkor, s közben is állandóan új és új küldöttek érkeztek.

A külföldi vendégeket kétágyas kis szobákban helyezték el, mellettem az attasé kapott helyet. Gyorsan lemosakodtunk és a gyűlésterembe vonultunk, ahol már szép számmal üldögéltek a küldött fiatalok. Minket az első sorban fenntartott helyekre vezettek, de alig fél óra múlva már fel is állhattunk, mert a kongresszus elnöksége úgy határozott, hogy belső ügyeiket zárt ülésen vitassák meg, addig a vendégeket felkérték, látogassák meg a várost, majd két óra elteltével térjünk vissza...

A várost bejártuk, erről-arról beszélgettünk, ismerkedtem a nyugati civilizációval, a renddel, bámultam a kirakatokat, a nyugalmat, amivel a városka lakói élték mindennapi életüket; bár igaz, akkor éppen szombat délután volt...

A központban harsogó-pattogó térzene, holmi háborús veteránok vonultak fel kitüntetésekkel, avítt egyenruhákban, mindenféle zászlókkal, volt, akit tolókocsiban taszítottak... Az attasé elmagyarázta: a városi lakosság etnikailag erősen megosztott, nagyjából fele-fele arányban vallonok, illetve flamandok élnek itt, a díszlet franciás ugyan, mert egy darabig francia fennhatóság alatt élt a helység, de újabban fordult a kocka, a városvezetés történetesen épp flamand többségű, erősen visszaszorítják a vallonokat, de kérve kért, erről a kérdésről

inkább ne tegyek említést vendéglátóimnak, az ifjúsági szervezet felfogása szerint ugyanis a nemzeti kérdésnek meg kell oldódnia egy általános, demokratikus politikai rendezés során, valahogy úgy, amiként minálunk megoldódott...

Megjegyzésére nem reagáltam, gondoltam, amit gondoltam, azt pedig megtartottam magamnak. Akkori ismereteim szerint is, a flamand–vallon kérdést nem lehetett modellezni, kodifikálni. Az úgy volt probléma, ahogy ott és akkor a bőrükön érezték azok, akik közvetlenül érintve voltak általa.

Hiába mentünk vissza a táborba két óra leteltével, a belső viták a jelek szerint elhúzódtak, jó ideig még ácsorogtunk az udvar közepén, a sátraktól még szabadon maradt, egyre zsugorodó gyepfolton, majd felmentünk a szobánkba s leheveredtünk. Emberünk mindegyre óráját nézegette, majd érdeklődésemre kibökte, ha ez így megy tovább, ő nem hajlandó itt ülni potyára, boldoguljak, ahogy tudok, majd visszajön másnap reggelre. Összeszorult a szívem, de legyűrtem belső idegességemet és arra kértem, legalább azt várja meg, amíg tisztázódik, milyen programra számíthatunk a továbbiakban.

A kongresszusi küldöttek szürkületkor végre, szünetre tódultak, s az attasé perceken belül megtudta: a szekcióüléseken kívül, ahol teljesen szabad a részvétel, szombaton már nem lesz olyan esemény, ami bennünket érint, a külföldi vendégek üdvözleteinek átadására pedig csak vasárnap kerül sor... Akkor ő tehát most búcsúzna is tőlem...

A KISZ-nél odahaza kitanítottak: nem árt, sőt, hathatósan segít, ha valamivel kedveskedem leendő „tolmácsomnak” (mondjuk viszek néhány üveg lengyel vodkát, ami akkoriban nálunk fillérekbe került, nyugaton viszont az italért már akkor komoly pénzeket adtak). Itt volt hát a pillanat, hogy az attasénak meghálálljam – visszamenőleg, meg előre is – a szívességét, amiért szabad idejéből annyi órát énreám áldozott. Ő meg, a maga részéről: szívből köszönte, nagyon elégedett volt. Biztosított: vasárnap reggel 9-kor pontban Courtrai-ban lesz...

A kongresszus munkálataiból amúgy keveset értettem, az elhangzott beszédek, viták nem érintettek meg, hiszen az ott beszélt nyelv távolról sem az a francia nyelv volt, amit én tanultam valamikor, tetejében mindent összezavart az az átkozottul fura vallon akcentus is. De azért annyi konkrétum megmaradt bennem, hogy a legtöbbet a munkaidőről és a fiatalok kezdő fizetéséről vitatkoztak, messzemenő elégedetlenséggel. Ott téblábóltam, ügyefogyottan, a kíváncsi tömegben, ha valaki megszólított, netán kérdezett tőlem valamit, udvariasan (értsd: bárgyún) mosolyogtam, igennel és olykor nemmel válaszolva; amúgy sem bizonyultam valami érdekes jelenségnek ahhoz, hogy ne térjenek gyorsan napirendre szűkszavúságom felett.

Hogy a közlésképtelenség kínos helyzeteit elkerüljem, este korán lefeküdtem.

Vasárnap kilenckor, amikor a kongresszus folytatódott, az attasém nem volt sehol. Emiatt szörnyen ideges voltam és csalódott. Nem tudtam mire vélni hiányát. Vészesen közeledett az időpont, amikor a vendégszervezetek képviselőit bejelentik: olvassák fel az eseményt köszöntő frázisaikat. Újabb bonyodalom: az én szövegem az attasénál maradt, szombaton ugyanis magához vette volt, hogy nyelvileg átfésülje. Idegességemben a körmömet rágtam, és szorongva vártam, hogy egyszer csak rám szakad az ég. Tizenegy óra körül aztán az attasé lábujjhegyen beosont a terembe és diszkréten mellém csusszant. Sűrűn kérte a bocsánatot, mivel a főnöke sürgős feladattal bízta meg, amit mese nélkül el kellett végeznie... Ráadásul idejövet komoly közlekedési dugóba került, de ne csüggedjek, mindezek dacára sikerült kijavítania a beszédet...

A köszöntők végül időhiány miatt elmaradtak, a szervezőknek kora délután tábort kellett bontaniuk, az elnökség pedig felkérte a kedves külföldi vendégeket, hogy köszöntőik szövegét adják le a kongresszus titkárságának, hogy csatolhassák azokat a jegyzőkönyvhöz. Mindenképpen nagyon köszönik a részvételt, az ebéd után még sort kerítenek egy fogadásra az új vezetőség és a mi tiszteletünkre, azon majd kicserélhetjük tapasztalatainkat.

Az ebéd megvolt: sülttel, szósszal, krumplival, sörrel, de a fogadás már csak kutyafuttában történt az egyik gyűlésteremben, azon elmondtam néhány semmitmondó udvariassági formulát, az attasé lefordította, megtapsolták, majd ugyanígy jöttek sorra, a többiek... Azt hiszem, ekkor már senki sem figyelt semmire, a gyülekezet lélekben már felbomlott, mi is siettünk, hogy még délután Brüsszelbe érjünk, ami az attasé számára megváltást, számomra viszont újabb, kiszámíthatatlan kalandot jelentett.

Legelőször is brüsszeli szállás után kellett néznünk. Az attasé rutinosan biztosra ment: a román repülőtársaság irodájával szemben, egészen a város központjában van egy kis hotel, magyarázta, amit egy romániai emigráns üzemeltet, a követség pedig hallgatólagos egyezséget kötött vele, hogy az otthonról érkező hivatalos küldöttségeknek szállást nyújtson, pontosan azon az áron, amennyi nálunk szállodaköltségként még elszámolható. Ez azért volt jó, mert az én zsebemben éppen csak annyi pénz lapult, amennyi a szállásra, a napidíjra és esetleges közlekedési költségekre futja. Jócskán fogamhoz kell hát vernem a garast, ha azt akarom, hogy ne kelljen koldulnom valakitől. Annyit már megértettem az attasétól, hogy a szolidaritásnak és a segítségnek is van határa, itt nyugaton mindenki foglalt, fogához veri a garast, rohan, úgyhogy nekem is magamnak kell boldogulnom.

Amit végül is nem bántam: mikor már felmehettem a szálloda legutolsó emeletére, egy szűk manzárd szobába, amelyben csak egy csap és egy mosdótál

volt (az illemhely és a zuhanyozó a folyosó végén, egy homályos zugban), megegyeztem az attaséval: kedden ellátogatok a követségre, bemutatkozó látogatásra, s ha közben valami baj érne, őt keressem telefonon, különben boldoguljak, ahogyan tudok, ő pedig ígéri, hogy szerda délben kivisz a repülőtérre, arra ne legyen gondom.

Az attasé hamar kereket oldott, s attól a perctől kezdve a magam ura voltam (később már úgy fogalmaztam: egy fonák helyzet foglya), csak bírjam ki ezt a két és fél napot türelemmel.

Estefelé – vasárnap volt – némi habozás után kimerészkedtem az utcára. Becserkésztem a szálloda környékét, végül vásároltam egy hatalmas várostérképet, amit az ágyra terítettem, és lehetséges útvonalakat jelöltem ki rajta magamnak, amelyeket természetesen gyalogosan szándékoztam megtenni. Terveim közt szerepelt, hogy meglátogatok egy elővárost, bebolyongok egy szupermarketet, felkeresem a botanikus kertet, kigyalogolok Waterlooig, közben útba ejtem az egykori világkiállítás egyetlen emlékét és díszét: az Atomiumot, megnézem a NATO-központot, a híres pisilő kisfiút, beülök egy moziba, végignézek egy pornófilmet, amiről a vasfüggönyön innen csak elítélőleg hallottunk harangozni, és amelynek káros voltát nem volt szerencsénk megtapasztalni. Jó előre szépen beosztottam a garasaimat, kiszámítottam: az otthonról hozott rúd nyári szalámival, fokhagymával, hagymával, almával, krémsajttal megoldom valahogy az étkezést, csak kenyeret kell hozzá beszereznem, meg valami folyadékfélét, mondjuk egyfajta enyhe sört, amit csatos üvegben, nagyon olcsón forgalmaztak, két napi szavatossággal...

Élménydús napok következtek. Nagyon gyorsan sikerült kiismernem a világváros földrajzát, s az is mindjárt feltűnt, hogy rajtam kívül alig-alig járnak gyalogosok az utcán – a központi részeket leszámítva. Waterloo felé menet például alig féltucatnyi járókelővel ha találkoztam. A két, Brüsszelben töltött nap alatt pedig ötször is leszólítottak idegenek, s hol egy utca, hol meg egy áruház holléte iránt érdeklődtek. Rejtély, hogyan tudtak pont engem kiszúrni, aki épp úgy segítségre szorult, tájékozatlan idegen voltam abban a városban? Bár azt hiszem, a magyarázat a lehető legegyszerűbb: nem igen volt más választásuk: rajtuk és rajtam kívül nem igen ténfergett más az utcán...

Olykor kitalált rémtörténeteket játszott le előttem a képzeletem, különösen esténként, amikor a további tennivalókat elterveztem. Mindenkire gyanakodtam, állandóan a hátam mögé néztem, vajon követnek-e, a suhanó gépkocsikat, a körülöttem elhaladó járókelőket lestem, nehogy váratlan meglepetés érjen. Otthonról belém oltott paranoia volt ez a javából, amely minden szabad percemet megkeserítette.

Mikor végre elhagytam Brüsszelt, s a távozás egyértelműen megkönnyebbülést jelentett (az utolsó pillanatig izgultam például, hogy a szállodában

mégsem tartják magukat az egyezséghez, és többet számolnak fel fizetéskor, mint amennyit e célra félretettem, a többi pénzt pedig elköltöttem), értettem meg, hol is jártam, mit is kellett volna igazából kezdenem magammal. Végül még a nyelvtudásom is megjött. Ha akkor nem kell hazautaznom, és visszafordulhatok, talán jóval otthonosabban érzem magam belga földön, mint ahogy éreztem ottlétemkor. Az is biztos, hogy ha most dobnának le, újabb bevetésre, semmit sem találnék már a helyén, s kezdhetném az ismerkedést elölről. Talán már a Manekin Pis sem a régi...

*

Pár éven át naplót is vezettem a nyolcvanas években, aztán valahová jól elraktam őket. Most, költözés előtt előkerültek. Szinte borzongó áhítattal lapozok belejük, de valami taszít is. Talán az, hogy rohanóvá vált, hajszás életembe sehogy se fér bele az elmélyült böngészés. Márpedig ahhoz, hogy az ember fölidézze azokat a napokat, heteket, éveket, amelyekről csak hevenyészett, sokszor kiolvashatatlan bejegyzések tanúskodnak, s azok sem valószínű, hogy a lehető legőszintébben – tartva attól, nehogy valakinek a kezébe kerüljenek, és a túlzott nyíltságom ellenem forduljon. Ámbár, gondolom most, hogy ez a veszély a múlté, hiszen magam is csak olyan 60-70 %-os biztonsággal vagyok képes kiolvasni a hajdani bejegyzéseimet, a feleségem meg azt mondja, ne is írjak le neki semmit kézzel, mert számára értelmezhetetlen az évtizedek folyamán jócskán eltorzult, a gyors jegyzetelés és a természetellenes helyzetekben – sokszor állva, tenyeremben tartott jegyzetfüzetbe – firkált kifacsarodott, elnagyolt íráskép, ami ha nem is hieroglifa, de valami ahhoz hasonló.

Az íróasztalomon felstószolom az előkerült füzetecskéket, időrendi sorrendbe rakom őket, s várom a megváltó időt, amikor egyszer majd igazán unatkozni fogok és kisilabizálásukhoz menekülök. De az is lehet, hogy kidobom az egészet, számos más kacattal együtt.

Meglehet, bizonyos tények felidézéséhez elengedhetetlenül szükség lesz majd rájuk. De elemző értékük vajmi kevés lehet, hiszen csak most, amikor már minden lezárult és visszafordíthatatlan, jutok el a belátás ama fokára, amivel pedig egy embernek nem ártana mindvégig rendelkeznie, hogy ne lehessen könnyen a jégre vinni.

Megsimogatom olykor a kopott kis jegyzetfüzeteket, a belejük zsúfolt feljegyzések ugyanis azokra az évekre vonatkoznak, melyekben családom életében sarkalatos, többrendbeli változás állt be: nagyobbik fiam sikeresen leérettségizett és első éves egyetemista lett, lányomat valami jó szándékú, de túlságosan naiv elgondolás folytán mi magunk „száműztük” az ország túlsó sarkába,

Nagyváradra, hogy ott magyar nyelven tanítóképzőt végezzen s visszatérjen tanítani az egyetlen bukaresti magyar iskolába, oda, ahol ő is és testvérei is – meg még annyi bukaresti magyar család gyereke (bár távolról sem annyian, amennyien megtehették volna) – tanult. Hirtelen kisebbik fiunk maradt számunkra az egyetlen, akiről továbbra is napról napra gondoskodni kellett, még csak elemibe járt, az ő rendelkezésére már nem állt nagyobb testvér, aki azáltal, hogy egy helyen tanulnak, elkísérte volna a hét-nyolc kilométerre fekvő iskolába, ezért legtöbbször magam utaztam vele buszon az iskola előtti sarokig, ahonnan hosszasan utána leshettem, megbizonyosodni arról, hogy a távoli, jól ismert kovácsolt vaskerítésig ér és apró, sovány alakja eltűnik a kapuoszlop mögött.

Ez volt az az idő, amikor nekiláttam A bozót című regényem – riportom? – kásahegyének, miután több kiló papírt, jegyzőkönyvet, beszélgetés átírását, alpinista irodalmat gyűjtöttem hozzá össze. Ekkor fogtam neki a kocogásnak, amelyet aztán pár év múlva egy szívbillentyű-gyulladás félbeszakított és orvosi tanácsra abba is marasztott.

Ekkor kezdett el mind jobban mélyülni a romániai ellátási válság, ekkor ültem több mint egy hónapot kórházban, úgy, hogy a család életéből teljesen kiestem, mintha nem is ezen a világon lettem volna: egy vaságy foglya voltam, amelyen jobbára szunyókáltam, időnként felkeltem, aztán valami belső sugallatra írni kezdtem, s elejétől a végéig újraírtam, emészthetőbbé tettem A bozótot. Akkor készült, odabent egy Öböl című verses-képes kötetem, amelynek születését nagyban előrelendítette az a tény, hogy karácsonytól újév utánig hazaengedtek a kórházból (hogy a beteg is, a személyzet is ünnepelhessen) és a szerkesztőségi munkám folytán összegyűlt fotótáramban szabadon tollászkodhattam. A százvalahány kép hívta életre azt a pár verset, amelyek a fotók építőkövei közti repedésekből ütik fel a fejüket, miként a fű. S ez az a periódus, amikor egy orvosi műhiba folytán majdnem megözvegyültem, feleségem hónapokig lebegett élet és halál között, súlyos trombózisveszélyben, s végül is egy szakmai továbbképzését végző kovásznai doktornő, Tatár Márta hozta vissza a gyógyulás ösvényére azzal, hogy bizalmat öntött belé, és el tudta hitetni, hogy a gyógyítás félig-meddig orvos és páciens közötti rendkívüli bizalmon, a barátságig menő meghitt vonzalmon fordulhat meg.

És akkor történt Csernobil is, feleségem még a kórházban élte át az eseményt, a betegek közt mindenféle rémtörténetek, szóbeszédek keringtek a katasztrófáról, az orvosok pedig titkolóztak, maguk is értetlenül álltak az esemény előtt, mindenki be volt ijedve, hát még mi, hamarosan hazahoztuk Ilonkát, szereztem a telefonunkhoz egy több méter hosszú kábelt, hogy bárhonnan elérjen az ágyáig, egy ideig ugyanis még ágyhoz volt kötve, annyira legyengült, közben véralvadási zavarai is lettek, állandó vérelemzésre szorult – szóval, nehezen másztunk ki abból az időörvényből, amelybe azok az évek, hónapok

sodortak. Közben Anna lányunk nem sokáig bírta a huzamosabb távollétet, a család hiányát, és visszatért körünkbe, tanulmányait végül is régi iskolájában fejezte be, keserű élményekkel és tapasztalattal lépve a felnőttkorba...

*

55 éves a lap, amelynél megöregedtem, s amelyhez az évtizedek során hozzáidomultam (vagy tán ő igazodott hozzám?). Hónapok óta tervezgetjük, latolgatjuk és halogatjuk, nem túl nagy lelkesedéssel, az ünneplést. Ahányan maradtunk egy korábbi, nagy számú gárdából, megfáradt, keserű, meghasonlott fickók. Kiki a maga belső elszámolni valójával. Pedig minden házban szokás évfordulókat ünnepelni, ahol valamit is adnak magukra. Éppen csak azt nem tudjuk eldönteni, hogy mit is ünnepeljünk: talán a múltat? az eltelt 55 évet?

De hát azt mindannyian, kimondatlanul is – mert beszélni nem beszélünk róla – jól tudjuk, hogy árulások, megalkuvások és nagy hazugságok története szinte mindaz, ami mögöttünk van, de nem nélkülünk. Erre nem mentség az az általános közeg, amelyben egy, az állam, a hatalom által pénzelt és fenntartott sajtóintézmény, mely része volt az eszmei offenzívának, tulajdonképpen nem is viselkedhetett másképp. Az, hogy nem váltunk hősökké, szintén a helyzetből következik, hiszen mindannyiunkon rajta tartotta szemét a figyelő tekintet, amit nem úgy kell elképzelni, mint egy rajtunk kívül álló személytelen hatalom, egyfajta mindenütt jelen lévő égi szem vizslatását; mi figyeltük egymást, és tettünk keresztbe, rántottuk be egymást a mocsárba, sároztuk be egyik a másikat, a szégyen szolidaritását és közösségét teremtve meg. Nem csoda hát, hogy egy ilyen múlttal a tarsolyában nem sok kedve van az embernek ünnepelni.

Persze, már akinek.

Háttal a múltnak amúgy lehet még a jövőbe tekinteni. Csak hát hogyan? Kinek van rá ereje, amikor a karrierje végére ért és nem igen látja maga mellett, mögött a fiatalság egészséges nyüsletését. Persze, egy jól időzített bankettel több, még elodázhatja kedvünk kikerülhetetlen elkopását. De nekem, mint szerkesztőségi főtitkárnak, most ennél sokkal nagyobb és prózaibb a gondom: az eseményhez illő, kifelé derűt és önbizalmat mutató ünnepi számot kell összehordani. Ehhez pedig munkatársakat kell megnyerni az ügyhöz, akik határidőt betartva, lehetőleg minimális anyagi, vagy csak jelképes szerzői igénnyel fellépve, felveszik az értelmes ünneplés kesztyűjét, és támponttal szolgálnak tántorgó, foghíjas kisebbségi létünkben. (Mely kisebbség nem csak onnan ered, hogy a többséghez képest kevesen vagyunk, hanem hogy önmagunkhoz képest is állandó fogyásban, lepusztulásban látjuk sorainkat, köreinket.) Szomorú, hogy az erdélyi magyarság nem tudja eltartani a sajtóját, a könyvkiadását. Az

okokról sokat lehetne beszélni, vitatkozni, egymásra ujjal mutogatni, de annak nem lehet jövője, hogy örökké a kinyújtott, kéregető kéz reflexe hosszabbítsa meg az életünket.

No, mindegy, most még fegyelmezett katona vagyok, mindjárt elvonulok leveleket gyártani, címeket gyűjteni, majd megfelelő helyre elpostázni azokat, hogy lehetőleg pár héten belül egy tartalmasabb, bővített számmal jelezhessük magunknak: egy újabb mérföldkőhöz értünk, amelyet elhagyva vezethet fel, de éppúgy még lejjebb is az út.

*

Két könyvet is hozott a posta. Feladójuk egy és ugyanaz a személy: Mircea Florin Şandru bukaresti költő.

Kissé eláll a szavam.

Pár napja hívott ugyan telefonon és jelezte, hogy sikerült kiadnia két új kötetet, amelyekből kötelességének érez nekem is juttatni egy-egy példányt, talán beléjük lapozok, s aztán, ha nincs rájuk szükségem, el is dobhatom őket.

Majd csinálok nekik helyet, esetleg megválok más könyvektől – replikáztam vissza, lazán, ahogy fiatal korunkban froclizni szoktuk egymást.

Mármint én Florint, mert ő inkább tiszteletteljesen, a némileg idősebbnek kijáró alázattal szólított meg, még akkor is, amikor már egyfajta alkotói közösségnek lehetett bennünket nevezni.

Most meg ilyen dedikációkat enged meg magának:

„Ajánlom ezt a könyvet, megbecsüléssel és elismeréssel Cseke Gábor költőnek, azon roppant kevés remek ember egyikének, akit életemben ismertem”.

Soraiból messzire lerí a megindultság öngerjesztő pátosza. Meg a hamis dicséret kénkőszagát is bűzleni érzem a háttérben. De azért mindig jóérzéssel olvasom el őket, valahányszor kezembe veszem könyveit.

Kapcsolatunknak története van.

Amikor a Kriterionnál 1988-ban fordításkötetem jelent meg Florin válogatott verseiből, egy, a szakmát éppen tanuló ifjú riporter mindjárt ki is faggatott: miért éppen Mircea Florin Şandrut választottam ki a sok-sok élő román, s nem egyszer márkásabb nevű költő közül?

– Véletlenségből – válaszoltam hirtelenében. – Fiatalabb korunkban, az ifjúsági szervezet vezetőségében rengeteg gyűlésen kerültünk egymás mellé, eközben beszélgettünk, ismerkedtünk. Ő a bukaresti diáklap, a Viaţa studenţească egyik vezető szerkesztője volt, az is hetilap, az Ifjúmunkás is, akadt így elegendő közös témánk, elfoglaltságunk. Kezdetben egyszerű udvariassági gesztus volt részemről a fordítás, mert valahányszor egy-egy kötete megjelent, szintén merő udvariasságból, mindig dedikált egyet számomra. Ha már adta, kíváncsian beléjük olvastam, megragadott a hangvétele, majd egyre több versét kedveltem meg, ültettem át. Amikor A nagy teremben c. fordításkötet terve megszületett bennem, már mintegy két tucatnyi Şandru-vers fordítása állt a hátam mögött.

A következő riporteri kérdés arra vonatkozott, hogy mégis, mi fogott meg ebben a fajta költészetben, hogy bemutatásra méltónak tartottam a magyar közönség előtt.

– Életközelsége – válaszoltam –, egészséges szellemi nyitottsága. Şandru az élet, a mindennapi apróságok átlényegítésének költője: nem ködösít, nem használ artisztikus, művi elterelő hadmozdulatokat, cseleket. Úgy írja a verset, mintha olyan kavicsokkal játszana, melyek pontosan illeszkednek egymáshoz. Ezt az illeszkedést egy teljesen más nyelvi megközelítésben újrateremteni, izgalmas feladatnak bizonyult.

Hogy mennyire volt igazam és mennyire nem, az idő majd eldönti: a művek elérhetők könyvtárban, interneten.

Rendkívül hálás volt ezért a fordítgatós gesztusért, bár maga sem tudta, hová tegye, nem fért a fejébe az, hogy ha én tőle nem kaptam semmit, akkor én miként vagyok kapható ilyen ritka gesztusra az ő irányában. Beszéltem neki belső kényszerről, meg arról, hogy mialatt verseit átültettem anyanyelvemre, magam is rengeteget csiszolódtam poétikai iskoláját gyakorolva, újrateremtve, imitálva.

Ugyanez a furcsa megilletődés fogta el, amikor meglehetősen erős presszionak vetettem alá és már-már szabályosan belehajszoltam, hogy írjunk közösen egy verseskönyvet a gyermekkorról.

Az elgondolás kézenfekvő volt, az Öböl összeállítása után, minthogy szerkesztőként rengeteg fénykép került az asztalomra, amelyeket egy kicsit a magaméinak is tekintettem. Az összehordott képhalomból közösen kiválogatunk ötven, témába vágó művészfotót, majd naponta – hogy az erőltetett ritmusból-ihletből ki ne essünk, illetve ki ne fogyjunk – hol az egyikünk, hol a másikunk szállít hozzájuk egy-egy verset. Amikor az ötven kép mellett ott áll majd az ötven vers, kölcsönösen lefordítjuk egymás munkáit, s mindkét nyelven kiadjuk. Sajnálatos egynyelvűsége miatt Mircea váltig szabadkozott, mire nagylelkűen

elvállaltam a nyersfordítást a számára, hogy ezzel is átlendítsem magyar nyelvi fogyatékosságán, és feloldjam kisebbrendűségi szorongását.

A terv egyszerű és szép volt, lelkesítő, különösen azokban az időkben, én magam a szabályokat betartva el is készültem a részemmel, elkészítettem Florin verseinek fordítását, sőt átadtam neki a saját verseim nyersfordítását is.

Egy hét múlva ígérte a végleges kéziratokat.

Aztán hirtelen közbejött a rendszerváltás, amely durván megszakította a közös alkotás addigi békés ritmusát, s talán a rítusát is. Továbbra is találkoztunk, de mindkettőnket teljességgel felszippantott az újfajta, a szabad újságírás kényszerítő forgataga: Mircea ráadásul mindjárt a román ifjúsági napilap szerkesztőségi főtitkára – amolyan túlterhelt mindenese – lett, s pár év múlva kényszerűségből, magam is osztoztam e muszáj-herkulesi sorsban.

Teltek a napok, a hetek, s mind kevesebb szó esett köztünk a már-már befejezett kötetről, s amikor már végleg reményemet vesztettem, hogy egyáltalán kihordjuk-e még a közös gyereket, váratlanul azzal keresett meg, hogy ha meg nem haragszom, ő a saját verseit kiadná külön, mert a nyersfordítások ellenére is képtelen arra, hogy kellő szinten lefordítsa az én verseimet. Próbálta, de egyszerűen nem megy, és kész. Értsem meg...

Haragudni nem haragudtam, nagyon keserű lett viszont a szájam íze, de azért szabad kezet kapott saját verseit illetően, hiszen a közös egyezségen kívül semmilyen jogom nem lehetett fölöttük, meg aztán azzal vigasztaltam magamat, hogy azok a versek egy konkrét képvilágra tapadva születtek meg, s bár önmagukban is élnek, valódi hatásuk csak akkor lenne, ha beilleszkednek ama közös szintézisbe, melyre – egymásra hangolódva – valamikor elszerződtünk.

Mircea később, 1993-ban Colinele paradisului (A paradicsom halmai) címen, néhány új verssel megtámogatva az Editura Domino révén kiadta saját darabjait, én meg váratlanul, jó pár év múlva segítséget kaptam Andrassew Iván budapesti írótól, aki meglátta költői kalandunkban a fantáziát, és mert elszánt szorgalmazója és gyakorlati művelője a digitális könyvkiadásnak, internetes kapcsolatunk segítségével elhelyezte – magyarán: megjelentette – a könyv magyar változatát a világhálón. (Bárki megtalálhatja, ha egy keresőmotor ablakába beírja a fura könyv fura címét: Színes kenguru...)

Az ezredfordulóig Mircea Florin Şandru hosszú éveken át csupán emlék volt a számomra. Egyik napról a másikra, szinte észrevétlenül odahagyta a sajtóházban működő szerkesztőséget, ahol dolgozott, így megszakadtak találkozásaink természetes körülményei. Arra hivatkozva, hogy nyugdíjas éveire szeretne összegyűjteni néhány jól fizetett esztendőt, elszegődött a parlament sajtóosztályára előre-hátra mozdítónak, tisztviselőnek, névtelen csinovnyiknak.

Pár hete jelentkezett újra, ama bizonyos telefonhívással és a két dedikált könyvvel.

Elmesélte: az interneten szörfözött éppen a parlamenti hivatalában, s kíváncsiságból a keresőprogram ablakába beírta a saját nevét. A motor elsőnek éppen a Színes kengurut, közös kötetünket jelölte találatként, majd pár sorral lejjebb a szintén Andrassew jóvoltából évek alatt összehordott Román költők antológiáját. Magyarul tudó kollégája segítségével nagy nehezen megértette, miként került nevével és verseivel a világhálóra, most pedig a meghatottságtól nem tudott eléggé hálálkodni. A könyveket is azért küldte, hogy törlesszen valamit abból az általa „rettenetesnek” nevezett adósságból, ami örök hálára kötelezi irányomban.

Érdeklődéssel forgattam az új köteteket: más-más kiadónál jelentek meg, egy év különbséggel, tartalmuk meg szinte azonos. Szorongó szívvel tapasztaltam: a könyvek anyagának szinte fele ugyanazokat a régebbi verseket tartalmazza, melyeket már magam is beválogattam a Kriterion-kiadásba. Az új versek pedig, valami iszonyatosan barokkos, avítt, halálfélelmekkel teli, már számtalanszor megverselt víziókat, fordulatokat tartalmaznak, egyszerűen nem ismertem rá az én valamikori jóemberemre. Gondoltam, folytatom a tolmácsolások sorát, legalább egyetlen vers erejéig, ha egyáltalán találok kedvemre valót. Újra és újra visszatértem minden egyes darabra, de vagy benne voltak már a magyar válogatásban, vagy nem érték meg a fáradozást... A frissen megjelent kötet címe viszont ismerősnek tűnt: Miere neagră – tehát Fekete méz. Izgatottan lapoztam át, többször is a könyvet, s a harmincadik próbálkozás után is csak azt tapasztaltam, hogy a címadó vers hiányzik belőle. Közel egy egész estét áldoztam arra, hogy tűvé tegyem jegyzettornyaimat, rendre minden előkerült, amit Șandruval kapcsolatban írtam vagy fordítottam, a „fekete méz” azonban sajnálatosan rejtőzködött. Ettől aztán végleg begerjedtem, akár egy vadászkutya, akivel megszagoltatták a nyomot, és nem tud leállni a kereséssel.

A Fekete méznek márpedig a végére kell járnom! Legjobb lesz, ha egyenesen a forráshoz – Mirceához fordulok.

Másnap felcsörgettem telefonon. Álmos, fáradt hang a kagylóban:

– Itt a szenátus sajtóirodája, mit óhajt, kérem?

Mondom, hogy kit keresek.

– Én vagyok az, miben segíthetek?

– Kérek egy köcsög fekete mézet...

– Hogyan?!!!... Ó, te vagy az? Így már minden egészen más.

Mondom neki: megérkeztek a könyvek, nagyon köszönöm.

Erre közbevágott: elég, ha átlapozom őket, s nyugodtan dobhatom a szemetes kukába.

– Majd odébb – vigasztaltam –, amikor a fekete méz végére jártam.

– Mi bajod azzal a mézzel? Az az egyik kötet címe, na és?

– Igen, csak hogy nem találtam benne semmiféle mézet!

– Persze, mert szándékosan kihagytam... Az ugyanis egy nagyon keserű világot sűrít magába, nem illett volna a kötet anyagába.

– No de a cím, hát mégis azt a címet adtad neki!

– Igen, mert nagyon szeretem ezt a verset és a címét. Gondoltam, erre majd ráharapnak...

– Tudod mit, Mircea, nem faxolnád át nekem a barátságunk fejében?

– Én akár mindjárt tollba is mondom, a legkedvesebb verseimet fejből tudom, de azért mégsem teszem, hogy ne tévedjek. Inkább várj holnapig, magammal viszem az irodába, s onnan átküldöm.

– Különben hogy vagy? – udvariaskodtam.

– Kösz, ahogy könyökvédővel lehet. A kis tisztviselőcske a kicsike pult mögött. Vagyok a kicsi gépezet... Emlékszel? – utalt egyik keserű hangú poémájára hajdani fordításkötetemből.

Felemlítettem neki, hogy meglepődve láttam: antológiái legalább felében feltétel nélkül megegyezik az én válogatási értékítéletem az övével.

– Hiába, többször rájöttem én is, hogy rokonlelkek vagyunk...

Akkor ismét eszembe jutott 1988 ősze, amikor a frissiben megjelent fordításkötet ürügyén meghívtak kettőnket Homoródszentmártonba, az ottani kulturális napokra. A Falvak Dolgozó Népe által korábban falusi nemzetiségi fórumként indult találkozók a lap vonzáskörébe tartozó erdélyi magyar személyiségekkel egy idő után szemet szúrtak, s a Napokat úgy próbálták megmenteni, hogy román és más nemzetiségű alkotókat is meghívtak a rendezvényekre. A szervezők ezért előzetesen érdeklődtek nálam: milyen gyerek ez a Şandru? Kell-e előtte különösebb színjátékot mutatni, vagy eléggé nyitott a másságunkra. Némi habozás után megelőlegeztem számára a garanciákat, remélve, hogy nem hazudtol meg.

A Székelyföld déli részén található nagyközség amúgy a nagy erdélyi szobrásztehetség, Román Viktor szülőhelye, aki a hatvanas években fényesen futott föl Bukarestben modern szobraival, valahol etalon volt és mindent el-

döntő ítész, aztán kiment Párizsba, ott egy jeles szobrász, a tordai származású Étienne Hajdu pártfogoltja és segédje lett, ott is halt meg, távol a szülőföldtől, de szülei, ősei a szentmártoni temetőben nyugszanak. Florinnal kisétáltunk oda, enyhe, napsütéses délelőttön, az egész természeten a kiteltség, a megeresz-kedettség, az elmúlás hangulata lebegett, akár csak Labiş Eminescu emlékére írt verstöredékében, amelyet egyszer szintén lefordítottam („Az égi magasságból a gallyakon át / Fény és árnyék szitál / Az utolsó őszi napoktól életre kelt bogarak / Felkúsznak a sírodon nőtt piros virágokon – / Utoljára még bezsonganak a naptól és illattól, mielőtt / Martalékául esnének a fehér zimankónak...”), az olvasótalálkozóig még hátravolt másfél óra, tűnődve sétáltunk az elvadult sírok között, az ódon fejfákról olvastuk le a székely neveket. Florin csodálkozott e gazdag lustrán, addig sose járt magyar temetőben, meglegyintette a hely szelleme, s a találkozó után, ahol őszinte lelkesedéssel kaptunk tapsot román és magyar szövegeink hallatán, a székelyudvarhelyi szállodaszobában, ahol az éjszakát töltöttük, azt a kérdést tette föl nekem: ha ilyen jól megértjük egymást mi ketten, akkor miért akartok ti külön vonulni, külön iskolába, külön egyetemre?

A válaszom az volt: azért, mert ettől még nyugodtan lehetünk együtt.

Igen, de ő nem tudja, nem beszéli az én nyelvemet.

Ha akarnád, megtanulnád.

Miért, te meg akartál tanulni románul?

Nem, de egy idő után szükségem volt rá, és megtanultam

Tudod, amikor nekem is szükségem lesz a magyarra, megtanulok.

Rendszerváltás előtt volt, csupafül szállodai szobában; azóta se folytattuk a vitát.

Azt hiszem, most már mind a ketten megmaradunk, becsontosodva annak, akik voltunk, és akikké lettünk. Nincsen visszaút. Megértettem, hogy minden közeledési szándékom, gesztusom dacára a maradék távolságot már képtelenség közöttünk legyűrni: minden lépés, amit feléje teszek, az ő halmo-zódó adósságait húzza alá, amitől ő még védtelenebb lesz, és egyre legyőzöttebbnek, megalázottnak érzi magát. És a meghunyászkodás nem jó tanácsadó, mert magában hordozza az elvakult lázadás, a harag csíráit is.

Hogy minden teljes legyen, Florin szavának állt és még aznap elküldte a Fekete méz szövegét. Azonnal ráismertem, hogy egyszer már olvastam, talán le is fordítottam, de annak sehol nem találtam a nyomát. Azonmód nekiugrottam, s fel nem álltam, amíg ki nem izzadtam magamból az alábbi változatot, akár annak a kockázatával is, hogy egyszer majd kiderül: a fordításból akár két változat is létezik...

MIRCEA FLORIN ŞANDRU

Fekete méz

Fekete méz, te keser-édes

Nyelvemhez ér s már istenedek,

Fény aprította árnyékszeletek,

Múlóban a nyár, elhagyni képes.

Fatörzs mélyén vadméhek odva

A füst a rajt jól tova űzte.

Levelek, ágak fúlnak a tűzbe,

Gömbölyű forgács gyűl ma halomba.

A kas lepusztult, tünedezőben,

Kezem a lép után matat.

Keser-édesség a nyelvem alatt,

Fekete vadméz, istenedőben.

(Joggal gyanakodtam: most, hogy sajtó alá rendezem e jelentéseket, újabb és újabb adalékok kerülnek elő egy még be nem fejezett, de máris megmásíthatatlan, mert megismételhetetlen élethez: az Előre 1988-as évfolyamainak lapjain sikerült minden különösebb keresgélés nélkül rábukkannom a Fekete méz akkori tolmácsolására, ami azért nem kerülhetett be a válogatott versgyűjteménybe, mert az akkor már lezárva, megjelenésre készen várta, hogy piacra kerüljön.

Fekete méz

Fekete méz, te keserű-édes

Mennyei íz a nyelvem hegyén

Árnyékot szabdal a déli fény

Micsoda nyár, furcsa és véges

Vadlépet rejt a korhadt fa odva

A bolyt ki tudja mily füst űzte el

Avar fölött az égő ág perel

Szilánk dől a fejsze szerte dobja

Málladozó lép romló telepe

Kezem a maradék viaszra téved

Nyelvem hegyén, te keserű-édes

Mennyei ízű vadméz, fekete.)

*

Főszerkesztőnk nemrég hivatalos levelet intézett a Magvető igazgatójához, amelyben leírta: a Romániai Magyar Szó igyekezett az esemény jelentőségéhez mérten becsülettel tájékoztatni az olvasókat Kertész Imre Nobel-díjáról, annak jelentőségéről; nem feledkezve meg a Magvető szerepéről az író alkotói kiteljesedésében. Arra kértük értelemszerűen a kiadót és vezetőjét, járna közben a szerzőnél, hogy az erdélyi magyarság számára, aki a továbbra is erősen fogyatékos és alkalomszerű szellemi kommunikáció okán még annyira se ismeri a Kertész-életművet, mint egy anyaországi, engedélyezze valamelyik munkája – ha nem a főműve, akkor legalább Az angol lobogó – folytatásos közlését a lapban.

A közlést már csak azért is roppant időszerűnek éreztük, mert a díj odaítélésének bejelentésekor, ha nem is hangosan, de suba alatt nagyfokú fanyalgást, ellenérzést és sértődöttséget lehetett tapasztalni, mindenek előtt a magyar irodalmi mezőny részéről. Az olvasóknak pedig joguk volt a saját szemükkel, tapasztalataik nyomán meggyőződni arról, tévedett-e, részrehajló volt-e döntésével a Nobel-díj odaítélő bizottsága?

Váratlanul gyorsan megérkezett Morcsányi Géza úr válasza, méghozzá a lehető legkorrektebb és -nagyvonalúbb megfogalmazásban: „Kertész úrral történt megbeszélésünk során arra jutottunk, hogy Az angol lobogó folytatásos megjelentetéséhez mind a szerző, mind a kiadó hozzájárul. Kérjük, a megjelenéskor tüntessék föl, hogy a közlés a szerző és a Magvető Kiadó külön engedélyével történik. Munkájukhoz sok sikert stb.”

Még javában tartott a szerkesztőségi öröm, hogy megkaptuk a Kertész-kézirat közlési jogát, s a kézirat szöveggondozása, folytatásokra szabdalása mellett arra készülődtem, hogy Domokos Gézától, a Sepsiszentgyörgyön megtelepedett ex-politikustól, ex-kiadótól (de nem ex-írótól) néhány méltató sort rendeljek a Kertész Nobel-díjának erdélyi percepciója kapcsán, amikor elektronikus postán, „egy vásárhelyi" fedőnevű soproni címről, ahonnan korábban soha egy sor küldeményt nem kaptunk, csatoltan egészen friss újságszemelvény futott be, V. Éva által aláírt kísérőlevéllel, amelyben ennyi állt:

Imre

A Soproni Ász hetilap tényfeltáró riportja.

Megjelent: 2002. november 14-én.

Kétszer huszonnégy órával az események után egyre nagyobb a meggyőződésem, hogy ez igenis, a nyilvánosságra tartozik. Ha nem is a szöveg, amely mint beigazolódott – kezdetben még kételkedtem az egész valóságában, ízetlen, rossz tréfára vélvén az ügyet – valóban megjelent november 14-én, és valóban a Soproni Ász nevezetű lapban, amiről máig nem tudok semmit, soha se járt a kezemben. A cikk fölött természetesen ott állt a figyelmeztetés, hogy a hetilap internetes változatába csak egy hét elteltével kerül föl az írás, a gesztust tehát úgy kellett vennünk, hogy valamilyen oknál fogva nekünk a lehető leghamarabb tudomást kell szereznünk e szövegről.

Vajon miért? Mit tettünk mi, a Magyar Szó, hogy ennyire felkeltettük a távoli, ismeretlen „ismerős" figyelmét? Netán „túltiszteltük" az első magyar irodalmi Nobel-díjast? A tényt magát, hogy végre a magyar irodalmat is ily jeles kitüntetés érte, függetlenül attól, hogy a díjat személy szerint ki kapta? De hát annyira azért mégsem vagyunk az a rettenetesen erős véleményformáló fórum, az anyaországban meg még annyira sem, hogy éppen Sopronból vessen felénk lasszót az, akinek valami nem tetszett az érvelésünkben. Vagy bennünk. (Vagy Kertészben... – a sor folytatható.)

Mi nem kértük az írást, kéretlenül, mondhatni agresszív formában érkezett. Csapdának szánhatta küldője, hogy a szenzáció kedvéért majd boldog cinkosai leszünk a már messziről rágalomként bűzlő „információ" terjesztésében. Az érdekes nem az, hogy valahol nyilvánosan megjelenik a hazugság, hanem hogy a méreg, a szenny minél nagyobb körben terjedjen tovább.

Úgy döntöttünk, nem dőlünk be a provokációnak, viszont helyet adtunk az író reagálásának az őt ért támadásra, abból némileg kiderül, miről is van szó tulajdonképpen.

Kertész Imre reagálása egy személyét érintő cikkre

Budapest, 2002. november 15., péntek (MTI) – Kertész Imre nevetségesnek és méltatlannak tartja a csütörtökön „egy magyarországi sajtótermékben" megjelent, személyét érintő cikk tartalmát, s az ügyet jogi útra kívánja terelni.

A Nobel-díjas író közleményét a Magvető Könyvkiadó pénteken juttatta el az MTI-hez.

Az MTI úgy tudja, hogy a sérelmezett cikk a Soproni Ász című lap csütörtöki számában jelent meg.

A lap által tényfeltáró riportnak nevezett írás „Kertész Imre író saját nevén mutatta be barátja vígjátékát" címmel látott napvilágot.

„Tudomásomra hozták, hogy 2002. november 14-én egy magyarországi sajtótermékben személyemet érintő közlemény jelent meg. A benne foglaltakat nevetségesnek és méltatlannak találom. Az ügyet jogi útra terelem" – írja a Berlinben tartózkodó Kertész Imre a közleményben.

A Mai Nap c. budapesti bulvárlap kitörő örömmel ráharapott a témára, ismertetve a cikket, meg azt, hogy az inkriminált darab a Csacsi-fogat című zenés vígjáték...

Próbálgatom a Soproni Ász cikkének logikája felől közelíteni a kérdést: no nézd csak, hát vajon épp a Csacsi-fogatért adták a Nobelt, vagy valami másért? Tegyük fel, hogy a hajdanán valakivel – akárkivel – közösen írt, mindenek előtt kenyérkereseti szükségből született zenés miegymás körül valóban összebogozódtak a szerzői és az érzelmi szálak, de vajon Kertész megírt, megjelent, többszörösen díjazott munkái is a mások érdeme lenne?

Gyorsan kiszálltam e gondolatszövevényből, mert éreztem, hogy a szöveg ravasz kelepce mindazoknak, akik olvassák. Figyelemelterelő hadművelete a hivatásos mocskolódásnak, kísérlet arra, hogy a stockholmi díjátadás küszöbén, amikor az írót éppen díszpolgárává fogadta Budapest, alattomosan belemarjanak abba, aki nem szeret lakatot tenni a szájára, és igazságai sok fülnek nem hangzanak kellemesen.

Nagyobbik öcsémre gondolok, aki valahol éppen Budapest dzsungelében sokféle hírlapot hord ki kerékpáron mindenféle fertályokba, hangos kutyaugatástól kísérve. Ülhetne pedig egész nyugodtan egy hűvös bolt(ocska) mélyén

(képzelem én!), ahol naphosszat másodkézből vett televízió- és rádiókészülékeket javítgatna. Hiszen nem is olyan rég még ez volt a sorsa, egy tulajnak dolgozott, aki mindenféle divatjamúlt, kiszuperált készülékeket vásárolt föl potom áron, öcsém pedig garanciálisan működőképes állapotba hozta valamennyit.

Neki ez nem kunszt: betéve ismeri már mindahányat, legyen szó bármely típusról, álmában is kitapogatja a hibát. Azt mondja: mind egy lére mennek. Nincs bennük semmi ördöngösség. És én elhiszem neki. Csak hát nem mindenki férkőzik közel a gépek, gépezetek, műszerek, tákolmányok lelkéhez. Én például meg tudok csodálni egy japán rádióbelsőt, de azon kívül, hogy a precizitás külső jeleiben gyönyörködöm, nem sokat mondanak a színekben pompázó, egymásba szaladó pályák, huzalkötegek és mindenféle kötések, pöttyenetek, félvezetők (kezdetben azt hittem, elírásról van szó – mi az, hogy félvezető? – ki akartam javítani félrevezetőre... Vagy felvezetőre...).

Nem úgy a könyvek, a tájak, az emberek.

Viszont szívből irigylem öcsémet azért, amit ő tud, és én nem tudok. Pedig tudhatnék, ha volna bennem elég érdeklődés és ambíció a műszaki dolgok iránt. De nincs. Csak mélységes tisztelet. És valami szorongó félelem, hogy éppen akkor hagynak bennünket, embereket cserben – miközben már teljesen függőségi viszonyba kerültünk velük –, amikor nem is számítunk rá.

Ez az ő esetében is sajnálatosan működött: egy idő után a tulaj felmondott neki. Nem ment a bolt. Hiába adta bűnolcsón az árut, az ócska, kiszuperált holmi ma már nem kell senkinek. Akkor se, ha különben jól működik. Ami nem csillogó tucatáru, csak egyszerűen szolid használati tárgy, az ma már a kutyának sem kell. Így került öcsém is a műhelyből az utcára, a szerelőszékről a bicikli nyergébe.

Pedig ha jobban felidézem az ő külön bejáratú, szűkszavú intelmeit, akkor egyáltalán, semmin sem szabad meglepődni: kell hagyni a világot, hogy kifussa, s ha kedve van rá, túlfussa magát. Akkor meg sose mi leszünk azok, akik orra bukunk, hanem mindig mások. Furcsamód, ő volt az egyedüli ember a szememben, aki úgy vezetett autót, hogy a tökéletes biztonságot érezhettem mellette. Sosem káromkodott, nem idegeskedett, nem küldte el sehová az őt akadályozó vagy zavaró sofőröket, fanyarul mosolygott rajtuk: hagyd, hogy siessenek! Hagyd, hogy előzzenek! Hagyd, hogy szabálytalankodjanak! Te maradj mindig egy lépéssel hátrább. Maradj meg magadnak...

És mégis: ő volt az, iskolás kora óta, akit a rendészek számolatlanul sokszor és mindegyre kiszúrtak maguknak. Az a tipikus figura volt, akit szinte kötelességszerűen, mindenütt igazoltatni kellett. Született nonkonformista alkat lévén, akkor járt hosszú hajjal és szakállal, amikor a szocialista etikett az ilyen

külsőt társadalmilag is megbélyegezte mifelénk. Akkoriban nem volt ritka eset, hogy valakit csak azért igazoltattak az utcán – hát még éjnek idején! –, mert szakállat és torzonborz (akkor úgy mondták: hippi) frizurát viselt. Öcsém e kitartóan megőrzött külsőségei miatt gyakorta beleesett a csőbe, ami egyáltalán nem csoda, hiszen a leglehetetlenebb időpontokban – nem egyszer éjfél után kettőkor, háromkor – bandukolt hazafelé, kézitáskájában glédában álló, mindenféle szerelőszerszámmal, alkatrésszel, huzallal. Egy egész iparosbazárt hurcolt mindenhová magával; igaz, így aztán mindenütt feltalálta magát, s ha a család bármelyik tagja, valamelyik ismerőse megkérte, legyen szíves, nézze már meg, mi baja a tévének, rádiónak, lemezjátszónak, magnónak, akkor ő rendszerint csak akkor állt fel, ha a készülék már működött, ő meg legyintett egyet: semmibe se kerül, majd a Jóisten megfizeti.

Balek? Bölcs? Fakír? Szent? Csavargó?

Tény, hogy sokszor hurcolták be mindenféle őrszobára. Nem csak Romániában, hanem odaát, az anyaországban is. Rendszerváltás előtt éppúgy, mint rendszerváltás után. Ilyen szempontból a rendszerek között nem volt semmilyen lényegi különbség. Mihelyt a rendészek elkezdtek vele szívóskodni, márpedig ez a képlet szinte mindig bejött, lelkileg azonnal becsukódott, és minden irányba kinyújtotta sündisznótüskéit. Kitűnően ismerte emberi jogait és a fonák helyzetet a végletekig feszítve próbálta rávezetni a közegeket, hogy tulajdonképpen bunkó módra, csizmaként járnak el. Nem tudom, mi értelme volt e haszontalan, újra és újra erőltetett demonstrációnak, de ugyanúgy csodáltam (irigyeltem?) érte, mint műszaki zsenije miatt.

Nem igazán adott az egészségére; én se sokat, az igaz, de azért a mértékletesség határait igyekeztem betartani; ő erre is egyszerűen fittyet hányt. Sose panaszkodott semmire, s legfeljebb ha már nem bírta cérnával, elaludt akár ültében is. Volt úgy, hogy éjfél után hazatérve a tányér leves mellé borult a konyhában, miközben az étel hajnalra ehetetlenné hűlt...

De miért elmélkedem ma róla? Nem is tudom. Talán azt próbálom kitalálni, őt miként gyúrta-alakította a kirívó viselkedésére érzékeny hatalom, honnan merített erőt, hogy huzamosabb időn át szembeszálljon velük? Nem egyszer fordult meg őrszobán, nem egy kihallgatáson esett át, de szabadulása mindig csak egy következő konfliktusig tartott. Jól ismerte a rendészek természetét, ők viszont aligha tudtak eligazodni rajta.

És ebben mi sem jelentettünk kivételt.

Az egész családot és egész tágabb környezetét megdöbbentette az a döntése, hogy az első egyetemi tanév végén, sikeres vizsgák után félbehagyta a műegyetemet, és mert azonnal jelentkezett a körletnél, máról holnapra el is vitték katonának. A hatvanas években mint Ifjúmunkás tudósító, sűrűbben

kellett Bukarestbe utaznom, s egyszer sikerült úgy időzítenem, hogy felkereshessem a főváros közelében fekvő, meglehetősen jól álcázott kaszárnyában (egy akácerdő mélyén húzódott meg, diszkréten, mint később kiderült, rakétaelhárító egység székelt ott, öcsém meg a rádiólokációs műhelyben mindeneskedett). Nagy általánosságokon kívül semmit sem tudtam kihúzni belőle, megértettem, hogy szolgálata természetéről nem nyilatkozhat; amúgy sem volt beszédes ember, s idővel hozzászoktam, hogy többet tudunk meg tőle akkor, ha nem erőltetjük, s rábízzuk, hogy magától valljon színt – ha akar.

Nem sokkal ezután nyoma veszett, levelei váratlanul elmaradtak, semmiféle életjelt nem adott magáról, anyám hónapokig sóhajtozott, a megadott telefonszámról kurtán-furcsán az a válasz jött, hogy misszióban van, de hogy hol, azt megtartották maguknak. Úgy mondták, titok.

Aztán egyszer befutott egy agyonfogdosott képes levelezőlap, a Szovjetunióban tették postára, majd néhány napra rá öcsém is beállított egyenruhában, pár nap szabadságra, tarsolyában egy képtelenül zöld színű műanyagkarddal és egy vérbeli Matrjoska babával. Azt mondta, Moszkvában vásárolta őket: a kardot nagyobbik fiamnak, a babát a néném kislányának. Ennél többet nem volt hajlandó elárulni küldetéséről. Láthatóan jól érezte magát otthon, de mindez csak pár napig tartott: vissza kellett utaznia a csapathoz.

Évekkel később tudtam csak meg tőle, akkor is kérdezetlenül kötötte az orromra: tulajdonképpen szibériai rakétatámaszponton voltak, kiképzésen, de erről tilos volt beszámolniuk bárkinek is.

Leszerelése után még éveken át kilincseltek nálunk különféle katonai szakértők és biztonsági szakemberek, arra próbálták rávenni, maradjon hivatásos tisztes a hadsereg kötelékében, akár magas tiszti rangot is kap, csak ne hagyja cserben a műszaki alakulatokat, mert nagyon számítanak szaktudására, tapasztalatára. Igazából csak ő tudja, hogyan rázta le az „udvarlóit”, mert végül is nem szegődött el a sereghez, inkább rádió és tévé javító műhelyek csóró mindenese lett, akinek hamarosan híre ment szülővárosában, és divat volt az ő kegyeit keresni.

Hát ilyen öcsém van nekem. Bonyolult, egykor értékes, erősen lepusztuló állapotban, helyettesíthetetlen, egyszeri, gyöngéd (s ha kell, durva pokróc), igazságszerető, bölcs, elnéző, hű, sosem felejtő, de mindent megbocsátó, makacs, önfejű, gyermeteg, magának való...

Azon töprengek: mit tehetnék érte? Meg lehetne-e még menteni családjának, gyermekeinek? Vagy hagyni kell, hogy nyugdíjas fejjel, rozoga vénember létére a vesztébe rohanjon?

Azt hiszem, ő lenne az első, aki gáncsot vetne bármilyen mentő szándéknak.

(Az alábbi vers születése öcsém sorsával függ szorosan össze, ő lebegett a szemem előtt, amikor a képzeletbeli kihallgatást és vallatást részleteiben képbe hoztam.

hát kinek beszélek

mikor bevitték kopaszra

nyírták szálas szőke

haját learatta egy zümmögő törpe

kombájn és aztán puff

a hátára a vállára ahol

érték micsoda dolog hogy

nem vallja be ami bevallható

bizonyság rá egy vaskos iratcsomó miért

néz nefelejcskék szemével oly

merőn tán nem

kapott eleget vagy mi a

túró miért nem pislogsz ebadta még

most se rezzensz pedig

csak a hús helyenként

már csak a csont árulkodik arról hogy

megcsúfolva is vérbe fagyva péppé

puhítva se hallgatsz a jó

szóra hát kinek beszélek a kutya

úristenit)

*

Ma megünnepeltük az évfordulós számot. Amely sok vajúdás árán mégiscsak megjelent. Vagyis, sikerült az 55. évfordulóhoz valamilyen értelmes, elhihető és megnyugtató apropót találni. Ebben különben jelesek vagyunk: úgy tudjuk forgatni vereségeinket, szégyenünket is, hogy a végén valamilyen svédcsavar révén a dicsőségünkre válik. Ezért van az, hogy publicisztikánkban mind gyakrabban szólja el magát a fegyelmezetlenül, könnyelműen fogalmazó firkász, amikor ezt írja: „Megünnepelték XY halálának az évfordulóját”... Vagy: „Ünnepséget tartottak a holokauszt tiszteletére...”

Szűkkörű házi ünnep volt a miénk: némi falnivalóval, vodkával, sörrel. És jócskán kimerült idegekkel. Természetesen, néhány pohár után összekaptunk. A kótyagos ember könnyen civódik, pláne, ha évgyűrűi száma egyre tekintélyesebb. Feszülő, elnyűtt idegpályái rövidre zártak, mindenről ugyanaz jut eszébe (teljesen mindegy, hogy mi, a lényeg a lemezjátszó-effektus), mint Móriczkának, felhozhatod előtte a legmeggyőzőbb érvet, úgy surran el a füle mellett, mint az okos denevér, aki iszonyodik a karamboltól, de azért vészesen közel, hajszálra suhan el a céltárgy mellett. Kevesen vagyunk, halálosan unjuk egymás rigolyáit. Ha ellazulnánk, ha hagynánk egymást igazán ellazulni, éppen csak néhány órára, nem többre, óriási nyereség lehetne. De mindenkinek fontosabb előbb saját magára gondolni. Így újabb feszültségeket halmozunk a meglévők mellé, még jobban bebetonozzuk a sündisznóállásokat, és elég egy félszó, egy hangsúly, kigyúl a vészjelzés, befuccsol a kommunikáció, emelkedik a hangfekvés, nő a szavak súlya.

Pedig a lényeg abban van, hogy túléltük ezt is. Hogy minden fenyegető gyöngeségünk-fogyatékunk ellenére, ha ideig-óráig is, kilábaltunk egy újabb kilátástalannak látszó helyzetből. Véghezvittük a már-már hihetetlen produkciót. Még egy esély, nekifutás, látványos tűzijáték a nagyközönség előtt, hírül adva, hogy vagyunk, tudunk, és nem hagyjuk magunkat.

Amiben nagyon sok az igazság, de a színjáték is.

Szeretem ezeket a póker-ízű győzelmeket, amelyek a látszatot meghazudtolva mégsem a szerencsére, hanem a hozzáértésre, a kapcsolatokra és a tapasztalatra, no meg a virtusra alapoznak.

Az ünnep óta immár a harmadik Magyar Szó jelenik meg a teljesen új dizájnú, elejétől a végéig grafikusművész által elképzelt és összehangolt köntösben. Miért vártunk ki mostanáig, több mint egy évtizedet? Ennyit pazaroltunk el újjászületésünkből. Azt hittük, elég szabadnak lenni, ugyan, kit érdekel a forma? És most kábán gyönyörködök az eredményben, mintha nem is a kései gyermekem, hanem a kedvesem lenne. Pedig hát a mi izzadságunk tapad hozzá.

Az ünneplés közben, mint minden ilyen visszapillantásnál, előjöttek az 1989-es, rendszerváltásos emlékek. Érdekes, és mégis törvényszerű: mindenkinek más jutott az eszébe, teljesen egyénien, a saját személyiségét felértékelve

emlékezik az eseményekre, időpontokra, történésekre. A hányinger környékezett. Miért nem lehet nyíltan vállalni azt, hogy igenis, be voltunk rezelve?! De még hogy! Hallgattuk a szerkesztőségben, ki-ki az irodájában, zseb- vagy táskarádión az egymásnak ellentmondó híradásokat, s mindenek előtt a felfüggesztett műsort helyettesítő indulók unalomig ismétlődő pattogását. Főszerkesztőnk külön bejáratú irodájában járkált föl és alá. Máskor unalmában naponta többször is végiglátogatta a szerkesztőségi szobákat, meg-megállva egy-egy kolléga mögött, lesve az ilyenkor törvényszerűen megtorpanó iromány genezisét, de most láthatóan tartózkodott attól, hogy közöttünk mutatkozzék. Azt hiszem, sok mindenről már előzetesen is tudott, még többet sejtett, de már nem volt bizalma semmiben, senkiben. Teljesen magára maradt. 1956-ban katonatiszt volt, az országos katonalapnál dolgozott főszerkesztőként, a legenda szerint több héten át Budapesten is megfordult mint „haditudósító" (?), ki tudta volna, ha ő nem, hogy a rendszerváltó földindulások az esetek többségében kudarccal végződnek és törvényszerűen megtorlásba torkollnak. Ötvenhat bukása után úgy vezényelték az Előre élére, hogy egyensúlyt tartva, a gyeplőt jól meghúzva, visszavezesse a szerkesztőségbeli eltévelyedőket a párt vonalához, mintegy rehabilitálva a megrendült hitet. Egész életének, karrierjének értelmét, célját látta semmivé foszlani most, az 1989-es december végi napon, amikor Bukarest ege fölött Ceauşescu helikoptere egérutat keresve, a sajtópalotát érintő légifolyosón, szemünk láttára elhúzta a csíkot.

De ezek mind spekulációk.

Igazság szerint én magam is irodámban, csukott ajtó mögött, felborzolt idegekkel vártam ki a végét, próbálgatva a jó ideje süketté vált telefont. Érdekes módon, a belső hálózaton lehetetlen volt kapcsolatba lépnünk egymással, a városi vonalak viszont többé-kevésbé működtek. Napokon át figyeltem a Temesváron történteket, hallgattuk a Szabad Európa és a BBC, meg olykor a Kossuth Rádió adásait, de úgy tűnt, mintha jókora túlzással szeretnének akár több lapáttal is rádobni a valóságra. Bevallom: hiányzott hozzá a hitem, a bizalmam, hogy tartósnak reméljem a változásokat, és meggondolatlanul fejest ugorjak abba, amit ma úgy hívnak, hogy „romániai forradalom".

Persze, én csak a magam nevében beszélhetek. S lehet, hogy tévedek, de akkor is úgy láttam, hogy mi valamennyien – kevés kivételtől eltekintve – voltunk ama gyáva kukac tömeg, aki évtizedeken át hallgatott, reszketett, és csak akkor ágaskodott fel benne a mersz, amikor jobbról is, balról is egyre jobban hallotta a szentségtörő szirénhangokat, amelyek – ma is meggyőződésem – jól irányzott diverzió elemeiként szolgáltak. Arra ment ki a játék, hogy minden eszközzel fellazuljon az emberek szorongása, s a tömeg fogékonnyá váljék a rebellióra – hogy senki ne féljen, s a csúcsfőket elűzve, átmentse magát egy egészen szép számú siserahad, természetesen a megfelelő tőkével együtt. Ami tökéletesen sikerült.

*

Reggel 9 és 10 között két kisebb, majd később egy erősebb földrengés ringatta meg a székünket, asztalunkat, emelte meg a számítógépeket.

A világ megrázta magát, majd minden elcsöndesedett.

Az első reakcióm az volt, hogy telefonálok, mielőtt mindenki a vonalra telepedne, de mikor megérintettem a telefonkagylót, belém villant: no, és kit hívnék fel?

Feleségem éppen úton volt Csíkszereda és Bukarest között, mire hazaér, majd megtudja a hírt. Különben is, a földrengés olyan, hogy az ember, ha nem közvetlen résztvevője, ha csak a hírét hallja, akkor túlságosan is könnyedén, valahogy félvállról könyveli el: égnek hála, nem velem történt... Lakásunkban odahaza most nem tartózkodik senki, bár az is igaz, hogy az utolsó emeleten mindig jóval nagyobb a kilengés, mint itt, a harmadik emeleti szerkesztőségben; könnyen előfordul, hogy egy-két kisebb tárgy el is mozdul, netán csészék, poharak koccannak össze a polcon, és meglódulnak a csillárok, hiába, ez már ezzel jár...

Mindegy, majd a végére járok, ha letelik ez az átkozott munkaidő. Úgy látszik, engem mindegyre dologidőben érnek a katasztrófák...

Életem első, valóban fenyegető és rémálomra emlékeztető földrengése, amit családommal együtt Bukarestben átéltünk, 1977. március 4-én rengette meg Romániát.

Este volt, pénteki napon, teliholdas estének ígérkezett, valószínűtlenül enyhe tavaszi idővel. Az Ifjúmunkás szerkesztőségében tartózkodtam, az utolsó simításokat végeztük a hetilap friss számán, a cenzúra akkorra már megtette volt esedékes, „diszkrét” megjegyzéseit, majd fehér oldalainkra nyomta a terjesztési engedélyt jelző apró körpecsétet, s akár indulhatott is volna a rotációs. Az egyik oldal utolsó levonatát böngésztem éppen, amikor íróasztalom furcsán megvadulva ugrándozni kezdett, mialatt az irattartó acélszekrény gyanús zörgéssel, fenyegetően megindult felém, mintha valaki hatalmas erővel taszította volna maga előtt, mindehhez valami vijjogó, háborgó moraj társult a nyitott ablakon át. Egy villanás és elaludt a villany, én meg elüvöltöttem magam, ahogy a torkomon kifért:

„Hagyjátok abba! nem halljátok? Nagy szarok, tessék befejezni!”

A hangszálaim már-már elpattantak a megerőltetéstől, de mi volt ez az éktelen recsegés-ropogáshoz képest!... Szúnyogfing...

Hogy miért üvöltöttem? Valami azt diktálta belülről, hogy mint minden más eddigi életünkben, ez is valahonnan felülről zúdul ránk, vezetőink akaratának megfelelően; és mert csakis dühöngve, szitkozódva bírtam ember módra szembenézni az embertelen pillanattal, miközben magam sem tudom, miként tartottam féken az iroda közepéig sodródott, engem mindenáron agyonnyomni készülő, erre-arra imbolygó, dülöngélő vasszekrényt...

Az igazán ijesztő az volt az egészben, hogy a kisebb, pillanatnyi rengéssszünetek után is többször újrakezdte, mintha csak bombázás lenne... Idegesen kapkodó kezem rögtön a telefont markolta, vakok módjára kitapogattam, majd gyorsan letárcsáztam az otthoni számot, még élt a vonal, feleségemet próbáltam nyugtatni, vigyázzon a gyerekekre, máris indulok, szerencsére, akkor már közel laktunk a sajtóházhoz, loholva tettem meg a pár kilométernyi utat, át a vasúti síneken, árkon-bokron, parkokon, szántásokon. Nem voltam egyedüli, akit az utcán talált az élmény, aki csak tehette, lélekszakadva sietett haza az övéihez. Az otthoniak természetesen már felöltözve, a ház körül, egy füves grundon várakoztak, a lakók összefogásának és egymást segítő fegyelmének köszönhetően jutottak le a legfelső emeletről, a leállított felvonó és a bizonytalan sötétség ellenére. Ők mesélték el, hogyan élték át a kilencedik emeleten a 7,2 fokos rengést, amelynek nyomán – mint hamarosan kiderült, de inkább csak a rádióból, amely kis kiesés után újra sugárzott – magas házak dőltek össze Bukarestben, városrészek omlottak le Galacon, Zimniceán, Jászvárosban, 1570 ember halt meg, 35 ezer család maradt fedél nélkül.

Legalább fél óráig tartott az örökkévalóságnak tűnő út, amíg a szerkesztőségi szobából lejutottam a sajtóház bejáratához. Totális áramszünet volt, zseblámpám odahaza maradt, bezzeg máskor mindig a táskámba teszem, most valahogy elmulasztottam. Akkoriban még cigarettáztam, volt hát nálam öngyújtó, az irodából felmarkoltam egy nyaláb újságot, s rögtönzött fáklyákat sodortam belőlük, majd egyet meggyújtva, szorongva kiléptem a folyosóra. A szomszédos irodákból, ahol a román ifjúsági napilap korrektorai várakoztak az éjszakai olvasni- és javítani valóra, most csillapíthatatlan és értelmetlen üvöltőkórus artikulátlan hangzatai áradtak ki a recsegő-ropogó falak közé, mindenki magáért és magának szitkozódott, hangosan, s mindannyian átélhettük, hogy ezzel együtt valahogy a félelem is a levegőbe röppen belőlünk...

Fáklyáim hamar leégtek, de jók voltak arra, hogy sietősen szemügyre vegyük a folyosót, lépésről lépésre. Óvatosan araszoltunk előre, a sápítozó, jajveszékelő nőket csitítva, a padlón keletkezett repedéseknél, feltüremkedésnél lábunkkal próbálgattuk a törmeléket: nincs-e omlásveszély. A lépcsőkön se siettük el a dolgot, mert a sötétből csak apránként, összefüggéséből kiszakítva bontakozott ki a valóság, és azzal is számolni kellett, hogy az esetleges utórengéseknek sokkal súlyosabb következményei lehetnek: a már beindult, félig elvégzett rombolást egyetlen moccanással kiteljesíthetik.

Főszerkesztő helyettesünk, aki a város távoli fertályában lakott, és akit már otthonában ért a rengés, első ijedelmében kocsijába tuszkolta családját, le s fel száguldozott a város legszélesebb útjain, így egyúttal fogalmat is alkothatott a bukaresti pusztítás teljes képéről. Másnap délben részletesen elmesélte a látottakat, miközben elővettünk egy üveg szilvapálinkát az irattartó vasszekrényből – hogy, hogy nem, az esti vitustánc csodával határos módon megkegyelmezett neki, még csak föl sem dőlt!

Riportereink akkor már a várost járták, mi ketten pedig a telefon mellett vártuk az új és még újabb híreket, az ilyenkor elmaradhatatlan felsőbb utasításokat. Természetesen különszámot kellett kihoznunk, s a pártközpontból nem felejtettek el naponta többször is leszólni: igyekezzünk minél erőteljesebben hangsúlyozni a veszteségeket, legyünk meggyőzőek a pusztulás méreteit ecsetelve, hogy a külföld majd minél bőkezűbben siessen a segítségünkre... Ugyanazt a taktikát kellett hát bevetnünk, mint az első katasztrofális romániai – s akkor főként erdélyi – árvíznél 1970-ben, amit mi akkor még az ébredező őszinteség és szókimondás jeleként értelmeztünk, pedig nem volt egyéb olcsó koldustempónál: csak mutogatni bátran a sebeket, a bajokat, hadd jöjjön a segély mindenünnen...

A magas szintű pártvezetés, élen Ceauşescuval és feleségével éppen Nigériában látogatott „hivatalos barátian”, de a hír hallatára azonnal megszakították programjukat, másnapra már itthon voltak s azon nyomban átvették úgymond a mentés vezetését. Attól a pillanattól kezdve fordult a kocka, a telefonos eligazítás pedig már akként szólt: úgy írjunk a katasztrófáról, hogy az írásokból föltétlenül kidomborodjon – az Elvtárs vezetésével sikerül kilábalni minden bajból.

Az akkori napok eseményeit felidézendő, elővettem egy 1980-ban Bukarestben kiadott dokumentum-kötetet, amely Fájdalom és hősiesség (Eroism şi durere) címen több mint 400 oldalon, bő fényképanyaggal rekonstruálja a felejthetetlen március negyedikei éjszaka elő- és utótörténetét. S annak ellenére, hogy fehér fércként szövi át meg át a párt vezetésének és a főtitkár szerepének a hangsúlyozása, nevének, dicső tetteinek az unos-untalan emlegetése, a könyv tényanyaga örök mementó egy katasztrófa természetrajzához, belső mozgásteréhez, félbemaradt sorsok, a pillanatba sűrűsödő véletlen összeesések tárháza, amiről lassan megfeledkeznénk, ha csak romló emlékezetünkre hagyakoznánk...

A mostani rengés, szerencsére, nem hagyott látható nyomot. Otthon, a kora esti tévéhíradóból megtudtam az erősségét is: 5,2 fok. Ez már nem semmi. A mélyben dolgoznak és mozgolódnak, egymáshoz dörgölőznek a tektonikus lemezek. Most ismét olyan éjszakák következnek, amikor elalvás előtt az ember azon képzeleg, hogy na, most mozdul meg alattunk az ágy, vajon miért vonítanak olyan különösen a kutyák odakint...

Azzal alszom el, hogy még legtöbb két év és megszabadulok ettől a várostól, a földrengés miatti szüntelen rettegéstől, a kilencedik emelet mélységiszonyától, a szerkesztőségi robottól...

*

Későn ébredek: nyakamon a szokásos hétvégi rendteremtés. Takarítás, mosogatás, majd vissza a dolgozószobába. Az iratszekrény egy újabb polcát leltározom, ami tulajdonképpen turkálás, szemlézés, kóstolgatás. S közben emlékezés.

Egy köteg régi újság. Lássuk csak... Egy részük a 89-es rendszerváltás első napjaiból, mások az azt közvetlenül megelőző napokból.

De ott van köztük egy l'Humanité Dimanche, a francia kommunisták lapja (valamikor, diákkoromban és a hatvanas években is ez jelentette errefelé az elérhető Nyugatot – némi szerencsével és koránkeléssel minden további nélkül beszerezhető volt vagy a bukaresti nagypályaudvar peronján, vagy a Nemzeti Bank épülete mellett, egy utcasarki újságárudában, ahol szemszúrásból egy sor külföldi lapot is látni lehetett – úgymond az idegenforgalomra való tekintettel...), annak is 1968. augusztus 25-i száma, benne remek összefoglaló a csehszlovákiai eseményekről, illetve az azokhoz vezető válság előzményeiről: adatolva, mellébeszélés nélkül, dokumentumszerűen. Ezt a fajta újságírást hiányoltuk különben mi annak idején mifelénk, mert nálunk mindig nyakon öntöttünk bármit egy jó adag elvi-ideológiai szósszal, ami arra szolgált, hogy az ellentmondásokat, a kiálló érdességeket, a kérdőjeleket eltüntesse.

Lebegtettünk, sejttettünk. Mondtuk is, meg nem is. Meleg is, meg hideg is. Szóval: langyos a javából.

Akkoriban született a lányom, aki még két hónapos sem volt, s én azzal állítottam haza a sajtóházból, a nemzeti ünnep – augusztus 23-a – előestéjén, hogy a csehszlovákiai zűrzavar, illetve bevonulás miatt szabályosan kitették a szűrünket a szerkesztőségből, s jóformán el se széledtünk, az irodákba máris bakancsos, állig felfegyverzett katonák nyomultak s költöztek be, az ablakoknál géppuskákat, aknavetőket állítottak fel, de még a gázmaszk se hiányzott felszerelésükből. Az egyenruhás különítmény írásos paranccsal érkezett, amiben az állt, hogy a szerkesztőség attól a pillanattól kezdve hadszíntérnek nyilvánítatik. Punktum. Szalmazsákokat cipeltek föl, hideg kosztot, konzerveket, nagy, kerek kenyereket, vagy két tucat katona rendezkedett be a sajtóház tizedik emelet fölötti tornyába, közvetlenül a televíziós közvetítő állomás alá, ahonnan remek rálátásuk volt a reptérről a Bukarest szívébe vezető főútvonalra, könnyedén sakkban tarthatták akár a gépesített csapatmozgásokat is.

Egyik kollégám éppen erdélyi kiutazáson tartózkodott azokban a napokban, s a délutáni órákban, miután bennünket kitessékeltek, Marosvásárhelyről próbált telefonálni a szerkesztőségbe. Ott felvették ugyan a kagylót, de ékes román nyelven mindjárt közölték is vele, hogy „ön a ..... számú katonai egységet hívta". Ettől aztán úgy begyulladt, hogy menten elhíresztelte ismerősei körében: Bukarestben heves harcok dúlnak, mert már a szerkesztőséget is elfoglalták...

A nemzeti ünnep két napon át tartott: 23-án és 24-én. 23-a ugyanis ezúttal történetesen péntekre esett, s ilyenkor a folyamatosság kedvéért, „dolgozói közösségek javaslatára" – ez volt a pártvezetőségi határozatok kedvelt formulája – a közbeeső szombatot is munkaszüneti napnak nyilvánították, helyette egy későbbi vasárnapot áldoztak fel a haza oltárán. Így három napon át magánemberként, rádióhírekre, televíziós híradásokra fülelve, a gyerekeket sétáltatva, magunkban töprengve, a várható következményeket latolgatva a Botanikus Kertben és egyéb elérhető, kikapcsolódásra alkalmas ligetecskékben telt el. Bukarest most is megadta a módját az ünneplésnek, az emberek lazák voltak és kikapcsoltak. Hétfőre meg gyakorlatilag megoldódott az egész háborús helyzet: Csehszlovákiában a csizmák rátapostak mindazokra, akik megpróbáltak kilógni a sorból. Az ünnep után kinyitó üzleteket azonban megrohanta a lakossági pánik. Csehszlovákiai turisták rekedtek, félbeszakított tengerparti nyaralásuk után Romániában, sokan féltek hazatérni. Az ünnepre megtömött polcok pillanatok alatt leürültek...

A katonák eltakarodtak a szerkesztőségből, számukra véget ért ez a rendhagyó víkend, mindent összevetve egy jó kis kiruccanás volt, hadgyakorlat élesben, ami után otthagyták nekünk a szalmazsákokból kifolyt töreket, az üres, szanaszét dobált konzervdobozokat, az uborka- és dinnyehéjat és ipari mennyiségű, szerteköpködött napraforgómag-héjat...

Csak miután a takarítónő alaposan felsikált és eltüntetett mindent, ami a rögtönzött tüzérfészekre emlékeztetett, kezdtünk kételkedni abban, hogy egyáltalán igaz volt-e a pár napos háborús veszély. Pedig addigra ugyancsak beindultak mindenfelé a nagygyűlések: testületileg elítéltük a bevonulást, s Ceauşescuval az élen azt hangoztattuk, hogy senki ne szóljon bele a dolgainkba, minden szocialista országnak joga van a saját sorsát intézni. Egyből kedvesek lettünk mi, romániai magyarok a többségnek, érezni lehetett, hogy e kedvességet inkább a félelem gerjeszti, hogy netán mi is elkezdünk hőbörögni, mint tették nagyobb társaink ötvenhatban, amiből mi, akkori iskolás gyerekek még nem sokat érthettünk... A fővárosi magyaroknak nagy hirtelen visszaadták – s ez csak egy példa a sok közül – úgymond azt a bukaresti Petőfi Házat, amelyet valamikor, a huszadik század első harmadában ottani magyar iparosok és alkalmazottak, az akkori népes bukaresti kolónia anyagi hozzájárulásából emeltek, s

amelyet az ötvenes években egyszerű kerületi kultúrházzá degradáltak és züllesztettek.

A francia lap mellől mindjárt az Ifjúmunkás jogutódja, a rendszerváltás után Fiatal Fórumnak keresztelt, a KISZ KB hetilapjából a Romániai Magyar Fiatalok Hetilapjává avanzsált kiadvány első száma bukkan elő: egyelőre csak négy tabloid oldalon, a címlapján Damó Pista ihletett rajza a fiatalság energiáinak hirtelen felszabadulásáról. Mellette Szász János, ismert bukaresti publicista és költő, sokáig az Írószövetség magyar famulusa köszöntötte a fiatalok forradalmi szerepét a sorsfordulóban, s így zárta röplapját:

„Fiatalok, akik eddig az első sorban voltatok, maradjatok továbbra is a forradalom előőrsében, őrizzétek a forradalom első kivívott bástyáit! Erre kér benneteket egy 62 éves öreg, aki 1989. december 21-én elhatározta, hogy 26 éves".

A szokványos, patetikus fordulatot fanyarul abszurd humorral ütötte el, ezért lehetett valamennyire hiteles.

De mielőtt Fiatal Fórummá válhatott volna, még megjelent egy Ifjúmunkás-szám, 1989. december 26-án.

Engem is kérdezgettek akkoriban, az első napokban a volt kollégák, milyen nevet ajánlanék, hogy ne kelljen a mozgalmi életben oly elkopott, patinás, ám divatjamúlt régi címkét magukkal cipelniük egy teljesen szabad világba. Igazság szerint semmilyen okos, eredeti ötletem nem támadt. Annyira a laphoz és életemhez nőtt a régi név, hogy még a Fiatal fórumot sem találtam ihletettnek; elfogadtam, éltették is tovább egy darabig, aztán elfogyott a KISZ-vagyonból származó „muníció", s általában a lapok vagy saját lábra álltak – esetleg mecénást, tulajt kerestek maguknak –, vagy látványosan, egyik napról a másikra eltűntek a süllyesztőben. A Fiatal Fórumot csíkszeredai botcsinálta üzletember vásárolta fel, egy darabig futtatta, aztán zavaros üzleti ügyei miatt rangrejtve lelépett az országból, hagyott csapot-papot, szerkesztőket, szerkesztőséget, adósságokat – a lap kimúlt.

Próbálták Csíkszeredában feltámasztani, de mert a terjesztés gyakorlatilag megoldatlan nálunkfelé még ma is, hamvába holt a különben tisztes próbálkozás.

Az utolsó Ifjúmunkásban viszont van egy remek vers, igaz, agitatív kissé, s enyhe utánérzése az Illyés Gyula-féle Egy mondat a zsarnokságról-nak, formailag legalábbis ugyanabból a bokorból pattanhatott elő, de pontos, az akkori idők szellemét fejezi ki. Szerzője Ferenczes István csíkszeredai költő, újságíró, kedves ismerősöm, a fordulat napján, közkívánatra, helyi népvezérré választották a tömegek, amitől aztán az első adandó alkalommal sikerült megszabadulnia, most a Székelyföld című rangos irodalmi folyóiratot főszerkeszti;

annak idején nagyon szerettem volna magunkhoz venni az Ifjúmunkás csík-szeredai tudósítójaként, de a személyzeti osztály közbelépett, mondván: származásilag nem megfelelő, ráadásul fütyült a templomban. (Ezt arra mondtuk annak idején, ha valaki politikainak minősíthető „vétséget” követett el, s emiatt, ha nem is lett különösebb bántódása, megjegyezték, számon tartották, gáncsolták, ahol érték...)

Érthető módon, én magam akkor még csak nem is gondoltam arra, hogy ilyen sorokat papírra vessek. Meglapultam, mint ama bizonyos kupac a fűben, mert tudtam, hogy ha azokban a pillanatokban nem is, de hamarosan elszámolnivalóm lesz önmagammal...

FERENCZES ISTVÁN

A diktatúra közhelyei

nem számít nappal vagy éjszaka

a terrornak nincsen évszaka

az ajtódat ököllel veri

ablakodat kővel zörgeti

palló alól ássa föl magát

vagy a plafonról szakad le rád

átsuhan a vasbeton falon

mint meleg kés a hideg vajon

osonva jön a szellőzőlyukon

ólálkodik a kéményhuzaton

felveri a lépcsőházakat

szétzúzza a gyermekágyakat

és kényszerlakhelyre kényszerít
és ítélet nélkül elveszít

betömi a víz- és gázcsapot
kikapcsol villanyáramot

a tévében indulót csahol
a rádióból reád lovagol

leltározza suttogásodat
vízágyúval lövi az álmodat

ha szerelmet vallasz közbeszól
s ha szűz vagy megerőszakol

szeretőidet megzsarolja
ölelésedet sárba fojtja

lehallgatja a telefonodat
röntgennel bombázza csontodat

ott van mindenütt és nincs sehol
bitangnak címez el- s leszól

ha énekelsz azért ha hallgatsz hát
ezért veri széjjel a szád

a kenyérre váró sorba lő
és tarkódon hál a puskacső

a bénát kalodába zárja
a vakot ház falához vágja

a kicsiket korbáccsal veri
a némákat kiselejtezi

a suszterből vőlegényt csinál
és a cédájából királylányt

kitépi annak a nyelvét
ki másként szól és másképpen beszél

ha ökölbe szorítod kezed
porba üti fölszegett fejed

a fasiszta kommunizmusban
igaza s joga egynek van

az egy-népnek-vezérnek-pártnak
a kakaón hizlalt elvtársnak

kopónak vérebnek zsarunak
gumibotnak tanknak ágyúnak

csak pusztulsz csak félsz és elrohadsz

irigyeled a báva barmokat

és nincsen vég és nincsen kezdet

sem élni sem halni nem lehet

csak földre hulló arcunk átka

hull mint hó a diktatúrára...

Csíkszereda, 1989. december 19–20.

*

U. barátommal kissé összevitatkoztunk azon, higgyen-e az ember úgy általában, vagy csak az érzéki tapasztalás, a személyes meggyőződés vezérelje az életben. Hogy aztán ne csalódhasson túl nagyot.

U. fiatal, derék fotós, egy szerkesztőségi fotópályázaton került a látómezőmbe, amelyen különdíjat adtunk neki, aztán egyszer, pár év múltán hirtelen megjelent a szerkesztőségi szobámban, jókedvűen, életvidáman. Úgy éreztem, legalább is abban a pillanatban, mintha még egy fiam született volna hirtelen, vagy talán egy egészen ifjú öcsém, s biztattam, nézzen be még, ha arra jár.

Többször is beütötte magát azóta, s mindenáron arról akart meggyőzni, hogy az ember eredendően jó, hinni kell benne, s akkor a dolgok mindig hajlandók jól elsülni.

Elegem van mindenféle hitből, szakítottam félbe, csúful visszaélt vele az elmúlt század. És az lett az eredmény, hogy kiégett, hitetlen emberek lettünk.

Azt is elmondtam neki, hogy elsősorban nem a vallásra gondolok, azt most tegyük félre, mindenki azt és abban hisz, amit és akiben akar, ez nem lehet vita tárgya, bárkinek a legszentebb és legszemélyesebb ügye. Még akkor is, ha újabban előírnák, számon kérnék vallási gyökereimet, amelyeket valahol, évtizedekkel ezelőtt elrágott a népi demokrácia hajnala.

Az viszont, hogy a történtek és az átéltek után az ember, ha kell, ha nem, lelkesen bizakodjon, az első benyomások alapján vakon higgyen továbbra is ígéretekben, emberekben, az manapság megengedhetetlen luxus, tévút, kész csőd.

Nem adott nekem teljesen igazat. Szerinte az ő élettapasztalata éppen azt sugallja, hogy amerre fordult, nagymértékben rendes, becsületes emberekkel hozta össze a sors, akikben nem kellett csalódnia.

Megegyeztünk abban: az élet szép, az élet jó, de azért légy résen, kispajtás, ha nem akarsz jégre menni...

Huszonéves magam jutott eszembe, egyenesen a hatvanas évek elejéről, amikor teljes gőzzel udvarolni kezdtem leendő feleségemnek, akivel ma is együtt élünk, s több mint negyven esztendeje már annak, hogy örök hűséget esküdtünk egymásnak. Tudom, furán hangzik e több mint elkoptatott szókapcsolat, viszont tökéletesen fedi a valóságot: úgy indultunk neki az életnek, hogy nem fogadkoztunk látványosan, de határozottan leszögeztük: jóban-rosszban együtt maradunk.

(Eleddig sikerült, s arra, ami még hátravan, az áll, ahogy a mesékben hallani: inkább már csak az ásó s a kapa...)

Abban az időben, bár egy kétes hírű és bizonytalan erkölcsű társadalmi osztály képviselőjeként, én voltam a naivabb álmodozó, a szocializmus felé terelgetett életünk szüntelen jobbulásának lelkes híve és propagálója, Ilonka pedig azt próbálta felém sugallni, hogy a szegényfalusi életmódban gyökerező származása és tapasztalata nem kedvez a fedezet nélküli álmodozásnak, az értelmetlen, kirakati rajongásnak. Bár ő maga is hitt az idők felkapta eszmékben. Alapvetően nem voltak sokkoló és tényleges kudarcélményeim, az élet nem mért rám úgymond valódi pofonokat, úgy hittem, s ez egyben meggyőződéssé is vált bennem, hogy körülöttünk minden a szabályok, a törvények és az elvek mentén történik, a kirívó kivételek ellenére.

Akkoriban például szentül meg voltam győződve, hogy ha mondjuk egy panelházat látok épülni az utcánkban, akkor abban egy-két év múlva törvényszerűen nekünk is kiérdemelt és biztos helyünk lehet, hiszen alkotmányos jogunk van hozzá, ha pedig jogunk van hozzá, akkor miért ne válhatna valósággá a jogos vágy? Hát még, ha mi is annyira akarjuk...

Feleségem azonnali, ma már általam is értelmesnek tartott reakciója erre az volt: óvakodik többet álmodni annál, amennyi biztosan beváltható. Annyiszor álmodott gyermekkora óta akár egész apróságokat is, amik nem teljesültek, hogy végül leszokott az álmokról. Az általam nem egyszer hangoztatott épülő lakásban azért sem akart hinni, mert szerinte amire mi végzünk az egyetemmel

és összeházasodhatnánk, abban az épületben egyszerűen nem lesz már üres lakás. Az a ház nem azért épül, hogy minket bevárjon, hogy a mi jogos igényünkre megoldás lehessen, hanem hogy egy tátongó, átfogó társadalmi hiányt, ha csak részben is, pillanatnyilag enyhítsen.

Én pedig meg voltam győződve róla, hogy Ilonka kishitű, hiányzik belőle a kellő mértékű optimizmus, lehűti a jogos lelkesedést, árnyakat lát ott is, ahol pedig fénynek kellene lennie.

Amit nem tudtam akkor, pedig újságíróként, ha az első perctől kezdve kritikusan, az egészséges kétely jegyében nyitva tartom a szemem, tudhattam volna: a lakások nem „csak úgy" épülnek, érdekmentesen, bele a vakvilágba, hanem konkrét tervek alapján, s mire elkészülnek, máris sokszorosan több rájuk az igénylő... Valóságos versenyfutás folyik értük, s a sikernek legtöbb esetben nem elv- és jogszerűség az eredője.

Eközben viszont együgyűen bedőltem a korabeli propagandának, annak minden bejelentett új győzelmének, lelkesen újságolva Ilonkámnak példának okáért: ugye, tudja, hogy a fizetéseket tizenöt százalékkal emelték? hát az árleszállításról hallott-e? 1961. augusztus elejétől olcsóbbak az elektromos háztartási gépek, a varrógépek, a textiláruk, a cipők... *„Ugye, milyen nagyszerű?* – vetettem papírra akkor leveleimben. (Most is rosszullét fog el, ahogy visszagondolok akkori gyermeteg lelkendezésemre...) – *Mégis csak halvány bizonyítéka a haladásnak. Még nagy utat kell megtennünk, de legalább már szemmel látható az, amit eddig építettünk, amiért eddig harcoltunk. Nagyobbrészt csak az emberekkel van még baj".*

Pár hétre rá egy másik levélben meg így fogalmaztam:

„A lelkesedés, a munkakedv fél siker (nem, ez hülye kifejezés, elkopott!), de nagyon sokat pótol. Ezért szeretném megismerni a kubaiakat, mert őket képzelem amolyan csupa-tűz embereknek. Nagyszerű egyéniség az a Fidel Castro, s szerintem sokkal nagyobb, mint két űrrepülő barátunk együttvéve, habár ez utóbbiaknak nagyobb sikerük van..."

(Gagarinról és Tyitovról volt történetesen szó, akik abban az időben járták meg a világűrt, és mindenki csak róluk beszélt.)

A kubaiak példája akkor maga volt az erkölcsi mákony, s nem csak engem kerített a hatása alá.

1961 szeptemberének végén, az egyetem utolsó évére iratkozás után, mint aki jól végezte dolgát, unalmamban beültem a kolozsvári híradómoziba, amelynek Új Idők volt a neve, a Főtérről nyílott, az Ursus söröző közelében, s arról volt nevezetes, hogy megállás nélkül dokumentum-, illetve rajzfilmeket vetítettek benne, bármikor be lehetett lépni az előadásra, az ember addig üldö-

gélhetett a nézőtéren, ameddig kedve volt hozzá. Aznap épp egy szovjet propaganda filmet vetítettek, Lángban álló sziget volt a címe, s a kubai forradalomról szólt. Akkor így láttam*: „Gyönyörű, színes, eredeti felvételek voltak benne. Az az ország minden várakozásomat felülmúlta. Gyönyörű a fővárosa, Havanna, hatalmas, modern palotáival, forgalmával, vidám, lelkes embereivel. S az új építkezések! Egymás után bújtak ki a vörösesbarna földből a szebbnél szebb, új vonalú, kényelmes lakások. És az emberek! Hiszen mindent a fiatalság végez, lendület, állhatatos harc a célért. Talán egyetlen ország, ahol a kormány csupa fiatalból áll. Így igen, így lehet tervezni, álmokat megvalósítani...”*

Aztán hamarosan kóstolót kaptam az új idők hétköznapi hangulatából is, csakhogy élményeimet akkor még nem igazán tudtam hová sorolni. Megemésztetlenül hordtam magamban, valahol mélyen elrejtve valamennyit, amíg aztán, magam sem tudom mikor, bár az is biztos, hogy meglehetősen későn, élettapasztalattá értek.

Elvégeztük az egyetemet, feleségem a Beszterce rajoni Teke községbe került, én meg egy ideig még katonai szolgálatomat töltöttem Nagyváradon, a Rulikovszkij-temető szomszédságában. 1962. október végén szabadultam, majd hamarosan felutaztam Bukarestbe, ahol az Ifjúmunkás érdeklődött irántam. Az alkalmazást akkor még kötelezően megelőzte az úgynevezett káderezés – magyarán személyzeti ellenőrzés – az akkori Ifjúmunkás Szövetség káderosztálya részéről.

A központi bizottság épületénél kellett jelentkeznem; alacsonyabb, műkőkirakású épület, a párt központi bizottságának behemót árnyékában (gubbasztott, mint kicsi testvér a nagy testvér mellett), ahol a kapuban némi várakozás (5-10 perc? lehetett több is...) után megjelent egy sötétkék suhogó ballonos, micisapkás, kortalannak látszó, kialvatlan képű, kerek fejű fickó, intett, hogy kövessem, s aktatáskával a kezében hosszasan menetelt előttem keskeny folyosók labirintusában, míg egy szabad irodára bukkantunk. Ott leült az egymásnak tolt három íróasztal egyike mögé, engem magával szembe ültetett, miközben előhúzott egy iratcsomót, én kíváncsian pislogtam, a jelekből úgy tűnt, ez valamiféle kihallgatás lesz, amiben életemben addig sosem volt részem; persze, hiába meresztettem a szemem, az ügycsomónak csak a címoldalát láthattam, a kerek fejű fickó úgy tartotta, mint a súgó a rendezői példányt, ami csakis az ő rendelkezésére állhat, időnként loppal bele-belepillantott, s közben olvasni kezdte az általam előzőleg már kitöltött személyi űrlapot is, no meg a kézzel rótt önéletrajzomat. Olykor-olykor megállt az olvasással, ilyenkor az iratokból merítve hosszasan ihletet (most már jól tudom: az általam leírtakat vetette össze mindazzal, amit előzőleg rólam sikerült összehordania az iskolából, egyetemtől, katonaságtól, szomszédoktól), s aprólékosan kifaggatott arról, hogy mi a véleményem apám magatartásáról a kommunista párttal szemben, amelynek akkor még mindig nem volt tagja (s vajon miért nem az?), továbbá, hogy kik

voltak azok a „piaristák”, ahol ő mint fiatal tanár a pályafutását kezdte, és hogy mi a véleményem, vajon Péter öcsém megközelíti-e egy mai haladó szellemű diák követendő típusát; hogy a nagybátyámék, akik ugye szintén pedagógusok, egyáltalán milyen emberek, hogy a sógorommal van-e valamilyen politikai probléma, mert úgy hallotta, nős vagyok, mi az igaz ebből stb.

Ez utóbbi kérdés egy kicsit meghökkentett, és siettem közbevágni, hogy rosszul hallotta, mert még csak vőlegény se vagyok – de majd leszek. Hát a kislány hol van? – Tekén. – S az messze van innen? – Elég messze. Mégis, merrefelé? – Beszterce rajonban. – Ahá! És pontosan, mikor nősülök, ha nem titok? – Pontosan még nem tudom, jövő évben szeretnék, de pontos dátumot még nincs értelme mondani... – Értem... De a kislány Kolozsváron ott lakott maguknál, ugye?... – Ezt most hallom először. Kizárt dolog... – Pedig neki úgy mondták, nem érdekes, hol és kicsoda, hogy ott lakott... – Tévedés, ismételtem meg értetlenül, de továbbra is gyanútlanul, hiszen a bentlakásban volt a szállása... – Jól van, ejtsük a témát...

Nevethetnékem támadt, hogy ennyire szőrszálhasogató módon tájékozódnak minden felől, s ráadásul nem is ellenőrzik becsületesen a begyűjtött információkat. Bizonyosan valamelyik szomszédunk lehetett a forrás, aki az államvizsga előtti hetekben láthatta Ilonkát naponta odajárni, hiszen egyetemi kollégák voltunk s a vizsgákra együtt készültünk a közös jegyzetekből...

A több órán át tartó bogarászásnak, az elmondottakat félretéve, az lett a vége, hogy a személyzetis zöld utat adott a szerkesztőségnek: ha akarnak, alkalmazhatnak, ha nem, a káderosztálynak semmi beleszólása. Felőlük tiszta vagyok...

Ami akkor furcsának tűnt, de mivel hivatalos közeg végezte, azt hittem, így természetes, mert egyfajta vizsgának fogtam fel (alapvetően nem is tévedtem): az a mindenre kiterjedő kérdezősködés volt. Arról is firtattak például, hogy a Magyarországon élő nagybátyám vajon párttag-e? Mondom, tudtommal igen. De melyik pártnak? Mondom: az MSZMP-nek. De biztos ez? Nem a másiknak? – Hogyhogy a másiknak? Hiszen csak egy van. – Igen? És 1956 előtt is csak egy volt? – Hát persze... – Nem kettő? Igaz is, csak egy lehetett, mint idehaza... Na jó...

Hát ilyen idők jártak akkor. S ahogy teltek az évek, évtizedek, módszeresen pofozták-pofozgatták az embert – jobbról is, meg balról is, kis szünetekkel, de most úgy tűnik, megállás nélkül – olyanná, hogy a végén már saját magában is kételkedni kezdett...

(Idáig jutva, s az eddigiek margójára:

Kollektív bűnösség nincs. A múlt hibáiért egyénenként kell megvallania mindenkinek a maga felelősségét. E sorok s az ezutániak is azért íródnak, hogy tetteim forrásáig megtalálhassam az utat, amit menet közben elfedtek az illúziók, a torz hitek, a bizonytalanságok és az apró gyávaságok. Ez mind-mind rám váró feladat, mondhatnám: magammal szembeni kötelesség.

Ezen túl viszont, kollektív bűnrészesség igenis van. A hallgatás, a ferdítés, a kényszerű fintor, a számlabenyújtás, a mosom kezeimet, a minimalizálás – csupa szégyenletes tett.

Azt hiszem, nekem is hosszasabban és józanabbul kell majd a továbbiakban a tükörbe néznem.)

*

Közel két évtized telt el az 1989-es romániai történelmi fordulat óta. Olykor még vitatják, különösen az egyre számosabban előbukkanó, ún. „forradalmárok” (jelszavukként gúnyosan emlegetik: kevesen voltunk, sokan lettünk), hogy 1989. december 16–17-én, avagy csak 21-én indult meg a rendszer romániai lavinája. Valahol mindkét álláspontban van részigazság: a temesváriak szerint nélkülük nem lett volna bukaresti diktátorűzés és minden egyéb, ami azután következett, a bukarestiek meg azt hangoztatják, hogy Temesvár önmagában, a bukarestiek sorsfordító melléjük állása nélkül semmire se ment volna.

Egy biztos: mi, akik Bukarestben éltük hétköznapjainkat, ugyancsak éreztük, hogy az az egész ősz mennyire bizonytalan, dágványosan képlékeny, kiszámíthatatlan időszak volt. Mintha alapvetően megingott volna valami a világban, de biztosan nem tudtuk megfogalmazni, hogy mi, és hogy egyáltalán mikor, milyen formában bontakozik ki a vég. Személy szerint attól rettegtem, hogy az összeomlás kissé a földrengést képezi majd le, és maga alá temeti mindazt, ami élet, ami a folytatáshoz szükséges.

Utólag próbálván értelmezni az akkori történéseket, az lepett meg s azt találtam enyhén furcsának, hogy nem kevés ember, akik addig ugyanúgy belesimultak a tájba, mint mi, a szürke tömegből valamennyien, hirtelen, néhány hónappal a fordulat előtt látványosan kezdtek ellenzékieskedni, különféle leveleket és petíciókat írtak alá, úton-útfélen mondták a magukét, utcán, nyilvános helyen se rejtették véka alá kételyeiket, lázadó gondolataikat (valami makacs és túlzott önvédelmi reflexből mindvégig görbe szemmel néztem az ilyen, gyanúsan hirtelen pálfordulásnak tűnő megnyilvánulásokra), a fordulatkor meg – uram, láss csudát! – mind jobban megsokszorozva, lelkesen, versenyt futva ott

tülekedtek a palotafoglalók, székhelyostromlók és mindenfajta tüntetők első soraiban, tüsténkedtek és közszereplést vállaltak. Ők voltak a hangadók, a mindent jobban tudók, a hírterjesztők, a jelszókiabálók...

Én meg csak néztem értetlenül a nekilódultak serege után.

Az Előre, az 1948 óta megjelenő egyetlen országos magyar napilap bukaresti szerkesztőségében különösen rossz, nyomott hangulatban teltek azok a napok. A hivatalos anyagok egymást érték, különösen az 1988–89-es év szinte valamennyi hónapjában, a legfelsőbb vezetés nyilatkozatai és állásfoglalásai egyre terjedelmesebbek, ijesztőek, aberránsabbak és kisszerűbbek, no meg kiszámíthatatlanok voltak. Az újság hasábjain szinte nem maradt egy négyzetcentiméternyi hely, még a mindennapi élet „pertinens" kérdéseinek sem. Mintha már nem is éltünk volna... Ha nincsen a Szabad Európa Rádió, meg a Kossuth-rádió, különösen a rövidhullámon sugárzott adása, mert Bukarestben csak az jött be a rádiókészülékeken olyan minőségben, hogy érthessük is az elhangzó szöveget, az egész Tőkés-ügy értelmetlenül és nevetségesen hatott volna. Az elején még komolyan töprengtem is, mi a jó égnek kell egy ország elnökének, egy mindenható párt országos főtitkárának olyan pitiáner üggyel foglalkoznia, mint egy vidéki református pap kilakoltatása? Netán ha ortodox lett volna az illető, még megjárja, hiszen az államvallás azokban az időkben is nagy tömegeket mozgatott, de egy református papot talán csak le lehetett volna ültetni jóval egyszerűbben, minden elnöki tekintély igénybe vétele és közvetlen közbenjárása nélkül, hiszen a korábbi évtizedekben példák százai és százai igazolták, hogy a református papság is tudott ám igazodni, ha nagyon muszáj volt.

Úgy látszik viszont, ezúttal kavics került a gépezetbe, s Tőkés Lászlóban emberére akadt a végrehajtó hatalom. Ami a Tőkésé, az az övé, ez vitán felül áll. Ő tudja, mi adott neki erőt és megbizonyosodást, hogy szembeszegülése nem lesz hiábavaló, mint annyi megelőző próbálkozás, tiltakozás.

Én magam soha nem is gondoltam volna efféle ellenállásra, szervezkedésre – ugyan, kivel is tehettem volna? Ha csak körülnéztem, mindenütt magukba zárkózott, megkeseredett, egymásra sanda szemmel pislantó embertársakat láttam, akik a munka nyűgétől megszabadulva késedelem nélkül igyekeztek az otthoni (vagy másfajta), rejtőztető menedékbe. Még ha hellyel-közzel próbáltunk is őszintén közeledni egymáshoz, biztosabbnak tűnt, ha csigaházba bújunk, kivárni, átvészelni a spontánul alakuló fejleményeket. Csak el, el, a közélettől, minél távolabb!

Azokban a hetekben végeztem az utolsó simításokat, korrektúrákat az 1990-es Előre Naptáron, amelynek nyolc éven át voltam szerkesztője (az első két íven elintézett kényszerközléseket leszámítva amúgy jó kis sorozat állt össze

belőlük, ma is meglepődöm, mi mindent lehetett akkor, a tiltások dacára közölni benne), ugyanakkor hetente kétszer, főszerkesztői megbízásra le-leutaztam a kolozsvári nyomdába, mert az Előrén belül alakult alkalmi szerzői közösség magyarul összedobta A világ országai című, a Politikai Könyvkiadónál románul már több ízben megjelent enciklopédikus munkát, azt kellett nekem nyelvileg, adatellenőrzés szempontjából hónapokon át összefésülnöm, ideológiailag egyneműsítenem egy markáns cenzormúltú, amúgy jó szerkesztői érzékű kollégával együtt. Átkozott kulimunka volt, mondhatom, a hét szerző hétfelé osztotta a témaköröket és hétféle szerkesztési elképzelést használva tett le az asztalra egy olyan szövegegyveleget, ami minden volt, csak egységes és összefüggő könyv nem; ha létezett volna mifelénk abban az időben szerkesztőségi számítógép, egyáltalán számítógépes szövegszerkesztés, mindez nevetségesen leegyszerűsödik, így viszont minden korrektúra a végtelenségig ismételt beleírást, visszalapozást, újra gépeletetést, összeolvasást, egyeztetést igényelt, még most is borzongok belé... A munkának már a vége felé jártam, a nyomda elkezdte tördelni a rendre pofát kapó kötetet, annak a korrektúráit hoztam-vittem Kolozsvárról Bukarestbe s onnan vissza Kolozsvárra, így alkalmam volt közvetlenül megtapasztalni az emberek hangulatát szülővárosomban, illetve utazás közben, majd egész Erdélyben. A nagy többség láthatóan riadt volt és szorongó: mi lesz ebből? mi lesz holnap? – ez volt a szüntelenül visszatérő kérdés, és őszintén mondom: sehol nem hallottam egy biztató vagy bizakodó szót.

Aztán bekövetkezett a földindulás, amit ország-világ láthatott, hallhatott.

A szerkesztőségben voltam, feleségem a sajtóház túlsó szárnyában a magyar nőlap korrektúráján dolgozott, legkisebb fiamat, hogy ne maradjon egyedül otthon, bevittem magammal, akkor már számítani lehetett valamilyen látványos fordulatra, hogy milyenre, még nem tudtuk, az addigi tapasztalatok alapján inkább a felbolydulás elfojtását, az indulatok elszabadulását valószínűsítettük, a vihar kitörni készült a főváros fölött is, nagyobb gyerekeink lelkére kötöttük, okosan viselkedjenek, ne sodortassák magukat a tömeggel, ne dőljenek be a forradalmi romantikának...

E napot azonban még megelőzték a temesvári történések.

A temesvári cirkusz kitörésekor is éppen Kolozsvárra készülődtem, az állomáson váltam el egy Temesvárt élő munkatársamtól, ő Moldvából érkezett egyhetes terepútról, a tudományos rovatot szerkesztette az Előrénél, az én irányításom alatt, közben megszakította útját háromszéki szülővárosában, ahol az anyja él, és láttam rajta, nagyon furdalja a lelkét, hogy mihamarabb hazaérhessen Temesvárra. Mindegyre aggodalmaskodott, vajon a fejlemények miatt egyáltalán hazajuthat-e. Vigasztalva hívtam magamhoz, szálljon meg

nálunk, majd csak tisztul a helyzet, s akkor nyugodtan hazamehet, különben is, a hozzánk eljutó hírek szerint nélküle is jól megvannak az ottaniak.

Nem volt maradása, közben nekem is indulnom kellett Kolozsvárra. Egyazon estén szálltunk vonatra, kölcsönösen intettük egymást, hogy nagyon vigyázzunk magunkra. Hajnalban értem Kolozsvárra, siettem a főtéri menetjegy irodához, jegyet váltani a délutáni rapidra, hogy még estére visszaérjek Bukarestbe. A ráccsal lezárt iroda előtt kisebb gyülekezet, az emberek helyjegyekért állnak sorba, mindenki a temesvári eseményekről suttog a szomszédjával, az úttesten milicisták járőröznek, többször ellépdelnek gyülekezetünk mellett, fülelnek... Hallgatok, félek, szabadulnék, amilyen hamar csak lehet... Késő este alig érek haza, szól a telefon, temesvári barátom a vonalban, erősen felindult, és csak annyit mond: – Te, ez sokkal komolyabb, mint amit Bukarestből elképzelhettünk, ez tényleg forradalom!

Tulajdonképpen még akkor sem hittem neki, inkább annak örvendtem, hogy egyáltalán szerencsésen hazaért. Ő meg egyetlen mozdulattal úgy simult bele a forradalmi csapatba, mintha mindvégig beletartozott volna. Nem is kérdőjelezte meg senki azóta se – a helyiek közül sem – az ő akkori közéleti szereplését.

Pár nappal később megesett az a szégyenteljes, zavaros, máig titokzatos módon létrejött bukaresti népgyűlés, amelyen a tömeg belehurrogott a pártfőtitkári beszédbe, s a karhatalom kezdte kiszorítani a térről, majd a központi utcákról, terekről a megvadult, ellenállássá szerveződő bukarestieket. Akik közel laktak az eseményekhez, nem csak sejtették, de látták is, hogy mi történik. Mi, a városszéli lakótelepeken csak a távoli gépfegyver-kelepelésből, meg a Szabad Európa helyszíni hangközvetítéseiből értesültünk a történtekről.

A bizonytalanság miatti rettegésben telt el a 21-ről 22-ére virradó éjszaka.

Aztán 22-én délelőtt, a szerkesztőség ablakaiból hirtelen megláttuk a városszéli gyárakból befelé özönlő, transzparenseket, lyukas zászlókat magasba tartó munkások vonulását, akik hangosan éltették Temesvárt. Délelőtt 11 körül váratlanul elnémultak a telefonvonalak, valahol, valakik kikapcsolták a sajtóházat a kommunikációs vérkeringésből. Aztán többször elsuhant fölöttünk egy veszettül burrogó helikopter, majd némi kínos szünet után végre megszólalt a rádió, s kis késéssel a televízió is.

Hallgattuk a Ceauşescu futásáról érkező híreket. Szerkesztőségi tévé csak a főszerkesztői szobában volt, néhányan odagyűltünk. Főszerkesztőnk sápadtan, ingujjban sétált fel s alá a készülékkel szemközt, félszemmel olykor a képernyőre sandítva, mint aki nem hisz se a fülének, még kevésbé a szemének, s megszállottan, mintegy magának mondogatva hajtogatta: „Nem lesz ennek jó vége... Nem lesz ennek jó vége...” A főszerkesztői kanapéba merevedve a lap

személyzetise támasztotta az állát, nagyokat pislogott, és karót nyelve nézte a román televízió épületébe beözönlőket, hallgatta a gyújtó hatású beszédeket, a szabad Romániáról szóló első híradásokat. Tulajdonképpen nem volt mit mondanunk egymásnak. Az, ami addig összetartott bennünket, a közös hazugság és a nyers kimondástól való agyonszofisztikált óvakodás, a rejtezés, egyik pillanatról a másikra megszűntek értékek lenni. Nem volt rájuk szükség... Rosszul éreztem magam a feszült hallgatásban, és kifordultam az irodából.

Egy emelettel lentebb, A Hét főszerkesztői szobájában annál vidámabb társaság gyűlt össze. Az „előrések" közül is sokan ott drukkoltak a fejleményeknek, mintha focimeccset néztek volna: ujjongtak, kommentáltak. Meghúztam magam az általános ünneplés mögé bújva, egy darabig még elüldögéltem, hiszen az éppen készülő Előre számot, amelynek délután kellett volna kijönnie a nyomdából, egyszerűen félredobtuk, abbahagytuk.

Egyik kollégám akkor, aki éveken át a hivatalos anyagokat fordította napszámba, odalépett hozzám, s nekihevülve kapacitált: gyere, csináljunk újságot! Nagyot néztem: milyen újságot? Hiszen minden összeomlott! Előre nincsen... Egyáltalán, van-e még valami, ami eddig volt? És milyen pénzből? Milyen papírból? Ki fogja kinyomni? Ki szállítja el? Képtelenség... Megcsóváltam a fejem és társamnak hátat fordítva siettem haza, hogy lássam, mi van a családdal. Az úton a járókelők eufóriásan ölelkeztek, csókolóztak, itókával kínálták egymást. Nem egykönnyen jutottam haza...

Még otthon is néztük a tévét valamennyit, s ahogy most visszagondolok, akkor egy pillanatra se fordult meg a fejemben, legalább is azon a délutánon nem, hogy jó, jó, történt, ami történt, ez látványnak, televíziós show-nak kitűnő, de mi lesz tovább? Mi lesz másnap? Hová megyek be dolgozni, ha egyszer megszűnt a munkahelyem?

Lehet, e töprengésre igazából azért sem került sor, mert alig fejeztem be a kései ebédet, öt óra tájt csengett a telefon és egy másik kolléga kurtán rákérdezett: nem jössz be újságot csinálni?

Visszakérdeztem, szinte reflexből: a Főnök mit csinál, bent van-e, tud a dologról?

Igen, jött a válasz, de közben hazament, azt mondta, csináljunk, amit akarunk, ő nem avatkozik bele.

Szürkült, mire beértem, ott már sürgölődtek néhányan, időközben tárgyaltak a nyomdával, a kiadóval, mindenütt azt mondták, csak nyugodtan készítsünk lapot, miénk ma a tér, korlátlan hitelünk van. Valahogy mindenki olyan jó fiú, megértő és nagyvonalú volt aznap (mint kiderült: helyezkedett)... Amilyen szabálytisztelők és bürokraták voltak azelőtt kiadói feletteseink, most olyan végtelenül nyájasak lettek, szolgálatkészek.

A lap elnevezésével nem sokat tökölődtünk. Létezett valamikor egy betiltott lap, a Romániai Magyar Szó, ami az elődünk volt – vegyük hát vissza az önkényesen elsinkófált nevét, érveltünk, és senkinek nem volt ellenvetése. Ki is téptük a régi gyűjteményből az ósdi fejlécet, futás vele a cinkográfiába, s ezzel aztán évekre megpecsételtük a lap grafikai kinézetét is: mindenki így fogadta el, így ragaszkodott hozzá. Aztán pár hónap múlva egyesek, nagyokosok kiderítették, hogy a RMSZ-nek milyen átkos hagyományai vannak, mert kiszolgálta a sztálinizmust stb. stb. stb.

Megindult a bősz „harc". Azért, hogy a prérin ki a szebb és ki a sárosabb.

Ijesztő volt.

De egyelőre ott tartunk, hogy még csak az első lapszám készült el. Hajnalban támolyogtam haza, aludtam pár órát, s nyomás vissza a szerkesztőségbe, mintha valami ellenállhatatlan erő vonzana oda. Este már féltem hazamenni, mert odakint becsületesen, ám vaktában, kiszámíthatatlanul lőttek. A sajtóházat fegyveres katonák lánca őrizte. Bent aludtam egy íróasztalon, a többekkel együtt, s félálomban, mintha börtönpriccsen feküdnénk, reszketve hallgatóztunk az éjszakából kintről jövő háborús zajokra. A tankcsikorgás volt a leghátborzongatóbb. Bár egy idő után azt is meg lehet szokni, pláne, ha nem történik utána semmi...

Odakint, a december végi estében dobokat püfölnek, rikkantgatnak, erőszakosan hangoskodnak a korán megindult kántálók, afféle regáti betlehemezők. De nagyon meglehet, hogy a hagyományos dobot, az ostorrittyegetést lassan fölcserélték petárdára, ami jó nagyot pukkan, meg nincs is annyi munka vele: meggyújtod, elhajítod, s várod a hatást.

A mai pukkanások visszavetnek azokhoz a decemberi napokhoz, 1989-ben, amikor az ilyen hangoktól szabályosan szorongva féltem. (Ma már közömbös vagyok irántuk – talán túlontúl is).

Akkoriban sok mindentől féltem, s nem csak általánosságban. Úgy éreztem magam hirtelen szabaddá vált életemben, mintha eltörött és frissen összeforrott kéz lennék, és nagy későre lefejtik róla a gipszet: reszket a gyöngeségtől, a védtelenségtől. Maga a megtestesült gyámoltalanság

Féltem a gomba módra felbukkanó sok kicsi diktátortól, féltem az úgynevezett hősöktől, a közéleti szereplést két könyökkel vállaló ismerősöktől, féltem a máról holnapra vallásos transzba esőktől, akik most úgy ájtatoskodnak, mint ahogy lenineskedtek és kommunistálkodtak annak előtte.

Pedig ami történt, az igazán természetes: a hangyabolyba ha beletúrnak, ott minden élő elkezd nyüzsögni: ki értelmesen, ki értelmetlenül, de senki nem marad veszteg. Azt hiszem, nekem az az egyik legnagyobb bajom, hogy ahogy telik az idő, mind rögeszmésebb tömegiszonyom van, olyan értelemben is, hogy ahol látom, hogy a többség egyazon irányban, tülekedő nyájként meglódul, én rögtön a túloldalon igyekszem másfelé indulni. Ki nem állhatom a divatot, a majmolást, a beolvadást, a másokhoz való állandó igazodást, a neki van, nekem miért nincs szemléletet, a túlsó kerítés mögé való állandó leskelődést.

Azt mondtam magamnak azokban a napokban, a legelső perctől fogva: ha már megadatott, hogy még egyet dobjak ebben az életben, többé nem vállalok semmilyen politikai vonzatú megbízatást, se lapvezetést; viszont szakmai tapasztalataimat becsülettel kamatoztathatom, mert annyira tudatos azért voltam, hogy magam is elismerjem: nem semmi, amit a mostoha idők dacára a lapcsinálásról megéltem és elraktároztam 1963 óta, egészen 1989-ig. Számot vetettem azzal is, hogy más egyébhez tulajdonképpen nem is értek. Mindent elölről kellett volna kezdenem, mintha csak akkor végezném az egyetemet... Persze, tudom, ezt úgy is lehet értelmezni, hogy bizony, „rosszul” helyezkedtem, mert lehettem volna hamarosan irodavezető bármelyik szenátorunknál vagy képviselőnknél, előre-hátra mozdító az RMDSZ-nél, általában a hatalmi struktúra adminisztrációs szintjein, hiszen Iliescu ex-elnökünktől kezdve sok mindenkit ismertem a gyorsan felzárkózott hatalomban s ismerek ma is, szinte az egész KISZ KB ott volt kezdettől fogva az első sorokban, de nem hiányzik a tőke világából sem, s ugyanígy a sajtóból sem, mindenki, aki valamit számított akkor, most kulcspozícióba került, nem is egy közülük milliárdosként tengeti életét...

Hát erre nem volt gyomrom rástartolni. Még csak el sem ítélem őket: a bolyreflexből ők kerültek ki győztesen...

Manapság ráadásul oda jutottam, hogy ha pénzről és pénzügyekről hallok, akkor elborítja az agyamat a vér, és szabályosan lebénul. Persze, tudom, fontos, és egyre fontosabb a lej, a forint, a dollár, újabban az euró, mert minden drága és egyre drágább, de hogy az életedet eredendően ehhez tájold, és hajszold magad még élemedett korban is, mintha most kezdenéd a versenyt – ezt nem vállalom. A családban ebből állandó vitáink kerekednek, ilyen téren teljesen átengedtem a gyeplőt az asszonynak, ossza, szorozza, adja, vegye, mit érdekel? Néhány picula csörög a zsebemben, azzal megvagyok, nekem elég. Nincsenek nagyratörő terveim: magammal szeretnék egyenesbe kerülni, ha egyáltalán lehetséges.

No, de vissza ’89 decemberéhez, mert hiszen megjelent az első – most újra elővettem egy fiók melyéről, s hát meg kell mondanom, szörnyen suta és naiv – szabad kiadásunk. Ami még az eddigi négy oldalas Előrénél is vékonyabb volt: tulajdonképpen lepedőnyi röplap, két oldalon. A legelső, a „jégtörő” Romániai Magyar Szó.

Hét vége volt, szombat, az alig megszűnt, máról holnapra átalakult, de még régi-új Előre személyzete a „békeidőkben” ilyenkor a hét fáradalmait pihente, s mi meg, forradalom ide vagy oda, valahogy tartottuk magunkat a megszokott barázdához, reflexszerűen kihagytunk egy napot. Legalább lazulunk egyet a nagy harc után.

Délfelé azért megindult a nagy nyüzsgés, sorra jöttek a forradalom hősei, kiáltványokkal, bepólyált fejjel, mi meg – pontosabban: én, mert más helyett nem merek nyilatkozni – meg voltunk szeppenve, hogy jé, hát ezek az életüket kockáztatták itt érettünk, még meg is sebesültek, mi meg gyáván lessük, hogy mi minden történik odakint az utcán, a világban...

Ennek ellenére semmi késztetést nem éreztem a látványos buzgólkodáshoz. Egyszerűen a helyemet kerestem, hogy végre lapot csinálhassak, hogy dolgozhassak. A szombat és a vasárnap a nagy tervezgetésekkel, s természetesen írással telt el, egyik cikket írtam a másik után, nyilatkozatokat fésültem át, öntöttem végső formába az alakuló RMDSZ részéről.

Nem sok időm maradt gondolkozni, pedig nagy szükségem lett volna rá, éppen azokban a pillanatokban. Ha tartom magam az első ösztönös impulzusomhoz, akkor nem kellett volna mást tennem, mint elővennem a kéznél lévő újsággyűjteményt, és nyugodtan, a tisztázás őszinte szándékával átolvasnom mindazt, ami az én hozzájárulásom a letűnni látszó évtizedek hazugságáradatához.

Ha ezt akkor megteszem, biztosan nem hallatom hangom nyilvánosan – olyan módon meg semmiképp, ahogy azt rögtön a fordulat után, amúgy őszinte szívvel megtettem. Mert vajon volt-e szavaimnak valamelyes hitele egyáltalán?

Mindjárt itt az első „szabad” cikkem, ama nevezetes röplap oldaláról (Felemelt fővel), amely a megrendülésem utáni ocsúdás első perceinek hangulatában egyfajta mea culpa, némiképp a kollégák nevében is, ám érvényességét csakis magamra vonatkoztathattam.

A bemelegítés, az invokáció hatásos, „védhetetlen”:

„Első írógépemen verem le ezeket a sorokat: a már rozoga Consult akkor vásároltam, amikor a kolozsvári egyetem padjaiból kilépve, naiv, szinte gyermekfővel eljegyeztem magamat az újságírással.

1962-t írtunk akkor.”

(A gyermeki naivság, a tapasztalatlanság, a rég volt, talán igaz se volt meglobogtatása máris a felmentésre hajaz, enyhítő körülmények után keresgél, akárcsak a folytatás is:)

„Mennyi szép reménnyel indultam, sok-sok pályatársammal együtt, s próbáltunk minden körülmények között sajtót csinálni ezeken a tájakon! Mindannyian tudjuk, mennyire sikerült ez nekünk.”

(Íme, a felmentés utáni kimondatlan, ösztönös esedezés második lépcsője; úgy vallom be a kudarcot, mintha az egy lehetetlenül nemes próbálkozás hősi halála lenne, pedig hát nem több a megalkuvás szégyenletes megdicsőülésénél. S mert a valódi számvetésre akkor fizikailag és mentálisan is képtelen vagyok, hiszen minden képlékeny és szörnyen zavaros, egy elegáns mozdulattal, begyakorlott reflexszel a jövő idő vállára hajítom a lényegi megvallást:)

„Az elmúlt évtizedek egyéni és kollektív számvetését elvégzi majd mindenki. Mert erre múlhatatlanul szükség van. Hogy tudjuk, tisztán láthassuk, miben áll holnapi felelősségünk.”

(Helyben vagyunk: tehát majd sepregetni fogunk, ki-ki a háza előtt, de addig is nyugi, foglalkozzunk inkább a holnappal, mert az sokkal érdekesebb, ami volt, elmúlt – ami mellesleg igaz is; és mégis...)

„De én most csak a magam felelősségéről beszélek. Arról, amit mint romániai magyar tollforgató, vállalnom kell leírt soraimért. Azért is, amit őszintén írtam le, s azért is, amit fizetett tollnokként, szégyenszemre, elkövettem az olvasó s az igazság ellen.”

(Kissé nehezen jutottam el a lényeghez, de legalább eljutottam. A múltat ugyanis meg kell vallani, még akkor is, ha a jelent a jövő jobban izgatja. Itt akár abba is maradhatott volna a cikk, s utána elkezdődhetett volna az a mély hallgatás, mely a penitencia legenyhébb, de mindenképpen hitelesebb formája lehetett volna. De nem, az én cikkem éppen akkor „gyúlt be”: részletesen elmeséltem, hogy az új lap első száma összeállításának lázában ellátogattam az akkor még Scânteia poporului-nak keresztelt pártlap szerkesztőségébe, kitapogatni, ők hogy s mint állították át a vitorlát, s ott a legnagyobb toleranciával és baráti érzelmekkel találkoztam a romániai magyar újságírók irányában. Ami akkor és ott valóban meg is történt, de a gesztus, mint kiderült, múló volt, a magammal való szembenézéshez pedig egyáltalán nem volt releváns...)

„Baráti ölelésük melegével a szívemben láttam neki e dadogós cikknek, hogy bocsánatot kérjek – kollégáim nevében is – a hallgatásért, az érdemtelen magasztaló szavakért, a hazugságokért, a legsilányabb szócséplésért.”

(Itt már ügyesen kiterjesztettem a felelősség palástját másokra is, mintegy félig-meddig igazolva magamat azzal, hogy a dicsőítésben, a szófosásban nem

voltam egyedül. Ami pedig utána jön, az maga a legtöményebb pátosz, szónoklás, a kincstári fajtából. Őszintének látszik, de ha fennhangon olvasom, szörnyen hamisan hangzik:)

„Most ébredezünk. Most kezdjük felemelni a fejünket, hogy egymás szemébe nézhessünk. Hogy békés munkára, testvéri megértésre, összetartásra és példás fegyelemre szólítsuk olvasóinkat!”

(Nocsak, az újraszerveződött hatalom hangja is megszólal bennem!)

„Hogy segítsünk nekik visszanyerni emberi méltóságukat. Hogy róluk írjunk, az ők gondjaikról, álmaikról, testvéri munkájukról, mindennapi békés együttélésünk örömeiről.”

(És árad, tovább a cikkből a holnap felelőtlen ígérete, amikor majd minden bekövetkezik, amit óhajtunk. Előveszem a mindenkori varázsigét is: a munka szükségességét. Ehhez menekültünk a rendszerváltás előtt is: amikor már nem volt épkézláb emberi üzenetünk az olvasónak, akkor a cikket kínunkban nyakon öntöttük az egyetlen ehető és emészthető eszmei szósszal: ha a fene fenét is eszik, a munkára szükség van, a munka nemesít...)

„Újrakezdeni, patyolattisztán nem lehet...”

(Pedig milyen jó lenne, ugye-ugye?!)

„...a múltat nem lehet kitörölni az emlékezetből. De nézzünk bizakodva a holnapba: tőlünk függ, hogy ezután felemelt fővel, a bizalom légkörében, még inkább otthon érezzük magunkat ebben a hazában.”

Nagyon meg voltam elégedve magammal, és bár nem vagyok meggyőződve, mégis azt gyanítom, ezzel a cikkel akkor letudni véltem mindazt, ami szakmai múltamban folt és vétek. Ennek tudható be, hogy egy nappal később az előbbinél is nagyképűbb, újabb cikkem jelenhetett meg. Aki ez után ítéli meg az embert – s miért ne tenné, hiszen egy nappal korábban feltétlen bizalmat kértem az olvasótól –, bátran mondhatja: ez a fickó nem sokat tanult a történtekből...

Pedig a Fehér éjszakák c. cikk mesterségbeli tudásban jóval megalapozottabb, tartalmasabb, többet elárul a kor történéseiről.

Arra építettem benne, hogy ama nappalokkal összefolyó, bizonytalan éjszakákon bizony, nem sokan aludtak, s az én magánélményem megegyezik sok embertársam saját tapasztalatával: a tévé megállás nélkül közvetítette a rendszerváltás zűrzavarának élő adását, ellentmondásos híreit, a Ceauşescu-házaspár üldözésének és elítélésének, majd kivégzésének képsorait. Mi, újságírók is félig-meddig tévés kollégáink munkájára, látószögére alapoztunk, hiszen ki tudott volna jelen lenni egyszerre, annyi egyidejű színtéren?

„Eltelt egy újabb fehér éjszaka. Egy-két órányi kiadós szunnyadás után eltörődött taggal lekászálódunk a meg se vetett ágyról, vagy ha az est leszállta még a szerkesztőségben kap, az íróasztalról.

Ma éjszaka is lőttek. Hogy mennyit? Nem tudni. Az álom és ébrenlét közötti ingatag, átláthatatlan küszöb bizonytalanná teszi a tájékozódást: képzelődik-e, vagy valóban hall is valamit az ember?

És vajon hány fegyver lehet odakint, ellenőrizhetetlenül, alattomosan, továbbra is életünkre, biztonságunkra törve?"

(A helyzetkép eddig pontos, valós, akár építeni is lehetne rá. No de én milyen téglákat hordtam rá?)

„Az államvezetés szintjére emelt gyilkos önkény kiszámítottan hintette el közöttünk a fegyverropogások magvait. Aláaknázta a nyugalmunkat, ellenőrizhetetlenné tette egy ideig a közbiztonságunkat. A plafon fürkészése közben száguldó, kínzó éjszakai gondolat megpróbálja összeszámolni, mi mérhetetlen kárt okozott ez az évtizedeken át ránktelepedett házaspár, illetve rokonai és talpnyalói sleppje, a biztonságát szolgáló gorilla-hadsereg."

(Úgy írtam le ezeket a sorokat – állapítom meg most, 2006 novemberében –, mintha nem is a '89 előtti világból mentettem volna át magamat, életemet, családomat és mesterségemet, mintha a „talpnyalói slepp"-be én nem is tartozhatnék bele, mintha a házaspár ránktelepedésében semmi konkrét vagy akár áttételes vétkem nem lenne. Néhány nap elég volt ahhoz, hogy felmentsem magam, és elég erkölcsi alapot érezhessek ahhoz, hogy múltamnak hátat fordítva ítélkezzek mások felett?!)

„A két főbűnös elítéléséről és kivégzéséről szóló közlemény a maga tömörségében felleltározza az elkövetett bűnöket. Önmagukban is szörnyűségesek, ijesztőek. Ha valójában megpróbálunk a mélyükre nézni, akkor még azokkal a szédítő összegekkel sem kárpótolhatók, melyekkel a méltányosság pózában tetszelgő conducator és felesége a nép verejtékéből gátlástalan arcátlansággal kívánt meggazdagodni – miközben óva intették a világot, szomszédokat, hogy nehogy az istenért letérjenek a Marxék kijelölte útról, és visszavessék országaikat a legmélyebb nyomorba, az ember ember általi kizsákmányolásába. S mindezt azért, mert érezték: ha körülöttük megváltozik, nyílt lesz a politikai légkör, akkor úgy állnak ott egyedül, a kör közepén, mint a meztelen király Andersen meséjében."

(Ez a bekezdés már megint a hitről szól. Amivel pedig szakítani akartam – lám csak, nem eléggé... Úgy csúsztam bele a hivatalos kijelentések csapdájába, mint azelőtt is, bármikor. Balekságnak is nevezhető naivságom továbbra is úgy működött, mintha a fordulat be se következett volna. Meg se járta az eszemet, hogy azokban a pillanatokban, amikor gyökeresen szakítani látszunk

az átkosnak nevezett múlttal, újabb hazugságokkal áll elő az új hatalom, hogy aztán bármilyen lépését igazolhassa. Így születhettek a Ceauşescu-házaspár véres tetteiről szóló eltúlzott és kiszínezett, már-már folklór ízű legendák is, így szövődhetett egyre áthatolhatatlanabb mítosz a lövöldöző, orvul támadó, titokzatos, víztározó-mérgezéstől sem visszariadó, állig fölfegyverzett terroristák hadáról, a kivégzett áldozatok százezreiről. És mi megint szemrebbenés, gondolkodás nélkül hittünk, hittünk, vakon abban, amit hangosan, hivatalos szóval mondtak nekünk... Külön szégyellem, hogy engem is elkapott a mindenáron való viktimizálás heve, s most hirtelen olyan jelzőkkel párosítottam a kivégzett politikus-házaspárt, amelyeket korábban még a gondolataimból is száműztem volna, nehogy valamiképpen másnak a tudomására jusson...

A továbbiakból meg éppen az derül ki, hogy mi majdnem mindenről tudtunk, nem csak sejtettünk a letűnt évtizedekből, de ha már nem tudtuk szépíteni a helyzetet, hallgattunk róla, vagy jelszavakkal fedtük el a valóságot:)

„A károk nem csak halottakkal, bankszámlákkal, a gazdaságot ért károkkal mérhetők. Negyedszázad ifjúsága butult és tunyult el „kezdeményezésükre”, ahogyan ők és útmutatásaikat buzgón megfogadók máról holnapra elsorvasztották az egész romániai oktatást s ezen belül a nemzetiségi oktatást is, pedig minden téren jegyezhettünk már figyelemre méltó értékeket. Mihez kezd majd társadalmunk a sorozatra gyártott, semmihez sem értő, kötelezően átmenő osztályzatokkal dédelgetett „szakember-gárdája”, amely annak ellenére ért el mégis itt-ott sikereket, hogy az általános körülmények a botcsinálta szakembereknek, a helyezkedőknek kedveztek. Így ölte ki a diktatúra millió fiatal lendületét, idejében felsejlő életcélját, bizakodását a jövőben s tett nem egyet felelőtlen, anyagi javak szerzésében ügyeskedő, mindenmindegy-beállítottságú sikeremberré, akik a boríték vastagságán s az ezzel fordítottan arányos munkavégzésen mérték az élet szépségét. A conducator pedig dörgött és villámlott (ugye, hogy megjött a hangom, a bátorságom?! – kérdezem magamtól most), hogy a társadalom nem neveli jól a fiatalokat. És jöttek az újabb intézkedések, egyik zagyvább és katasztrofálisabb volt mint a másik, de azért megpróbáltuk értelemmel felruházva beiktatni őket életünkbe, hogy a kecske is jóllakjék, s a káposzta is megmaradjon. Így jöttek létre azok a korcs szülemények, mint a tervezett semmittevés a termelési gyakorlaton, az egyszerű pénzgyűjtés a nagyszabású hulladékbegyűjtés ürügyén, az értelmetlen őszi kampányok, amelyek a tanulók, főiskolások, kiskatonáink értékes heteit, hónapjait ütötték agyon, éppen abban a korban, amikor az ember a legfogékonyabb az újra, a szépre, a jóra, egyáltalán a befogadásra... Ennek is tudható be az iszonyú zűrzavar, ami jelenleg a szakemberek kompetenciaszintje és beosztásuk, munkavégzésük között megteremtődött. Hogy kulcsfontosságú munkahelyekről máról holnapra, minden törvényes eljárás megkerülésével utcára dobtak olyan szakembereket, vezetőket, akik a végső szó percében, ha halkan is, de kimondták: a tőlük kért, követelt teljesítmény, célkitűzés lehetetlen, értelmetlen...

És akkor jött a nevezetes: Töröljük a szótárunkból egyszer s mindenkorra azt, hogy nem lehet. Nincs ilyen, hogy nem lehet!

Tette ezt nyilvánosan, plénumban, hivatalos tapsvihar közepette, és csak most látjuk igazán, szomorú keserűséggel, mennyi igazat mondott: tiraniája alatt – sajnos – minden lehetett. Minden megeshetett!"

(A fenti passzus mennyivel jobban illett volna M. F. volt kollégám tollára, aki mindvégig ritka szívóssággal tudta kikerülni, hogy akár erőszakkal is, bekényszerítsék a pártba, amikor a kínai kultúrforradalom hatására megerősített ideológiai nevelés érdekében az lett a jelszó – s a jelszó nyomán a szabály –, hogy a sajtóban dolgozóknak kivétel nélkül párttagoknak kell lenniük, mert csak így nevelhetik felelősen a tömegeket. Úgy került ki az utcára az Ifjúmunkástól, néhány évvel a rendszerváltás előtt, mint egy pária, és azóta se szolgáltatott neki senki igazságot. Még amikor egy szerkesztőségben dolgoztunk, és már csak egyedül ő nem tartozott a pártszervezethez, barátian és sűrűn gyomroztuk: nem lesz semmi baja, ha beáll közénk, elvégre az „egylet" belőlünk áll, fentről csak utasítások érkeznek, de az élő szervezet mi vagyunk, tőlünk nem kell félnie, formaság az egész, ne húzzon ujjat a sorssal, mert ha megmakacsolja magát, nincs erőnk megvédeni... Emberünk ilyenkor mindig halálsápadt lett, reszketés jött rá, és pár napig be se jött a szerkesztőségbe. Igazság szerint, azok a sajtóviszonyok nem az ő lelki képletére voltak szabva, de megválni se akartunk tőle, hiszen a maga területén nagyon jó szakember és jó tollú publicista volt... Külön örvendtem, hogy kirúgatására nem akkor került sor, amikor még az Ifjúmunkást vezettem, csak jóval később. Most viszont azért szégyellem magam, mert biztosan tudom: ha történetesen nekem kellett volna végrehajtanom a felülről jövő utasítást, én sem tudtam / nem mertem volna ellenszegülni. „Ártatlanságom" az ügyben tehát merőben konjunkturális: kizárólag annak köszönhetem, hogy a rossz pillanatban egy másik, de talán ugyanolyan rossz helyen álltam... A sors iróniája, hogy ő sem ezeket, sem az ehhez hasonló sorokat már nem írhatta le, bár erkölcsileg neki lett volna a legtöbb joga hozzá, mert a sajtón kívül, mély nyomorban, meghasonlottan tengődött szülőfalujában.)

Pár napja voltunk szabadok, néhány szabad lapszámot is kihoztunk már, de még semmilyen érdemi változás nem állt be a szerkesztőség életében. Az első számot kivitelező csapat lett a hangadó, a nyüslető, a jobbra-balra telefonálgató, a vidéki munkatársakat feltárcsázó, a felforrósodott telexgép gyakori híradásait ellenőrző, a fotóriportokat megrendelő, anélkül, hogy valaki hivatalosan is felhatalmazta volna tagjait. A többiek még kábán, a túlélés bizonytalan reményével, megszokásból be-bejöttek a szerkesztőségbe, ahol tétlenül, zavartan meghúzták magukat, sandán figyelve a buzgólkodókat.

Végig magamon éreztem a kíváncsi tekinteteket, valahányszor szinte futólépésben végignyargaltam a hosszú szerkesztőségi folyosón, ahol itt is, ott is kis csoportok ácsorogtak, értesülések cseréltek gazdát, kommentárok hangzottak el, vagy csak éppen cigarettára gyújtottak és az irodák közti mozgást figyelték.

Emlékszem, vécére is alig volt időm menni, annyira belevetettem magam a szerkesztésbe. Egyik feladat a másik sarkát taposta, senki nem mondta, hogy csinálni kell, de az ember érezte, tudta azt magától. Naponta elölről kellett kezdeni mindent, tartalékanyagok nem voltak, délutánig a napilap felélt minden közölhető sort, a hírügynökségi telexből csorogtak a felturbósított, ellenőrizetlen, legtöbbször továbbra is érdektelen, egymásnak ellentmondó hírek, az ügynökség munkatársai is lubickoltak a szabadságban, a megkötöttségek feloldásában és sikerült hamar átesniük a ló túlsó oldalára. Friss vidéki anyagokat kizárólag telefonközvetítés révén tudtunk rögzíteni, a gépírók nem győzték a huzamos gépelést, a diktálás iramát, többen beálltunk melléjük: előbb kézzel lefirkantottuk, amit a kolléga vidékről közölt velünk, majd írógéphez ültünk, s egy füst alatt meg is szerkesztettük a tudósítást, amely így gyorsabban nyomdába kerülhetett.

De nem csak a szerkesztőség öntött nehezen tiszta vizet a saját poharába, a magyarság politikai szervezkedése is kisebb-nagyobb vargabetűket írt le.

December 23-án délelőtt, egy nappal a pártfőtitkár futása után kétszemélyes küldöttség érkezett a szerkesztőségbe és azt kérdezték, ki nálunk a főnök. Mivel hivatalosan még mindig a régi főszerkesztő üldögélt bent irodája magányában, a küldöttséget hozzá irányítottuk. December 21-i, kolozsvári keltezésű és román nyelven fogalmazott kiáltványt hoztak magukkal, melyben a romániai magyarság képviselői a románsághoz szólva, pontokba szedve kifejtik eddigi sérelmeiket és azonnali, határozott követeléseiket, bejelentve, hogy megalakult a magyarok érdekvédelmi politikai szervezete.

Mindez számunkra újdonságként hatott, s mivel a vasárnapi lapot abban az órában már lezártuk, a kiáltvány hitelességét pedig valamilyen módon ellenőriznünk kellett – ráadásul le is kellett volna fordítani magyarra, ami meghaladta a küldöttség kompetenciáját –, azt javasoltam, hogy a közbeeső vasárnap jó tanácsadó, ezalatt majd a következő számra előkészítjük a nyelvileg is átfésült szöveget. Mivel a küldöttek a volt pártlaphoz, a Scânteia poporului-hoz is le szerették volna adni a kiáltványt, elvezettem őket a román szerkesztőségbe. A Scânteia, tőlünk eltérően, csak késő este zárt, minden nyomdai kapacitás a kései órákban az ő számukra volt fenntartva, szerkesztőik pedig minden további nélkül egyetértettek a közléssel, s így történt meg, hogy a romániai magyarok manifesztuma legelőször románul jelent meg – ami szerintem természetes, hiszen mindenek előtt a román közönségnek szólt. (Ma is szégyellem viszont,

hogy benne maradtak azok a távolról sem elegáns kuruckodó kiszólások és odamondások, melyek a legendás magyar pökhendiség utánozhatatlan sajátjai...)

Hétfőn reggel aztán kiderült – mire nagy nehezen sikerült nyomdakész állapotba hoznom a kiáltvány magyarított szövegét –, hogy ez a változat korántsem hiteles és végleges, csak egy szűkebb csoport javaslata, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség tulajdonképpen hivatalosan még meg sem alakult, a dokumentum csak egy sebtében, előzetesen összeállított szöveg volt, amit el kellett volna fogadnia egy ad hoc kezdeményező testületnek, ez viszont még nem ült össze, és csak hétfő délre, december 25-ére tervezte történelmi fontosságú döntésének meghozatalát. Megnyugtattak: jó, hogy kivártunk, hiszen majd ez a testület lesz az, amely véglegesíti és elfogadja az erdélyi magyarság platformját a rendszerváltás kérdéseiben. A manifesztum addigi szövegét tehát nyugodtan eldobhattam, a szerkesztőségben pedig megegyeztünk, hogy nyitva tartjuk a lapot, amíg a véglegesített szándéknyilatkozat meg nem születik, hogy még fő helyen hozhassuk a keddi számban.

És ha már annyit kínlódtam addig az „őskiáltvánnyal", stílusosan engem küldtek át tudósítani a sajtóház túlsó szárnyában székelő Kriterion kiadóhoz, a kezdeményezést kezébe vevő Domokos Géza irodájába, hogy részt vegyek a vitán felül, már akkor történelminek látszó fontos eseményen, amely több órán át elhúzódott; nem is igazán tudták a szűk irodában fürtökben tömörülő, összehívott és -csődült, többnyire bukaresti magyar emberek, hogy mit is akarnak tulajdonképpen, sok volt az ismétlés, a követelés és a sirám, a ködös elképzelés politikáról és képviseletről, közben az általam már ismert nyilatkozattervezetet is felolvasták rezgőhangú, el-elfúló pátosszal, majd ízekre szedve vitatták, végül pedig annyira átgyúrták a frissen megkóstolt parlamenti demokrácia bűvöletének engedve, hogy az édesanyja se igazán ismert volna rá.

Közben nálunk, a szerkesztőségben tűkön ültek, rám vártak, no meg a lassan körvonalazódó kiáltvány érkeztére, s ezalatt is erősen foglalkoztatta a tagságot, miként számoljon le a régi, a pártos vonalat évtizedeken át szigorúan tartó és őrző vezetőséggel. Amit elmulasztottunk a rendszerváltó kavarodás első pillanatában, azt egyre nehezebb és kínosabb volt „békés" körülmények között végrehajtani. Kellett volna valaki, aki kipattintja a palotaforradalomhoz vezető konfliktust. De ki legyen az?

Szombat óta számosan óvakodtak oda hozzám, s mondogatták, duruzsolták, javasolták, olykor meg egyenesen sziszegve követelték, hogy kész, vége, seggbe kell rúgni az elvtársakat, ez így most már nem mehet tovább... Hallgattam egyszer, hallgattam kétszer, aztán kifakadtam: nagyon helyes, tök igazatok van, de akkor menjetek be a Főnökhöz, vagy a helyetteséhez, mondjátok ezt el így neki, mi közöm nekem az egészhez?...

Persze, jól tudták, s kimondatlanul is értettem én is, miért mondják nekem.

Igazság szerint joviális, jó szakmai viszonyban voltam a főszerkesztőnkkel, aki a gyászos emlékű ötvenhatos hangulatban került a laphoz, tiszta eszmeiséget és pártos belső egyensúlyt biztosítani. Igaz ugyan, hogy amíg az Ifjúmunkást szerkesztettem, végig éreztem, hogy atyáskodni próbál felettem, a tapasztaltabb, majd a befolyásosabb és a tisztánlátóbb jogán, s mikor ezt határozottan elutasítottam, mindegyre keresztbe tett a lapnak, jelentgetett, gáncsolt – persze, nem engem, személyesen –, nem bírta elviselni, hogy elődeim enyhén avantgárd hagyományait hűségesen követve, őnála egy kissé „merészebben" ki merjük dugni a fejünket a mocsárból. Nem is igen ábrándoztam arról, hogy a keze alá kerüljek, beosztottnak... Miután viszont, felsőbb utasításra, csakazértis átkerültem az irányítása és a fennhatósága alá, le a kalappal, milyen csodaketrecet varázsolt körém; tulajdonképpen neki köszönhetem, hogy néhány nagylélegzetű munkámat sikerült úgy és akkor megírnom, amikor éppen viszketett hozzá a tenyerem.

Ennek azonban meglehetős ára is volt: lassan-lassan szinte minden olyan kéziratot átjátszott nekem, amiket a lap mellé felsorakoztatott írók, publicisták, költők, más személyiségek írtak. Amit eddig ő – más embereivel együtt – végzett belső cenzúra gyanánt, méghozzá nem kis erőfeszítéssel és valóságos fizikai gyötrődéssel, azt most rendre rám osztotta ki, és nem mondhatom, hogy csalódnia kellett. Az Ifjúmunkásnál szerzett irányítói tapasztalatom bőségesen elég volt ahhoz, hogy késélen táncolva bár, de közölhető kéziratot faragjak az anyagok zöméből. A nagy gondom inkább az volt, hogy író kollégáim nem egyszer annyira hányaveti kéziratokat adtak ki a kezükből, hogy azt kínos és munkaigényes gyomlálással lehetett csak gatyába rázni.

De azért végeztem a dolgom, zokszó nélkül s pillanatnyilag némileg büszkén is, mivel gyomlálásaim után a cenzúra az esetek 99 százalékában sose talált kivetnivalót a kéziratokban. Ettől aztán a Főnök mindinkább kezdett vakon megbízni bennem, és egy idő után mintha-mintha nélkülözhetetlenné váltam volna számára. Így nyomta rám, Majtényi Erik halála után és egy-két évnyi sikertelen kísérlettel a háta mögött, az Előre évkönyv szerkesztését is, amivel hamarosan megint csak látható és átható sikert arattunk az akkori körülmények között.

(Csakhogy menet közben bebizonyosodott: a kéziratgondozás nem volt minden, és nem szorítkozott kizárólag stiláris problémákra. Ahogy haladtunk mind előbbre a nyolcvanas években, úgy várták el egyre sűrűbben a laptól, hogy lehetőleg majd minden számban, tételesen is bizonygassa és hangoztassa a pártfőtitkár „tisztánlátó útmutatásait" valamennyi elképzelhető területen. Ennek legtöbbször az volt a bevett és legkézenfekvőbb technikája, hogy a cikkhez

vagy tanulmányhoz odaillő vagy arra némileg utaló friss Ceauşescu-idézetet biggyesztettünk mottó gyanánt, esetleg gondolatainkat vagy elemzésünket egy-egy ilyen idézetből vezettük le, ezzel hitelesítettük. Volt, aki ismerve az úzust, maga végezte el e kötelezővé tett plasztikai műtétet, máskor a szerkesztőségben, a kéziratokat gondozó rovatvezetőknek – ritkábban a titkárságnak – kellett káromkodva és rutinosan elkövetniük.

Hogy is volt ez pontosan? Jobb lesz, ha mégis előveszem ehhez a naplóimat, amelyek épp ezekben az években működtek a leginkább, talán akad erre vonatkozó bejegyzés, ha lapidáris is...

„1983. július 21. B. Z.-től verset kértek a 18 éves pártkongresszus tiszteletére. Feladat: írjak bele két helyen direkt kijelentéseket. Sikerült úgy megfelelni a feladatnak, hogy alig vevődik észre – nem a szerzőtől származnak."

„1984. január 13. Újabb születésnap, újabb penzum. A Főnök olyan természetességgel jelenti be, mintha nekem azt tudnom kellene. Én pedig örökké teszem magam ilyenkor, mintha kétszer kettőig se tudnék számolni, s ha nem mondják meg nyíltan, hány óra van, legszívesebben megúsznám az egészet."

Egy nappal később: *„Újabb születésnapi «ópuszom» született. Még mennyi lesz? És hányszor kell vért izzadni, hogy az ember lehetőleg most se, s máskor se köpje túlságosan szembe magát? Főnök szó nélkül aláírta, bár egy-két helyen azért meredek. De azt hiszem, ez nem változtat a lényegen...")*

A szerkesztőségben ezek után azt beszélték, természetesen csak suttogva, hogy én ne halljam, de azért mégis, minden szó eljusson hozzám, hogy én az ő embere és besúgója vagyok. Hogy kiket súgtam volna be? Hát a többieket. De hogy miért, az még ma sem világos előttem. Az tény, hogy folyamatosan beszélő viszonyban voltam a Főnökkel. Sőt, érdemben inkább csak vele beszélgettem a szerkesztőségben. Emberként szeretett jót tenni azokkal, akik őt elfogadták és partnernek tekintették. Nagy gyengéje volt a gyerek. A kisgyerekes szerkesztőkhöz és családjaikhoz igen figyelmes volt, a juttatásoknál, jutalmazásoknál sose feledkezett meg róluk. Amit a politikában vaskézzel és következetesen képviselt, s amihez megpróbált minél több embert maga mellé rántani a sárba, azt emberi kapcsolataiban megpróbálta felülírni. Szerette az olyan típusokat, akik előbb dolgoznak, s utána veszik elő a kifogásaikat. Az ilyenekkel szívesen vitázott, sose harcolt. A szájhősökre kegyetlenül lecsapott. Igyekeztem nem sokat tartózkodni a látókörében, ahogy csak tehettem, leléptem a szerkesztőségből. Szerencsém volt, pontos munkámmal megteremtettem hozzá a szükséges hitelt. Megvásárolt szabadságban éltem, és bár egyre mélyebben a szégyenben, jól éreztem magam.

Ilyen előzmények után nem csoda, ha a kollégák hozzám fordultak ismétlődő célozgatásaikkal. Azt szerették volna, ha én leszek Brutus, az ő kezük pedig tiszta marad.

...Amikor nagy nehezen elszabadultam a Kriteriontól, az alig megalakult RMDSZ kiáltványával, szinte önmagától adódott az alkalom: a szerkesztőség üljön össze egy félórára, olvassuk fel a dokumentumot, aminek egy példányát közben leküldtük a nyomdába is, s egyenként valljunk színt, ki vállalja fel a benne foglaltakat, mert a lap ezután könyörtelenül ebbe az irányba kell hogy továbblépjen, egyéb értelme nem látszik az ezutáni tevékenységnek; s egyúttal az is világosan kiderül, ki hajlandó aláírni a kiáltványt, és ki akar azonnal belépni az alakuló szervezetbe. Úgy véltük, ennél jobb alkalmat nem is kaphattunk volna az élettől ahhoz, hogy mindenki kénytelen legyen őszintén és nyilvánosan színt vallani.

Hát... így is volt, meg nem is.

Nagyon sokan lelkes szavakkal, cirkalmas mondatokkal – érzésem szerint demagóg módon – tüstént felvállalták a romániai magyarság ügyét, bár kicsivel odébb kiderült, hogy minden más közelebb áll hozzájuk ennél. Volt ott elég hímezés-hámozás, mosakodás is, sokan az igazolványukat próbálták magyarázni.

A sarokba szorított Főnök nem mentegetőzött, nem is szívóskodott a mundér becsülete mellett, egyszerűen pragmatikusan reagálta le a lap előtt álló lehetőségeket:

– Csináljunk végre egy szabad újságot, és legyen Cseke a helyettesem. Én értek a bizniszhez, ő ért a szerkesztéshez. Garantálom a társaságnak, hogy megélünk.

Kínos, fagyos csend ereszkedett a teremre, hiszen ekkora abszurditást magamagától senki se tudott volna kitalálni. De szólni se mert senki, hogy érthetően kimondja: ez bizony emeletes egy baromság, és egyáltalán, az eltelt és elsinkófált évtizedek pedellusának, a Főnöknek semmi keresnivalója közöttünk.

Minden szem rajtam függött: mit szólok a javaslathoz. Éreztem, hogy ha nem szólalok meg, akkor csak egy kiút létezik számomra: az azonnali megsemmisülés. Vagy a végleges távozás.

Néhány másodperc volt csupán a hezitálásom, de nem azért, mintha nem lettem volna százszázalékosan biztos a válaszomban; inkább az kötötte meg a nyelvemet, hogy gondolatban végigpörgettem szerkesztőségi tisztességem kriti-

kus helyzeteit, amelyekben sajnálatosan alul maradtam, amikor mint tollforgató és mint kolléga is könnyűnek bizonyultam...

(Akkor valami áradó érzelmi zuhatag formájában, most már jócskán lehiggadva, a tényszerűség kérlelhetetlenségével hordom össze magamról szóló jelentéseimnek velejét. Bukaresti életemtől búcsúzva, az otthoni iratszekrény tartalmának feltérképezése közben egyre növekvő ellenérzéssel viszonyultam újságírói teljesítményemhez. Akárhová is nyúltam a kézirathalomba, mindegyre az eltájolt, hamis értékrendszerű, megbukott sajtóviszonyok közt kimódolt szövegek jöttek elém, amelyeket szerettem volna semmissé tenni. Ennek egyetlen gyakorlati módja létezett: ha fogom az egész rakományt és úgy ahogy van, minden szellemidézés és újrajátszás nélkül, a tűzbe dobva megszabadulok az átkos tehertől, amit nem tagadok ugyan le, hiszen ami megtörtént, az végül is megtörtént, de próbálok túllépni rajta, a még felkínálkozó lehetőségekre összpontosítva. Heteken át hordtam, kéziszatyorral a szerkesztőségbe cikkeim, sajtóközleményeim másodpéldányait, az ünnepi verseket és a díszszövegek silány fordításait, a munkaterveket és a munkatársi leveleket, az üdvözleteket, a diplomákat és kitüntetéseket, a vizsgabizonylatokat és az ideológiai brosúrákat és mindenféle szerkesztőségi papírt, kimutatást, ami sajtós múltamhoz láncolt volna, s a sajtóház alagsori krematóriumának – amelyben majdnem az egész fővárosi sajtó szemete napról napra elhamvadt – torkába vetettem, ahol a pokoli hőségben, a tömött zsákokba terelt szerkesztőségi hulladékkal együtt pillanatok alatt minden pernyévé vált.

Minden egyes elhamvasztott szállítmánnyal könnyebb lett a lelkem, a végén azt hittem, sikerült leszámolnom múltam árnyaival, de most, hogy az élveboncoláshoz értem, a könyvtár mélyéről előbányászva a lapgyűjteményeket, rá kellett döbbennem: a korábbi leszámolás csalóka és felszínes volt, az igazi úgy mélyül és válik mind kegyetlenebb játékká, ahogy előrehaladunk e képlékeny szöveg mentén.)

...Borzalmasan kínosan, nyekegve és mökögve böktem ki végül azt, ami egy kívülálló számára úgy tűnhetett, mint egy laza odamondás:

– Főnök, maga évek óta nem volt szabadságon... Legalább hét éve. Vegye már ki az elmaradt hónapokat, s aztán idővel meglátjuk a többit. Nem hiszem, hogy szükség lesz a szolgálataira.

Főszerkesztőnk belesápadt, de az is látszott rajta, hogy rögtön kapcsolt, miről van szó. Elfogadta, nem kommentálta az ítéletet. Miközben én szó szerint felindultan remegtem belül attól, amit tettem. Úgy éreztem, mintha a tulajdon apámra emeltem volna kezet. Hiába győzködtem magamat, hogy az apám

meghalt, ne bomoljak, ezt a leszámolást már régóta meg kellett volna tennem, akkor most nem venném annyira a szívemre. Megzavart és lefegyverzett a főszerkesztő emberi, smink nélküli reakciója, ahogy az ítéletet fogadta.

Még két napig szótlanul bejárt, összeszedte a személyes holmiját és azután búcsú nélkül lelépett. Többé nem láttuk. Az egykori káderese, aki maga is hamarosan kilépett a laptól, intézte el később sutyiban a nyugdíjaztatását.

Ez eddig sima volt, mondtam magamban, de az értekezletnek nem volt vége, következett rögtön a vezetőválasztás.

Valakinek ugyanis vezetnie kellett a lapot.

Mivel már benne voltam a svungban, siettem ismét szót kérni, hogy véleményemmel megelőzhessek egy áldatlan és kínos helyzetet: azt, hogy most elkezdjünk valakiket kiválogatni a többi fölé, mert akkor cseberből vederbe kerülünk, hiszen jól ismertük egymást: mindannyian többé-kevésbé nyakig sárosak voltunk, egyikünkből se lehetett volna hiteles vezető se ki-, se befelé.

Valami ilyesmit mondtam: amit eddig műveltünk, az valamennyiünket kivétel nélkül minősít, egyikünk se lehet büszke arra, amit az Előrénél véghezvitt. De mert az életnek mennie kell tovább, s pillanatnyilag csak azok vagyunk itt, akik voltunk és vagyunk, egyezzünk ki abban, hogy a folyó ügyek intézésére átmenetileg egy öt személyből álló tanácsot választunk a lap élére, amelynek tagjai egyforma jogi felhatalmazással bírnak, de csak közösen dönthetnek – igaz, nem a hirtelen divatba jövő konszenzussal, csupán csak többségi szavazattal.

Miután ezt az elvet, némi vita után sikerült keresztülvinni és elfogadtatni, következett az „ötök” megválasztása. Hiába döntöttem el magamban egy nappal korábban, hogy többé vezető beosztást nem fogadok el, és hiába utasítottam vissza a Főnök korábbi ajánlatát, az ötösfogat egyik tagjaként muszáj volt meghajolnom a köz akarata előtt. Reméltem, hogy a tanácson belül mindenek előtt dolgozni fogunk, nem főnökösködni, és a minden helyzetre kötelező konzultálás révén sikerül majd kellően egyensúlyban tartani egymást és a dolgokat.

Sajnos, tévedtem. Kénytelen-kelletlen, a tanács valamennyi tagja tartotta ugyan magát az egyezséghez, de alig pár nap múlva már elkezdődtek a zsörtölődések is: a pénzügyi elszámolásokhoz például hiteles aláírás kellett, méghozzá egyetlenegy, nem pedig öt, mire kényszerűségből delegálnunk kellett egy aláírás-felelőst, aki helyettünk is minden helyzetben szignójával vállalja a felelősséget. És e kiskapuval mindjárt szabaddá vált az út a szerkesztőségben a hiteltelenné váló, restaurációs hatalom felé.

Aki pedig a leginkább ütötte a vasat, hogy túl kell lépni a „forradalmi” megoldásokon, s megkapta a felhatalmazásunkat, azt egy év múlva teljhatalmú, egyedüli főszerkesztővé választották.

Az eufória hullámai hamarosan a közvélemény számonkérésének kérlelhetetlenségével csaptak össze, amiből furcsa örvények és még furcsább eszmei pengeváltások keletkeztek.

Az újévi ünnepek, 1990-be való átcsusszanásunk még reménykedéssel és pezsdítő légkörben zajlottak, bőséges, rég nem tapasztalt levéláradat indult meg a Romániai Magyar Szó felé, s azonnal úgy döntöttünk, hogy a sok megszorítás, az olvasói vélemények hosszas elhallgatása és kiforgatása után eljött végre a szabadság pillanata, amikor Hyde-parkká avathatunk legalább heti egy oldalt, azon mindenki szabadon elmondhatja, ami panasza, véleménye vagy öröme van, a legteljesebb demokratizmus nevében. Szerencsére, azt is idejében beláttuk, hogy ez a szabadság nem lehet parttalan, mert bele kell férnie az adott keretekbe, minél nagyobb számú olvasó csak úgy juthat demokratikusan térhez, ha állásfoglalásaikat terjedelmileg korlátozzuk. Kínos helyzet volt, mert az érintettek mindjárt cenzúrát emlegettek, de már a kezdetén vállaltuk azt, hogy mediáljuk a beérkező anyagokat, és a felvetett kérdés súlyának megfelelően adunk zöld utat vagy sem az eredeti terjedelemnek.

Nem sokkal újév után be is futott az első olyan levél, amely szenvedélyes vitákat kavart a szerkesztőségben. „Mi, az RMDSZ székelyudvarhelyi szervezetének tagjai” – állt a beköszöntőben, és most elégedjünk meg ennyivel, nevekkel nem kívánom terhelni az olvasót, egyáltalán, az itt közzétett jelentéseknek mindenek előtt rólam kell szólniuk, minek szétkenni a felelősséget, remélhetőleg mindenki megtalálja majd a módját annak, hogy saját magával elszámoljon. Ez itt az én asztalom...

Tehát a derék székelyudvarhelyiek képviselője amiatt fogott tollat, mivel *„mély felháborodással vettük tudomásul, hogy lapjukban teljes pálfordulással, köpenyegforgatással jelentkeznek a Ceauşescu-rendszer talpnyalói (itt felsorolás következik, amelynek harmadik helyén az én nevem áll)... Tiltakozunk ellenük, aláírásokat gyűjtünk különböző munkahelyeken, eljuttatjuk Domokos Géza úrhoz, követeljük, ne közöljenek semmiféle írást a fent említett szerkesztőktől.”*

Ezután bő idézetek következnek, amelyekkel a levélíró azt akarja igazolni, hogy az általa célba vett hozsannázóknak – köztük jómagamnak – mennyire sikerült a pártfőtitkár dicséretében elvetniük a sulykot, de mire hozzám érne, kifogy a példákból, s nekem már csak ennyi jut a közös átokból:

„Mit keresnek irodalmunkban, sajtónkban ezek a r.....k? Bocsánat a kifejezésért, prostituálták magukat, nyelvünket, sajtónkat!

Reméljük, kérésünk teljesül, a nem kívánt, magukat rég kompromittált újságírók, udvari költők nevével nem találkozunk sajtónkban. Ebben a tudatban kívánunk jó munkát Önöknek."

A szerkesztőség aktív magja két táborra szakadt, attól függetlenül, hogy tényszerűen csak néhány tagját érintette a nyilvánosságnak szánt olvasói kiátkozás. Az egyik tábor hevesen ellenezte az ilyen és ehhez hasonló levelek és állásfoglalások közzétételét, főként azzal érvelve, hogy nem szabad engedni az országszerte elharapózó népterrornak, a szerkesztőség gyengeségről tesz tanúbizonyságot, ha a tiltakozók mellé áll, mintegy jelezve a közvéleménynek, hogy képtelen megvédeni saját embereit. Egyáltalán, határozottan gátat kell vetni mindenféle mocskolódásnak, a szabadság nem jelent szabadosságot...

A másik tábor ellenkezőleg, azt tartotta volna gyengeségnek, ha a szerkesztőség megszeppen egy ilyen szembenézéstől, kicsinyesen elzárkózik a kritikától, arra hivatkozva, hogy annak nyers, vitatható formája nincs mit keressen a lap hasábjain. A beismerés, a vállalás csak előnyére válik a közösségnek, úgyhogy a levelet igen is, le kell adni, kivétel nincs, és minden más levélnek ma ott a helye az újságban. Épp elég idő telt el, mialatt csak egyfajta, hamis hang érvényesülhetett a sajtóban...

Pillanatnyi habozás nélkül csatlakoztam az utóbbiak véleményéhez, és ez egycsapásra eldöntötte a vitát, bár lehet, hogy másik két társam zokon vette a közlést; annyiban talán joggal, hogy a szemünkre hányt dicsőítő idézetek mindenek előtt az ő fejükre hulltak vissza, én megúsztam az egyszerű felsorolással...

Ami nem jelenti azt, hogy az önszámonkérés elmarad. Említettem volt az első elkövetett verset, amelyik nem is magyarul, hanem román nyelven jelent meg eredetileg, a Scânteia tineretului-ban, majd később, magyarul oly sok fejtörést okozott az Előre szerkesztőségi főtitkárának. 1981 januárjában a változatosság kedvéért cikket kértek tőlem, amelyet a pártfőtitkárhoz intézett, bizalmaskodó nyílt levél formájában építettem föl. Bevetvén a bizánci hízelgés minden általam ismert elemét, ám nem hallgatván el életünk ellentmondásait, ilyesmik állnak benne:

„Ifjú családapa koromban éveken át vártam a lakásra. Nem voltak ám könnyű, mosolygós esztendők ezek, ahogy visszagondolok rájuk. De egyetlen percig sem hittem, hogy ez a gondom netán megoldatlan marad. Tudtam, hogy előbb-utóbb gyarapodó családomnak is jut majd egy becsületes fészek, mint annyi sok százezer dolgozónak e hazában. Tudtam, hogy szocialista elveink és törvényeink az én pártomon állnak, éppen csak az idő, az átmeneti nehézségek, az építkezések döccenő üteme, no meg némi emberi értetlenség gáncsolhatják ideig-óráig jogos vágyam beteljesülését. De hát minek részletezném tovább, hiszen fordulnak ám önhöz, éppen elegen, teljes bizalommal, dolgozók, ilyen-

olyan kéréssel, panasszal, javaslattal. Úgy tudom, hisz nem egyszer beszélt róla nyilvánosan, a lakásprobléma sem kevés közöttük. Évről-évre látni viszont a párt, az ön személyes törődését, hogy amit a maga részéről megtehet, azt meg is tegye... Csakhogy a lakásokat föl is kell építeni. Az ön szándékainak tehát ott kell folytatódniuk minden munkatelepen, minden építő tudatában. Egyáltalán, ha van valami titka a jövőnkért folyó versenyfutásnak, az éppen az, hogy ki-ki a maga helyén megtegye a maga kötelességét, s ne másnak kelljen elvégeznie helyette a munkát. Mert amikor ön javasol például valamit, vagy éppen intézkedik, egészen biztos, hogy elsősorban az irányt mutatja meg, a végcél felé tájolja be munkatársait, gyakorlatilag az ország egész népét, hiszen így vagy úgy, mindannyiunkkal munkaviszonyba kerül. És hiába várják egyesek ilyenkor, hogy jöjjön egy csodadoktor, aki minden gondunkra receptet írna föl, mert ilyesmi nem létezik. Az ilyesmiben hinni gyermetegség. Tudom, hogy ön is szívből neheztel az ilyen csodavárókra, ezért kéri állandóan, hogy gondolkozzék ám mindenki a saját fejével. Ez – világos, egyenes beszéd! Azt jelenti, hogy számít ránk, bízik a képességeinkben, a tudásunkban, a szándékainkban... Riporterként járom az országot, s a krónikás elkötelezettségével igyekszem felmutatni mindazt, ami az építés pergő lendületével és ellentmondásaival jár. Az életünk még távolról sem diadalmenet, ahogy ezt ön is tapasztalja sűrű és következetes munkalátogatásai során. A lehetőségeink, anyagiakban és szellemiekben többre jogosítanak föl bennünket, minden téren. Így értelmezzük az ön helyénvaló bírálatait, és egyben eszünkbe jut az őseinktől ránk maradt közmondás, amit a magyar nemzetiségűek így mentettek át a századokon: Amit megtehetsz ma, ne halaszd holnapra...”

A fentieket most könnyen el lehetne látni utólagos szövegmagyarázatokkal, amelyek a dicséretek mögül kifejthetnék az oda belopott problémák bátortalan, utalásszerű és néha csak beleérzéses jelzését – de minek? A tények tények maradnak. S az egykori újsággyűjtemények nem felejtenek. Szembe kell nézni azzal, hogy a Bejegyzések egy születésnapi emlékkönyvbe című „szabadverssel” is nekem kell elszámolnom 1982-ből *(„a magashegyi szelek száguldását tudni / s hallani közben a fű növését / közöttük megosztva cikázni szüntelen / mikor itt / mégis inkább ott / mikor ott / mégis inkább emitt / és újra vissza /.../ kívánhatunk-e jobbat / mint magunknak / álmodni szoktunk // tehetünk-e többet / mint becsülettel / végezni dolgunk // lehetünk-e egyszerre / a csavar / s mit éltetünk a gépezet // az emberből lehet órás / asztalos géplakatos pályaőr / ezernyi hasznos lehetőség / egyszemélyes gonddal / habzó sörrel munka után míg lazulnak az izmok / de te már akkor felvállaltad / mindünk gondját baját / amint első igaz szavadért gesztusodért / a végsőkig kiálltál //.../ //.../ egy még ki nem mondott szó / nemvolt felismerés / elmaradt gesztus / kellene / hogy minden a bizalom a megmaradás / fényében ragyogjon / addig is / míg belefárad a száj / békét békét békét...”*), s a verkli itt nem áll meg, hiába hittem azt, a megszépítő messzeségbe érve, hogy csak néhány botlásról van szó, amit ugye fél kézen...

Hát nem, mert egy jól átgondolt, szisztematikus terv egyik végrehajtója voltam, s mindig valamivel – legalább árnyalatnyit – próbáltam rendhagyónak lenni (aminél perverzebb helyzetet alig lehet elképzelni). Jött a következő penzum: a Velünk, értünk *(„január / elöl jár / hóval-faggyal / ránktalál // de ilyenkor is születnek igaz emberek / mintha a legpompásabb időkben / sorsukban ott rejlik a minden / elvetett mag a hó alatt //...// köszönet újra hogy van hogy vállal / minden teremtő mozdulatával / arra tanítva hogy a csüggedés / maga is semmittevés...”*), majd a Mintha századok, mely az aranykorszakot volt hivatott lírai fénybe vonni 1985 júliusában *(„Húsz év alatt, mint egy alatt, / ahogy a gyorsvonat szalad, / jut mind tovább az életem, / se szédülés, se félelem, / se a sebesség mámora, / se a szálló idő nyoma / nem tapad hozzám, lepereg, / felkattognak a kerekek, / hol voltam és most hol vagyok, / beutaztam egy korszakot, / bármerre néztem is e tájon, / fölfénylett tűnő ifjúságom, / két kézzel adtam, amit adtam, / gyengeségemet nem mutattam, / testvéri föld fiának, ím / teljesültek a vágyaim, / s amint az ország egyre szépült, / az életem is beleépült, / akár milliók újult sorsa, / tartozunk a Ceauşescu-korba, / sziklához a karcos keménység / emberhez a makacs reménység, / húsz évünk, mintha századok, / jövőnkre nyitott távlatok!”*), aztán előkerül egy pártkongresszust köszöntő ciklus is *(„a pártról / nekem emberek jutnak eszembe / s az emberekről az életem // az életem pedig / ahogy telnek az évek / már maga is történelem// // a harc nem múlik el nyomtalanul / mint a kanyaró vagy a vörheny / a harcban odavágok de kapok is / halálig viselem a sajgó pecsétet // meg kellene dalolni a szenvedést / a könnyeket a véraláfutásokat / az elviselt megtorlások özönét // de most mégis az öröm / pendíti végig az ének húrjait / mint gitárját a hangoló kamasz //...// a párt ereje / bennünk nő nagyra / a párt jövője / a holnapunk / olyan lesz / mint a legszebb szándék / olyan lesz / amilyenek vagyunk.”),* majd újabb születésnapi óda *(„...áttetsző egyszerűség. / bölcsőig szaladó gondolat. /.../ örökös cselekvés a tett motorja. / arccal az ifjúság felé. bizalommal. / az élen is a párt katonájaként. / köszöntők özönében állva. / akkor is arról szólni, mi a teendő. / a készenlét rugalmassága. / rendre beérő remények, vágyak. / visszapillantva is inkább: előre. / túl, túl, mindig a pillanat határán. / a távlat fegyelme. / még ha fáj is olykor az emberség szigora. / ki nem hunyó jelzőlámpa: a felelősség. / fölötte a mosoly hajnala. / feliramló gyöngy a pezsgőspohárban. / „Ceauşescu elvtárs, éljen soká!”),* egyre növekvő önismétlés, vergődés a mesterkélt, előre gyártott, már bevált költői eszközök hálójában, amely valójában hínár, és lehúz, mert ahogy közeledünk 1989-hez, úgy önti el évszakainkat, hónapjainkat az egyetértések és a himnuszok papírmalma, s benne a mi termésünk, gabonánk, mint amilyen A holnap előtt című is *(„sorsdöntő pillanatokban események / küszöbén a költő / ugyanolyan izgatott mint bárki / a történelem alakítói közül // szíve a torkában / mint egy lüktető gondolat / és felelősnek érzi magát / a holnap előtt // ugyanúgy érez / mint az országos konferencia küldöttei / döntés közben döntés után / további irányt jelölve // életnek haladásnak szándéknak tettnek / Nicolae Ceauşescu elvtárssal az élen / e róla elnevezett korban”),* és egy újabb Januári

vallomások – egek, hát még mindig nincs vége? hol vagy, 1989 decembere?!! – *(„szeretnék egyszer egy olyan telet / olyan januárt / amiben hallgat a krivec / ez az elnyújtott pusztai farkasüvöltés / az ablakon túl. / milyen szép ajándék lenne önnek / és az emberiségnek! // nem fújná be hóval az utakat / nem kellene közleményeket kiadni / nem volna szükség rendkívüli intézkedésekre / minden csöndes és békés lenne / még fagyna egy-egy kicsit / és hullana a hó. / hányan vágyunk egy ilyen télre / egyetlenegyszer legalább! // öntől tudjuk hogy ez lehetetlen / a krivec hozzátartozik a télhez / mint havakhoz a fehérség a hideg / mint munkához a megtorpanás / tűzhöz a falánkság örömhöz a bánat / éjjeli álomhoz a felriadás. / igaza van: a telet is vállalni kell / egészen mint az életet...”)*, és már nem is tudom, ragaszkodjak-e a teljességhez, hiszen ennyi is bőven elég lenne ahhoz, ami kimeríti a ringyóság fogalmát, nem is magamat, az olvasót óvnám meg attól, hogy továbbra is fűrészporral traktáljam, mert mit lehetett ezek után még kitalálni, mint ilyen nyilvánvaló közhelyeket: *„járom s figyelem az országot / egyetlen nagy igyekezet bármerre nézzek / a költő is igyekszik ma jobbat / írni mint tegnap / de főként bölcsebbet egyszerűbbet / és ebből az igyekezetből / mely versenyfutás az idővel önmagunkkal / a szándékon túl megszületik a hivalkodni nem tudó / hűség...”* (Köszöntő a jövőért), de jött ám 1989 januárja is, már nem lehetett alább adni, az akkori házi feladat csak egyetlen kacskaringós mondat, mint egy karikás ostor, a végén a mindenható név, amely éppen a kellő időben csattant ahhoz, hogy félreérthetetlen *legyen („Képzelegni jó: az ember fáradt / elüldögél, s míg nézi a kezét / enyhén remeg benne a cél, a távlat / hogy már-már abbahagyná, mint ki visszalép / és fájón gyúl benne valami gyáva / mentség: nem lehetett, vagy nem volt rá erőm / nézzen farkasszemet magával / ott fenn, a hegytetőn / mert tudjuk, hogy nincs megállás / és újabb csúcsokat villant fel a távol / aki feladja, egy világot taszít el magától / a harcnak ára van, s a fizetség az, hogy részt veszünk benne / gondolat, tett, kitartás – ennyi lenne / amire Nicolae Ceauşescu elvtárs tanít / vállalván a világteremtés örömét / és gyönyörű fájdalmait”).*

Valaki most azt kérdezhetné: miért, ugyan miért kellett versbe foglalni azt a nevet, amit ő csak gyűlöletesként tud aposztrofálni, hogyan aljasodhatott íróember odáig, hogy ilyen mutatványokban részt vegyen, hiszen a dicshimnusz névvel vagy név nélkül, ugyanaz marad, nem változtat a helyzeten...

A következtetés, amit az olvasói levél megfogalmazott, teljességgel jogosnak tűnt. A letűnt korszak dalnokának nevezniük százszázalékosan joguk volt, hiszen annak idején nem voltam képes kivonnom magam a befolyásoló kényszer alól. Mint Ifjúmunkás főszerkesztő és botcsinálta ifjúsági mozgalmár, bilincses foglya lettem saját státusomnak, csapdában éltem, s egy idő után már, nyakig kompromisszumképesen, úgy okoskodtam, hogy ha az eltelt évtizedek alatt az ember (mármint én) annyi szégyenteljes alkut kötött, egyszerűen nem állna jól neki, ha az új idők szelét kihasználva, megpróbálná gőzerővel tisztára sikálni magát.

Amikor arra kényszerítettek, hogy márpedig az Ifjúmunkás is álljon be a hozsannázó kórusba és igenis, ünnepelje meg a Főnök születésnapját, akkor azt mondtam magamban: ilyen feladatot nem tudok senkinek kiadni az enyéim közül, ezért, mivel nincs kiút, megpróbálok én eleget tenni neki úgy, hogy azért mégse fogjon el teljesen a hányinger, ahányszor a tükörbe nézek... Micsoda illúzió volt ez! Egy határon túl ugyanis semmire nincsen mentség...

Hát emiatt döntöttem úgy, rögtön az első forradalmas napokban, hogy ezután meghúzom magam, és főként nem ugrálok többé, ha nem muszáj.

Idáig jutva, azon kapom magam, hogy egyszerűen kételkedem a saját mostani helyzetértékelésemben is. Félek, nehogy olyan látszata legyen a dolognak, hogy azt sugallnám: tulajdonképpen parancsra cselekedtem. Mint annyi arctalan, érzéketlen és kiürült személyisége a történelemnek. Mindig szerettem az értelmes parancsokat teljesíteni, az eszement, öncélú, fölösleges feladatoktól viszont szabályosan dühöngeni tudtam. Azt hiszem, nagyon rossz katona lett volna belőlem, annak ellenére, hogy becsültem és tiszteltem a fegyelmet.

És mindenek előtt hittem, hogy a marxizmus elmélete végül is célba talál. Egyre nyilvánvalóbb lett az emberi tényező kulcsfontossága, de nem volt meg bennem eléggé az a kritikus mennyiségű kétely, ami arra késztetett volna, hogy ha csak egy mód van rá, félreálljak a fősodorból.

Naplómban most valami mást találtam a pártfőtitkárról – merőben más hangvétel, mint a szimpátia-versek. Azon rettenek meg, hogyan is mertem akkor leírni és egyáltalán, hogy nem került illetéktelen kezekbe, hiszen nem rejtegettem különösképpen, ugyanakkor még egy, az egész lakásra kiterjedő házkutatást is átvészelt:

„1983. március 28. Kilenc éve elnök az Elnök. Egész esti tévéműsort szenteltek neki, aminek az árát ráadásul meg is fizetem, mert a szobában van egy jó készülék, ami menne, ha hagynám. Elképzelem Őnagyságát, amint otthon beletrottyan egy karosszékbe, elindítja a készülékét és meghatódva követi a tiszteletére rendezett műsort. Milyen aranyosak – mondja élete párjának –, nem felejtkeztek el erről sem. Igazán nagyon rendesek! – És a dicshimnuszok kellős közepén unottan lekapcsolja az adást, mert semmi újat nem hall, és ez fölötte aggasztó!”

Ha nem rólam lenne szó, behunyt szemmel rámondanám, hogy ekkora cinizmussal ritkán találkozni: egyik oldalon az ismert versek, ugyanakkor a nyilvánvalóan lesújtó és lesajnáló magánvélemény, s e kettő tartós együttélése valami megmagyarázhatatlan személyiségszakadást sejtet. Pedig elég volt hozzá az, hogy megkülönböztetett – még ha dekoratív is – helyem volt a hatalmi hierarchiában, a családra való tekintettel a nagy kockázatokat és vakmerő-

ségeket messzire hessegettem magamtól, inkább a kompromisszumok és a hasznot hajtó egyezkedés taktikáját tartottam célszerűnek. Mindenek előtt pedig a szocializmus és a kommunizmus matematikáját véltem megdönthetetlennek, abban a hitben, hogy az emberi faj igenis, képes lehet felnőni egy ekkora szabású, igazságot és szabadságot hirdető elméleti konstrukcióhoz. Ezt, eddig ilyen nyíltan nem mertem volna megfogalmazni, ha nem kerül a kezembe a kíméletlenül meghurcolt Dávid Gyula ötvenhatos értékelő visszaemlékezése 2006-ból, az ötvenedik évforduló alkalmából. Azért ragadott meg okfejtése, mert bár ő számomra végleg az elérhetetlen erkölcsi túloldalt jelenti, ahonnan mi ketten csak átbeszélhetünk egymáshoz, de közösséget nem vállalhatunk, hallatlanul őszintének és tisztességesnek találtam: áldozati helyzete dacára is azt mondta ki, amit sokan mások széles ívben igyekeztek eszményeikkel és tévedéseikkel kapcsolatban kikerülni, meg nem történtté tenni, illetve mitikusan eltorzítani a jelenkori elvárásoknak megfelelően.

„Nemrég megkérdezte valaki: hősnek érzem-e magamat, vagy áldozatnak? Erre a kérdésre most, ennek a számvetésnek a végén is azt mondhatom: egyiknek sem. A hős szerintem az, aki a legdrágábbat: életét, szabadságát tudatosan kockáztatva cselekszik – én az akkori cselekvés idején semmiféle kockázatot nem éreztem. Azt pedig, hogy a Securitatén a kihallgatások során, majd a bíróság előtt vállaltam azonosulásomat a magyar forradalommal, megint csak nem éreztem hősiességnek, hanem erkölcsi kötelességnek.

És áldozat sem vagyok – hiszen nem akaratom ellenére, szerencsétlen külső körülmények egybeesése folytán, esetleg mások meggondolatlansága vagy bosszúja miatt jártam meg a börtön bugyrait, hanem olyasmiért, amit magam vállaltam, s amit, ha úgy hozná a sors, újra vállalnék.

Néhány nappal azután, hogy az utolsó pontot is leütöttem a gépen, került a kezembe a Pro Print Kiadónál megjelent Autonóm magyarok? című kötet, s benne Stefano Bottoni tanulmánya – amelyet különben korábbi, rövidített változatában már ismertem (A hatalom értelmisége – az értelmiség hatalma). A Hétben zajló vitához nem szóltam hozzá: az volt a véleményem, hogy az ott feszegetett kérdésekről a kortárs egyetlen módon szólhat: egyes szám első személyben beszélve és úgy, mintha az Örökkévaló színe előtt gyónna. Az a vita pedig nem erről szólt. Ott többnyire a más bűne fölött igyekeztek pálcát törni.

Most, újraolvasva az említett tanulmányt, fennakadtam egy szövegrészén, amelyben Bottoni a romániai magyar értelmiség 1956-os identitásválságáról beszél: „1956 szeptemberében–októberében – írja – egyfajta spontán és ellenőrizhetetlen identitásvállalás ment végbe a magyar értelmiségben; október 23-a után válaszút elé kerültek a 40-es évek végén pozícióba került »írókáderek« és szerkesztők. Néhány napig megszűnt a kora őszre jellemző várakozó-ambivalens álláspont, és mindenki saját lelkiismerete alapján döntötte el, kinek az oldalán

áll... A Bolyai Egyetemen... az addig megbízhatónak tartott fiatal tanárok a nyílt ellenzéki magatartás súlyos következményeit is vállalták."

Felidézve magamban az akkori időket – és vállalva az utólagos „bizonyítványmagyarázás" vádját is – ki kell igazítanom a történészt: az 1955–56-os években az „addig megbízhatónak tartott" fiatal erdélyi magyar értelmiségiek, s azok sorában én magam is, a szocializmus „jó útra térülésének" reménységében éltünk. Túlságosan közel voltak még a második világháború okozta sebek (különösen román–magyar vonatkozásban), s túlságosan erős a korábbi magyar társadalom szociális igazságtalanságai ellen felsorakozó legnagyobbak (egy Ady, egy József Attila, s a nemzedékünkre igen nagy hatást gyakorolt népi írók) világszemlélet-formáló hatása ahhoz, hogy – minden ellenkező tapasztalat ellenére – egy szociálisan igazságos és az együtt élő dunai népek békés közös jövőjével kecsegtető társadalmi rend megvalósíthatóságába vetett hitüket megrendítette volna. Sőt, a XX. szovjet pártkongresszus egyenesen azzal kecsegtetett, hogy lehetséges egy „emberarcú szocializmus" megvalósítása. Annak keretei között pedig nagyon is elképzelhető volt a magyarság (és közelebbről a kisebbségi magyarság) sorsa iránti elkötelezettség. Én magam, miután a hét évet a nyakamba sózták, még a börtönben is meg voltam győződve, hogy a dolgok hamarosan visszafordulnak a jó vágányra, s meg is mondtam az engem kihallgató szekustisztnek egy alkalommal – illő felháborodást fakasztva –, hogy meggyőződésem: engem azok fognak kiengedni, akik bezártak és elítéltek.

„Válaszút" tehát nem volt. Legfeljebb abban az értelemben, hogy amikor mindannak, amiről meg voltam győződve, az ellenkezője ment végbe, s én a magam hét évét kitöltöttem, csak olyan mértékig „illeszkedtem be" a kínt talált világba, amennyire tisztességgel és a magam korábbi eszményeihez híven tehettem. A „hasznos lehetőt" próbáltam attól kezdve tenni (hogy Berde Mária szavait idézzem), s a Kriterion Könyvkiadó munkaterepe erre nekem lehetőséget, keretet is biztosított.

Az utókor dolga mérlegre tenni, hogy valóban csak ennyi volt-e a „lehető" és valóban „hasznos" volt-e." ***(Dávid Gyula: Szemközt a múlttal. 1956–1964. Látó, 2006 / 10. sz.)***

Pár héttel a székelyudvarhelyi levél után jött mindjárt egy másik, ugyancsak a Székelyföldről. Szerzője fiatal, jó tollú, szárnypróbálgató fiatal író, valamikor szerkesztői tanácsokat adtam neki az Ifjúmunkás hasábjain, még gyakrabban a szerkesztőség fejléces levélpapírján. Soha nem találkoztunk, nem beszéltünk egymással, meleg hangú, engem védelmező levele ezért őszintén meglepett ugyan, bár méltatlannak éreztem magamat hozzá, mert csak egy jóindulatú amnéziás állíthat olyasmit, amit költői fegyverténveimről papírra vetett, valahol mélyen azért határozottan jól esett...

„Kétségtelen, hogy vannak bűneink, érezzük gyávaságunkat, de ki merjük jelenteni, hogy voltak azért a múltban is olyan (hétköznapi és kulturális) tetteink, amelyekre emlékezni érdemes.

De, amikor másokra rákérdezünk, előbb alapos előtanulmányozást kell végezzünk, hogy senki igaz emberségének „szuverén héját" meg ne sértsük...

Mit írtál meg, amikor újságíró voltál /.../ mit / tettél a megmaradásért kérdezték barátaid most ők újságírók visszakérdezni / nincs kedved /...//.../ a nyomdával ismerkedtél az ólommal amint a betűvel / célba talál vagy az értelem mellé lő / javítottad az aktivisták önszorgalmú cikkeit //.../ tiszteltek a rokonaid még apósod is kezet rázott / veled / ...// aztán fordult a kocka a fél szerkesztőség repült amiből az volt a haszon hogy / összebarátkoztatok és szidtátok az időket / o tempora o mores hát ennyi maradt o tempora / o mores" – olvasom szomorú sorsú költőnk versét, miközben a fenti gondolat körül töprengek, eszembe jut a Romániai Magyar Szó január 24-i számában olvasott írás..., amelybe nézeteim szerint igazságtalanul került be a Cseke Gábor neve."

(Az indítás határozottan hízelgett alaposan megtépázott és mélyre került önbecsülésemnek, a folytatásról viszont egyre inkább éreztem, hogy operettes fogásokkal a megszépítő idill felé viszi el az ügyben tájékozatlan olvasót.)

„Cseke Gábor sok évig szolgált az előd lapnál, korábban pedig ifjúsági hetilapunknál, régóta vállalta a főváros etnikai (és bizonyos vonatkozásában kulturális) diaszpórában való élést, hogy írja, szerkessze oly türelmetlenül várt magyar kiadványainkat, és a kimerítő munka mellett, 1967 óta költőként és szépíróként is „házhoz jött"...

Én magam soha nem találkoztam személyesen vele, de olvasóként alaposan megismerhettem, s a hetvenes évek végén több tucat levelet is váltottunk; úgy ismertem meg, mint az IM lelkiismeretes szerkesztőjét, aki olyan pontossággal látta el feladatát, hogy ekkori munkáját az Igaz Szó-s Székely Jánoséhoz merem hasonlítani.

A lapokról pedig tudjuk, hogy akkoriban gyakran pirosbetűsöknek és egy ideológiától duzzadtnak kellett lenniük; és ezt a laptestet az elvárások szerint valakinek meg kellett szerkesztenie úgy, hogy tartalmazza is a megfelelő szájízt, de esztétikailag legyen (mégis) lehetőleg kevésbé nevetséges... Mindez, azt hiszem, magyarázza Cseke Gábor ilyen vonatkozású munkásságát. Mentségül még annyit, hogy önkéntes zászlóvivőként nem volt látható..."

A levélből, amelyet itt végkép megszakítok, maradt még egy ennyi a korabeli lapgyűjteményben, de most már hadd heverjen ott. Az elhallgatott passzusok inkább csak arra vonatkoznak, hogy a szerző, költői munkásságomból vett idézetekkel próbálja azt igazolni, aminek ellenkezőjéről korábban én magam illesztgettem egymás mellé szintén tőlem származó sorokat. Vég-

következtetésével, miszerint óvatosabban a farbával, „vigyázzunk egymásra”, én magam is egyetértettem, s ma sem látom másként.

Nem ez volt az egyetlen sajtócsetepaté a témában, mert a székelyudvarhelyi levéllel egy időben egy volt kollégám, mintegy másfél éven át a magyar gyermeklap vezetője, hangzatos kiáltványt tett közzé, szinte programszerű sajtóstratégia meghirdetésével, hogy az újságírók végre őszintén, tehetségüket kibontva nyilvánulhassanak meg közösségünk szervezőiként is. Sajnos, elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy a saját múltbeli szerepét próbálta inkább kedvező színekben, olyan kivételként feltüntetni, ami nyilvánvalóan szembement a nemrég letűnt kurzussal. Szinte kérkedve említette, hogy amíg ő vezette a gyereklapot, nem engedett dicsőítő versikéket megjelenni, sőt, a „scorniceşti-i Drakula” nevét se engedte leírni; bezzeg nem így, aki őt követte a székben, „de ezt bízzuk talán a szerkesztő lelkiismeretére” – fűzte hozzá nagylelkűen, majd végül össznépi összeölelkezésben látta a pillanatnyi zavarodottságból kivezető utat.

A kiáltvány valósággal olaj volt a tűzre: az RMSZ egy későbbi számában, egy tájékozott kolléga fotokópiákkal bizonygatta, hogy a fentemlített „dicsőítésmentesség” meglehetősen eltér a valóságtól, de rögtön ezután a gyermeklap szerkesztői nevében is megjelent egy gúnyos hangú paszkvillus, amely a kiáltvány terjedelmének megfelelő helyen, hozzá hasonló tálalásban szedi ízekre a volt főnök állításait, mondván: a gyereklap se lóghatott ki látványosan az ideológiai sorból és a rá kiszabott kényszer is tökéletesen működött, úgy vélve, hogy volt főszerkesztőjük „a legyőzött zsarnokság elleni harc legbátrabb hősét mintázza meg magáról úgy, hogy már csak a szobortalapzat hiányzik alóla.”

A vita sajnálatos módon, személyeskedésbe fulladt, és a vádaskodásokon kívül semmilyen hasznos, gyakorlati és előremutató eredménnyel nem végződött – ha csak azzal nem, hogy a témát melegen tartotta.

A tiszták voltunk vagy vétkesek vita szerencsére elvi kérdéseket is fölvetett. Általános fölháborodást váltott ki például egy L. Gy. nevezetű, örök kezdő és ezért magát mellőzöttnek érző kalotaszegi költő levele, aki azt próbálta szóvá tenni, hogy amíg mások hasznot húztak a Ceauşescu-éra irodalompolitikájából, addig ő bezzeg tiltott és üldözött szerző volt. A válasz szinte azonnal megérkezett a szerkesztőségbe, s nem is csak egyetlen szerzőtől. A szatmári S. J. háborgott ekképpen:

„Az emlékiratok írásának kora még nem érkezett el. A magamutogatás, önmentegetés, tollászkodás, vedlés, szemérmetlenkedés ideje viszont – úgy látszik – már itt van...

Mindnyájan áldozatok voltunk, akik ebben az országban mertünk magyarul írni. Ez a tény már önmagában véve is akkora arcátlanság volt a zsarnokság szemében, amit csak nagyon nehezen, alig leplezett gyűlölettel tudott elviselni, kivéve talán azt az egy esetet, amikor a magyar szóhozsannára vetemedett. És vetemedett, mert ez is benne volt a játékszabályokban. A játékszabályok pedig kötelezőek voltak, élesre töltött fegyverek ügyeltek éjjel-nappal a betartásukra...

1990-ben új időszámítást kezdünk. Bizony, elég későn. Sokan elmentek, sokan elhallgattak, már-már úgy tűnt, végképp.

Új világba illik új lélekkel belépni, mindenki az igaz lelkével, igazi arcával. Végre megmutathatja mindenki, milyen jellem, milyen lélek, milyen tehetség, milyen ember. Végre elválhat a víz a sártól! Igaz világ csak igazi értékrendre épülhet...

Hihetetlen, de a mi bősz „ellenzékünk" a hazai magyar irodalom és újságírás egészének támad neki, méghozzá akkora hévvel, megvetéssel és gyűlölettel, amit egy nagy nép irodalma se tudna egykönnyen kiheverni, ha mester követné el. Félő, hogy szégyen ránk nézve, hogy nekünk csak ilyen primitív odamondogató jutott... Megtudjuk..., hogy mi (mármint a romániai magyar irodalmi élet valahány tagja, kicsitől a nagyig) szellemi bűnözők vagyunk... Várótermekben hányódtunk mi is eleget, meghurcolt minket is a Szekuritáté, igaz, nem pont 52-szer, mint őt, mert azt közülünk senki nem élte volna túl! Engem például csak egyszer üldöztek el Kolozsvárról, csak egyszer kobozták el a kéziratainat s a levelezésemet, és csupán háromszor fenyegettek meg azzal, hogy ha nem fogom be a számat, akkor befogják ők, esetleg el talál ütni egy autó... Ha L. Gy. azt hiszi, hogy ettől hősnek érzem magam, nagyon téved. Alig van közöttünk olyan író, újságíró, aki ezt a csekélységet nem mondhatná el magáról. Felváltva álltunk ellen, és felváltva alkudtunk meg vagy fogtuk be a szánkat. De mindig állt köztünk valaki a vártán!... Közülünk sem jutott mindenkinek meleg szerkesztői asztal, sem hozzátartozó, ugyancsak meleg szerkesztői szék..." Végkövetkeztetése az, hogy a demokrácia csak akkor életképes, ha van színvonala. A szemétnek bizonyuló állásfoglalásokat pedig egyszerűen ki kell söpörni...

De ha már megszólalt, L. Gy-nek más ellenvéleményeket is el kellett tűrnie. A székelyudvarhelyiek levelében ugyancsak aposztrofált egyik kollégánk a személyes ismeretség jogán keserűen megjegyzi: „Napról napra, sőt óráról órára tapasztalom: mint eső után a gomba, úgy szaporodnak a kemény gerincű, belevaló ellenállók. Ámbár mi jogon berzenkedem én? Mi okom van arra, hogy féltéglával verjem ki a mellemen a sértődést? Nem, barátom, valóban, nekem nincs ehhez jogom. Én a másik véglethez tartozom, s még csak nem is az elnémulókhoz, a magukba zárkózottakhoz, a határon átszökdösőkhöz..., a kitántorgókhoz... igen, sajnos én a másik, én a bűnös véglethez tartozom. Mert

vállaltam, nevemet el-bemocskolva, hogy alkalmakkor satnya szövegekkel dicsérjem a dicsérnivalót. Kár volt s kár értem – mondhatod, mondhatják. Mint a sztriptíztáncosnő, ki nem félti a meztelenségét, úgy voltam én is. De egyedüli esély volt ez arra, hogy tanúnak megmaradhassak. Valamiféle mentelmi jognak véltem, melynek leple alatt eljuthatok a morzsolódó, önmagába hulló, nyelvétől-szokásaitól megfosztott, végveszélybe került magyarsághoz...”

Folyt hát körünkben a vita, a magyarázkodás, a mea culpa, az oda-mondogatás. Én magam mélyen hallgattam, egyre zárkózottabban figyeltem a dolgok alakulását. Igyekeztem végre gyakorolni is azt a mesterséget, amit évtizedeken át csak kínnal-bajjal és inkább csak a mímelés szintjén lehetett megközelíteni. Az első jelekből úgy nézett ki, szabad újságot szerkesztve akár hosszabb távra is be tudunk rendezkedni a volt Előre romjain.

Ámde közbejött a marosvásárhelyi március. Éppen azokban a napokban, valami (szerencsés?) véletlen folytán, én lettem az, akit kiszemeltek arra, hogy az első szabad magyarországi választásokról tudósítsam a lapot, s az Ország-Világ hetilap vendégeként egy héten át kényelmesen ellakhattam a Benczúr utcában, a magyar pedagógusok volt szállodájában, s szemtanúja lehettem az anyaországi hivatalos rendszerváltás eseményeinek. Marosvásárhely ellenére – az események aközben zajlottak, hogy én Pesten tartózkodtam – szellemileg és érzelmileg feldobódva, az anyaországi politika „józondús” levegőjét mellre szívva érkeztem haza. Nagyon jó érzés volt a huzatos Duna környékét, a rakpartot, a vár zegzugait járni, a pesti és budai utcákon gyalogolni, felfedezni a várost, csatangolni olvasmányokból, filmekből ismert, de valóságosan be nem lakott helyeken.

Úgy éreztem magamban, felszabadultan és elismerőleg, hogy ez igen, itt a valódi, az emberarcú szabadságot lélegzem.

Hazaérkezve, egyből ellepett az itthoni nyomor, a mindennapos „harc” azért, hogy ki legyen a kakas a szemétdombon. A vásárhelyi események miatt szörnyen rossz hangulat telepedett a magyarság köreire, az egész kisebbségi politizálás a korábbi avantgárd lendületét feladva, kezdett mindinkább a véde-kezésbe fulladni, s egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy tulajdonképpen ezt akarták a többségi vitézek, derekasan kihasználva, hogy a provokációt nem hagyta válasz nélkül a vásárhelyi – és nem csak! – magyarság. Jó volt viszont mind otthono-sabban átérezni azt a lehetőséget, hogy amit írni akarunk, az valóban rajtunk múlik, mert fórum mindinkább kerül hozzá, senki nem állja útját semmilyen gondolatnak.

(De azért ijesztő, milyen vékony jégen mozog az, aki önvallomásra fogja magát: sose tudhatja pontosan, hogy mikor érint – sérthet – olyan érdekeket, melyek övele szoros kapcsolatban állnak ugyan, de legjobb mégsem bolygatni

azokat. Így aztán, még inkább megfogadom magamnak, hogy a kritikát, a vallomás fegyverét mindenekelőtt magam ellen fordítom. Ezért továbbra se nevezek meg sok esetben személyeket, akikkel kapcsolatban álltam, akik sorsom mellékszereplőiként voltak jelen életemben, hiszen elsősorban a saját botladozásaim foglalkoztatnak, nem pedig az, hogy ehelyett másokra tereljem a figyelmet. Szerintem itt az ideje, hogy ne egymásban lakjanak azok, akik valamikor szorosan együttműködtek, egy közösségben éltek, egymás sorsát alakították, s kisebb-nagyobb vétkeket is elkövettek egymással szemben.

Én ezután is elsősorban a saját sorsommal, életemmel foglalkozom, meg azzal, hogy ezáltal miként befolyásoltam, akár hamis, akár éppen jó irányban mások életét, boldogulását.

Mi ez a félelem a szavaink leghalványabb árnyékától is?

Ami különben minden cenzúra és öncenzúra eredője. Nyolcvankilenc előtt azért féltünk, nehogy a magasan ülő elvtársak elértsék szavainkat, mert akkor jött a botrány, a nyilvános meghurcoltatás, a kellemetlenkedés, retorzió, az élet minden területére kiterjedő megzabolázás. Most meg attól kell tartanunk, nehogy egymásnak okozzunk sebet – vagy úgy, hogy tökéletlenül fogalmazunk, vagy hogy felületesen olvasunk.

Író embernek nem könnyű, ugyanakkor kutya kötelessége rádöbbennie arra, hogy az írás szabadsága ugyanazt jelenti, mint az élet szabadsága: addig vagyunk szabadok, amíg nem sértünk vele másokat. Természetesen mindez nem áll egy teljesen magánhasználatra készülő, önkörében maradó műre, viszont mindaz, ami a nyilvánosság leghalványabb esélyére is igényt tart, az együttélés szabályaihoz kell hogy igazodjon.

Ezt így nagyon szépen és hatásosan leírtam, de kérdés, tartottam-e magam ehhez az elmúlt hatvan évben? A kérdés szónoki, s a választ csakis nekem szabad rá megadni. Addig, amíg ezen hezitálok, és amíg csak félszájú beismerések jönnek tollamra, addig saját magam adósa vagyok, és ki tudja, mekkorára nő majd a késedelmi kamat?)

*

Napok óta, s most is egyetlen hangkazettát hallgatok, s a felhangzó dallamok és szövegek éjjel is visszaszállnak, mintha a fejemben forogna egy végtelen lejátszásra ítélt magnetofon. Csodák csodája, mégsem unom meg, egyre jobban ráhangolódom Bulat Okudzsava és Vlagyimir Viszockij dalaira. Olyannyira, hogy már a szöveget is velük együtt, sőt, ma már tőlük függetlenül is dúdolom, pedig a dalokat még a nyolcvanas években rögzítették, amikor Viszockij még

élt és erőteljes, utánozhatatlanul rekedtes hangja valósággal magával ragadta a hallgatóit. Mintegy kiáltó ellentétként, de valahogy mégis egységbe simulva, a most hatvanas éveiben járó Okudzsava, ez a remek költő és zseniális orosz (orosz? – talán csak orosszá vált, de szabad keleti lélek), egyszál gitárjával, saját verseit adja elő megindító dalokként – úgy, hogy hallatukra a fiatal közönség valóságosan rajong.

Itt bevallhatom: gyerekkoromtól, iskolai éveimtől oroszos műveltségben is részesültem. És ebben nem érzek semmilyen szégyellnivalót. Sőt, kimondottan büszke vagyok rá. (Annak dacára, hogy e nyelv oktatásával összeesett a dogmatikus sztálini propaganda mindenhatóságának hirdetése, akkora sikerrel, hogy egy időben, elemista koromban, minden szabad papírfelületre buzgón rajzoltam le Sztálin elvtárs jól ismert bajuszos profilját, amellyel teli volt aggatva kolozsvári életünk valamennyi színtere is.) Arra már kevésbé vagyok büszke, hogy az iskolában és az azon kívül is sikeresen elsajátított orosz nyelvet, a használatlanság és a mind nagyobb fölöslegesség okán ma már akadozva és alig beszélem, s olvasva sem értek meg mindent – ahogy ez egykor még természetes volt. Mert ahogy elnyúlott mögöttem az idő árnyéka, úgy kellett rájönnöm, hogy a közhangulat, a közízlés mind nálunk, mind Magyarországon nagy előszeretettel mosta össze a keleti függőség elleni szabadságharcot az orosz, a szovjetunióbeli kultúra félresöprésével.

A kezdetektől fogva előfizetője voltam a Szovjet Irodalom c. magyarul megjelenő remek folyóiratnak, amely nem csak számomra, hanem ismerőseimnek is rengeteg élvezetes, tanulságos olvasmányélményt hozott át a határon túlról. Az egyetlen folyóiratok egyike volt a diktatúra utolsó éveiben, amelyet akkor is még szinte hiánytalanul kézbesítettek, pedig ha jobban odafigyeltek volna a szolgálatos illetékesek, itt is könnyen konstatálhatták volna az ideológiai szentségtörést, a gorbacsovi nyitást minden vonalon. Kapitális veszteségnek tartom, hogy a magyar szellemi élet hagyta összeroskadni ezt a kulturális hidat egy nagy irodalom és képviselői, valamint a magyar szellemiség között.

Nem mondom, nagy szerencsém volt iskolai tanáraimmal.

Orosztanárom például egy kiváló jogász volt, Mikó Imre, aki a békekötés előtti idők jeles kisebbségjogi harcosa és elméleti szakértőjeként fontos szerepet játszott az erdélyi közéletben. Oroszul a szibériai fogságban tanult meg, s sokgyerekes apaként a sztálini időkben csakis orosz nyelv- és irodalomtanárként tudott megélni. Nekünk mindvégig lelkesen mesélt az orosz irodalomról, szenvedélyesen ecsetelte az orosz nyelv szépségeit, és akik nála érettségizhettünk, mondhatom, alapos nyelvtudásra tettünk szert.

De az ő hatását még inkább erősítette magyar nyelvtanárunk, néhai Fejér Miklós is, aki maga szintén megjárta az orosz fogságot, ott tökéletesen megtanult oroszul, s miután a magyar irodalom és nyelv szépségeiről szóló előadásait

lezárta, a Mikó tanáréhoz hasonló lelkesedéssel mesélt szovjet élményeiről. Nem szépített, nem lakkozott semmit, de a hangjában mindvégig akkora szenvedély izzott, ami azt sugallta, hogy nem gyűlöli azt a népet, azt az országot, amelynek éveken át kényszerű, nem kívánt vendége volt, s ottléte nem a bosszúba keseredés mérgét érlelte meg benne, hanem a szellemi épülés, a lelki gazdagodás, az integrálódás örömét.

Egyik említett tanárunk sem volt szerepjátszó típus, lobogó lelkesedésük az orosz kultúra jeleseinek szóló őszinte, nyílt elismerés volt, s nekik köszönhetően legalább az én nemzedékem még a keleti és nyugati kultúrák viszonylagos kiegyensúlyozottságában nőtt fel.

Ráadásul Mikó Imre az ötvenhatos események után mint tanár is kegyvesztett lett és hosszú időn át, míg utolsó éveire a Kriterion kolozsvári szerkesztősége hasznosítani merte sokoldalú tudását, csak átalánydíjas könyvkereskedőként kereshette meg családjának a betevő falatot. Fejér Miklós ugyanakkor koholt per áldozata lett, majd repült az ország minden iskolájából – hogy nyugdíjazása előtt egy-két évvel rehabilitálják.

Ennek ellenére sose hallottam szájukból gyalázkodó, gyűlölködő bosszúlihegést. Életvidám, kedves úriemberek voltak – haláluk nagy vesztesége életünknek, erkölcseinknek.

Velük kapcsolatban ma az az igazán megdöbbentő számomra, hogy a szenvedéseikről, meghurcoltatásuk személyi és családi következményeiről, a pótolhatatlan veszteségekről csak jóval később s nem is őtőlük értesültem. Látszatra minden rendben volt velük: tudtak mosolyogni, tréfálkozni, elnézni az osztály feje fölött, amikor éppen puskázni támadt kedvünk, s nem voltak hívei a „nézz vissza haraggal” filozófiájának. Ez nem azt jelenti, hogy bedőltek volna a kommunista propagandának, de azt sem, hogy esküdt ellenségei lettek volna a jobb világ reményének.

Ha emberi tartást lehet tanítani, átörökíteni, akkor azt így kell tenni, ahogyan ők tették. Azt nem mondom, hogy százszázalékos eredményt értek volna el nálunk, személy szerint tudom – nyomukba sem érek, ám próbálok mögöttük sántikálni, hogy legalább a csapást el ne veszítsem...

*

Csíkszeredában, a megyei könyvtár második emeleti olvasótermében ma már törzsvendégnek számítok. Rájöttem: ezt a vallomást lehetetlen papírra vetni anélkül, hogy szembesíteném magam minden, pályafutásom során leírt betűmmel, mondatommal, amit megőriztek a könyvtár pincéjében tartott lapgyűjtemé-

nyek. Körülöttem jönnek-mennek az olvasók, a könyvtár alkalmazottjai csöndesen, a szellem és a kíváncsiság türelmes kiszolgálóiként élik mindennapi szakmai életüket, olykor elvonulnak tízóraizni. Tudják, hogy milyen anyagban kutakodom, hiszen ők keresik ki, s cipelik föl számomra minden alkalommal a kért évfolyamokat. Romániai Magyar Szó, Előre, Ifjúmunkás... Tetteim alapvető tárháza. De ugyanúgy tanulságos lenne felgöngyölíteni a kolozsvári Igazságba, Korunkba, Utunkba, a marosvásárhelyi Igaz Szóba, a bukaresti Jóbarátba, A Hétbe, Művelődésbe, a bukaresti Rádiónak s olykor a televízió magyar adásának, a Scânteiába, Scânteia tineretuluiba, Flacărába, Luceafărulba írottakat, s ha valamit kihagytam, az csak azért van, mert a többi már valóban elszórt és alkalmi közlés...

Ülök tehát a kényelmes, világos olvasóteremben, baloldalamon digitális fényképezőgép, amellyel időnként fotokópiát készítek egy-egy oldalról, a memóriakártya egyszeri alkalommal százhét jó minőségű felvételt rögzít, ekkorára méretezem a napi adagot, s amikor begyűjtöttem ezt a mennyiséget, aznapra vége a könyvtári búvárkodásnak, otthon számítógépre töltöm a kópiákat s kezdődhet a feldolgozás, a tulajdonképpeni élveboncolás...

Így dolgozhatnak, talán némileg rejtőzködőbben és szofisztikáltabban a titkos ügynökök, a hírszerzők és a kémek. A mindenkori technika csúcsa mindenek előtt az ő munkájukat szolgálta, mielőtt tömegesen közkinccsé vált volna.

Nyomozás, hírszerzés, ügynöki cselekvés...

Mennyi átfedése, parazita járuléka a kutatásnak, az újságírói mesterségnek. Amikor az ifjúsági szervezet központi bizottságának épületében több órán át faggattak egy üres irodában, akkor egyáltalán nem fordult meg a fejemben, hogy mesterségem során majd magam is kerülök hasonló helyzetbe, amikor kérdezősködéseimmel ki kell játszanom alanyom rejtőző hajlamát, tartózkodását, keresztkérdések csapdáit kell mindegyre felállítanom, hogy az igazat és csakis az igazat tudjam meg tőle, róla, környezetéről, mert csak így tarthatok hiteles tükröt elé és vonhatok le valós következtetéseket, csak így vagyok képes használni, nevelni, leleplezni, lecsapni, visszaverni...

Tanulságos volt újra felfedezni azt a riportot, amit életem és pályafutásom első táskamagnójával készítettem, Kiss János prózaíró barátom segítségével, aki akkor már túl volt nagy visszhangot és sajtóbotrányt kiváltó első könyvének megjelenésén.

1967-ben a mifelénk elérhető hangrögzítő technika gyerekcipőben járt, legalábbis sajtóberkekben. A rádiósokon és tévéseken kívül gyakorlatilag senki se birtokolt hangfelvevő készüléket, az akkor forgalmazott magnók hatalmasok

és idétlenek voltak, legfeljebb egy zárt térben rendezett vitához, kerekasztalhoz használhattuk őket – de kinek volt pénze hozzá?

1967-ben, május elseje előtt a kolozsvári Szentegyház utcai elektronikai bolt kirakatában szokatlan – ünnepiként tálalt – árubőségre figyelhettünk fel: leginkább a szárazelemmel működő csehszlovák gyártmányú villanyborotva, illetve a szintén csehszlovák (Tesla) márkájú táskamagnó hívták fel magukra a figyelmet, elsején és másodikán, amíg zárva volt az üzlet, sokan bámultak be kíváncsian a kirakatüvegen, magam is többször ellenőriztem, helyén van-e még az áhított szerszám. Ami nyomott ugyan néhány kilót, de már hordozható volt, két sebességgel – egy szokványossal és egy takarékossal – működött, hat kerek szárazelem pedig szükségtelenné tette a vezetékes áramforrást. Nem volt olcsó, de a takarékon éppen annyi pénzünk volt félretéve. Feleségem akkor Bálványosváralján volt tanárnő és vidéken élt kisfiammal, ezért, hogy biztos lehessek a dolgomban, magam döntöttem el, a családi tartalékot feláldozom-e a szakma oltárán. (Igazság szerint, erősen tartottam attól, hogy a család előzetesen nem ért majd egyet szándékommal, ezért választottam a kész tények politikáját.)

Lesz ami lesz alapon, 3-án reggel, nyitáskor ott voltam az üzletben, kezemben a betétkönyvről kiváltott pénzzel és a rulettjátékos elszántságával kértem be a kirakatból az egyetlen példányt, ami a boltba érkezett, mint kiderült, az is az ünnep ürügyén.

(Akkor még nem igazán tudtam én arról, vagy ha mégis, nem akarózott tudomásul vennem, hogy azokban az időkben is virágzott egy meglehetősen kiterjedt és a titkos érdekkapcsolatok építésére szolgáló háttér-kereskedelem, ami pult alatt, elosztó raktárak mélyén zajlott, kéz kezet mos alapon; így még csak nem is gyanítottam, hogy ami a pultra került, az mindig csak a maradék volt, a reszli, az enyhén hibás, a megkarcolt, a népnek való...)

Máig felejthetetlen élmény: az enyém lett a magnó! Mikrofonnal, szalagokkal, elemekkel! Órákon át ismerkedtem vele, de közben már javában azon járt az eszem, hogyan fogom majd kimagyarázni ezt az önkényes költekezést. Hét végén, amikor a családhoz utaztam, azt találtam mondani, azért vettem meg a magnót, mert az jól fog majd fiunk nevelése során, megannyi mesét és éneket rögzíthetünk rá, amit majd egyszerűen csak lejátszunk neki, mentesülve egy sor szülői kötelezettség alól... Feleségem reakciójából arra következtettem, nem voltam túlságosan meggyőző, továbbá ő annak a pénznek egy sokkal ésszerűbb felhasználását képzelte volna el... Az üzletet persze, nem lehetett visszacsinálni (amit személy szerint nem is nagyon bántam...)

Azokban a napokban történt, hogy felkerekedtünk Kiss Jánossal egy kolozsvári üzembe, hivatalosan is kipróbálni, milyen az, amikor a riporterek nyíltan és az alanyok tudtával, beleegyezésével használják a hangrögzítést.

Érdemes beleolvasni a riportba, amelynek a továbbiakban másfajta jelentősége is lesz...

Nem vagyunk nyomozók

(Első rész, amelyben egy éjjeli felderítésről lesz szó)

Pedig minden technikai eszközünk megvolt rá, hogy nyomozók legyünk: golyóstoll, notesz, táskamagnó, fényképes igazolvány és keresztkérdések.

– Kiss Miklóst keressük.

A műhely duzzadt szemű váltásmestere tétovázva terpeszti szét agyongyalogolt lábát.

– Megnézzük a nagykönyvben.

Az Unireában nemrég kezdték az éjszakai műszakot.

– Kiss, Kiss, Kiss... Van itt Zoltán, aztán János. Miklós nincs.

– Szülei azt mondták, éjszakás. Hol kereshetnénk még?

– Biztos, hogy marós? S hogy itt dolgozik?

– Így mondták nekünk.

– Akkor esetleg egy emelettel följebb, a szerszámkészítőben. Sajnálom, de nem is hallottam róla.

Szuszogva hágjuk a keskeny lépcsőket, de ez a szívet fárasztó út is hiábavalónak bizonyult. Ennyire elvetemedett lenne az a fiatalember, hogy szüleit ilyen ravaszul átrázza? Igen, nincs más hátra, kezd teljessé válni a képlet. Mit tartogat még ez az éjszaka?

– Jól megnézték, kérem? – csodálkozik eredménytelen visszatértünkön a mester. – De hát ez fantasztikus! Ide mindenki be van írva, még aki csak a tegnap jött, az is...

– Állítólag december óta dolgozik maguknál.

(Második rész, melyben elmondjuk, hogyan kaptunk egy kerek sztorit)

A Triumf autógyertyagyár irodájában:

– Hogy is hívták azt a marást?

– Kiss Miklósnak.

– Nincs már nálunk. Hogy hová ment, nem tudjuk.

A KISZ-titkár s a bizottság egyik tagja siettek segítségünkre. Szavaik nyomán, meg néhány, az esetet ismerő ember véleménye alapján a következő kép alakult ki róla: hatvanöt végétől dolgozott a Triumfban, szakiskolát végzett, s ezzel a gyárral volt munkaszerződése. Hosszú időn át senkivel sem volt annyi baj, mint vele másfél év alatt. Norma alatt dolgozott, alig vitt haza valami pénzt, de ez keveset érdekelte őt. Szakmai téren is gyenge volt, hosszú frizurát növesztett, tönkretett egy gépet, mindenfélét megpróbáltak vele adminisztratív és szervezeti vonalon, hasztalanul. Végül néhány igazolatlan hiányzás után felbontották a munkaszerződését, most meg vissza kell fizetnie az iskoláztatási költségeket. De elment! – mondják megkönnyebbülten.

Útnak indulunk mi is.

(Harmadik rész, amelyben valaki kijelenti, hogy ő szereti a csendet)

A Horea-úti borbélyüzletben bömböl a rádió. Kiss Miklós apja egy paraván mögé ültet minket.

– A gyárral kapcsolatban én nem tudok semmit. A gyár engem semmiféle formában nem értesített, holott a munkaszerződést én írtam alá.

– Azt mondták, hívták Kiss bácsit.

– Erről nekem nincsen tudomásom. Én csak azt a levelet kaptam meg, úgy december tizedike tájt, amelyben felszólítanak, fizessem vissza az iskoláztatási díjat. Jött egy ajánlott levél, hogy fizessek 2700 lejt, határos időre. Már honnét vegyek én ennyi pénzt? S akkor én nem mentem feléjük, ilyenformán, gondoltam, átadják a bíróságnak. Az majd dönt...

– A fia mennyit keresett?

– Keresett ő, ahogy mondja, én nem ellenőriztem soha-soha, de egy olyan nyolc-kilencszáz lejt.

– Adott haza valamit?

– Hogyne, fizetett havonta háromszáz lejt.

– A gyárban úgy hallottuk, keveset keresett.

– Nem tudom, erről nincs tudomásom. Tizenkilenc éves gyerek, én hagytam őtet. Igaz, nagyszájú gyerek, ezt örökölte szegény az édesanyjától. Kéremszépen, ez már egy olyan családi vonás, a gyerek túl van nevelve, az édesanyja ugye, nálunk ő vezet mindent. Ha beleszóltam, a feleségem ellenkezett, s ugye én, aki szeretem a csendet, inkább hagytam, hogy csináljanak, amit akarnak. Én pontosan nem tudok semmit. Erre csak a mama tud pontosan felelni, itt lakunk a közelben. Átmennek a repülőhídon, nagyon egyszerű a megtalálása...

(Negyedik rész, amelyben egy anya sírva fakad)

Egyszerű munkásasszony tessékel – hokkedlire, s asztalt töröl. Alig áll a lábán, beteg. Komoran hallgatja magyarázkodásunkat.

– Ott például mi volt a panasz? Mert én nem állíthatom, egy anya, hogy a fiam például ott hogy viselkedik, s hogy szemtelen-e vagy sem. Nekem, amit ő mond ugye, nekem az az igaz, ha önök őket hallgatják, az az igaz, és mi igazat a gyereknek sosem adunk. Ezek a kamaszfiúk olyan korban vannak, azt hiszik, a legokosabbak és a leghelyesebben cselekednek. S hogy szemtelen, azt elhiszem, mert általában a mai ifjúság sajnos, szemtelen.

– Mennyit keresett Miklós?

– Nem olyan nagyon sokat keresgélt, hát vett egy motorettát, részletre, itthon rendesen fizette a kosztpénzt, úgy voltunk egyezve. Gondolom, általában nyolcszázon felül mindig meg kellett keressen, nem csinált ő abból titkot, lelökte a borítékját, én sosem voltam olyan, hogy annyira lessem a baniját, azt haszontalanságra nem költi, inni nem iszik, kimaradni fölöttébb nem marad ki, a mai napig sem teszi úgy ki a lábát, hogy ne mondja: na anyám, így-úgy... A magatartása sajnos, felületes, de a hajáért például túlzásba ment a dolog...

Sírva fakad.

– Lehet, hogy a gyerek is pofátlanul beszél, de azok is benne laktak, és mi azt annyiba hagytuk. Aztán volt ott egy kontroll, az bántalmazta is. És mi azt is annyiba hagytuk. Ez már úgy ment, hogy végül mi is jobbnak láttuk, hogy eljöjjön. Most éjszakás éppen... Rettentően szégyelltem, a mi családunkban ilyesmi nem fordult elő. De hát végül önálló ember már...

(Ötödik rész – montázs, melyből felszáll egy szappanbuborék)

„Uram, nem dolgozott. Volt neki egy olyan alaptermészete, bárki bármit mondott, ő nem hallgatott oda. Mondta neki a mester vagy más, hogy mit kell dolgozni, de ő nem csinálta.” (KISZ-titkár, Triumf)

„Az volt a baja, hogy nem tudta meghúzni magát. Mondott valamelyik főnök valamit, így csináljad, úgy csináljad, egy-kettő odamondott. Nem szerette, ha az ő dolgába beleszólnak.” (Kiss Miklós barátja, Triumf)

„Nem szerette kihasználni a nyolc órát, amennyit s amennyire csak lehetett, annyira kerülte a munkát. Ez egyik alapvető hibája volt az illető személynek... Mindig csak azt várta, hogy minél hamarabb leteljen az a bizonyos nyolc óra, és minél hamarabb el tudjon tűnni a termelés színhelyéről.” (Barabás Béla mester, Triumf)

„Először is, adtak nekem egy olyan repert, ami nem a mesterségemhez tartozott. Valami köszörülést. Marós a szakmám. Elsősorban az volt, hogy adták nekem azt a melót, mondtam, hogy hát nekem nem a mesterségemhez tartozik, miért csináljam? De igen, mondták, mert köszörülni kell. Aztán litigiu elé állítottak és én kértem az áthelyezésemet, hogyha nem adnak más munkát, de azt nem hagyták jóvá. Azzal tettek ki, nem dolgozom. Mert én azt mondtam, tényleg nem csinálom azt a munkát többet... Szabadságot se kaptam, pedig járt. Még a szabadságpénzemet sem adták ki, hát azért hiányoztam azt a pár napot...” (Kiss Miklós)

„Volt neki egy esete, mikor többszöri figyelmeztetés után, ahogy mondtam, nem szerette a gépét karbantartani, szedte az egyik alkatrészét a gépnek és bevitte a raktárba, miután felhívtam a figyelmét, hogy be kell vinni. Miután bevitte, bizonyos magasságról ledobta, letört egy része, ezért szankcionálva volt.” (Barabás Béla mester)

„Tény és való, hogy az egy nehéz asztal, amit a marógépbe tesznek, s lehet, kiesett a csavar, leejtette, kiesett a kezéből, s annak az asztalnak volt egy olyan csővégződése, ami letört. Azt vissza is csinálta. Nem voltam ott, de nem hinném, hogy akarattal csinálta volna.” (Kiss Miklós barátja, Triumf)

„Egy szerencsétlen pléh volt az egész, amit asszonta a művezető, hogy 150 lejbe kerül, amit nekem ott felszámítottak. Végül azt mondták, azt egy ötödik kategóriájú lakatos ki kell javítsa, s oda jutottunk, hogy tényleg levonták a pénzt, kifizettem a lakatosokat, s végül én kellett megcsináljam... Nem volt ott senki, csak az a Herman nevezetű, a szerszámraktárból, az is azt nyilatkozta,

hogy nem direkt csaptam oda, mégis ők azt állították, pedig nem volt ott senki." (Kiss Miklós)

„Az apját idehívtuk, de az azt válaszolta, hogy nem tehet vele semmit, mert megveri. Az apja idős, vékony emberke... Pénzt a fiú nem adott haza, s ha nem volt elég, azt mondta, ad neki az anyja. Őt is felhívtuk." (Triumf)

(Kiss Miklós apja nyurga, középkorú ember. Az üzemből sosem beszélt senkivel – a szerzők.)

„Igen, hívattak, hogy a gyerek szemtelen. Nem csak engem, még sok szülőt. S hogy neveljük közösen a gyerekeket. Az igazgató beszélt velünk. Aztán hazajöttem, szidtam a fiam, hát mi mást tehet az ember, kérdem önöktől? (Kiss Miklós édesanyja)

– Ki mondta, hogy megverem az apámat?

– Mindegy.

– Mondja csak, hogy számoljak el vele. Mit akarhattak ezzel a rágalommal, maga érti?

„Mikor idekerült, az én kezem alatt dolgozott. Hogy miért került ide, én nem is kérdeztem, nem érdekelt. Segítettem neki, egy keveset voltam vele, éppen szerszámokat adtam, hogy tudjon ő is dolgozni. A szakiskolában utánam végzett egy évvel. Én semmi rosszat nem mondhatok róla, s különben nagyon jól dolgozik, ahogy látom, ismeri a szakmáját, becsületesen megcsinál minden munkát. Nem volt norma alatt, jól is keres. Baj vele itt abszolút nem volt." (Kiss Miklós kollégája, Unirea)

„Állandóan kötődtek, mindenért, hol a hajamért, hol... Ideje volt nyiratkoznom, de azért sem, bennem is volt egy dac...

Haragszani nem haragszom senkire, de az emberben megmaradnak a nyomok." (Kiss Miklós)

(Hatodik rész, mely egyben ajánlás)

Hogy nem vagyunk detektívek, akkor jöttünk rá, miután kinyomoztuk: Kiss Miklós mégis csak az Unireában dolgozik, ahol eleinte kerestük, s a gép fölé hajolva csodálkozik, mert valakinek a hanyagsága folytán a nagykönyvben Jánossá keresztelődött át...

Mindenkit meghallgattunk, de az igazságszolgáltatás szerepét már nem tudjuk magunkra vállalni.

Egyik helyen nem bírtak vele.

Új munkahelyén megbecsülik.

Hol az igazság? Mindenkit kielégítő választ nem tudunk adni a kérdésre. Annyi minden esetre bizonyos: akiknek szavuk volt vagy van ebben az ügyben, helyesen tennék, ha újra átgondolnák, hogyan, miért jutottak idáig a dolgok. Gondolunk itt a szülőkre s a volt munkahely KISZ-szervezetére például. Mert legalábbis meglepő, hogy mennyire nem ismerik egy olyan ember problémáit, akivel állítólag sokat foglalkoztak. Mégiscsak meghökkentő ugyanis, hogy az Unireában menten megbecsült ember lesz valaki, akitől a Triumf örömmel szabadult meg. Nem mentjük fel Kiss Miklóst tényleges hibái alól, és épp így nem tehetjük ezt a közösséggel, amelyben dolgozott.

Lezárt ügy lenne? Alig hisszük. Tanulságait jó lenne, ha az olvasók tovább bogozgatnák.

Ma mosolygok a riport eredendő naivitásán, ugyanakkor messziről megérzem a hűen rögzített élő beszéd évtizedeken is átütő, máig friss fuvallatát. A magnó azután mifelénk is szokatlanul gyorsan elfogadott munkaeszköz lett az alanyok körében. Az első öt-tíz perc némi feszültséget okozott, beszélgető-társaink mindegyre az asztalra helyezett mikrofonra sandítottak, de mert a masina egyhangúan surrogott, mi pedig láthatóan nem tulajdonítottunk neki semmilyen fontosságot, lassan személytelenné, nemlétezővé vált, „felszívó-dott". Bennünket pedig tárgyalóképessé tett: jobban odafigyelhettünk arra, amit mondtak nekünk, a témára, az árnyalatokra összpontosíthattunk, nem pedig a lejegyzés ámokfutásos ritmusára, ahogy az a klasszikus lejegyző módszer esetében történt.

Megérint ugyanakkor az a fordulat is, amit nem nyomozóként, de nyilvánvaló nyomozói módszerekkel és mindenek előtt makacssággal képesek voltunk felismerni: a riport ugyanis egy egyszerű fegyelmi jelentésből pattant ki, s nekünk igazából csak azt kellett volna leadatolnunk – mert ennyit várt el akkor a szerkesztőség, némi pedagógiai tanulsággal nyakon öntve –, miként jut oda egy fiatal szakmunkás, hogy visszakérjék tőle a szakmai iskoláztatási költségeket. Ehelyett viszont, a magnó segítségével fölfedeztünk egy hazug-ságaiba gabalyodó, kusza, felületes gyári világot, amely nem volt képes meg-becsülni a rendhagyóbb viselkedésű, de alapjában véve becsületes fiatalokat. Az új munkahelyen pedig, amely elégedett ugyanazzal a fiatallal, a magnófel-vételek szintén az emberrel való bánásmód felületes tüneteit domborították ki...

A fenti riport azért is tanulságos, mert ízelítőt adhat: így néztek ki azok a mindinkább emberi problémákra fókuszáló, korabeli termelési riportok, amelyek a hatvanas évek végének közelgő demokratizálódó hangulatát jelezték.

Ezek nyomán joggal tűnt úgy sokunk számára, hogy az újságírás megbecsült, erkölcsös, igazságszerető szakma, olyan életút, amelyre érdemes volt rálépni.

*

Sokszor megfordult a fejemben, hogy írásban is rögzítem legkorábbi emlékeimet az életből, amelyek annyira szaggatottak és mozaikszerűek, akár egy zsúfolt filmszalag ötletszerűen összeillesztett kockái.

A háborúra határozottan emlékszem. Pontosabban a háború idejére.

Szekérben ülünk, esik az eső, becsorog a pokróccal, rongyokkal fedett szekérre. A félhomályban ülök, sajog a fenekem a zötykölődéstől, anyám mellettem, elnyúlva. Némán. Apám a bakon, a kocsis mellett...

Aztán már nem vagyunk a szekéren. Sáncban hasalunk, valaki magával ránt és lenyomja a fejemet a fanyar illatú fűbe. Repülők húznak el fölöttünk, alacsonyan szállnak, bőgnek. Valami ijesztően ropog az úton, bum-bum-bumm, a robbanások hangjai.

(Ha akkor kellett volna elmesélnem, amit átéltem, nem lettek volna szavaim, fogalmaim semmire, csak érzéseim: képeim, benyomásaim. Ezek a képek mélyen bennem ülnek, a történteket mai értelmező tudatom volt képes előhívni valamiképpen. S az is lehet, hogy a bennük lévő hézagokat a maga utólagos tapasztalatából érthetővé pótolta... Ilyen bumm-bumm-bumm, a szörnyű vijjogással, még többször visszatér emlékezetemben.)

Az ágyban fekszem, anyám hirtelen felkap, a falak recsegnek-ropognak, egy kép lehull, üvege szilánkokra szakad, apám-anyám rám fekszenek, nem tudom, hányan vagyunk egy gomolyagban, hol a fejem, a lábam, a kezem, bújunk egymásba, valahol a testvérem is ott lehet, ki tudja, őrá akkorról nem emlékszem... Anyám egyet rebeg: ments meg, ments meg, ments meg...

(Későbbi megvilágosodás: mindez Sopronban történt, szőnyegbombázáskor. Apám nyugat felé tartott az Erdélyben leszerelt katonai raktárral, ahol könyvelő volt és hadapród. Mennie kellett. Anyám nem akart Kolozsváron maradni. Nénémmel és velem, meg öcsémmel a karjában elindult a tábori karavánnal nyugatnak.)

Valahol, azonosíthatatlan tájon, barakkok közt. Beteg vagyok. Napokig csak tea, rizsnyák. Orvos tiltja a táplálkozást. Vérhas. Veszek meg az éhségtől. Anyám nincs az otthoni barakkban. Hetek óta kórházban, ő másként beteg. Apám fasírtot süt a barakk előtti plattenen. Köveken áll a platten, alatta égő

fahulladék. Száraz levelet, kórókat, eldobott papírhulladékot dobok a lángokba. Sziporkáznak.

Meglátom, hová rejtik a fasírtokat. Óvatlan pillanat. Besurranok a szűk kamrába. Benne polc. A polcon meg... Tömöm a számba a ropogós, édeskés vagdalthúst. (Lóhús volt? Minden bizonnyal... Azóta se ettem jobbat.) Félek, hogy lebukom. Nem bírom abbahagyni. Még, még... Mindjárt nem marad semmi!

Kiderül a turpisság. Apám megijed, még csak ez hiányzott a vérhas mellé, lohol velem valahová. Tábori rendelő. Vizsgálgatnak. Megkopogtatnak. Hideg a sztetoszkóp. Csodálkozom, s nem értek semmit: nagyon is jól érzem magam. Jó dolog jóllakni. Az orvos nevet...

Apám most létrán áll, villanyt szerel. Megfogja a drótokat, hirtelen összerándul. 3 méter magasból bucskázik egyet a levegőben. A létra feldől, ő feltápászkodik, a kezét nehezen mozgatja. Sírok: jaj, apuka, apuka! Valaki vigasztal.

Még mindig barakkok között, kissé távolabb az udvari tűzhelyünktől, túl a szögesdrót kerítésen. Kiégett autóroncsok és csenevész bokrok között. Égett gumi- és fémszag. Meg a benziné. Beülök az egyik kocsironcs kibelezett ülésére. A kocsi alváza alatt satnya fű, bogarak nyüzsögnek. A kormánykereket forgatom. Átható motorbűz. Szeretem. Aztán elvonszolnak: nem szabad, robbanhat. Nem értem. Sajnálom a játékot. Pilótaszemüveg is volt a kabinban. Felteszem. Apám messzire dobja. Semmihez nem nyúlni!

(Később elmesélik: Ausztriában voltunk, amerikai fogolytáborban. A menekültkaraván megadta magát az amerikaiaknak. Addig éltünk ott, amíg vége lett a háborúnak.)

Ponyvával letakart kis teherautóban hasalunk, ládákon, haza utazunk. A ponyva és a ládák között épp hogy elférünk. Mindig sötét van, tilos beszélnünk. Határvizsgálat. Katonák. Az egyik ládában világvevő rádió. Telefunken. Zöld varázsszeme csodálatosan világít éjszaka a szobában. És búgó hangon beszél. Időnként vijjog. Anyám fülembe suttog: csitt, ha megtalálják, elveszik. Most egy vagyont ér. Én fekszem azon a ládán. Meg az anyám. Ránk szólnak: lefelé, ki akarják nyitni. Mi lesz? Egy katona máris feszíti, reccs, a felső deszkák meglazulnak. Valami mozdul, surran, a katona szeme közé szökik. Jujj, egy egér! Visítunk. A katona hátraugrik, visszanyomja a léceket. Indulás!

(A rádiót később eladjuk, árából lakást tudnunk venni Kolozsváron, ahol korábbi lakásunkat lebombázták. A rádió még sokáig működik: a Bolyai egyetem vásárolta meg, utoljára az egyetem tanári kantinjában láttam működni; éveken át mint családtagok, mi gyerekek is ott étkezhetünk, a nagy szegénységben jól jön az olcsó, kifőzdei étel, anyám is dolgozik, mi mindig a rádió melletti asztalt szemeljük ki, ott szeretünk enni, ha történetesen foglalt, kivárjuk

a testvéreimmel, amíg felszabadulnak az ülőhelyek, nézem a készülék zöld szemét, mély búgását hallgatom: Kossuth Rádió, Budapest...)

Csak az öcsémmel jöttünk haza, nénénk ott maradt a kórházban, Ausztriában. Tífuszt kapott, majd skarlátot, és teljes felgyógyulásáig nem engedték ki. Anyámék siettek haza, nehogy végleg lezáródjon a határ Erdély felé. A kislányt egy ismerős, ugyancsak kórházi beutalt, tífuszos katona gondjaira bízták...

Hosszú hónapokon át nem tudunk semmit róluk. Körben lezárulnak a határok, anyám sír, apám vigasztalná, de nem tudja, hogyan.

Reggel van, nagyanyáméknál lakunk, mindenki egyetlen családi házban, szűken vagyunk, nehezen alszom, a felnőttekkel egy szobában, sokat beszélnek, néha verekednek is, sírnak, majd kibékülnek, nem tudom, hogy van ez, mindig visszaalszom. Talán csak álmodok? Mindent álmodok?

Reggel van, rácsos kapu és kerítés nyílik a csöndes utcára, ott áll egy katona, ölében egy kislány, bújik a köpenyébe, szégyenlős. A katona: aki a kórházban maradt nénémmel. Itt vagyunk, mondja. Megjöttünk. Hosszú út volt...

Nagybátyám, termetes ember, egyből átugorja a kerítést, magához öleli a két vándort. Apám a kapuzárral bajlódik, nagy öröm. Néném ül, szégyenlősen mosolyog. Ismerem is, meg nem is. A felnőttek mesélnek, beszélnek. Anyám a megkerült lányát cirógatja.

Közben már a kisebbik öcsémmel terhes. Akit ugyancsak lánynak várunk...

Itt megszakad a tetten érhető kora gyermekkori film.

*

Nagyon messzire kell így is visszaszaladnom az időben ahhoz, hogy egyáltalán halvány reményem legyen tisztán meglátni: hol is történt az első letérés, tévelyedés. Lehetséges-e ilyen, legapróbb részletre kiterjedő időutazás? Biztos, hogy fel tudok idézni minden lényeges epizódot, fordulatot, amelyek az életpálya irányát alakították?

Gyermekkori csínyjeim eléggé halványan és gubancosan élnek bennem, egymáshoz préselődve időben és térben, ráadásul még nem igazán állnak össze egységes vádirattá a szememben. Mindjárt fel is mentem magam azzal, hogy minden gyermek csintalan, felnőttként pedig jaj annak a lurkónak, aki hátratett kézzel éli le a gyermekkorát!

Vagy mégis csak akkor lazul ki először, éppen csak egy fikarcnyit, az erkölcsi mércéhez való ragaszkodás léckerítése?

Annyi bizonyos, hogy az ember olyankor nagyon, de nagyon szeretne jó lenni. Sokszor ábrándoztam azon, s nem csak vallásos neveltetésem okán, hogy márpedig én leszek a legjobb ember a világon, amiért aztán mindenki csak szeretni fog, csupa hálával és szeretettel, tisztelettel vesz körül, s ez annyira magával ragadó perspektíva volt, hogy egyebet nem is kellett volna tennem, mint ennek megfelelően szót fogadnom, udvariasnak, előzékenynek lennem, meg igazmondónak, segítőkésznek, bátornak, rettenthetetlennek...

Ehhez viszont már nem volt meg a kellő fegyelmem.

Meg aztán adódtak közben, előbb ritkásan, később gyakrabban olyan kritikus pillanatok, mint amikor például vándorcirkusz érkezett s telepedett meg a kolozsvári sétatéri focipálya mellett.

A pillanatok alatt felhúzott óriási körsátor, a színesre pingált lakókocsikból ki-be szálló, tarka ruhás fura emberek, a tömény istállószagú manézs, a szűk ketrecekben szorongó, idegesen fészkelődő, olykor elbődülő vagy felvakkantó vedlett állatok, a tükrös panoptikum, a kígyóbűvölő, a jövendőmondó asszonyság, a késdobáló, a kettévágott hastáncos megannyi kábszerrel felérő vonzerő és csábítás voltak. Tapasztaltabb társaink egyszerűen besomfordáltak – mindközönségesen: belógtak – az alul csak itt-ott rögzített ponyva alatt, s amikor már területen belül voltak, ott bukkantak fel, ahol éppen akartak. A lebukástól tartva, sehogy se mertem példájukat követni, bár átkozottul sóvárogtam a bejutást, de csak akkor lettem volna igazán nyugodt, ha jeggyel mehetek be, mint a többi becsületes halandó. No de a pénz!

Előbb azt a pár garast költöttem el, amit anyámék az iskolában forgalmazott és kötelező megvásárlásra felkínált vallásos gyerekújságra adtak, amit úgymond minden rendes gyermeknek kötelessége volt olvasni, és mi igazán rendes gyerekek akartunk lenni. Csakhogy a pénz elúszott a cirkusz háza táján, az apáca néninek pedig, aki ambiciózusan behajtotta volna rajtam, hirtelenében azzal mentegetőztem, hogy szüleim elfelejtettek adni. Nem baj, mondta, behozod holnap... Ez, mentségnek, kétszer megjárta, de már harmadik figyelmeztetésre igen csak töprengtem, mit is mondok otthon? Kínos szorultságomban arra fanyalodtam, hogy otthon is lódítottam egyet: sajnos, az újságpénzt elvesztettem az utcán. Mikor elindultam az iskolába, még megvolt, de biztosan kihullott a zsebemből, bizonyisten! Apám fejét csóválta („De több elvesztésről ne halljak ám!”), még ez egyszer leszámolta a pénzt, én pedig repeső szívvel loholtam vissza a követelőző apácához; szerencsére, ezúttal megmenekültem. Cirkuszban is voltam, meg jó gyerek is maradtam, a hullámok elsimultak, senkinek nem lehet panasza rám, hiszen a kezemben ott van a keresztény újság...

Bár beértem volna ennyivel! De a cirkuszbeli titkos látványosság még jobban meghozta az étvágyamat. Tudtam, anyámék hol tartják a házipénzt, amivel a család számára a mindennapit beszerzik. Mindig állt ott egy köteg az éjjeliszekrény fiókjában – hogy mennyi, azt ma már nem érem fel ésszel, azt se tudom, mifajta pénzek járták a negyvenes évek végén, de azt tudom, hogy valahányszor vásárolni kellett valamit, anyám vagy apám csak benyúltak a kicsi fiókba és kiemeltek onnan néhány papírpénzt. Nekem akkor úgy tűnt, pénzben nem volt hiány, s ha egy-két bankót el is emelek a fiókból, a kutyának se tűnik fel. Jut is, marad is. Mi az – a többihez képest?

Háromszor jártam rá azon a héten a kis fiókra, s ugyanannyiszor vettem ki pénzt belőle, majd rettegve a leleplezéstől, háromszor csempésztem vissza reszketve a nyavalyást. Sehogy se vitt rá a lélek, hogy elköltsem... Aztán végül mégis csak elszántam magam és – lesz ami lesz, zsebembe csúsztatva a bankót, meg sem álltam a cirkusz bejáratáig.

Izgatott tülekedés, sorállás fogadott a pénztárnál: szombat volt, délután, mindenki ráért, családok, gyerekek, felnőttek gyúródtak az egyetlen bádogbódé körül. Szerencsém volt gyermeki méretemmel, így könnyebben előreférkőztem a felnőtt lábak között. Örvendett a lelkem, hogy a jegyváltás után is még egy jó maroknyi pénzzel maradtam. Máris elgondoltam, mekkora adag cukrásztésztára és savanyúcukorkára fogom majd azt beváltani.

A bejáratnál két suhanc állta el utamat, s a jegyet kérték. Fegyelmezett lévén, odaadtam. Elvették, zsebrevágták. Ettől meghökkentem, s próbáltam legalább a felét visszakérni, de leintettek: itt nem tépdesnek, ez így szokás. Tűnés, nyomuljak befelé! S a nagyobb nyomaték kedvéért még jól faron is billentettek. Betámolyogtam. Leültem egy padra s vártam az előadás kezdetét. Aztán észrevettem, hogy a nézők többsége kezében szorongatja a kettétépett sárga belépőjegyet. Gyanút fogva a bejárathoz szaladtam. A suhancok sehol. Helyettük egy öreg, félig kopasz néni álldogált, szaporán tépdeste a jegyeket az emberek kinyújtott kezéből, anélkül, hogy elvette volna tőlük a papírszeletkét.

Akkor jöttem rá, hogy engem csúfosan átvertek. Szabályosan elrabolták tőlem az érvényes jegyemet. Szörnyen éreztem magamat. Rettegni kezdtem. Hogy időközben felfedezik az én jegytelenségemet, és akkor még a rendőrség kezére is adhatnak. (A rettenet, a félelem csúcsát számomra a rendőrök jelentették sokáig...)

Akár a házipénz megdézsmálása előtt, most is ketten birkóztak bennem: egy valaki, aki mindenáron szerette volna végignézni az előadást, egy másik pedig, aki minél hamarabb szabadult volna a kutyaszorítóból. Nem elég, hogy az otthoni pénzlopás csúfosan visszarúghat, még itt is botrányba keveredjek?...

Addig feszengtem, vívódtam, ténferegtem a bejárat és a nézőtér között, amíg egyszer csak kint találtam magam a kerítésen túl, a sétatéren. Ott voltam hát, ahonnan elindultam. De mégis csak egy „bűnnel” kevesebb volt a rovásomon – próbáltam vigasztalódni. Az akkor meg se fordult a fejemben, hogy a szándék legalább annyira elítélendő, mint maga a tett. Az, hogy pillanatnyilag megúsztam a cirkusziak szigorát, számomra azt jelentette akkor, hogy a múló ijedelmen kívül nem történt semmi. Most már csak az otthoni helyzetből kell kivágnom magam.

Ez volt a nehezebb: apám nagyon szigorúan elővett.

Ha jobban felidézem magamban enyhén redős homlokát, elboruló arcát, a tekintetembe mélyedő, kérdő szemjátékát, akkor azt hiszem, inkább szomorú volt és keserű, amit akkor a félelemtől nem vettem rajta észre. Csak a haragot, az indulatot, a lobbanást, a rajtam keresztül átlátó mindentudást érzékeltem. Jóformán haza sem értem, ő már mindent kitalált. Azt ugyan konkrétan nem tudta, mire ment el a pénz, de hogy az én kezemhez tapadt a hiánya, abban egy pillanatig sem kételkedett. Két napig nem tudtam magamhoz térni, szerettem volna meg nem történtté tenni a dolgokat. Szüleim nem szóltak hozzám. Ráadásul mintha testvéreim is elfordultak volna tőlem. Nem éreztem magam annyira vétkesnek, amekkorát bűnhődnöm kellett. Annyira sajnáltam magam, mintha ártatlan bárány lettem volna, akit igaztalanul meghurcolnak, befeketítenek. Az önsajnálat szomorúsága volt az egyetlen menedékem.

Majd csak azért is megmutatom a világnak, hogy becsületes ember vagyok...

Apám a negyvenes években, mielőtt a Bolyai egyetemre került volna, gimnáziumi tanár is volt a kolozsvári piaristáknál. Amennyire emlékszem, szerették a tanítványai, legalább is nekem váltig állították azok a nagyobb srácok, akik osztályából sűrűbben megfordultak a lakásunkon is. Hogy éppen mit kerestek nálunk, nem tudnám megmondani, de valamennyien kimondottan szimpatikusak voltak nekem, mert nagyobbak voltak nálam, mégis szóba álltak velem, ráadásul annyira barátságosan, mintha közéjük tartoznék.

(Akkor még nem sejtettem, amit ma már bizonyosan tudok: az udvariasság és a kedvesség a tanár úr csemetéjének szólt, nem pedig szerénységemnek; ha apám történetesen nem az, ami, engem a kutya se vesz emberszámba – és ezen nincs mit csodálkozni...)

Igyekeztem én is viszonozni ennyi bizalmat és nagyvonalúságot, s ugrásra készen figyeltem, mivel járhatok egyiknek-másiknak a kedvében. Így aztán nem okozott különösebb gondot, amikor egyikük, miközben egy selyemcukorkával kedveskedett nekem, megkért rá, szerezném vissza apámtól

azt a riasztópisztolyt, amit az „öreg” – így nevezték – nemrégiben elkobzott tőle, mert matematika órán a szerszám véletlenül kiesett a táskájából, amikor a leckefüzetet akarta elővenni, s mert ráadásul csőre volt töltve, a padlóra esvén, óriásit pukkant... Apám akkor azt mondta neki – fűzött tovább a srác –, hogy csak pár napról van szó, ennyi lesz a büntetés, amiért tiltott tárgyat hozott az iskolába, de úgy látszik, az öreg megfeledkezett róla... Nem csoda, hiszen egy tanárnak sok a gondja, annyi felé kell figyelnie... Én viszont segíthetnék a helyzeten, csak föl kellene derítenem, hol tartja az öreg a diákoktól elkobzott tárgyakat; mert ne képzeljem, hogy ő volt az egyetlen, aki az iskolából póruljárt apámnál, majd meg fogom látni, egész arzenálnak kell valahol az íróasztala mélyén lennie. És azt is meglátom, pisztolyt pisztoly hátán találok majd ottan... Hogy könnyebben tájékozódjak, részletesen leírta nekem a pisztoly külalakját, megkülönböztető jegyeit... Igaz, én akkor még csak hallomásból tudtam valamit a riasztópisztolyokról, addig egy sem járt a kezemben, sőt, a működésükről is csak ködös elképzeléseim voltak.

A megbízatás izgalmas, szívdobogtató kalandnak tűnt. Én pedig imádtam a kalandokat, valósággal égett tőlük az arcom, valahányszor egynek-egynek a kellős közepében találhattam magam. Pillanatra se fordult meg a fejemben, hogy visszakoznom is lehetne, hogy netán nem mindenben az apám diákjának, hanem történetesen apámnak van igaza a nyavalyás pisztoly-ügyben. Gyerek-fejjel gondolkoztam, gyerekszívvel éreztem, és őszintén hittem a nagyobbaknak, hiszen olyan jó és megnyugtató volt, akár egy megbízatás erejéig is közéjük tartozni.

Türelmetlenül lestem az alkalmas pillanatot. Amikor sem a szüleim, sem a testvéreim nem csíphetnek rajta. Egy vasárnap délelőtt aztán végre felvirradt az én napom. Templomba mentünk, mindahányan, de miközben javában tartott a mise, én észrevétlenül megléptem iskolatársaim mellől. Otthon csak a cseléd-lányunk főzött-sütött a konyhában, javában igyekezett az ebéddel, vasárnapi kimenőjére készülődve. Ahogy számoltam, legalább egy negyedórányi időm volt a kutakodásra.

Apám dolgozószobájában minden simán ment. Hányszor láttam, hogyan nyitja-zárja íróasztalán az ajtókat és a nagy fiókot! A korábbi fiókos affértól időben s érzelmileg annyira távol kerültünk, hogy ismét reménykedtem: a mostani akciót nem kell megtudnia senkinek.

Egy kulcs, amely a nagy fiókot nyitotta, mindig egy mélykékre festett, kínai fakazettában állt, a vendégek számára tartogatott illatos cigaretták mellett. A fiókban egy kötegen lógott az a kulcs is, mely az ajtókat nyitotta. Éppen csak meg kellett találnom, hogy a tucatnyi kulcsból melyik az odaillő. Pimasz szerencsém volt: a második kulcs máris talált.

Az egyik ajtó mögött, ott is a legalsóbb – a többinél jóval öblösebb – fiókban megtaláltam a fegyverlerakatot. Legalább tíz pisztoly hevert ott, de voltak még zsebkések, tőrök, gombfocijátékosok, szájmuzsikák rogyásig – arzenál mellett bazár. Meg rengeteg apró dugócska, egyik oldaluk papírral beragasztva. (Megbízóm előzetes leírása szerint azoknak kellett a lövedékeknek – ún. patronoknak – lenniük...)

Nem értem rá csodálkozni, kedvemre nézelődni, pedig a kutatás felkeltette az érdeklődésemet az íróasztal egyéb rekeszei iránt is. Lemondóan sóhajtottam, gyorsan kikerestem a kérdéses pisztolyt, hozzá felmarkoltam tizenöt dugólövedéket, a magam számára egy ügyes kis bicskát – jut is, marad is alapon –, minden zárhatót visszazártam, a kulcsokat vissza a rejtekhelyre, s iszkoltam eltüntetni a zsákmányt a fáspincében, ahol a nedves homályban, a pókhálós farakások mögött – meggyőződésem szerint – bármit nyom nélkül fel lehet stószolni. Hiszen csak én tudtam róla, másnak meg hogy jutna eszébe éppen ott keresni!

„Sikeres” akciómnak természetesen híre ment, apám tanítványai közül egyre többen „barátkoztak” velem, hivatkozván az előzményekre, s én valahogy egyiknek sem tudtam nemet mondani, hiszen ha az első esetben természetesnek találtam, hogy segítenem kell, miért tagadnám meg a többitől? S még akkor is így okoskodtam, amikor már éreztem, hogy valami nincs rendjén. A fiókban ugyanis vészesen apadt a „letartóztatott” fegyverek mennyisége, ami előbb-utóbb szemet szúrhat apámnak. (Mint ahogy szemet is szúrt – derült ki később –, de ezt ő annak a számlájára írta, hogy nem vezetett pontos nyilvántartást az elkobzásokról, és belenyugodott, hogy ő emlékszik rosszul a részletekre...)

Végül is úgy buktam le, hogy az egyik srácot apám ismét rajtakapta az órán: riasztó fegyvert rejtegetett a táskájában. Szigorúan megrótta visszaeső volta miatt, sőt, amikor alaposan megszemlélte a játékszert, ráismert:

– De hiszen ezt én egyszer már elkoboztam tőled. Hogy került vissza hozzád?

A diák úgy vélte megúszhatónak a dolgot, hogy őszintén köpött. Utána már csak az én bevallásom következhetett. És mint addig is, minden ilyen kitudódás után, nagy megkönnyebbüléssel szabadultam a bennem feszülő, terhelő részletektől.

Apám akkor megtiltotta, hogy még egyszer az íróasztala, sőt, hogy a dolgozószobája közelébe menjek. Amit én helyben meg is fogadtam ünnepélyesen, de mert nem láttam be igazán, hogy amit tettem, azzal magamnak ártottam a leginkább, s mert kíváncsiságomtól hajtva időközben mást is fölfedeztem apám fiókjaiban, makacsul hajtogattam magamban: ezt most megígértem ugyan, de ha résen, és a továbbiakban még körültekintőbb leszek, akkor talán nincs veszve minden...

Sok mindenre már nem emlékszem az íróasztal leltárából, de amire igen, arra nagyon. Behunyt szemmel is látom, mintha kéznyújtásra lenne tőlem.

Látom például a rikítóan elegáns külföldi bankókat (akkor még nem tudtam, hogy azok, de hamarosan megtapasztalhattam), szép színesek és olyan érdekes, furcsa illatuk van (később sokszor hallottam ugyan, hogy a pénznek nincs szaga, de én már akkor tudtam, hogy nagyon is van – magán hordozza mindazok jellegzetes, töményen összesűrűsödött, megavasodott, nehéz szagát, akiknek a kezén ismeretlenül átvándorolt).

Látom mellettük azokat a furcsa nyomtatványokat, amikről le-levagdostak egy-két kockányit, ha ruhaneműt vagy háztartási holmit vásároltunk a háború utáni években, akkoriban „pont" volt a nevük (hogy tulajdonképpen mire valók és milyen szerepet játszottak életünkben, szintén későbbi megvilágosodás eredménye).

Látom továbbá azt a néhány kártyacsomagot, amelyek lapjain különféle titokzatos rajzok és ábrák vannak, más-más színben és elrendezésben (később kiderül, hogy egy magyar, illetve egy francia kártya paklija volt a fiókban, no meg egy tarokk kártyáé, sőt az is, hogy e szerencsejátéknak titulált holmikat egyáltalán nem volt tanácsos akkoriban nyilvánosan mutogatni, mert könnyen rásüthették az emberre, hogy burzsuj módra nyerészkedni óhajt vele).

És látok egy egyenes szárú, kurta pipát (majd a nevét is megtudom: angol pipa, matróz pipa, s elégedetten szopogatom, agyaram közé veszem magam is egy rövid, átmeneti időre úgy 30 és 40 éves korom között), néhány ezüstösen csillogó (kiderül majd: tábori) öngyújtót, átható benzinszagot árasztva, közvetlenül mellettük (szintén tábori) egymásba csúsztatható evőeszközök: konzervnyitó, kés, kanál, villa, valamennyiük alumínium nyelére bepréselve egy-egy sas körvonalai, amely karmai közt egy furcsa, keresztszerű alakzatot tart (megtudom: a hitleri Németország felségjelei, az alakzat neve horogkereszt; majd jóval később, hogy nyugodt lélekkel használni is lehessen azokat, apám köszörűkővel türelmesen lecsiszolta a jelzéseket, de ott maradt helyettük a gyógyíthatatlan „heg"...).

Meg talán még egy gázmaszkra is emlékszem, aminek szintén furcsán áporodott (azóta megtudtam: gumi) szaga volt, különösen ha az ember kínlódva felerőszakolta a fejére, arcára... De a próba nem tarthatott sokáig, siettem le is tépni azonnal, mert alatta valósággal fuldokoltam...

Mindezekről kérkedve meséltem a nagyobb fiúknak a bérházainkat egyesítő közös grundon, akik – emlékezetem szerint – tátott szájjal hallgatták „felfedezéseim" leltárát, majd hol a bankókat, hol a pontokat, a kártyát meg az öngyújtót kellett rendre kicsempésznem a részükre – helyettük egyszer tök-

magot, máskor medvecukrot, egyszer meg valódi nyalókát kaptam, de olyan is volt, hogy fizetség fejében egyikük két alkalommal is megcsónakáztatott a sétatéri tavon, ami azért volt mindennél csodálatosabb, mert egyedül sosem mertem volna beülni egy csónakba, így viszont kedvemre élvezhettem a kurta (fél órásra méretezett) vízi kirándulások minden elképzelhető örömét. (Amit leginkább szerettem: belelógattam a kezemet a vízbe, s ahogy a csónak siklott előre, éles barázda maradt a kezem nyomában a sötétzöld víztükrön...)

Ezúttal is viszonylag hamar lelepleződtem: az egyik bankót (dollár volt, ha jól emlékszem) az egyik nagyobb srác apja váratlanul elcsípte, s a delikvens bevallása alapján a nyomok egyenesen hozzám vezettek.

Időben mindez nagyjából ugyanarra a pár évre esett, amit a negyvenes évek végének neveznek, tehát szüleim joggal tarthattak visszaesőnek. (Abban nem vagyok biztos, megsejtették-e viselkedésem valódi gyökereit – az átlagosnál felfokozottabb kíváncsiságot és szereplési vágyat, ambíciós kényszert? – saját diagnózisom...) Mai eszemmel tökéletesen megértem, sőt át is élem apám mérhetetlen, ám tehetetlen dühét (az irántam való szeretete ugyanis meggátolta abban, hogy indulataihoz mérten cselekedjen), hiszen kis híján bajba sodortam az akkor még hat tagú családot, s nem csak azáltal, hogy például valamennyiünket megfosztottam egy havi ruhavásárlás lehetőségétől, hanem jócskán megcsapoltam azt a kis pénztartalékot, amit apámék a háború után a nehéz időkre rejtettek el. (Ráadásul az idegen valuta rejtegetése, birtoklása akkortájt szigorúan tilos, törvénybe ütköző cselekedet volt...)

Most is hallani vélem apám kétségbeesett hanghordozását, ahogy magyarázni próbálja nekem – akkori eszemmel sajnos, nehezen fért a fejembe –, milyen kihatásokkal is járt újabb „csínytevésem”, s amennyiben így folytatom, kénytelenek lesznek javítóintézetbe adni, amit úgy képzeljek el, mint egyfajta gyerekbörtönt, ott aztán majd móresre tanítanak.

Végül is, ez a fenyegetés hatott. Egy ideig nem okoztam fejfájást odahaza. Bár lehet, hogy könnyen okozhattam volna, ámde a magam részéről én is nagyon igyekeztem: még tökéletesebben álcázni magamat.

Azt mondják, gyermekként, kamaszként simulékony gyerek, amolyan jófiú voltam. Fentebb elmesélt kilengéseim is tulajdonképpen bennem nőttek igazán naggyá, látszatra a jófiúság álcája alatt történtek. Hiszen egy pillanatra sem ellenkeztem a szüleimmel, a felnőttekkel, erre mindig vigyáztam, látszatra tehát minden rendben volt velem, csupán a mélyben, ahová nehezen hatol le a sietős, a dolgokat kényelmes sémákba rendező tekintet, alakultak furcsán, mondhatni: torzultak el a dolgok.

Korabeli fényképek tanúsítják: enyhén pimasz, de egészében véve angyali arcom, arany szőkeségem megtévesztette a világot, márpedig nagyon szerettem volna, ha ez a benyomás tartós maradna környezetemben. Óvatosan kerültem a konfliktusokat, amennyire csak lehetett, ezért vágyaimnak, szándékaimnak rendszerint rejtezkedve, a külvilágot kizárva, legtöbbször magányosan igyekeztem érvényt szerezni. Ezt a külön bejáratú életet, mely ha nem vigyáztam, könnyen kifakadhatott volna, mint a begyulladt vakbél, magamnak kellett ellenőriznem, kordában tartanom, álcáznom, időről időre átmentenem.

Az iskolában könnyűszerrel sikerült elsajátítanom, majd működőképesen kipróbálnom a tanulással és a feleléssel kapcsolatos szélhámiák legtöbb klasszikus fogását. Nem egyszer órák előtt, szünetben, szorgalmasabb társaiméról másoltam le a házi feladatot sietősen (matematika, nyelvtani elemzés, tesztpéldák, kísérletleírások stb.), s nem azért, mintha magam ne tudtam volna azokat megoldani, hanem mert otthon egyébre fordítottam a tanulásra kiszabott időt. Egyszer-kétszer majdhogynem lebuktam, méghozzá éppen akkor, amikor az volt az elbizakodott meggyőződésem, hogy remekül működik a „gépezet", és csak az húzott ki a csávából, hogy a leckét másolgatva egyúttal könnyűszerrel megértettem s el is sajátítottam a feladatot, éppen csak az erőfeszítés, a Heuréka-élmény nem volt az enyém, azt kölcsönvettem, eloroztam. De hát ebben nem voltam egyedül, s éppen ez volt a dologban a vonzó: sikerült jó teljesítménnyel besorolnom az átlagba.

Azt se mondhatom, hogy megátalkodott élősködő voltam, hiszen e leckeipar kölcsönösségi alapon működött – előfordult, hogy bizonyos tantárgyakból (pl. irodalom, orosz nyelv, francia) én voltam a „minta", akitől a tudás gyümölcse percek alatt megsokszorozódott az osztályban. A jelenből visszatekintve úgy hiszem, inkább ésszel voltam csibész, bár egy alaposabb próbatétel biztosan kiderítette volna, hogy az így szerzett ismereteim mennyire felszínesek. Tulajdonképpen ennek tudható be, hogy általános műveltségemben mindig is voltak hézagok, s tovább is jókora „sajtlyukak" keletkeztek.

Nem idegenkedtem a diszkrét puskázástól, a súgás műveletétől sem, s ha egyszer-kétszer tetten is értek, mindez nem érintette a rólam kialakított mintatanuló-képet; valahányszor felszólítottak, szabatosan feleltem (elvégre bonyolult valószínűségi táblázatokat vezettünk arról, hogy kiszámíthassuk: kinek van nagyobb esélye egyik vagy másik napon a felelésre, s determinációs tényezőként szerepelt az is, hogy ki mennyire állt gyengén egyik vagy másik tantárgyból, kinek volt az átlagosnál kevesebb jegye, ki hiányzott sokat, avagy kikre pikkelt éppen a szaktanár), a leckéim megvoltak (én tudom, hogy), a dolgozataim sikerültek, az órákon nem fecsegtem túl a többieket (inkább a pad alá rejtett könyvet bújtam, s ha a tanár olykor látta is ezt – mert egész biztosan nem volt vak, s az élet azóta megtanított: csak azt nem látjuk, amit nem akarunk –, tudásszomjamnak tudta be magában; igaz, olykor azért figyelmeztetőleg

rákérdezett: miről is beszélek e pillanatban? –, de a jótékony súgás a közvetlen szomszédban remekül működött minden időkben), a szünetekben nem hangoskodtam, nem bakalódtam, nem szemtelenkedtem a tanárokkal...

Na, még csak az kellett volna: jó páran közülük személyesen is ismerték apámat-anyámat, az álcázás e téren is rendkívüli figyelmet és szüntelen készenléti állapotot igényelt, hogy a rólam kialakított kedvező sablonkép ne torzuljon, s nekem csak arra kellett ügyelnem, hogy ezt az istenadta tőkét valahogy túl hamar el ne herdáljam.

Nyolcadikig, ami a gimnázium – ha úgy tetszik: líceum – kezdetét jelentette, viszonylag rendben mentek a dolgok iskolai életemben. A tanári értékskálán tartósan megvolt a bérelt helyem, arról szerencsére soha nem billentett ki semmilyen váratlan körülmény.

Egyedül a tornával álltam hadilábon, mert egyik napról a másikra – mint kiderült, valamilyen kamaszkori hormonzavar folytán, legalábbis ez a magyarázat maradt meg emlékezetemben, s most már senki sem él azok közül, akiket megkérdezhetnék – függőleges növekedés helyett aggasztóan hízni kezdtem, s ahogy megboldogult tanárom, Bartha Béla mindegyre a fejemre olvasta, úgy mozogtam, viselkedtem a többiek között a tornateremben, mint a tordai malac, aki a fenekével megy a vályúnak. Bartha bátyánk apámnak ugyancsak jó ismerőse volt, akár meg is eshetett volna rajtam a szíve, de mit tegyen, ha ki nem állhatta az elhízott gyerekeket, ezért sehogy sem tudott felengedni irányomban olyan mértékben, hogy általános előmenetelemhez illő jegyekkel díszítse ki az osztálynaplót.

Nyolcadikba felvételiznünk kellett, az addigi osztály fele elhasalt, helyükre máshonnan érkeztek ismeretlen srácok, a családias mezőny alaposan átrendeződött. A középiskolai anyag egy jókora ugrással mintha az általános iskolai fölé került volna, számomra mindenképpen, kezdtem nagyon elveszíteni a fonalat, ráadásul az addig begyakorlott és bejáratott kölcsönös segélynyújtási technika sem működött már a megszokott módon. Nyolcadik előtt egy nagy játszóterem volt az osztály: szinte kivétel nélkül mindenki gombfocizott, bajnokságokat rendeztünk, egymáshoz jártunk, bélyeget gyűjtöttünk, csereberéltünk, rákaptunk a dohányzásra...

Ez a furcsa, csököttségében is jelentéses gyermekkor három jellegzetes karcolatomon is kitörölhetetlen nyomot hagyott. A sok-sok esedékes emlékkotrás helyett mintha jobban érzékeltetnék az ötvenes évek eleji történések gyermeki légkörét.

Winnetou búcsúzik

Azon a tavaszon rengeteg volt a káposztalepke. Jöttek reggelenként, libbenő rajokban, átröpülték a deszkakerítést: nem tudni, honnan bújtak elő, de cikáztak szüntelen, s az udvar túlsó végén az ég felé emelkedve beleolvadtak a színesedő kékségbe.

Egyik nap a nagyobbik öcsém, akinek mindenféle barátai voltak szerte a városban, azzal a hírrel állított haza, hogy csináljunk rögtön lepkehálót, mert a hulladékgyűjtő kétezer lepke teteméért bőrlabdát ajándékoz. Persze, azonnal otthagytam Winnetout – éppen Old Shatterhanddel kellett találkoznia –, magára hagytam, gondoltam várakozik még rám egy keveset a vadnyugati prériken, míg lova szikkadt füvet harap.

Odahagytam őket, mert a bőrlabda ígérete megdobogtatta a szívemet: évek óta vágytunk egy ilyen labdára.

Anyánk komódja kincsesbánya volt: lyukas selyemharisnyái éppen megfeleltek. A kamrából kopott cirokseprűt csentünk, melynek nyelére hálót kötöztünk. Szereztünk még egy műanyagzacskót, s azon az éjszakán sokáig hánykolódtunk álmatlanul.

Korán reggel izgatottan költöttem a fiúkat, csöndben surrantunk ki a megrekedt levegőjű szobából; künn hűvös volt a hajnal, mert hullt a harmat, de már özönlöttek keletről a lepkék, ott táncoltak a fiatal meggyfák között, s nekünk csak eléjük kellett állnunk, kellős közepébe a fehér forgatagnak s kiáltozva, szökdécselve eredni egy-egy tömöttebb raj után. A hálóban vergődő példányokat kisebbik öcsémnek adtuk, aki valamennyit szorgalmasan lefejezte, s a nagy, zörgő műanyagzacskóba süllyesztette őket. Időnként odakiáltott: – Már tizenöt van! –, s mi akkor elkeseredtünk, dühünkben még vadabbul vámoltuk a bőven ömlő lepkerajt... De aztán kijött hozzánk anyánk, gyanakodva firtatott, mi ez a nagy viháncolás és mit csinálunk annyi lepkével, persze megnyugtattuk, hogy ez csak játék, különben úgyis sok a lepke... – szóval nagyobbik öcsém, aki még csak elemibe járt, de már konyított valamit a természetrajzhoz, szabályszerű előadást tartott a kártevő rovarokról. Az igazi célt, a labdát, nem árultuk volna el semmi pénzért, mert akkor oda a meglepetés varázsa, mikor majd eléjük állunk, anya és apa elé, hogy íme itt ez a labda, amely a miénk, és így meg így szereztük...

Pontosan száztizenöt lepkénk volt már akkor. Az iskolából rohanvást igyekeztünk haza. Kicsi Öcsi, aki még nem járt iskolába, izgatottan fogadott: – Huszonötöt fogtam, huszonötöt fogtam! –, és már iszkolt is a zacskóért. Bekaptuk az ebédet, s alkonyatig még vagy hetvenet sikerült lekapcsolni a menekülő áradatból. Ez nagy szó, mert a délutáni lepkék már ravaszabbak

voltak, nem repültek oly ostobán kezünk ügyébe, fürgék voltak és fickándik, s az utolsó pillanatban legtöbbször kitoltak velünk – megugrottak.

Reggel ismét korán keltünk. Gyűltek, gyűltek a fejetlen lepkék, anyánk morgolódott, hogy most már nem törődünk egyébbel, csak ezekkel az utálatos rovarokkal, meg hogy valamikor tanulni is kell, ám sem a szép szó, sem a zsörtölődés nem használt. Második napon már négyszáz tetem körül tartottunk, harmadnap (vasárnap) számuk elérte a kilencszázat. Lélekben megerősödtünk, szívósak voltunk, mint a hétpróbás vadászok, csak kicsi Öcsi zavarodott bele végül a számolásba, s akkor megnyugtattuk:

– Majd a végén összeszámolod, inkább te is csinálj egy lepkehálót.

Már vagy ezerötszáznál tarthattunk, amikor bekövetkezett az, amire nem számítottunk: a lepkék kezdték elkerülni udvarunkat. Most is nagy hullámokban érkeztek ugyan, de nem hussantak át az udvar egész hosszán, hanem csak egyik sarka fölött libegtek kihívóan, s abban a sarokban, jókora területen, történetesen buján tenyésző, mérgeszöld csalánok nőttek. Nem tudom, hogyan jöhettek rá titkunkra, vagy valamiféle jelzéseket adtak le társaiknak, tény az, hogy óvakodó táncukban volt valami csúfondáros, s ez mindhármunkat felbőszített... Ezután kimerészkedtünk az utcára, ahol aztán a kerítés fölött kiözönlő lepkék mégis csak a hálónkban végezték. Pár napig vadásztuk őket így, mire végleg elmaradtak. Apánk azt mondta nagy dohogva, hogy most már aztán elég, lejár a szezonjuk s üljünk le... a könyv elé. Megszámoltuk a zsákmányt: ötvenöt hiányzott még a kétezerig. Kicsi Öcsi sírt, én szelíden átkozódtam, nagyobbik öcsém szó nélkül fogta a lepkehálót és másnap délig nagy üggyel-bajjal sikerült még tízet fognia...

De hátha meg se számolják? – reménykedtünk...

A hulladékgyűjtő a város végén volt, elhagyatott, vedlett falú házban. Redőnye félig még leeresztve, ide korán jöttünk. Türelmetlenül téblábóltunk a forró aszfalton, majd zörgést hallottunk az üzlet belsejéből. Kinyílott az ajtó, s egy nagydarab, vaskos ember szőrös karja hirtelen dübörgéssel felnyomta a bádogrolót. Apró szemével körülnézett, a szája sarkában lógó csikket elpöccintette, majd eltűnt a homályos helyiségben.

Szorongó szívvel oldalogtam utána. Éppen vizet ivott egy bádogcsuporból, illedelmesen vártam, míg az utolsó cseppeket is lenyeli, arcom égett.

– Mi az, te? – csudálkozott.

– Itt van – dadogtam –, a kétezer darab, amiért a labdát tetszik... így hallottuk...

– Na várj csak – és benyitott a szomszédos helyiségbe, ahol egy fiatalember a raktárt rendezgette. Remegve vártam a pillanatot, mikor jelenik meg az ajtóban, kezében a bőrlabdával...

Bent csöndesen beszélgettek.

– Nézz ide, János – dörmögött a kövér hangja. – Ezek az ipsék egy zacskó lepkét hoztak. Labdát akarnak.

– Valaki elbolondította őket – vágott közbe a fiatalember –, ismerem a mesét, minden évben elterjesztik. Tavaly a cserebogárral...

– János, de ez itt kétezer lepke!

– Dilinyós kölkei!... Képesek voltak összegyűjteni, megszámolni...

– Te, János, azt mondom, adjuk oda azt a hasadt bőrt, belsőt majd szereznek hozzá... 'szen... 'szen csak hulladék...

El akartam rohanni. De már jött a kövér, kezében a kopott labdakülsővel, félszegen mosolyogva és odanyomta a markomba.

Pótszünidő

Az alábbi történet leginkább nyárra való, amikor az olvadozó aszfalt szabályosan fogva tartja a járókelők cipőjét, vagy legalább is benne marad a számtalan talp és sarok jellegzetes lenyomata.

A történet tehát, hogy a kánikula megpróbáltatásairól némileg elterelje a figyelmet, télen játszódik le, egy vidéki városban, amely a havasok lábánál fekszik, s éppen ezért sem előtte, sem a benne élő gyermekek előtt nem ismeretlen a fél méteres hótakaró.

Ebben a városban élek én, ráadásul azon a télen, amelyről mesélni szeretnék, nem is fél, hanem legalább másfél méter magas hó szakadt ránk, pontosan két nap és három éjszaka alatt.

Éjjel volt, amikor nekilátott szállingózni, s reggelre felcihelődvén, hogy iskolába induljunk, odakint már bokáig érő, makulátlan hótakaró fogadott, és közben hullott az égből sűrűn, fátyolosan tovább, mintha világéletében ezt tette volna. A havazásról mindjárt a sétatéri tó jutott eszembe, s partján az örökké titokzatosan susogó fenyősor, amelyet nem tudni, mikor ültettek a platánfák és gesztenyék társaságába, éppen a vízpartra; éjsötét lombjuk sejtelmesen tükrö-

ződött az enyhén fodros víz felszínén. Gyorsan arra kerültem, hogy végre megpillanthassam az általunk oly kedvelt, de azon a télen még nem látott csodát; ha az ember ugyanis 1-2 percig mereven, minden figyelmét a látványra összpontosítva a tavat s a parton álló fenyők sorát nézte, hamarosan azt tapasztalta, hogy tulajdonképpen nem is a hó hull alá a mélyen leereszkedett, felhős égből, hanem maguk a fenyők emelkednek föl sikló némaságban, méltóságteljesen a magasba.

Későbbi fizikaórákon megtanultuk ugyan, hogy a jelenség neve nem egyéb „optikai csalódás”-nál, de azon a télen bennünket még távolról sem vonzott annyira a tudományosság, hogy mindenáron magyarázatot keressünk az égbe repülő fenyőfák titkára.

Csak hát... az iskolában ezúttal roppant fontos, halaszthatatlan ügyek vártak ránk, s fájó szívvel ugyan, de megszaporáztam a lépteimet, már amennyire a süppedő s minduntalan a cipőmre tapadó hótól tehettem.

Hónom alatt a szokásos napi egy hasáb tűzifa helyett – ennyit vitt magával szülői hozzájárulásként a mi szellemi feltáplálásunkhoz azokon a teleken valamennyi tanuló, hogy az osztályokban trónoló hatalmas csempekályhák valamelyest meglangyosítsák érdeklődésünket és türelmünket a tudományok iránt – ezúttal kettőt szorongattam. Osztályunk ugyanis titokban elhatározta, hogy ezen a téli reggelen kivételes módon, alaposan befűt a tanteremben, de úgy, hogy az a tűz sokáig emlékezetes maradjon. Egyik városszélen lakó társunk felajánlotta, hogy a szomszédjukban működő kályhásmestertől némi tapasztóanyagot csen, azt ügyesen megvegyíti érett, szagos istállótrágyával, s a keverékkel itt-ott betapasztja a tantermünkben álló öreg kályha belső repedéseit, majd a továbbiakban a frissiben megrakott tűz garantáltan megteszi a magáét; ha nem egyéb, legalább egy napra felfüggesztik a tanítást a förtelmes bűz miatt – állította osztálytársunk, mint a kérdés értő szakembere, mi pedig vakon hittünk neki.

A kályhán szerencsére repedés repedést ért, s a nagy munkával elkészülve, mialatt hősiesen álltuk az orrfacsaró trágyaszag döglesztő hullámait, alágyújtottunk a sarokban tornyosuló fahasábokkal.

Első óránk matematika lett volna, de jóformán még a feleltetéshez sem értünk, mikor a kályha felől fenyegetően gomolygó, nehéz füstök lengedeztek, kígyóztak a mennyezet felé. Naplóba temetkező tanárunk mind gyakrabban szimatolgatott az egyre fojtogatóbb levegőbe, de csak akkor fogott gyanút, amikor az osztályon váratlanul végigpillantva meglátta, hogy áthatolhatatlan köd választja el mitőlünk.

Pedig mi akkor már legalább öt perce javában köhécseltünk, fuldokoltunk, fintorogtunk, émelyegtünk, szívünkben pedig remény sarjadozott, mert hamarosan a matektanár is követte példánkat, de neki nem volt muszáj egy helyben ülnie, s a hóna alá csapott naplóval kiszédelgett a tanteremből.

Nem telt el öt perc sem: a homályosan sejlő ajtókeretben igazgatónk hórihorgas alakja derengett föl, mintha fejét szerette volna kiemelni a füstfelhőkből, lábujjhegyre ágaskodva fürkészte a gomolygó köd mélyén sejtett láthatatlan osztályt, majd a kályhához lépett, futólag megvizsgálta a tényállást, s látván, hogy az továbbra is pimaszul ontja magából a szörnyű bűzt, zsebkendőjét a szájához szorítva kinyögte: tűnjünk el, amilyen gyorsan tudunk, mert ebben a teremben ma már lehetetlen órát tartani...

Egy pillanat múlva teremtett lélek se volt közülünk az iskolában. A havas ligetbe rohantunk, örömünnepet ülni, s ennek fejében óriási hógolyócsatát vívtunk, majd a nap hősének kikiáltott kályhatapasztó társunkat dobáltuk ünneplőleg a levegőbe, mit sem törődve azzal, hogy ő maga továbbra is áthatóan bűzlött a saját kezűleg dagasztott trágyától, de mi volt az a kicsi, maradék bűz ahhoz az élményhez képest, hogy – győztünk?!

A hó pedig, mintha csak a pártfogónk lenne, ugyanolyan kitartással hullott tovább, s a második éjszakán se hagyta alább; újabb reggelre virradva már csak jókora erőfeszítések árán jutottunk el az iskoláig. A fárasztó út ellenére vidámak voltunk, s egy csöppet se siettünk, mert rájöttünk, hogy ha el is késünk, ezúttal nem kell elfogadható kifogáson törnünk a fejünket, a nagy hó éppen elég indok mindenki számára...

Az iskolában aztán az a hír fogadott a katedránál didergő, nagykabátos igazgató személyében, hogy a kályha helyreállítása és a tanterem fűthetővé tétele sajnálatos módon még néhány napi vesződségbe kerül, de az iskola vezetősége kárpótlásul kiviszi az egész osztályt a város repülőterére, havat taposni, hogy a fővárosból érkező postajárat, meg a vöröskeresztes repülőgépek a nagy hó ellenére is zavartalanul forgolódhassanak le- és fölszállás közben a roppant libalegelőn. Igazgatónk bejelentését fülrepesztő hurrázás fogadta, s hamarosan versengve kapaszkodtunk föl az iskola előtt töfögő, rozzant teherautó rakterére.

Már jócskán kint jártunk a városból, mikor észrevettük, hogy egy végtelennek tetsző sík mezőn ívelt tetejű tákolmány gubbasztott egymagában a hóesésben, előtte bőrruhás, bőrsapkás férfi lengette hosszú karját járművünk felé, amely e jelbeszédtől menten le is állt; a férfi kezet rázott vacogó igazgatónkkal, s az épületbe – többször is ezt a szót használta: hangár – vezetett bennünket, ahol az egyik sarokban megcsodálhattunk két darab, sárgára mázolt mentőrepülőgépet, ugyanakkor mindenikünknek kiosztott egy-egy pár olcsó, használt sílécet, hogy amíg dolgozunk, majd az lesz a munkaszerszámunk. Senki se

kérdezte meg, tudunk-e egyáltalán sízni, s ellentmondást nem tűrve tereltek bennünket a távolba vesző leszállóhely felé. Négyünket-ötünket egymás mellé állítottak, láncba, valaki megmutatta, hogyan csatoljuk fel a síléceket, s szorosan összefogózva nekivágtunk a havas végtelennek. Botorkáltunk, elég sokszor összerogytunk, egymásba gabalyodtunk, de léceink ezzel mit sem törődve nyomtatgatták, préselgették a laza hótakarót, csatárláncunk után pedig társaink további sorfalai következtek.

Már nem tudom, miként telt el az a délelőtt, mert a tizedik kör megtétele után már csak a szikrázó fehérséget láttam magam előtt, s egyre jobban imbolygott velem a világ, mintha lázas beteg lettem volna. Az, ami reggel még nagyszerű játéknak tűnt, hamarosan komoly, izzasztó kínlódásnak bizonyult. Mindannyian gépiesen vonszoltuk előre magunkat, s mindegyre tágítanunk kellett a már bejárt körön. A bőrsipkás ember és az igazgatónk igyekeztek tartani bennünk a lelket, s becsületükre legyen mondva, közénk állva maguk is derekasan megizzadtak a hótaposásban.

Amikor végre takarodót fújtak, nem bírtuk elhinni, hogy amit átéltünk, az valóság lehet. Mintha furcsa álmot látnánk, úgy bámultuk a hangárból előtaszított, majd próbaképpen zümmögve nekilóduló s némi bukdácsolás után levegőbe röppenő vöröskeresztes gépet, amely alacsonyan körözgetett a fejünk fölött, később könnyedén visszaereszkedett oda, ahol nemrég még mi ügyetlenkedtünk reményt vesztetten, elcsigázva a derékig érő hóban.

Azon az éjszakán álmomban mindenütt csak havat és kusza sínyomokat láttam. Reggel már meg se lepődtem, amikor az ablakon kinézve a rendületlenül kitartó havazás látványa fogadott. Be is mondta hamarosan a rádió, hogy helyenként időlegesen bezártak az iskolák, amíg valamennyire javul a közlekedés helyzete.

Így jutottunk azon a télen ajándékképen tíz napos pótszünidőhöz. Igaz, hogy nem egészen a kályhatapasztás révén, de hát ki tudhatja? Ha nincs az a csíny, mondom én, talán a röptérre se vezényelnek ki. Ha meg nem visznek ki oda, sízni se tanultunk volna meg egyhamar. Sízés nélkül pedig, ha elgondolom, szörnyen unalmas lett volna a kényszervakáció többi nyolc napja!

Úgyhogy a dolgok valahol összefüggenek – éreztünk rá a nekünk szóló tanulságra, pedig akkor még nem is tanultunk filozófiát.

A lövésre várva

Vadászgató nagybátyám egy szombat délután felhívott minket telefonon, és ahelyett, hogy apámmal társalgott volna, engem hívott a készülékhez.

Pár héttel korábban kaptam meg a személyi igazolványomat, s ez a tény felnőtté avatott két öcsém szemében, de telefonálni nem igen szerettem; mihelyt a kagyló a kezembe került, minden épkézláb gondolatom odalett, zavartan dadogtam és hallóztam, nem értettem tisztán, mit mondanak a drót túlsó végén, ezért aztán lehetőleg messze elkerültem néhai Bell mester különben pompás találmányát.

Kérdően néztem apámra; hát valóban át kell vennem a kagylót? Nem tudná helyettem lebonyolítani a beszélgetést?

Határozott nemet intett a fejével. Megadtam magam.

És amit a nagybátyámtól hallottam, attól immár joggal állt el a szavam.

Azt kérdezte ugyanis tőlem, nem lennénk-e hajlandók mi, gyermekek másnap, tehát vasárnap beállni egy csoportos fácán- és nyúlvadászatra, hajtónak? A vadászok összeadta pénzből némi fizetség is ütné a markunkat.

Torkomban dobogott a szívem, úgy suttogtam a kagylóba:

– Megkérdezem édesapámat...

– Ő már megadta az engedélyt – jött a kurta válasz. Nem bírtunk magunkkal az izgalomtól...

Tél volt, de mi, három fiú úgy örültünk a ránk váró ismeretlen élménynek, mintha tavaszi sétára készülődtünk volna a szomszédos ligetbe.

Este aztán, a nyitott ajtón át, ágyainkban lapulva kihallgattuk a szomszéd szobából anyámék elalvás előtti hangos szóváltását.

Anyám szerint agyalágyultság volt (s ez apámnak szólt!) elengedni bennünket, fiúkat erre az őrült vadászatra, ahol igazából is lőnek („No nem, mert horgolnak és közben vaníliakrémet nyalogatnak!” – morogta sértve érzett apám), majd ugyancsak anyánk véleménye volt az is, hogy nagybátyánk egy megbízhatatlan, izgága fráter, aki jobban tenné, ha vasárnaponként otthon ülne a családja körében, mert amúgy szörnyű nagy úr a házban, amikor kedve szottyan, csak leakasztja a szegről a puskát, s üthetik bottal a nyomát...

Apánk csitító, szelíden kérlelő mackós hangja bizalommal töltött el bennünket aziránt, hogy a dolgok mégsem állnak épp olyan rosszul, mint ahogy anyánk igyekszik azokat beállítani, és magunkban ujjongva teljes mértékben egyetértettünk a logikus rendbe szedett érvekkel, hogy egy ilyen kiruccanás „csakis a kölykök javára válhat, önállósodásukat sietteti”.

A másnap reggeli elmenetelünk körülötti huzavona és családi vita rendkívül izgalmas és titokzatos eseménnyé avatta szemünkben életünk első,

reszketve várt vadászkalandját, pedig akkor még messze voltunk az indulástól. Éjfél után néhány órával oly frissen pattantunk ki az ágyból, mintha legalább egy fél napot aludtunk volna egyhuzamban; és amikor már libasorban lépkedtünk egymás nyomában a vadászok néma cammogását követve, a hajnal előtti tömött sötétségben, és szinte az orrunkig se láttunk, izgatottan gondoltunk arra, vajon mennyit kell még menetelnünk ily egyhangú unalomban, és főként, hogy mikor fognak végre eldördülni az első puskalövések?!

Lassan virradt ránk. A bokáig érő, félig kérges, helyenként lágy hóban jól látszottak az egymást keresztező s olykor párhuzamosan futó, kusza vadnyomok; mi nem értettünk ugyan hozzájuk, de nagybátyánk váltig állította, hogy ezek éppen azok; mi pedig vakon hittünk neki...

Az a nyolc-tíz puskás felnőtt, akikből az alkalmi vadászkompánia összeverődött, akkora hévvel és magabiztossággal civakodott egy-egy nyomsor származási időpontja fölött, hogy vitájukat hallván szörnyen kicsinyeknek és ostobáknak képzeltük magunkat. Kullogtunk a nyomukban, igyekeztünk minden egyes szavukat magunkba szívni, s ha olykor vetettek nekünk egy-egy félmondatot, olvadoztunk az örömtől.

A homályos, kora hajnali erdő nagy volt és titokzatos; nem is merészkedtünk a belsejébe, csak a szélén taposott gyalogösvényen óvatoskodtunk végig. Az volt az elképzelés, hogy bennünket, hajtóknak vitt srácokat félig-meddig a völgybe irányítanak, az átelleni erdőszélen pedig, a fák védelmében a vadászok sorakoznak föl megszabott távolságra, hogy ne zavarják egymást a lövésben, s így próbálják meg puskavégre kapni mindazt, amit lármánk, visszhangos kurjantásunk az orruk elé kerget. Ehhez azonban az egyik vadász vezetésével jóformán az egész erdőt meg kellett kerülnünk, ami több mint egy órai újabb erőfeszítésünkbe került, mert bár a lejtőn lefelé gyorsabban haladtunk, mintha kaptatón vitt volna az utunk, mindegyre kicsúszott alólunk a havas, jeges talaj. Hullottunk, mint a legyek. Többet haladtunk nadrágféken, mint anélkül, ami önmagában nem lett volna különösebb baj, viszont az egész műveletet csendben kellett lebonyolítani, nehogy idő előtt felriasszuk az erdőben megbúvó láthatatlan zsákmányt, s mire kezdetét venné a vadászat, mi már csak kihűlt nyomaikat üthetnénk husángjainkkal, amiket a hatékony zajkeltés – és részben az önvédelem – végett osztottak ki közöttünk. Szidott is eleget a zajongás miatt a vezetésünkkel megbízott vadász, mi pedig hiába tudtuk, hogy igaza van, mintha ördög bújt volna belénk, inkább hasonlítottunk hancúrozva kiránduló vásott kölykök gyülevész hadára, mintsem egy szervezett vadászat nélkülözhetetlen résztvevőire.

De ez is véget ért egyszer, s nagy nehezen egy vízmosáshoz értünk. Itt a kisebbik öcsémmel gyűlt meg a társaság baja; se szó, se beszéd, egyszer csak szabályosan eltűnt a hóban, mintha a föld nyelte volna el. Úgy kellett kiásnunk

egy hóval fedett, mély suvadásból, szeme-szája megtelt a jeges fehérséggel, szinte lélegzeni is elfelejtett a meglepetéstől, oly váratlanul érte a zuhanás; a vadász néhány gyakorlott mozdulattal gyorsan életet pumpált belé, amíg a vézna áldozat magához tért. Nem emlékszem már, hogy milyen válogatott szitkok és káromkodások zúdultak akkor a nyakunkba, de azt tudom, hogy a vadász ránkförmedt: ha nem nyitjuk ki a csipánkat, és még egy galiba történik, ő a dupla csövű fegyverével, s abban is medvegolyóval lövi szét a hátsórészünket, hogy életünk végéig megemlegetjük! ... Fogadkoztunk, ígértünk is fűt-fát, hiszen eléggé meg voltunk szeppenve akkor, s ha tehetjük, rögtön vissza is térünk vele a gerincre, de erre nem kerülhetett sor, mert két-háromszáz méterenként rendre valamennyiünket felállított a befagyott patakmeder hosszán, megnézte, hogy mindenkinél ott legyen a husángja, külön-külön is elmagyarázta, hogy a három egymás utáni lövés hangjára késlekedés nélkül induljunk meg a fák között, felfelé az oldalon, igyekezzünk minél zajosabban csörtetni, kiabáljunk, ordítozzunk, ahogy a torkunkon kifér, s közben a husánggal ütögessük a bokrokat, a fák törzsét, a fagyos avart.

Ezzel magunkra hagyott bennünket.

Furcsa, hűvös csend ereszkedett a világra...

Ekkor már teljesen kivilágosodott; az éjszaka tömör, áthatolhatatlan szurokfeketéjét fölváltotta a reggel áttetsző légiessége; az erdő fiatal fatörzsei úgy állták útját kíváncsi tekintetünknek, mintha sűrű szövésű fátyolt borítottak volna a domboldalra, amelyből csak a szürkeség, a feketébe és barnába hajló árnyék homálylik át a szikrázó hó fölött. Kisebbik öcsém jobbra, a nagyobbik balra didergett tőlem, beszélgetni próbáltunk egymással, de a távolság miatt hol én nem értettem a szavukat, hol ők nem értették az enyémet, s így hamarosan felhagytunk minden további próbálkozással. Ki-ki gondolataiba merülve várta a jelzőlövések eldördülését, én az erdő felől érkező neszeket ügyeltem. Minden kis zajra borzongva összerezzentem; azt hiszem, végeredményben mélységesen féltem – ez a kendőzetlen igazság. Az volt az érzésem, egy örökkévalóságot töltöttünk így magunkra hagyva, felajzott idegekkel, s képzeletünk mind jobban benépesült a mesékből, vadászhistóriákból ismert állatok rémisztőbbnél rémisztőbb alakzataival. Képzelődésemben odáig jutottam, hogy már-már látni is véltem azt a valamit a sűrűben mozgolódni!... Némi megnyugvást jelentett az, hogy testvéreim gyapjúsapkája színes foltként táncolt előttem a távoli havon. Néha minden különösebb ok nélkül néma köszöntésre emeltük a kezünket, a fütyköst többször is meglengettük a fejünk fölött, csak múljon már valahogy az idő, reszkettesse már meg a fagyos csöndet a hármas puskalövés...

Aztán meghallottuk.

Erősebbnek képzeltem, és egyben ijesztőbbnek is; valójában egyszerű, süket pukkanások voltak, mintha valaki levegővel felfújt, üres zacskókat pukkasztott volna ki, odafent a dombgerincen.

A patakmederben felejtett csatárláncunk előbb egy kicsit tétovázott, hogy vajon jól és azt hallotta-e, amit kellett, majd hirtelen megelevenedtünk, s egyből olyan zenebonát csaptunk, csak úgy zengett belé az erdő. Torkunk szakadtából üvöltöztünk, döngöltük a havat a kaptatón, a bokrok ágaiba csimpaszkodva igyekeztünk legyűrni a meredek visszahúzó erejét. Gyakorta meg-megcsúsztunk, a hóba hemperedtünk, a feszült várakozás után kiütött rajtunk az addig visszafogott energia, csak azt sajnáltuk, hogy a vadállatok közül egy se került a szemünk elé. Pedig szívesen gyönyörködtünk volna mi is egy-egy megiramodó rókában, nyúlban, amint felbukfenceznek a célba találó sörétektől, vagy a surrogó fácánmenekülésben; ámde aki eltátotta a száját, nyomban lemaradt a csatárlánctól, s taposhatta a többi után szaporábban a havat. Ráadásul az erdő belseje furcsa kulisszaként rejtegetett egyikünket a másikunk elől, mi egy pillanatra se láttuk, csak sejtettük egymást. Amíg mozgott a lábunk és zihált hozzá a tüdőnk, ment is minden, mint a karikacsapás. Engem azonban egyre jobban kínzott a mállófélben lévő, kopott bakancsomban szörcsögő hólé, s lehúztam a cipőt a lábamról, majd a gyapjúzoknit is; alaposan kicsavartam belőle a vizet, majd amúgy nedvesen visszahúztam. Ezalatt, míg a hófödte tuskón ülve buzgólkodtam, a hajtólánc jócskán előrelendült, a rikoltások megfakultak, távolodtak tőlem. Lemaradtam. Nagy lendülettel igyekeztem behozni a távot, de egy elsietett lépéstől kimarjult a bokám, elcsúsztam és úgy megindultam lefelé a lejtőn, mint egy sorsára hagyott, kormányos nélküli ródli. Jókora gödör mélyén tértem magamhoz, derekamig érő havas avarba süppedve; még a háború idejéről maradt, félig-meddig beomlott tankcsapda lehetett, odébb a felhagyott lövészárkok megroggyant falai is látszottak, korhadt gerendavégek – egy málladozó bunker utolsó nyomai – álltak ki a domboldalból.

Első dolgom természetesen az volt, hogy felpattanjak és a hajtók csatárlánca után vessem magam. De a bokám végképp cserben hagyott, én sehogy sem tudtam megérteni, miként van az, hogy a gondolatom oly könnyedén kiadja testemnek a parancsot, viszont egyetlen végtagom se kapható az engedelmességre. Tehetetlenül kuksoltam a mélységben, amely alattomosan foglyul ejtett, s hirtelen azon kaptam magam, hogy torkom szakadtából, szívet tépően és dühöngve üvöltök, mint a sebzett vadak, közben a könnyem is patakzik, s két kezemmel csápolom magam körül a havat. Nem éreztem akkor se a hideget, se a vizes cipőt, de még a fáradtságot sem; egyetlen óriásira tátott kisebesedett, üvöltő száj voltam, s úgy éreztem, ha némán kellene a gödör mélyén lapulnom, nyomban megpattanna bennem valami, s ettől biztosan megsemmisülnék...

Aztán egyszer csak bekövetkezett a kijózanodás pillanata: amikor már hiába tátogtam, mert torkom berekedt, fulladozó hörgésemet már-már magam

se hallottam. Fájtak a hangszálaim, arcom fagyosan égett a könnyeim alatt, lábamat mintha késsel hasogatná a talpamból felfelé nyomuló nedves hideg, kesztyűimet nem találtam, sehol... Ültem magam elé meredve, hallgatózva, de csak egy-egy pukkanás távoli zaja hatolt el hozzám, meg olykor a hajtók rikkantásának egy-egy szélsodorta foszlánya. Még nem adtam fel teljesen a reményt, hiszen a hajtók között tudhattam két öcsémet, a vadászok között pedig a nagybátyámat; biztosan észreveszik eltűnésemet, és keresésemre indulnak, elvégre nem olyan rengeteg ez az erdő, hogy ne bukkanhatnának rám. Egyre szenvedélyesebben kapaszkodtam az ésszerűnek tűnő gondolatba, s hamarosan beigazolódott, hogy nem tévedtem: előbb jobbról, majd balról is nevemen kiáltottak, kezdetben távolról, de már érthetően, aztán mind jobban visszhangzott nevemtől az erdő, egész vadászkompánia indult felkutatásomra; nekem pedig épp abban a pillanatban kellett volna minden erőmből üvöltenem, hogy hangom irányát mihamarabb bemérhessék, de bárhogy próbáltam erőltetni, hang nem hagyta el a torkomat, olyan volt egész kínlódásom, mint egy rossz álom, amelyben felkiáltanék, de vattával tömték teli a torkom, s amikor nagy nehezen kiszakad valahogy az eltorlaszolt hang, alig hallható, szánalmas vinnyogássá zsugorodik...

A tankcsapda peremén váratlanul megpillantottam egy vadász kipirult arcú, kucsmás fejét, éppen a gödör mélyét készült áttekinteni; orkánszerű zokogásban törtem ki, és megállás nélkül, gépiesen hajtogattam:

– Soha többé! Soha többé! Soha többé!...

Ma sem tudom, mi ellen tiltakoztam akkor ilyen hevesen, de azóta se hívott senki hajtónak, semmiféle vadászatra.

Kamaszkorom úgy elszállt, mint egy álom.

Alaposan megviselt, hogy nyolcadik osztályban ismét egymáshoz kellett csiszolódnunk, ráadásul mindjárt akadt néhány riválisom is az addigi osztályelsőségben, akikkel a lehető leggyorsabban igyekeztem jó viszonyba kerülni, s ez nem is volt nehéz. Ámde kiderült, hogy ők még tornából, testnevelésből is ténylegesen kitűnőek, és emiatt, ha kifelé nem is mutattam, de lélekben, öntudatban egyféleképpen rendre meghasonlottam. Nehezen tudtam lenyelni, hogy az élről a második vonalba kell besorolnom, amolyan másodhegedűsnek, fegyverhordozónak. Jeles társaim ráadásul voltak annyira büszkék, hogy éreztessék is nyilvánvaló fölényüket – lehettek ketten-hárman –, s hamarosan beálltak versenysportolni is: az egyik kolozsvári klub ifjúsági vízilabda csapatába. E lépésük nyomán aztán valahogy kívül is rekedtem elit közösségükön: ők szabályszerű csoportéletet éltek, koncertekre jártak, lányoknak udvaroltak, edzésre mentek, meccsekre utaztak, kalóriajegyet kaptak; ez egyfajta juttatás

volt a sportolók számára, amit a város egyetlen tej- és vegetáriánus csárdájában fogyaszthattak el naponta egyszer, ahol igazi erdélyies, házias ízekkel, nem túl fűszeresen főztek. A kiszolgálás háziasan pazar volt, általában ott reggeliztek, ebédeltek, vacsoráztak a városban tevékenykedő, vagy oda érkező sportolók (és egyéb díszvendégek).

Ez külön, elérhetetlen világot jelentett számomra, s valóságos „megváltásként" jelentkezett a növekedésem érdekében előírt orvosi hormonkezelés utóhatása: a hirtelen növéstől két gerinccsigolya túlságosan eltávolodott egymástól, majd becsípte az ideget és olyan tartós fájdalmakat okozott, hogy képtelen voltam kiegyenesedni. Fájdalomcsillapítókon éltem, ágyban feküdtem...

Kifelé szenvedtem ugyan, de titokban valahol hálával gondoltam betegségemre, amely egycsapásra megszabadított a kínzó konkurenciától...

Érettségiig, felgyógyulásom után sikerült némiképpen felzárkóznom a legjobbakhoz. Az otthoni ágyhoz kötöttség lehetőséget adott az elmélyült olvasásra, kissé meg is edzette a tűrőképességemet, elszigetelt az osztálytársaktól, szüleim ellenőrzése alatt voltam, jófiúságom pompásan kényszerű virágba szökkent.

Szüleink, hogy lekössék gyermeki energiáinkat, részletre pingpongasztalt vásároltak, azt felállítottuk az udvaron, s rendre beletanultunk mindahányan – az otthoni asztalitenisz bajnokságok és villanyfényes meccsek életem legboldogabb emlékei közé tartoznak.

Felépülésem után megnyurgultam, lefogytam, a tornaórákon egyre jobban teljesítettem, Béla bátyám nagy ámulatára, de örömére is, hogy végre, nekem is jó jegyet adhat s nem is érdemtelenül.

Javában verseket faragtam, tánciskolába jártam, készültem az érettségire s eltökélt szándékom volt, hogy a bölcsészkaron folytatom, ott is a magyar nyelv és irodalom szakon. Szándékomról többen is próbáltak lebeszélni a családból, mindenek előtt a távolabbi rokonok – apám, anyám mindig ahhoz tartották magukat, hogy ha nem is pártolják, de ne ellenezzék kategorikusan a terveinket, még akkor sem, ha azok olykor eléggé fellegjáróaknak bizonyultak.

Apám egyik kollégája és állandó bridzspartnere, maga is egyetemi tanár a Bolyai matematika karán, próbált először komolyabban a „fejemmel beszélni", hogy jól fontoljam meg a lépésemet, mert ha magyar szakot végzek, minden más mellékszak nélkül, semmi egyébhez nem fogok érteni, s annak is csak addig van némi jövője, amíg magyar nyelvű tanítás létezik, a kilátások pedig nem túl biztatóak. Mivel általam tisztelt és megbecsült ember mondta, bizonyos mértékig átéreztem az érvek súlyát és indokoltságát, de igazából nem akartam hinni K. E. szavainak, manipulálást gyanítottam a beszélgetés mögött, ugyanakkor a dac is hevített, miért ne lehetnék csak azért is az, amit leginkább

szeretek, miért kell ezt olyan körültekintően fontolgatni? Lesz, ami lesz, az én bajom, ha nem sikerül, senki másé, én mindenképpen belevágok, ezáltal is közelebb kerülve az íróvá válás lehetőségéhez.

Magyartanárom, Fejér Miklós ugyancsak biztatott, s az ő elismerése mindennél többet nyomott a latba. Meglehet, az elfogultságig büszke volt rá, hogy valaki az osztályból az ő szakmáját választja – hiszen már akkor, 1957-ben az volt az uralkodó tendencia, hogy osztályunk többsége lehetőleg műszaki, jogi, vegyi, matematikai pálya felé tájékozódott.

Egyedül én készültem közülük a bölcsészetre.

(Bosszantóan visszatérő kérdés volt ismerőseink körében: hogy-hogy nem az apád pályáját választottad? Volt-e egyáltalán bölcsész a családban? Kire ütöttem az ambíciómmal? S nekem mindegyre magyarázkodnom kellett. A végén már csak a vállamat vonogattam...)

Mint később kiderült, döntésemmel kétszeresen is pechem volt: egyrészt éppen abban az évben, amikor a középiskolát végeztem, vezették be az érettségi (éppen soros) radikális reformját, ami azt jelentette, hogy a megszokott, két-három naponként beütemezett, önálló tantárgyvizsgák helyett egy végzős egyszerre, minden tantárgyból levizsgázik egy közös bizottság előtt – egy nap alatt 10-12 tanuló tudott ekként keresztüljutni a pokol kapuján: fele délelőtt, másik fele délután, sorra végighallgatva egymás feleleteit valamennyi tantárgyból –, ugyanakkor az egyetemi felvételit is gyökeresen megújították; egy statisztikai vizsgálatból kiderült, hogy a munkás- és parasztszármazású fiatalok vészesen alulképviseltek a hallgatók között, ami az új értelmiségi egészségtelen társadalmi profiljához vezethet, ezért egyik napról a másikra olyan rendelkezések születtek, hogy intézményesen meg kell könnyíteni bejutásukat – pozitív diszkrimináció révén – a különböző egyetemekre. Én, mint értelmiségi gyerek, és mint olyan, akiből már így is fölös számú lézeng a főiskolákon, az addiginál jóval szigorúbb elbírálásra számíthattam. Apám szerint – valószínűségszámítási képlettel is levezette előttem jócskán megfogyatkozott esélyeimet – azt kockáztatom, hogy egyszerűen nem jutok be az egyetemre. És akkor mihez kezdek?

Kérdésére, aggodalmára nem volt válaszom, de ez se vette el a kedvemet a felvételi kalandjától.

Jóformán le sem érettségiztem, amikor a kolozsvári irodalmi hetilapban (Utunk – a mai utódja 1990 óta a kéthetente megjelenő Helikon) heves vitát kiváltó, vezető helyen tördelt propagandacikk jelent meg Nagy István író tollából, aki akkor még a pártvezetés tekintélyes tagja volt. Évekkel előtte ő volt a Bolyai Egyetem rektora is, tehát félig-meddig személyes tapasztalatokból és származása minden átéltségéből kiindulva vázolt egy vitathatatlanul létező

helyzetképet, amelynek az volt a lényege, hogy a népi demokrácia, amely tulajdonképpen a dolgozó munkások és parasztok uralmát jelenti, nem teremtette meg a szükséges esélyeket ahhoz, hogy e két társadalmi osztály fiai kellőképpen felemelkedhessenek és soraikból származó értelmiségi réteg születhessen, amely aztán egészséges alapállásból és ideológiával vértezi majd fel a holnap új nemzedékét. Statisztikák alapján mutatta ki: a Bolyaira, de a más egyetemekre is bejutók többsége tanár és egyéb értelmiségi, meg mindenféle kispolgári gyökerű, egészségtelen származású sarjadék, olyanok, akiknek visszamenőleg is mindig volt mit aprítani a tejbe, otthon volt honnan levenni a polcról egy könyvet, akik anyagi helyzetük és szellemi indíttatásuk folytán potenciális előnyben vannak a munkás-parasztsarjakkal szemben. Hogyan várhatjuk el, tette fel cikkében élesen a kérdést, hogy ártalmas ideológiai környezetből egyetemre jutó, s környezetének soha hátat nem fordító, megbízhatatlan osztályidegenek, különutasok, idealisták, klerikális érintettségűek stb. neveljék majd tanárokként a holnap új nemzedékét, amelynek szellemileg már egységesnek, harcosnak és előremutatónak kell lennie?! Példákat hozott fel a mindennapi életből, hogy osztályellenségek fiai-lányai férkőztek be alattomosan, nem várt sikerrel, a diákifjúság egészséges soraiba, hogy ott megbújva könnyű életet folytassanak, és gond nélkül kifejtsék lélekromboló tevékenységüket. E tarthatatlan helyzet gyökeres felszámolására és kiegyensúlyozására Nagy István azt javasolta, hogy a vállalatok, a mind jobban gyarapodó mezőgazdasági termelőszövetkezetek és állami gazdaságok a néptanácsok révén (a mai önkormányzatok akkori megfelelője) hirdessenek meg külön társadalmi ösztöndíjakat, amelyekre ők maguk állítsanak megfelelő, egészséges származású, elkötelezett, tehetséges munkásembert, ha kell, akár a munka mezejéről is kiemelve, akiben megvan a nevelés képessége, a tanulás vágya, s aki, ha végez, az anyagi támogatás fejében az önkormányzat rendelkezésére áll majd, s kötelezően ott lesz tanár vagy éppen magas képzettségű szakember, ahol a társadalomnak a leginkább szüksége van rá.

A cikket pro és kontra sajtóvita követte, ami viszont nem rengette meg alapjaiban a vitaindító következtetéseit, sőt a vita heve dacára a tanügy egykettő „magáévá tette” a javaslatokat – igazság szerint a javaslatok kezdettől adottak voltak, Nagy István csak egy szócső volt a sok közül, aki által a felső vezetés szándéka eljutott a tömegek egy részéhez –, s külön felvételit szervezett a társadalmi ösztöndíjra jelentkezettek között, akiket előzőleg alapos személyzeti ellenőrzésnek is alávetettek, hogy valóban az arra rászoruló és rátermett kapja meg az akkor nem kevés pénzt jelentő anyagi támogatást a tanuláshoz.

E kivételezett vizsgázók foglalták el az arra az évre kiírt helyek kétharmadát, így a magyar nyelv és irodalom szakon a meghirdetett harmincból csak tíz fennmaradó hely lett tulajdonképpen szabad préda azon a felvételin, amelyen én is részt vehettem, hiszen úgy döntöttem, hogy megpróbálok bejutni. Hihetetlenül erős, addig nem tapasztalt bizonyítási kedv szállt meg, olyan

gőzerővel tanultam azon az emlékezetes nyáron, hogy el se tudtam képzelni, netán sikertelen lehet a felvételim. Pedig ha józan ésszel gondolkoztam volna, rájöhettem: több száz jelentkező közül az első tízbe kerülni nem csupán az egyéni teljesítményen múlik, annál inkább a vakszerencsén. Ráadásul az is megjárhatta volna a fejemet (mint ahogy könnyelműen figyelmen kívül hagytam), hogy e második vizsgára épp úgy állhattak azok is, akik munkás- és paraszt-származásúak voltak, és akiket akkor is pozitívan diszkrimináltak: nem az osztályidegen társasággal összevegyítve, hanem külön teremben írták dolgozataikat. (Később az is kiderült, hogy a teremfelügyelőknek és a dolgozatjavítóknak utasításba adták: mindazok dolgozatát, akik az „osztályidegen" teremben vizsgáztak, eleve két jeggyel osztályozzák le, hogy a hátrányos helyzetűek számára ezúttal is biztosítva legyen az esélyegyenlőség.

Ha mindezt vizsga előtt tudom, egész biztosan elmegy a kedvem mindentől.

De nem csak hogy nem tudtam, hanem lelkem mélyén jogosnak találtam az általam alázattal tisztelt munkásíró felvetését. Tetszett az az irigylésre méltó elszántság, a direkt, a dolgokat nevén nevező fogalmazásmód, éppen mert nem cifrázta a szót. Másképpen hangzott a szövege, mint amit az irodalmi művek olvasása közben megszokott az ember, az élet nyers valósága áradt szavaiból. Ugyanakkor bűnösen kényelmetlenül éreztem magamat, amiért egy olyan társadalmi környezetbe születtem bele, mely annyira ingadozó és megbízhatatlan a jövőépítés szempontjából. Tudtam, hogy nagyszüleim, szüleim becsületes emberek, azt is gyanítottam, hogy valahol egy nagyméretű igazságtalanság áldozatai, de elhessegettem magamtól a kételyt, mint olyan gyengeséget, amit akkoriban az értelmiségiekben mindegyre kárhoztattak. Hittem ezekben a szavakban, nem vakbuzgón, hanem bizalommal, hogy az igazságot hordozzák, tehát nincs miért kételkednem bennük. Elfogadtam, hogy az én családom kivétel az általános helyzet alól, de azt is hamar a fejembe verte az iskola és az élet, hogy a kivétel erősíti a szabályt.

Apám mint egyetemi tanár, nehezen viselhette ezt a kettősséget, hiszen őneki, az osztályidegennek, aki vezető állásban irányította egy kar tevékenységét, örökké résen kellett lennie, hogy egyetlen tettével, döntésével vagy megfogalmazott gondolatával se adjon lovat azok alá, akik az egészségtelen származásúakra cakkumpakk ráhúznák a vizes lepedőt. Neki éppen úgy meg kellett rendeznie és el kellett fogadtatnia ezt a mesterkélt felvételi színjátékot, ami a népi demokrácia oldaláról erkölcsösnek látszott ugyan, de a polgári szabad verseny szellemétől mélységesen idegen maradt. Mi akkor nem a polgári, hanem a népi demokrácia, a többségi uralom logikáját tanultuk-gyakoroltuk-követtük, s apám a maga csendes, hallgatag, diszkrét módján tudta, értette, honnan fúj a szél, de hallgatott és elfogadta a játékszabályokat.

(Akkoriban, igaz, az elbukott ötvenhat árnyékában, de még mindig a levegőben volt a huszadik kongresszus utáni olvadás maradék hangulata. Az egyetemi oktatók közösségében, az egyetemi pártszervezetben is hallatszottak hangok, amelyek a múltbeli bűnök és torzulások, a sztálini politikát képviselő és végrehajtó egyetemi kollégák, pártvezetők felelősségre vonását pengették, szorgalmazták volna. De mert a számonkérés nem azon melegében történt meg, az érintettek bátorságra kaptak, megerősítették pozícióikat és ravasz állóháborúra rendezkedtek be. Egy ideológiai szemináriumon, amelyen nem csupán a párttagok, hanem az egyetemi oktatók mindenike kötelezően részt vett, a vitára bocsátott téma újra előhozta a kérdést. Az előadó lelkesen mondta a magáét, a párt-irányelvekből leszűrhető tanulságokat, ismertette a huszadik kongresszus megújító szellemének lényegét, elsajátításának fontosságát, majd iskolásan felszólított egy-egy tanárkollégát, fejtse ki az elhangzottakkal kapcsolatos véleményét, elképzelését. Apámra is sor került, aki a helyzet kényszerébe belevörösödve, a lehető legudvariasabb stílusban elmondta, hogy amit a szemináriumon hallottunk, az elméletnek nagyon jó és helyes volt, az viszont furcsának tűnt a számára, hogy a szöveg egy olyan ember szájából hangzott el, aki korábban maga is a most elítélendő álláspontot képviselte, és annak szolgai végrehajtója volt. Az előadó kékült-zöldült, elvtársai azonnal fölpattantak és nagy hangon le-„harmadikutas”-ozták apámat meg mindazokat, akik így gondolkoznak és nem vesznek részt a szocialista építésben, csak a pálya széléről szeretnek véleményt mondani. Kioktatták szegény öregemet, hogy csak az nem hibázik, aki nem csinál semmit, s nincs szükség az ő szarkasztikus, ellenséges hangvételű beolvasására, a munkások pártja van olyan erős, hogy saját maga oldja meg belső problémáit, ebben ne leckéztessenek meg bennünket a politikailag el nem kötelezettek...

Mindezt természetesen jóval az egyetem elvégzése után tudtam meg, anyám mesélte el egy szokatlanul meghitt délutánon, amikor leültem vele kávézni a konyhában. Megemlítettem előtte egy filozófia tanárt, akitől cikket kellett kérnem az Ifjúmunkás számára a marxizmus-leninizmus hatvanas évekbeli időszerű tételeiről, illetve a szocialista erkölcsről. Anyám a név hallatán elsápadt, és anélkül, hogy lebeszélt volna feladatomról, elmondta nekem a történetet úgy, ahogy azt ő is apám bizalmas beszámolója nyomán tudta. Anyám szerint ez a filozófia tanár volt az, aki a szemináriumon történtek után, névtelenül ugyan, de hallatlanul keményen és lehengerlően az Utunk hasábjain védelmébe vette a szemináriumvezetőt és elítélte az apám által képviselt különutasságot. Anyám a szekrény egyik fiókja mélyéről elővett egy összehajtogatott újságot és a kezembe adta: tessék, olvasd el magad és ítélj.

Ennyi volt az egész. Elolvastam és ítéltem: apám oldalára álltam, de valahogy nem tudtam nem meglátni és átérezni a leírtakban a szocialista logikát. Fájt a cikk maga, ugyanakkor nem voltam képes meggyűlölni miatta a szerzőt, aki nyilvánvalóan kollégáját védte és mosta fehérre. Az interjú elkészült, s úgy beszélgettünk, mintha mi sem történt volna évekkel korábban apám és őközötte.)

Apám sem engem, sem testvéreimet nem kívánta az őt megalázó és másodrangúságra ítélő rendszer ellen hangolni. Jobbnak látta, ha türelemmel kivárunk, én pedig gyanútlanul, naivan, a ma születettek ártatlanságával veszek részt a megméretkezésen, mint a Mikszáth-féle hályogkovács, aki nem tudja, milyen veszélyes műtétet hajtott végre a böllérkésével, majd amikor tudomására hozták, többé egyetlen műtétet sem mert végrehajtani páni félelmében.

Talán ezért is sikerült az elsők között bejutnom.

Persze, nem maradtak el a vádaskodó háttérzajok: egyesek szerint azért sikerült ez nekem, mert apám tanár az egyetemen. Ő elintézte.

Pedig mi sem állt távolabb tőle ennél, meg aztán én igazán tudtam, hogy a magam erejéből jutottam oda, ahová. Szerencsém nem is a lexikális tudással volt, bár némileg az is számított: a szóbeli ellenőrzésen amolyan beszélgetés folyt a jelölt és a vizsgáztató között. Korábbi irodalmi érdeklődésem folytán némileg már ismertem az irodalmi folyóiratokat, több-kevesebb rendszerességgel olvastam is őket, napirenden voltam az élő irodalmi élet alkotóival, az irodalmi vitákkal, az akkor éppen divatos művekkel, fogadtatásukkal, kritikájukkal. A vizsgáztató tanár nem is igen engedte, hogy a tétel klasszikus feladatát részletezzem, rögtön lecsapott rám: milyen mai irodalmi alkotást olvastam és mi a véleményem róla? Ilyesmiről akkoriban még nem hogy az iskolában, de az önképzőkörökön se nagyon esett szó, ilyen felkérést még nem intéztek hozzám sehol, s a kérdés meglepett ugyan, de nem ért készületlenül, kissé fontoskodva, de a feladat egyszerűségétől és köznapiságától megtáltosodva, felmondtam utolsó hónapjaim olvasmányélményeit, az erdélyi szocialista realisták szinte teljes névsorát...

Ezzel volt szerencsém. S e siker folytán ösztönösen levontam magam számára azt a következtetést, hogy a bölcsészeten kevésbé a tényszerűség, inkább a duma a lényeg. Beszélj, beszélj, fűzzed a szót, lehetőleg értelmesen, mintha tudnál, szőjed a szöveg textusát, mindegy, hogy miből, csak sűrű legyen és tartós, és győzd meg a hallgatódat, hogy akár a semmiből is képes vagy értelmet csiholni.

Győzedelmes hangulatban vágtam neki a tág szabadsággal kecsegtető egyetemi életnek. Az első félévi vizsgán, nyelvészetből viszont szinte elhasaltam. Azt reméltem, ugyanazt a képletet kell alkalmaznom, amit a felvételin. A tanár viszont kizárólag a tananyagot kérte. Konkrét dolgokat. Hangtant. Hangtani szabályokat. Hangképzést. Hasonulást. Hangfejlődési fittyfenét... Bezzeg, most már kitűnően fújnám, amihez akkor hozzá se szagoltam, mert nem tudtam, hogy a mesék és a szövegek mentén hová tegyek egy ilyen konkrét, majdhogynem matematizált tudományt.

A tanár úgy engedett utamra, hogy tekintettel az irodalomból szerzett jelesre, most az egyszer átmenő jegyet ad. De vigyázzak, mert év végén kettőzött szigorral mér majd.

E gyors és fenyegető kudarc lehűtötte kezdeti lelkesedésemet. Annál is inkább, hiszen azok közül többen is, akik jóval utánam álltak a bejutók rangsorában, láthatóan remekül vették az első akadályokat.

Az egyetem ugyanannyi jót tett velem, mint amennyi rosszat. Sikeres felvételim elhitette velem, hogy a jók között is a legjobbak közé tartozom. Ami már csak azért is nevetséges, ma legalább is mindenképpen, mert akkor nem törődtem vele, de most már tudom: nem csak magyar szakból állt az egyetemi világ, téves következtetésemet viszont csak abból a tapasztalati tényből vontam le, amire rálátásom lehetett. Hogy hány, nálam sokkal tehetségesebb, érdemesebb ember jutott be a matematikára, földrajzra, történelemre, közgázra, az meg sem fordult a fejemben, ráadásul jól láthatóan az is kitetszhetett volna, hogy a kétféle mércés felvételi látványosan sok selejtet is lopott közénk – nem a származásuk folytán, hanem mert a pozitív diszkriminációs rendszer könnyen manipulálható volt és nem versenyen alapult.

Tudom: az ember mindig a vesztett csaták után okosabb, én meg a felvételi csatáját épp hogy megnyertem: elégedett voltam magammal. S úgy tapasztaltam, mások is azok. Mindez hízelgett a hiúságomnak, ambíciómat táplálta, amelynek – most így tudom meghatározni – egyetlen konkrét tétje volt: szorosan a többiekhez tartozni, közülük viszont minden áron kitűnni. Ébredező igazságérzetem változatlanul indokoltnak találta a Nagy István-i felvetést: személyesen is tapasztalhattam, hogy a kétkeziek, az elesettek családjából származók valóban hátrányban vannak, amiről ők nem tehetnek, amiben ők vétlenek. Valamiképpen tehát ténylegesen is segíteni, támogatni kell őket. És bár személyesen engem is sújtottak az ennek érdekében fogant kényszerintézkedések, pillanatnyilag mégsem egyénként viszonyultam hozzájuk, hanem kívülállóként. Majdhogynem olyan pillanataim is voltak, amikor azt sajnáltam, miért is születtem abba a családba, amelybe születtem, miért nem tartozom én is ahhoz az osztályhoz, akié a jövő, s ahonnan – mert hittem a logikusan hangzó szlogenek mindegyikét – eredeti, friss, romlatlan tehetségek özönlenek a szellem világa felé, csak egyengetni kell az útjukat, be kell őket emelni a tudás falai közé, ahol majd virágba szökkennek.

Az első egyetemi hónapokban nagy hévvel vetettem magam az ismerkedésbe, s különösen a munkás- és falusi sarjak társaságát kerestem, közöttük próbáltam elvegyülni, hozzájuk közelebb kerülni. A magamfajta városiakból pillanatnyilag elegem volt – belőlük minden az iskolai életemre, annak hangulatára és zárt levegőjére emlékeztetett, amitől mihamarabb végleg szabadulni

szerettem volna. Tetszett, hogy újfajta társaim felnéznek rám, mert valahogy mégis csak „a tanár úr” fiát látták bennem, amit viszont én nagyon-nagyon szerettem volna elfeledtetni, két kézzel pazarolva rájuk rokonszenvemet: kéretlenül is egyre-másra olvasnivalót hoztam számukra otthonról, moziba mentem velük, együtt jártunk húsvétkor kolozsvári kolléganőinket meglocsolni, akik végtelenül örvendtek a szép számú legényhadnak – lehettünk vagy hatan-heten –, s ilyenkor, ha a felnőttek pár percre egyedül hagytak a leányzóval, mindjárt a konyhába küldtük a meglocsolt kolléganőt azon ürüggyel, hogy valamelyikünk kizárólag friss csapvízzel él. Távollétében, mi, magunkra maradt srácok villámgyorsan megdézsmáltuk az asztalra bőkezűen kirakott, sonkával, tojással, sajttal, savanyúsággal, gombával, mindenféle süteménnyel teli tálakat s e célra hozott táskákba söpörtük a zsákmányt. Páran csak asszisztáltak a nap folyamán többször megismétlődő fegyverténynek, ők gurultak a nevetéstől, a háziak pedig utólag elégedetten állapíthatták meg, hogy vendégeik remekül érezték nálunk magukat, s a harapnivaló is ízlett nekik, mert derekasan fogyasztottak...

Vissza hát a Bolyai egyetemre...

Oda, ahol elhatároztam, hogy társadalmi származásommal és hivatalos besorolásommal (kispolgári értelmiségi) mit sem törődve, elvegyülök a munkásosztály és a parasztság gyermekei között, lelkesen beléjük olvadva, amennyire ez lehetséges.

Ezért aztán, ha csak tehettem és került valakitől egy fölösleges ebédjegy, szívesen beültem kosztolni a diákszálláson lakó vidéki társaimmal a diákmenzára, hogy ne csak képzelegjek életükről, körülményeikről, hanem át is éljem azt. Sőt, szilvesztert is elmentem hozzájuk ünnepelni a menza fölötti bentlakás egyik régi, boltíves hálószobájába, ahol néhány évfolyamtársam lakott. Addig még sosem szilveszteréztem diákközösségben, nagy élmény volt számomra az a mostani szemmel sivárnak, eseménytelennek és szokványosan szürkének látott éjszaka, ami jobbára azzal telt el, hogy a hálóterembeli asztal köré telepedtünk valamennyien, ott összegyűlő srácok – bár úgy emlékszem, az idő teltével hol duzzadt, hol apadt, majd megint csak duzzadt a társaságunk létszáma, társaim ismerősei, földijei néztek be néhány percre koccintani, majd távoztak hálótermeikbe, átadva a kilincset az újabb „urálóknak” –, fogyott a fonottas korsóban kimérve vásárolt olcsó bor, ilyen legénylakomához sosem volt addig szerencsém, éltem az alkalommal, szaporán töltögettem poharainkba, nem tudtam betelni az addig csak alkalmilag és igen kis mértékben fogyasztott bor zamatával. Egyik pohár a másik után csúszott le, egyre magabiztosabbnak éreztem magam. Vicceket mondtunk, történeteket meséltünk, igaz, én jobbára hallgattam, nem is igen volt kíváncsi senki a véleményemre, sőt, ahogy még emlékezni tudok az ott történtekre, mindenki azon volt, hogy ő és csakis ő jusson szóhoz, egymás szavába vágtunk, mind nagyobb lett a hangzavar, míg

aztán valamelyikünknek az az ötlete támadt, hogy miután elkoccintottuk az éjfélt, kerekednénk fel s látogassunk el a közeli Egyetemiek Házában tartott diákszilveszterre is, ha lefizetjük a belépti díjat, biztosan beengednek...

Ott zene is van, meg műsor, meg lányok, táncolhatunk, szórakozhatunk...

Naná, persze, hogy menjünk!

Kissé forgott velem a világ, ahogy felkerekedtünk, s rajtaütésszerűen bezúdultunk az elegáns, oszlopos előcsarnokba, majd a táncteremnek berendezett tükrös fogadóterembe. Ott mindjárt rátaláltunk néhány kolléganőnkre is, én inkább mellettük maradtam, kábán ácsorogva, a többiek elindultak szétnézni a prérin. Majd egyikkel is, másikkal is táncoltam, további emlékeim viszont egyre homályosabbak, azt biztosan tudom, hogy az akkoriban közkedvelt keringő kimondottan rosszat tett a gyomromnak. Amúgy is veszettül forgott velem a világ, a táncbeli forgolódástól pedig úgy éreztem magam, mintha egyre sebesebben pergő körhintán ülnék. Elmosódott arcok vannak ma is előttem, forgás, forgás, és megint csak forgás, a végtelenségig, botladozásra, dülöngélésre nem emlékszem, aztán arra sem, hogyan jutottam vissza a bentlakásba és kerültem az egyik kolléga üres ágyába, aki hazautazott szilveszterezni.

Az első biztos emlékem hajnalból való, már homálylott odakint, körülöttem mindenki elnyúlva aludt, a hálóban dúlt rendetlenség, nekem meg háborog a gyomrom és szaggat a fejem. Valami mindenáron fel akar jönni a nyelőcsövemen. Visszanyelném, de nem tágít, s érzem, most, most tör ki belőlem az addig nem tapasztalt – „indulat”. Annyi erőm még volt, hogy a hálóban lévő mosdótálig elvánszorogjak, azt viszont teli pakoltam mindenféle rondasággal. Utána megkönnyebbültem, viszont szörnyen szégyelltem magam a többiek előtt, akiknek látszatra kutya bajuk sem volt. Meg voltam győződve, hogy egyedül csak én voltam az, aki csúnyán kirúgott a hámból. Míg magamhoz nem tértem teljesen, nem is mertem hazamenni...

A legnyugtalanítóbb az volt az egészben, hogy néhány éjszakai órámmal azóta sem tudok elszámolni. A teljes emlékezetkiesés miatt el kellett hinnem, amit társaim tanúkként állítottak viselkedésemről, megnyilvánulásaimról. Szerintük minden rendben zajlott le, csak amikor az ágyhoz értem, csuklottam össze egyből, mint a colstok, ez a valamikor használatos összecsukható asztalos mérőléc. (Azóta félek az ilyen, többször is megismétlődött időkiugrástól. Ahogy egymásra rakódnak, mind nyomasztóbb elviselni annak a tudatát, hogy léteznek az életemnek olyan szeletei, amelyek immár – ha csak nem jelentkeznek váratlan szem- és fültanúk – a teljes ismeretlenségbe, bizonytalanságba vesznek.)

A továbbiakra egyelőre kigyógyultam a legényszilveszterekből.

A második egyetemi szilvesztert szintén közösségben töltöttem, de immár a bölcsészkar hivatalosan szervezett keretén belül. Akkor már – bár mi, alsóbb éves hallgatók nem igen tudtunk róla – a Damoklész kardja már vészesen ott lógott a Bolyai fölött. (Pár hónapra rá bejelentették: a kolozsvári román és magyar egyetemeket a diákság és a proletár internacionalizmus szellemének érdekében egyesítik...)

Utólag rekonstruálva a történteket, tudnunk kellett volna pedig, hogy készül valami, hiszen közvetlenül éjfél előtt, amikor a hangulat már kezdett felfokozottá válni, váratlanul betoppant az egyetem vezetősége, a rektorral az élen, atyásan végigjárták az étteremnek és táncteremnek egyaránt berendezett tantermeket, s mindegyre nógattak bennünket, csak bátran, eresszük ki ám a hangunkat, nótázzunk becsületesen, harsogjon csak ki az utcára, hadd hallják a kolozsváriak, hogy itt a magyar diákok mulatnak.

Nekünk se kellett kétszer mondani, zúgtuk egyik dalt a másik után, remegtek tőle az ablaküvegek.

Akkor kerültem – lélekben – egy lépéssel közelebb majdani feleségemhez, kolléganőmhöz, akit nagy előszeretettel táncoltattam, s ez még nem lett volna baj, de nem csak én tettem ezt, hanem mások is felkérték. Ami igaz, igaz: remekül táncolt, szerintem nagyon jó ritmusérzéke volt. Legnagyobb „riválisomnak” azon az estén szegény, néhai Nagy Kálmánt, a Kalevala későbbi, tragikus sorsú fordítóját tartottam, aki pár évvel fölöttünk járt, remek nyelvésznek tartották tanárai, s mert a kezdettől fogva Ilonkám is a nyelvészet felé tájékozódott, jól ismerték egymást, volt közös témájuk.

(Nagy Kálmánról tudni kell még, hogy édesapja egyházi ember volt, az egyetem elvégzése után vidéken tanárkodott, majd magánszorgalomból annyira megtanult finnül, hogy nekivágott lefordítani – a korábbi változatokkal versengve – a Kalevalát, amit sikerült is befejeznie. Aztán, váratlanul, mindenkit megdöbbentve, öngyilkos lett: leugrott a panelházuk tetejéről a mélybe... Gyerekek s asszony maradt utána. Valahányszor rá gondolok, mindig valahogy olyan furcsán érzem azóta magam. Mint aki tudja, hogy ostobaságot művel, és nincs más választása, mégis meg kell tennie, mert a mozdulat, a gesztus elindult abba az irányba, ahonnan nincsen visszatérés...)

Személy szerint, első félévi kudarcom és megszégyenülésem óta szívből és tartósan utáltam a nyelvészeti tantárgyakat, ami nem jelentette azt, hogy legalább átmenő jegyre ne tanultam volna meg a legszükségesebb tudnivalókat.

Most roppant mulatságosnak találom akkori féltékenységemet, de minél többször kérte föl Kálmán mostani feleségemet, annál erősebben éreztem, hogy hozzám tartozik, és anélkül, hogy ennek ő tudatában lett volna, valóságosan is jogot formáltam rá. Az est elején még csak a fokozott rokonszenvet éreztem

iránta, meg talán vonzónak is találtam olyan értelemben, hogy számomra megejtően természetesen viselkedett, mint ahogy nem sokan a lányok közül, akiket ismertem, de mire asztalt bontottunk s lassan mindannyian szétszéledtünk az új év hajnalában, bennem már gyötrően sajgott annak az élménye, hogy Ilonkát másokkal is látnom kellett átszellemülten, jó hangulatban táncolni.

De hát miért is ne tette volna? Hiszen mindaz, amit iránta éreztem, az erről szóló fantáziálásaim csak az én tudatomban léteztek, bennem dagadtak, nőttek erősödő vonzalommá, érzelemmé, és senkivel meg nem osztottam volna titkomat.

S nincs mit tagadnom: számomra rendkívül imponáló volt az is, hogy szegény falusi családból származott. Képes voltam hosszasan elábrándozni azon: milyen társadalmi elismerés övezhet majd, mikor a világ megtudja, hogy én, a félburzsuj csemete, mit sem törődve környezetem íratlan törvényeivel, elvegyülök a dolgozó parasztság egy nagyszerű képviselőjével, aki ráadásul, addigi tanulmányi eredményei folytán rendkívüli ösztöndíjat is kiérdemelt, amilyet alig páran az egész bölcsészkaron. Igen romantikusnak és hősiesnek éreztem a helyzetemet, és ezeket az ábrándokat dédelgettem titokban, egészen negyedéves koromig, amikor végre, megosztottam vele szándékká érett vonzalmamat.

*

József Attiláról készítettem államvizsga-dolgozatot. Pontosabban: az ő esztétikai nézeteit, elméleti írásainak töredékeit vizsgáltam, térképeztem fel, foglaltam össze s vetettem egybe költői gyakorlatával. Természetesen, nyakon öntve a kor ideológiai mártásával.

A témát magam választottam. Igaz, nem belső késztetésből, hanem egy jókora lajstromról, amelyet a bölcsészet magyar katedrájának vezetősége állított össze, de egy pillanatig sem haboztam. Bármilyen összefüggésben és felvetésben szerepelt is volna, biztos, hogy József Attilát választom.

A dolgozatot nehéz volt megírnom, mert a jobbára töredékben maradt alapszövegeken kívül vajmi kevés támpont állt rendelkezésemre az addigi József Attila-irodalomban. De amíg ezt sikerült feltérképeznem, jócskán megmerítkeztem a korabeli magyar folyóiratok világában, s egy akkori szemmel meglehetősen gazdag József Attila-bibliográfiát is összegereblyéltem.

A dolgozat félig-meddig saját spekuláción alapult, anélkül azonban, hogy az eredetiség különösebb jegyeit ma ki lehessen mutatni rajta. Irányító tanárom,

az irodalomelmélet professzora, néhai Csehi Gyula – a kommunista mozgalomban is szerepet játszó nagyváradi származású értelmiségi, különben remek előadó és társalgó – szerette volna még gépeltetés előtt, kéziratban átolvasni a dolgozat szövegét, hogy majd a megjegyzései alapján véglegesíthessem, s adhassam be a másoló irodába, végül pedig a könyvkötészetre. Időm volt még, a dolgozatot nagy lelkesedéssel készítettem, kalligrafikus kézírással vetettem papírra, majd az így elkészült egyetlen példányt megkönnyebbülten, dicséretre várva elvittem tanárom lakására. Abban egyeztünk meg, hogy egy hét múlva ismét felkeresem, amikor is véleményt mond.

A dolgozat amolyan 180 ezer leütéses kéziratnak felelt meg.

Újabb látogatásomkor Csehi professzor meglehetősen zavarban volt, de azért kertelés nélkül, mindjárt az elején bevallotta: gőze sincs, hová tette a kéziratomat – és e szavaknál a 3x4-es panelházbeli dolgozószobájára (igazából: kuckójára) mutatott, amelynek majd minden talpalatnyi helyén könyvek, folyóiratok, újságok, kéziratlapok, iratcsomók halmozódtak kévékbe rakva, mint mezőn a kalangyák. Azt állította, minden sarkot átfésült, minden kévét megmozgatott, de a kéziratot mintha a föld nyelte volna el. Annyit tud még mondani, hogy a szerencsétlen közjáték előtt azért sikerült elolvasnia, igaz, csak egyszeri átfutással, de azt hiszi, nincs különösebb baj vele, éppen csak újra kellene írni.

Ha annak eleget teszek, talán még nem futunk ki a határidőből, és bízik benne, hogy jó munkát végzünk...

Oly kedves humorral és annyi emberi őszinteséggel adta elő e mentséget kérő szövegét, hogy képtelen voltam neheztelni rá, inkább a pánik volt az, ami hirtelenjében hatalmába kerített – hiszen bár indigóval készítettem volna a kéziratot, de csak egyetlen példányban írtam, töltőtollal.

Egyedüli mentsváram a dolgozat vázlata volt, amely hat pontból és a bibliográfiából állt, ez utóbbit viszonylag könnyebben rekonstruálhattam.

Három napba telt, amíg valami emberfeletti erőfeszítéssel, félig-meddig kétségbeesésemből eredő transzban sikerült valahogy újrafogalmaznom a dolgozatot – a korábbiakon okulva, immár két példányban.

Professzorom, amellett, hogy méltányolta e nem mindennapi teljesítményt, kárpótlásképpen látatlanban ráírta a jelest és ő maga sürgetett, hogy még azon melegében juttassam el a szöveget a gépelő irodába, ő pedig mindent megtesz azért, hogy a dolgozat nyilvános megvédésén a bizottság feltétel nélkül az ő véleményét ossza.

Dolgozatomra természetesen jelest kaptam.

Professzorom e balszerencsés közjáték révén kiemelt kedvencéül fogadott. Ő volt az, aki bemutatkozó verseskötetemhez beajánló előszót írt – annyira kedvezőt, hogy az nem sokkal később reám hullott vissza.

Egy évvel az államvizsga után, amikor egyszer felkerestem, Csehi Gyula lelkesen újságolta: lázasan keresett valamit a könyvtárában, amit éppen nem talált meg, viszont rábukkant a dolgozatom eredeti kéziratára.

Nem találtam a szavakat a döbbenettől. Hazavittem a szépen megőrzött, érintetlennek tűnő lapokat s kíváncsiságból, félénken összevetettem a másodjára kiizzadt szöveggel. Egy-két részletet, kiegészítést, szándékos módosítást leszámítva szinte szó szerint egyezett az eredetivel.

József Attila csodája lett volna?

Annyi évtizeddel később előráncigálom az államvizsga-dolgozat másolatát, bár azt hittem, valamikor megváltam tőle; volt ugyanis egy pillanata az életemnek, amikor úgy akartam megszabadulni a lelkemnek igen kedves alkotótól, hogy megtagadjam; így véltem elkerülhetőnek azt a csapdát, amit az ő hatásának szinte magnetikus követése, újratermelése állított irodalmi ügyködésemben.

De hiszen kezdettől fogva tudtam, hogy megbabonázott. És nem kizárólag az államvizsga-dolgozat okán, hiszen az csak még inkább elmélyítette kötődésemet a Mesterhez. De irigylésre méltó példa volt az élete, amit József Jolán visszaemlékezései hoztak először közel hozzám. Aztán úgy alakultak a dolgok, hogy mindent elolvastam, ami vele kapcsolatban csak a kezembe került. A dolgozatírás kínos szüneteiben, amikor legszívesebben inkább csak rágtam volna a tollam végét vagy kiszaladtam volna az öcséimhez pingpongozni, – de akkor mi legyen a kézirattal?!! –, mintegy menedékként felütöttem JA verskötetét, és ahol kinyílott, ott kezdtem olvasni, s olvastam, olvastam, folyamatosan, ismert sorokat, ismeretlen strófákat, barangoltam költői világa ismerős tájain, újra és újra rácsodálkozva egy-egy részletére, s azzal vigasztaltam magam, hogy bár most éppen eltévelyedésben találtatok vétkesnek, de ez is a dolgozat sikere végett történik...

És mennyire örvendtem, amikor önigazolásként József Attila rögtönzései, tréfás sorai között az alábbiak nyíltak meg előttem:

Amikor verset ír az ember,

mindig más volna jó,

a szárazföld helyett a tenger,

kocsi helyett hajó.

Amikor verset ír az ember,

nem írni volna jó.

Pedig hát, az az 1962-es dolgozat minden, csak nem a Költőhöz méltó; közönséges iskolás kompiláció. Pontosabban azon alapuló spekuláció. Az a szerencsém, hogy Ő nem tudott visszaszólni odaátról és tiltakozni az ellen, amit én műveltem vele – csak azért, hogy bebizonyítsam a tisztelt vizsgabizottság és szeretett tanárom előtt (akitől – nem mellesleg! – dehogy felejtettem el jó pár kulcsfontosságú idézetet, szentenciát beépíteni eredetinek álcázott gondolat-menetembe), hogy:

– JA tudatos költő volt, sőt proletár költő és szocialista realizmusa követendő példa;

– JA nem csak tudta, hogy mit vet papírra, hanem költői gyakorlatának elméleti tisztázásáról sem feledkezik meg:

– JA e tisztázása többnyire polemikus úton nyilvánul meg, amikor is élesen hadakozik a hivatalos irodalommal, Babits-csal, a népiesekkel, Kassákkal és a proletkulttal;

– verseiben megfogalmazott ars poeticája lírai kifejezése mindannak, ami esztétikai-kritikai esszétöredékeiben egy rendszert ígérő elképzelésben összeállt.

Újra és újra átfutom a feltűnően jólfésült, nyelvileg tűrhetően megkalapált szöveget. És egyre jobban szégyellem magam. Most értem meg igazán, hogy miért halt meg annak idején az államvizsga-dolgozatok legnagyobb hányada.

Amikor az enyémet írtam, a tanszék kézikönyv- és irattárára felügyelő tanársegéd – mellesleg a harmadik szomszédunkban lakott, apja a városi közüzemek igazgatójaként ismert figurája volt Kolozsvárnak – megengedte, hogy kirámoljam az elmúlt években letett dolgozatokat a kari dokumentumokat rejtő faliszekrényből, sőt azt is, hogy az esetleges, témába vágó utalásokat vagy könyvészeti jelzéseket minden további nélkül hasznosítsam.

Így került kezembe egyik jeles erdélyi költőnk (ma Kossuth-díjas) dolgozata Szabó Lőrincről. Érdeklődve vettem kezembe, hiszen irányító professzorom, mikor felügyeletemet elvállalta, kikötötte: nehogy annak a fölöttem járó hallgatójának a hibájába essek, aki ahelyett, hogy könyvtári kutatások alapján elemezte volna Szabó Lőrinc költészetét, mindenféle egyéni gondolatfutammal töltötte ki a dolgozat terét. „Nem mese kell ide, hanem konkrétum...” – magyarázta, s én igyekeztem tartani magam intéséhez.

Kezemben volt hát az inkriminált dolgozat. Amely – Csehi professzor szerint – épp csak hogy megütötte az átmenet mércéjét. Bevallotta: ő maga elégtelent javasolt, de a bizottság, a hallgató vitathatatlan költői erényeire és teljesítményére való tekintettel, az elégségesnél állapodott meg.

Hirtelen azt hittem, hogy megzavarodtam. A szövegből egy igen eredeti megközelítésű, a Szabó Lőrinc-i életmű mai kisugárzását feltérképező, sodró erejű esszé – sőt, monográfia – bontakozott ki. Nekem határozottan tetszett a dolgozat, ugyanakkor tartottam attól, nehogy ilyesmit produkáljak, s netán a jövőmet tegyem kockára... Zaklatottan csúsztattam helyére a kéziratot, s jó sok évvel később meglepődve, ugyanakkor jó érzéssel konstatáltam, hogy az egyik erdélyi kiadónk megjelentette a Szabó Lőrincről írott tanulmányt, amelynek erényei azóta sem fakultak...

Az volt az a pillanat, amikor szerettem volna meg nem történtté tenni saját dolgozatomat, és áldottam a szerencsémet amiatt, hogy bár professzorom, rögtön az államvizsga után több helyen is próbálta beajánlani a szöveget, illetőleg én magam is bekopogtattam vele néhány szerkesztőség ajtaján, mindketten azt a választ kaptuk, hogy ez egy jó kiindulópont egy majdani kutatáshoz, de ilyen formában érdektelen.

Szerencsére, magam sem tartottam fő művemnek a dolgozatot. Ennél komolyabb dolgok foglalkoztattak. Lírai kalandozásaim kötötték le a figyelmemet és energiáimat, amire megint csak József Attila-i késztetések sarkalltak...

Az államvizsga sikeres letétele csupán múló örömöt hozott, hiszen előttem állt még a katonai szolgálat befejezése – három istentelenül hosszú nyári-őszi hónap a nagyváradi kaszárnyákban, majd később az elhelyezkedésem, ami körül annyira ködös volt még minden, hogy azt sem tudtam, mihez kezdjek magammal.

Az Ifjúmunkás vezetősége állást ígért kolozsvári tudósítói megbízatással, de abból se csinált titkot, hogy az ügyintézés, a személyi ellenőrzés, az engedélyeztetés lefutása hosszú hónapokba kerülhet. S mivel a nyár már akkor is javában uborkaszezon volt, pedig még csak 1962-t írtunk, már közel jártam a végső szabaduláshoz, de még mindig nem tudtam, hogy hol kezdem meg önálló, felnőtt életemet. Akkor már nyíltan is elkötelezett voltam Ilonkám iránt, a jegyesemnek tartottam, és minden vágyam az volt, hogy mihamarabb családot alapítsunk. Ő a Besztercéhez közeli Teke község líceumában választott magyar tanári állást, én meg egy olyan eldugott faluban, mely Tekéhez légvonalban alig 20 kilométerre található; úgy okoskodtam, ha nem sikerül újságírónak lennem, mert ezzel az eshetőséggel is számolnom kellett, úgy beállok Mezőköbölkútra

tanárnak. Legalább egymás közelében leszünk. Az utcán, állás nélkül semmiképpen nem maradok. És ettől a felismeréstől minden aggodalmam odalett.

Leszereltem, aztán néhány hosszú, bizonytalanságban töltött hét múltán megkezdődött újságírói pályafutásom az Ifjúmunkásnál. Ma már tudva tudom: menyasszonyomnak ezzel apró, de be nem gyógyuló, s a továbbiakban egyre csak mélyülő sebet okoztam. Hiszen neki egyetlen és jogos, érthető vágya volt: együtt élni azzal, akit szeret, akivel közösen képzelte el az életét. Ehelyett pedig azt látta, hogy akár csak korábban, elemista kora óta – amikor azért, hogy ötödikesen is magyarul végezhesse az iskolát, távoli bentlakásba kényszerült, családjától elszakítva –, most is magára marad a gondokkal és a korábban általam könnyelműen tett ígéretekkel. Hiszen én annyira bíztam, hogy simán megy majd minden: gyanútlanul bíztam emberek adott szavában, amit legtöbbször készpénznek is vettem. De a valóság szinuszgörbéi mindent összekuszáltak, s terveinket, házassági elképzeléseinket úgy változtattam, alakítottam, ahogy velem is játszott az élet, hiszen attól a pillanattól kezdve, hogy a bukaresti magyar ifjúsági lap legfiatalabb alkalmazottja lettem, gyakorlatilag megszűntem a magam ura lenni. Utazhattam, amerre akartam, akár a menyasszonyomhoz is, de a fontos ügyekben nem az enyém volt a döntés.

Bele kellett illeszkedni a rendbe, mint ahogy őneki is, a távoli Tekében, a távoli középiskolában.

Én akkor mindezt nem érzékeltem eléggé, és kimondhatatlanul örvendtem annak, hogy ha csak itthon is, de kincstári pénzen világot láthatok. Ami a menyasszonyom számára szorongató várakozást és bizonytalanságot jelentett, az a szememben az előttem megnyíló, nem remélt szabadságnak tűnt.

Az államvizsga-dolgozatot rejtő iratcsomóban, gyűrött selyempapíron cím nélküli verstöredéket találtam, amelyet, bár tőlem származik, képtelen vagyok azonosítani, mely évből való. Egy biztos: a pályakezdő évek egy ritka őszinte perce lehetett, mely papírra kényszerítette e sorokat:

Eladtam ezt a percet is

hisz az ördöggel cimborálok

sekélyebb lesz a versem is

mint egy beomlott vizesárok.

A percből órák lesznek és

így gyűl a kincsem halomra

míg egyszer elfogy a kenyér

gyerünk hát a malomba

Van még egy közjáték, ami szorosan József Attilához kötözött, s aminek akkor szívem szerint csak örvendeni tudtam; ama bizonyos előszó, amit Csehi Gyula professzor bemutatkozó kötetem elé írt.

A könyv az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Forrás-sorozatában készült megjelenni. Szerkesztője Bajor Andor volt, aki menet közben bevallotta: nem tudja, kitől kérjen előszót; akkoriban ugyanis még az volt az úzus, hogy a kezdő írót egy-egy idős pályatárs ajánlotta be bemutatkozó kötete előszavával az irodalmi életnek. Mivel Szabédi László már nem élt – az írók-költők közül ő volt az egyetlen, aki látta korai verseimet, és akit föltétlen bizalmamba fogadtam –, Bajor Andor pedig nem jöhetett számításba, lévén a könyv szerkesztője, hirtelen volt professzorom nevét ejtettem ki javaslatként. Bajor kapva kapott rajta, s Csehi Gyula, minden bizonnyal a dolgozatom elvesztése miatti lelkifurdalása okán, lelkesen el is vállalta beavatásomat. Bajor a kötet nyomdába küldése előtt megmutatta a szöveget: míg olvastam, egyfelől hízott a májam, másfelől kínosan restelkedtem, hiszen a professzornak, amellett, hogy poeta doctusnak nevezett (á la Babits), sikerült József Attila-i hangvételemet és elkötelezettségemet kiemelve élesen szembeállítania a könyvsorozatban addig megjelent pályatársaimmal; amolyan „rendszer kedvence” bezzeggyerekké tett, ami az illető korban nem volt szokatlan eljárás, egyúttal mérhetetlen kárt okozva nekem a jövőben, aki hittem is, meg nem is szavaiban...

Sokáig töprengtem, sőt vívódtam is: elővegyem-e még valaha azt a méltatlan szöveget? Arra határozottan emlékeztem, hogy elolvasásakor mélységesen restelkedtem, szerettem volna a föld alá bújni szégyenemben, a bombasztikus szavak súlya alatt, de hát hogy mondhattam volna meg a szerkesztőnek, hogy az előszót illetően mélységesen tanácstalan, elégedetlen vagyok? Még a végén félreérti vonakodásomat, azt hihetné, nem tartom eléggé hízelgőnek a beavatás hangvételét...

Viszolygásomat legyőzve, annyi évtized után végre felnyitottam ama első könyvet, és őszintén megdöbbentem – méghozzá attól, hogy annak idején miért is nem vettem észre a szöveg mögötti többértelműséget, a dicséret mögött a fanyar kétkedést, a professzori bűntudat túlzásai mögött a megérdemelt bírálatot?

Előszó

A szerző első „művét” én láttam el „előszóval”. Pályájának ezzel az első kötettel jelzett új stációján, az egyetemes szimmetria és az igazság nevében, talán nem vagyok egészen illetéktelen arra, hogy könyvét én ajánljam a Forrás-sorozat olvasóinak figyelmébe. Abban a biztos tudatban teszem ezt, hogy a figyelem, ami csak jóindulatot kíván, lelkes értékeléshez vezet. A felfedezés öröméhez: amiért fiatal prózaíróink és költőink sorában megszólal még egy hang, saját mondanivalójával, saját témáival és olyan formákban, amelyek a kultúrát, a tudást és a tehetséget eredetiséggel és valódi újdonsággal egyesítik.

Bizton hiszem, hogy az olvasót nem éri kiábrándulás. Az antik felfogás nem tévesen – ha talán nem elég sokoldalúan – a szellem jelenlétét tekintette a költő kritériumának. „Numen adest” – ez volt a poéta örvendező üdvözlése, a költő felfedezését kísérő „heuréka!”.

Annak a biztosítékát, hogy az olvasó nem csalatkozik, természetesen döntő módon Cseke Gábor e kötetbe gyűjtött verseiben látom. Együttesen kétségbevonhatatlanul magukon viselik a „numen adest” jeleit. De ezt a biztosítékot saját sorozatos csalódásaimban is felfedezni vélem. Bizony engem, volt tanárát Cseke többszörösen is félrevezetett. Igaz, hogy mindig meglepő és távolról sem elítélendő vagy sajnálatos módon.

Első „műve”, melyet nem ironikusan, hanem úgyszólván önkritikailag említek idézőjelben, a magyar szakos tanárjelölt államvizsga-dolgozata József Attila esztétikai nézeteiről. A szintén idézőjeles utószó pedig az irányító tanár rendkívül elismerő referátuma, amelyet a munkához csatolt, mikor azt „áttette” a vizsgáztató bizottsághoz, végleges megítélésre. A kiváló dolgozat, a kitűnő jegyek és a jeles feleletek alapján a bizottság válasza a „dignus es intrare” volt: alkalmas vagy a tanári mesterségre.

Magamnak is ez volt a meggyőződésem Csekéről.

Őszintén bevallva, sem a középiskolában, sem az egyetemen nem rajongtam, és ma sem rajongok a mintadiákokért, a tiszta jelesekért. Az efféle tökéletesség mindig gyanús. Mit rejt? Átlagos képességeket, hatalmas adag szorgalommal? Valamivel a jó átlagon felüli egyenletes középszerűséget, amely a kitűnőség látszatát kelti? S egyáltalán: lehet-e igazán értékes egyéniség az, amely olyan harmonikus, hogy már hibát sem fedezünk fel benne?

Sehogy sem értettem; hogy Cseke Gábor, akit valóban mintadiákká tett még fizikuma is, a szelíd, nyugodt arc, a vastag szemüveg mögé rejtett nyílt tekintet, a gondozott s kissé konzervatív ruházat, a tisztelettudó fegyelem, de feleleteinek alaposság, tudásának hibátlansága s államvizsga-dolgozatának a

József Attila-i esztétika titkait racionális eszközökkel kutató világos és áttekinthető módszere, pontos stílusa is; hogyan lehet ilyen provokálóan tökéletes?

Hát nem volt tökéletes. És ha jól meggondoljuk, nem volt mintadiák sem. Egyszerűen félrevezette tanárait, nem utolsó sorban e sorok íróját. Aki, mint remélhetőleg éppen e sorokból kitűnik, végtelenül hálás neki akaratlan csalásaiért.

A meglepetések sora azzal kezdődött, hogy Csekéből nem lett céhbeli filológus, amire pedig minden, az öt egyetemi év során felfedezett képessége és tulajdonsága predesztinálni látszott. Nem lett középiskolai tanár sem. Pedig biztos, hogy kitűnő nyelv- és irodalomtanár vált volna belőle. Olyan, akiknek a régi inspektorok és igazgatók ezt jegyezték személyi lapjába: „Egyéniségével, tudásával hat, nevel és fegyelmez".

Újságírónak ment. Mi tagadás, fájlaltam, hogy ezt az érdekes, de „nem neki való" mesterséget választotta. Féltettem őt az újságírás fáradalmaitól, a változatos valósággal történő találkozásoktól. Őt, aki – érzésem szerint – arra volt hivatott, hogy a valóság „égi mását": az irodalmat tanulmányozza és tanítsa.

Ha már az őszinteségnél tartunk, azt is gondoltam, hogy kár egy ilyen kitűnő filológust átengedni a kisebb igényű zsurnalisztikának.

Elégséges e kötetet elolvasni, s felfedezhetjük, hogy mit adott az újságírás a fiatal költőnek. De azt is felfedezhetjük, hogy az újságírás csak azért halmozhatta el annyi élménnyel, képekben, jelképekben, ritmusokban és rímekben megtestesülő tapasztalattal, mert az, akit én tehetséges filológusnak néztem (javíthatatlanságom jeleként hadd valljam be, hogy ma is annak tartom), már eredendően költő is volt. Legfeljebb nem a koraérettek, az „őstehetségek" fajtájából. Hanem annak a ritka lírai tehetségnek a képviselője az új nemzedékben, akinél az érzés és indulat spontánságát, a kép és az eszme titokzatos foganását, születését a költemény egységében tanulmány és reflexió előzi meg. Hogy azután a valóság kaotikusan áradó jelzései, amelyeknek új mestersége még elébe is küldte, a tudás és az elméleti tisztázottság talaján termékenyülnek meg és érnek költeménnyé.

Különben is: van – mégpedig sok – olyan filológus, akit képességei a könyvtárak világába küldenek, de ez sem jelent száműzetést. A hagyatékot gondozni, a maga nemében nemes és fontos feladat lehet, és az is. Ám kétezer éve létezik a „poeta doctus" típusa, akinek tehetségét nem szárítja ki a tudatosság és a tudás. Éppen ellenkezőleg: előfeltétele kivirágzásának. Az én fiatal filológusom ilyen rejtett poeta doctus lehetett már első lépéseitől. Nem az ő hibája, hanem az én rövidlátásom, hogy nem fedeztem fel a jeles diák és a világos értelem mögött – a költőt.

Az újságíró, a költő és a filológus hármas egysége egyéniségében egyik titka annak, hogy költeményei már ebben az első kötetben az érett mesterség és technika és az érett gondolat egységében és megejtő újdonságában jelentkeznek. Ez a hármas egység határozza meg azt a kiindulópontot is, ahonnan a fiatal és így per definitionem „kezdő" költő a maga pályájának görbéjén a poézis világába lendül.

Nem szeretném őt szembeállítani nemzedéktársaival. Még kevésbé óhajtom feladni a sok és okféle költő Majakovszkij megfogalmazta jelszavát, melyet, ma és mindenkor érvényesnek tekintek. Egyszerűen, örvendve és másokat nem hibáztatva, megállapítom, hogy Cseke költői indulásában nemcsak az látszik, hogy József Attila művének, esztétikájának jó ismerője. Hanem azt is felfedezhetjük, hogy a József Attila-i hagyatéknak nem pusztán örököse, még kevésbé utánérzője. Hanem folytatója. Abban sincs hiba, ha mások Kassáktól, Baudelaire-től vagy Babitstól indulnak. Itt is érvényes Illyés epigrammája, amely nem azt kéri számon a költőtől, honnan jön, hanem azt, hová megy. Ez nemcsak a származásra érvényes, hanem a költő szellemi leszármazására is. (...)

CSEHI GYULA

Az idézet végéről szándékosan elhagytam a befejező passzust, amely mintegy kötelességszerűen az égig dicséri a kötet darabjait és azok alkotóját, mert ebben már nem találtam szemernyi hasznosítható tanulságot sem.

Csehi Gyula alapvetően ráhibázott arra, hogy mindig is igyekeztem megtéveszteni környezetemet, beleértve tanáraimat is. Jobbnak, többnek próbáltam s akartam látszani, mint ami voltam, s e célhoz nem átallottam felhasználni a szükséges technikákat sem. De ahhoz, hogy mindez sikerüljön és beváljon, óhatatlanul szükségem volt a nevelőim cinkosságára is: arra, hogy az első benyomásokat készpénznek véve, a továbbiakban a szemüket behunyva már ne a teljesítményt, hanem inkább a jólneveltséget, a jóindulatot, a simulékonyságot méltányolják. Esetemben azt, hogy kevéske és hézagos tudásomat igyekeztem a legmutatósabb formában, feltupírozva közszemlére tenni. A tanárok pedig az egyetemen is csak esendő emberek voltak: szívből unták a vizsgáikat, talán még nálunk, diákoknál is jobban – ezt a leginkább apámon tudtam lemérni, akinek valósággal borsódzott a háta, valahányszor az egyetemi vizsgaidőszak közeledett –, unták végighallgatni a kereknek vélt, sima feleleteket, a hozzám hasonló ún. jó tanulókon vélték megspórolhatónak azt az időt, amit a kullogókra óhatatlanul rá kell szánniuk, hiszen őket sem lehet egy-kettő a földbe taposni.

Az államvizsga dolgozatom érdemtelen sikerén kívül emlékezetes és intő példa marad számomra az a szóbeli szigorlat, amely utolsó akadályként állt előttünk ahhoz, hogy minden szempontból diplomás végzősökké váljunk. Az

irodalomtörténeti vizsgáról van szó, amelyet néhai Jancsó Elemér, az erdélyi színjátszás, a magyar felvilágosodás és a jakobinus mozgalom avatott kutatója és előadója tartott. Tanulóéveink alatt megszokhattuk nála: nem igazán figyelt feleleteinkre, amilyen jegyet látott a leckekönyvünk legutolsó kockájában, többnyire olyat adott ő is. Erre alapozva, no meg arra, hogy az utolsó akadályfutásig minden erőpróbám gond nélkül sikerült, nem sokat törődtem a tételek átismétlésével. Amúgy is voltak fehér foltok a tudásomban – olyan témák, melyeket többszöri nekifutásra is túl elrészletezettnek, adatoltnak tartottam, az évekkel és címekkel pedig örökösen hadilábon álltam. E fehér foltok közé tartozott az erdélyi magyar színjátszás is. Nem tudom miért, de nagyon bíztam benne, hogy a sok másfajta tétel közül nem éppen ez választ ki engem.

Tévedtem.

Mikor a kihúzott cédulára pillantottam, majd hanyatt vágódtam: első tétel az erdélyi színjátszás, a második Móricz Virág: Apám regényének ismertetése.

Nem csak az első tétellel álltam hadilábon, de Móricz Virág könyvét sem olvastam. Kötelező olvasmány volt, többször nekiveselkedtem, majd felhagytam vele.

Egyik pillanatról a másikra mintha vatta töltötte volna ki a koponyámat, egyetlen gondolatom nem volt. De ha lett is volna, most nem gondolatokra volt szükségem, hanem tényekre: vázlatra, évszámokra, nevekre, színdarabokra, összefüggésekre. Mindezt: honnan? Honnan?

Ha egyszer sem vettem át a színjátszás történetét, úgy gondolván, hogy nélküle is megúszhatom a szigorlatot...

Kész, lebuktam. Ez itt a vég...

Igyekeztem egérutat nyerni azzal, hogy előzékenyen hagytam társaimat magam előtt felelni, amit ők még meg is köszöntek, mert így hamarább szabadulhattak. De lassan egyedül maradtam a tanárral, és szabályosan éreztem a megsemmisülés, a lelepleződés közelgő szelét. Úgy reszkettem, hogy uralkodnom kellett magamon: fel a fejjel, ez a helyzet, lesz, ami lesz.

Az első tételnek nagy lendülettel vágtam neki. Néhány bevezető mondatra még futotta, de a tárgyra térni már nem volt érkezésem. Jancsó professzor unottan rám nézett:

– Hagyjuk ezt a tételt, ez egy sláger, ezt maga biztosan tudja. Beszéljen inkább a Móricz-könyvről...

A malomkőnek ezzel csak a fele csusszant le a szívemről, mert bár tudtam, mi fán terem Móricz Virág, hogy maga is írónő, hogy van egy szocialista-realista munkásnőregénye, s leendő feleségem is mesélt volt egy-két

jellemző részletet az apáról szóló emlékiratból, nem hittem, hogy mindez elég lesz a boldogsághoz.

Nyekeregtem, nyekeregtem, elmondtam, mily különösen jellemzőnek találtam a könyv ama részletét, amelyben Móricz Virág leírja, miképpen terrorizálták apja életét a rokonok, hogyan érlelődött az évek során benne, személyes élményként a Rokonok alapötlete, helyzetrajza...

Akkor váratlanul megnyílt az ajtó és néhai Szabó T. Attila professzor dugta be rajta bodor fejét, majd mikor látta, hogy már csak én ülök Jancsó Elemérrel szemben a padban, megszólalt: – Elemér, valamit sürgősen meg kellene beszélnem veled...

– Jó, akkor befejeztük – nézett rám Jancsó tanár úr, és elkérte a leckekönyvet. Benne, az utolsó kockában ott volt a Szabó T. Attilától kapott nyelvtörténeti tízes. Ő is bekanyarította alája a magáét.

Napokig nem tudtam teljesen magamhoz térni, mindegyre az kísértett: és ha nem jön be Szabó professzor?

De bejött – én pedig megmaradtam örökre: az egyetemnek, tanáraimnak és kollégáimnak az a színjeles tanuló, akinek tűnni akartam, akinek a látszatát aztán magam is kezdtem valóságnak tekinteni. Az élet úgy hozta, hogy a sikereim mind jobban megérlelték bennem vélt csalhatatlanságomat.

Máig dilemma előttem, vajon mi lett volna jó: ha tanárnak, irodalomtörténésznek, kritikusnak, kutatónak megyek, avagy mégis csak a valóságos döntésem, amibe aztán annyira belevetettem magam, hogy most már szinte ki se tudok lábalni belőle? S aminek az oltárán annyi mindent feláldoztam (elherdáltam?!), amit immár lehetetlen jóvátenni.

Ha annak idején professzoromra (is) hallgatok, ma nem ülnék itt, a papírlap előtt és nem készülne-épülne ez a könyv. Ez százas. Tán meg se tudnám saccolni, hogy hol, merre élnék, miféle falak közt, és hogy élnék-e még egyáltalán... Az ilyen „mi lett volna ha...” játékokat végül is nem nekem találták ki. És nem tesz jót semmilyen történelmi szemléletnek, legyen az makro- vagy mikroszintű.

Egy biztos: Csehi professzor nem az egyedüli volt, aki meggyőzni próbált arról, horgonyozzak le bátran az irodalomelmélet, a kritika mellett... Hiszen olyan jól csinálom, ugyebár... Nem is értem, miért nem tudtak elszédíteni késztetéseik annyira, hogy hirtelen engedelmes balra- vagy jobbraátot csináljak.

A tanács, most már tudom (akkor viszont még csak gyanítottam) egyáltalán nem volt mentes az önös érdekektől!

Abban az évben, 1962-ben például én voltam az egyetlen, aki professzoromnál, és irodalomelméletből diplomáztam. Más tanárokhoz csapatostul tódultak a végzősök. Akkor nem firtattam magamban az okát, mindent úgy fogadtam el természetesnek, ahogy volt.

Ez a viszonyulás a világ dolgaihoz különben nagyon sokáig beárnyékolta életemet, s tett képtelenné arra, hogy sok esetben eredményesen, s ha kell, látványosan harcoljak az érdekeimért.

Számomra egy pillanatra sem tűnt vonzó pályának az irodalomítészi. Oda olvasni kellett, állandó tréningben tartani az agyat, nyelvet tudni, elsajátítani a tudományos vizsgálódás megannyi fortélyát, receptjét, logikusnak lenni, kitartónak, újítónak...

Már így, felsorolva is veszettül sok ez, legalább is számomra.

Bennem, bár sok mindenből megvolt egy kevés, de talán mégsem elegendő mennyiségben, s mert éreztem, hogy meghaladna a feladat, elálltam tőle. Szabadabb s némileg közvetlenebb lefutású pályának véltem az újságírást, amihez nem kell egyebet tenni, csak közeledni, majd odahajolni az emberekhez és végighallgatni mindazt, amit az életükről, a munkájukról hajlandók elmondani, abból pedig valamiképpen felmutatni azt, ami jellemző, ami tanulság és tanúság. Igaz, az egyetem végén még fogalmam se volt, hogyan kezdek egyáltalán hozzá, mik lesznek a társadalmi és szakmai elvárások, és mennyire sikerül majd formába öntenem a valóságban tapasztaltakat-hallottakat, de abban igenis, bíztam, hogy az élettapasztalat akkor sem vész kárba, ha nem talál utat a zsurnalizmus műfajai felé – ha egyéb nem, versben, prózában írom ki magamból.

Csehi professzor persze, hogy szerette volna, ha szakmájának akad majd utánpótlása. Ugyanakkor a kolozsvári lapszerkesztők biztatása, recenziókra, kritikákra szóló megbízása sem volt érdekmentes, hiszen az ajtajukon kopogtató ifjú titánok nagy többsége nyilván a múzsának hódolt, kevésbé a kritikának. Ők viszont minden felbukkanó tehetséget próbáltak a könyvrecenzálás egyszerűbb és biztosabb vizeire csábítani. Aminek a végén ott kecsegtetett az a nem túl nagy, mégis oly kedves honorárium, ami bármelyik szerző hiúságát meglegyinti. Én sem húzódoztam, eleget tettem jó pár felkérésnek, mert az volt az alapállásom, hogy lehetőleg egyetlen felszólítást sem szabad elutasítani, mert csak így fészkelheti be magát az ember a szerkesztők szíve alá. S ha már befészkelte magát, jöhetnek később a pretenciók is, a saját ötletek, elképzelések, tervek.

Meglehetősen nehezen, de a nyolcvanas évek első felében, többszöri nekifutás, majd ugyanannyi átírás, rövidítés, újrafogalmazás árán sikerült

megírnom Bármely rendelést vállalok c. regényemet. Ma sem tudom, hogy irodalmilag mennyiben sikerült és mennyiben műkedvelő alkotás – az időre bízom, amely eddig minden esetben és mindenkor elvégezte a feladatát. Tény, hogy valahányszor belélapoztam azóta is, mindegyre találtam benne javítani, tökéletesíteni való, bosszantó részletet, elsietett megoldást, s megnyugodhatok afelől, hogy nem a remekművek kiemelkedő vonulatába illik.

De ez a regény talán mintha előjátéka, előhangja lenne e mostani könyvnek, csak talpig mesébe, modoros szlengbe, lektűrbe öltöztetve.

Furcsa fogadtatása volt a könyv központi figurájának, az utcai fényképésszé és szándékán kívül rongyemberré váló, mindegyre le-lecsúszó, bár „amúgy" jóravaló Tunyoginak. Engem leginkább az apám reagálása gondolkoztatott el, aki együltében, egy délután és egy éjszakába vesző estén olvasta el a nyomdaszagú könyvet; roppant izgalmas – mondta –, de nem néztem volna ki belőled, hogy ilyet írjál...

Dicséret volt ebben? Neheztelés? Többre tartott volna, és netán most csalódást okoztam neki? Vagy épp ellenkezőleg: a maga reális világlátása alapján egyszer már elhelyezett engem a középszer megfelelő skáláján, s azt sikerült nekem a regénnyel felüllicitálnom?

Nem kérdeztem meg akkor tőle, restelltem olyan helyzetbe hozni, hogy saját fiával szemben megpróbáljon objektív, ugyanakkor megértő, mindent elsimítóan békülékeny lenni. Gondoltam, ha akarja, majd megmondja. Ha meg nem, hát annyi... Inkább elengedtem a fülem mellett megjegyzését, s egy fanyar mosolyt küldtem utána.

Pedig tudom: a legjobb lett volna akkor mindent azon melegében kibeszélni, ami e történet, e könyv mellett, ennek kapcsán fölfűzhető életünkből. Biztos, hogy sok mindent megtudhattam volna azokról a nehéz ötvenes-hatvanas évekről, amelyben én ugyan apám kortársa voltam, de nem lehettem tisztában igen sok fontos előzménnyel. Ami például Csehi professzort illeti, csak jóval a halála után tudtam meg igazán, miként vélekednek az ő egyetemen, bölcsészkaron játszott korábbi szerepéről, áldatlan viselkedéséről és hogy a nevéhez nem egy kollégáját ért igazságtalanság, megtorlás is tapad. Bennem tartósan és kizárólag az a tanár él, aki megszerettette velem az olvasást, az elemzést, a saját gondolatokhoz való ragaszkodást. A munkájára tekintettem, és arra, ami ebből rajtam épített – és utána, nagy későn sokszor sikerült hülyén éreznem magam, hogy jóhiszeműségemet a fejemre olvassák. Sajnos, az ember túl későn okosodik meg, mint ahogy az életében is javarészt már post festum érik a várva várt beteljesülések, amikor alig ér vele valamit.

Az a regény – mindinkább látom, tudom –: tulajdonképpen rólam szól, de a benne található jó adag fikció nem tévesztendő össze a valósággal.

Ma sem értem igazán, hogy a kritika műfajától való ösztönös vonakodásom ellenére miért haraptam rá elég korán a csalira, amit az akkori szerkesztők (Szőcs István, Marosi Péter, Kántor Lajos) elém vetettek? Nem hibáztatom őket ezért, hiszen csak a dolgukat végezték. Az egyedüli, akin mindezt számon lehet kérni, az én vagyok és a személyes döntésem. Valami olyasmi történt velem, mint ahogy a matematikával voltam: értettem, némi atyai buzdításra sikeresen műveltem is, de nem okozott örömet, legföljebb csak apróbb sikerélményt, ha egy-egy feladatot sikerült megoldanom.

Az viszont végképp érthetetlen, miért ugrottam neki huszonéves fejjel oly hevesen szegény Csávossy Györgynek, aki némi késéssel hozta ki éppen a hatvanas évek elején bemutatkozó kötetét? És miért osztottam ki a kártyákat szegény Székely János fölött, mikor amúgy is éppen kegyvesztett, irodalmilag kiátkozott helyzetben szorongott, s én még rúgtam is egyet rajta? (Annyira azért távolról sem láttam bele az irodalmi élet boszorkánykonyháiba, hogy felmérhessem: önkéntelen és zsigeri hadakozásom a felnőtt költőnemzedék egyes tagjaival tulajdonképpen egy szellemháború hatalmi frontjának malmára hajtja a vizet. Haraptam, gúnyoltam, kicsináltam, mert azt hittem, az maga a kritikusi bátorság, a valódi véleménymondás szabadsága. Kiderült aztán: hatalmi kegy volt csupán, amely „megengedte”, hogy ringbe szálljak és bősz gladiátorként a már eleve kegyvesztett szívébe döfjem fegyverem.)

Mi vitt rá arra, hogy amikor már nem is volt muszáj valaki felkérésének eleget tennem, saját jószántamból is, már-már buzgólkodva, időnként tovább lődözzem értelmetlen nyilaimat az előttem járó pályatársakba?

Fodor Sándort, aki a hatvanas években hivatalos babérjait aratta néhány árnyaltabb, kritikai élűbb kisregényével, úgy sikerült padlóra fektetnem, hogy égig dicsértem (szerintem: megérdemelten) Egy nap – egy élet című, önéletrajzi ihletésű önvallomását, amiben mintegy számot vet addigi írói és emberi magatartásával, tévelygéseivel, a korábbi sikeres műveket pedig egyszerűen lesöpörtem az asztalról. Annyira megkapó, őszinte és katartikus volt akkor számomra Fodor könyvének magába pillantása, leszámolása fiatalsága pózaival, illúzióival, hibáival és mulasztásaival, hogy szinte magától adódott a kritikusi szentencia éle: tulajdonképpen ezzel a munkával kellett volna kezdenie a pályafutását! Ez pedig, ugye, mennyire eljelentékteleníti és megkérdőjelezi a korábbi munkák valós értékét? (Fürdővízzel a gyermeket...)

Tudom, mert már akkor eljutott hozzám a híre, hogy zokon vette ítéletemet, bántotta az ifjonti tapintatlanságom, én viszont sokáig éppen azt nem láttam be, hol is vétettem el vele kapcsolatban a lépést, s vetettem el a sulykot. Sokáig hordoztam magamban ezt a „negatív tüskét”, míg aztán 2007-ben, nyolcvan éves születésnapján a Hargita Népében nyilvánosan meg nem

követtem ezért. Nem csak az illem és a szégyenkezés diktálta ezt a lépést, mert időközben magam is beláttam: nem lehet, mert igazságtalanság, egy ember életútját és munkásságát csakis a csúcsokkal mérni. Ahhoz pedig, hogy Fodor Sándor valóban megírhassa ezt a mások által is egyik legütősebbnek és legmélyebbnek tartott munkáját (a kritika azóta is egyvégtében engem igazol), el kellett követnie mindazokat a műveit, s velük együtt a tévedéseit is, amikkel aztán alkalma nyílott látványosan leszámolni. Azt is mondhatnánk, hogy tulajdonképpen jóval sokunk előtt az élen járt, és már akkor példát mutatott, hogyan kell az embernek őszintén, minden külső befolyástól függetlenül leszámolnia revízióra érett múltjával. Igaz, késztetésnek ott volt az a sorsszerű véletlen, melynek folytán kénytelen volt elveszíteni nagyobbik lányát, s ez a trauma akkora volt, hogy velejében rendítette meg a konfliktusokból a megegyezéses kiutakat kedvelő írót.

Veszteségben a nyereség, rosszban a jó – mondjuk nagy bölcsen, amikor nem rólunk, csupán ismerősünkről, barátunkról, szomszédunkról van szó – bárkiről, csak mindig másról! Ámde ez mit sem változtat az elv érvényességén, s mindenek előtt eredményességén. A Fodort sokkoló élmények, elérvén a „kritikus tömeg” állapotába, valósággal robbannak – és remekművet eredményeznek. Amihez hasonló még sokáig nem születik erdélyi irodalmunkban, sőt úgy tűnik, valahol még mindig az „éji homály” takarja...

Most, amikor az írói-közemberi visszapillantások, memoárok kényszere mifelénk is kezd beérni, a Fodor Sándor harminc évvel ezelőtti vállalkozása nem csak immanens érték, hanem módszer és minta is egyszerre, de sajnos, kevesen ismerik föl.

*

Az Ifjúmunkás főszerkesztőjeként saját magam ura, főnöke, szerkesztője, ösztönzője voltam. Főszerkesztő az Ifjúmunkásnál, s ha úgy döntök, egyetlen sort sem kellett volna leírnom ahhoz, hogy elmondhassák: szerkesztőségi feladataimnak eleget tettem. Csakis a szakmai ambíció, a hivatalnokká válástól való ösztönös rettegés tartotta bennem tréningben a hatalmi döntéshelyzetbe kényszerített újságírót, és mert senkitől sem kértem véleményt, hiszen magabiztosnak és öntudatosnak akartam látszani, azt vállaltam el az újságírói munkából, ami sajátos helyzetem, irodához kötöttségem körülményei közt is természetesen elvégezhető.

Ilyen műfajnak mindenekelőtt egy-egy könyv- vagy filmrecenzió bizonyult.

Tanulságosnak tűnik az az eset is, amikor már 1975-ben, az amúgy jól ismert és velem közeli kollegiális viszonyban lévő Beke Györgynek számos riportkötete után váratlanul ifjúsági regénye jelent meg. Választásom, hogy írok róla, némileg a lap profiljából is adódott, hiszen a fiataloknak, fiatalokról szóló írásokat értelemszerűen is kötelességünk volt megkülönböztetett figyelemmel követni.

Azt hiszem, a regény elolvasása nagy csalódást okozott számomra: a tapasztalt, sokat látott, akkor már tekintélyes, befutott riporter a fikciós irodalomban gyenge dolgot produkált, s efölötti felháborodásomnak minden áron hangot akartam adni. (Pedig... milyen könnyen elmehettem volna mellette! Hiszen a kritika egyet nem értését úgy is éreztetni tudja a szerzővel s a közvéleménnyel, ha ilyenkor kifogásolt munkáját bölcsen agyonhallgatja.)

Hosszú tépelődés után most végül is előkerestem a régi szöveget az akkori lapgyűjteményből. Álljon itt, élő példaként arra, hogy milyen fegyvereket gyártottunk annak idején, többé-kevésbé szabad akaratból – bár egy felsőbb hatalom megosztó unszolásaitól kísérve – egymás ellen.

Neveletlen szereplők

Furcsa dolgok történnek Beke György legújabb könyvében, de ezúttal nem riporteri szenzációkkal van dolgunk. A prózaíró hősei botránkoztatják meg lépten-nyomon az olvasót, s úgy tűnik, magát a szerzőt is meglepik némely cselekedetükben. Az éjszakai biciklisták (Beke György: Éjszakai biciklisták. Regény. Dacia Könyvkiadó, 1975.) s a körülöttük, mellettük, felettük vagy ellenük forgolódó mellékalakok fegyelmezetlen regényhősöknek bizonyulnak, akik nem hallgatnak Bekére, s a szerző, ha egy pillanatra nem figyel oda, máris ráncigálhatja vissza őket, fülüknél fogva, az előre kijelölt ösvényre. Ritkán látni ennyi felhalmozódott makacsságot, mint ebben a könyvben! Nézzük csak az egyik főhőst, a fiatal biciklis Gézát, aki öntő, de mellesleg almérnökit tanul esti tanfolyamon és közben ingázik a bumlivonaton, biciklizik, aztán sörözik, majd az istállóba húzódik, mert bátyja se szó, se beszéd, feleségestül bevonult a másik házba; a műhelyfőnöke következetesen bácsinak szólítja, pedig idősebb nála. Még nagyobb a meglepetés, mikor ezzel hasonló makacsságú „mester úr” megszólítás társul – itt már Géza is csodálkozik, akárcsak valahányszor a lányismerőse következetesen legyulázza... Mit vétettem? morog a hős, s akkor kiderül, hogy kár izgulnia, mert a lány is Jula, pedig Rozália a becsületes neve. És mégis, így van ez jól, szögezi le Jula, majd a cselekmény során néhányszor még legyulázza Gézát, végül a fiú falusi sógornőjét is rávenné, hogy változtasson nevet, mire a család menten a szívébe zárja a lányt...

Furcsa ember Géza műhelyfőnöke is: hol aljas cselszövő, az új eszmék, műszaki megoldások és a dolgozók érdekeinek elsikkasztója, hol meg érző lelkű vadász, aki bölcsen beavatja „Géza bácsit" a vadászat rejtelmeibe: nem a lövés a fontos, hanem az emberség. Mindez olyan megható, hogy mély megdöbbenéssel vesszük tudomásul: a műhelyfőnök tovább embertelenkedik. És van egy idős, kopott, Tarajos mérnök, akinek jó szándékai (és jó gondolatai) vannak, de ellensége a műhelyfőnök, s ezért ötleteivel nem tud mire menni. Persze, az is kiderül, hogy fiai, felesége lenézik, hogy botrányt csinál egy vendéglőben, példamutató kórustag („a közös dalolás tartja össze az embereket"), teljesen egyedül van és narancsot visz naponta egy kórházban fekvő bikkmakk munkásfiúnak, aki egyik kísérleténél szerencsétlenül járt, de nem lehet pontosan tudni: Tarajos mérnök felelős a balesetért, vagy az üzem vezetősége, aki kiskorút alkalmazott a fiú személyében, hisz „olyan nagyon kellett neki a pénz".

A két másik biciklista, Ferenc és József hol tüzek, hol vizek. Ennek kiváltó oka avagy gennyesedő szálkája (ahogy tetszik) egy nő, aki Ferencet szereti, de Józsefet boldogítja, s hogy ezt megértsük, Beke felvonultatja a falusi közelmúlt közéleti botlásait, s mert ettől sem lettünk okosabbak, Ferenc – mert történetesen darukezelő – felemeli a gyanútlan Józsefet a kampóval, mire aztán kifejezésre juthat a műhely közvéleménye, és Géza-Gyula avatott békítőhajlama...

Így illetlenkedi végig a regényt szinte mindegyik szereplő. Pedig látszik, hogy Beke György komolyan, izgalmasan időszerű dolgokról szeretné elgondolkoztatni olvasóit, ám nem számolt ingázó hősei faragatlanságával, akik a legváratlanabb helyzetekben feleselnek, makacskodnak vele, s életük, gondjaik olyan részleteit is fitogtatják, amelyekről a regényíró hallgatni szeretne. Hősök és szerző viaskodásának kínos jegyzőkönyve az Éjszakai biciklisták, s csak azt sajnálhatjuk, hogy – bár forma szerint Beke győz a faragatlan szereplők fölött, Gézát az egymásra késsel rontó Ferenc és József összebékítésére menesztve – mégis a szereplőké az utolsó szó: szinte biztosak lehetünk benne, hogy amint az író levette róluk a kezét (értsd: pontot tett a regény végére), azonnal egymás torkának esnek.

Még egy érv amellett: többet kell foglalkoznunk az ingázók – idősek és fiatalok – életével, nevelésével. Hadd tanulják meg, hogy nem lehet akárhogy viselkedni egy regényben.

(Röstelkedve vallom be: most, hogy annyi évtized után, újraolvasva paszkvillusomat, kaján kuncogással még élveztem is saját poénkodásaimat, ami azt jelzi, hogy magam már nem igazán okulok a történtekből, legfeljebb sajnálkozva szégyenkezem miatta, ami az igaztalanul és talán fölöslegesen ejtett sebet be nem gyógyítja soha...)

*

Az élet első, igazi iskoláját a két utolsó egyetemi év utáni nyarakon, előbb egy másfél, aztán egy három hónapig tartó laktanyai kényszerfogság során jártam ki. Vakon hittem is előtte az idősek nemzedékről nemzedékre hagyományozott vélekedését, hogy a katonaság a legjobb ellenszer a korábbi nyámnyilaságra, gyógyítja a gyermeki együgyűséget és hozzáedz a kitolósdihoz, az átverősdihez, amivel különben keresztül-kasul át van szőve az élet, csak éppen sokszor nem vesszük észre. Vagy nem akarjuk látni...

Az első katonáskodó nyarat Zilahon töltöttük, a másodikat Nagyváradon.

A zilahi katonaság azzal rögzült örökre bennem, hogy kénytelen-kelletlen egyúttal megismerhettem a tikkadt, vízhiányos szilágysági tájat, amelyet olykor enyhített a környékbeli gyümölcsösökből lopott szilva, koraérő szőlő, alma, körte, a földekről (hadi)zsákmányolt tejeskukorica. Tömegben éltünk, fegyveresen, egyenruhásan, mi voltunk az erő, a haza felkent védői, akiknek mindent szabad, s belénk költözött a nyájszellem, elvesztettük az egyénileg érzett felelősség súlyát. „A katonának van a legrosszabb sora a világon” jelszóval eleve jogot formáltunk jóformán mindenre: hogy soron kívül kiszolgáljanak, hogy ingyen utazhassunk a buszon, hogy a moziba félárú jeggyel mehessünk be, a sört is bőkezűbben mérjék a csaposok s lehetőleg a reggeli-déli-esti fejadagokból is repetálhassunk. Az életet kóstoltuk meg, de nem az élet felelősségét, hanem annak a sáskaerkölcsét, amely addig rágcsál az előtte lévő torzsán, amíg bele nem vásik a foga.

A nagyváradi, ráérősebb kaszárnyaélet már rafináltabb élményekhez juttatott: Kolozsvárhoz képest is igazi nagyváros lüktetett körülöttünk, olykor-olykor, kisebb-nagyobb huncutságok révén sikerült is megmerítkezni civil mindennapjaiban. Ott volt alkalmam először megfigyelni egy repülőtér életét, miközben nap nap után az őrségállás gyakorlati mozzanatait tanultuk és gyakoroltuk, mint hajdanán a betűvetést vagy a számokkal való műveleteket. A mai műszaki szinthez képest akkor még csak amolyan rövid, zömök kis orosz kávédarálók röpdöstek az erdélyi városok és Bukarest között, alig fért beléjük vagy két-három tucatnyi utas, s valahányszor ki- vagy beszálltak, kénytelenek voltak mélyen meghajtani a fejüket az alacsony ajtónyílás miatt. A pilótán speciális, gumival felerősített szemüveg és bőrdzseki volt a kötelező öltözék, no meg a pilótasapka, amelynek madzagja karcsún lebegett a légcsavar szelétől a bal arca mellett.

Nagyváradon kóstoltam meg, milyen a 24 órás magánzárka, amikor kizárólag vízen és kenyéren él az ember és csak egy rend csupasz deszkán alszik, s fel se tud állni becsületesen, mert minden ruhadarabja azonnal lecsúszik róla, a

cipő lötyög a lábán; hiszen a cellába terelés előtt le kellett adnia minden madzagot, övet, akármit, amivel netán felköthetné magát búbánatában.

Mi sem állt távolabb tőlem attól, hogy ilyen cselekhez folyamodjak: az ok, amiért zárkába küldtek, az volt, hogy amikor szüleim meglátogattak egy vasárnap délután, s én mindenáron ki akartam kísérni őket a vonathoz, amely éppen akkor indult, ameddig a kimenőm szólt, lekéstem a takarodó kezdetét. Igaz, távolról sem én voltam az egyetlen, aki negyedórás késéssel, záróra után iszkolt befelé a kapun (a szolgálatos ajtónálló, bajtársiasságból, igyekezett megjátszani, mintha nem látna semmit), s a már mély alkonyi homályba borult kaszárnyaudvaron, ahol a szolgálatos tiszt éppen az alakulatok jelenlétéről hallgatott meg unott jelentést, többen próbáltunk észrevétlenül a sor végéhez felsorakozni. Tömeges lopakodásunk feltűnt az amúgy jóravaló, engedékeny tisztnek, s felszólította mindazokat, akik szemmel láthatóan, de felismerhetetlenül elkéstek, lépjünk ki a négyszög elé. Ahogy az lenni szokott: néma csend. Többszöri, eredménytelen felszólítás után a parancsnok beígérte: éjfélig békaügetésre fogja az egész bagázsit, ha legalább egy valaki nem áll elő.

Nem tudom, hogyan és mi történt velem akkor, de hirtelen előre léptem. Talán, mert hittem a tisztnek, hogy ezzel túlteszi magát a további megtorláson.

Persze, ez nála csak a kezdet volt. Ha már volt egy tettes, jöttek a kérdések: még ki volt velem? kikkel surrantam be a sorba?

Mind azt hajtogattam: sötét volt, senkit sem ismertem föl.

Makacs hallgatásom miatt szabta aztán rám a 24 órás magánzárkát, ami furcsa mód nem maradt meg iszonyatként bennem: tudtam, hogy ludas voltam, megérdemeltem a büntetést, ami – mellesleg – sokkal lezserebb és elviselhetőbb volt, legalább is ott és akkor, mint ahogy olvasmányaim alapján a képzeletemben élt.

*

Eszembe jut egy sepsiszentgyörgyi hegymászó, akit akkor kerestem föl otthonában, amikor A bozót c. riportregényem nyersanyagát gyűjtöttem be. Találkozásunkkor még nem tudtam, mihez kezdek az anyaggal: a megtörtént esemény miértje, az ügyben érintettek magatartása, gondolatai és véleménye érdekeltek, s jártam városról városra, embertől emberig, nyomoztam utánuk, egyik adta a másik címét, beajánlottak egymáshoz, telefonon egyeztettem velük.

A szóban forgó szentgyörgyi srác először letagadtatta munkatársaival, hogy ott lenne a munkahelyén. Amikor a kaputól felüzentem telefonon, hogy

várok rá lent, az a válasz érkezett vissza, hogy ma nem látták semerre. Ez valahogy számomra nem hangzott hihetően, ezért a műszak vége előtt ismét odaálltam a kapuhoz, ahol a gyár munkásai rendszerint kitódulnak, s a kapus előre beígért segítségével készültem lecsapni rá. Számításom bevált, mert nem telt el sok idő, s a kapus már meg is bökött hátulról: most közeledik a kapuhoz a célcsoport, s köztük a harmadik fickó az, akit keresek...

Odaléptem, bemutatkoztam. Azt is elmondtam, mi járatban vagyok, és gyorsan hozzátettem, hogy csak abban az esetben állok vele szóba, amennyiben hajlandó a tragédiával kapcsolatban nyilatkozni.

Zavarában dadogott, pirult, neki-nekivágott egy mondatnak, belezavarodott. Megsajnáltam, s hogy ne kínlódjon tovább, direkt a tárgyra tértem: miért tagadtatta le magát a délelőtt, amikor először jelentkeztem?

Hát... mert azt hitte, hogy át akarom verni. A társai azzal ugratták, nem is újságíró vagyok, csupán egy szimat, és ki tudja, mit akarok tőle...

No jó, mondtam, tegyük fel, hogy az vagyok, akinek mondtak, akinek ő is gondolt. De ha nincs takargatni vagy félteni valója, akkor mire volt jó ez az egész bújócska?

A szemembe nézett, tekintete mélyén valami űzött fájdalom bujkált...

Mindez így jelenik meg később a riportregényben:

(Beszélgetés Csibi Elekkel. – Időpont: 1984. április 18-án délután; helyszín sepsiszentgyörgyi bérlakásának nappalija)

Hosszan, áthatóan fürkész, mintha titkolt szándékot próbálna leolvasni arcomról. Neki-nekilendül mondókájának, majd a szavakat keresgélve megtorpan, közben hevesen gesztikulál. A nagyobb nyomaték kedvéért olykor az asztaltól is felugrik. Táncos léptekkel összevissza járja a tenyérnyi perzsaszőnyeget, s átszól feleségének a szomszéd szobába – aki épp a gyereket szoptatja –, hogy lehetőleg ne zavarjon bennünket.

– Négy hónapos már apuci fiacskája! (Suttogva:) Nagyon féltem, hogy elveszítjük, ha az asszony megtudja: a halálból tértem vissza hozzá.

– Később hogyan fogadta a hírt?

– Ma se tud róla! S úgy beszélgessünk valahogy, ki ne tudódjék, mi volt a való helyzet. Különben nem enged többé mászni!

– Könnyű letiltani egy alpinistát?

– Egyszer apám is megpróbálta, eldugta a felszerelésemet, de azért csak ott voltam a túrán! De a feleségem nem ismer pardont!

– Jó, akkor vigyázunk.

– Még mindig haragszik?

– Kellene valamiért?

– A reggeli históriáért. Amikor a gyárban keresett. És én le akartam rázni.

– De hát... túlvagyunk rajta.

– Én nem szoktam futni senki elől. De a kollégám, aki önnel beszélt telefonon, azt mondta nekem, a milíciáról keresnek a fővárosból. (Megremeg.) Na, ha engem onnan keresnek, gondoltam, én oda nem megyek, mert nem csináltam semmit. Az égvilágon semmit!

– Tegyük fel, a milíciáról keresik. És tiszta a lelkiismerete. Akkor mi értelme a bujkálásnak?

– Apám milicista, s ő mondta nekem többször: „Fiam, úgy intézd az életedet, hogy velünk dolgod ne legyen!”... (Pironkodva:) Ezért kértem az igazolványát is... hogy megbizonyosodhassak, tényleg nem onnan jött...

Össze se tudnám számolni, hány ember után „szimatoltam” így vagy úgy pályafutásom során – igaz, minden ellenséges szándék nélkül. Úgy éreztem, mert úgy tanultam, hogy a mesterségem – amelyet sokáig azzal avattak „elő-kelővé”, hogy a pártaktivistáéhoz hasonlóan kiemelten bizalmi állás – erre feljogosít. Nyomtatott megbízólevelünkön, amelyet minden kiutazás előtt kötelezően kiállított számunkra a szerkesztőség vezetősége, s amely alapján az út költségeit is állta, hosszú évtizedeken át változatlan maradt a nevünk mögött sorjázó felszólítás a helyi hatóságokhoz:

„Kérjük a helyi párt- és állami szerveket, adjanak meg számára minden szükséges segítséget.”

Ez számomra amolyan kiváltságfélének tűnt már az első pillanatban, s első kiutazásaim során meglepődve tapasztaltam, hogy a megbízólevélnek szóló tisztelet, az újságíróval szembeni körültekintő figyelem igenis, működik, élő valóság. Az újságírónak nem kellett egyebet tennie, minthogy – viselkedjen. Tisztességtudóan, „elvtársiasan”. És akkor respektálták. Így volt ez Nagy-

enyeden és Csombordon, majd Besztercén, ahol a tűzkeresztségen átestem, s ugyanígy éltem át első utamat a Székelyföldön, mely egyenesen Csíkszeredába vezetett, 1962 decemberében.

Valamivel éjfél után szökkentem le a sivító, sűrű gőzbe burkolózó gyorsvonatról a félméteres hóba. Pillanatok alatt összeragadt az orrcimpám a fagytól...

Indulás előtt idősebb pályatársaim a lelkemre kötötték, hogy jó lesz valamilyen fejfedőt vinnem magammal, már csak azért is, mert a csíki ember, ha télen hajadonfővel lát valakit az utcán, menten tudja, hogy az illető vagy nem odavaló, vagy bolond. (Azóta mindez a legendák világába költözött: ma épp olyan divat diktálta szokások uralkodnak Csíkban is, mint a földkerekség jóval melegebb égtájain...) Vásároltam hát tessék-lássék forma – mert korábban nem tűrtem meg a fejemen semmilyen tökfedőt – egy olcsó, méregzöld vadász-kalapot, azt a csomagomba rejtettem, leszálláskor pedig, az elhagyatott peronon szépen a fejembe nyomtam, s mint aki ezzel eleget tett a mimikri helyi követelményeinek, nyomultam előre hősiesen és a kíváncsiság izgalmával (ekkora telet akkor láttam először) a minden felől támadó, körülölelő, recsegő-ropogó fagyban, a hófehéren szikrázó, ájult éjszakában, amelyet olykor a száraz hasábok kéményeken át elillanó fanyar füstszaga itatott át, épp olyan diszkréten, ahogy a köröskörül illedelmesen felhangzó, álmos kutyaugatások a városka csöndjét.

Rajoni világot írtunk akkor, ama híres-nevezetes, sokat emlegetett, egyfelől visszavágyott, másrészt kutyául szidott magyar autonóm tartomány idejéből. A földgáznak híre-hamva nem volt a székely ember hétköznapjaiban, szálloda, nagyvendéglő is egyetlen darab működött, a Hargita nevezetű (a rendszerváltás után, némi helyi segédlettel, sikerült valakiknek csendőrlaktanyává változtatni), a régi kórház szomszédságában. A hokipálya – a mai fedett jégcsarnok közelében – is csak amolyan szabadtéri létesítmény volt, a pályát bekerítő, ácsolt lelátókkal, ahol a hideg miatt nem lehetett ugyan leülni, viszont izegni-mozogni, toporogni, a pályára bekiabálni annál inkább; mellesleg, mindez kötelező is volt, ha az ember nem akart az utolsó játékidőre mélyhűtött állapotban átigazolódni ama másvilági, egyre nagyobb létszámú csapatba. Ezt meggátolandó azonban, szünetek idején az úgynevezett melegedőben – ami a lelátók alatti, deszkával fedett menedéket jelentette – nagy, vendéglői leveses bögrékben mérték a forró rumos teát, amiről az első korty után is kiderült, ám szorgos fogyasztás után szemmel láthatóvá is vált, hogy tulajdonképpen teás rummal áll szemben az ember, amely veszett jókedvre hangolja az amúgy zúzmarás külsejű, érzéketlenné dermedt szurkoló lelkivilágát. A sokszor késő estébe nyúló meccsek alatt addig-addig teázgatott itt a közönség (nem beszélve a topogó csizmák, bakancsok mellé állított fenyővizes üvegekről, amiket többnyire az üzletből vagy otthonról hoztak), hogy mire felharsant a minden

izgalomra pontot tevő bírói sípszó, a felhevült lelkek már fojtás után áhítoztak, s a szurkolótábor szinte egyemberként lepte el az otthonosan szűkké váló, de amúgy vendégszerető lokált, s a benti kellemes melegben, a további egy-két decitől aztán alaposan és együltében elázott, de akkor már minden mindegy volt...

Amikor Csíkszeredába megérkeztem, éppen hazafelé szivárogtak a csattanó hidegben, hangoskodva és heveskedve az utolsó drukkerek, akik záróráig, de talán még jóval azután is kitartottak a „városiban", az aznapi meccs után. Én meg, velük szemben, átvágtam a hóba ájult parkon és máris ott álltam a rajoni pártbizottság épülete előtt (azóta tudom: a MÁV 1942-ben emelt épületéről van szó, amely a hatvanas évek elején Csík rajon politikai központja volt), s megnyomtam a masszív faragott ajtó mellé szerelt csengőt. Csoszogás, döndülések, matatás a záron, nyílt a kapu: benne a bajuszos, álmos képű kapus, az akkori idők híres-nevezetes portása, akiről annyi szatíra született, és akit bátran meg lehetett bírálni, mert egy rendszer, ha el is ismeri a hibáit (ami önmagában nem mindennapi erény), többnyire a hierarchiában legalacsonyabban állókra hárítja a felelősséget (kapus, takarítóasszony, titkárnő stb.)

A szeredai rajoni pártbizottság kapusa viszont vérbeli mindenesnek bizonyult: kényelmesen, de biztosan forgatta a golyóstollat, amíg bevezette adataimat a mindenes könyvbe, mely az intézménybe való ki-be mozgást regisztrálta, készségesen feldöcögött velem a második emeletre, ahol a vendégszobában jól bedurrantott tüzes vaskályha ontotta a meleget az egymás mellett sorakozó emeletes vaságyakra, megmutatta a vízzel teli vedret, a mosdótálat, a fásládát, a piszkavas helyét, jó éjszakát kívánt, majd figyelmeztetett, hogy ha reggelizni támad kedvem, reggel hétkor az alagsori konyhában találom őt, mert egyben ő a pártbüfé kezelője is, s majd meglátom, hogy milyen a cég fatányérosa...

Fagyországból tehát egyből egy szobányi Afrikában találtam magam, s az örömtől és az ellágyulástól bambán, elfoglaltam az egyik sarokban álló ágyat, majd némi szöszmötölés és a zizegő szalmazsákon való vackolódás után úgy elnyomott az álom, hogy csak akkor ébredtem meg, amikor a pokróc alól kicsüngő karomon borzongva éreztem: reggel felé járhat, mert erősen kihűlt a szoba. Az ablakon még alig látszott némi derengés, csak a park fái fehérlettek be rajta, kékes ragyogással.

Az alagsorban kialakított kis konyhában és falatozóban aztán sikerült megkóstolnom a cég fatányérosát: olyan nagy és ízletes volt, hogy bár körben lelógott a lapos tányérról, tüneményes gyorsasággal megtalálta a helyét a korgó gyomorban a feltálalt savanyúsággal és házikenyérrel együtt.

Reggel nyolckor, pontban munkakezdéskor az ifjúsági szövetség rajoni első titkárának irodájában álltam, és az újoncokhoz illő tisztelettudással és

alázattal előadtam: azért küldtek a szerkesztőségből, hogy riportot írjak a csíki ifjúság hétvégi, szabadidős rendezvényeiről, akár a város, akár a környező falvak viszonylatában. Az első titkár rövid faggatózás után behívott egy fiatalembert, aki Gergely András néven mutatkozott be, s azzal bízta meg, hogy a pályakezdő újságíró elvtársat (aki én voltam) ittléte során elkalauzolja mindenfelé, amerre csak vizsgálódni szeretne.

Eközben szerényen azt is megjegyeztem, hogy segítség a szerkesztőségből is érkezik, Elekes Ferenc kollégám személyében, aki egy nap múlva szándékozik leutazni, hogy bemutassa számomra a vidéken való újságírói forgolódás különböző fogásait.

Sebaj, hangzott a döntés, Gergely elvtárs mindenképpen a segítségükre lesz. Neki sem árt, ha új tapasztalatot szerez a konkrét valóság területén.

Mikor már javában ismerkedtem Andrissal, elárulta, hogy ő is néhány hete került aktivistának a szervezethez, s mostani kalauzolásom az első megbízatásai közé tartozik. Elkacagtuk ezt a „vak vezet világtalant” állapotot, mely egycsapásra a kölcsönös bizalom légkörét varázsolta közénk: korábbi tartózkodásunk és félszegségünk semmivé vált, amint felismertük egymásban a sorstársat.

Nem mesélem el azt a pár tüneményes napot, amit egymás társaságában, környező falvakat és a várost járva eltöltöttünk. Neki köszönhetem (sok egyéb mellett), hogy egy csíkszentimrei utca portáin lakó fiatalokat felkeresve, mindegyre névrokonokra bukkantam, s akkor szembesülhettem azzal a prózai valóval, hogy addig ritkának tudott családnevem itt annyira közönségesen elterjedt, hogy minden harmadik házban azt hitték, tréfálok velük a bemutatkozáskor.

Másnap éjszaka már „tapasztalt” csíkszeredai lakóként fogadhattam Elekes Ferit az éjszakai állomáson, s vezettem a sokat látottak biztonságával jól befűtött éjjeli szállásunkra.

Emlékezetes marad az a vasárnap is, amely arról lett volna nevezetes, hogy a Szeredához közeli Csíkpálfalvára bevezetik a villanyt, s ez alkalomból az ifjúsági szervezet műsoros rendezvénnyel köszönti a nagy eseményt. András, hogy megmutassa nekünk a falu környékét, gyalog vezetett át bennünket, toronyiránt a közeli földeken, s úgy értünk a pálfalvi főutcára, vettünk részt az ünnepségen és a villanyavatón, majd meginvitáltak az esemény tiszteletére rendezett díszebédre is. Végül, hogy a riport életszagú is legyen, bekopogtunk egy portára, ahol az idős házigazda akkor is szívesen fogadott, amikor eléadtuk a kérésünket: mesélje el, milyen volt itt a világ, amíg nem égett a villany. A beszélgetést Elekes Feri vezette, Andrissal meg csak tátott szájjal hallgattuk az öreg és Feri párbeszédét. Két csavaros eszű góbét hallhattunk, már-már

versengve mérték össze csalafintaságukat. Úgy faggatták egymást, mögöttes értelmű, huncut kérdéseikkel, hogy azokban mindjárt benne volt a válasz is. S mindezt könnyedén, természetesen, ahogy az öreg a rózsaszínű ribizliborát minden teketória nélkül töltögette a virágos poharakba... Én meg csak ámultam és szorgalmasan próbáltam jegyezni az ízes mondatokat, az emlékeket, a régi történeteket, amelyek nem akartak véget érni. Az volt az érzésem, hogy tulajdonképpen minden interjúalany egy-egy csodálatos hangszer, csak meg kell tanulni megszólaltatni, s aztán már úgy játszol rajta, ahogyan te akarod, s azt a nótát, amit éppen csak hallani akarsz. Feri beszédstílusa az őszintén érdeklődő és együttérző városi ember szerepéhez illett, aki segíteni szeretne, ha tudna, de hát nem rajta múlik sok minden, de azért ne zárjunk ki bármilyen kis esélyt is, ki tudja, melyik bokorból ugrik ki a nyúl...

Később más, tapasztaltabb kollégával is felkerekedtem nevelő célzatú, közös terepszemlére, de a Frici-féle őszintének látszó riporteri empátiát egyiküknél sem tapasztaltam. Sőt, különösen idegesített az a kioktató hang, ahogy néhányan megnevelni próbálták beszélgetőtársaikat, akik emiatt legtöbbször megszeppenve, nyelvükre harapva, gondolataikat eltitkolva, zárkózottan próbáltak mihamarabb megszabadulni a riporteri faggatózástól.

Nagy volt a bánatom, amikor a közös riportból csak az lett jó, amit Frici írt meg. Pedig ő végig zsebre dugott kézzel, látszólag gondolataiba mélyedve élte végig az eseményeket, az öreg pálfalvi házában is inkább csak a koccintással és a góbéskodással volt elfoglalva, ennek ellenére olyan hangulatosan adta vissza a vasárnap történteket, hogy az én hozzájárulásom végül is elvérzett a szerkesztő szigorú ceruzavonása alatt, mellyel minden mondatomat kihúzta.

*

Voltak pillanatok az életemben, amikor az önvédelem riasztócsengője kikapcsolt, vagy éppen nem volt benne áram.

A legelső ötvenhat nyarán következett be, amikor majdnem meghaltam – a Margit-hídon. Egyetlen pillanaton múlott, hogy ott feküdjek, tönkrezúzva a villamosnak kiképzett járdasziget mellett, a síneken, az akkor nem tudom hányas (talán akkor is már a 6-os vagy 4-es járt arra) sárga villamos kerekei alatt.

Iskolai kiránduláson voltunk abban a minden eresztékében meglazult, meglódult évben: a kolozsvári Brassai Gimnázium (éppen 7-es fiúlíceumnak hívták hivatalosan) a budapesti Árpád Gimnáziummal kísérelt meg a pillanatnyilag könnyebben átjárható határon át testvérkedni: júliusban ők jártak minálunk vendégségben, Kolozsváron, augusztusban mi utaztunk oda – egy autó-

busznyi tanár és gyermek. (Pesti nagynéném tanított az Árpádban, talán onnan is eredeztethető az iskolák rokonná válása, hiszen kolozsvári nagybátyám a Brassaiban volt földrajz-szakos, amolyan kirándulásszervező mindenes, egy időben aligazgató is...)

Egy évem volt még hátra az érettségiig, nagy lelkesedéssel utaztam első külföldi kimozdulásomra. Mindenüvé csoportosan csatangoltunk: Pesten kívül felrémlik még Eger vára, illetve Esztergom és a Bazilika bebarangolása, az aggteleki cseppkőbarlang, egy Miskolc melletti hévízfürdő (ha nem csalódom, Tapolca), aztán a Balaton: Badacsony, Siófok, Tihany, Szárszó...

Az utolsó előtti napunkat töltöttük éppen, a Parlamentet látogattuk meg, s a Margit-hídon a villamosra vártunk. Megigézett a kolozsvárihoz mérten szokatlanul nagy forgalom, a nyüzsgés, hol a híd karfájához léptem és lenéztem a Dunára, a mélybe, hol a járdaszigeten lestem a jövő-menő villamosokat.

Egyszer csak váratlanul azt éreztem, hogy szabályosan a levegőbe emel valami, majd elterülök az aszfalton.

– Meghalsz, te ostoba! – hallottam valahonnan távolról magyartanárom, Fejér Miklós rekedtes ripakodását.

Felültem, s mint aki álmából ébred, kíváncsian körülnéztem: a járdasziget mellett, a megállóban ott áll egy villamos, a peronra kiszállt vezető és kalauz izgatottan hadonásznak, vitatkoznak tanárommal, felém mutogatnak, gyermekeiket emlegetik, meg hogy miattam szinte börtönbe kerültek... Miklós bátyám egyre csak csitította őket, a maga kedves, brummogó, enyhén nazális stílusában, ahogyan nekünk szokott magyarázni, a körülöttük keletkezett csődület lassan eloszlott, a villamos megmoccant és tovagördült.

Később, tanárom beszámolója alapján, rendre visszaidéztem magamban a történteket: a villamos ráfordult a hídra, amikor én leléptem a járdaszigetről, de valamiért nem abba, hanem az ellenkező irányba bámultam, és a vezető hiába nyomogatta egyre kétségbeesettebben a csengettyűt, amit közben magam is hallottam, de egyszerűen elengedtem a fülem mellett. Mintha nem is nekem szólna... Végül tanárom, aki borzadva nézte a jelenetet, látván, hogy nem reagálok a csöngetésre, az utolsó pillanatban galléromnál fogva felemelt és a járdára lódított.

Magyarán: megmentette az életemet.

Szerencsére, a felnőttek s társaim is hamar túltették magukat a történteken, mindenki örvendezett, hogy nem lett komolyabb baj, s a kirándulás probléma nélkül végződik.

Kamaszként amúgy semmi jelét nem észleltem annak, hogy Magyarországon készülne, netán forrongana valami: amerre megfordultunk, mindenütt a hétköznapok kisszerű derűje fogadott, a nyári gondtalanság hangulatába csöppentünk. De az is meglehet, hogy vendégek, turisták lévén, nem volt módunkban ráhangolódni az ottani történésekre, amelyek akkor még távolról sem az utcán vagy egyéb nyilvános helyen, annál inkább a társadalmi intimitásban érlelődtek. Nagybátyám, akinél Pesten megszálltam, hivatásos tiszt volt a néphadseregnél. Ludovikát végzett, megjárta az orosz frontot, fogságba esett, s úgy került aztán Magyarországra a negyvenes évek végén, hogy bár kolozsvári származású volt, magyarnak könyvelték el, mire automatikusan magyarnak küldték „vissza", Magyarországra, ő pedig nem tiltakozott (nagyszüleim nagy bánatára). Őtőle, illetve a házában, ottlétünk alatt nem hallottam semmi olyasmit, ami egy készülődő rendszerváltás érlelődésére utalt volna.

Jó hangulatban, élményekkel eltelten tértünk haza Kolozsvárra. Az én örömöm kettős volt: annak is örülni tudtam, s egyre jobban, hogy az életből való távozásom dátuma kissé módosult, méghozzá az én javamra.

Meglepetésszerűen ért ezek után a budapesti október 23. híre. Aprócska, primitív, de annál megbízhatóbb néprádiónk (román márkaneve szerint Radio Popular) reggeltől estig burrogva melegedett, zúgott, sokáig egyetlen megbízható kapcsolatunk volt a külvilággal, jobbára a Kossuth rádiót hallgattuk rajta – a Petőfi vételi körülményei jóval szeszélyesebbek voltak. Azokban a hetekben szüleim különös feszültséggel és figyelemmel forgolódtak a készülék körül, nehogy elveszítsenek akár egyetlen híradást is. Különösen anyám buzgólkodott, hiszen naphosszat otthon ült, vezette a háztartást, de azok az események valahogy teljesen kibillentették megszokott ritmusából. Sokat sóhajtozott, felborult a beidegződött napirendje, minduntalan a pesti rokonokat emlegette, vajon mi lehet most velük... Apámmal sűrűn vitatkozgatva próbálták kihámozni az ellentmondó hírekből, mi is történik voltaképpen odaát. Különösképpen nem agitáltak minket, nem hangoskodtak, nem ujjongtak, majd nem is roskadtak össze, de látszott rajtuk az a belülről feszülő, aggodalmas reménykedés, hogy hátha, hátha jobbra fordul életükben az, ami pár évvel korábban beteljesületlenül maradt.

Anyám attól kezdve már nehezen bírta cérnával, mihelyt a szovjetek bevonultak Budapestre és komolyan lőni kezdtek, egyre többször hangzott föl a híres Tamási Lajos vers, a Piros a vér a pesti utcán... Mindannyiszor sírva fakadt, valahányszor csak hallotta. Majd, amikor Kádár Jánost mint végső megoldást kezdték emlegetni a tragikusba forduló híradások, már csak abban reménykedett, hogy egy olyan ember, akinek a kommunista börtönökben a körmeit kitépték, talán mégsem paktálhat le kínzóival...

Sokáig maradtam, tanulságképpen, anyám e sóhajával, ami úgy élt bennem, mint bizonyosság arra, hogy még sincs teljesen veszve minden, hiszen mégis csak az anyám hitére alapoztam.

Tulajdonképpen mindig is jóhiszeműen elhittem azt, amit mások mondtak nekem. Minden attól függött, az illető szavának, jellemének pillanatnyilag mennyire volt hitele előttem. Első menetben eredendően jónak képzeltem el s hittem az embereket.

Az iskolában a magyartanárom egy szünetben félrehívott és pár szóval csöndben figyelmeztetett: legjobb lesz nem beszélni arról, ami nemrég történt odaát. Olyan dolog ez, ami nem ránk, gyerekekre tartozik. Kiéreztem hangjából a jóindulatú féltést, akkor is, amikor már határozottan bejelentette: a faliújságra kirakta ugyan a magyarországi kirándulásról szóló útirajzomat, de pár nap múlva, nehogy valaki belékössön és belemagyarázzon valamit, szépen levette és eltette a fiókjába.

Azóta is gondolkozom, mi lehetett benne feltűnő, ha csak az nem, hogy géppel írtam le apám egyetemi irodájában, s azokban a napokban minden gyanús volt, ami Magyarországgal kapcsolatban pozitívan elhangzott.

*

Már 1957-be fordultunk, amikor a néném azzal állított haza az iskolából, hogy van egy osztálytársnője, aki szintén verseket ír, s ő személy szerint nagyon szeretné, ha mi ketten összeismerkednénk, így legalább lenne közös beszédtémánk. Mindjárt ajánlkozott is, hogy ő meghívja a leánykát hozzánk, aztán majd én hazakísérem, a többi pedig az én dolgom. Láttam rajta, hogy valósággal rajong érte, elmesélte nekem, hogy milyen szerencsétlen sorsú, bentlakásban lakik, nincs senkije, aki gondját viselné, nagyon elgyötörték a budapesti események, siratja az elbukott forradalmat...

Addig-addig beszélt róla, hogy végül magam is kíváncsi lettem arra a versíró lányra, aki aztán egy délután be is állított hozzánk. Mondhatom, nagyot csalódtam, mert az elképzelt, festőien romantikus lányalak helyett egy külsejében szánalmas, elnyúzott, pattanásos kamaszlány nézett vissza rám, miközben nagy elfogódottan kezet nyújtottam – nem a külső a fontos, mondogattam magamban, hanem a tehetség, az az isteni szikra, ami az emberben lakozik. A vendéglány nem igen szólalt meg, én is hallgattam, többnyire a néném vitte a társalgást, már nem is emlékszem, mi minden került szóba, aztán édesanyám is bekapcsolódott a diskurzusba, jól el tudott társalogni a gyerekek barátaival,

ismerőseivel, én meg arra vártam, mikor kerül rám a sor; hogy a Rákóczi-út végéről, töksötétben bekísérjem a Farkas utca végén lévő bentlakásig.

Késő őszi este lett, mire elindultunk, furcsán éreztem magam a lány mellett. Sosem voltam magas termetű, de ő valahogy nálam is alacsonyabb volt, csak a hátrafésült, tarajra emlékeztető, egyenes szálú, zilált frizurája emelt valamennyit a termetén. A sötétben furcsán, nagyra nőtt fehér golyóként szikrázott a szeme, ahogy alulról időnként felpillantott rám. Próbáltam vele a verselésről beszélni, de nem igazán ment a társalgás, mindegyre elakadtunk. Egyszerűen: nem tudtam, melyik végénél fogjam meg a témát. Úgy váltunk el, hogy majd még találkozunk. Amikor a lánybentlakás közelébe értünk, megkérdezte: hallom-e, hogy jajgatnak a rabok ott szemközt, a börtönben?

Értetlenül néztem rá. Addig meg sem fordult a fejemben, hogy Kolozsváron egyáltalán létezik börtön, s hogy az épp a leányiskola közelében lenne. Nem, nem hallok semmit... – válaszoltam.

– Most lehet, hogy nem, de egész éjjel hallani, ahogy jajgatnak, miközben kínozzák őket.

Mit mondhattam volna erre? Hallgattam. Hittem neki, meg nem is. Fura egy lány. Egész vézna alakja, rajta az elhanyagolt, gyűrött ballonkabátja szánalmat ébresztett az emberben. Valahogy nem igazán tudtam megkedvelni, de a nénémet sem akartam elkeseríteni, ezért a véleményemet megtartottam magamnak.

A verseire viszont kíváncsi lettem volna... De csak jóval később kerültek a kezembe, amikor már a saját írásaimmal lehettem elfoglalva.

Úgy emlékszem, a későbbiekben még egyszer-kétszer, s akkor is futólag találkoztam a furcsa költőlánnyal. Hallottam, később zaklatták a versei miatt, talán hatósági őrizetben is volt. Néném egy füzetet is kapott tőle, amiben a csaj írásai voltak, annak idején nekem is megmutatta, de szinte nem is emlékszem már rájuk, miről szóltak, amolyan „szabadságharcos”, „kard ki” stílusban fogalmazódtak – rémlik most fel valami –, nem is lelkesítettek fel túlságosan a füzetben rejlő sorok –, az egészet akkor szépen becsúsztattam egy mély fiókba, ahol jegyzeteim, próbálkozásaim, alakuló könyvtáram első darabjai szunnyadtak, hogy majd egy nyugodtabb pillanatban előveszem.

Már jócskán egyetemisták voltunk, amikor megtudtuk, hogy egy délelőtt, amíg a néném meg én órát hallgattunk a bölcsészeten, anyánkat becitálták a belügyhöz. Ő maga mondta el utólag a történteket, s úgy adom vissza, ahogy elmondására emlékszem.

Tudomására hozták, hogy a lánya barátnőjének a kéziratait keresik, aki „nagy bajba keveredett”, s ő maga vallotta be, hogy azokat a nénémnek megőrzésre átadta.

Anyám határozottan kijelentette, hogy márpedig ilyen kézirat odahaza a lakásunkon nincsen. Ha volt is valamikor, mert emlékszik rá, hogy pár évvel korábban, a lánya holmiját rendezgetve talált valami verseket, beléjük olvasott és akkor látta, hogy az ilyesminek nincs mit keresnie nálunk, ő fogta magát, és az egészet bedobta a kályhába, elégette.

A faggatózók többször is megkérdezték: egészen biztos ez? Anyám olyan elszántan állította, hogy igen, végül is hittek neki. Még megfenyegették ugyan, hogy házkutatást tartanak, és vajon akkor is ugyanezt a vallomást teszi? Mire anyám rábólintott: menjenek vele, ha akarnak, kutassanak át minden sarkot, neki nincs rejtegetni valója...

A házkutatás – utólag azt mondom: szerencsénkre – elmaradt.

Apám nem győzte csodálni anyámat e szokatlanul talpraesett fellépéséért; mindennapi színjátékuk alapján ugyanis mi elkönyveltük, hogy anyám az öt gyerek megszülése és felnevelése miatt állandó gondoskodásra szorul, mert gyenge, házi gondokkal túlterhelt és óvni kell még a széltől is, ha lehet, elvégezni helyette a strapás munkákat. Pedig hát, kritikus helyzetekben az igazságnak mindig az az oldala látszott jobban, hogy anyám valójában egy igen talpraesett asszony, csak az élet megfosztotta attól, hogy kénytelen legyen naponta, óráról órára önálló döntések elé állni.

Életének utolsó éveiben bizonyította be véglegesen, hogy mennyire hamis képet éltettünk róla: amíg apám nyugdíjba nem ment, oly talpraesetten szervezte meg új életüket a csíki havasok alján, mint aki hosszú, sok évtizedes álomból ébred...

Máig sem értem, hogy anyám beidézése után miért nem kapcsoltam azonnal: a belügy által keresett iratok netán éppen azzal a füzettel azonosak, ami a fiókom mélyén hevert.

Csak évekkel később derült ki, hogy otthonunkban tulajdonképpen egy „bombát” rejtegettem, amelyik bármikor nagyot robbanhatott volna.

Akkor már az Ifjúmunkás kolozsvári tudósítója voltam, s az írószövetség kolozsvári fiókjának Gaál Gáborról elnevezett irodalmi körében megindult egy meglehetősen zavaros indítékú és hátterű boszorkányüldözés a tehetséges, akkor még egyetemista fiatalok spontán csoportosulása ellen, bizonyos áthallásos versek és szűk körben, de nyilvánosan tett úgynevezett ellenséges kijelentéseik miatt. Szinte öntudatlanul kerültem abba a helyzetbe, hogy a saját szememmel

is lássam, miként kísérték és figyelték meg szinte testközelből a célszemélyeket a rájuk állított fogdmegek.

Korábban félig-meddig amolyan legendának, eltúlzottnak és legénykedőnek véltem a megfigyelésről szóló híreket. Az érintett srácok mintha-mintha még élvezték is volna, hogy egy izgalmas rabló-pandúr játék részesei, s a játék hangulata rám is átragadt róluk.

Több napon át azt „játszottam" például, hogy a kolozsvári főtéren beültem a Szentegyház utca sarkán lévő falatozóba, ahol uzsonnázni és sörözni is lehetett, s délig hol az egyik, hol a másik megfigyelt srác ült le velem poharazgatni, kéziratot megbeszélni. Az asztal amúgy törzshelynek számított, az Utunk c. hetilap felé menet mindenkinek útjába esett, írók, szerkesztők is gyakran vették oda be magukat, mi pedig szinte nyíltan szembenevettük azt, aki az egyik sarokba húzódva a mi asztalunk körülötti mozgolódást figyelte.

Feltettem magamban: ha délben, amikor felállok az asztaltól, a megfigyelő is szedelőzködni kezd, akkor egye fene, mindent elhiszek. Ellenkező esetben vaklárma és képzelődés az egész.

Eszembe jutottak akkor az addig olvasott orosz partizánregények, a bennük leírt különböző meleg helyzetek és az ellenállói technikák. Egy regényes történet kellős közepébe képzeltem magamat.

Déli harangszókor elbúcsúztam a fiúktól, felálltam, s kiléptem az ajtón. Szemem sarkából láttam, hogy gyanúsnak tűnő emberünk is felállt, utánam lépett, majd egy ideig ácsorgott a lokál ajtajában és visszament az asztalához. Síakadály-technikával indultam a megálló felé, ahol buszra kellett szállnom, hogy hazaérjek: időközönként ötletszerűen átvágtam hol az út jobb-, hol meg a baloldalára, s közben mindegyre hátralestem, követ-e valaki.

Követett bizony.

Méghozzá az, akinek a lokálbeli szimat mindjárt átadott az utcán. Szorgalmasan cikázott a nyomomban, se közelebb nem jött, se túlságosan le nem maradt. Néhány lépésre voltam a buszmegállótól, amikor hirtelen begördült a jármű, én azonnal fel is ugrottam a hátsó lépcsőn, de mire a busz indított volna, kísérőm is a lépcsőre hágott – igaz, ő a középső ajtón.

Hazafelé zötykölődve azon töprengtem, még milyen próbának vessem alá az egyre gyanúsabb személyt. Szálljak le két megállóval hamarabb és csaljam magammal gyalogosan a rekkenő déli melegben? Szívesen megtettem volna, de az idő teltével bennem is felébredt a félsz. Szerettem volna minél előbb hazaérni, hogy biztonságban tudjam magamat.

A leszállóhoz érve úgy tettem, mintha tovább utaznék, s csak akkor léptem le a járdára, amikor a sofőr már-már becsukta volna a kocsiajtót. Mire a másik ajtón a szimat is nyomban leugrott, s mint akinek ellenkező irányban van dolga, néhány tétova lépést tett a város irányába.

Ezt kihasználva, gyorsan iszkoltam felfelé az egyik mellékutcában, be a kapun, be a házba, s a pánik tulajdonképpen akkor tört rám, amikor hirtelen, villámcsapásként eszembe jutott az a füzet, amit évekkel azelőtt a fiókomba rejtettem. S vele együtt anyám veszélyes kalandja is, a kettő pedig olyan mérvű pánikká fokozódott, hogy minden percben azt lestem: nemrég lehagyott kísérőm nem lép-e be vajon utánam a kapun?

A kínzó bizonytalanságot csak egyféleképpen tudtam legyűrni: azonnal előhúztam a füzetet, az udvarra szaladtam vele, ahol kapkodva összegereblyéltem egy halom száraz ágat, levelet, a füzet lapjait apró csíkokra tépdestem és alágyújtottam velük a rögtönzött máglyának. Percek alatt elégett minden, ami terhelő bizonyíték lehetett volna.

Ahogy csillapodott a máglya füstölgése, úgy higgadtam le magam is. Megfordult a fejemben, hogy a füst esetleg szemet szúrhat valakinek, aki a főutcán tartózkodik, és onnan a házunkat figyeli, de addigra már minden pernyévé és hamuvá vált, s az érverésem is a szokottra váltott vissza.

Ezt megúsztam – mondtam magamban.

De csak ezt – mondom most...

*

Meghökkentem, amikor szombat reggel átböngésztem a szerkesztőség internetes hírprogramjában – az MTI News 2000 programjáról van szó – a péntek déltől betöltött híreket, s köztük két részes összefoglalóra bukkantam jóbarátom és az újságírásban kenyeres pajtásom, a nálam némileg idősebb, de igen aktív és bölcs Baracs Dénes tollából.

Megértük hát ezt is, nyugtáztam akkor, hogy a Magyar Távirati Iroda munkatársa, anno 2003 higgadtan be meri mutatni azt a történelmi figurát, akit korábban mindenki csak a Kondukátornak meg a Diktátornak nevezett. Akárcsak a radioaktív anyagok, az ő emléke is túljutott nagy nehezen azon a felezőidőn, amelyen belül még „sugárzásveszélyes” lehet.

Az említett szintézis remek, telibe találó és változatlanul friss, a Ceauşescu-kultusz és annak robbanásszerű, fegyverropogásos végkifejlete érthető e szöveg

olvastán, bár nem hiszem, hogy sok lap kapkodott volna a közléséért. Az egyetlen tárgyi tévedést, amit felfedeztem, itt kiigazítom: a pártfőtitkári örökség várományosa, Nicu, a diktátorházaspár fia nem a legnagyobb, hanem a három gyerek közül épp hogy a legkisebb volt. Ha pedig hinni lehet a suttogó propagandának, az első, a legnagyobb fiú (Valentin) tulajdonképpen csak Elena asszonyé, azt úgy hozta ebbe a házasságba egy korábbi kapcsolatából, míg a középső, a matematikusnak tanult és nem is tehetségtelen Zoia egy, a mozgalmi harcban elbukott elvtárs árva gyereke, akit a proletárdiktatúra hajnalának divatja szerint önfeláldozóan adoptáltak. Ezzel magyarázták azt, hogy a két nagyobb gyerek félig-meddig disszidensként viselkedett – amolyan fekete bárányok voltak a családban, míg a legkisebbnek, a „trónörökösnek", bár korholták eleget s különféle hivatalosan megbízott mentorokat állítottak melléje derék elvtársakból, tulajdonképpen minden szélhámiát, léhaságot és kicsapongást elnéztek, sőt, mintha mi sem történt volna, elfogadtatták a párt- és állami vezetés élvonalával: előbb az ifjúsági szervezetnek volt, bár nem első titkára, gyakorlatilag mégis vezető embere, mert a formálisan föléje kinevezett főnök elnéző cinkossága mellett úgy rendelkezett a szervezet javaival és embereivel, mint egy hűbérúr.

Bevallom, személyesen is féltem tőle, jobban, mint az apjától. Éppen az volt benne a félelmetes, hogy sosem lehetett eligazodni rajta, bár az is könnyen megeshet, hogy ellentmondásos, enyhén patologikus személyiségének megnyilvánulásai külön-külön amúgy hitelesek voltak, inkább azt nem lehetett biztosan tudni, hogy a benne lakozó és felgyülemlő gonoszság mikor csap le az emberre kegyetlen, bosszúálló módon. És sajnos, megvoltak a maga válogatott keretlegényei ahhoz, hogy apja és anyja kiskirálysága mellett ő se maradjon holdudvar nélkül.

Bár éveken át mindketten az ifjúsági szervezet csúcsvezetéséhez tartoztunk, s legalább havonta egyszer – ha nem többször – találkoztunk, négyszemközt igazából csak egyszer beszéltünk egymással.

Pontosabban: ő beszélt velem. Én hallgattam...

1977 tavaszán, az emlékezetes pusztító földrengés után nem sokkal behivatott magához mint a szervezéssel megbízott központi titkár. Magas nyakú sípulóverben volt, hiszen az öltözködést lazán, amúgy tinédzseresen kezelte, mintegy fitogtatva, hogy ő bezzeg tojik a konvencióra és a mozgalmi ízlésre, arca fáradt, különösen megnyúlt, szava rekedtes, emberien mindennapi volt. Még a dadogása is esendő ember voltát domborította ki.

– Segíteni kell, minden elképzelhető módon a károsultakon – tért a tárgyra, megkérve bennünket, az Ifjúmunkás köré gyűjtött fiatal írókat, költőket, zenészeket, színészeket – akik időközönként, legtöbbször hétvégeken abban az időben népszerűvé vált pódiumműsorokkal jártuk a városokat és nagyközségeket, ahol jelentős magyar ifjúsági érdeklődésre számíthattunk –, hogy szer-

vezzünk turnét, lehetőleg a Székelyföldön, ahol a bevétel is tetemesebb lehet, az ott lakókat ugyanis nem érintette, nem károsította közvetlenül a katasztrófa, könnyebben mozgósíthatók, ha meghirdetjük, hogy a körúton bemutatott előadások bevételét a szerencsétlenül járt lakosság megsegítésére áldozzuk...

Amíg ő magyarázott, eszembe jutott, hogy egy esztendővel korábban, Marosvásárhelyen a helyi pártvezetőség mily ravaszul próbálta gáncsolni azt, hogy az akkor alakuló pódiumműsort bemutathassuk a megye néhány városában. Pedig az érdeklődés és az igény óriási volt: az anyanyelvi kultúra esélyei kezdtek a minimális alá zuhanni. Magam sem értem pontosan, hogy nem szúrt szemet eleve ez a fajta, végső soron magyar jellegű művészi fórum. Az ifjúsági szervezet Bukarestben ugyanis egyenesen áldását adta az akcióra, hiszen az egészet felülről kezdeményezték, román ifjúsági mintára, s a számunkra megfogalmazott cél a fiatalok hazafias nevelése lett volna. Kénytelen-kelletlen, azt is belátták, hogy ezek az előadások, a lap korábbi, hatvanas évekbeli hagyományait – matinéit – felújítva, magyar nyelven kell hogy zajlódjanak, és óhatatlanul a fiatal erdélyi magyar alkotók megnyilvánulási fórumává, élő közönségkapcsolatává válnak. Az erdélyi hivatalosságok, pártszervek viszont nehezen nyugodtak bele akár ennyi központi „nagyvonalúságba” is, és mindenféle ürüggyel próbáltak akadályt gördíteni az előadások elé.

A turnék szervezésével, a műsor kidolgozásával és a művészek felhajtásával megbízott kolozsvári kollégánk, Tar Károly író és riporter a kezdetektől sziszifuszi munkát végzett azért, hogy a közös cél zászlaja alá állítson egy sor valódi fiatal tehetséget a színjátszás és az előadóművészet területéről. És ami jó volt ezekben az előadásokban – amolyan laza felépítésű pódiumműsorok voltak és a hely szelleméhez illő konferanszié, műsorvezetés fűzte fel egyetlen szálra a jelenetek egymásutánját –, azok mindenek előtt őt dicsérik, neki tudhatók be, meg az őt olykor szekundáló másik tehetséges riporterünknek, a kiváló prózaírónak, Molnár H. Lajosnak.

Ami sutaság, balfogás, szégyellnivaló és disszonancia pedig megnyilvánult a Matinékban, azért engem terhel a felelősség.

1979-ben, az 50-ik előadásra az akkori viszonyokhoz képest ízléses műsorfüzetet nyomtattunk a nagyváradi Tavirózsa fotóklub támogatásával, amely éppen lezajlott fotópályázatának néhány képét és eredményeit, mi pedig a Matinéhoz fűződő adatokat, gondolatokat, történéseket, visszhangokat gyűjtöttük kedvcsináló csokorba, a maradandósággal is némileg kacérkodva. A klubbal való párba állás azért volt szerencsés, mert pénzügyileg a nagyváradi nyomdaipari vállalat szakszervezete támogatta, a füzet pedig gyakorlatilag ingyen és hazafias munkával készült el.

Ebből tudom meg például most, annyi évtized után is, hogy az ötven előadás útvonala gyakorlatilag befogta egész Erdélyt: Csíkszeredából indultunk,

majd Székelyudvarhely, Erdőszentgyörgy, Szováta, Segesvár, Dicsőszentmárton, Szászrégen, Marosvásárhely, Nyárádszereda, Szilágycseh, Szilágysomlyó, Zilah, Nagyenyed, Torda, Aranyosrákos, Csíkszentmárton, Csíkszereda, Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Zetelaka, Székelykeresztúr, Kolozsvár (két előadás), Dés, Szecseleváros, Sepsiszentgyörgy (két előadás), Kovászna, Zágon, Kézdivásárhely, Kézdiszentlélek, Barót, Bardóc, Uzon, Sepsiszentgyörgy, Lupény, Lónya, Végvár, Temesvár (két előadás), Arad, Székelykeresztúr, Nagyszalonta, Kolozsvár, Brassó, Nagykároly, Szatmár voltak az állomások, három téma köré szerveződő előadásokkal: Szülőföld, Homo faber és Mi, együtt.

Kenéz Ferenc idemásolt remek verse – a műsorfüzettel együtt – a mi akkori legrejtettebb gondolatainkat is magába foglalja:

KENÉZ FERENC

Égitestünk

Úgy voltunk együtt

egybefogva

füvek mennyében

elbotolva

szállunk könnyedén

megmotozva

felhők suhannak

kilúgozva

hogy lehessen

elviselnünk hogy

valami égitest-

érvényű bennünk

s elfogadjuk

hogy onnan mégis

feltétel nélkül

leűzessünk

alattunk mélyen

fekete bársony

Flóra-rét

lámpaerdő

ellibbenünk

az égitesttől

szárny világít

vagy ejtőernyő?

Az említett földrengés utáni segélyturné aztán úgy alakult, hogy a Csíkszeredára betervezett második előadás pontban május másodikára, az akkoriban nagyszabású ünnepi külsőségek között megünnepelt Ifjúság Napjára esett.

A megyei ifjúsági szervezethez egyszerűen leszóltak Bukarestből: vegyék fel velem a kapcsolatot, és adják át nekem azt a táviratot, amit majd a mi alkotó csapatunk, az előadáson részt vevő nézőkkel „egyetértésben” közösen intézünk a párt vezetéséhez, személyesen Ceauşescuhoz és amelyben kifejezzük mélységes hálánkat, hogy az Ifjúság Napján együtt lehetünk, anyanyelvünkön megnyilvánulhatunk, és segítségére lehetünk mindenkinek, aki a földrengésben elveszítette vagyonát, szertetteit.

A szöveg kincstári volt, mint az akkori előregyártott fűrészporszövegek, zsúfolásig a szokványos jelzőhalmozással, a vezetői bölcsességre és csalhatatlanságra utaló fordulatokkal. Előre borsózott a hátam, el nem tudtam képzelni, hogyan lehet ezt büntetlenül, jó képet vágva, „természetesen” beleépíteni egy olyan előadásba, amiért az emberek pénzt gomboltak le, ráadásul nem is keveset. Mert az egy dolog, hogy gyűlésen, tüntetésen lenyeletjük velük a galuskát, mostani húzásunkkal viszont rondán bemocskolnánk mindent, ami eddig jól ment, ami szándékainkat és rejtett üzenetünket hatásosan fejezte ki:

azt, hogy együtt vagyunk, s amíg ezt lehet éreztetni, addig nincs teljesen veszve minden...

Csak legközelebbi munkatársaimmal mertem előzetesen megtárgyalni a témát: mit tegyünk? Ők apatikusan rám hagyták a döntést – mit is tehettek volna egyebet?... S hiába jött el a dicső nap reggele, hiába „aludtunk egyet rá", mert nem lettünk okosabbak.

Azzal indítottuk el az ünnepi előadást, hogy megnyugtattam a csapatot: ők mindent tegyenek úgy, ahogy eddig szokták, tiszta szívből, őszintén, én pedig majd magamra vállalom az aljamunkát. Hogy hogyan, egyelőre nem volt világos előttem. Még csak gondolni sem akartam rá előzetesen. Lesz, ahogy lesz... Görcsösen gyűrögettem a kezemben a több oldalas táviratot, hol melegem lett, hol meg kivert a hideg verejték, lestem a pergő műsort, azt latolgatva, mikor lehetne a „legtermészetesebben" félbe szakítani, míg fel nem tűnt, hogy az első pergő, ütős számok után fokozatosan lankadni kezd a nézőtér figyelme. Ekkor, közvetlenül a szinte mindig biztos tapsot hozó pantomimjelenet előtt váratlanul odaszóltam a konferáló kollégának: maradj helyben, most pár perc alatt túlleszünk a műtéten...

Egy hirtelen mozdulattal a színpad elejére léptem és a kezemben tartott román szöveget kapásból magyarra fordítva, minden elképzelhető háttérzajt és spontán békétlenkedést eleve túlharsogva, ledaráltam a táviratot. A váratlanul meglepett közönség zavara, tehetetlensége, a fellépésem kiváltotta sokk akkora volt, hogy percekig szóhoz se tudtak jutni, s mire felocsúdtak volna, már végeztem is a produkcióval, meghajoltam és elhagytam a színpadot.

Ráadásul még a kényszeredett taps is bejött, amiről mérget vehettünk, hogy perceken belül jelentés ment a pártközpontba. Mert az előadásainkat, akárcsak lépteinket, minden sarokból figyelő szemek és fülek kísérték.

Egy este, a szerkesztőségből hazafelé bandukoltam, lazán, ráérősen, jobbra-balra nézelődve, de még inkább azon tűnődve, milyen jó is a csípős fagyban lépkedni, semmi gondom vásárlással, cipekedéssel, csak magamat viszem, meg a feloldatlan gondjaimat, amelyekből az éjszakai álom táplálkozik majd, s remélhetőleg, másnapra – lomha hordalékként – leülepszenek.

A csupasz, lombtalan hársfák sejtelmes árnyéka alatt középtermetű öregember botorkált felém: fején fülessapka, a két fül, egy-egy vékony madzaggal a végén, félig szabadon lebegett jobbra-balra. Hajlott háta, fejtartása még így, az esti utca homályában is ismerősnek látszik. Mikor a közelembe ér és az arcába nézek, hirtelen felismerem benne azt a hajdani rettegett férfit, aki három napon át faggatott, személyzeti ellenőrzés – úgynevezett káderezés – címén a KISZ Központi Bizottság székházának egy apró, félreeső irodájában.

Sosem gondoltam volna, hogy annyi letűnt és múlt időbe süllyesztett év után az életben még egyszer összehoz vele a sors. Tízvalahány évvel idősebb nálam, s amikor én az egyetemről az ő hivatalos látókörébe – célkeresztjébe – kerültem, neki már jókora tapasztalata volt abban, hogyan kell egy embert körbeszimatolni, keresztkérdésekkel zavarba hozni, megforgatni, sarokba szorítani, becserkészni, környezetét felmérni, kifaggatni.

Ma már azt is jól tudom, hogy akkor, amikor én enyhén remegve ültem vele szemben abban a barátságtalan irodában, igazából ő is csak a „kicsi fiúk" közé tartozott: azok közé, akik már nem tudták tovább senkinek leosztani se a letolást, se a feladatot, vagyis hát magyarán: rájuk maradt a neheze, a dolgok piszkosabb része...

Most újra itt volt előttem, egy vonalba értem vele. Elszoruló torokkal, halkan ráköszöntem:

– Jó estét, G. úr!

Mondtam ezt, annak dacára, hogy hajdanán nem az úr, hanem kötelezően az elvtárs illett a megszólításhoz, most is úgy jött volna ajkamra önkéntelenül, de idejében visszanyeltem a reflexet, még csúfságolásnak veszi, amilyen ingerlékenyek lettek az emberek a mai időkben.

Megrezzent, s attól kezdve kitartóan reszketni kezdett a feje. Nem túlságosan, csak egy olyan kicsit-kicsit, mint aki belekezd valamibe, de aztán nem tudja abbahagyni.

– Jó estét – nyekeregte vissza –, hát megismert?

– Meg én – bólogattam, és nem tudom magyarázatát adni, de valami azt súgta nekem, hogy most meg kell szorítanom a kezét. Ettől újfent meglepődött, de elfogadta a kézfogásomat.

Valami olyasmit dünnyögött, hogy hát ő is megismert engem, már messziről, de nem akarta elárulni, hátha nekem kellemetlen ez az egész találkozás, és akkor egyszerűen elmentünk volna egymás mellett... Nagyot sóhajtva mesélte („Hogy van, hogy van?" kérdésemre), hogy mindenki kilépett az életéből: a felesége már sok-sok éve halott, a gyerekei magára hagyták – vannak vagy négyen –, unokáit nem látja, úgy él magában, mint egy kivert kutya. Már csak két foga maradt – mutatja –, azok is csonkok csupán, enni már csak úgy tud, hogy lassan elszopogatja a falatokat. Sok ideje rámegy az evésre, de nem is baj, mert legalább amit megeszik, azt nyugodtan megemészti.

Viszonzásul ő is megkérdi, hogy vagyok, majd néhány semmitmondó válasz után elválunk: én tova, haza, ő ellenkező irányba.

Sajnálattal a szívemben, ám kiürült lélekkel folytattam utamat. Eszembe jutott az az 1962-es ősz, újonckodásom ama három napja, amikor álmomban is azon gyötrődtem, vajon még mit fog tőlem kérdezni a továbbiakban G. elvtárs, miféle kérdésekre tér majd vissza és milyen formában.

Az egyik vallató-forma délelőtt például azzal telt el, hogy édesapám kilétét, családi és társadalmi kötődéseit jártuk körül: a teljes családi leágazását, apjának-anyjának társadalmi és vagyoni helyzetét, foglalkozását, nemzetiségét, politikai nézeteit, azt, hogy miért telepedtek meg olyan sok helyen Erdélyben meg Magyarországon, aztán következett hasonló megközelítésben az anyám famíliája, a banktisztviselő nagyapám szerepe a mi életünkben, kapcsolata velünk, mégpedig különösen azután, hogy a háború végeztével Nyíregyházán telepedett meg, egészen odáig, hogy miket meséltek nekem szüleim-nagyszüleim az 1919-es egyesülésről, Trianonról, vagy az 1940-es bevonulásról. Hallottam-e a szájukból valami érdemlegeset, amire visszaemlékszem? A sokasodó kérdések terhe alatt minden pillanatban csapdától tartottam, nem mertem valótlan válaszokat adni, az volt az érzésem, és ezt néha mintha sugallta is volna, nagyon sok mindent nálam is jobban és pontosabban tud, amire én még csak gondolni sem akarok, sok kérdése pedig egész egyszerűen zavarba hozott, mert nem volt rá pontos és biztos válaszom.

Sok mindent láttam, éreztem, raktároztam el ugyan családunk életéből, anélkül azonban, hogy számos összefüggésnek, ténynek egyáltalán a tudatában lettem volna. Ő pedig olyan módszeresen szőtte meg minden egyes kérdés hálóját, hogy nem csak én, olykor ő maga is jócskán belegabalyodott.

További népszerű és időrabló téma volt a leendő apósom és anyósom – ergo: menyasszonyom – szegényparaszti helyzete. Mert az rendjén, mondta, hogy a kérdőív vonatkozó kérdéséhez azt írtam be, a családomnak nincsen semmi vagyona, de vajon, ha majd elveszem azt a lányt, akinek udvarolok, akkor nem lesz mindjárt egy apósom is, akinek viszont háza és földje van?

E kérdésfelvetés váratlanul ért, mert nekem ezzel éppen ellentétes meggyőződésem alakult ki, hogy amint házasságra lépünk, lesz egy kollektív gazdaságba lépett, falusi párttag apósom, ez pedig mindenképpen javíthat valamit az addigi papírformámon.

Tudtam ugyanis Ilonka szüleiről, hogy beléptek a közös gazdaságba, volt egy kis háztájijuk meg egy darabka szőlőjük, és egy alacsony vályogházuk a község temetője alatt.

– Nem voltak véletlenül kuláklistán, és én most ezt el akarom hallgatni? – szívóskodott, kajánul mosolyogva rám.

– Nem tudom, hajtogattam makacsul és sértődötten, nem hiszem, erről tudomásom lenne. Nem, ők egészen biztosan szegényparasztok, hiába is faggatózik. Különben nézzen utána, ha nem hiszi...

– Meglesz – villant rám cinkosan, mintha felsőbbrendűen a szeme és aznapra befejezte a gyomrozást.

Külön, számomra különösen kínos tétel volt aztán az apám ügye is. Kérdéseit itt csak röviden sorolom, mert azok peregtek ám, megállás nélkül, mint az eső: miért nem párttag? miért távozott nyugatra, amikor a győztes szovjet hadsereg, a román csapatokkal együtt felszabadították az országot? miért menekült egészen Ausztriáig? miért és hogyan esett ott éppen amerikai fogságba? miért vitte magával a családját, a gyerekekkel együtt? milyen kiképzést kapott abban a táborban? és miért jött vissza a felszabadított Kolozsvárra, amikor korábban elmenekült onnan? nem lehetséges, hogy titkos megbízatással jött? mi volt az az úgynevezett tízes szervezet, aminek tagja volt a háború idején Kolozsváron? milyen munkája volt abban a katonai raktárban Kolozsvár mellett, ahol mint hadapródőrmester, egyenruhásan dolgozott?

Kérdések, kérdések, és igen sokra csak halványan, hézagosan, szüleim elmondására alapozva inkább sejtettem, mint tudtam a választ.

Tudtam például, hogy akárcsak annyian mások, a negyvenes évek végén apám is kérvényezte volna felvételét a munkáspártba, de amikor meglátta, hogy milyen tülekedés folyik a belépésnél, és hogy minden gátlás nélkül olyanok is belül kerülnének, akik pár évvel korábban éppen hogy a kommunisták vesztét kívánták, óvatosan elállt a szándékától. Azt mondta, ez a vegyes népség nem az ő tábora. Később viszont, amikor az egyetemen előléptették, mert szükség volt rá mint képzett tanárra, és diszkréten figyelmeztették, hogy egy professzornak, annyi év után, illene meghallania az idők szavát, beadta ugyan a belépési nyilatkozatot, de pár hét múlva vissza is vonta, mert egy másvalaki jóindulatúan megsúgta neki: szépségfoltokat találtak az életrajzában – a hadifogság, illetve a tízes szervezet ügyét emlegette –, s jobb, ha ő vonul vissza jószántából, mint ha az alapszervezeti gyűlésen derülne ki, hogy nem méltó az elvtársak bizalmára.

A tízes szervezetről annyit tudtam, hogy a székely társadalom hagyományait felélesztve, a háború idején a kolozsvári magyar családok önszerveződéses alapon biztosították a lakosság ellátását, segítését, főleg a többgyermekesek, idősek, elesettek, betegek élelmezését, tűzifaellátását. De hiába próbáltam mindezt érthető szavakba, hiteles mondatokba összefoglalni, a román nyelvtudásom akadozó gyakorlatlanságát nem ilyen bonyolult témákhoz szabták...

Érthető, milyen ünnepnapos boldogságban úsztam, amikor G. elvtárs váratlanul közölte velem – 1962 egy novemberi napján –, hogy egyelőre nem faggatózik többet, visszamehetek a szerkesztőségbe, de mert vannak némi

kérdőjelei, egyelőre függőben hagyja az ügyemet, és majd még hallat magáról. Addig is, dolgozzak tisztességesen, mintha máris a szerkesztőség munkatársa lennék.

Felemás biztatása nem hozta vissza lelki békémet, s az első bukaresti napok eufóriájának búcsút mondva, állandósult bennem a kínzó szorongás, a kétely. Próbáltam kitalálni, vajon milyen válaszokat gyűjt be ez a kerek, tatár fejű személyzetis a „tisztázatlan" kérdéseire, amiket csakis ő ismert, s amelyek minden bizonnyal az idő teltével nem hogy fogyatkoztak volna, hanem szaporodtak? Képes leszek-e egyáltalán betörni a kommunista újságírás várfalán? Hová, merre veszi útját G. elvtárs, végigjárja-e valamennyi személyt, akiket esetleges véleményezésre megjelöltem, vagy akikre hivatkoztam egyik-másik bizonytalanabb válaszom esetén?

Ha akkor tudom mindazt, amit később, pár év után – amikor előbb főszerkesztő helyettes, majd pár hónap elteltével főszerkesztő lettem – a káderesi munka mögötteséről megtapasztaltam, és éppen a G. jóvoltából, aki 1968-tól kezdve még több mint tíz évig hűségesen a kezem alá dolgozott és az alkalmazáshoz szükséges ellenőrzéseket – igaz, az elmesélthez képest már jóval nagyvonalúbban – végezte; szóval ha mindaz már akkor világos lett volna, egy percig sem rágódok további sorsomon. De tapasztalatlanságomban, kikezdhetőségem okán játékszernek éreztem magam, aki képtelen bemérni saját cselekvését, életét, akár a következő heti terveit is. Mindegyre oda tértem vissza szorongva, ahonnan a kudarc szelét éreztem fújdogálni: sikerül-e vagy sem? És mert annyi tapasztalatot már szereztem, hogy tudjam: a válasz nem órák, se napok, hanem majd csak hetek múlva ha megszületik, e bizonytalansággal a szívemben utaztam első riportútjaimra.

És valahol nagyon kicsi fiúnak éreztem magam.

Apám egy este fölhívott telefonon, s váratlanul arról értesített, hogy G. elvtárs állta a szavát, mert felkereste, de nem csak őt, hanem volt professzoromat, Csehi Gyulát is, továbbá a kolozsvári szerkesztőségeket, ahová próbaszerencseképpen már egyetemistaként be-bedolgoztam. Apám benyomása szerint a „fickó" nagyon meg volt elégedve utazásával, és elejtett szavaiból ő arra következtetett, no meg a professzorom is ilyesféle üzenetet hámozott ki a káderes viselkedéséből, hogy ne izguljak, mert nyert ügyem van.

Izgatottan, de már sokkal nyugodtabban fogadtam a hírt, amikor aztán G. elvtárs betelefonált a szerkesztőségbe, hogy másnap reggel szívesen lát a szokott helyen. A kapunál fog várni, hogy az ott posztoló belügyes nehogy utamat állja. Nála lesz az aláírt belépő cédulám, én viszont ne felejtsem el magammal hozni a személyi igazolványom, mert anélkül nem léphetem át a küszöböt.

Fölösleges volt mindezt elmondania: egy hónappal korábban is ugyanez a regula járta, de annyira a szokásoknak és a szabályoknak megfelelni akaró embertípus volt, hogy inkább elismételt valamit, végigjárta többször ugyanazt az utat, nehogy egyszer is mulasztást kövessen el.

Azzal fogadott, hogy szó nélkül elém tette a több oldalas, nyomtatott kérdőívet, amit az általam kitöltött űrlap nyomán, de immár az ő bejegyzéseivel, meglátásaival, tisztázásaival egészített ki, s amelynek a végén ott volt a végső, általa fogalmazott személyi jellemzés.

Nem hittem a szememnek. Megkérdeztem:

– És én ezt mind elolvashatom?

– Azért hívtam be – jött a válasz.

Nem reméltem, hogy ilyen simán megúszom. Csupa pozitívum áradt minden vonalon rólam, a képességeimről, társadalmi kapcsolataimról, családi hátteremről. (Az ilyen káderjellemzésre mondtuk később azt kajánul, hogy ezzel akár államelnök is lehet az ember, mert hát annyira híján van a hibáknak...)

– A magam részéről azt javasolom tehát, hogy dolgozhat az ifjúsági sajtóban. Idővel pedig majd be kell lépnie a pártba. Ez nyilvánvaló. De hát maga még nagyon fiatal, ön előtt a jövő... Itt írja alá, a végén, hogy tudomásul vette...

Örömtől bódultan, szinte gépiesen alákanyarítottam a nevem, úgy, ahogy azt érettségi előtt egy este jól begyakoroltam: hogy tekintélyes is legyen, de meg könnyedén kurzív is. Valami olyasmi, ami az apáméhoz hasonlít.

Búcsúzáskor még kikívánkozott belőle: nagyon jól érezte magát Kolozsváron, addig nem sokszor fordult meg arrafelé, de bevallja, nagy hatást tett rá a professzorom meg az apám, mind a kettőtől valóságos történelemleckét vehetett a háborús, illetve a közvetlen háború utáni Erdély mindennapjairól, történéseiből, emberi-társadalmi erőviszonyairól.

Félelemmel vegyes tiszteletem attól kezdve mindig megmaradt G-vel szemben. Úgy él bennem, mint az akkori diktatúra gépezetének egyik eleven, ellentmondásos, emberi arca. Szorgalmas végrehajtója volt az akkori törvényeknek, s később magam is tapasztalhattam a vele való munka során, hogy nem a rossz szelleme uralja tetteit, hanem az előírások betűjéhez való föltétlen ragaszkodás. Nem volt megalázkodó, de tudta, hogy nekem, mint egyik megbízójának elszámolással tartozik. Később az ifjúsági szervezet lemondott a szolgálatairól és főnökével együtt beköltöztették a sajtóházba, amolyan „függetlenített” személyzeti osztályt alkotva az ifjúsági lapok szerkesztőségei részére, fizetésüket pedig a lapok költségvetései állták. Később, amikor újabb és újabb takarékos-

sági hullámok csaptak át életünkön, megszűntek kizárólag az ifjúsági lapoknak dolgozni, s átvették az egész pártsajtóhoz szükséges személyi ellenőrzéseket.

Akkor már szinte minden nap összefutottunk a sajtóház folyosóin, az étkezdében, az illemhelyen. Ahogy távolodott az apparátustól és félig-meddig az újságírók páriasorsát élte, lett egyre jelentéktelenebb, szürkébb és gyámoltalanabb, korábbi gyanakvó kíváncsisága megcsökött, jobbára már csak a rutin munkált benne. Addigra a káderes munka is jócskán leegyszerűsödött: aki nem volt párttag, az szóba se jöhetett újságírónak lenni. Ahhoz viszont, hogy párttag légy, az embernek már dolgoznia kellett egy közösségben, ahol bizonyítani tudott. Ilyen közeget pedig elsősorban munkáskörnyezetben talált az ember, mert a százalékos, irányított tagfelvételi arány mindig a munkásosztálynak, utána a dolgozó parasztságnak kedvezett.

Amikor főnököm főszerkesztő-helyettesnek javasolt a Központi Bizottságnál, máris jött a kifogás: miért nem vagyok párttag.

Ha pályafutásom első három-négy évében is már Bukarestben élek, a szerkesztőségi alapszervezet minden további nélkül felvett volna. Hiszen ismertek, közéjük tartozó voltam. De mint tartományi tudósító, a Kolozs tartományi KISZ fizetett mozgalmi emberei már-már fantom pártszervezetének hatálya alá tartoztam. Ahhoz, hogy ők felvegyenek – gyakorlatilag nem is ismertek, olykor köszöntünk egymásnak az utcán vagy a székház folyosóján, esetleg a vidék városaiban vagy falvaiban –, szükség volt a felülről jövő kényszerítő impulzusra, ami az elején hónapokon keresztül késett. Amikor aztán a KISZ KB egyik titkára erélyesen leszólt a tartományhoz, hogy engem márpedig gyorsított eljárással párttaggá kell ütni, sebtében villámgyűlést hívtak össze, megszólaltatták a többi ifjúsági lap tudósítóit, akik az égig dicsértek, végül atyás és elvtársias tanácsokkal ellátva, közfelkiáltással befogadtak maguk közé.

A helyzet fintora, hogy ez az esemény aztán felgyorsította, sőt, ez tette lehetővé, hogy pályafutása vége felé apám is megkaphassa az őt megillető dékáni kinevezést: az én gyorsított tagfelvételem precedensén felbátorodva, az egyetemi pártszervezet is szemet hunyt az apám kartotékjain díszelgő kérdőjelek fölött.

Így lettünk szinte egy időben tagjai ugyanannak a kommunista pártnak, amelyet ma mindenki szid, és legszívesebben megtagadna. Pedig hát a legnagyobb tömegszervezet volt errefelé... Aki csak tehette, mert hitte, hogy ott a helye, vagy szüksége volt rá, benne volt.

(Egy derék jó pajtásom előtt, akiről igencsak tudom, hogy sikerült távol tartania magát a hívogató szirénhangoktól, megvallottam egyszer ezt a kényszerhelyzetet, az utolsó mondatban megfogalmazottakkal együtt. Nem értett velem egyet, mire türelmesen végighallgattam okfejtését:

– Ez így nem igaz – mondta –, mert azt sugallod, hogy boldog-boldogtalan tülekedett bekerülni, márpedig nem így van...

Majd kis töprengés után hozzátette:

– De az ellenkezőjét se tudnám nyugodt szívvel állítani, tehát valahol a kettő között, a senki földjén található az igazság... Egy bizonyos társadalmi kategóriánál valóban létkérdés volt az, hogy ha előre akart jutni, akkor a párttagság kapitális feltétel lehetett. De egy melósnál kizárt dolog... Legfeljebb nem választották meg párttitkárnak, vagy nem nevezték ki csoportvezetőnek. Aki igazi szaki volt, nyugodtan fütyölhetett az ilyesmire: tudta, hogy nélkülözhetetlen, és senki nem pályázik arra a munkára, amihez ő ért igazán...

Megígértem neki, eltöprengek a dolgok felett, hiszen nekem sem volt szándékomban olyasmit állítani, amit ő kihallani vélt. A figyelmeztető emlék hatására most hirtelen megvilágosodik bennem a tökéletes, félreérthetetlen és a lényeget hajszálpontosan kifejező fogalmazásmód:

„Aki csak nem szégyellte, benne volt...”

Mert hát így volt: ha már odajutottunk volna, hogy szégyelljük, akkor be se lépünk. Amikor pedig beléptünk, szó sem volt szégyenről, legfeljebb azzal áltatta magát az ember: a párt, a közösség olyan, amilyenné az őt alkotó emberek teszik. Rajtam is áll tehát, hogy emberarca, elvszerűsége, erkölcsössége érvényesüljön. Kívülről könnyű bírálni, de mit sem változtathat, mozdíthat az ember. Belülről megvan – legalább az esély. Még ha nem is túl nagy, vagy egyenesen kérdéses is, nem járunk úgy, mint a kívülállással, teljesen odadobva másoknak a gyeplőt, hogy ők irányítsanak bennünket, döntsenek felőlünk, s nekünk még annyi szavunk se legyen, hogy legalább egy felszólalás erejéig kitátsuk a szánkat...)

*

Rövid, bukaresti sorsközösségünk után Elekes Feri és én már egyre ritkábban találkoztunk, egyfajta diszkrét, de kitartó „szétfejlődés” alakult ki közöttünk.

Magam Kolozsváron töltöttem be ugyanazt a megbízatást, amivel őt Marosvásárhelyen ruházták fel. Néha átszóltunk egymásnak telefonon, a „párt-

vonalon” (a megyei tudósítóknak megengedték, hogy hivatali célra a pártszervezet részére fenntartott külön országos telefonhálózatot használhassák, ami nem csupán Bukarest viszonylatában, hanem a megyék között is működött, természetesen megbízható, azonnali kapcsolatot biztosító telefonos elvtársnőkkel és hívásazonosítóval), néha még elküldött bennünket a szerkesztőség egy-egy közös kiutazásra, vagy felhívattak néhány napos eligazításra Bukarestbe, ilyenkor, egy-egy kocsmai vacsorázás mellett jól kidumáltuk magunkat, de baráti viszonyunkba óhatatlanul belopta magát a „két- majd többlépésnyi” földrajzi távolság. Költői gondjainkkal is egyre ritkábban hozakodtunk elő. Én is, ő is megházasodtam, jött a gyerek mindkettőnk otthonában, jöttek a kenyérkereseti gondok, lassan, de biztosan lépkedtünk a megállapodottság ösvényein.

Tudósítói életünket 1967 januárjában váratlanul fölserkentette főszerkesztőnknek, Dali Sándornak az az elképzelése, hogy ifjúsági lap lévén, próbáljunk meg egy reális, többé-kevésbé tudományos alapokon álló falusi ifjúsági röntgenképet készíteni a Székelyföldön, mert ezzel nem csak az ifjúsági szervezet tisztánlátását növelhetnénk ifjúsági kérdésekben, hanem felhívnánk a figyelmet a lapra, az itt dolgozók szándékaira...

A kiszemelt község Tusnád volt; nem Tusnádfürdő, az üdülőhely, hanem a közelében lévő, három faluból álló székely település.

Nem tagadom, a főszerkesztő szunnyadó ambícióinkra apellált, amikor kijelölte a brigádot, amelynek élén ő maga kívánt állni. (Ma már tökéletesen fel tudom fejteni logikáját, amivel a csapatban résztvevőket kiválogatta.)

Az ő vezetői tekintélye nyújtotta volna a biztonságot, az akció zavartalan lebonyolításához szükséges körülmények megteremtését, a helyi párt- és állami szervekkel való kommunikációt és a brigád fegyelmét. (Tusnádon később mint szakácsnak is hasznát vettük, s valahányszor éjjelente vizelni ment a közös szállás illemhelyére, atyaian megigazította rajtunk a takarót...)

Nem hagyhatta ki ugyanakkor a lap szakmailag botcsinálta, de szörnyen ambiciózus, egykori MNSZ-aktivista falusi rovatvezetőjét, Szekeres Lajost, akinek ügybuzgó fontoskodása, számonkérő aktivista hangvétele gyakran rányomta bélyegét a közös munkára, s ellensúlynak állította melléje a falusi származású, nagy húzóerejű kis hétfalusi csángó embert, Fejér Lacit, akit mintha az újságírói robotra találtak volna ki s hosszas közös tevékenységünk alatt egyetlen egyszer sem kellett benne szakmailag csalódnom.

Elekes Ferit már csak azért se lehetett volna kihagyni, hiszen tudósítóként a Magyar Autonóm Tartomány volt a vadászterülete, tehát ő volt a „házigazda”, de személye mellett szólt az is, hogy fürge tolla, jó megfigyelő képessége és falusi származása együttesen a szociográfiai brigád hasznára válik.

Ami engem illet, úgy kerülhettem a képbe, hogy nem egyszer adtam jelét annak, van némi fogalmam és kezdetleges képzettségem a felmérések technikájáról, a kérdőívezésről, amit – ugyan primitívebb formáiban – magam már korábban is használgatni próbáltam a tudósítói munka nyomán. Külön megtiszteltetésnek vettem, hogy a főszerkesztő megbízott azzal, dolgozzak ki egyfajta kérdőívet, amivel majd végigfaggatunk egy meghatározott számú fiatal csoportot. Gyakorlatilag a kérdések kimódolását és a csoport kiválogatásának szempontjait bízta rám, s ez épp elég volt fejtörésnek. Mindjárt beláttam, hogy itt csak egy komoly, gyorstalpaló utánaolvasás segíthet, s szerencsém volt egy éppen akkor megjelenő, a témában eligazítást nyújtó amerikai kézikönyv román nyelvű példányával, amire azonnal le is csaptam, s bár nehezen boldogultam a szakzsargonnal, valami mégis felfénylett az alagút végén, s mire Marosvásárhelyre szólítottak, hogy egynapi ottlét és előzetes megbeszélés után közösen utazzunk le Tusnádra, már kész haditervvel érkezhettem. A találkát Elekes Frici lakásán ejtettük meg, pofátlanul megleptük a város központjában található házat, s órákon át vitatkoztunk azon, amit akkor javaslatként a többiek elé tártam. A vita többnyire a rovatvezető és köztem zajlott, ő mindenáron azt szerette volna, hogy hagyjuk a fenébe a tudományt, a jó, hagyományos módszerekkel kopogtassunk be a házakba, és egyszerűen beszélgessünk el a fiatalokkal, majd a tapasztalatokat ki-ki meg tudja írni. Ezzel szemben én amellett kardoskodtam, hogy a falu általános problémáit feltérképezendő, valóban osszuk fel egymás közt a terepet, de e mellett mindenki kapjon egy bizonyos számú kérdőívet, amelyet kötelezően végigkérdezve, a beszélgetések alapján névtelenül kitölt. Mivel az ifjúsági szervezetnél előzetesen jelezték, hogy a fiatalok számát csak hozzávetőlegesen tudják megbecsülni, lévén jelentős a faluról városra ingázók száma, az tűnt célravezetőnek, hogy bekopogtatunk ugyan minden házba, de csak ott időzünk el, ahol fiatalra találunk. Így gyakorlatilag végigkérdezhetünk minden otthon tartózkodó fiatalt.

Addig vitáztunk mi ketten, hogy a végén durván sértegettük egymást. A többiek bölcsen hallgattak, nem foglaltak állást, Frici meg csak somolygott, mint aki tudja, amit tud, végül a főnök diplomatikusan elvágta a vita fonalát: az én variánsomat elfogadva, utasított, hogy Fricivel másnap reggel sokszorosíttassuk a kidolgozott kérdőívet a tartományi néptanács pincéjében, ő majd beszól az elvtársaknak, hogy engedélyezzék és segítsék az akciót. Utána pedig, déltájban: indulás Csíkszereda, majd Tusnád felé.

A munkamegbeszélés ezzel hamvába holt, vagyis asztalhoz ültünk és elégedetten poharazgatva múlattuk az időt, Frici felesége, Piroska nagy – és jogos – bosszúságára.

A tartományi néptanácsnál átszenvedett délelőtt unalmas volt és idegesítő. Először is le kellett gépelni több példányban, speciális indigóval bevont hosszúkás selyempapírra a kérdőívet, hogy nagy számú stencillevonatot lehes-

sen róluk készíteni, majd órákat vártunk a technikusra, aki az egész sokszorosítási műveletet lebonyolította, mert egyszerűen eltűnt a nagy épület labirintusában, ki tudja, milyen megbízatással. Amikor nagy nehezen előkerült, kiderült, csak rossz minőségű, gyenge papírja van raktáron, az ívek sem egyforma színűek; de nekünk akkor már minden mindegy volt, csak indulhassunk, mert vészesen közeledett a találkára kijelölt időpont. Mikor beindult végre a tekerőhengeres nyomás, az volt a baj, hogy a nyomdafesték túlságosan fel volt hígítva, ráadásul szétkenődött, alig látszott, percekre szét kellett teregetnünk a lapokat, hogy ne mázolódjon el rajtuk az írás... Közben a technikus mindegyre a munkakörülményeire panaszkodott, mintha mi tehetnénk róla egyáltalán, elmondta, hogy hideg van a pincében (ebben igaza volt), sose adnak elég anyagot, de amikor a megrendelést adják a fejesek, bezzeg akkor azonnal kell a kész munka (ehhez se tudtunk hozzászólni, biztosan igazat mondott). Megtudtuk, hogy itt készülnek a sokszorosított jelentések, a gyűlések anyagai, a hozzászólások, a körlevelek, az utasítások, a belső használatú brosúrák, meghívók, s azt is tudomásul vettük, hogy ez egy bizalmi hely, nem akárkit szabad ám ide beengedni, vegyük megtiszteltetésnek, hogy itt tölthettünk egy egész délelőttöt...

A tartományi KISZ-től kölcsönadták a zöld terepjárót, s zimankós januári kora délutánon, éppen csak elférve az utasüléseken, megindultunk célállomásunk felé. Csíkba érve benéztünk a rajoni pártbizottsághoz, bemutatkoztunk az első titkárnak, aki odahívta az ifjúsági szervezet vezetőjét is, jó hangulatban kávéztunk egyet az irodában, elmeséltük szándékainkat, az elvtársak pedig váltig örvendtek a kitüntető figyelemnek. Mi már tudtuk, hogy Csíkba jönni, dokumentálódni külön öröm, a helyi hatóságok tisztességtudóan, egyértelműen segítették az újságíró munkáját. A pártbizottság büféjében bepakoltunk egy-egy óriásflekkent, ami megfelelt volna vacsorának is, majd továbbindultunk Tusnádra, hogy befészkeljük magunkat a faluba. Mivel a fedett jégpálya hiányában a hokibajnokság idénye Szeredában s a környéken a januári-februári időszakra zsugorodott, majdnem minden este jégkorong-mérkőzés töltötte ki a csíki férfitársadalom szabadidejét. Elhatároztuk, hogy amikor csak lehet, mi is beruccanunk, a napi munka után, majd a meccs végeztével beülünk a Városiba, ahol a teremfőnök a főszerkesztőnk egy hajdani tanítványa volt, amiért is rendkívüli kiszolgálásra számíthattunk.

A rajoni titkár, büszkén arra, hogy bukaresti újságírók ennyire érdeklődnek a csíki sportélet iránt, mindjárt fel is ajánlotta a terepjáró kocsijukat, hogy az majd szállítgat bennünket Tusnád és Csíkszereda között.

Hogy miképpen éreztük magunkat ama a januári hét alatt Tusnád községben, Elekes Ferencre bízom; az Ifjúmunkás málló oldalai ekként őrizték meg az 1967 őszén papírra vetett benyomásait...

Nagy havú tél volt, amikor Tusnádon jártunk, az élet beszorult a falak közé. Nem azért mentünk oda, hogy beleskelődjünk az ablakokon, s kajánul mosolyogjunk unott emberek baján, s utána suhanó szánakon elrobogjunk, teleírt papírlapokat lobogtatva. Kinyitottuk a napközi otthon zúzmarás lakatját, kemény csutakokból nagy tüzet csináltunk, antennát szereltünk egy recsegő rádiónak, a rozsdás kanalakat, késeket előkerestük a szekrényfiából, olajat, lisztet, tojást, sót vettünk a boltból, s teremtettünk magunknak otthont hét napra, tízre, mert tudtuk mind az öten, az élet csak úgy kibírható, ha emberi melegségű rendet teremtünk ott, ahol élünk, ha csak egy hétig is.

Emlékszem, milyen jól érezte magát körünkben a területi aktivista, s az orvos is, tüzes viták után nagy vicceket mondtunk villanyoltás idején, tele volt a szobánk hangulattal, kedvvel. Csak az iskola tudott elszomorítani, abban is csak a tanári szoba, mert amikor oda benyitottunk, az a kép fogadott, amit így írtunk le a Korunkban: „A falak sivárak, csak egy lécekből tákolt újságtartó volt rajta, s azon két folyóirat – december elseje óta. Födetlen fásláda a kályha mellett, egy kopott, hármasszekrény, örökké félig nyitott ajtókkal, kilógó papírokkal. A székek inognak, recsegnek, karjukból kilógnak a lécek, nem rakja helyükre senki."

Meg is kérdeztem akkor finoman egy tanártól, mi a helyzet, van-e itt valaki, aki csak úgy, magánszorgalomból szereti megigazítani a kilincseket, ha elromlanak, vagy a villanycsengőt, vagy egy zárat. Azt válaszolta, persze hogy van, a K. tanító, ő készítette azt az újságtartót is, ami a falon van. K. tanító pedig azt mondta nekem, amikor ide jött, kirakott néhány képet, ne legyen minden olyan üres, sivár, s hogy jól tanítson, munkatervet készített, dolgozni akart becsületesen, de egyszer azt mondta valaki, ne gyűjtse meg a mások baját, mert amit ő csinál, azt mástól is megkövetelhetik.

Elekes szövegében az olvasó megütközhet a Korunk szón: hogy kerül itt a képbe a kolozsvári folyóirat?

Pofonegyszerűen: a tusnádi riportút nyomán készült szociológiai tanulmányt – terjedelmi okokból – végül is nem az Ifjúmunkásban adtuk közre, hanem a jól ismert elméleti folyóiratban, annak is 1967-es augusztusi számában.

De addig még részünk volt egy-két kalandban, amíg a közlés kész ténnyé vált: meg is kellett írnunk azt a tanulmányt!

Tusnádon végezve, mindenki hazautazott, egy hetet pihenni, majd úgy döntöttünk, hogy összeülünk a bukaresti szerkesztőségben és eldöntjük, hogyan tovább. Bukarestbe érve, Fejér Lacival azonnal nekiláttam a kérdőívek feldolgozásának, hogy minél hamarabb használható adatbázis álljon rendelkezésünkre. Primitív, de biztos számlálási módszerrel végeztük el két nap alatt a sokféle

válasz statisztikai feldolgozását, a beszédes és jellemző idézetek kijegyzetelését, miközben főszerkesztőnket és Szekerest a lapkészítés napi gondjai kötötték le. Dali Sándor ugyanakkor kétségbeesetten konstatálta, hogy a szerkesztőségi nyüzsgésben csak az időnket pazaroljuk, képtelenség tartós alkotó nyugalmat biztosítani egy ilyen méretű munkához. Ezért azt fontolgatta: mi lenne, ha az egy hetes tusnádi kirándulást most egy hetes szinajai munkakirándulás követné? Kibérelnénk egy villát a párt üdülőhálózatából, magunkkal viszünk pár táskaírógépet, papírt, jegyzeteket, forrásmunkákat, s addig maradunk, amíg össze nem állt a tanulmány egy összefüggő változata.

Lelkesedésünk nem ismert határt. Szinaján a tusnádihoz hasonló, jókora télbe csöppentünk, immár civilizált körülmények között. A hatalmas, államosított, egykori bojárvillában, ahol az óriási nappaliból széles, nyikorgó tölgyfalépcsőkön lehetett felkapaszkodni az emeletre, ahol a hálószobák és a fürdőszobák voltak, éjjel-nappal sziszegve melegített a földgáz, éppen csak meg kellett gyújtani egy gyufát és felügyelni az égését. A nappaliból roppant konyhába nyílott az ajtó, de főzésre nem volt gondunk, mert reggel, délben és este is remekül lehetett kosztolni az üdülőtelep kantinjában, olyan bőséges adagokat szolgáltak fel, mintha csak otthon lettünk volna.

Az első este, amikor még csak a másnapi gyürkőzésnek készülődtünk, Ferivel és Lacival azon töprengtünk, miféle technikával valósuljon meg egyáltalán a közös riport. Kinek az elképzelése, vezérelve érvényesüljön, mi legyen a struktúrája? Ki legyen a karmester és ki a „néger”? Tanácstalanságunkban azt eszeltük ki, hogy öt felé osztjuk a kérdőívből kirajzolódó problémaköröket, ugyanakkor mindenkinek jut az öt példányban sokszorosított adatbázisból, majd két napos határidőt adunk egymásnak, hogy a közös és a saját dokumentáció alapján ki-ki elkészítse a maga részét. Fricivel titokban akkor már összekacsintottunk: csak kerüljenek az asztalra a személyes beszámolók – mondogattuk magunkban –, mi majd kézbe vesszük az ügyet, és további egy nap alatt összefüggő egésszé gyúrjuk a nyersanyagot.

A magányos munka ideje alatt ki-ki a maga hálófülkéjébe vonult. Néha nagyot nyújtóztunk, s pihentetőül végigsétáltunk a ház labirintusán, vagy kiálltunk nézelődni a villa elé, a havas tájba. A nappaliban, a kályha mellett álló, máskor amúgy üres fásládából sose hagytuk kifogyni az azugai töltésű sörösüvegeket, nevetségesen olcsón mérték az üdülőtelepi klubban, védőitalnak neveztük egymás között e munkára serkentő folyékony kenyérfajtát, és derekasan fogyasztottunk is belőle. Étkezésekkor mindannyian a kantinban találkoztunk, máskülönben csak este lazítottunk, amikor a klubban lebzselve szenvedélyes kuglipartikat játszottunk. A harmadik estén, éppen hogy pontot tettem a magam változata végére – a községi kultúra és a fiatalság tárgyköre jutott nekem –, játék közben eltátottam a számat, s jobb kezemet egy pillanatra ama vályúban felejtettem, ahol az elhajított kugligolyókat a bábuktól a dobóálláshoz vissza-

gurították. Az egyik alattomosan, majdnem hangtalanul lezúduló tekegolyó hüvelykujjamat nagy erővel lapította a vályú szélének, s az agyonzúzott körömágy alól menten kifreccsent a vér, az ujjam meg ellapított cafatként lüktetett, sajgott. Szó szerint csillagokat láttam. S mindez a „legjobbkor”, hiszen másnap reggel Elekesre és rám várt volna a maratoni gépelés... Ilyen körülmények között az alja munka Fricire maradt, én beértem a diktáló szerepével. Az eszményi az lett volna, ha időnként szerepet cserélhetünk, mert a gépnél ülő félig-meddig pihen; egyfajta gépies munkát végez, hagyja a diktálót érvényesülni, viszont mindig alkotóan közbeléphet, mihelyt egy jobb nyelvi megoldást, pontosabb kifejezést, hajlékonyabb fordulatot talál.

(Ma bevallhatom: jobb szerettem volna, ha éppen Frici az, aki a perzsaszőnyeges, pálmadekorációs, stílbútorokkal berendezett, kandallós nappaliban le-fel sétálgatva formálja, adagolja számomra a szöveget, igazítja a mondatok sorrendjét, a készülő riport struktúráját, sugallja az alcímeket, én pedig hangos szóval elismételve mindazt, amit ő mond, maximális figyelemmel gépbe ütöm, hangosan jelezve azt is, ha közben valamit korrigálok. Ez a szerep sokkal jobban illett volna természetemhez, hiszen az Elekes Feri rögtönző képessége, fogalmazási készsége, nyelvi ötletessége egy klasszissal mindenképpen előbb áll az enyémnél. Az események úgy hozták, hogy be kellett érnünk a fordított szereppel, bár a vége felé, amikor már a fájdalomcsillapítók sikerrel elnyomták a zúzott ujjban megsérült ér sajgó lüktetését, valahogy én is odamerészkedtem a gép elé, s ha csak két ujjal is, gyöngéden érintve a billentyűket, az utolsó részeket már az eszményi felállításban véglegesítettük.)

Az első éjszaka percekig ha lehunytam a szemem, akkor is éberen hallani véltem a fülemben doboló vér lüktetését, gondolataim mindegyre szakszerűen bepólyált hüvelykujjam és a fájdalom körül forogtak. Sehogy sem voltam képes lazítani, két óránként nyeltem le egy-egy fiola fájdalomcsillapítót. Főszerkesztőnk időnként odajött az ágyam mellé és hogylétemről érdeklődött, egyszer-kétszer Frici is bedugta az orrát, valahányszor dolgát végezni a klozetre csoszogott.

Mindezt leszámítva, azok a napok szinte felhőtlen boldogságban, a munka örömébe temetkezve teltek. Úgy érzem, emberileg és szakmailag is nagyon közel kerültünk egymáshoz valamennyien, de ami Ferit illeti, vele hatványozottabban. Többi társunk örömmel vette, hogy a szerkesztés aprómunkáját átvállaltuk, számukra a hátralévő napok már csak vakációt jelentettek és mikor leütöttük az utolsó billentyűt, bár tudtuk, hogy a feladatot teljesítettük, tehát nincs miért tovább ülnünk Szinaján, fájt a szívünk az elmúlt, soha vissza nem térő napokért.

Az eredetileg Tó és nád (Három falu ifjúsága) címet viselő kézirat hosszas csiszolódáson és jóváhagyási folyamaton ment át megjelenéséig. Nem

állíthatom egyértelműen, hogy minden módosítás a javára vált, de azt sem, hogy kimondottan csak a jobbára negatív képet tompító szándékú beavatkozások történtek. Az ifjúsági szervezet vezetőségében többen is elolvasták, még románra is lefordították, elemezgették, véleményezték. Alapvető kifogás nem merült fel ellene, csak az árnyalatok fölött csóválták a fejüket, s főként a helyét nem látta senki egy korlátozott oldalszámú hetilapban. Így kopogtattunk végül vele a Korunk ajtaján, ahol újra megindult ugyanaz az idegőrlő, kivárós, védekező folyamat, amit egy-egy szokatlanabb, új szemléletű írás akkoriban óhatatlanul kiváltott. Már kefelevonatban is elolvastuk a tanulmányt, belenyugodtunk, hogy a hangulatosabb főcím csak utalás formájában marad a szövegben, helyébe pedig az alcímnek szánt banális, ám precízebb, célratörő hármas szókapcsolat kerül, amikor a Kolozs tartományi pártbizottságnál valakinek eszébe jutott, hogy Csík rajonról lévén szó, illene konzultálni a székelyföldiekkel is, nehogy utólag elvi kifogást emeljenek és nem várt botrány szülessen a mulasztásból. Az óvatosság azért tűnt nevetségesnek, hiszen a Korunk, bár formálisan a tartományi pártszervek ellenőrizték, valójában országos kitekintésű folyóirat volt, és eleve jogában állt tartományon túli témákhoz is hozzászólni.

Heteken át lógott hajszálon a tanulmány sorsa, de a csíkiak szerencsére ezúttal is nagyvonalúan álltak a kérdéshez és jóváhagyták a közlést.

A tanulmány megjelenésére aztán felfigyeltek a szakemberek, nekünk meg érthetően hízott a májunk. Akkor döntöttünk úgy, hogy a közlés után, a Korunk-beli szövegre hivatkozva, az Ifjúmunkásban is megírjuk a tusnádi hét napon látottak-tapasztaltak tanulságait. Az akkori újsággyűjteményt fellapozva viszont, szomorúan állapítottam ma meg, hogy a mi kommentárjaink – a Friciét leszámítva – halvány, nyögvenyelős párlatai az eredeti tanulmánynak.

*

Odakint már szinte minden hófolt odalett. Mintha a zord napokat, a hófúvásokat, a csattogó fagyokat át se éltük volna. A tél első hulláma lecsengett. Milyen erőt, lendületet adó érzés átélni újra és újra, minden évben...

És közben az általam átélt emlékezetes romániai „olvadásra” is gondolok, ami hivatalosan csak 1968 tavaszán következett be – bár áldásos jelei már egy évvel korábban jelentkeztek: minden vonalon érezni lehetett, hogyan lazulnak az addigi szoros kötelékek –, amikor Ceauşescu, az akkor már pár éve a párt élén álló utód a Rákosival nagyjából egyidős, veterán Gheorghiu-Dej halála után úgy vélte, elérkezett az ideje leszámolni a korábbi biztonsági és titkosszolgálati garnitúrával, megteremtve a maga „tiszta” csapatát, amely aztán a következő évtizedeken át vakon teljesítette utasításait.

Számunkra akkor minden kis fellazulás végtelen szabadságnak tűnt. Először is, azt vettük észre a lap hétköznapi életében, hogy a Központi Bizottság már nem ragaszkodik annyira mereven a készülő hetilap tartalomjegyzékének előzetes beküldéséhez, s nem túlzás azt állítani, hogy ez az addig szigorúan kötelező megkötöttség hosszú időn át komoly akadálya volt a friss és eseményközpontú lapkészítésnek.

Amikor a főszerkesztő-helyettesi székbe beültettek, és én kényelmesen elfészkeltem magam a jó puha, vörös színű plüss-széken, amilyenhez foghatót még csak a kolozsvári magyar színház páholyában pipálhattam, semmit sem utáltam jobban, mint azokat a mindegyre visszatérő délelőttöket, amikor is gyakori fejvakarásokkal kísérve össze kellett állítani a készülő lap pontos tervét, majd azt bő magyarázatokkal és hajánál előrángatott szinopszisokkal körültűzdelve román nyelvre kellett átültetni, utána legépeltetni – nem egyszer, nem kétszer, nem is háromszor, hanem annyiszor, mígnem a gépírónő végre méltóztatott odafigyelni és nem ejtett hibát. Fedőfestéket, egyéb írógépkelléket akkoriban még csak nem is láttunk mifelénk, s ha léteztek is valahol, egy olyan csóró szerkesztőség, mint a miénk, nem engedhette meg magának beszerzésének luxusát, a kincstári szövegek esztétikája viszont mindennél fontosabb volt, talán még a tartalomnál is.

(Sokszor tapasztaltam: egy szemre jól megszerkesztett, legépelt, kellemes küllemű iratot minden esetben elnézőbben nyugtáztak s intéztek el, mint egy olyat, amely zilált és tiszteletlen külalakjával már az elején magára vonta a figyelmet; egy irományban amúgy is könnyű hibát találni, hát még, ha azt magyar nyelven nevelkedett és művelődött tollforgató akarja – tökéletesen – megértetni gondolatait egy románajkú partnerrel – bocsánat, felettest akartam írni! –, aki tulajdonképpen az ő magyarul kifejtett munkáját csak egy-egy ilyen kínnal-bajjal született jelentés alapján ítéli meg, sőt irányítja és felülbírálja!)

De nem csak a tartalomjegyzék esetenkénti, kezdetben véletlen, később részünkről egyre tudatosabb elmaradását nem tették már szóvá a párt- és a KISZ-központban, de a cenzúra se akadt bele fűbe-fába; jóval elnézőbb lett aziránt, hogy egy-egy újságoldalon a közlésre szánt, levonatban benyújtott cikkekben hány román és hány magyar név fordul elő; korábban, ha e téren valamilyen egyensúlybomlást észleltek a többségi jelenlét kárára, akkor még a szabad nyomást és megjelenést engedélyező cenzori pecsét (BUN DE TIPAR – szó szerint: nyomásra alkalmas) ráütése előtt, egyéb szépséghibákkal együtt kíméletlenül szóvá tették, s akkor jöhetett a gyomlálás, vagy a hozzáírás, amíg a „természetes” – az elvárt – egyensúly közmegnyugvásra helyreállt, a „probléma megoldódott”... A lap péntekenként jelent meg, s mind gyakoribb lett az a csütörtök délután, amikor hiába vártuk a szolgálatos cenzor telefonhívását – a készülék egyszerűen néma maradt. Végül is mi hívtuk fel, estébe hajlón a cenzori irodát (az se volt tulajdonképpen cenzúra, hiszen úgy hívták nagy

elegánsan, hogy: sajtóellenőrzés), van-e észrevételük velünk kapcsolatban, mire a szolgálatos lektor félig-meddig mentegetőzve közölte: bocsi, hogy elfelejtett csörögni, de nem találtak semmilyen kifogást, várják pecsételésre az oldalakat...

Olyan időket fogtam ki – talán egy-két-három évig is kitartottak –, hogy a cenzorokat tulajdonképpen nem is ismertük személyesen; tudtuk egyik a másik nevét, felismertük egymás hangszínét, beszédritmusát, mert az apróbb „pörsenéseket" mindig közös megegyezéssel, telefonbeszélgetés formájában tüntettük el a lapról. Hangszínünk alapján könnyen beazonosítottuk egymást, de ha történetesen elmentünk egymás mellett az utcán – és miért ne mentünk volna? hiszen valamennyien ugyanazon az úton jártunk –, fogalmunk sem volt, hogy ki mellett megyünk el, egyik járókelő olyan, mint a másik...

Helyettesi előléptetésemkor főnököm lelkesen bízta rám az efféle apró- és piszkos munkát.

Amikor a korábbi helyettes váratlanul megnősült – marosvásárhelyi lányt vett el, és vidékre költöztek –, az illetőt gyorsan előléptették a Magyar Autonóm Tartományi pártbizottságához, elvégre korábban is aktivista volt, s mindenki tudta: a laphoz is azért került, hogy az ötvenhatos szellem kifüstölése fölött őrködjék az Ifjúmunkásnál.

A főnököm emiatt egy darabig valósággal lubickolt az örömben, hiszen egy őt is állandóan sakkban tartó, minden gyanús mozdulata után szimatoló figurától szabadult így meg, a baj csak az volt, hogy szabadsága áraként a vezetés prózaibb tennivalói is rá maradtak. Ehhez keresett egy idő után s vélt felfedezni bennem az elődömnél alkalmasabb partnert, én pedig, a feltételként szabott és könnyelműen megígért bukaresti lakás reményében igyekeztem megfelelni az elvárásainak.

Pár heti buzgó, mindenáron bizonyítani vágyó helyettesi ügyködésem után például bizalmasan bejelentette nekem, hogy évek óta nem volt igazából szabadságon, ő pedig valamikor megígért egy tréfás viselkedéstant az ifjúsági kiadónak, ezért szívesen elvonulna egy hónapra Szovátára, azalatt talán elkészülne a kézirattal, amúgy is itt a nyári szélcsend, az elvtársak jobbra-balra süttetik a hasukat a nappal, nem lesz sok gondom, egyet se féljek, meg aztán a mély vízben lehet a legjobban megtanulni úszni...

Még egy sor közhellyel könnyen sikerült leszerelnie, de a legfőbb érv az volt, hogy amúgy sem láttam más kiutat, s úgy döntöttem, ha a fene fenét eszik is, valahogy kibírom azt a hónapot, amiből aztán majdnem kettő lett.

Csuda kellemes nyár volt...

*

Huszonegy évvel később, 1988-ban, még pontosabban augusztus 12-én, ha jól emlékszem, egy szombati napon vagyunk. A nyár legszebb hónapját akkor még rendszeresen Csíkszentkirályon tölthettem a családdal, ami elsősorban a gyerekeket jelentette, s közülük is inkább a két kisebbet: Annát és Pétert. (Attila fiam akkoriban házasodott meg, csíkszeredai lányt vett feleségül, ő már nem tartott velünk.)

Augusztus mindenütt derűs, mosolygó nyári hónap – Csíkban hatványozottan. Olyankor érik be arrafelé a gabona – alföldön addigra már el is felejtették az aratást –, nő kasza alá a szénának való s indul sorsdöntő növekedésnek fészkében a krumpli, a székelyek örökös kenyere és valutája.

Valahogy ilyenkor lassult le – s lassul le ma is, mert világszerte társadalmi életvitel függvénye – a közélet, az ügyintézés ritmusa is, egyfajta félálomba kábult relantiba süllyedt az egész ország, a világ, s az én akkori elvonulásom gyakorlatilag semmilyen akadályt nem gördített a lapkészítés útjába: ment minden, olajozottan, unottan, előre gyártott elemekből. Előrés főnököm mégse átallotta a lelkemre kötni búcsúzáskor: az augusztus 23-i verset aztán ne felejtsem el küldeni...

A mából visszatekintve megalázó helyzetről volt szó: azért, hogy a lap eltartott kb. egy tucat írót, költőt, anélkül, hogy az újságíróktól elvárt hétköznapi terhelésnek tegye ki őket, cserében elvárta, hogy sátoros ünnepekkor – pártfőtitkári születésnap, május elseje, augusztus 23-a (a fasiszta iga alóli felszabadulás ünnepe, később a népi forradalom kitörésére átkeresztelve), köztársaság ünnepe, továbbá a pártkongresszusok, később már a nevezetesebb nemzeti évfordulók alkalmával – letegyük a garast: ki egy alkalmi verset, ki egy írói jegyzetet, lírai riportot, olykor fordítást a román kollégák hasonszőrű írásaiból.

Úgy ment ez, mint egy jól megépített malom: a Főnöknek gondja volt arra, hogy rendre minden munkatársat bevonjon az ünnepi házi feladatok elvégzésébe.

Emlékszem, egyik jeles költőtársamat, aki a kolozsvári rádió megszűnésekor került utcára többedmagával, és a párt sajtóosztályának sugallatára „menedékhelyre” talált az Előrénél, főnököm mindjárt a rám bízott „író- és riporteri brigádba” sorolta be. Nekem kellett szerkesztenem írásait, tanácsokkal ellátni, irányítani. Jó munkakapcsolatot alakítottunk ki, ő is szívesen dolgozott – egészen az első ünnepi megbízatásig, amit végül ő sem tudott visszautasítani, de úgy tett neki eleget, hogy hiányzott belőle a „lényeg”: a pártra és vezetőjére való tételes, dicsérő hangú, ha egyéb nem, formális utalás... Így nekem kellett elvégeznem helyette a szükséges „génmanipulációt”, aminek az lett az eredmé-

nye, hogy levelet írt nekem, számon kérve – joggal –, hogyan került az a félmondat, ami nem tőle származik, a megjelent cikkbe? Hosszú, s a lehetőségekhez mérten eléggé kendőzetlen választ írtam neki, elismerve, hogy a merényletet én követtem el, de nem ártani akartam neki ezzel, hanem éppen hogy védelmezni, végrehajtani helyette azt, amire ő képtelen volt elszánni magát, pedig tudnia kellett, hogy nem egy elefántcsonttoronyba szegődött, semleges szövegeket írni; szócső volt az Előre a javából, nem is csinált belőle titkot – mert nem is csinálhatott –, ezt a realitást próbáltam meg elmagyarázni neki, illetve azt, hogy ha ezt nem tudja vállalni, akkor annak az az orvossága, hogy az ember hátat fordít az egész bandának, addig, amíg nem késő. Tudom, hogy kissé durva és kegyetlen voltam hozzá, és hogy így is túl sokat kockáztattam nyíltságommal, de bíztam benne, hogy azt érti meg belőle, amit üzenni akartam; akkor ő nem jelzett többé vissza semmit, a magam részéről továbbra is igyekeztem kímélgetni, falazni neki, hogy lehetőleg a legkevesebb különfeladatot kapja, majd az 1989-es decemberi különös napok után, az első percek mámorából magunkhoz térve megkaptuk az illető felmondó levelét, amelyben azzal indokolta szakítását a lappal, hogy ő olyan közösségben nem dolgozik, amelyben döntéshelyzetben olyanok ülnek, akik pár évvel korábban arról győzködték őt, hogy szellemileg prostituálja magát. Nem akar neveket mondani, de ha kell, írott bizonyítékai vannak erre nézve...

Mivel volt főszerkesztőnk, aki az egyik érintett lehetett, már távozott körünkből, csakis magamat tekinthettem a szemrehányás címzettjének és keserűen bele kellett törődnöm, hogy kompromisszumokra hajló természetem miatt talán örökre elveszítettem nem csak egy értékes munkatársat, hanem egy ritka barátot...

(Az élet úgy hozta, hogy az illetőt, aki 1989 után áttelepült Magyarországra, s ott temette el beteg, idős édesanyját, 2007-ben egyik közeli barátja azzal vádolta meg, hogy olyan információkat terjeszt magáról, amelyek valótlan érdemekkel ruházzák fel a különben nem létező erdélyi „ellenállásban”. Pedig hát, hangzik a vád, ő maga is párttag volt, s a pártlapnál dicsőítő szavakat tartalmazó cikkek alatt is megjelent a neve.

A költő helyreigazító nyílt levele valahogy eljutott hozzám is, s benne az engem szíven ütő idézet: „Ellenzéki voltam, mint sokan Erdélyben. Bár az életrajzomban ezt a szót sem használom. Mint jól tudod, pártonkívüliek is lehettek a rendszer közvetlen támogatói vagy besúgók – ide most elég sok író nevét oda tudnám írni –, ellenben párttagok is lehettek ellenzékiek, mint én is... A párttagságomat soha nem hallgattam el, egyfajta keserves kompromisszum volt, amiképp az is, hogy az előrés cikkeim némelyikébe beírt mondatok megjelenése után nem hagytam ott azonnal az Előrét. De ennél több nincs a lelkemen, és nem forgalmazok magamról hamis adatokat. Mellékelem azt az életrajzot, amelyet én szoktam magamról, bármilyen célra, elküldeni...”

Nem álltam meg, hogy a fenti – igaz, név nélkül rá vonatkozó – passzusokat el ne küldjem neki, hiszen legkevesebb egy ilyen nyilvános beismeréssel tartozom, és talán nem csak neki... Némi vigaszt jelentett számomra az, hogy gesztusomat nem hagyta válasz nélkül. „Leveled megrendített. Nagyon kevés olyan embert ismerek, aki szembe akar és szembe tud nézni a múltjával. Mint látod, (volt) barátom sunyi feltételezésektől hemzsegő levelet írt nekem, te pedig, akivel nem ugyanazon az oldalon állottunk ’89 előtt, egyetlen szó szépítés nélküli, pontos leírást küldesz, és te tanúskodsz mellettem. Felhatalmazlak, hogy – ebben a szövegrészben legalábbis –, amennyiben írásod megkívánja, feloldhatod az inkognitómat. Nagyon köszönöm a küldeményt!” – írta nekem Balla Zsófia 2007 őszén...)

*

Szintén a nyolcvanas évek közepén egy másik, Nagybányán élő, nálam némileg idősebb írótársam kért tőlem levélben tanácsot. Beszámolt arról, hogy regényei egymás után véreznek el a könyvkiadás ideológiai kulisszái mögött, helyi szinten pedig lehetetlenné tették az életét. Gyárban dolgozik, állandóan figyelik, s most azért gyomrozzák, hogy lépjen be a szocialista egységfront nevezetű, a pártonkívülieket magába foglaló tömegszervezetbe, ő viszont nem biztos benne, hogy egyáltalán valahol is, valamilyen szervezetben jól érezné magát, és mondanám meg, lehet-e kényszeríteni erre az embereket, no meg, mit tanácsolok, lépjen-e be vagy sem?

Óvatosságra intettem magam, hiszen bár ismertük egymást, annyira nem álltunk szoros kapcsolatban, hogy százszázalékosan megbízzunk egymásban. Évente egyszer ha levelet váltottunk, de sokszor még a levélváltás is elmaradt; korábban lelkendező kritikát írtam első regényéről, gondolom, innen részéről a ragaszkodás, de hát akkor még fiatalok voltunk, inkább bíztunk abban, hogy a dolgok, minden tévedés és balfogás dacára a jó irányba kanyarodhatnak... Tépelődő kérdésére muszáj volt olyan diplomatikus választ adnom, ami akkor is kikezdhetetlen, ha kiderül, hogy a levél valami ügyes, mások állította provokáció csapdája, amelyben mindkettőnket eszközként használnak fel... Jó okom volt rá, hogy tartsak az ilyen és ehhez hasonló őszinte levelektől...

Válaszom röviden így hangzott: gondold végig, mit veszítesz azzal, ha belépsz? Mi változik meg életedben? Sorsodban? Erkölcsödben? Meggyőződésedben? Ha semmi, akkor nincs miért ellenkezni. De mindenki maga kell hogy eldöntse, mennyire tud felelős fejjel döntést hozni egy ilyen helyzetben. Én személy szerint belépnék...

*

Akkori szemmel nézve, két ünnep között igazán kellemes volt a sorsunk. Még csak a gondolat halvány árnyéka se vetült rá napjaimra, hogy vajon mi történik a munkahelyemmel, győzik-e cérnával a többiek a taposómalmot, az állandó vigyázzba állást... Augusztus első napjait viszonylag nyugalomban, békésen töltöttem, aztán úgy tizedike után már motoszkálni kezdett bennem a frász: vészesen múlik az idő, és vajon mi az ördögöt fogok az idén is összehordani az újság ünnepi kiadásához? Egy évvel korábban, meg azelőtt is oly nehezen csusszant ki belőlem a se meleg, se hideg, ide is, oda is kacsintó klapancia, hogy mikor letudtam őket, kétszeres örömet éreztem: 1. a megkönnyebbülését; 2. a szellemi kötéltánc fölötti elégtételét.

Veress Albert csíkszeredai pszichiáter barátom (az Ifjúmunkás egy tehetségkutató pályázatán tűnt fel orvostanhallgatóként mint talpraesett riporter, onnan a máig tartó barátság) soros, nagy haveri tömegeket megmozgató születésnapja következett. A bulit abban az évben ugyanis augusztus 12-13-án, a csíkdánfalvi strandon készült megtartani, egy domboldal tövében, a község szélén, szállóvendégeket is befogadó fürdőépületben és annak kertjében. A fő attrakció az úszómedence lett volna, csak hát arrafelé a strandok vizét nem melegítik, a napsütés pedig legtöbbször kevés ahhoz, hogy állandó langyos hőmérsékletet biztosítson. Maradt hát a kacérkodás a néptelen, háborítatlan medencével, amelynek víztükrében sejtelmes árnyakat vetettek a föléje boruló fenyőfák.

Déltájban érkeztünk ki, sokan a gyerekeket is hozták, én is magammal vittem a velem nyaraló Annát és Pétert, azzal az elhatározással, hogy estefelé az utolsó vonattal hazautazunk Szentkirályra. Berciék és a korábbi bulikról jól ismert társaság egy része már tanyát vert, a gyerekek gyorsan félrevonultak a népes gyerek- és ifjúsági társaságba, mi, felnőttek tábori széken, fatuskón, pokrócon ültünk a napon, bámultuk az eget, nyújtózkodtunk, bogozgattuk az eltelt év alatt meglazult szálakat. Történetek, tréfák, pletykák hangzottak el kilószámra, közben új arcok is felbukkannak, volt, aki évekig nem jelent meg a bulin, aztán ismét betoppant, hét vége volt, nyár, jó idő, a mezők fölött rengő meleg, krumpligulyás készítéséhez gyürkőztünk: krumplit pucolni, hagymát vágni, üstöt kimosni, kibélelni szalonnával, húst lemosni, aprítani, közben a tüzet rakni, majd hagyni enyhén leégni, a gyerekek egy része lelkesen lábatlankodott a kisded máglya körül, nyers fenyőgallyakat hajítottak a lángokba, tapsoltak a felsercenő, gyantás füstlobbanásnak.

Közben koccintottunk, meglehetősen sűrűn, eleresztettük magunkat, a Berci pálinkája kitűnő, nem lehet kihagyni, az első egy-két pohár csodákat művel, utána ellenállhatatlan kényszer diktálja, hogy rá-rátöltsön az ember.

Felváltva kavargattuk a rotyogó ebédet-vacsorát, vigyázva, nehogy túl hirtelen lesüljön, s mikor kiszálltam az üst mellől, mert más vette át az üstlapátot, kellően lazán megindultam a domboldalon felfelé, szétnézni a falu határában, a belső fűtöttségtől nagy iramban gyűrtem le a kapaszkodót, még néhány méter, s már egy fűpárkányon ültem, fölöttem vackorfa terítette szét árnyékos lombját, lógattam a lábam a mélybe, kifújtam magam, enyhén keringett-imbolygott-ringatózott velem a világ, de semmi vész, így legalább a felcsíki medence csodálatosan kinyílik a tekintet előtt...

Távolban, a szemközti domboldalon egy aratócséplőgép vöröslik a bronzarany gabonatáblában, módszeresen fekteti le és metszi el az árpakötegeket, utánfutójába köpködve a pelyvával kevert szemek garmadáját. Lent a bulizó tábor olyan, mintha egy léghajóról figyelném, a kondér alól vékonyka füst eregél fölfelé...

Versíró hangulat tör rám, én meg hagyom, tudom, most kell meglovagolni a kényszert, ha most nem ütöm össze a penzumot, akkor soha, csupa derű és mosolygás minden, tehát mennie kell, szavak tolulnak a fejembe, makacsul ismétlődve, így-úgy rendeződve, a távoli gabonatábla jó kiindulópont lehet a vershez, vajon mi lesz belőle, megvan-e benne a kellő jelképi érték az ünnepi emelkedettséghez? Lássuk csak: traktor, aratás, falu, béke, oké, ezzel már megélünk, minden együtt van ezen az élő freskón, éppen csak írószer és papír nincs nálam, nem baj, mert majd gondolatban szüljük meg, kíváncsi vagyok, hogy lehet így verset írni, Páskándi Géza mesélte, hogy odabent, a rács mögött ezzel csiszolta az elméjét, tréningeztette rozsdásodás ellen a fantáziáját. Mégis félek, hogy mire a vers végére érek, elfelejtem az elejét, ezért minduntalan visszatérek a kezdő motívumhoz, elismétlem a kiötlött sorokat, aztán mikor megvagyok, gyorsan visszasietek, a tűz mellé, hogy ott papírra vethessem. Katasztrófa lenne, ha a váratlanul kiizzadt házi feladat elszállna a semmiben...

Csakhogy lent közben elkészült a gulyás, tovább szaporodott a vendégsereg, új ismerősök, újabb terefere, újabb koccintások, még egy kevés, mondom, és mindjárt leírom a szöveget, egyre halogatom a pillanatot, keresem hozzá az alkalmat, de nem találom, mint ahogy a hazautazásról is kezdek megfeledkezni, a gyerekek többször kérdik, mikor indulunk már, sötétedik, nem találunk el az állomásra, még egy kicsit maradunk, mondom, irodalomról beszélgetünk és lehetőségekről, munkáról és kényszerről, Berci az elmeosztály nehézségeit ecseteli, más a saját szakmájának gondjaival jön elő...

Végül is nem tudom, hogy kerültem ágyba, hajnalban arra ébredtem, hogy fiammal együtt, egy pokróc alatt a fürdőépület nagy szállástermében fekszünk. Próbálom felidézni az elmúlt estét, de sehogy sem jut eszembe, hogyan ért véget. Ég a tábortűz, sül a szalonna, mellette ülünk – ennyi rémlik, innen tova megáll a tudomány.

Nagy nehezen eszembe jut, hogy a verset le kellene írni. De vajon emlékszem-e még az ópuszra? Újságot keresek, letépem a fehéren maradt széléről a csíkot, táskám mélyén találok egy golyóstollat s amilyen sebesen csak tudom, firkálom a tudatalatti sötét mélyéről kibomló sorokat, részleteket. Ahol kudarcot vallok, ott kitoldom rögtönözve. Hasogat a fejem, a tegnapi jó hangulat nyomorú emlék, lassan ébredeznek a gyerekek, a felnőttek kiájultan alszanak, lányomon látom, hogy nagyon neheztel, szörnyen szégyellheti magát a kidőlésem miatt, valósággal szúr a tekintete, zavarban vagyok, mert igazából nincs is mentségem a történtekre, egyszerűen megtörtént és kész.

(Persze, a lelkiismeret azért tovább furdal, hiszen arra gondolok, hogy a gyerekek az én gondomra voltak bízva, én pedig ha csak néhány órára is, elengedtem a kezüket, megszűntem az apjuk lenni, az alatt a pár óra alatt bármi megeshetett volna, én pedig egyszerűen nem voltam jó semmire.

Soha többé nem beszéltem velük ezekről a dolgokról, biztosan ők is restellték, de hát azóta megéltek egyet s mást, s az akkori harag megértésbe fordulhatott át...)

A legnagyobb baj mégis csak az a penzum volt. Amit odahaza szépen lemásoltam (nagy kínnal is alig tudtam kisilabizálni a hajnali gyors lejegyzésemet), borítékba raktam, és elpostáztam a szerkesztőségbe, hogy még jóval az ünnep előtt megérkezzen, és bekerülhessen az ünnepi számba.

Tudom, hogy férc mű, mert hamisan mosolygó és sablonosan optimista, de ez is része annak az életnek, ami kijutott nekünk. Dokumentum, és nem akarom, hogy az a látszata legyen, mintha el akarnám kendőzni.

Tanúságtétel augusztusban

egy krumpliföld szélén kezem a langy göröngyön

szabad nyári délelőtt feszülő sátra alatt

dombtetőről nézem az aratásban hevülő vidéket

így pásztázhatják a földet a magasban köröző vígröptű madarak

a beteljesülés ez az óra mely arany örömmel fizet

a munka lankadatlan mozgása beépült már a tájba

a kombájnok tömzsi sürgése a markukat tartó utánfutók szelíd alázata

otthonossággal telített

úgy nézek rájuk mint rekettyésre patakra fákra

forradalmas idill az utak kibontott mérőszalagja

szívtől szívig zsugorítja a közöttünk feszülő távot

kedvem volna sikló madárként bevitorlázni fentről

minden parcellát barázdát minden fűszálat

ember vagyok az én tisztem nem a siklórepülés

hanem a kitartó hűség az augusztusi tanúságtétel

úgy nézek szét országomon a szabad Románián

az otthonos a két lábon járó költő szemével

*

1973 decemberében ciprusi utazásra indulok. A bukaresti repülőtéren vagyok, a belgiumihoz hasonló újabb egyszemélyes hivatalos küldetésben.

Kézipoggyászomban váltás ruha, ez-az, néhány alma és az elmaradhatatlan ajándékok (kulcstartó, díszceruza, kerámia, levelezőkészlet, a román ifjúsági szervezet egy maréknyi jelvénye, turisztikai albumok stb.). Úgy érzem magam, mintha bennszülöttekhez készülnék, egy koffernyi üveggyönggyel... (Figyelmeztettek is jóelőre az elvtársak: minél keletebbre vagy délebbre megy az ember, annál fontosabb az, hogy ne üres kézzel állítson be. Majd meglátom – vigasztaltak –, hogy jótett helyében jót várhatok, az ajándékokat ajándékokkal viszonozzák.)

A repülő megállt Szófiában, ott egy kisebb csapat utas leszállt, viszont egy másik csapat meg felszállt, s irány tovább, Athénba. Az út csöndes, eseménytelen. Talán csak a görög föld, a sziklák szokatlan fehér ragyogása és zöldjének élénksége volt az, ami föltűnt odafentről, no meg a tenger valószínűtlen kéksége.

Mindig megindított az a lekicsinyített világ, ami a felhőn túli magasságokból kitetszett a gép apró, kerek ablakán át. Mielőtt leszálltunk volna az Onasszisz birtokában lévő Olympic repülőtérre, a parthoz csapódó hullámok fehér habjában gyönyörködtem, no meg arra is gondoltam, hogy mihez kezdek majd az athéni reptéren – a Ciprusra menő járat csak öt óra múlva indult.

Vízumom szerint a repülőtér foglya voltam, ezért a többi tranzitutassal együtt a fényűzően berendezett reptéri csarnokokban kóválygogtunk. Szemtanúja lehettem annak is, hogy egy utas elégedetlen kifakadására ingerülten válaszoló jegykezelő hölgy néhány perc leforgása alatt az utcára került: a szóváltás be sem fejeződött, amikor a tisztviselőnő háta mögött felbukkant a főnöke, néhány másodpercig hallgatta az indulatos replikákat, majd a pulthoz lépett, bocsánatot kért a klienstől, s biztosította, hogy kérésének perceken belül eleget fognak tenni, a nőhöz pedig fojtott torokhangon, ellentmondást nem tűrően odaszólt: iszkiri.

Persze, ezt úgy mondta, hogy mindenki értse: go!

A nő ettől kezdve szabályosan ki volt rúgva.

A jelenethez sokan asszisztáltunk, unatkozó bámészok, elvégre ezzel is telt az idő, számomra viszont megdöbbentő volt ez a fajta kérlelhetetlenség. Olyan világból érkeztem ugyanis, melyben a megtévedő embert egyszer, kétszer, sőt háromszor is próbálják jobb útra (vagy észhez?) téríteni, s amikor már tényleg csődöt mond a nevelés, és oda minden remény, még akkor is hezitálunk: vajon humánus-e az, amit pedig a józan ész szerint tennünk kellene?

A csupa hófehérbe öltöztetett reptérről kora délután szálltunk fel, a gép meglehetősen zsúfolt volt, sokan tartottak Izrael felé. Mellettem töpörödött, vállamig se érő (magam sem vagyok túlságosan magas – 1,70 m), ványadt öregúr fészkelődött, szüntelen beszélhetnékkel, bár még az elején figyelmeztettem: angolul egy kukkot sem tudok. Kár – kezdte hősiesen törni az általam megjelölt franciát –, mivel ő Amerikában él, több mint ötven éve húzott el Ciprusból az Egyesült Államokba szerencsét próbálni, aztán ottragadt, de most végre alkalma nyílott hazalátogatni, kíváncsi rá, hogyan fogadják majd a testvérei, a rokonság. Azt hiszik, hogy veszettül gazdag, pedig hát nem több egyszerű lakásügynöknél, ő is megdolgozik a betevőért, mint bárki más, nem panaszkodik, van mit aprítania a tejbe, ha otthon maradt volna, biztosan nem viszi semmire, ha akarná, akár tizenkét gépkocsit is vehetne magának, de mit csináljon velük, ha kettő is megteszi, a pénz nála nem számít, s nem bírná már ki az otthoni szűkösséget, el is döntötte, hogy szállodába megy lakni, fárasztják a rokonok, mind csak a pénzére lesnek, igaz, mindenkinek hoz valami ajándékot, de sosem eleget, semmi sem elég nekik, pedig majd meglátják, ha ő majd egyszer nem lesz, néhány kacaton kívül semmit sem fognak örökölni tőle. Ez

már eldöntött tény. Nem azért gürcölt, hogy másoknak munka nélkül mindene az ölébe hulljon...

Beszélt, beszélt, szerencsére csak tört franciasággal, mert előttem is csak a legszükségesebb fordulatok voltak ismerősek, így remekül megértettük egymást. Közben légzsákba kerültünk, s a kis, kopott öregembert hirtelen gyomorgörcsök kínozták, homlokán kövér izzadtságcseppek patakzottak. Megváltás volt, amikor végre leszálltunk a nicosiai reptéren – igaz, kissé szorongva lépdeltünk az épület felé, az állig felfegyverzett ENSZ-katonák sorfala között; a repülőn közölték velünk, hogy előfordulhat – török tüzérségi meglepetésre is számíthatunk, ha nincs szerencsénk.

A betonépületben valamelyest biztonságban éreztük magunkat. A régóta amerikanizálódott Mr. Patridge-öt tucatnyi felnőtt és gyermek rokona fogta közre, s a valamikori Patríciosz, ahogy most is nevezik, fensőbbségesen, de azért láthatóan szeretetre éhesen keveredett el övéi között...

Útlevélvizsgálat előtt elém tettek egy angol nyelvű kérdőívet, kitöltés végett, de nem igazán értettem, mit is akarnak tőlem. Az egyezség szerint a reptéren várnia kellett rám egy Alexis nevezetű fiatalembernek, aki Bukarestben végezte az egyetemet, állítólag jól tud románul és a ciprusi demokrata ifjak egyik vezetőembere. Csakhogy az érkező utasokhoz senkit nem engedtek közel a váróból, a remélt segítségre így nem számíthattam, s próba-szerencse alapon igyekeztem megfelelni az űrlap elvárásainak (később kiderült: sikerrel).

Odakint előkerült Alexis is, kocsival volt; irány a ciprusi főváros, a szálloda.

Mindjárt az első sokk: a baloldali közlekedés. Akár az angoloknál. Számítottam rá, csak arra nem, hogy élménye ennyire megkavar. Mintha tükörben láttam volna nem csak magamat, hanem az egész világot, amely körülvett. Amikor balra nyúltam, akkor tulajdonképpen jobbra kellett volna. És fordítva. Igyekeztem gyorsan túltenni magam rajta. Hamarosan a központban, egy ügyes, két emeletes, kis szálloda elé húztunk, ahol már vártak bennünket a szervezet emberei. Az első emeleten nyitottak szobát számomra – egy kb. tizenkét négyzetméternyi helyiség volt, két ággyal, ablaka a nicosiai török demarkációs vonal irányába nyílt, s a negyedóra alatt, amíg sebtiben kicsomagoltam és berendezkedtem, legalább öt torkolatlövést láttam az ablakban felvillanni a háztetők fölött.

Tudtam, hogy potenciális hadszíntér a sziget, de a fegyverek zaját, a lövések látványát és következményét csak most volt alkalmam életközelből érzékelni.

Annyi idő távolából nem tudom megmondani, hogy ténylegesen féltem-e vagy sem. Azt hiszem, valamennyire mégis igen, mert a kölcsönös bemutatkozások után a szálloda bárjában, az Alexis által felkínált ciprusi konyaknak

(borpárlatnak?) egészen komolyan nekifeküdtünk, a természetes ital szokatlanul kellemes hatása mindent feledtetett velem, ideig-óráig talán még azt is, hogy mi keresnivalóm e helyen.

A bár mögött ülő, bennünket kiszolgáló középkorú asszony mindegyre engem figyelt, tekintete makacsul kereste az enyémet. Zavarba jöttem és kérdeztem Alexistől, mire véljem e kitüntető figyelmet. Újdonsült barátom elnevette magát: az asszony megkérdezte tőle, hogy én honnan érkeztem, melyik országból, mire ő rávágta, hogy Romániából, de miért érdeklődik? Csak azért, jött a válasz, mert olyan magyaros képem van...

De hát én magyar vagyok – szabadkoztam.

Most Alexisen volt a sor, hogy csodálkozzék. Bukaresti egyetemi évei alatt ragadt rá annyi, hogy fogalmi szinten megtanulta: Romániában kisebbségiek is élnek, s köztük magyarok, de igazából én voltam az első erdélyi magyar, akivel találkozott.

Erre aztán megint koccintottunk, mire a bárpulthoz vezetett és úgy mutatott be az asszonynak, mint Bukarest magyar küldöttét. Neki nem kellett sokat magyarázni fura státusomat, hiszen a férjével a második világháború idején menekültek Ciprusra; a férje zsidó volt, ő maga pedig magyar. Nicosiában telepedtek meg. Aztán a férje meghalt, ő meg egyedül maradt lányával. A török és görög negyedet elválasztó zöld vonal közelében laknak. Szomszédai a fegyveres összetűzések közelsége miatt majdnem mind elköltöztek, ő viszont ragaszkodik a lakásához. Csakazértsem menekül. Egyszer csak véget kell érnie ennek az értelmetlen őrületnek. A katonák most ott lőnek keresztül egymásra, a házuk fölött.

– Egyik éjszaka arra ébredtem, hogy koromsötétben, a szomszédos ház tetejéről holmi görög legények lövöldöznek a túloldalra. Nagyon begurultam: hát hogy lehet ilyen zenebonában pihenni? Azonnal hagyják abba, különben is töksötét van, semmit sem látnak, s az egész háborúság olyan fölösleges... A legények elnevették magukat és levonultak a tetőről...

Láttam: jól esett neki, hogy valakivel magyarul beszélhet, s a lelkesedéstől valósággal megfiatalodott.

Alexis vetett véget az ismerkedésnek azzal, hogy mindjárt itt az este, s küszöbön a vacsora, amelyen a többi külföldi küldöttséggel találkozunk. Különben, mondotta, ha nem tudnám, szobámban a szomszédos ágy a magyarországi küldöttnek van fenntartva, aki bejelentette, hogy egy napot késik.

Alexis különben már előre élvezte, vajon mit szól majd a magyar vendég, amikor szembetalálja magát velem. Magyar a magyarral, más-más ország képviseletében...

Másnap reggel Alexis költött. Levezetett a hotel falatozójába, ahol az este a vacsorát is elköltöttük, s amíg a reggelire vártunk, kiálltam a teraszra, s a szomszédos kávéház előtt sikerült a magammal hozott Kijev fényképezőgéppel lekapnom egy reggeli idillt – férfi és nő találkáját, egyezkedését, majd későbbi csalódott szétválását. Meglehetősen távol voltak tőlem, de a történteket azért a gesztusnyelv alapján sikerült megfejteni. Megnyugtató volt konstatálni, hogy az emberi természet végül is minden égtájon ugyanarra a rugóra jár...

Délelőtt sor került a kongresszusra is. A külföldi szervezetek képviselőit – furcsa szokás – egytől egyig kiültették az elnökségi asztalhoz. Mellettem üresen maradt egy szék – a Magyarországé –, s az esemény már-már lecsengett, amikor sorra kerülve magam is köszönthettem a demokrata ciprusi ifjakat (a köszöntés tulajdonképpen abból állt, hogy az otthonról hozott, kezembe nyomott szöveg első bekezdését felolvastam románul, majd a mellettem álló Alexis az éjszaka folyamán általa elkészített görög fordítás bemutatása után felkért, hogy a záró bekezdést is elmondjam románul).

Ezalatt ült be az üres székre a magyar meghívott. Mikor visszatértem a helyemre, halkan odasúgtam neki: – Szervusz, pajtás! Iszonyú nagyot nézett, nem tudta, hová tegyen, miként lehet az, hogy a román ifjúságot egy magyar képviselje, de aztán a kongresszus után egy fél napot átkóricáltunk együtt a városban, lehetőleg elhagyatott, külvárosi utcákban, ahol úgy gondoltuk, szabadabban beszélhetünk közös dolgainkról.

Fölösleges felmondanom, mi minden került köztünk szóba. Gyakorlatilag minden, ami magyarok között szóba jöhet, amikor tudják – sejtik –, hogy magukra vannak, s amit mondanak, azt senki sem fordíthatja ellenük. Sok mindent tudtam meg akkor az anyaországi viszonyokról, meg ő is tartalmas leckét kapott az erdélyi magyarság állapotáról. Már amennyit magam előtt sem vonakodtam szóvá tenni...

Eközben láttam, ő is gyanakodva méreget, mint ahogy én sem bíztam teljesen benne: egymás szemében tipikus aparatcsikok voltunk, akik megtanulták a leckét és feladatot teljesítenek, s ezen mit sem változtat az, hogy mellőzni igyekeztünk mindenfajta protokollt.

Valami szokatlan vakmerőség szállt meg: lesz, ami lesz, nem teszek lakatot a nyelvemre. Legfeljebb ha odahaza elszámolásra kerül a sor, letagadok mindent. Ez akkor jó kibúvónak tűnt.

Közösen ültünk le a vacsoraasztalhoz, s vacsora után felmentünk a szobába, ahol immár mit sem törődve azzal, hogy esetleg füle lehet a falnak, tovább folytattuk eszmecserénket.

Emberemet azóta se láttam, nem tudom, mi lett vele. Nevét is elfeledtem, de tudom, hogy elvtárs létére úgy gondolkodott, úgy viszonyult hozzánk, ahogy

ma sem vallana vele szégyent. S ami mindennél több: őszinte kitárulkozásunknak semmilyen kellemetlen következménye nem lett. Pedig őt is kötötte a mozgalmi (párt?)fegyelem, csavar volt a gépezetben, ha valamivel fontosabb is nálam, de tudtam, éreztem – s azt hiszem ő is úgyszintén –, hogy ez az egymásra találás nem napokra, hetekre szól.

Amikor egy nappal a kongresszusi program befejezte előtt, otthoni bokros teendőire hivatkozva hazautazott, úgy éreztem, mintha elvesztettem volna valakit. A szállodában üresen maradt szomszédos ágy bevetetlenül, árván nézett vissza rám.

Szerencsére, másnap a román sajtóattasé gépkocsival végigautóztatott a sziget török felségterületén, majd amikor épségben szerencsésen megtértünk a nem kevés kockázattal járó kirándulásból, a külföldi vendégeket a sziget görög részének meglátogatására vitték. Itt aztán részünk volt valódi török kávéban, narancsültetvényben, Afrodité partra lépésének állítólagos színhelyében, meg felfújható télapókban, amelyek embernagyságúan lebegtek-virítottak a sűrűn felbukkanó benzinkutak környékén...

Amennyi ajándékot vittem ciprusi utamra, nagyjából ugyanannyival tértem meg, mert hiába reménykedtem: a csomagjaim csak nem akartak lelohadni. (Pedig szívből utálom az olyan utazást, ami cipekedéssel jár.) Igaz, túladtam minden „üveggyöngyön”, de a helyüket rendre elfoglalták a rám tukmált ciprusi kerámia-szuvenírek: tányérok, Vénusz születésének naiv festői megjelenítésével, füles söröskorsók ugyanazzal, néhány kiló vörösbélű narancs, amit kézzel szedhettünk egyenesen a fáról, azzal a jelszóval, hogy mindenki annyira jogosult, amennyit egyszerre magával tud vinni.

Egy kávépergelő és -csomagoló üzemben végignézhettük, hogyan megy át a nyersanyag a különböző finomító és egyéb műveleteken, majd miután felhörpintettünk egy-egy findzsányi zamatos török kávét, kék egyenköpenybe öltözött lányok libbentek be a főnöki irodába, mindegyik kiválasztott magának egy-egy vendéget s a kezébe nyomott egy jókora paksamétát. Erre mi is előkotortuk az éppen kéznél lévő apróságainkat, megtörtént a csere, s ráadásként egy-egy elvtársi puszit is adtunk-kaptunk. Gyakorlatias meggondolásból nem álltunk neki pakkot bontogatni, mert amúgy ügyesen, hón’alá fogáshoz voltak csomagolva, s formás alakjukon látszott, valamennyit az egyforma rokonszenv kifejezésére méretezték. Búcsúzóul kibújt belőlem az újságíró, s miután tudomásul vettük, hogy a középkorú tulaj a demokrata (kommunista érzelmű) fiatalokat, illetve a ciprusi munkáspártot támogatja, megkérdeztem tőle: ön mint kapitalista, miért teszi ezt? Nevetett: hiszen hasznom van belőle. A párt olyan szerződésekhez segíti hozzá anyagi támogatása fejében a szocialista országok piacán, amelyek biztosítják a megélhetését. Majd kifejtette, hogy a görögök

mindig kereskedő népek voltak, és ideológiájukat elsősorban az üzleti érdek határozta meg.

A szállodába érve kíváncsian bontottam ki a kávégyáros ajándékát: hat személyre szóló porcelán kávéskészlet volt benne, meg fél tucat, alufóliából készült zacskóba csomagolt, egészen finomra őrölt törökkávé, illetve egy album a ciprusi műemlékekről.

Pompás, gondoltam, hisz az ajándék otthon sem árt. Sőt, egyenesen kötelező.

*

Mindenekelőtt, a legelső helyen F. Gheorghe kenyeres pajtásomat vettem számításba. A nevét, ha lefordítanám, Kőrisfái-t jelentene, de én csak Ghicának szólítottam.

Dés melletti községből való, jócskán kopaszodó, mondhatni öreglegény volt. 1967-68-ban, amíg Bukarestben lakáshoz nem jutottam, szinte mindvégig közös hálóteremben laktam vele. Gyakorlatilag csak esténként találkoztunk, ő is, én is hosszított műszakban – ha kellett, orrvérzésig – őriztük az íróasztalunkat. Voltak ugyan jobb napjaink, de olyanok is, amikor első éjszakai álmomból arra ébredtem fel, hogy megérkezett Ghica: lábujjhegyen, ám meglehetős zajt csapva, a sötét hálószobán keresztül, amelyben nyolc kényelmes ágy sorakozott (állandó jelleggel csak mi ketten laktuk), bebotorkált az ajtóval átellenben álló fekhelyéig. Nem akart villanyt gyújtani, hogy ne zavarjon, így viszont nekinekicsapódott hol egy ágynak, hol a szoba közepén álló hosszú ebédlőasztalnak.

De olyan esténk is volt, hogy mind a ketten az ifjúsági szervezet központi bizottságának fenntartott egykori főúri villa (az egyik legnagyobb bukaresti gyártulajdonosé volt, később nyugatnémet, majd német nagykövetség működött benne) emeleti társalgójában üldögéltünk, a sarokban örökösen működő tévékészülék előtt, s az otthon többi lakóival együtt – valamennyien az ifjúsági szervezet holdudvarához tartoztak – hol a híradót hallgattuk kellő áhítattal, hol egy filmet néztünk, amíg bírtuk éber figyelemmel.

Ha úgy jött ki a lépés, hogy villanyoltáskor mindketten az ágyban voltunk, hosszú órákon át meséltünk egymásnak gyermekkorunkról; ő a falujáról, én meg Kolozsvárról, amit valamennyire Ghica is ismert, ott végezte a jogot, de csak diákélményei voltak az egyesített egyetemről, a várost nem érezte-ismerte úgy, ahogy én, aki születésemtől benne éltem. Egy pillanatig se zavart az, hogy ő a szervezet egyik központi agitátora, akinek az a feladata, hogy időnként vidékre leutazván a KISZ (de végül is: a párt) szavát vigye el a

fiatalok tömegeihez. Néhány fekvőhelynyi távolságról, mindennapi szokásainak ismeretében ugyanolyan embernek tűnt, mint akárki más; számomra többszörösen is kedves volt: 1. erdélyisége; 2. előítélet-mentessége; 3. nyíltsága miatt. Sose fordult meg a fejemben, hogy amit neki elmondok, ami közöttünk egyáltalán elhangzik, az netán visszahull majd a fejemre, sokszoros nagyításban és torzításban.

1968 tavasza, annak is egyik hétköznapja örökre felejthetetlen marad számomra, s abban Ghicának kiemelt helye van.

Megjegyzem: nem tudom, mi van vele – él-e, hal-e, 1987 óta elvesztettem vele kapcsolatom fonalát. Lehet, talán nincs is az élők sorában, vagy ha igen, akkor megint csak becsülnöm kell, amiért nem csatlakozott azokhoz, akik a rendszerváltáskor az első sorokban igazoltak át a „felkelőkhöz" – természetesen, a pártvagyon jócskán kikanyarított részével, ami fölött korábban közösségi felelősséggel rendelkeztek.

Ghicával együtt szenvedtük át azt a tavaszi napot, amikor Ceauşescu merész fordulattal leszámolt az elődjétől örökölt belügyi vezetés fejével, Alexandru Drăghici-csel (a rendszerváltás után magyar felesége révén Magyarországra költözött, ott is halt meg), akiben nem csak hogy vetélytársat szimatolt, de saját karrierjének biztos zálogául szolgáló bűnbakra lelt, s akire egy általa létrehozott vizsgálóbizottsággal sikerült rábizonyítania, hogy felelős mindazon rémtettekért, amelyek révén a román kommunista párt törvényesen megválasztott vezetőségét rendre nem csak hogy félreállították, hanem kegyetlenül lemészárolták.

Az erdélyi magyar származású Fóris Istvánnal, aki az ezerkilencszáz negyvenes években a párt elnöke volt, nem más, mint a szovjetek bevonulásával kiszabadult, majd a párt élére törekvő Gheorghiu Dej sofőrje és annak néhány bajtársa végzett egy este.

Dej szándékosan tanácskozásra szólította Fórist, aki sose jutott el elvtársa ajtajáig: amint belépett az udvarba, a feladattal megbízott kommandó lecsapott rá, és jókora franciakulcsokkal addig csépelték a fejét, amíg mozgott.

Az agyonvert Fórist sietősen elföldelték, majd elhíresztelték, hogy nyoma veszett – „valószínűleg külföldre távozott". Az eltűnésébe félig-meddig beleőrült anya leveleivel, beadványaival mindegyre bombázta a pártvezetést: derítsék már ki a történteket. Gheorghiu Dej ismételten ugyanazzal az aprópénzzel fizette ki: széleskörű nyomozás folyik... Szegény asszony nem tudta kivárni, amíg az igazságszolgáltatás fényt derít a történtekre, s hamarosan követte a fiát a túlvilágra...

Ghica nem volt könyöklő típus. Ma sem tudom, mi röpítette őt fel a szervezet országos magasába, az apparátusba, de például nyugodtan lehetett

volna belőle is főosztályvezető, sőt főkáderes – kizárólag rajta múlott minden. Úgy látszik, őt nem hevítették rövid távú ambíciók. Sőt, mintha egy-egy elszólása éppen azt sugallta volna nekem, hogy nem igazán jószántából lépett erre az életútra, s meg is válna tőle, de sehogy sem találja a feltűnés nélküli szabadulás csapását. Bezzeg, nála jóval fiatalabb és az „ügy" mellé később elszegődött társai, egymással versengve tülekedtek, nyalták be magukat, lehetőleg egyre feljebb, Ghica meg csak végezte továbbra is a maga dolgát – pontosabban a másokét, mert mint mondottam, ebben a struktúrában kitűnően működött a feladatok leosztásának mechanizmusa: a tényleges munka – kiszállás, gyűlések szervezése, papírmunka – két-három tucat emberre maradt, ezek gürcöltek, lihegtek, ha kellett, napjában háromszor is átírták a forgatókönyveket, a beszédeket, az intézkedési terveket, a jelentéseket, az átiratokat, a jellemzéseket, a többiek azzal foglalkoztak, hogy lefelé hárították a feladatot, majd begyűjtötték és továbbították a mások által elvégzett munka eredményét. Így aztán mindegyik réteg ki volt szolgáltatva a másiknak, kölcsönösen függtek egymástól, éppen csak az egyik mindig fenn volt, a másik meg tartósan csak lent maradt.

Ghica az alsó réteghez tartozott: túl becsületes volt ahhoz, hogy másoknak olyan munkát osszon le, amit maga is el tud végezni. Így saját kezűleg sorolta be magát a végrehajtók közé, s nem is szabadult onnan belátható időn belül.

1968 tavaszán, egészen pontosan április 24-én este azzal állított haza, hogy a „szomszédjukban", vagyis a pártszékházban (amelynek tövében, egy jóval kisebb, de csinos épületben székelt a kistestvér, a KISZ KB) aznap szokatlanul kemény dolgok hangzottak el a párt plenárisán: Ceauşescu kipakolt a szekuritáté viselt dolgaival, amely állítólag ártatlan emberek százait, ezreit hurcolta meg, köztük vezető pártfunkcionáriusokat, akiknek egyetlen bűnük volt, hogy valakik útjában éppen keresztben álltak. A belügyminiszter próbálta ugyan visszaverni a vádakat, mondván, hogy parancsra cselekedett, mire a gyűlést hirtelen felfüggesztették, s úgy hírlik, már ki is rakták az állásából, a pártvezetőségből, másnap reggel pedig nagy monstre értekezletet tartanak a legnagyobb bukaresti ülésteremben, ahol a pártkongresszusokat is tartották egy ideig, és ahová a pártbizalmik mellett hivatalos a sajtó is.

Úgy is lett: míg reggel a kávét főztem szállásunk közös konyhájában, a kapusszobában szólt a telefon, nekem üzentek a párt sajtóosztályától: pontban fél kilenckor legyek a Palota-teremnél, személyi igazolvánnyal, a jelenlétet ellenőrzik, rajta vagyok a jóváhagyott vendéglistán.

Mire Ghica föltápászkodott (éjszakára rendszerint a fejére húzta a takarót, sőt sokszor a párnát is, elbarikádozva magát a külvilágtól), mert szeretett mindig az utolsó pillanatban kiugrani az ágyból, kiderült, hogy ha akarja, ha nem, neki is ugyanoda vezet az útja, így természetszerűleg együtt mehetünk.

A Palota-teremnél (amelyet az ötvenes évek közepén építettek az államfő által birtokba vett királyi palota háta mögé, s nagyszabású pártkonferenciákon kívül látványos filmsikereket, népszerű esztrád- és folklórelőadásokat is vendégül látott; amúgy kétezer valahány néző fért el a remek akusztikájú teremben) hatalmas tömeg, ahány bejárat, mindegyiknél fürtösen kígyózott az izgatott, de türelmesen várakozók sora. Aki csak valamit is számított a pártban és a propagandában, ott topogott, kezében személyi igazolványával, majd amikor a kapu mögötti asztalkánál ülő jólfésült fiatalember a sokféle listán rátalált a megfelelő névre, amit aztán összevetett az igazolvánnyal, majd az igazolványt annak tulajdonosával, és egy kurta mozdulattal visszaadta, a nevet pedig jól láthatóan kipipálta, az illető beléphetett a tágas csarnokba, ahol néhány sietős árnyalak cikázott mindig kiszámíthatatlan irányban és céllal (volt, amikor csak az illemhelyet keresték), onnan pedig a terembe.

Bennünket a karzatra irányítottak, mondván, hogy a lenti és a közbülső helyek a párt KB tagjainak van fenntartva – mi, ifjúságiak elégedjünk meg a kakasülővel. Ahogy a terembe léptünk, rögtön láttuk, hogy a szervezők ezúttal túlméretezték a rendezvényt: egyszerűen nem törődtek a terem befogadóképességével, és annyi résztvevőt mozgósítottak, amennyinek a jelenlétét odafentről fontosnak ítélték. Mivel gyakorlatilag minden szék foglalt volt, Ghicával a kakasülőn, a leghátsó sorban, a széksorok közötti lépcsőre telepedtünk – akkor ez még igen kényelmes megoldás volt: mindenütt bolyhos, égő vörös színű plüss borította (azóta csúnyán megkopott, beszennyeződött), hátunkat a faburkolatú hátsó falnak vetettük, s bárki ült is elénk, képtelen volt eltakarni előlünk a színpadot, ahol az első pár órán át megállás nélkül valaki egy végeérhetetlen szöveget darált le az egy nappal azelőtt történtekről, illetve a Ceauşescu-féle leleplezés alapjául szolgáló vizsgálati jelentés főbb pontjairól. Lélegzetfojtva, tátott szájjal figyelt mindenki – szokatlan látvány volt ez egy ilyen méretű pártértekezleten –, meg voltunk győződve, hogy ezzel nagy titkok és iszonyú tények birtokosai lettünk. (Ebben jócskán lehűtött másnap az a tény, hogy az egész felolvasott szöveg megjelent a pártlapban, majd egy nap késéssel magyar nyelven az Előrében és a német Neuer Wegben.)

Így tudtuk meg például, hogy a Rajk-perhez hasonlatos koncepciós perben elítélt és kivégzett Lucreţiu Pătrăşcanu, a párt egyik nagy tudású ideológusa, közvetlenül Drăghici áldozata, még akkor is, ha „parancsra tette”, és hogy az egy nappal korábban hivatalából eltávolított belügyminiszter személyesen is felelős a korábban elkövetett törvénytelenségekért és kegyetlenkedésekért.

Délután aztán az elnökségi asztal mögé bevonult a teljes vezérkar, élen Ceauşescuval, s a fülünk hallatára folytatták tovább a hallottak mentén a belügyminiszter és társainak nyilvános megbélyegzését: egyesek önbírálatot gyakoroltak, mások jól a földbe tapostak másokat, kinek milyen szerepe volt ebben az akkor még nem eléggé nyilvánvaló színjátékban.

Alapvetően kíváncsi természetű vagyok, ami kevésbé kérdezősködésben, annál inkább nézelődésben, odafigyelésben nyilvánul meg, így az egyik szünet után, hogy jobban halljak és főleg a színpadon ülők arcjátékát is követhessem, az első sorokban üresen maradt egyik székbe ültem, egy alacsony, kisportolt, középkorú férfi mellé, aki olykor, miként egy sportmérkőzés lelátóján szokás, izgatottan drukkolt a színpadi történéseknek, időnként kisegített a bajból, mert nem minden kifejezést, fordulatot értettem pontosan, és olyankor hozzá fordultam felvilágosításért. Egyszer csak nagy hirtelen felpattant és a prezídium felé igyekezett. Ekkor kapcsoltam: odafentről a belügyminiszter első helyettesét szólították a szószékhez véleményt nyilvánítani – aki történetesen épp a szomszédom volt! Meghűlt bennem a vér, hiszen teljességgel gyanútlanul és közvetlenül üldögéltünk egymás mellett, kommentáltuk kölcsönösen az elhangzottakat, mintha mind a ketten a népség-katonaság derék, szabad szájú statisztái lennénk.

A pódiumon emberem magabiztosan fújta a magáét: látszott, hogy ha nem is véglegesen, de ideig-óráig ő került nyeregbe a belügyek területén. Rövid, érthető, nem sallangozott mondatai katonásan pattogtak a mikrofonon át a megafonban. Ám attól kezdve, hogy szónoklatát befejezte és visszaült mellém, én már csak kínosan feszengtem a székemen, arra várva, hogy minél hamarabb szünetet rendeljenek el, s minél távolabb kerülhessek e nem kívánt szomszédságtól.

Késő estig tartott a nyilvános gyomrozás, amelynek lényege az a Ceauşescu-féle konklúzió volt, hogy senki se helyezheti magát a párt fölé, nem vonhatja felelősségre a párttagokat, a belügy, a szekuritáté a népért van, a forradalom eredményeit kell megvédenie, nem pedig a személyes bosszúállás céljaira használni.

Az aznapi nyilvános kritikákkal csak erősödött a rendszer – mondotta fennhangon –, mi nem félünk szembenézni a tévedésekkel, a múlttal...

Étlen-szomjan voltunk, abban a kései órában már sehol egy nyitott üzlet, ahol némi felvágottat vehettünk volna vacsorára, be kellett érnünk a legénységszállásunk közelében lévő kertvendéglővel, de már ott is zárórához készülődtek a pincérek. Hosszas rábeszélés után még kihoztak nekünk két szelet langyos sültet, meg egy üveg vörösbort, amit villámgyorsan be is kaptunk, meg is ittunk, s utána valami akkora fáradtság, elgyengülés, már-már fásult kiürülés fogott el mindkettőnket, hogy amikor kezdték kitenni a vendégek szűrét, alig bírtunk

feltápászkodni az asztaltól. Értelmileg színjózanok maradtunk, csak a lábaink nem akartak engedelmeskedni, térdből minduntalan összecsuklottunk. A pár száz méteres, hazáig vezető utat közel egy óra alatt tettük meg, fától fáig araszolva, megfogózva, s amikor végre az ágyba zuhantunk, forgott velünk az egész világ. Nem szóltunk egymáshoz egy szót sem, Ghica csak annyit sóhajtott: Adja az Ég, hogy ez igaz legyen...

Alig egy órai alvás után hirtelen felriadtam: a vacsora makacsul kikívánkozott belőlem. Gyorsan kiugrottam az ágyból, de már csak az ablakig jutottam el: kapkodva kitártam a széles szárnyakat és nagy sugárban a lenti rózsakertbe rókáztam. Percek múlva Ghica is követte a példám, utána aztán egész jól aludtunk.

Mikor Ciprusról hazajöttem, valahogy kerülőúton kiderült: Ghica állt gyér számú külföldi küldetésem háta mögött. Ő volt a szürke eminenciás, aki olykor-olykor, a dossziémat elővéve, anélkül, hogy megtudjam, javasolt egy-egy utazásra.

Igaz, akkor már rég mindketten saját lakásban éltünk.

Volt kollégái súgták meg nekem az igazat. Ő sose beszélt az ilyesmiről. Csak pontosan intézte az útlevél- és vízumkérdéseket, begyűjtötte a jelentéseinket az odakint végzett munkáról, majd elfogadható formába öntötte, szintéziseket írt.

Térjünk még vissza egy kissé a sörkertbe, amelyet mindenki „ruszki vendéglőnek” nevezett (a közelben lévő orosz nagykövetség lehetett a névadó): F. Ghicával együtt ülünk az asztal mellett, a Párizstól lemásolt (kis) Diadalív szomszédságában. Onnan alig néhány lépésre áll az a pompás villa, amelyben Alexandru Drăghici ex-belügyminiszter lakott, s amelyet pár nap alatt az utca szeme láttára, nyíltan ürítettek ki a párt gazdasági osztályának fullajtárjai – még a legutolsó szőnyeget, függönyt is elvitték, az evőeszközöket is összeszedték; valamennyi a pártgazdaság leltárában volt, vezetői használatba adva. (A lebukott vezető, aki valóságos tyúkfarmot rendezett be az óriási kert egy részén, kezdetben egy Bukarest melléki állami gazdaságban kapott igazgatói állást.) A villa nem maradt üresen: azonnal más főnök költözött belé, saját ízlésének megfelelően összeválogatott bútorral, függönnyel, szőnyeggel, eszcájggal...

De addig is, mi a záróra küszöbén üldögélünk, a nagylelkű pincér jóvoltából, mert akkoriban éjfélkor kötelezően be kellett hogy zárjon minden étterem és mulatóhely, néztünk egymásra, hang nem jött ki a szánkon, talán nem is tudtunk volna mit mondani, annyira meg voltunk rendülve... Örömet, megkönnyebbülést nem éreztem, inkább valami szokatlan nyugtalanságot amiatt, hogy igazodásom az eddigi rendhez, mindaz, amit az emberközi viszonyokból

és a társadalmi mozgásból tanultam, gyökeres, beláthatatlan korrekcióra szorul. Tegnapi „jó elvtárs” lett pillanatok alatt ellenség, gazember, s helyükre mind fiatalabb, úgymond rátermettebb utódok kerültek. Nem tudom, Ghica hogyan látta annak a napnak a prizmáján át a világot, mert minden, amit most megpróbálok papírra vetni, kimondatlanul zajlott le mibennünk, de néhányszor rám villantotta kérdő tekintetét, miközben a testes vörösbort kortyolgatta sietősen, hogy mihelyt éjfélt mutatnak az óráink mutatói, menetkész állapotban legyünk, s valami nagy elbizonytalanodást véltem rajta is eluralkodni...

A következő napok, hetek, hónapok valós felhajtóerőt jelentettek nem csak az ország szempontjából, hanem saját életemben is. Az emlékezetes gyűlés után jópár héttel feleségem, aki a második gyerekünket várta, a központi bizottság gazdasági osztályának engedélyével végre, beköltözhetett a szükségszállásra, ahol általában kizárólag lakásra váró legényemberek és hajadonok laktak az ifjúsági szervezet apparátusából. Mi ideiglenes kivételnek számítottunk, akárcsak egy másik fiatal házaspár is, akik házasságra lépésük előtt már az otthonban laktak, ott melegedtek össze s léptek később frigyre.

Június elején végre, elkészült a hónapok óta ígért panellakás a főváros egyik új lakótelepén, s a szükségszálláson lakók szinte valamennyien egyszerre költöztünk be oda.

Pár hét múlva megszületett a lányom is, s az említett nyári emelkedettség egészen az augusztus végi csehszlovákiai bevonulásig tartott.

A gyors olvadás utáni társadalmi lefagyás hosszabb időt vett igénybe: a szabadságba bódított embereket jóval nehezebb volt visszaterelni a korábbi akolba, pedig ahogy telt az idő, egyre inkább sejteni lehetett, hogy erről – és csakis erről – van szó.

Jóhiszeműségem és eredendő balekságom (naivitásom?) mindegyre és még sokáig türelmi időt szavazott a rendszernek: a visszarendeződést konjunkturális kényszerrel magyaráztam, aminek előbb-utóbb vége kell hogy szakadjon. Hányszor vitatkoztam, hazalátogatva, Kolozsváron maradt barátaimmal, akik már akkor figyelmeztettek, hogy szülővárosomból nézve úgy látszik, újabb diktatúra van kialakulóban, a párt és az ország élén álló kicsi ember, habár alig észrevehetően, maga is személyi kultuszt gerjeszt; én viszont békére intve azt mondtam: várjuk ki a végét, az eddigi nyilvános állásfoglalásai ellentmondanak ennek az állításnak, meglehet, csak a környezete játszik alá úgy, hogy ez legyen a látszat.

Kolozsvár a távcső egyik felét jelentette – amely élesítve távolít, Bukarest a másikat: amely közelítve az összefüggésből kiszakított részletekre fókuszált.

*

Miután 1967-ben már szerepeltem a Vitorlaének c. antológiában, amelyet a fiatal tollforgatók által kivétel nélkül becsült és kedvelt Ali, vagyis Lászlóffy Aladár szerkesztett (meglehetősen későn szereztem tudomást a kötet tervéről, s az utolsó pillanatban egy traktoristákról szóló versciklussal kerültem be a később visszhangossá váló antológiába, mintegy akaratlanul is „kiegyensúlyozván" a versek eszmei mondanivalóját, szerkesztő és kiadó nagy örömére – fedezvén ezáltal egy sor kötetbeli, az élet sűrűjétől meglehetősen távol eső költői megnyilvánulást), kevéssel a kötet megjelenése után piacra került Déli harang c. első önálló verskötetem is, amelyet 1969-ben újabb követett (Elveszett birtokok), 1970-ben pedig Tornác címen addig összegyűlt prózai kísérleteimet adta ki az immár nemzetiségi kiadóként feltűnt Kriterion.

Negyedik könyvem, a Bármely rendelést vállalok csak közel tíz évre rá, 1979-ben került piacra. Már maga az tanulságos, legalábbis számomra egyre inkább annak tűnik, hogyan ütött szeget a fejemben a könyvbéli vándorfényképész, Tunyogi figurája és életközege, amelyben aztán, több száz oldalon keresztül, de talán még azon is túl, oly furcsán és ellentmondásosan vergődik.

A külső ösztönzés a tizenöt éves érettségi találkozóm osztályfőnöki óráján talált rám, amikor is a hagyományos névsorolvasásnál az egyik volt osztálytársunkról, akit az érettségi óta egyáltalán nem láttunk viszont, kiderült: úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Annak dacára, hogy a szervezők, s köztük egyik jogász végzettségű társunk még az ügyészséget is ráállította, hivatalos idézést adtak ki felkutatására, mire a faluból, ahonnan származott, a rendőrőrstől az az értesítés futott be, hogy nevezettről semmilyen információjuk nincsen, évek óta nyoma veszett, nem tudni, hol tartózkodik.

A banketten aztán sokat beszéltünk F. L.-ről, furdalt bennünket a kíváncsiság, osztottuk-szoroztuk, hogyan tűnhet el egy falusi ember egy olyan országban, mint a miénk, ahol minden szabályozva van, majdnem minden lépésedre számosan vigyáznak, a határokat szigorúan őrzik, magánszállodák gyakorlatilag nem léteznek, a bejelentkezési kötelezettség javában működik... Ha hűvösre került volna, jogász társunk révén azt is megtudjuk, így viszont maradtunk a találgatással és a rejtéllyel. Még azon melegében, a baráti találkozó estéjén, a kolozsvári Horea úti pincevendéglőben, jóval a záróra után leírtam jegyzetfüzetembe a mementónak szánt nagy kérdést: hová lett Lajos?!!!

Az évek teltével, valahányszor eszembe jutott a sorsa, próbáltam felidézni alakját, elképzeltem magamnak azt a falut, ahol megszületett, ahonnan még igen fiatal korában kilökte őt az emberré válás kényszere. Tudtam róla, hogy egy ideig konviktusban élt, de onnan gyorsan kiköltözött, s egyik szükséglakásból a

másikba hurcolkodott. Arról is tudtam, hogy gyakorlatilag senkivel sem barátkozott az osztályban, nem vegyült közénk. Ott volt ugyan mellettünk nap mint nap, de jellegtelen, már-már árnynélküli alakja maradt a kizárólag fiúkból álló osztályközösségünknek.

Képzelgésemet nagymértékben színezték, alakították azok az élmények, amelyeket az évek során feleségem szülőfalujában, a mezőségi Szépkenyerűszentmártonban szereztem – de nem csak ott, hanem a Beszterce megyei Tekében, illetve a Déshez közeli Bálványosváralján, ahol ideig-óráig tanítani kényszerült, s én, amikor csak tehettem, leutaztam hozzá, így aztán valamennyire magam is belekóstoltam a helyi ízekbe, viszonyokba...

Amikor a hetvenes évek végén, az egyik közelgő szilveszter tájékán felvázoltam magamnak, hogy miről is szólna a tervezett, az így elképzelt alak köré építendő regény – akiről annyit már tudtam, hogy Tunyoginak hívják, és azt is, hogy vándorfényképészt faragok belőle –, életének alakuló és illeszkedő epizódjaihoz szinte önként kínálkoztak gyermek- és ifjúkorom színhelyei, helyzetei, ismert és be nem vallott félelmei, gátlásai, mélyen elfojtott titkai. Az egész alak roppant összetett gyurmává sikeredett, hiszen nem elégedtem meg az önéletrajziság viszonylag kéznél lévő eszközével, hanem segítségül hívtam néhány közeli rokon, testvér, ismerős élettapasztalatát is, s a végén már-már magam is elhittem, hogy Tunyogi valóban létezik.

A legnagyobb gondot az okozta, miként beszéltessem majd hősömet, illetve milyen nyelvi köntösbe öltöztetem az általa belakott világot. Hosszas töprengés után döntöttem az egyes szám első személyű megjelenítés mellett, bár tudtam, hogy ez ezeregy hátulütővel is jár, de még mindig így voltam képes a leghitelesebben felruházni Tunyogimat egy sor olyan tulajdonsággal, megnyilvánulással, amelyek – én pontosan tudtam – ha diszkréten is, de csalhatatlanul rám utaltak.

Amilyen nehéz volt kiizzadni a regény első változatát, olyan nehéz most megfogalmazni alkotói tanulságát úgy, hogy az itt, ezeken az oldalakon is fontosnak tűnjék.

Azzal kezdődött az egész, hogy egyszerűen kételkedni kezdtem magamban: én, aki addig jobbára verseket írtam, s akinek a próza még csak ígéretes kalandnak tűnhetett, mit keresek e tőlem idegen felségterületen? Miért ragaszkodom mindenáron ahhoz, hogy egy bonyolult történet szálait csomózgassam, szövögessem, fonogassam, meg-megszakítva, bele-belekóstolgatva, napi penzumokra beosztva azt, amit egyetlen nagy lendülettel kellene végigvinni az időn és az egymás után sorjázó papírlapokon? Mit jelent az, hogy „belső késztetésre” teszi ezt az ember? Hogy és kiben támad egyáltalán ilyen késztetés és miben nyilvánul meg?...

Jobbára ilyen tépelődős hangulat ült rajtam akkoriban, a hetvenes évek végén. Kételyeimnek tudom be azt, hogy egyáltalán nem készítettem előzetes jegyzeteket, pedig biztosan jobb lett volna, ha egyenesen papírra vetem vívódásaimat, a menet közben támadó pillanatnyi ötleteket. De azt mondtam magamban, hogy ha elfelejtek valamit, annyi baj legyen, akkor az biztosan nem is volt túlságosan fontos. Az igazán jó megoldásokat észben tartja az ember hónapok múltán is, s ez az elmélet eddig jószerével bevált, bár van egy olyan gyanúm, hogy az azon melegében feljegyzett ötletek se megvetendők, sőt...

Akkoriban amerre csak jártam – munkahelyre, városba vagy vidékre vezető útjaimon –, gyakran felidéztem az egyre jobban körvonalazódó fő alakot, próbáltam összetákolni egyfajta bő lére eresztett önéletrajzát, behatárolva őt időben és térben. Azon vacakoltam, hogy amennyiben én az ő bőrében lennék, vagyis ha egy kis faluból a világba szakadt, mert otthon kilátástalan helyzetben élő, a városiak életmódjához és értékrendjéhez hasonulni akaró fickó lennék, akire már csak a fennvaló vigyáz olykor, ha kedve szottyan, vagy ha ráér, de különben se istene, se hazája, s főleg az otthon szigora veszett ki az életéből, amely ha formális is, de rövidebb pórázon tartja az embert, akkor ilyen helyzetben egyáltalán mi lenne belőlem, milyen alkukat kötnék és milyen bonyodalmakba keverednék.

A történet ekként ígéretesen dagadt, szeszélyes lóugrásban, hol előre, hol hátra lépve az időben, sikerült egy-egy helyzetet meglehetős részletezéssel is kidolgozni, amelyek szándékom szerint az építmény pilléreiként is szolgáltak. Meglehet, talán nem a legjobb helyre állítottam őket, de ezek látszottak akkor éppen biztosnak, ezek köré sikerült építkezni. Korábbi tapasztalatomból már sejtettem, hogy írás közben aztán jobbra-balra, számomra is meglepő módon leng majd ki a beállított iránytű. Fel voltam rá készülve, hogy ha keresetlen szavakkal nem is, de megfelelő szellemi akrobatamutatvánnyal sok mindent el lehet helyezni a szöveg mélyén, olyasmit, ami akár külső-belső rendünk lebontásaként is felfogható.

Akkoriban váltak ismertté s egycsapásra népszerűvé minálunk a fiatal romániai német költők, akik Kolozsváron, illetve Temesváron, az ottani egyetemeken csoportba verődve – bizony, szánalmas (de erős!) kis csoportok voltak azok a javában folyó kitelepedési hullám árnyékában – váratlanul céltudatos alkotói közösségként léptek fel. A brassói Ritoók (eredetileg Mies G.) János hozta közel őket elsőként a magyar olvasóhoz – előbb lapközlések révén, majd a Dacia Könyvkiadónál, egy 1980-as kötet révén (Önkihallgatás – Hét romániai német költő verseiből), amely közéleti bátorságával ma is példaértékű lehet, bizonyítván: a szellemi elnyomás is csak akkor lesz úrrá az emberen, ha igájába hajtja a fejét, és menekülés gyanánt sietteti sorsa beteljesedését. (Az említett németek közül a legidősebb 1939-es, a legfiatalabb 1954-es évjárat, ma

nagyrészük már nem él Romániában, sőt egyesek közülük már egyáltalán nem is élnek.)

Ma sem szégyellem, amit már akkor is tudtam: mélyen a hatásuk alá kerültem. És azon töprengtem, mivel magyarázható az, hogy ugyanaz a cenzúra, aki egyfelől minden elképzelhető szarságba beleköt, az ilyen nyilvánvaló, egészen direkt versek megjelenése fölött szemet huny. De ugyanígy – ha nem jobban! – töprengtek ezen román pályatársaink is, akik mindenek előtt azt nehezményezték, hogy a leginkább őket sújtja a szellemi tilalom átka – hozzájuk képest még mi, magyarok is szabadabban írhatunk. Nem találtam rá elfogadhatóbb magyarázatot, mint azt a gyakorlati tényt, hogy a cenzúrához, bármennyire is gyűlölt és utált elnyomó intézmény volt, egy bizonyos minimális szellemi színvonalon alul nem igazán lehetett/nem érte meg elszegődni, mert akinek az olvasáshoz, a belegondoláshoz nem volt valamelyes érzéke (s ahhoz némi olvasottsága, műveltsége), az egyszerűen süket volt a kétértelműségek, az áthallások iránt is, de mert neki állandóan bizonyítania kellett, hogy fontosságát és hasznosságát igazolja, olyasmibe akadt volna bele, ami miatt egykönnyen felsül, mert rendszerint csak az derült volna ki, hogy felkészületlen bunkósága okán durván félreértett, félremagyarázott szándékokat és helyzeteket. Ehhez jött az is, hogy a román szövegeket rendszerint román cenzor (de olykor a románul tudó magyar is), a magyar szövegeket viszont csak magyar, a németeket pedig németül perfektül tudó, legtöbbször német ajkú cenzor bogarászott.

Egy román cenzor munkáját gyakorlatilag rengeteg ember felül tudta bírálni, ellenőrizhette, ezért neki kellett a legóvatosabbnak lennie, az árnyékától többszörösen is ajánlatos volt megijednie. A magyart ennél jóval kevesebben felügyelték, s ezért, ha történetesen eléggé okos és békülékeny volt, sokat hazardírozhatott, nehezebben fázott rá (legfeljebb saját magyar kollégái rossz-indulatától kellett tartania, akik befújhatták – volt is rá példa –, hogy lám-lám, x milyen szarvashibákat hagy a szövegekben, könyvekben).

Leginkább a németek érezhették magukat biztonságban saját nyelvükbe zárva, amely egyben világnyelv is volt, no meg egy olyan népé, amely Romániában rendre megszűnt tényezővé válni, mögötte mégis ott állt a márka és a dollár csábereje. A német cenzor valójában azt csinált, amit akart. Ha úgy volt kedve, mindent átengedett. Ha nem, akkor undok módon borsot törhetett vérei orra alá. De ilyenről, tudomásom szerint, nem igazán lehetett hallani...

Egy nyári vakáció elején hosszabb időre Csíkszentkirályra, majd onnan a csíkszentimrei Büdösfürdőre utazva, végül is nekikezdtem a helyenként akkor már vázlatosan elképzelt regénynek. Egy hónapon át minden nap telekörmöltem öt-hat sűrűn teleírt papírlapot. Korán reggel és késő este bajlódtam vele, nappal a gyerekekkel kóricáltam a hegyen: áfonyát, málnát, szamócát, gombát szedtünk vagy csak úgy céltalanul csatangoltunk a havason...

Ezalatt rá kellett jönnöm, hogy amiként a rengeteg fajta életsors a gyakori hasonlóságok, érintkezések okán egymásra vetül, összefonódik, elveszti kizárólagosságának hamvasságát, a regények keletkezéstörténete is rengeteg pontban átfedi egymást. Akár az élet, ez is két pont közé feszíthető: valami elkezdődött (megszülettem), majd bevégződött (meghaltam). A többi már utóélet.

Elképzelésem pofonegyszerűnek tűnt: egész fiatalon átplántáltam magamat a megfelelő falusi, majd városi környezetbe, s elhatároztam, egy olyan úton indítom el a figurámat, amelyen úgy halad majd végig, hogy több-kevesebb hezitálás után rendszerint enged a szirénhangú késztetéseknek, az őt unos-untalan kikezdő erkölcsi rothadásnak. Ritkán kezdeményez, de szorosan a példák, a minták mögött jár, s ha vannak is gátlásai, azok inkább a rögtöni, fék nélküli cselekvés után lépnek fel, többnyire lelkifurdalások, szorongások, büntetés nélküli, de annál kínzóbb bűnhődések formájában. Tunyogi tehát akkor is túllépi a tiltások küszöbét, amikor én a valóságban ugyancsak hezitáltam vagy egyenesen visszaléptem volna az utolsó pillanatban. A személyes visszafogottságom azonban, ha másképpen is, de ugyanolyan feszültségként halmozódott föl bennem az életem során elszalasztott helyzetek, lehetőségek miatt, ráadásul mindaz a rossz érzés, bűntudat is reárakódott, ami azért fogott el, mert valamit ha késve, ha tétovázva is, de végül mégis elkövettem, bár az mindjárt bekövetkezte pillanatában is nyilvánvaló volt, hogy nem kellett volna.

Ez a fajta „öntapadós” figurakövetés aztán olyan komoly problémákat okozott, mint amilyen a nyelvi kontextus. Mivel Tunyogit sehogy sem tudtam másként megközelíteni, mint formális azonosulás révén, egyes szám első személyű történetet mondva föl, ezért a nyelvezetét, a gondolkodásmódját is ki kellett találnom, föl kellett építenem, és itt kerültem igazán bajba, emiatt vergődtem a legjobban, s ma már belátom azt, amit kritikus hangok később pedzettek is: az építmény egyenetlennek sikerült, hellyel-közzel tákolmány hatását kelti. Elég ma levennem a polcról, s felütnöm valahol. Beleolvasok, s egészen biztos, hogy minden alkalommal kerülnek passzusok, amelyeknek ma is lelkesen bólogatok, de belebotlom olyan fordulatokba is, amelyeket legszívesebben máris törölnék a szövegből, ha még egyszer lenne hozzá erőm, időm és kedvem.

Egy másik, egy józanabb énem ugyanakkor azt súgja: miért elégedetlenkedném, hiszen az a csoda, hogy egyáltalán összeállt az elképzelés. Végtére is, nem olyan rossz, mint ahogy érzem...

(Ez mind igaz, berzenkedem, nem is ezzel van a baj, hanem azzal, hogy nem is olyan jó...)

Néhány évvel a regény megjelenése után a bukaresti A Hét melléklete, a Könyvbarát interjút kért tőlem, s szóba került a Bármely rendelést vállalok is, amely a kérdező riportert a jassznyelv „túlzott” használatával lepte meg.

Honnan ismerem ezt a nyelvet, és miért tulajdonítok neki ilyen nagy fontosságot? – szögezte nekem a kérdést.

– Azt mondja, túlzott használat... De mihez képest túlzott? Kinek a mércéjéhez viszonyítva? Létezik-e szabály, amely a jassznyelvi fordulatok százalékos előfordulását korlátozná valamely írott műben?... Ettől függetlenül, meglehet, hogy igaza van, s minden jó szándékom ellenére helyenként túllőttem a célon. Bár érdekes, amikor írtam, majd a többszöri átszerkesztés, toldás-foldás alkalmával is az volt a benyomásom, hogy a lehetőségekhez, a regény központi figurája megkívánta helyzethez képest ugyancsak mértéktartó vagyok...

– A jassznyelvvel való ismeretségem régi keletű. Azon túl, természetesen, hogy magam is voltam diák, s nem volt idegen tőlem a korabeli diákzsargon, no és sokunkat termékenyen meglegyintett annak idején Salinger Zabhegyezője (Gyepes Judit kitűnő fordításában), évtizedeken át szoros kapcsolatban álltam a fiatalság mindennapjaival. Riportutak, mindennapi élmények során tapasztalhattam, milyen különös módon hódít teret a faluról beáramló fiatalok között – a műbőrkabát, a trapéznadrág és a nyakba eresztett, gondozatlan haj kellékei mellett – a jassznyelvi fordulatok megemésztetlen, beilleszkedést játszó egyvelege. Számos vallomásos – jobbára magnós – riport rögzített nyersanyagának írásos áttétele közben kíváncsian kóstolgattam s elemezgettem e kavarodó nyelvi sokrétűség és egyensúlybomlás kifejező erejét. Mindenesetre, regényem írása közben alapos szótárazó munkára is sor került, s mind az élőbeszédből, mind olvasmányaimból igyekeztem kiszűrni a számomra éppen szükséges és kifejező fordulatokat...

– Különösebb fontosságot ezen túl nem tulajdonítok a jassznyelvnek, de mint agresszíven domináns jelenséget, nem lehet megkerülni. Vértezet és póz ez, mint annyi más a mai fiatalok életében, s akár csak a modern táncok, amiket a legtöbben nem tudnak stílusosan járni, megelégedvén egyfajta elkorcsosult helyi variánssal, a jassznyelv ekként használt formája sem öntörvényű, adekvát nyelvezet, de mert divat, és közvetlenséget, a problémákon, az érzelmeken való felülemelkedést pózol, rengeteg botcsinálta hívet toboroz zászlaja alá. Egyikük éppen a könyvbeli Tunyogi István...

Olyan „apja” voltam ennek a Tunyoginak – mondanám most –, aki megteremtettem ugyan őt, szorosan nyomon követtem növekedését, sorsa alakulását, de egy-egy kritikus pillanatban nem rántottam vissza attól, hogy falnak ne menjen, ha úgy szottyant kedve. Ráhagytam minden szeszélyét, mániáját, hadd élje ki a gerjedelmeit, ugyanakkor elképzeltem, s át is éltem, mit érezhet egy-egy ballépte után. Szomorúan kellett megállapítanom, hogy egyáltalán nem volt ő rossz fiú, rosszat se akart igazán senkinek, de valahogy a

jót sem volt ereje vállalni, mert azt viszont, eredendő paraszti beidegződés okán csakis magának akarta, s azt is rosszul, másokon átgázolva. Így aztán mindenki mást kirekesztett az életéből, mindenkit elárult, azokat is, akiket úgymond szeretett. Bár, ahogy így elnézem a „fiamat", nem igazán szeretett ő senkit saját magán kívül, szemernyi altruizmus sem volt benne, az empátiáról nem is beszélve. Vagy ha tárolt is ezekből valamennyit, az rendszerint csak akkor lépett működésbe, amikor más késő volt, s csak a bűntudatot vagy egyszerűen az esetleges bűnhődés miatti szorongást, a tettenérés szégyenét indította el benne. Minden vágya az volt, hogy kemény, belevaló fickónak tartsák, ezért aztán igyekezett minden követ megmozgatni, mindenféle szerepet eljátszott, csak éppen azt nem vette észre idejében, hogy ő maga törékeny játékszer lesz ezáltal mások kezében, s mindinkább kirekesztődik a közösségből. Se istene, se hazája, se barátja, se otthona – mindent feláldozott értelmetlen, önző gesztusai oltárán.

Erre mondom én, hogy magamat írtam meg a könyvben. Ha némileg torzított is a tükröm, ez csak azért volt, mert a könyvbeli énemmel minden megesett, ami velem is könnyen megeshetett volna, ha nincsen bennem olykor elegendő fék, ha gátlástalanul elébe megyek minden lehetséges alkalomnak. Ezért tudtam aztán olyan jeleneteket átélni és megírni, anélkül, hogy saját tapasztalatról beszélhetnék, mint egy lány aljas elcsábítása, majd öngyilkosságba kergetése, egy bűnszövetkezetbe való „ártatlan" beépülés és mások érdekeinek hallgatólagos kiszolgálása.

Apám, úgy látszik, nem ismert föl a könyvbeli főalak álarca mögött, ő csak egy általam teremtett szereplőt látott benne, akivel egy csomó minden megesik, triviálisan beszél, és egész egyszerűen rongyember. Úgy tűnik tehát, az életben, a családban jól játszottam szerepemet: a szófogadó, csendes, jól tanuló mintagyereket, aki bár kopottasan, de szolidan öltözik, simán lefésüli a haját, tudálékos szemüveget hord, nem mászkál lányok után, s igaz, olykor füstszagban úszik utána a fürdőszoba, vagyis rágyújt olykor-olykor a lelkem, de hát istenem, ha nem viszi túlzásba...

Magam sem tudtam, mit higgyek magamról. Nagyon szerettem volna olyannak lenni, amilyennek tűntem, ám tudtam, hogy képtelen vagyok rá, a tökéletességet hajszolni hiú ábránd, különösen, ha az ember nem is nagyon kíván hátat fordítani az élet talmi örömeinek.

Gyerekként hányszor megfenyegetett apai nagyanyám azzal, hogy gyerekkori vétkeim folytán bizony, nem lesz majd helyem a mennyek országában, s legjobb esetben is csak a tisztítótűzben – épp ilyen szépen mondta, ahelyett, hogy a keményebben hangzó purgatórium szót használta volna – üldögélhetek, amíg a Fennvaló szíve netán megesik rajtam. De az hosszú egy mese, ráadásul ki is kell érdemelni, ami megint csak óriási lemondások árán lehetséges...

Szerettem én a nagymamámat, és illően sajnáltam is, amikor eltemettük, de az ilyen szentes dumáktól a falra tudtam volna mászni. Ennek ellenére türelemmel játszottam a szerepemet, meghallgattam, és hallgattam, nyeltem, épp csak a mennyek s a tisztítótűz meséjét gyűlöltem meg egyre jobban, s üt ki ma is a veríték, valahányszor felemlegetik előttem. A bennem felgyülemlett ellenérzés, azt hiszem, életem végéig kitart, éppen ezért az az elv vezérel, hogy ha valamire vágyunk, valamit akarunk, akkor azt lehetőleg még az életünkben tegyük meg, különben önámítás, ostoba frusztráció az egész – és miért? Hogy egyszer majd szépen, nagy szavakat keresgélve beszéljenek rólunk?

Sokat vacakoltam a Tunyogi-féle regény címével. Amikor elképzelésemet s a regénybeli cselekmény derekáig eljutott, első kötetnek vélt kéziratot beadtam a Kriterionnak, még azt írtam föléje, hogy Fotó Tunyogi, így is került a kiadói tervbe, de aztán hosszú hónapok után a lektor kiderítette, hogy amit leadtam, az tulajdonképpen csak első nekifutásnak tekinthető, ráadásul a történet valahol fennakad a levegőben, a javaslata az lenne tehát, hogy majd csak a végigvitt munkával jelentkezzem újból náluk.

No, persze, dohogtam, ezt ugyan két hét alatt is kideríthette volna, viszont magam is tudhatnám, hogy amit a kezemből kiadtam, az félkész papírra vetése volt mindannak, ami a regény kapcsán hónapok alatt felgyülemlett bennem, nélkülözve minden stílus- és szerkesztői fegyelmet.

Ez utóbbi már azért is bosszantó volt, hiszen az eltelt évek főszerkesztői tapasztalata alapján nem tartottam magamat rossz szerkesztőnek, s a mások kéziratában jó szimattal ismertem föl a tökéletesítés útjait-módjait. Saját magammal szemben viszont szánalmasan vak voltam, s bár ez így enyhe túlzás, hályogos minden bizonnyal.

Nem tudom eléggé köszönni lektoromnak, hogy pofoncsapásként érő válaszával felnyitotta a szemem, mondhatni magamhoz térített. Hónapokba telt, amíg ítéletét kihevertem, hiszen arra számítottam, hogy az első kötetet leadva, a nem túl gyors átfutási idővel lélegzethez jutok a második rész robotja előtt. Ettől az esélytől viszont elestem. Ha azt akarom, hogy a könyv valóban megjelenjen, elejétől kezdve újra kell írnom – feszesebbre, rövidebb lélegzetűre, gördülékenyebbre fogva mind a mesét, mind a központi figura lelkizéseit.

Ma már nem tudnám megmondani, mi volt az, ami aztán hirtelen magamhoz térített s kijózanított. S miközben oldalról oldalra átírtam, átgyúrtam, átszerkesztettem az addigi anyagot, menet közben körvonalazódott a folytatás is. Lelki egyensúlyom akkor állt igazán vissza, amikor átbillentem az egyszer már rögzített eseményeken, s a folytatás szűzföldjén találtam magamat. Éreztem, hogy immár nem véthetem el nagyon a lépést, a munka legfeljebb apróbb korrekcióra ha szorul. A korábbi munkacím is idővel semmitmondóvá, nevetségessé vált a szememben. Amikor pedig odáig értem, hogy Tunyogi barátunk,

„felsőbb sugallatra” kiakasztja a későbbi szolgálatai fejében kiutalt panellakás bejáratához primitív cégérét, azzal a megjegyzéssel, hogy „Bármely rendelést vállalok”, már biztosan tudtam, hogy végérvényesen ez lesz a regény címe. És ehhez akkor is ragaszkodtam, amikor szerkesztő – aki különben elégedett volt önrevízióm eredményével – azt találta mondani, hogy nem eléggé közönségfogdosó, jobb lenne az eredeti elgondolásnál maradni.

Nem hallgattam rá, mert végül is mindig erről van szó: vállalunk-e valamit vagy sem? Pontosabban: mi az, amit elvállalunk? Tunyogi „bármely rendelést” vállalt. És ez, esetében, nem csak reklámszöveg, amit aztán nem muszáj betartani, hanem kényszerű vallomás, elszólás, amit viszont illik komolyan venni – nem csak az ő esetében, hanem bárkiében, akár az enyémben is.

Különben a könyv írásának éveiben mondtam kényszerű búcsút az Ifjúmunkásnak, s kerültem át az Előre tágasabb, jóval kevesebb felelősséget követelő díszkalitkájába...

*

Nyílt titok immár, hiszen Domokos Géza Esély c. könyvének második kötetében megírta, hogyan „segítettem ki a bajból” a Kriteriont 1987-ben, amikor Ceauşescu hetvenedik születésnapjára a kiadónak kötelező módon magyar nyelvű díszkötetet kellett kihoznia, a többi vezető kulturális intézményhez hasonlóan. A kiadónak korábban valahogy sikerült megúsznia a hozsannázás kényszerét, miközben más kiadók egymással versengve, minden év januárjában rendkívüli antológiákkal kedveskedtek a dicső házaspárnak. Ezúttal viszont, a pár évvel korábban indított ideológiai vizsgálat és hatósági üldöztetés légkörében, a Kriterion feltétlen annak bizonyítására kényszerült, hogy nem szándékszik kilógni a sorból.

1987 tavaszán az Előrénél diszkréten felkeresett a kiadó egy szépreményű, ifjú szerkesztője azzal, hogy rendkívül bizalmas tárgyalni valója van velem. A közösen megosztott szerkesztőségi hodályokban – hárman-négyen üldögéltünk egyben-egyben – majd mindent lehetett csinálni, csak bizalmas beszélgetést folytatni nem, jobb híján tehát kivonultunk a férfiaknak fenntartott „társalgóba”, ahogy a folyosói illemhelyet neveztük egymás közt, s az ablakot szélesen kitárva, a napsütötte párkányra telepedtünk, épp csak a lábunkat nem lógattuk le a mélybe, mert akkor már tökéletesen olyan lett volna, mint egy piknik, valamely magashegyi kilátón.

Minden teketória nélkül, nyíltan előadta jövetelének célját: az iránt érdeklődött a Kriterion nevében, elvállalnám-e egy születésnapi díszkötet szerkesztését, természetesen a megfelelő diszkréció mellett. (Ami abból állna, hogy nem szellőztetnék meg a szerkesztő kilétét...)

Első kérdésem mindjárt az volt: nálatok nincs elég jó szerkesztő, hogy külsőshöz apelláltok?

Van – pirult bele a küldönc –, de valamennyien le vagyunk terhelve, nem győzzük az iramot, a könyvnek pedig határidőre, pontosan kész kell lennie.

Értettem ugyan, méghozzá nagyon is jól, hogy mi bújik meg a „leterhelés" mögött, de nem akartam tovább akadékoskodni, elvégre ez akkoriban nem olyan téma volt, hogy csak úgy egyszerűen elélcelődjünk felette. Inkább végighallgattam érvelését, érthető „udvarlását" irányomban, mert ilyenkor aztán a javaslattevők bevetettek minden elképzelhető nagyágyút: dicshimnuszokat a szerkesztői tálentumomról, megbízhatóságomról, munkastílusomról... Majdhogynem úgy nézett ki, nincs az országban még egy olyan ember, aki nálam jobban megoldaná a feladatot. Minél többet nyeltem, annál biztosabban tudtam, hogy ezek után igen nehéz lesz nemet mondanom. A kiadó pontosan és nagyon jól tudta, kihez fordult felkérésével, azzal együtt is, hogy már korábban elvesztettem a szilárd erkölcsi alapomat, amire hivatkozva visszautasíthatnék egy ilyen megbízást. A Kriterion és küldönce is tisztában voltak vele, hogy a sajtóban addig nem egy hasonló „csatát" megvívtam már, s alkalmi versek szerzőjeként is jó ideje túladtam a hímporomon. Milyen alapon mondjak hát nemet, amikor annyi más esetben igent mondtam – függetlenül a körülményektől és a motivációtól?

Nem gyanakodtam arra, hogy netán provokálni akar, de abban már nem lehettem biztos, hogy valaki nem használja-e ki ellenem, ha nem vagyok hajlandó beadni a derekamat. Ráadásul egy pillanatig sem hittem abban, hogy az egész ügy közöttünk marad, elvégre az ilyesmit úgy sem lehet, meg nem is érdemes titokban tartani.

Tépelődés közben eszembe jutott, hogy az 1985 tavaszán befejezett és a kiadónak azonmód átadott riportregényem, A bozót, amelyben egy alpinista baleset emberi-társadalmi hátterét próbáltam felfejteni, azóta is ott hevert náluk, anélkül hogy a kiadói tervbe egyáltalán bekerült volna. (Keserű valóság volt, amit tudomásul kellett venni: ha a tűz körül forgolódtál, irodalmi berkekben melegedtél, kijuthatott a szükséges porció. Ellenkező esetben lelkes baleknak néztek...) A kiadói terv pedig maga volt a szentírás: ami nem került bele, azzal a kiadónak nem is volt kötelessége foglalkoznia. A tervet pedig időről időre számos ideológiai szinten vizsgálták át, elemezgették, hagyták végül jóvá a szükséges korrekciókkal és betoldásokkal, törlésekkel. Persze, egy olyan könyvhöz, mint amilyen A bozót, kellő ajánlással, enyhe megideologizálással

már menő szinopszist lehetett gyártani, amivel könnyedén becsúszhatott volna bármilyen tervbe. Csak akarni kellett volna...

A vécébeli felkérésig nem bolygattam a kézirat sorsát, a maga mentére hagyva annak alakulását. Ott, az illemhely ablakában, egy ilyen kockázatos pillanatban viszont úgy éreztem, át kell lépnem az árnyékomon, s bár sose értettem az üzletkötéshez, most megéreztem az eredményes alku esélyét...

Elhatároztam, igent mondok a Kriterionnak, egyetlen feltétellel: ha garantálják, hogy a regény is bekerül ugyanabba a tervbe.

A küldönc kissé meghökkent, talán erre számított a legkevésbé, de a következő percben mindjárt ígérte is, hogy haladéktalanul továbbítja „nemes zsarolási" szándékomat s napokon belül megadja a választ. Ami a következő napon meg is történt, s én egy pillanatra sem kételkedtem abban, hogy az szintén csak igen lehet.

Magam sem tudom, miért nem szégyenkeztem emiatt, s ma sem érzek miatta túlzott lelkifurdalást. Talán, mert a feladat semmiben sem különbözött az addig végzett mindennapi, újságírói munkától.

Annak terhét viszont egyre nehezebb hordozni, hogy egyáltalán elvállaltam a könyv szerkesztését, írótársaimat pedig válogatásommal olyan helyzetbe hoztam, hogy szándékaikkal, szerzői jogaikkal mit sem törődve (ki adott akkoriban két fityinget is az ilyesmire, hiszen még a törvényhozás se tudta, miként nyúljon e kérdéshez) egy hamis díszkönyv közös fedelei közé tereltem őket. És hiába mondogatom azóta is magamnak, hogy a Tisztelgő szó c. kötetbe válogatott írások mindenike tulajdonképpen megjelent – vagy a napisajtóban, vagy az irodalmi lapokban, esetleg már korábbi méltató kötetekben... Felelősségem nem lesz kevesebb.

Könnyen előfordulhatott, hogy akkor már, az 1987-es esztendőben többen nem vállalták volna korábban papírra vetett soraikat – bár ezzel kapcsolatban az a véleményem, hogy az ilyesmit meg nem történtté soha és semmivel nem lehet tenni –, én viszont, a kiadói gyakorlattal karöltve, hogy minden fölösleges vitát kikerüljek, az archívumok oldalairól egyszerűen kimásoltattam a kötetbe illőnek talált irományokat, lehetőleg minél több szerzőt vonultatva fel, „románokat, magyarokat és más kisebbségieket", természetesen magamat sem kímélve. Nem tudtam elképzelni ugyanis olyan általam szerkesztett díszkönyvet, hogy szerzőként ne vállaljak sorsközösséget mindazokkal, akiket névtelen szerkesztőként, így vagy úgy, de én is segítettem bemocskolódni.

A kötet megjelent. A kiadó megkönnyebbülten lélegzett fel, ugyanis a szerkesztési-nyomdai munkálatok során semmilyen inszinuálásnak, provokációnak nem volt kitéve. A jóváhagyások simán mentek, még a fedőlapot is könnyen jóváhagyták, aztán olyan hangok hallatszottak, hogy az 1988-as ünneplő

könyváradatból a Kriterioné volt a „legtartásosabb, a legtermészetesebb, a legvisszafogottabb”...

Ha egyáltalán illethető e jelzőkkel az az ocsmányság, amiből piramist voltunk kénytelenek emelni annak, akiről már akkor tudtuk, hogy nagyon is halandó, akár csak mi, mégis úgy tettünk, mintha sose élnénk túl.

Valóságosan is Tunyogi voltam azokban a hónapokban: „Bármely rendelést vállalok”. A regénycímem nem egy esetben ütött vissza és mutatott énrám, mint egy rossz átok.

Én elhiszem Domokos Gézának és a Kriterionnak is, hogy ők örömmel és hálával gondoltak akkor rám, amiért megkíméltem valamennyiüket egy ocsmány feladattól, de azt már kétlem, hogy a regényem mindettől függetlenül megjelent volna. Hiszen így is csak jó másfél évvel az emlékkönyv piacra kerülése után hagyta el a nyomdát. „Nemes zsarolásom” adott is nekem, meg el is vett tőlem egyben, a végső mérleg pedig az, hogy most kifosztott lélekkel állok magam előtt, s még csak azt sem tudom mondani, hogy szánom-bánom, mert az ilyesmi az én szememben ma már teljesen hiteltelen...

(Eltelt egy nap, s azt hittem, hogy e kitérőt elmesélve megkönnyebbülök, lehiggadok. De csak végtelen ürességet érzek magamban. Mint aki nem megszabadul valamitől, hanem fokozatosan kiürül. Ez azért is elgondolkoztat, mert akkor ez azt jelenti, hogy a torzulat, amitől szabadulni próbáltam, valamiképpen hozzám nőtt már, a metasztázis elkezdődött. De mert a folyamat visszafordíthatatlan, nem ajánlatos leállni a továbbiakban sem, különben minden eddigi önvizsgáló próbálkozásom fölöslegessé válhat.)

*

Az Ifjúmunkásnál dolgozva, a szolgálatos cenzorral való kapcsolatot telefonon bonyolították le. Számomra egy-egy jellegzetes férfi- vagy női hang jelentette azt a rettegett mumust, akinek a személyazonosságát néhány hét leteltével már a kagylóban megszólaló hangból is simán megállapíthattam, s abból egyúttal az is kitetszett: könnyű dolgunk avagy sok fejtörésünk lesz a soros lapszámmal, amíg megszerezzük hozzá a terjesztési engedélyt.

Volt cenzor, akivel úgy taktikáztunk, hogy két-három elemi „szarvashibát” szándékosan benne „felejtettünk” némely szövegekben – példának okáért egy rosszul használt vezetői funkció hivatalos megnevezését vagy éppen egy, az oroszokat bíráló félmondatot hol tudományos, hol külpolitikai kontextusban –, s

miközben az ellenőr lelkesen rájuk harapott és azokat mazsolázta, nagyobb volt az esélyünk, hogy esetleg eltereljük a figyelmét a rejtettebb, rafináltabb áthallásokról, netán egy-egy vers vagy novella mögötteséről. Egyszer nagyon bejött a számítás, másszor kevésbé, de legtöbbször azért mégis, s ilyenkor gyerekesen örvendtünk az eredménynek.

Azt is tudtuk továbbá, hogy a cenzorok nem csupán konstatálnak és figyelmeztetnek – bár egy-egy indulatosabb vita során, mikor azt találtuk mondani a makacskodó szövegellenőrnek, hogy rendben van, akkor húzza ki ő, amit kifogásol, ne vacakoljon annyit, mert drága az idő, mélységesen megbántva s akárha fennhéjázva hozta tudomásunkra: pardon, a javítás az önök feladata, mi erre nem vagyunk felhatalmazva, csak figyelmeztetünk. Időről időre mindenik cenzor kötelezően jelentésekbe foglalta az általa észrevételezett „vadhajtásokat", a renitenskedő kiadvány és az inszinuált értelmezés feltüntetésével. E jelentések a cenzori fölöttes hatósághoz, onnan pedig a lapokat irányító, pártbéli sajtóosztályhoz kerültek, ahonnan, némi kivárással, időnként megérkezett a tömény fejmosás is, szigorúan politikai mundérba öltöztetve.

(Hogy onnan még kik tájékozódhattak az akkori szellemi műhelyekben honos bakikról, elírásokról, „merényletekről", s fűztek föl belőlük összeesküvéselméleteket, mindenféle koholt vádakat, csak sejteni lehetett, mert olykor-olykor a legváratlanabb pillanatban került elő felemlegetésük, méghozzá olyanok részéről, akik máshonnan nem értesülhettek volna az újságírói munka efféle konyhatitkairól.)

A hetvenes évek végén, egyik napról a másikra, az új sajtótörvény életbe léptetésével a pártvezetés nyilvánosan eltörölte a cenzúrát. A sajtóellenőrzést végző addigi önálló intézmény papíron megszűnt létezni, a kiadványok eszmei tisztaságáért attól kezdve azok feleltek, akik a lapok felelős kiadói voltak: társadalmi szervezetek, minisztériumok, intézmények, művelődési minisztérium stb. Az addig a cenzúránál dolgozók egyik napról a másikra az utcára kerültek. Igaz, hogy csak addig, míg az utca túloldalán be nem léptek az illető felelős kiadók kapuján, s onnantól kezdve frissen felkent szellemi felelősökként kamatoztatták addigi tudásukat az ideológiai tisztaság és a pártvonal maradéktalan betartása javára. A könyvek és az irodalmi lapok, folyóiratok cenzorjai szépen átvonultak a művelődési minisztérium egy speciális osztályára, cenzorok egész csapata helyezkedett el a szakszervezetnél, hadseregnél, belügynél, ifjúsági szervezetnél, pártközpontnál, minisztériumoknál, sőt a nagyobb lapok is alkalmaztak egy-két lapátra tett cenzort, akik így, szanaszét szórva is, valamelyest pótolták a formailag megszűnt intézményt. (Ez ugyanis korábban meglehetős stabilitást jelentett a kiadói munkában, megszűnte a nagyobb fokú szubjektivizmus veszélyének tette ki a szellemi műhelyeket.)

Így került az Előréhez is az egyik legtapasztaltabb bukaresti magyar sajtóellenőr, nagyjából akkor, amikor én is átigazoltam a napilaphoz.

Amíg korábban, még cenzor korában csak telefonon értekeztünk, meg voltam győződve, hogy kaján, rosszindulatú ember, aki az egérből is képes elefántot csinálni, csakhogy vadászmeséi minél hatásosabbak legyenek. Mihelyt azonban naponta szerencsénk volt egymáshoz, sőt egy idő után – igaz, havonta csak egy-egy hétig – a lap vezető publicistái és rovatvezetői, felváltva, tandemben dolgoztunk vele: mi voltunk az úgynevezett politikai szerkesztők, akik a betördelt, alakuló friss lapszám összeállított oldalainak kefelevonatait olvastuk el, a tőlünk telhető maximális éberséggel és sebességgel, utánunk viszont ő volt a tisztafej, aki a nyomdagép beindulása előtt még egyszer alaposan átbogarászta a már letisztított oldalakat, s bár funkciója elsősorban helyesírási és egyéb, gyorsan orvosolható bakik felderítése lett volna, tulajdonképpen ő végezte a lap igazi politikai átfésülését, s velünk, szolgálatosokkal együtt kozmetikázta az észlelt hibákat. A felelősség viszont sose őt terhelte, hiszen ő volt az, aki észrevette, amit mi szép csöndben benne hagytunk volna a nyomtatott szövegekben.

Egy idő után azonban – talán a mi hatásunkra? a jól szervezett intézményi háttér hiánya miatt? – az ő ébersége is megfakult, ingatag lett, s az ismételt, pártbizottságtól érkezett kritikai megjegyzések okán főnökünk nem egyszer állította oda, hogy a már megjelent lapot is átfésülje cenzorszemmel, majd az így talált, gyakorlatilag a cenzor által is átengedett, s a sietős tempó miatt néha meglapuló hibákat úgy olvasták a fejünkre, mint „éber előfizetők” visszajelzéseit; ebből viszont megtudhattuk, hogy a cenzori buzgólkodás korántsem halt ki környezetünkben.

Ennek ellenére állítom: az általam megismert, életközeli cenzor jóval szelídebb és emberibb volt, mint az a mumuskép, amit képzeltünk s olykor festettünk róla. Talán azért is, mert a hús-vér emberek mindig meggyőzőbbek és valahogy emberközelibbek. Az évek teltével, jobban megismerve, még tisztelni is tudtam bizonyos tulajdonságaiért...

Azokban az években az Előrénél még szépszámú személyzet dolgozott – egy részük gyakorlatilag csak annyit csinált, hogy reggel besétált a szerkesztőségbe, a délelőttöt átdiskurálta-átunatkozta az irodában vagy a folyosón, esetleg kiugrott a városba ügyes-bajos dolgait intézni, nehezebben hozzáférhető kereskedelmi javakat vadászni. Közben még lebonyolított néhány telefonbeszélgetést, elolvasott pár kefelevonatot, leveleket iktatott, meguzsonnázott, majd kevéssel kettő után, ahogy reggel jött, derűs szívvel hazaballagott.

Főmunkatársi-riporteri munkarendem szinte teljesen kötetlen volt. Munkahelyem: az otthoni íróasztalom, illetve a vidék, ahová időnként saját elképzelés és javaslat szerint utazhattam ki, majd következett a megírt anyagok

leadása és esetleges megbeszélése a szerkesztőségben, de ez gyakorlatilag alig tartott napi 10-15 percnél többet. Kapcsolatom a szerkesztőséggel mondhatni virtuális volt – irigyeltek is érte a bejárni kénytelen, „mezei" kollégák, akik egy-egy rovatot vezettek vagy a külpolitikai rovatnál rostokoltak s gyártották a híreket a román pártlap, illetve az egyetlen hírügynökségünk után „szabadon". Néhány évi gondtalan élet után valaki észrevette – megesküdnék rá, hogy egyike a sanyarú sorsú irigykedőknek –, hogy a főmunkatárs-riporterek túl lazán élnek, kompetenciájuk nincs eléggé kihasználva, ezért nem ártana, ha legalább két hónapban egyszer ők is részt vennének a szerkesztésben, például a heti politikai felelősséget megosztani a többiekkel.

Így kerültem főnöki utasításra magam is a „vetésforgóba". Irodám, íróasztalom a szerkesztőségben akkor nem volt, a hetes szolgálat ideje alatt, amely kora reggeltől késő délutánig, a lap kinyomtatásáig tartott, a felhagyott, békésen porosodó könyvtárszobában húztam meg magam, ahol kényszerűségből az ex-cenzor is székelt, s úgymond joggal, mert a személyzeti listán az évekkel korábban megürült, be nem töltött dokumentarista státusról fizették. Azt hiszem, abban a szűk helyiségben, amelyből keskeny ajtó nyílt a könyvlerakatra, illetve a lapgyűjteményeket rejtő kis odúra, emberemlékezet óta nem takarítottak. Mindent vastagon belepett a por, mint valami szürke hólepel, és mert a könyvek miatt a fűtést lekapcsolták a szobáról, gyakorlatilag télen-nyáron hideg falak közt kellett ücsörögnünk.

A cenzor csendes munkatárs volt. Olykor, holtidőben szívesen mesélt a családjáról, ifjúkoráról, szakmai élményeiről, az ifjúmunkás mozgalom kezdeteiről. Bizalmasan elmondta, hogy a magyar nyelvet csak olvasás szintjén bírja, fogalmazásra szinte sose volt alkalma, így roppant nehezére esett akár pár mondatot is összeütnie, az esetleges javításokat, közös megegyezéssel, együtt vezettük a nyomdai oldalakra.

Igyekeztem sportot űzni abból, hogy utánam lehetőleg ne találhasson ideológiai „szemetet" – engem a sajtóhiba amúgy kevésbé izgatott, bár előfordultak gyilkos nyelvi vétségek is, amelyek fölött szemet hunyni egyenlő volt az utcára kerüléssel. Elégedetten tapasztaltam, hogy nem egyszer nyilatkozhatott rólam elismerően a Főnöknél, s addig-addig, míg egyszer csak arra ébredtem, hogy a politikai szolgálatok mellett mind többször vagyok kénytelen a hétvégi irodalmi melléklet, majd később a tudományos melléklet, a levelezési rovat és végül a riport rovat anyagait gondozni, stilizálni, szerkeszteni, ellenjegyezni. Kíváncsiságból többször is utánanéztem az általam leadott kéziratok sorsának, s az eredménytől komolyan megrémültem: látnom kellett, hogy a Főnök mindvégig szinte vakon megbízott bennem. Gyanítom, bele se nézett kéziratokba, amiket átadtam neki, egyszerűen az aláírásom mellé kanyarította a nevét, és továbbküldte a titkárságra, vállalva érte a főszerkesztői felelősséget. Amennyire akkor hízelgett ez a fajta bizalom, érdemesség, annyira kockázatos

is volt viselni, mert tudnom kellett, hogy a titkárságon is és minden egyes szerkesztőségi lépcsőfokon árgus szemek figyelnek, s alig várják, hogy valamilyen ballépésen rajtacsípjenek.

Így lettem lassacskán magam is egyfajta cenzor a lapnál, akinek azért mégis az volt az elsőrendű feladata, hogy szakmailag is közölhetővé pofozza – nyelvileg magyarítsa például –, kurtítsa, olvasmányosabbá varázsolja az akkori körülmények között olvasmánynak szánt szövegeket. A visszafogottság, a félig kimondás, a rejtjeles beszéd tűréshatárának a megtalálásában a velem összezárt ex-cenzornak is nagy szerepe volt, ő volt a mindenkori kísérleti nyúl, akin kipróbálhattam óvatosságom határait, s mindentől függetlenül hálával kell rágondolnom, mert az ő tapasztalatával gazdagabban tudtam a rendszerváltás után szinte teljesen megszabadulni mindazon gúzsoktól, amikkel a véleménymondás szabadságának korábban útját álltuk.

Szinte önmagától adódott a kulcs: 1990-ig azt kellett figyelnie az embernek egy szövegben, hogy lehetőleg ne lépjen át bizonyos tilalomfákat, tabukat, előírásokat. Egy problémás írással kapcsolatban az ember érveket keresett s gyártott ahhoz, hogy miért nem közölhető az illető kézirat, vagy milyen beavatkozással tehető azzá.

A sajtószabadság eljövetele után viszont már úgy okoskodtam: bármilyen problémás is legyen az írás, ha megüti a minimális szakmai küszöböt, joga van napvilágot látni, de nemcsak az illető szövegnek, hanem minden egyébnek, ami éppen vitába száll vele. Megtanultam elvonatkoztatni attól, hogy ki ír az ízlésem, a gondolatmenetem, a stíluseszményem szerint és ki homlokegyenest ellenkezőleg. S rá kellett jönnöm, hogy az emberek nagy részének igenis a vérében van az ízlés- és gondolati terror, s egyedüli helyes álláspontnak csak a sajátjukat hajlandók elfogadni, ugyanakkor el is tiltanák a nyilvánosságtól a másfajta megnyilvánulásokat.

Érdekes módon, éppen a másság tiszteletét, átmentésének esélyeit tanultam az azóta nyugdíjba vonult, „békebeli” cenzorunktól. Mert láttam őt nagyon sokszor együtt töprengeni velünk, hogy miként tehessünk, a tilalmak dacára közölhetővé bizonyos üzeneteket. Mint hogyha neki se lett volna mindegy az, mi marad utánunk.

Valaki most azt hihetné: piedesztálra emelem. Pedig csak annyit mondok: ha nincsen ő, akkor én magam akár az egyik legrettegettebb cenzorrá is válhattam volna. De buzgalmamat visszafogta az ő racionális, hűvös reálpolitikája – mégse akartam pápább lenni a pápánál.

*

Mintegy két héttel a romániai rendszerváltás bekövetkezte után hirtelen arra ébredtem, hogy a Romániai Magyar Szónál kiszabott mindennapi munkám mellett egy román hetilap szerkesztője, mindenese leszek. Azaz, mindent elkövettem azért, hogy ez ne legyen így, de ehhez gyorsan talpra kellett állítani, majd útjára indítani azt a ma is névtelen, világra sose jött kiadványt, ami előtt pedig, ha azokban a napokban megszületik, nagy jövő állt volna.

Az első, az általános december végi lelkesedést követő román–magyar súrlódásokat észlelve, Szilágyi N. Sándor nyelvészprofesszor – akkoriban a Kriterion lektora és bukaresti lakos – percek alatt meggyőzött annak a fontosságáról, hogy a románságot anyanyelvén szólítsuk meg, s úgy próbáljuk tudatosítani benne azt, ami bennünk, kisebbségi életünkben, hagyományainkban sajátos. Egy értékszempontú, tényekkel és dokumentumokkal érvelő kiadvány sokkal többet tehet, mint bármilyen nyilvános vita vagy ökölrázás – érvelt. Igazat adtam neki, csak azt nem tudtam elképzelni, miként szerkeszthetnénk mi, magyar napilap igájába befogott emberek, akik a románt második nyelvként tanulták s bármilyen jól, mégis csak hézagosan értjük, beszéljük, egy olyan lapot, amit majd román szellemiségűként érzékel a román olvasóközönség.

Sanyi szerint az apró lépések taktikájával minden megoldható, kezdetnek ismer néhány kétnyelvű értelmiségit, akik szívesen besegíthetnének, a legfontosabb, hogy nekivágjunk.

És nekivágtunk.

Javában ébredeztek, szervezkedtek az addig szinte már nem is létező romániai nemzetiségek, alakultak a semmiből kisebbségi szervezeteik: a töröktatároké, lipovánoké, ukránoké, bolgároké, görögöké, örményeké, majd a cigányoké; éppen ideje volt összehangolni cselekvésüket.

Az 1990 eleji, ideiglenes állami struktúrában Király Károly volt az, aki az államfő helyetteseként a kisebbségi kérdést energikusan magához ölelte. Hallván lapalapító szándékaink felől, azonnal tervezgetett: mi lenne, ha ez a lap, aminek nagyon vonzó címet kellene adni, valamennyi romániai kisebbség közös fóruma lenne? Találkozót is összehívott evégett, melyen a kisebbségiek lelkesen fogadkoztak: napokon belül érkeznek majd hozzánk az anyagok – történelmi összefoglalók, irodalom, publicisztika, fotók.

Fordítókat hajtottunk fel s nekiláttunk az első számok összeállításának. A magyar vonatkozású szövegeket könnyen összehordtuk, egyikét-másikát éppen a Magyar Szóban megjelent dokumentumokból, tényfeltáró beszélgetésekből válogattuk. Fotó, karikatúra is került elég, s már csak a lapot jegyző, tekintélyes személyiségre kellett rátalálnunk és megnyernünk. A címadást a majdani főszerkesztőre (igazgatóra? – amilyen titulust óhajt, annak kereszteljük, csak legyen

kit) bíztuk volna. A politikában, az etnikumok közti kapcsolatokban jártas és tapasztalt, román irodalmi körökben is ismert és elismert Szász Jánosra gondoltunk hirtelen, aki már nyugdíjasként, de az újjászületés lehetőségétől felajzva mindjárt igent mondott a felkérésre.

És itt vége is a történetnek: elvetéltünk.

János az utolsó pillanatban visszalépett, egészségi okokra hivatkozva, mi meg ottmaradtunk, az elkészített tükrökkel, a lefordított anyagokkal egy jókora dossziéban, nyomdai leadásra készen, hogy pár nap múlva a kefelevonatokkal dolgozhassunk... A megtorpanás miatt az addig lelkesedő segítőtársak márólholnapra csalódottan elfordultak tőlünk, lemorzsolódtak, a román–magyar közhangulat hirtelen megromlott, beütött a marosvásárhelyi „lovagi torna", s mi maradtunk a máig tartó csalódással. Szilágyi Sanyi sokáig nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy balekok voltunk, sőt, idealisták. Az a példa lebegett a szemünk előtt, amikor Moldáviában, a peresztrojka hajnalán a legnagyobb sikere ama orosz nyelvű lapnak volt, amely kizárólag moldáviai problémákkal foglalkozott, s egészen Moszkváig, sőt tovább is népes olvasótábort vonzott magához, az orosz olvasók rettentően kíváncsiak voltak arra, milyen nép a moldován, hogyan gondolkozik, imádkozik, milyen az irodalma.

Nekünk ezt a kíváncsiságot nem sikerült kiprovokálnunk.

Az RMDSZ égisze alatt később beindult később egy-egy próbálkozás, jobbára Soros György pénzelte ezeket, de egyik se lépett túl a közlöny színvonalán, messziről lerítt róluk, hogy a politikai propaganda eszköztárába tartoznak.

Ma azt kell mondanom, szinte törvényszerű, hogy így történt. Ama zűrzavaros napokban mintegy varázsütésre bomlott szét minden, ami addig összetartott valamiként: a vállalások önkéntessége, a lelkes élet. Szabadon beindult egy társadalmi méretű, mára már beláthatatlan versenyfutás az egzisztenciáért, túlélésért, címért, munkáért, előnyökért, feljutásért, anyagiakért. S aki akkor lemaradt, nézte a többiek porfelhőbe burkolózott távolodását...

*

Nagyon ritkán előveszem az Előrének azt a lapszámát, amely utoljára került, 1989. december 22-én az olvasó kezébe.

Voltak hetek, hónapok, évek, amikor – valahányszor a kezembe került – undorral löktem el, födtem le néhány semleges iratcsomóval, csakhogy ne is lássam. A hányinger akkor pavlovi úton azonmód kiváltódott: megláttam, amit nem kellett volna, és már menekültem is előle.

Azóta minden módon megkérgesedtem. Az ismételt szembenézés arra késztetett, hogy tárgyilagosan szóljak arról, ami vitathatatlanul rákfene, gyógyíthatatlan betegség volt akkori munkámon, életemen.

Nem tudom, lesz-e épeszű ember, aki természetesnek tartja, hogy ebben a négy (pravda)oldalas újságban ennyi szemérmetlen, érdektelen és hamis információ kapjon helyet? Mi viszont, a lap készítői, akkor undorral, szemünket behunyva, türelemmel vártuk a következő napot, azzal a nem túl észszerű reménnyel, hogy hátha valamilyen csoda folytán akkor majd kevesebbet kell hazudnunk?!

Az Előre e száma is (a XLIII. évfolyam 13 080. szám, 4 oldal ára 50 bani adatokat tartalmazza a fejléce alatt), mint bármely másik, egy kerek nappal mindig a fő-fő román pártlap, a Scânteia mögött kullogott, hiszen le kellett másolnia annak nem csak tartalmi, hanem sokszor grafikai lényegét is – ez pedig, a fordítást és ellenőrzést tekintetbe véve, némi időt feltételezett, ami pedig elég volt ahhoz, hogy a lap már csak a másnapi szállítóeszközökkel juthasson el Erdélybe és minden olyan romániai helysége, ahol előfizetői éltek.

Így aztán az utolsó lapszámban következő menüből választhatott a derék olvasó:

Nicolae Ceauşescu elvtárs beszéde a rádió- és televízióállomásokon (mintha olyan sok lett volna abban az időben belőlük!) – ebben súlyos nemzetellenes, provokációs akciók sorozatának nevezi a „timişoarai” eseményeket (a helységek nevét – esetünkben a Temesvárét – akkor már jó pár éve nem lehetett magyarul leírni). Néhány részlet, emlékeztető kóstolónak: „*Az eddig rendelkezésre álló adatok alapján teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy ezeket a terrorista jellegű akciókat különböző idegen országok reakciós, imperialista, irredenta, soviniszta köreivel és kémszolgálataival szoros kapcsolatban szervezték meg és robbantották ki...*

Valamennyien visszaemlékszünk egész népünk határozott állásfoglalására 1968-ban a Csehszlovákia elleni invázióval szemben és Románia függetlenségének megvédelmezéséért. Most állítható, hogy a helyzet hasonló, sőt még súlyosabb is... Nagyon sajnáljuk, hogy ilyen helyzet alakult ki, de ez nem a rendfenntartó szerveknek és a katonai egységeknek tulajdonítható, amelyek két napon át a legnagyobb türelemről és engedékenységről tettek tanúságot a

timişoarai terrorista, fasiszta elemek akcióival szemben, hanem azoknak, akik a külföldi ügynökségek szolgálatába szegődtek...”

A hosszú lére eresztett kérincsélést át- meg átszövi az agyonismételt fogadkozás, hogy az illető – mármint a pártfőtitkár – mindent megtesz a dolgozó nép boldogulásáért.

A beszéd mellett fényképes hír: *Nicolae Ceauşescu elvtárs, Románia elnöke befejezte hivatalos baráti látogatását Irán Iszlám Köztársaságban.*

Alatta: *A Románia Szocialista Köztársaság és Irán Iszlám Köztársaság közötti gazdasági, kereskedelmi és műszaki kooperáció fejlesztésére vonatkozó hosszú távú program aláírása.*

A látogatás más mozzanatai – a harmadik oldalon.

Nicolae Ceauşescu elvtárs visszaérkezett a fővárosba (fényképpel, amelyen feleségével, Elenával együtt lépdelnek a bársonyszőnyegen, hátuk mögött a jócskán lemaradt sleppel).

A lap első oldalának bal alsó sarkában, keretben:

Elnöki rendelet a szükségállapot bevezetéséről Timiş megye területén, öt szakaszból áll, amelynek hírhedt második szakasza imigyen hangzik:

„A szükségállapot idején tilos bármilyen nyilvános gyűlés, valamint az öt személynél nagyobb csoportokban való közlekedés. Éjszaka 23 órától kezdve tilos a közlekedés azoknak a személyeknek a kivételével, akik éjszakai váltásban dolgoznak...”

A második oldal teljes szélességét befogó cím*: Magas fokú felelősség az ország nyugalmáért és rendjéért, az egész nép teljes egysége a párt körül, határozott állásfoglalás a nemzeti szuverenitás és függetlenség megvédelmezéséért, a szocialista építés töretlen kibontakoztatásáért hazánkban.*

Ez alatt terjengős összeállítás különböző üzemekben és intézményekben szervezett, munkáskollektívák véleményét rögzítő ülésekről, amelyeken az idézett felszólalók a pártfőtitkár televíziós beszédében foglalt gondolatokat kérőzték vissza. E számban helyet kapott a fővárosi 23 August Vállalat munkásosztagának szava (*Szoros egységben a párt és főtitkára körül*), a Miercurea Ciuc-i (értsd: csíkszeredai) Fésűsgyapjú Fonóipari Vállalat munkásosztagának a szava (*Egyöntetű állásfoglalás pártunk bölcs politikája mellett*), a craiovai energetikusok szava (*Bármi áron megvédelmezzük népünk forradalmi vívmányait*) és az oradeai (értsd: nagyváradi) gépgyártók szava (*Határozott visszavágás a szocialistaellenes, románellenes akciókra).*

A harmadik oldal átfogó címe: *Nicolae Ceauşescu elvtárs, Románia elnöke hivatalos baráti látogatása Irán Iszlám Köztársaságban*; ez tulajdonképpen azokat a hivatalos hírügynökségi jelentéseket tartalmazza, melyek egy nappal korábban a román nyelvű sajtóban ezzel kapcsolatban megjelentek, illetve az akkori, napi két órásra zsugorított televíziós adásban fő adásidőben elhangzottak.

Az oldal címei: *Nicolae Ceauşescu elvtárs beszéde * Ali Akbar Hashemi Rafsanjani elnök beszéde * Befejeződtek a hivatalos megbeszélések * Más román–iráni dokumentumok aláírása * Elutazás Teheránból * Közös közlemény * Távirat az elnöki repülőgépről az iráni elnöknek * Iráni sajtószemle.*

A 4., az utolsó oldal valamivel „mozgalmasabb". A címek:

*Fogadás a kormány első miniszterénél * Befejezte XIX. ülésszakát a román–jugoszláv gazdasági és műszaki-tudományos együttműködési vegyes bizottság * Gorj és Vâlcea megyék dolgozóinak rangos termelési sikerei * Megengedhetetlen, nemzetközi viszonylatban különlegesen súlyos akció: az Egyesült Államok agressziója Panama Köztársaság ellen * A Csehszlovákiai KP rendkívüli kongresszusa * A Zimbabwei Afrikai Nemzeti Szövetség–Hazafias Front kongresszusának munkálatai – az RKP KB üdvözlő üzenete * Megbeszélések az NDK Minisztertanácsának elnöke és az NSZK szövetségi kancellárja között * Görögországban fokozódik a tiltakozás az amerikai katonai jelenlét ellen * Afganisztán: a kormánycsapatok jelentős sikereket értek el * A tőkés világ igazi arculata: A szegény rétegek nyomasztó lakásgondjai* (szerző: Székely László) * *Öt világrész hírei* (röviden).

Az oldalon két hasábon (a nyolcból) az *Oradeai Református Egyházkerület részéről* c. közlemény kapott helyet, amelyben Papp László, az Oradeai Református Egyházkerület püspöke részletesen elmagyarázza, milyen egyház- és hazaromboló tevékenységet folytatott Tőkés László és környezete (beleértve apját és testvéreit), aminek következtében neki mint püspöknek, kötelessége volt nyilvánosan fellépni. Tőkés szerinte nem csupán a törvényszéki, hanem a püspöki döntéssel is szembeszállt akkor, amikor nem akarta elhagyni temesvári parókiáját és a „mineui" (értsd: szilágymenyői) parókiára költözni – ahová, mint azt már tudjuk, a temesvári zavargások után a szekuritáté nagy buzgón el is szállította...

A lapszám az időjárás-jelentéssel és a szombati tévéműsorral zárul, amiből aztán – az események folyományaként – teljesen más lett...

Ilyen és ehhez hasonló, tömény faliújság-stílusú lapszám rengeteg jelent meg az Előre fennállása során.

Ahogy ezt a mondatot leírtam, mindjárt az jutott eszembe, milyen szerepet is játszott a faliújság az én életemben. Gyermeki, iskolai eszmélésemmel párhuzamosan ismerkedtem a fogalommal, s fogadtam el egyfajta nevelési eszköznek, aminek szorgalmazói és éltetői szánták: a gyors és nyílt véleménymondás fórumának. Aki nem szégyelli, vagy nincs valamilyen különös oka letagadni, az nyugodtan bevallhatja – ez ugyan mindenkinek a legszentebb magánügye, én viszont nem látom értelmét a takargatásnak –, hogy a faliújság több évtizeden át része volt mindennapi életünknek: iskolában, munkahelyen, egyetemen, hadseregben, nyilvános helyeken, állomásokon, parkokban – mindenütt, ahol nagy számú ember, kisebb-nagyobb közösségek előfordultak. Épp úgy megvolt mindegyiknek a szerkesztősége, mint minden más lapnak, legfeljebb nem volt annyira bürokratikus és nagy létszámú, ugyanakkor a nyomdai munkálatokat is megspórolták; a faliújságra kitűzött (ragasztott stb.) cikkek nem egyszer kézírással, jobbik esetben gépírva kerültek az olvasó elé.

Elemista korunkban gyerekesen élveztük a lehetőséget, hogy a faliújság révén szabadon bírálhatjuk környezetünket, s egy szép napon legnagyobb testvérünk kezdeményezésére és irányításával, lila csomagolópapírból házi faliújságot rögtönöztünk, amelynek az volt a küldetése, hogy a testvérek egymáshoz és a munkához való viszonyulását megregulázza, kordában tartsa. Nagy lelkesedéssel dolgoztunk a kidíszítésén, nagyjából ugyanazt a sablont követtük, amit az iskolában, a pionír-faliújságon láttunk. Mindent le akartunk másolni onnan, hogy a miénk minél élethűbbnek tűnjön: még szerkesztőbizottságot is választottunk hármunk közül, mivel az öt testvérből kettő még se írni, se olvasni nem tudott. Ezért a néném és én szerkesztettük az újságot, s az egyedüli olvasónak a nagyobbik öcsémet neveztük ki, akit mindjárt az első számban két cikkben is keményen ostoroztunk, amiért az egyik nap nem végezte el az anyánk által rábízott takarítást. Ő se volt rest, azon nyomban kemény cikkben válaszolt a bírálatra, amit nem ismert el jogosnak, mert őszerinte az illető napon nem is ő lett volna a soros takarító egyetlen közös gyermekszobánkban. A cikket mi, a szerkesztőbizottság testületileg elutasítottuk, vagyis cenzúrának vetettük alá, mire öcsénk fogta magát, és önhatalmúlag rágombostűzte a kék csomagolópapírra. A mi faliújságunkra! Én ezt nem tűrhettem, és azon nyomban letéptem. A néném ugyanakkor még egy felháborodott cikket írt, ebben most már az öcsém önhatalmú tettét vette célba, elmondta mindennek: anarchistának, közösségellenesnek, aki képtelen az önkritika fegyverével élni... Addig srófoltuk az egymás közti elvtársi hangulatot, míg végül öcsénk kijelentette: nem ismeri el a faliújságunk illetékességét, ami az ő személyét illeti, és amíg nem ismerjük be, hogy tévedtünk, keresztülnéz rajtunk, mint az üvegen. Állta is volna a szavát, de két napnál tovább nem bírtuk ki néma megvetését a közös hálóteremben, illetve azt, hogy vele együtt egész olvasótáborunkat elveszítsük, és addig udvaroltunk neki, ameddig kiengeszteltük.

Később, a középiskolában, Fejér Miklós és Mikó Imre tanáraink sugallatára feltámasztottuk – igaz, csak faliújság formájában – azt a nagy múltú iskolai évkönyvet, amit a XIX. század első felében Kriza Jánosék Remény címmel jegyeztek három éven át, s egy ideig magam is szerkesztője lehettem a kolozsvári Brassai Sámuel középiskola fő lépcsőfeljárójának fordulójánál díszelgő, hatalmas deszkalapra illesztett, sok ablakos faliújságnak. Az volt a szándékunk, hogy az időről időre lecserélt anyagot egy mappában összegyűjtjük, rendszerezzük és akárcsak egy évszázaddal korábbi diákelődeink, a Reményt felélesztve – ha a sors is úgy akarja – évkönyvben kiadjuk. Az a szabadság és könnyedség, amivel a Remény című faliújságot szerkesztettük, ma is nosztalgiázni szólítana, hiszen gyakorlatilag senki sem ellenőrizte szövegeinket, mi magunk rakhattuk ki az általunk megállapított ütemben az üveglapok alá. Mi gondoskodtunk az illusztrációkról, a gépelésről, a korrektúráról és külön öröm volt a rövidnadrágos szerkesztők számára, hogy egy-egy friss közlés kifüggesztése után iskolatársaink csoportokba verődve, egymást türelmetlenül ide-oda taszigálva olvasták sorainkat: verseket, útinaplót, beszámolót, interjút, riportot...

De fölösleges nosztalgiázni, hiszen ma már jól tudom: az a faliújság éppen úgy nem volt szabad, mint ahogy mi sem voltunk szabadok. Igaz, hogy azt írhattunk rajta, amit akartunk, ám a helyzet humora éppen az volt, hogy eleve nem akartunk olyasmit leírni, amit nem lehetett. És ahhoz, hogy ez így is legyen, ott álltak a háttérben diszkréten a tanáraink, a pionír- és az ifjúsági szervezet vezetői, a város, az ország egész légköre, viszonyrendszere.

Az sem lepett meg, az egyetemi évek során, hogy az egyetemi faliújság, például a bölcsészkaron, legalább olyan komoly tehetségkutató fórumnak bizonyult, mint egy jelenkori ifjúsági folyóirat. Igaz, ott már a szervezettség és a bürokratizmus hangsúlyosan közbeszólt, a szerzőknek nem lehetett partizán módra kifüggeszteniük kéziratait, adni kellett a külcsínre is és ki kellett várni a frissítések időpontját.

Ezek után nem csoda, hogy első munkahelyemen, az Ifjúmunkás bukaresti szerkesztőségében lelkesen és kíváncsian vetettem rá magamat a szerkesztőségi faliújságra, amely a liftre nyíló előszobában piroslott az ugyancsak vörösre mázolt tűzoltó palackok előtt. A veres bársonnyal bevont jókora tábla vérbeli szabad fórum volt: ha valakinek eszébe jutott valami épületes a szerkesztőségi munkával kapcsolatban, legépelte egy kéziratlapra, keresett a vásznon egy üres helyet és kirajzszögelte. Nem egyszer fordult elő, hogy egy történetesen megbántott szerző a visszautasított kéziratát biggyesztette a pannóra, hogy a szélesebb szerkesztőségi közösség is véleményt mondhasson róla. Legtöbbször az lett a vége egy-egy ilyen „fellebbezésnek”, hogy az illető kétszeresen is megbánta, amiért kiszolgáltatta magát a nyilvánosságnak.

Mindig nagy érdeklődést keltett a hetilap friss számának megjelenése napján a lapot legvégső formájában, a nyomás előtt elolvasó tisztafej írásbeli jelentése, amely igaz, hogy később a lapelemző gyűlésen is elhangzott, de az érintettek legalább időben felkészülhettek a védekezésre. Ezek a jelentések a legtöbb esetben vitriolosak és meglehetősen szubjektívek voltak: arra ment ki a játék, hogy inkább a pörsenéseket, tévedéseket, melléfogásokat pécézzék ki, lehetőleg minél ironikusabb, szellemesebb, hatásosabb formában. Ráadásul a személyes rokon- és ellenszenvek is jócskán munkáltak eme gúnyiratok mélyén, a mindenkori tisztafej lesújtott és felemelt, s bár legtöbbször tudtuk, hogy jócskán túloz, a hangulatkeltés hatása alól nehezen vontuk ki magunkat.

De akadtak épületesebb irományok is szerkesztőségi faliújságunkon: Elekes Feri például nem átallotta időnként közzétenni válogatott címgyűjteményét. Ő ugyanis nem témákat gyűjtött, hanem szünet nélkül szellemes, beszélő címeken törte a fejét, azokat jegyezte le azon melegében, s aztán később, ha úgy adódott, rendre begyűjtötte hozzá a megfelelő mondanivalót is. Úgy érezhettük magunkat a szerkesztőségben, mint egy nagy önképzőkörben, ahol nyíltan kiteregetjük munkáinkat, alkotási gondjainkat, módszereinket, és kölcsönösen többek leszünk általa.

*

A közvetlenül 1989 után íródott Vezeklés c.,című, két strófából álló versem tulajdonképpen kényszervallomásként került a papírra: valakinek nagyon el kellett mondanom, hogy szörnyen félek a szabadságtól, amikor úgy érzem, minden szabad, minden megeshet. Életem végig annyira determinált és befolyásolt volt minden oldalról, hogy ma már senki sem tudná elhitetni velem: a szabadság mögött maga a szivárványos égbolt feszül.

1968 tavaszán olyan gyorsan rohantunk be a társadalmi ellazulás utcájába, hogy a változások szinte napról napra egy-egy újabb revelációval szolgáltak.

Június 27-én reggel alig léptem be a szerkesztőségbe (egy órányi autóbuszozás után – ennyi kellett ahhoz, hogy a város egyik végéből a másikba érjek), már várt a telefonüzenet a párt Központi Bizottságától, hogy fél órán belül legyek a főépület egyik kapujánál, mert Ceauşescu találkozni kíván a romániai magyar értelmiségiek képviselőivel; engem mint az Ifjúmunkás főszerkesztőjét szintén fölvettek a beléptető listára, amelynek alapján a pártszékház bejáratánál posztoló nyúlánk, belügyi egyenruhás tisztek a személyi igazolványt alaposan átvizsgálva, beengednek a széles, márványlépcsős, puha szőnyeggel borított előcsarnokba, ahonnan lifttel és gyalogosan is megközelíthettük az emeleti helyiségeket.

Az épület, a kapunál lezajló ceremónia nem volt ismeretlen előttem, hiszen valahányszor a sajtóosztályhoz eligazításra vagy egyszerűen egy kiadós fejmosásra behívtak, minden egyes alkalommal megborzongtam a felém áradó hivatalos bizalmatlanság procedúrájától. Pedig tudtam, hogy mindez nem személyemnek szól, hanem bárkinek, aki nem a szűk „családi" körből való, és hozzátartozik a kötelező biztonsági előírásokhoz, amelyeket a „jobb félni, mint megijedni" alapján dolgoztak ki és finomítottak minden eshetőségre gondolva.

Most viszont, mintha az ellenőrzés is oldottabb lett volna, a belügyes kicsiny politúros asztala előtt hosszú sorban várakoztak a Kolozsvárról, Marosvásárhelyről, Csíkszeredából, Sepsiszentgyörgyről, Brassóból, Nagyváradról, Zilahról – tulajdonképpen Erdély valamennyi fontosabb településéről, illetve Bukarestből az ismert írók, tanárok, tudósok, politikusok, szerkesztők, művészek, s alig titkolt kíváncsisággal érdeklődtük egymástól, ki mit tud összejövetelünk céljáról. Megosztottuk a szájról szájra terjedő nem hivatalos információinkat, s néhány ismert magyar vezetőember – neveket azért nem írok le, mert az eseményről tudtommal nem jelent meg részletes és hiteles beszámoló a jelenlévők névsorával, csak egy szűkszavú újságközlemény látott napvilágot az akkori romániai – s mindenek előtt a magyar nyelvű – sajtóban, amelyből annyi tetszik ki, hogy kik szólaltak fel a pártfőtitkárral tartott találkozón.

Értekezlet az RKP KB-nál magyar nemzetiségű tudományos és kulturális dolgozókkal

Tegnap az RKP KB-nál munkaértekezlet volt országunk magyar értelmiségének képviselőivel, tudósokkal, írókkal, publicistákkal, művészekkel, tanerőkkel és más kulturális dolgozókkal.

Az értekezleten részt vettek a következő elvtársak: Nicolae Ceauşescu, Ion Gheorghe Maurer, Paul Niculescu-Mizil, Fazekas János, Leonte Răutu, Gere Mihály, Dumitru Popescu.

A megbeszélésen az értekezlet résztvevői kinyilvánították megelégedésüket és teljes csatlakozásukat pártunk és államunk marxi-lenini nemzeti politikája iránt, az RKP következetes törekvése iránt, hogy fejlessze a szocialista demokráciát, hogy biztosítsa az összes dolgozók jogegyenlőségének tényleges megvalósítását, nemzetiségre való tekintet nélkül, a közös szocialista haza szüntelen virágzásáért. Ez alkalommal számos értékes javaslat hangzott el a munka javításáról a hazai tudományos és kulturális tevékenység különböző területein. A találkozó részvevői kifejezték a romániai magyar értelmiségnek, az összes magyar dolgozóknak azt az elhatározását, hogy fokozzák hozzájárulásukat a román nép és a magyar nemzetiségű dolgozók közötti testvéri

barátság és együttműködés erősítéséhez, országunk szocialista építése nagy feladatainak megvalósításához.

A megbeszélésen felszólalt Gáll Ernő, Hajdu Győző, Szász János, Kovács György, Demeter János, Szilágyi Dezső, Domokos Géza, Csehi Gyula, Sütő András, Méliusz József, Fodor Sándor, Erdős Pál, Bodor Pál, Nagy István, Szabó Gyula, Kányádi Sándor, Fazekas János, Cseke Gábor, Jordáky Lajos, Kántor Lajos, Sisak Ernő, Balogh Edgár, Erdélyi István, Takács Lajos, Gálfalvi Zsolt, Jancsó Elemér.

Az értekezlet befejezéseként Nicolae Ceauşescu elvtárs, az RKP KB főtitkára, Románia Szocialista Köztársaság Államtanácsának elnöke mondott beszédet. ***(Hargita, 1968. június 28.)***

A közleményt, mely láthatóan szinte semmit nem árul el a találkozón elhangzottakról, hiszen a tartalmi ismertetés tulajdonképpen csak azokat a frázisokat ismétli el, amikbe a felszólalók nem egyszer kemény és indulatos észrevételeiket és panaszaikat is belefogalmazták, kiegészíti az az eseménynaptár, melyet Vincze Gábor állított össze a romániai magyarság 1944–1989 közötti történetének legfontosabb mozzanatairól.

1968. június 27.

Váratlanul Bukarestbe hívnak több, mint száz prominens magyar értelmiségit. (Július 3-án a vezető német értelmiségieket is Bukarestbe hívják.) A Központi Bizottság főépületében megtartott találkozón Nicolae Ceauşescu mellett jelen van Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök, Paul Niculescu-Mizil, Leonte Răutu, Dumitru Popescu, Gere Mihály és Fazekas János, a KB titkárai. Míg a felszólalók többsége az aktuális sérelmeket hozza szóba, Takács Lajos, a Bolyai egyetem utolsó rektora beszédében „a nemzetiségi kérdést megoldottnak" tekinti és kijelenti, hogy „a legnagyobb baj az, hogy a magyarok még mindig nem tudnak elég jól románul", éppen ezért fokozni kell a román nyelv tanítását. Az egész napos tanácskozást a főtitkár záróbeszéde rekeszti be. A résztvevők legnagyobb megdöbbenésére azonban Ceauşescu a felvetett problémák döntő többségével szemben igen elutasító. A magyar nyelvű szakoktatás megszervezését azzal sepri le az asztalról, hogy „a munkásosztály egységes", és „akármilyen az anyanyelvünk, a fontos, hogy mindenki a munka közös nyelvét beszélje". Itt fogalmazódik meg nyilvánosan először az a tétel, miszerint „valójában mind románok vagyunk, ha a származásunk különböző is". Egyesek fölvetik egy nemzetiségi statútum elfogadását, bár formailag az 1945-ös, amit

viszont soha nem alkalmaztak, még érvényben volt, mert mind a mai napig nem vonták vissza.

Bizonyos engedmények azért nem maradtak el: megindult a bukaresti A Hét, megalakult a TV magyar adása, a nemzetiségi könyvkiadó, a Kriterion, megindul az Erdélyi Szótörténeti Tár megjelentetése, egy sor erdélyi történelemmel kapcsolatos magyar mű lát napvilágot.

Az idézett „kronológia” ugyancsak szűkszavú, és ilyen minőségében ráadásul torzító is. Sajnálom, hogy azon melegében nem jegyezgettem le az ott elhangzottakat, de az egész esemény mintha valamilyen furcsa bénultság, egyfajta hihetetlen félálom légkörében zajlott volna le. Kezdés előtt, a találgatások és az előszobai kupaktanácsok zsongása közben feltűnt, hogy a nómenklatúrában kisebbségünket képviselők az egyik várakozó csoporttól a másikig jártak és biztató mosollyal súgták oda: itt az alkalom mindennel kitálalni, szóljatok hozzá, ne hallgassatok el semmit! Az elmúlt évtized történéseit figyelembe véve egyenesen abszurd és elképzelhetetlen volt számomra, hogy mindez igaz lehet. Azon töprengtem, mi bújhat meg e nagy őszinteségi igény mögött, mitől válhatott egycsapásra annyira fontossá a magyar kisebbség valódi közérzete, hogy arról az ismert pártvezetők előtt őszintén szónokoljunk? Érződött a levegőben, hogy a meghívottak némán töprengenek, vívódnak, egyesek már készen felépített beszéddel érkeztek, mások igyekeztek minél hamarabb feliratkozni a hozzászólók lajstromára. Egyfajta versenyfutás hangulatát is kiolvashattam a szólásra jelentkezők viselkedésében, mintha éreztük volna, hogy aki itt hozzászól, azt vagy felemeli, vagy lesújtja a történelem – középút nem látszott lehetségesnek.

Mivel a jelenlévők között ténylegesen fiatal csak elvétve fordult elő, a szervezők szuggerálták, hogy jó lenne, ha én is szót kérnék s az ifjú nemzedék szemszögéből fogalmaznék meg néhány megoldásra váró problémát. Feliratkoztam hát, s attól a pillanattól kezdve csak arra tudtam figyelni, összpontosítani, hogy vészesen fogynak az előttem felszólalók, s nemsokára rám kerül a sor; vajon hogyan sikerül majd kerek, meggyőző mondatokká formálni román nyelven azokat a szaggatott gondolatokat, amiket sebtében lefirkantottam egy papírszeletre? Így aztán csak fél füllel, nagy vonalakban követtem a hozzászólásokat, s inkább csak benyomásokat őrzök egy-egy ismert írónk, szerkesztőnk, tudósunk vagy politikusunk magánszámáról; arról például, ahogyan a román nyelvet nehezen és erősen magyaros kiejtéssel gyötrő Nagy István, őszinte keserűséggel az arcán, időskori megcsalatás-élményének adott hangot, ismételten a fényes asztallapra lesújtó öklétől bántóan dübörögtek fel a beszédek fölerősítésére helyenként felállított mikrofonok membránjai; Bodor Pali okosan, elegáns gondolatmenettel érvelt a romániai magyarság szellemi fórumainak kiteljesítése mellett s az anyanyelv minden területen való használatáért; Méliusz József az ötvenes évek elején, illetve az ötvenhatos események kapcsán elkö-

vetett önkényeskedések, koholt perek elítélését, a meghurcoltak rehabilitálását sürgette; Sütő András a hagyományápolás érdekében, a történelmi tudathoz való jog fontossága mellett emelt szót, Balogh Edgár az elvekben megfogalmazott, de a valóságban durván kijátszott jogok szavatolását kérte, hogy a magyarok otthon érezzék magukat Romániában...

Tudom, ez ma már nem sokat mond az eseményről, s magam sem szeretnék illetéktelen, felületes tanúja lenni az azután soha meg nem ismételt gesztusnak, amivel a többségükben román pártvezetők türelmesen végighallgatták mindazt a panaszáradatot, ami az évek során kimondatlanul felgyűlt mindannyiunkban.

Ahogy közeledett felszólalásom pillanata, egyre idegesebb és feszültebb lettem. Mellettem egy széken, az ablak mellett azóta Kossuth-díjassá lett költőnk ült, s a hozzászólókat hallgatva, félszájjal odasúgta: olyan ez, mint gyerekkorunkban az a játék, amikor felültünk a kerítésre, majd valamelyikünk elkiáltotta magát, hogy számoljunk háromig, mire mindenki egyszerre leugrik a kerítésről. A beavatottak természetesen háromra is ülve maradtak a kerítésdeszkákon, csak a balekok vetették magukat a mélybe, a többiek gúnyos röhögése közben...

– Meglátod, mi is mekkorát fogunk huppanni ezután...

Közbevetése megriasztott és már-már pánikba ejtett. Arra késztetett, hogy még egyszer alaposan átfésüljem feltoluló gondolataimat. Eldöntöttem: nem dőlök be a pillanat varázsának, s a divatos szóhasználatot fel nem adva, továbbra is óvatoskodva, kiegyensúlyozva, finoman, hogy senkit se sértsen, tettem szóvá néhány, a román és a kisebbségi fiatalok együttélését feszélyező jelenséget, magatartást. Az előttem és utánam elhangzott beszédek jóval hevesebbek és szókimondóbbak voltak, s miközben – talán joggal – pecsovicsnak és megalkuvónak érezhettem magam mellettük, szorongva figyeltem, mi sül ki ebből az egészből.

A pártfőtitkár válasza és hosszú lére eresztett, elutasító következtetései és válaszai mindenkit kiábrándítottak. Engem is. A mellettem ülő költő szájából a keserű igazság, a bölcs történelmi tapasztalat szólt, amikor figyelmeztetését diszkréten megfogalmazta. Többé soha nem beszéltem vele erről, s bár az élet meglehetősen eltávolított bennünket egymástól – őt talán jobban tőlem, mint engem őtőle –, azóta is tisztelem éleslátását, realitásérzékét.

Hamarosan, a prágai tavasz augusztusi eltiprása után tanúi lehettünk ugyan a júniusi találkozón megfogalmazott igények részleges, csonka életre hívásának, de mindez úgy hatott, mint a kompromisszumok kompromisszuma. Én pedig úgy könyveltem el az eredményeket, hogy a Ceauşescu-féle heves elutasításhoz képest az engedmények egyfajta toleranciát képviseltek. Tehát mégis volt értelme a nyílt beszédnek?

1968. október 24.–25.

Az RKP KB plenáris ülésén (melyen Nicolae Ceauşescu pártfőtitkár ismételten kijelenti, hogy a kisebbségi kérdést „a marxizmus-leninizmus szellemében" véglegesen megoldották, és ez egy lezárt kérdés) határozatot hoznak a Szocialista Egységfront megalakításáról, valamint a „nemzetiségi dolgozók" tanácsairól. Az október 26-i pártlapok az első oldalon közlik: „A szocialista demokratizmus fejlődésének időszerű követelményei [...], arról tanúskodnak: meg kell alakítani az együttélő nemzetiségek reprezentatív jellegű szervezeteit, amelyek aktívan hozzájárulnak majd a párt politikájának megvalósításához, a szocialista társadalom fejlesztési programjának kidolgozásához és valóra váltásához. A Végrehajtó Bizottság e célból javasolja Románia Szocialista Köztársaság Magyar Nemzetiségű Dolgozói Tanácsának, valamint Románia Szocialista Köztársaság Német Nemzetiségű Dolgozói Tanácsának megalakítását." (Az MNDT novemberben csatlakozott a Szocialista Egységfronthoz – későbbi nevén: A Szocialista Demokrácia és Egység Frontja –, amely a társadalmi és tömegszervezetek ernyőszervezete.) – áll a továbbiakban Vincze Gábor: A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1944–1989 című szintézisében.

És ezzel elindul egy folyamat, amely pár évig látszólagos jogbővítést ígér, valójában azonban a további jogfosztáshoz készítette elő a terepet.

*

1985 végén, a bukaresti zsidó kórházban szívbillentyű-gyulladással feküdve, több mint egy hónapos kényszerű szobafogságomban mindenféle addig elvetélt írói ötletemet előszedtem. Ha a makacs betegség még tovább is kitartott volna, minden bizonnyal sikerül befejezni egy kisregény legalább nyers változatát, így azonban sajnálatosan félbemaradt, s bár később elő-elővettem még egy párszor, valahogy úgy éreztem, kifogytam az akkor érzett lendületből.

Most azonban, minden kéziratpusztító hangulatom ellenére is előkerült annak a riportnak a gépirata, ami egykor az ötletet és a szépírói lökést adta. A borzalmasan kopogó stílusú, dokumentarista oknyomozó riportnak készült iromány gyermeteg és hátborzongató stíluselegye mindenek előtt abból fakad, hogy az ügy azonnali nyilvánosságnak szánt tálalása nem mindennapi körültekintést igényelt.

Az Előrénél akkoriban – a nyolcvanas évek elejét írtuk – azzal foglalkoztam huzamosabb időn át, hogy mindenféle lehetetlen, elfekvő levelet megpróbáltam – az adott korlátokon belül – hasznosítani, tanulsággal felruházni, eseménnyé avatni. Előbb havonta, majd hetente több mint fél újságoldalra terjeszkedő rovatomban, akár egy bonyolult mozaikjátékban, minden benne volt, ami a lap többi részéből amúgy kiszorult: a civil élet kis örömei és panaszai, amelyeket ízléssel és mértékkel, de szóvá tettünk, lejártunk, vitára bocsátottunk. Egyfajta leltár volt ez az újsághoz érkezett levelesszekrényben, ami az idő teltével és a rovat állandósulásával mind jobban gazdagodott és elnyerte az olvasó bizalmát, tetszését. Egyre-másra érkeztek az egyéni sorsokban megnyilvánuló törvénytelenségekről, hibás döntésekről, mulasztásokról szóló levelek, amelyeknek önmagukban nem igen lett volna helyük a lapban, hiszen túlságosan nyersen és legfőképpen ellenőrizetlenül mondtak volna véleményt akkori életünk fonákságairól. Kivizsgálásukra vállalkozva egyetlen szempont érdekelt: legyen minél bonyolultabb, ágas-bogas az illető eset, történet, hogy felgöngyölítése közben eljátszhassam azt: az újságírás mégsem csak pártfeladat, hanem mesterség is.

Ezúttal azonban még csak nem is levélről volt szó, hanem egy személyes látogatásról.

Meggyötört, még fiatal asszony keresett fel abból a Dés melletti, jobbára magyarok lakta faluból, ahol feleségem a hatvanas évek közepén egy éven át tanított, s ahol legnagyobb fiam kezdődő dackorszakát is leélte, én meg ahányszor csak tudtam, általában hétvégeken, le-leutaztam hozzájuk amolyan „vasárnapi apukának”.

Amit az asszony remegve, sírva elmondott nekem egy lepusztult szerkesztőségi irodában, ahol nem csak a telefonkagylóknak, de biztosan a falaknak is fülük volt, annak a lényege: férjét elítélték, több évre, mert a községi polgármester megvádolta, hogy életveszélyesen megverte őt, s bár ezt nem tudták rábizonyítani, az „erősebb kutya” történelmi logikája folytán bűnösnek találták. Az asszony arra kért bennünket, tegyünk igazságot, s ha már nem hozhatjuk ki férjét a tömlöcből, legalább hassunk oda, hogy egy közelebbi fogházban helyezzék el, ne legyen akkora gond a meglátogatása, ugyanis a polgármester bosszújából kifolyólag a közeli börtönből váratlanul áthelyezték az ország keleti csücskébe, több száz kilométerre az otthonától...

Mindig kiborítottak az ilyen helyzetek: tudtam, hogy az igazság fölfejtése ezesetben is vérbeli újságírói feladat, tehát nem fogom kiengedni a kezemből, de valóságos kín volt megtalálni azt a módot, ahogy a kérdéshez egyáltalán közelíteni lehetett, hogy közben a riportert se tekintsék hatalomellenes diverzánsnak. Úgy döntöttem, hogy a közepébe vágva, egyenesen a Kolozs megyei pártbizottságnál kezdem a tisztázást, hiszen ha már polgármester – aki

egyúttal községi párttitkár is volt – az áldozat, akkor ott mindenképpen nyoma kell hogy legyen egy ilyen ügynek.

Nem csalódtam.

Sőt, a pártbizottságon még szerencsém is volt, mert történetesen egy, az ifjúsági szervezetből kiöregedett pártbizalmival akadtam össze, akivel valamikor együtt inaskodtunk a mozgalomban, s a régi szép idők emlékére volt annyira nagyvonalú, hogy habozás nélkül elém tette az ügyről szóló pártszervezeti jegyzőkönyvet, majd beszólt a dési törvényszékre, hogy egy ismerőse szeretne megismerkedni az ügy periratával, s halásszák elő másnapra, hogy ne kelljen várakozzak.

Leutaztam Désre, majd utána a községbe is, ahol felkerestem az asszonyt, előadtam mindazt, amit sikerült megtudnom, s ő hálálkodva zokogott, mondván, hogy tudva tudja: nem sokat lehet majd mozdítani, és úgyis minden maradt a régiben, de végtelenül hálás, amiért végre valahol emberszámba vették.

Valósággal menekülnöm kellett, miközben szégyenkezve szabadkozott: olyan rosszul megy a sora a férje nélkül, hogy meg sem tudja hálálni fáradozásomat...

Igazságkeresés egy ivó körül

Kenyeresné felkeresi a szerkesztőséget

Sovány, madárcsontú asszonyka – nevezzük Kenyeresnének – keresett föl április végén a Scânteia-házban, s a felháborodástól remegve mondta el: férjét, Kenyeres Jánost három és fél évre záratta el a község polgármestere, ártatlanul.

– Olyan hirtelen történt minden, hogy azt sem tudtam, mi áll róla az iratokban, még a végzést se adták a kezembe – panaszolta két kisgyerek és az idős, beteges anyós minden gondjával magára maradt feleség, majd íróasztalomra tett egy hat lapos, részletes beadványt.

Akkor azt tanácsoltam neki, keresse fel azt a fórumot, amely az ítéletet hozta, hiszen joga van tájékozódnia abban az ügyben, amely életének váratlanul nehéz szakaszát hozta rá.

Azóta észrevétlenül eltelt a nyár, Kenyeresné remélhetőleg tovább rótta igazságának tekervényes útjait, beadványokat fogalmazott, s közben nekem is

alkalmam volt beásni magam egy nem mindennapi per irataiba. Izgalmas, tanulságos olvasmánynak találtam az egészet, s hogy tisztábban álljon az olvasó előtt, mi is történt azon a tavalyi augusztusi éjszakán, lapozzuk fel együtt – persze, csak kivonatosan s helyenként szabadon idézve – az egész ügycsomót. A szereplők nevének megváltoztatása, illetve a helységnevekkel együtt történő elhallgatása elsősorban a család érdekében történik: ne hordják magukon évekig, fölöslegesen, egy meggondolatlan incidens minden kellemetlen következményét.

Az ügycsomó

A borítólapról*: Kenyeres János – hatósági közeg tettleges megsértése, 3 év 6 hónap fogház, Btk. 239. cikkely, 2. bekezdés értelmében.*

Btk. 239. cikkely: *Az államhatóság gyakorlásával járó tisztséget betöltő tisztviselő ellen tisztségének gyakorlása közben vagy e tisztség gyakorlása során végrehajtott cselekmények miatt közvetlenül vagy közvetlen közlési eszközökkel elkövetett becsületsértés, rágalmazás vagy fenyegetés neve a hatósági közeg megsértése. A büntetés 3 hónaptól 2 évig terjedő fogház vagy pénzbüntetés.*

Az említett személy ellen tisztségének gyakorlása közben vagy e tisztség gyakorlása során végrehajtott cselekmények miatt elkövetett tettlegességet vagy bármilyen más erőszakos cselekményt, valamint testi sértést 6 hónaptól 5 évig terjedő fogházzal büntetik.

A községi polgármester magánindítványából: *A tegnap este 22.30-kor, miközben hazafelé tartottam, váratlanul megtámadtak, minek folytán sajnálatos tettlegesség áldozata lettem. Elképzelni sem tudom, mit vétettem az illetőnek, akit jóformán nem is ismertem. Ámde ennél is sajnálatosabb, hogy a tett színhelyén jelenlévő éjjeliőr közömbösen viselkedett, nem sietett a segítségemre, s ugyanígy járt el a lármára előkerülő tanácsi ügyeletes, az őrsparancsnok pedig érthetetlen, vétkes késedelmet tanúsított. Mindez olyan körülmények között történt, miközben minden lehetőt megtettem a község felvirágoztatása, az élet jó menetének biztosítása érdekében...*

A községi polgármester magánindítványából (folytatás): ... *Az eset egyben rávilágít arra, hogy még mindig akad tennivalónk az emberek nevelése terén, mert egyesek, minden erőfeszítésünknek fittyet hányva, nem értik még*

meg, hogy a törvény mindenkire egyformán érvényes, s nincs jogában senkinek önkezével igazságot szolgáltatni.

A tettes, aki alattomos módon a személyemre támadt, Kenyeres János, a közeli város egyik munkatelepére jár dolgozni, nős, két gyermek apja. Mint megtudtam, elégedetlen volt, amiért a családja nem kapott a falusi üzletből kenyeret, lévén téesz-tagok. Tudomásomra jutott továbbá, hogy a tegnapi este folyamán hosszabb időn át lesett utánam, és olyan kijelentéseket tett (pl. az éjjeliőrnek odaszólt, hogy „ne lásson semmit abból, ami történni fog" – amint ez az italboltos nőn keresztül a fülembe jutott), amelyek nyilvánvalóvá teszik: előre kitervelt merényletet forralt ellenem.

Kenyeres János különben kötekedő, italozó ember, aki családjával is durván bánik, s nem egyszer csapott botrányt nyilvános helyen, a községi élelmiszerboltból például többször is ki kellett tenni a szűrét. A sajnálatos incidens után felhívattam Kenyeres Jánost a tanácsirodára, de ő előbb jónak látta betérni az ivóba, ahol ismét felöntött a garatra, és nem volt hajlandó magyarázatát adni a tettének, amit mellesleg el sem akart ismerni.

Élve polgármesteri mivoltomból fakadó jogaimmal, a mai napon jónak láttam pénzbírságot kiróni Kenyeres Jánosra (kötekedés és illetlen viselkedés miatt), az éjjeliőrre (szolgálati feladatai elmulasztásáért), és az incidensnél jelenlévő Varró Ignácra (aki egy adott pillanatban arra ragadtatta magát, hogy kiabáljon is: „Jól tetted, hogy megverted!", ami csendháborítás), de úgy vélem, az eset társadalmi veszélyessége megköveteli a vétkesek büntetőjogi felelősségre vonását is. Javasolom e tekintetben Kenyeres János hosszabb időre való elzárását, de talán Varró Ignácnak sem ártana egy ideig a börtön, elvégre megrögzött alkoholista, s odabent legalább elvonókúrán lehetne, otthonában amúgy is magányosan él.

Az ügyészi rendeletből: *Folyó év augusztus... éjszakáján Kenyeres János rátámadt... község polgármesterére, miközben az hazafelé tartott, s a földre teperve ütlegelte, hivatalos tisztsége gyakorlása során elkövetett cselekmények miatt. Elrendelem az ügy bírósági letárgyalását.*

Az ügyész előzetes letartóztatási parancsából: *Tekintve, hogy a szóban forgó tettre kiszabható büntetés felső határa meghaladja a két esztendőt, elrendelem Kenyeres János előzetes őrizetbe vételét.*

Kenyeres János ügyészségi vallomásából: *A kenyér miatt történt minden: el akartam intézni, hogy a család is kapjon odahaza, mert én a városról hozom*

az adagomat. Mihelyt hazajöttem a munkából, úgy 20 óra tájt betértem a tanácshoz, ahol az ügyeletes nekem azt mondta, hogy a polgármester a szomszéd faluban tartózkodik. Ezután benyitottam a közeli italboltba, ahol sör híján elfogyasztottam egy pohár bort. Itten találkoztam Varró Istvánnal, akinek elmondtam, mi végett keresem a polgármestert. Hogy teljen az idő, rendeltem egy hét decis üveg bort s ásványvizet, azt ketten ügyesen elfogyasztottuk. Közben észrevettem, hogy a polgármester holmi idegen személyekkel egy függöny mögött, a kocsmában poharazik. Mikor az italboltos nőszemély 22 órakor odaszólt, hogy záróra van, elhagytam a helyiséget, s vártam a polgármestert, aki kb. egy félóra múlva lépett ki a vendégekkel együtt. Közben vele volt a lánya is, aki érte jött, hogy hazavigye, mert erősen megrészegedett. Mikor a vendégek elszéledtek, a polgármesterhez léptem és megfogtam a könyökét, hogy hallgasson meg a kenyér ügyében. Ezt a lánya is tanúsíthatja, aki pár lépéssel előre ment, hogy mi közben nyugodtan beszélhessünk. Kértem a polgármestert, hogy ha a kenyér ügye nem elrendezhető, úgy adjon róla egy papírost, hogy a munkahelyemről intézkedjek. Erre rámütött egy bottal, és azt kiabálta, menjek haza, s ahogy a tanács elé értünk, be akart engem oda cipelni, de a síkos úton megcsúszott, gépiesen belém kapaszkodott, amire a vállamon átvetett esőköpeny reája esett. Mikor nagy nehezen feltápászkodott a földről, dühösen letépte az ingemet és a trikómat, belökdösött a tanácsirodára, hogy adnék róla számot, miért láttam el az ő baját. Nem tartom magam hibásnak, én nem ütöttem. Amikor az őrsparancsnok kiszállt, a polgármester már otthon volt, s én is hazamentem.

Kenyeres munkahelyi jellemzéséből: *Kenyeres János két éve jött munkatelepünkre, áthelyezéssel. Viselkedése kifogástalan, hónapról hónapra teljesíti a tervet, jó minőségű munkát végez, minden tekintetben fegyelmezett munkaerő.*

A belügyminisztérium megyei felügyelősége igazolásából: *Kenyeres János nem szerepel bűnügyi nyilvántartásunkban, büntetlen előéletű.*

A polgármester ügyészségi tanúvallomásából: *Kérdéses nap délutánján a szomszéd faluban tartózkodtam, ahol a villanyművek három szerelőjével futottam össze, akik dolguk végeztével – a hálózatot javították éppen – műhelykocsijukkal beszállítottak a község központjába, úgy 21 óra tájban. Bementem a tanácshoz, ahol a tanácsi ügyeletes tartózkodott, s utasítottam, hogy a szolgálat idején nagyon jól vigyázzon ám, majd távoztam, s meginvitáltam a villanyszerelőket a helyi ivóba, egy pohárra. Összesen 2 (kettő) liter bort fogyasztottunk, ásványvízzel. Jelen volt a lányom is, aki értem jött, hogy együtt menjünk haza. Hogy valójában tettlegesség történt, azt az is bizonyítja, hogy amikor*

odaszóltam az utcán az éjjeliőrnek, hogy miért nem siet a segítségemre, azt válaszolta, hogy ő bizony fél, nehogy ő is megverődjék...

Én csak azután ütöttem a seprűnyéllel, hogy már meg voltam támadva, a tettes pedig semmi szín alatt be nem jött volna a tanács épületébe, hogy tisztázzuk a történteket.

Varró István ügyészségi tanúvallomásából: *Amikor Kenyeres János meghívott a büfében, fogyasztanánk együtt valami bort, ő már ittas állapotban volt, és nagyon zaklatottnak látszott, neheztelt a polgármesterre. Kijelentette, hogy ha őkelme nem csinál rendet a községben, akkor ő majd megteszi helyette... Mialatt az ivóban tartózkodtam, testvéremet, Varró Ignácot egy csöppet se láttam. Az se úgy van, hogy én hívtam volna fel a Kenyeres figyelmét, miszerint a polgármester mégis csak a helyiségben tartózkodik. Mert láttam a tettes állapotát, és inkább hallgattam. Kenyeres pedig egyáltalán nem fejtette ki pontosan, hogyan akarna igazságot tenni.*

Az éjjeliőr ügyészségi tanúvallomásából: *Nem sokkal azután, hogy őrségbe álltam, a kocsma előtt megállt a villanyszerelők műhelykocsija, akik a polgármesterrel együtt bementek az ivóba. Akkor már odabent fogyasztott Kenyeres János és Varró István. Később Kenyeres kilépett a kocsmából, s kérdezte tőlem, én lennék-e a bakter, vagyis az őr. Igen, válaszoltam. Na, bátyám, azt mondja erre, akkor maga ma este ne lásson semmit! Én aztán nem is, fogtam tréfára a dolgot, de meg sötét is volt, és hát valóban nem lehetett látni... Eltelt valamennyi idő. Aztán hallottam azt a zajt, a lármát, de semmit nem láttam pontosan, se azt, hogy Kenyeres ütött volna, és azt se, hogy őt ütötték.*

Az italboltos női személy ügyészségi tanúvallomásából: *Kenyeres János éppen Varró Istvánnal koccintgatott, amikor a polgármester elvtárs megjelent a vendégekkel. Kenyeresék aztán elhagyták az ivót. Ki akartam vinni egy ládányi kiürült üveget, s láttam, hogy Kenyeres az épület mögött ácsorog a sötétben. Kérdeztem az éjjeliőrtől, mit keres ott hátul Kenyeres, mire nekem elmondta: Kenyeres megkérte őt, hogy „ne lásson semmit abból, ami történni fog”. Ezek után én nem mertem hátramenni az üvegekkel... Mikor bezártam az ivót, a polgármester hazafelé indult, s Kenyeres is vele tartott. Én az ellenkező irányban lakom, s amíg hazaértem, egyáltalán nem hallottam semmiféle lármát.*

A polgármester lányának ügyészségi tanúvallomásából: *Láttam azt az embert, hogy mögöttünk lépeget, de azt gondoltam, ő a bakter. Elkísértük a*

villanyszerelőket a műhelykocsiig, s onnan a néptanács felé fordultunk. Ott Kenyeres megszólította az apámat, én ekkor mintegy 5 méternyit előre mentem. Anyám az útmenti panelház ablakából lenézett az útra, én meg felszóltam neki, mindjárt érkezünk. Akkor hallottam meg az apám kiáltását. Ezt kiabálta: „Mit csinálsz, te?!" Odanéztem: édesapám lehajolva, a hátára egy esőköpeny volt terítve, Kenyeres pedig ütlegelte. Majd apa is visszaütött, és elküldött az őrsparancsnok után, aki a mi házunkban lakik. Még sokan jártak az úton, de a sötét miatt nem ismertem fel őket. Apám nem volt ittas állapotban, mert nem szokott nagy mennyiségű italt fogyasztani. Hallottam, amint Varró Ignác rikoltozott: „Jól tetted, hogy megverted, mert nem ád nekünk kenyeret!" Kenyeres mindenesetre ittas volt... Amikor a sárba taposott esőköpenyét fölvettem a földről, azt mondta, nem az övé, de később, mikor hazament, mégiscsak magával vitte.

A polgármester feleségének tanúvallomásából: *Telefonáltam este a lányomnak a szemközti postára, ahol dolgozik, hogy hozza haza a férjemet a kocsmából, ahol városi villanyszerelőkkel tartózkodott. Később a lányom felszólt az útról, hogy jön mindjárt az uram is, csak benézett a tanácshoz, mert annak az udvarán van a mi disznóólunk is...*

Nemsokára aztán szaladt a lányom: ölik az apámat! Leszaladtam az emeletről, a lépcsőházban találomra felkaptam egy falnak támasztott seprűt. A férjem erőst sáros állapotban volt, éppen az éjjeliőrt szólongatta, hogy segítsen már neki, de az azt felelte, hogy fél. Erre a férjem kivette a kezemből a seprűnyelet, és ráhúzott vele Kenyeresre, aki aztán a tanácsirodán leszaggatta magáról inge maradék cafatjait, s lecsapta az íróasztalra, hogy az uram fizetné meg azt neki... A tanácsi ügyeletestől hallottam, hogy amikor ő kiszaladt a zajra, látott két alakot a földön, s az egyikben felismerte a férjemet.

A tanácsi ügyeletes (civilben könyvelő) ügyészségi tanúvallomásából: *22.30-kor bejött a polgármester az irodába, hogy nagyon vigyázzak a szolgálattal, majd távozott. Nemsokára lármát hallottam, azt hittem, hazatérő duhajok randalíroznak. Kérdeztem a baktert, ő se tudott semmit. Majd láttam, hogy a polgármester szólítja befelé Kenyerest, engem meg utasított, telefonáljak az őrsre, de nem sikerült, mert foglalt volt a vonal. Hallottam a Varró Ignác hangját is, nem tudom, honnan került elő. Azt kiabálta, szó szerint: „Hagyják békén azt az embert, mert nem hibás!" Még mondott valamit a kenyérről is, de nem értettem, hogy mit...*

A szembesítési jegyzőkönyvből*: Mivel egyes vallomások állításai között ellentmondásokat tapasztaltunk, elrendeltük az illetők szembesítését.*

1. Az éjjeliőr továbbra is állítja, hogy Kenyeres megszólította őt: ne lásson. A vele szembesített Kenyeres viszont erre nem emlékszik. Arra igen, hogy találkoztak a kocsmaajtó előtt, de hogy beszélgettek is volna, arra nem.

2. A polgármester kitart amellett, hogy Kenyeres lesett őutána, rádobta az esőköpenyt és meg akarta verni. Ő már csak azután ütött, méghozzá csak egyszer, a kenyér ügye pedig már a verés után került szóba. A vele szembesített Kenyeres elismétli korábbi vallomását, fenntartva azt: először a polgármester ütött, méghozzá egy bottal.

3. A polgármester fenntartja, hogy az éjjeliőr, bár tudta, hogy őt éppen verik, nem volt hajlandó a segítségére sietni. A vele szembesített éjjeliőr állítja, hogy nem hallotta a segélykérést, és nem látott semmit, mert közvetlenül nem volt jelen a verekedésnél.

Varró Ignác ügyészségi tanúvallomásából: *Este inni kezdtem a kocsmában, s közben berúgtam, úgy hogy nem emlékszem vissza semmire. Sem arra, hogy ott lettem volna a helyszínen, és arra sem, hogy egyáltalán mondtam-e valamit.*

Kenyeres János ügyészségi nyilatkozatából: *Tudomásul vettem a periratban foglaltakat, nem érzem hibásnak magamat és nincs szándékomban bizonyítékokat felhozni mentségemre.*

Az ügyész vádiratából: *Kenyeres János nem hajlandó beismerni tettét, s fenntartja a saját változatát. Ez azért elfogadhatatlan, mert már az összetűzés előtt hangot adott ellenségeskedésének a polgármesterrel szemben, agresszíven viselkedett, s maga is elismerte, hogy előzetesen nem látott botot a polgármesternél, aki így nem is lehetett a tettlegesség kezdeményezője. Ezennel elrendelem a bírósági eljárás lefolytatását és a tanúk megidézését.*

A börtön igazolásából: *Normális körülmények között átvettük Kenyeres János letartóztatottat a városi milícia szerveitől.*

A bírósági tárgyaláson elhangzott tanúvallomásokból:

Tanácsi ügyeletes: – *Amikor a lármára kiléptem, a polgármester azt mondta, hogy Kenyeres meg akarta őt verni, s ezért be akarja magával hozni a tanácshoz. A vádlotton nem láttam, hogy ittas lett volna.*

A polgármester lánya: – *Láttam, amikor Kenyeres verte az apámat.*

Az italboltos női személy: – *Kenyeres nem tűnt ittasnak azon az estén.*

Varró István: – *Igenis, a vádlott részeg volt.*

Polgármester: – *Az incidens előtt már a nyomomban járkált holmi személyes problémákkal. Községi szinten ugyanis az én feladatom megállapítani, ki jogosult a kenyérre az állami alapból. A Kenyeres felesége téesztagként szerepel, s az előírások értelmében a gazdaságtól kellett hogy gabonát kapjon, amennyiben teljesíti az előírt normát. Amikor úgy adódott, hogy fölös mennyiségű kenyér érkezett a boltba, ő is részesült belőle.*

A bírósági tárgyalás jegyzőkönyvéből: *A tárgyalás során a védelem kérte, hallgatnák ki tanúként a vádlott feleségét a kenyér ügyében, ám az elnök elutasította a kérést, mondván, hogy semmilyen körülmény nem mentheti föl Kenyeres Jánost a tette alól. Az ügyész kérte a bíróságot, vegye tekintetbe a vádlottnak a vizsgálatok idején tanúsított negatív magatartását, makacs és ellenséges viselkedését. Nem szabad elfelejteni, hogy tette társadalmilag különösen veszélyes, ezért példás büntetést érdemel. A védelem hangsúlyozottan rámutatott, hogy a vádat nem igazolják teljes mértékben és egyértelműen a felsorakoztatott bizonyítékok, ügyfele pedig következetesen tagad. Ám ha a bíróság mindezek dacára vétkesnek találja Kenyeres Jánost, úgy szabjon ki rá minimális büntetést, s lehetőleg javítómunkára küldjék, mert büntetlen előéletű, s a munkahelyi viselkedése is kifogástalan. Meggyőződéssel vallja, hogy védence tettében igen kis szerepe volt a szándékosságnak, inkább a véletlenek szerencsétlen összejátszásáról lehet szó. A vádlottnak nincs mit hozzáfűznie az elhangzottakhoz, tagadja, hogy vétkes lenne, s azon a véleményen van, hogy legyen, aminek lennie kell.*

A fellebbezési kérésből: *Az incidens nem úgy történt, ahogy az a bírósági tárgyaláson kidomborodott. A verés tényét és körülményeit – a felperesen és a vádlotton kívül – csak az előbbi lánya és felesége tanúsították. Ám ha ezek dacára sem hajlandók törölni a büntetést, úgy legalább annak tartamát csökkentsék, hiszen az alsó határként szereplő hat hónaptól a felső határként megjelölt öt esztendőig igen széles a skála.*

A megyei törvényszék fellebbezési tárgyalásának jegyzőkönyvéből: A védelem arra hivatkozik, hogy a bizonyítékok nem eléggé nyilvánvalók, bár tagadhatatlanul együtt vannak a hatósági közeg tettleges megsértésének összes elemei. Ám vegyék figyelembe, hogy a vádlott jó magaviseletű, büntetlen előéletű. Az ügyész véleménye szerint mind a nyomozati szerv, mind a bíróság helyesen ragadta meg az ügy lényegét, s vonta le a kellő következtetéseket. Az a tény, hogy vádlott nem ismeri el tetteit, még nem ok arra, hogy azokat meg nem történtté lehessen tenni. A tárgyalás eredményeként, tekintettel Kenyeres János önbíráskodásának különösen veszélyes voltára, a korábbi ítéletet megerősítik.

A legfelsőbb ügyészség visszaigazolási iktatónyugtájából: Mellékelten visszajuttatjuk K.J. ... számú ügycsomóját, amely ... lapot számlál, azon oknál fogva, hogy tüzetes átvizsgálása után tovább már nincs rá szükségünk...

Egy év után

Kenyeresné a számára sorscsapással felérő ítélet óta igyekszik becsülettel helytállni mint családfenntartó, anya és meny. Bármilyen munkát elvállal, éppen csak a család ellátása lehetőleg ne sínyledje meg férje távollétét.

Emellett kitartóan talpal K. J. igazságának ügyében, s ha kell, akár az ország túlsó sarkába is elutazik, ahol kopogtat és érvel, vizsgálnák felül, hogy mi történt azon az éjszakán, s ha teljesen nem is lehet tisztára mosni az emberét, legalább büntetésén enyhítsenek, a család érdekében.

Vizsgálatokban pedig nincs hiány.

A periraton messziről látszik, hány és hány kézen ment keresztül, s minden egyes esetben alaposan átforgatták, tanulmányozták, mérlegelték.

– Az eset mindenkinek szóló tanulsága az, hogy ügyes-bajos dolgaink intézésére létezik a demokratikus, törvényes intézményi keret, s ne a kocsma tájékán próbáljuk megoldani azokat – hangsúlyozza az ügyben járatos nyomozóügyész, amikor felkeresem. – Igaz, vannak itt-ott homályos részletek is, de ezek mit sem változtatnak a tanulságon. Az incidensre nem került volna sor, ha Kenyeres törvényes úton, a tanácson keresztül érvényesíti állampolgári jogait, és nem akar sajátkezűleg rendet teremteni. Ha egy ilyen bűntettben elnéző a törvény, akkor mi a biztosíték arra, hogy holnap a hatósági közegek különböző cselekedeteire nem indulat szülte, önfejű tettlegességgel próbálnak válaszolni az emberek?... Sajnos, az öntudattal bajok vannak. Bevallom, nekem is elég sűrűn megdobálják kővel a lakásom ablakát. Mondtam is a feleségemnek, hogy őt,

mint tanárnőt, iskolakezdéskor, majd március nyolcadikán és tanévzáráskor mindenképpen elhalmozzák virággal, én ilyesmit nem várhatok el senkitől... Semmi bajom Kenyeressel, de az alkalmazott módszerét mélységesen helytelenítem...

Nagyjából így vélekedett egy év eltelte után a helyi boltos is, aki elmondta, valahányszor Kenyeres megivott néhány pohárral, kötekedő, hangoskodó emberré vált. Különben, ami a kenyeret illeti, nem csak az ő családja volt hasonló helyzetben, viszont rajta kívül senki se próbálkozott az éjszakai ügyintézés eme formájával...

A helyi fogyasztási szövetkezet vezetője, különben Kenyeres közeli rokona, elmondja: italgőzös állapotban őt is próbálta már fenyegetni, de idejekorán sikerült leültetni.

– A polgármester ott tévedett – magyarázta a megyei pártbizottság aktivistája, akit az ügy felülvizsgálatával megbíztak –, hogy nem tájékoztatta idejében a történtekről a megyét. Hiszen ő nem egyszerű magánszemély, hogy csak úgy pereskedjék, hanem választott káder, párttitkár is, aktivista...

A polgármester elém teszi magánindítványának és a megyei bizottság felkérésére írt tájékoztatóinak másolatait.

– Ennél többet nem tudok mondani... Sajnálom az egészet, mint a kutya... De ha tudom, mi készülődik ellenem, bizony, nem kapnak el egykönnyen... A családot nagyon sajnálom, s Kenyeressel akár holnap is kezet fogok, ha hazaengednék, mert nem haragszom rá. Azóta viszont még az ivó közelébe se nézek, s ha valaki ittasan állít be a tanácshoz, hogy ügyét intézze nálam, szigorúan küldöm is haza, s csak akkor jöjön vissza, ha kialudta a mámorát. Nincs többé szükségem ilyen cirkuszra! Annyian jöttek s vizsgálták már ezt a dolgot, nem tudom, mit lehet még találni benne...

Töprengek magam is: milyen további tanulságot szűrhetnék még le azon kívül, ami az üggyel való ismerkedésem során elhangzott...

Talán itt a helye még három utóiratnak:

1. utóirat. *– Nem igaz, hogy a férjem részeges, ahogy be akarták állítani – mondja Kenyeresné –, meg hogy rosszul bánik velünk. Tessék belegondolni, mielőtt elzárták volna, a napi kőműves munka után elszegődtek lakókat költöztetni, mert hívták őket mindenhova az építőtelepről. Az a kis plusz is jól fogott... De milyen az ember? A háziak ilyenkor megkínálták egy kis áldomással, azt illett felhajtani. Az egész napi fáradozás után, éhgyomorra az olyan, hogy az emberen gyorsan kiüt, mintha tényleg ittas lenne. Pedig csak fáradt... Így járt az*

én uram is, de nem volt ő olyan, csak ráfogták... Meg aztán, korábban verték már meg a polgármestert, jóval erősebben is, s azért nem lett semmi baj. Miért pont Jánosnak akarta megmutatni?

2. utóirat. – *Nem azért mondom, mert most elfogyasztottam önnel együtt egy pohár bort – hangsúlyozta búcsúzás előtt a polgármester –, de Kenyeres nem becsülte meg magát, pedig az elején itt tölthette a büntetését a közelben, aztán mind üzengetett nekem haza, hogy csak szabaduljon, mert így elrendez, meg úgy... Na hadd el, hát ne üzengess te nekem, át is helyezték jó messzire, a Deltába, nádat vágni, üljön csak ott, ahol a helye van... Ha neki többet ér a nyakassága... Pedig igazán, mondom magának, hogy csak annyi kellett volna, hogy másnap, amikor hívattam a tanácsra, azt mondja: né, hát hibáztam, de bocsásson meg. Én meg azonnal visszavonom az ügyészségről az indítványt, s ezzel el van boronálva. Elvégre nem pusztultam belé abba az ütésbe...*

3. utóirat. *Az utólagos ellenőrzések mindegyike igazolta, hogy amióta Kenyeres Jánost a tettéért elítélték, családja pontosan hozzájut az üzletből a kenyérhez és az alapvető élelmiszerekhez...*

Ennyi a riport.

Az akkori körülményekhez képest, állítom, meglehetősen messze elment az „igazság” feltárásában. A dolgot bonyolította, hogy nem két akármilyen ember kapott hajba, hiszen egyikük az akkori rendszer választott-kinevezett helyi letéteményese, másikuk viszont csak egy elégedetlen egyszerű állampolgár... Maga az a dolog is szokatlan volt, hogy egyáltalán, egy ilyen esetről kimerítő részletességgel tehettem említést. Igaz, amikor a megyei pártbizottságon az ügy háttere iránt érdeklődtem, mindvégig éreztem az illetékesek hanghordozásán, hogy polgármester ide vagy oda, nem tartják nagyra az illető falu első emberét. Gondoltam magamban: nem csodálnám, ha pár hónap múlva megválnának tőle.

Szimatom nem csalt: látogatásom után a polgármestert hamarosan leváltották. Amiben nagy szerepe lehetett annak is, hogy – magyar nemzetiségű volt. Annak idején a pártvezetést, akár egy-egy község szintjén is, már nem igen bízták a kisebbségiekre. Emberünk ritka kivétel volt, mert kellett a kirakatba néhány báb, de mindig örömmel fogadták, ha e bábok közül egyik-másik hírbe keveredett: mindjárt megvolt a természetes ok ahhoz, hogy megváljanak tőle. És senki sem mondhatott semmit. Elvégre „igazságtevés” történt...

Hány ilyen eset van az életben, amikor az ember ártatlanságát próbálná bizonyítani, megvan az eseményekre a maga verziója, de csak azt tudja mondani: Isten rá a tanúm...

Kenyeresék afférjának, rajtuk kívül csak a Fennvaló az egyetlen tanúja. És Ő nem szólt közbe. Nem tett vallomást egyik mellett sem.

(Szorongok, borongok: még hányan vagyunk, akik csak Istent hívhatjuk tanúként tetteink, szándékaink tisztaságát illetően? És ugyan, mit ér ez az igazolás, amikor a világ nem a becsületszóra kíváncsi, hanem a tettekre?)

*

Lassan hányingerem van a híradóktól, különösen szombat este, de már a pénteket is nyugodtan odaszámíthatjuk, amikor egész nap gyakorlatilag szinte semmi sem történik, az újságírói mesterkedéseket és csalafintaságokat leszámítva, hogy valamilyen provokációval, mendemondával valahogy felcsiholják a politikusok közötti személyi ellenszenveket – ahol nincsenek, ott maguk idézzenek elő –, nehogy egy nap is elteljen az áldott sajtóbotrány nélkül.

Ez már, sajnos, nem az én világom. Immár szinte bizonyos, hogy az általam kedvelt és elképzelt sajtó fölött végérvényesen összecsaptak a hullámok: a jó értelemben vett konzervativizmus immár nem kell a kutyának sem, hiszen az nem elég piacos, nem harsány, nem magamutogató, nem ígérgető, nem kacsint össze az olvasóval, nem primitív, nem szőrösszívű, nem tartalmatlanul kopogó, nem...

De milyen?

Hát ez az, épp ez a sajnos, hogy az életemben mindig az volt a meghatározó, ha valamivel szemben állva fogalmazhattam meg az álláspontomat. Kevésbé a saját értékrend, az eszmévé nemesített meggyőződés. A környező világhoz igazodva éltem, vele együtt vagy vele szemben cselekedtem. Alakítani kívántam a világot (könnyen elhitették velünk, mert miért ne hittük volna el? annyira jól hangzott e misszió!), de végül is, be kell látnom, inkább ő volt az, akinek sikerült alakítania engem, amin ma már egyáltalán nem csodálkozom, belenyugszom, ez az élet rendje, de azért valahol bánt, hogy mindaz, amivel indítottak bennünket, s amivel Ady is kecsegtetett, mármint hogy „mi vagyunk az élet fiai, a küzdelemre fölkent daliák...”, csupán a naiv lelkesültség és az önszuggesztió világát jelenti, szemben a valósággal, mely örökös szamárfület mutat neki...

Kenyeres históriáját felidézve, mintha kissé el is tévelyedtem volna az eddig követett úttól, pedig pontosan tudom, hogy amit ezzel kapcsolatban eléadtam, legalább olyan szorosan kötődik a sorsomhoz, mintha unos-untalan egyes szám első személyben fogalmaztam volna.

Bevallom: akkor titokban attól féltem, hogy bár névtelenül adtam elő Kenyeres történetét, valaki fogást talál a riporton, és akkor egyetlen mozdulattal felfeslik a szándék valódi szövete. Szerencsére, nem történt meg. Amit annak tulajdonítottam, hogy sikerült jól elvarrni a szálakat.

Ma ezt egy fokkal prózaibban látom: azt hiszem, az írás csakis olyan olvasókhoz jutott el, akik igazságérzetébe beleillett az a szemlélet, amellyel egy igazságtalanságot megközelítettem; ezért nem is vetett kellemetlen hullámokat.

Nem így egy másik, 1980-as eset, mely majdnem az állásomba került.

(Mielőtt elmondanám, előbb jól kinevetem magam, annak az embernek a kajánságával, aki tudja, hogy az őt ért kisebb-nagyobb tragédiák, fenyegetettségek, büntetések és vezeklések távolról sincsenek arányban a tettek valóságos méreteivel. Nem egyszer történt meg, hogy az ember olyan ügy miatt vált egyik percről a másikra üldözötté, potenciális szembenállóvá, „ellenzékivé”, ami másutt az élet normális menetét jelentette.)

A jelenből szemlélve enyhén nevetséges, hogy ekkora kockázatról beszélek, hiszen amikor a dolgok történtek, jól tudtam: nem eszik olyan forrón a kását. Ha nem szívóskodom, és hagyom a dolgokat a maguk logikája és természete szerint alakulni – gondoltam –, talán kikerülhetek a kutyaszorítóból.

Pedig mindvégig szédítő szakadék peremén jártam, könnyen a mélybe szédülhettem volna, de mert türelmesen, óvatosan kivártam, és nem én voltam az, aki elmozdult, hanem hagytam, hogy a helyzet alakuljon, végül túléltem ezt is.

Az ügy valódi súlyáról soha nem beszéltem otthon: a nyugtalanító, lezáratlan rossz híreket, ha rajtam múlott, rendszerint nem kötöttem a család orrára, ismervén feleségem enyhén pánikos, mindenütt bajt látó lelki beállítódását. A harcot amúgy is magamnak kellett megvívnom a bizonytalannal, végtére én hívtam ki magam ellen a sorsot, s a család semmilyen esetleges gesztusa nem segíthetett volna rajtam, ha a fejlemények kedvezőtlen irányba fordulnak. Abban reménykedtem, hogy még mielőtt megijesztenék valakit, sikerül kimásznom a csávából.

Gondjaimat általában magányosan szorongva, töprengve éltem és vészeltem át, éjszakai felriadásokkal, hajnali ébredésekkel, pillanatnyilag feszültségoldó italos lazítással, ami után – a lélekgyógyászok nem ámítanak! – az ember legtöbbször még mélyebbre süllyed, ördögi körbe zárva saját magát.

Az Ifjúmunkásnál töltött utolsó év – 1979 – ötlik fel tehát emlékezetemben, amikor egy vidéki újságíró kolléga nem mindennapi esetről számolt be a lapnak, mi pedig, a régi ismeretség és kollegialitás okán, jóhiszeműen helyet adtunk írásának.

(Mint később kiderült, az esetet hasonló hangnemben tálalta a helyi lap is, ahol a kolléga dolgozott; illetve az is, hogy a történtekben nem a legkellemesebben érintett egyik főszereplő „véletlenül" nem más, mint tanár testvére...)

Az általa előadott történet dióhéjban: egy kilencedikes – a középiskolában első évfolyamos – tanuló úgymond kegyetlenül megverte tanárát, több napon át gyógyuló sérüléseket okozva neki. A tanár több éve vezette az iskolai tánccsoportot, amely szép hírnévre tett szert, s számos vidéki, falusi kiszállás réven sikert sikerre halmozott. Az eset idején is faluhelyen jártak, amikor néhány fegyelmezetlen kamasz a csoportból összebeszélt, betértek a községi kocsmába, felhajtottak egy-két pohárral, s amikor az előadás kezdete előtt a vezető tanár látta, milyen állapotban vannak, a hangadót lezavarta a színpadról. Az megmakacsolta magát, s amikor a tanár kifelé tartott a pódiumról, utána ment és az egész csoport s a nézősereg szeme láttára – leütötte...

Ez a verzió jelent meg az ügyről az Ifjúmunkás hasábjain, s pár nap múlva felháborodott visszhangok érkeztek a kisvárosból, szerintük a dolgok nem éppen úgy állnak, ahogy azt mi bemutattuk. Ráadásul az ifjúsági szervezet megyei bizottságának vezetője is határozottan kifogásolta az eset ilyetén tálalását.

Jónak láttunk azonnali helyszíni kivizsgálásra vállalkozni.

Legszívesebben magam utaztam volna oda utána nézni az ügynek, hiszen jól ismertem a városkát, a vezető embereket, de utánagondolva, talán ez lett volna a legnagyobb hátrányom is. Meg aztán nagyon megnehezteltem arra az újságíróra, aki jóhiszeműségünkkel visszaélve beleugratott az elhamarkodott közlésbe. Korábban jópofa, belevaló székely embernek tartottam, meg sem fordult a fejemben, hogy igazságkeresés ürügyén, tulajdonképpen anélkül, hogy valaki is támadta volna a lapunkban, a saját bátyja fogadatlan prókátora lesz. Nem közvetlenül, persze, hiszen egy kezdő firkászt tett oda, megfogalmazni a dörgedelmet, viszont ajánló sorok kíséretében, kollegiális viszonyunkra apellálva, kérte, támogassuk a cikk közlését. Ráadásul akkor még azt sem tudtuk, mert elhallgatta, hogy a történetben szereplő tanár éppenséggel a bátyja. Haragomdühöm még csak tovább nőtt, amikor a megyei ifjúsági szervezet első titkára bizalmasan figyelmeztetett: senkinek nem tettünk jó szolgálatot azzal, hogy egyoldalúan elítéltük a diákot, kikiáltván elvetemült gazembernek, akit most amúgy is mindenki kiátkoz, és valószínűleg repülni fog a megye valamennyi iskolájából, pár évvel az érettségi előtt ott áll, derékba tört iskolai karrierrel. Elmondta még – bár előtte hangsúlyozta, hogy csak magánhasználatra, bizal-

masan teszi –, hogy jól ismeri a gyerek családját, magát a gyereket is, kizárt dolog, hogy saját kezdeményezésre tette volna, amit elkövetett, minden valószínűség szerint provokálták...

Akkor határoztuk el, hogy felgöngyölítjük a szálat.

Fiatal gyakornokunkat küldtem el azzal a megbízatással, hogy ha kell, akár egy hétig is időzzön el a kisvárosban – tanulgatta nálunk a szakmát, belefért az idejébe, megtehette –, s lehetőleg álljon szóba mindenkivel, akinek köze lehet a történethez...

A fiatal kollégának amolyan képességvizsgául is szántam a feladatot, arra gondolván, hogy amennyiben helytáll és nem hagyja magát túl könnyen leseperni a porondról, akkor megérdemli, hogy komolyan szóba álljunk vele. Biztattam, szerezzen be minél több bizonyítékot, vallomást, nyilatkozatot, véleményt, szemtanúktól, diákoktól, tanároktól, munkahelyi kollégáktól, jegyezze le azokat minél kimerítőbben, hogy visszatérve, pontosan el tudjon igazítani valamennyiünket a szerkesztőségben, mintha mi magunk végeztük volna a kivizsgálást.

Izgatottan vártam visszatértét.

Kiülte a kiszállásra előírt hetet – és lógó orral állított be. Elmondta, az utolsó percig azt hitte, úgy búcsúzik el a városkától, hogy sikerül tiszta vizet öntenie a pohárba. De egyelőre a poharat sem nagyon találja...

Zaklatott, zavaros előadásmódját félbeszakítva erélyesen rászóltam: ne ködösítsen, ne pánikoljon be, huszonnégy kerek órája van arra, hogy rendszerezve, adatolva eléadja: mit tudunk, mit nem tudunk, mi a kérdéses, mi a pletyka... Győzködésemben azzal érveltem, hogy elvégre, filozófia szakot végzett, ahol hivatalból is tanították a logikus gondolkodást, a szellemi cselekvés megtervezését, ráadásul kiváló tanulmányi eredményei voltak, semmilyen alapja nincs tehát kisasszonykodásának...

Másnap délután, mikor már mindenki hazament, s remélhettük, hogy senki se zavarja meg beszélgetésünket, leültünk az irodámban és hagytam, hogy elejétől a végéig felolvassa, amit hevenyészett macskakaparással lejegyzett a füzetébe. Két vaskos noteszt írt tele, sokszor lényegtelen apróságokkal megtűzdelve, de ahogy belemelegedett az előadásba, úgy éreztem magam mind közelebb a helyzethez, amelyből az tetszett ki, hogy újonc kollégám úgy forgott benne, gyanútlanul, ahogy csak pörgették. A vallomások többek voltak, mint ellentmondók. De ha egymás mellé illesztettük valamennyit, akkor, ha halványan is, kirajzolódott az a közös, alapvető részleteiben megegyező kép, amit lehetett ugyan erre vagy arra színezni, de elvitatni nem.

A vizsgálat egyik fő sugallata szerint a diáktanúkat megfélemlítették. Az elején még meséltek, nyilatkozgattak, később viszont rendre visszavonták korábbi vallomásukat. Az volt a feneség az egészben, hogy a történtek után tulajdonképpen mindkét fél, tanár és tanítványa is megpróbált fátylat borítani az incidensre. A maga módján mind a kettő ráébredt arra, hogy amit tett, túlment egy olyan határon, amit pedig nem lett volna szabad megengedni. A fiút legalább úgy mardosta a lelkiismeret, amiért – szerinte – visszaütött, akár a tanárt. A békülés felé az első lépést a fiú apja tette meg: felkereste a tanárt és kérte, bocsásson meg a fiának.

Tulajdonképpen a tanár ettől a perctől kezdve vált vádlóvá, hajthatatlanná, ekkor kezdődött részéről a bizonyítékok beszerzése, a hangulatkeltés a fiú ellen; amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az meghunyászkodik.

De a meghunyászkodás nem váltott át behódolásba. És ez lett a tanár veszte...

A hosszúra nyúlt, vallomásos délutánt követően egy héten át fogalmazgattuk, farigcsáltuk kettesben a riportot, nagy élvezettel és szakmai elégtétellel ízlelgetve a kétértelmű sejtetéseket, vágtuk össze az egymásnak feszülő tanúvallomásokat, majd mikor elkészült a kézirat, jóváhagyásra felterjesztettük a KISZ Központi Bizottságához. Ott természetesen felhívták a kérdéses megyei titkárt, de mert annak véleménymondása után sem tudtak egyértelműen dönteni, a párt sajtóosztályához fordultak, ahonnan azt a (szintén kibúvó) választ kaptuk, foglalkozzon a lap „egészségesebb, értelmesebb” dolgokkal. Mindenki elhiszi, hogy ez így történt, és így az igazság, meg úgy az igazság, de itt a tanári tekintély forog kockán általában, amennyiben egy ilyen anyag megjelenik. Azt pedig nem ajánlatos kikezdeni...

És mit sem ért az az érvünk, hogy hiszen az esetről már írtunk, egészen más megvilágításban, ez a riport csupán kiegészítené, helyre billentené az ott lefestett egyoldalú képet...

A riportot kénytelen-kelletlen elfektettük, a jegyzetfüzetek nálam maradtak, majd pár hónap múlva, az év őszén végleg megváltam az Ifjúmunkástól. Ahogy az idő telt, olykor még elővettem az iratcsomót, töprengtem, miként lehetne átlényegíteni az eset tanulságait úgy, hogy az emberek elgondolkozzanak azon: mi ér többet, igazságot szolgáltatni annak, akit ártatlanul befeketítenek, vagy körömszakadtáig védeni egy olyan embert, aki amúgy hasznos, sok pozitív vonással megáldott, de egy kritikus helyzetben elhagyta az embersége.

Formálgattam magamban a történetet, a sztorit, s egyszer csak papírra vetettem a Közlekedő edények c. cikkemet. A szöveget új lapomnak, az Előrének szántam. Főszerkesztőm volt annyira dörzsölt, hogy egyből kiérezze belőle a probléma kényességét, és bár valamennyi, helységre és személyre szóló

utalás hiányzott az írásból, elegánsan visszaadta azzal, hogy a belátásomra bízza, mihez kezdek vele.

Kis töprengés után a szöveget levittem A Hét c. hetilaphoz. Nagyon gyorsan leközölték. Amikor kézbe vettem a kinyomtatott szöveget, kimondhatatlan elégtételt éreztem. Régen nem örültem úgy közlésnek, mint akkor. Valami teljesült a szándékaimból, amit korábban hiába próbáltam elérni...

Közlekedő edények

Megjelent A Hét c. bukaresti hetilap 1980. október 10-i számában, a Nevelés rovatban.

Álmos délelőttre emlékszem, amint az iskolai fizikum lépcsőzetesen emelkedő padjaiban szorongtunk. A hosszú kísérletező asztal mögött kék köpenyes, szigorú fizika tanárunk sürgött-forgott, felírta a táblára az új lecke címét, majd rámutatott két, egymásba futó üvegcsőre – pirosra festett folyadékot töltött belé –, s magyarázni kezdte az elvet: a közlekedő edényekben lévő folyadék szintjei minden körülmények között igyekeznek kiegyenlítődni...

Majd egy szökőkutat rajzolt, mi pedig a fizikai törvényszerűség mibenlétét hallgatva arról ábrándoztunk, milyen jót fürödhetnénk a zuhanyként alázáporozó szivárványos vízpermet alatt. De az igazi lecke csak ezután kezdődött: tanárunk szemünk láttára bizonyította be, hogy ha az egyik csőben – „edényben" – növeljük a nyomást, akkor az a másikban arányosan emeli a folyadékszint magasságát. Vagyis, hiába nyomnánk le a folyadékot erőnek erejével az egyik csőben, az nem préselődik össze, mert a másik csőben ravaszul magasabbra szökik.

Távolról sem álmodtam volna, hogy ama évtizedekbe vesző, hajdani fizikalecke tanulsága egyszer még szökőkútként tör fel bennem.

1.

Egyik középiskolánk fiatal tanáránál – kilencedikesek osztályfőnöke – egy tavaszi vasárnap reggelen váratlanul megcsörren a telefon. Kétségbeesett mama zokog: tegnap este, órák után, nem jött haza a lányuk! Egész éjjel le nem hunyták a szemüket, a férjével azt se tudják, mire gondoljanak...

A tanár megdöbben, s azt tanácsolja, várjanak még egy keveset, esetleg tudakozódjanak a rendőrségen, a mentőknél.

Ő maga eközben sorra tárcsázza telefonon elérhető tanítványait. Igen, velük volt a suliban, nem vettek észre semmi különöset rajta. A tanár mind komolyabban aggódik: ügyes, talpraesett lánynak ismeri tanítványát, az osztály ifjúsági szervezetének pénztárosa... Szökés? Ugyan... Baleset?

Izgatottan, kapkodva telik el vasárnap délelőttje.

A tanár késő délutánig őrzi a készüléket, mely makacsul hallgat. Már-már hajlandó azt hinni, csak álmodta a hajnali beszélgetést. Este már nem bírja tovább türelemmel, felcsöngeti a szülőket. A mama válaszol, de azonnal át is adja férjének a kagylót, mert úgymond „robban szét a feje". Az érdes férfihang dohogva közli: lányuk a délelőtt folyamán felhívta őket, közölvén, hogy férjhez megy egy város környéki parasztfiúhoz. Mire ő, az apa erre megmondta neki, hogy akkor nincs mit keresnie a szülői házban.

– Képzelje – háborgott a tanárnak –, még ahhoz is volt képe, hogy szinte a nyakunkra hozza annak a surmónak a szüleit! Kész, végeztem, ezt az ügyet lezártuk – dohogta, mintha mostanig ő tett volna szívességet a tanárnak, és választ se várva, letette a kagylót.

Nehezen virradt meg a hétfő reggel. Éjszakai hánykolódása közben a tanár mindegyre azt latolgatta magában, miként álljon majd az osztály elé. Mit mond a srácoknak a lányról, amikor ő is csak annyit tud, mint amennyit másoktól hallott? Lehet-e egy ilyen ügyben, látatlanban, saját meggyőződés nélkül ítélkezni? Hát még érzékeny kamaszok előtt...

Hajnal felé már derengett, hogy csak egyetlen választása maradt: fel kell ülnie a távolsági járatra, s kiutazni ahhoz a családhoz, ahol a lány már állítólag bekötött fővel néz a jövő elébe. Kábán baktatott végig a nyílegyenes falusi utcán. Az alacsony, kuporogni látszó falusi házban a tanítványa sírva fogadta...

Szomorú történet bontakozott ki az el-elcsukló, időként hangos zokogásba fúló szóáradatból.

Az apja évek óta veri őt. Nadrágszíjjal. Ha öt percet késik otthonról, már csattan a pofon. A rúgás. Az ütlegelés. A nekivadult ember ilyenkor elmondja mindennek, s üti, ahol éri... Most is csupa kék folt, itt és itt... Meg itt is...

A fiút az iskolában ismerte meg. Szobafestő. Az iskolát tatarozták, ott dolgozott heteken át. Megkedvelték egymást, beszélgettek. Néha elkísérte őt a villamosmegállóig.

Szombaton nem akarózott jönni a villamosnak. Tíz perc, húsz perc, sehol semmi. Sejtette, odahaza mi következne emiatt. Visszasomfordált az iskolába, s kérte a még dolgozó fiút: vigye haza magával, mert ő nem mer az apja elé állni.

A fiú egyszerű szülei kedvesen, megértően fogadták. Ő is szereti a fiút, ez az első szerelem az életében. Nincs miért hazamennie.

A tanár bármennyire is együttérzett tanítványával, egyre az órájára tekintett: nem akart elkésni az iskolából. Nem tudta eldönteni, mi legyen a lánnyal. Még csak kilencedikes. Szinte gyerek. Legalább a tizediket el kellene végeznie. De hogyan álljon az osztálytársak elé? Otthon amúgy is kitagadták. Házasodjék össze a fiúval? De hogyan lesz tovább?

Visszaúton mindenféle meggyőző hazugságon törte a fejét. Nem azon töprengett, hogy egyáltalán miért kell hazudnia, hanem hogy a következő hetekre, néhány hónapra még valahogy megóvhassa osztálya addigi, viszonylag egészséges hangulatát. Hogy ne szolgáltassa ki ártatlanul bajba jutott tanítványát a kamasztársak ösztönös kegyetlenségének.

Mire aztán szembenézhetett osztályával, a gyerekek valami érthetetlenül titkos, ám hihetetlenül fürgén működő hírcsatornák révén már mindent tudtak. Egy szót se szóltak, csak várták a magyarázatot.

A tanár, szerencséjére, megérezte, hogy itt most nem a lányról van szó: ő maga áll kegyetlen vizsga előtt. Ha akár egyetlen hamis szót is eldadog, az osztály egy emberként fordul el tőle.

Nehezen préselte ki magából a teljes igazságot. Tudta: ezzel hátat fordít minden hagyományos pedagógiai kánonnak. Cserében viszont láthatta, miként szegeződnek rá a tiszta tekintetek, és gyúl ki bennük sorra, őszinteségéért válaszul, a ragaszkodás.

A lány a tizediket már más környezetben, esti iskolában járja. Most gyereket vár. Gyerekfővel készül az asszonysorsra – menedékül választott, szintén tizenéves férje oldalán.

2.

Más városban, más középiskolában egy kilencedikes tanuló „kegyetlenül megverte tanárát, több napon át gyógyuló sérüléseket okozva neki”– szállt a fürge röptű szenzáció.

A történtekről legelőször a pórul járt tanár igyekezett beszámolni, minden illetékes helyen: igazgatóságon, tanfelügyelőségen, helyi szerveknél. Tehette. Zsebében pecsétes orvosi bizonylat, miszerint a tettlegességből kifolyólag agyrázkódást szenvedett, s lám, a fiúnak semmi baja, ráadásul nyegle hősként járkel az iskolában!

A tanár által előadott történet, dióhéjban: több éve vezeti az iskolai tánccsoportot, amely szép hírnévre tett szert, s számos falusi kiszállás révén halmozott sikert sikerre. Most is faluhelyen jártak, s nem is lett volna semmi baj, ha néhány fegyelmezetlen kamasz össze nem beszél, betértek a községi kocsmába, felhajtottak egy-egy pohárral, s amikor az előadás megkezdése előtt ő, a vezetőjük látta, hogy milyen állapotban vannak, a hangadót lezavarta a színpadról. Ám a fiú megmakacsolta magát. S amikor a tanár kifelé igyekezett a színpadról, utána ment és – leütötte! Az egész csoport és a nézősereg szemeláttára.

A hallottak alapján már senki sem hatódott meg attól, hogy a fiú amúgy osztálya legjobb tanulói közé tartozik, és hogy édesapja az iskola szülői bizottságának tagja. Az iskolai szabályzat – joggal! – drákói büntetést ír elő annak a tanulónak, aki tanárával szemben tettlegesen lép fel, még abban az esetben is, ha történetesen jogos igazságának próbálna önhatalmúlag érvényt szerezni.

Az ügy viharos hullámokat vetett, s menten akadt riporter is, aki a helyi lapban elrettentő példaként szellőztette meg ország-világ előtt a fiú elvetemült tettét, fejére olvasva társai egyöntetűen „elítélő véleményét". Majd másutt is írtak az incidensről, hasonló hangnemben – úgy, ahogy a nyilvánvalóan gátlástalan, életünk mindennapi biztonságát és egészséges közérzetét mételyező huligántempókhoz illik viszonyulni.

Nagy megdöbbenéssel hallottam később, hogy az illető megyei KISZ-bizottság vezetősége távolról sem osztotta a hivatalos közhangulat révén, s ezzel együtt a sajtóban lefestett helyzetképet, nem hagyta jóvá a fiú kizárását az ifjúsági szervezetből, akit a tanügyi szabályok paragrafusai alapján időközben eltávolítottak az iskolából. Maga az első titkár fogalmazott így:

– A valóságot elferdítették. Az ügyben a tanár legalább olyan hibás, ha nem hibásabb, mint a fiú. Együtt ivott a tanulókkal. Nem először teszi. Azt ette meg, amit főzött. Sem pedagógiailag, sem erkölcsileg nem méltányos az a mód, ahogy az ügyet kivizsgálták és egyoldalúan ítélkeztek...

Ilyen témára melyik újságíró nem harapna rá?

Fiatal, gyakornok kollégám vállalta magára: utánanéz, honnan ered ennyi ellentmondás?

3.

Első útja a fiúhoz vezetett. Más városban, más iskolában bukkant rá. Kiderült, hogy az eredeti büntetést, miszerint az ország összes iskoláiból kitiltják, időközben környezetcserére enyhítették. Mostani osztályfőnöke tudott a

botrányról, mégis fenntartás nélkül befogadta a srácot, s nem csalatkozott. Nyílt, becsületes tanulót ismert meg benne, aki egészséges gondolkodásával cselekvésre serkentette társait. Nem csoda, ha alulról jövő javaslat folytán, egyhangúan osztálybizalmivá választották. Viselt dolgairól egyetlen szó se esett, tanára is mélyen hallgatott, nehogy igaztalanul árnyék boruljon a fiú fölé, hiszen mindketten nehéz életvizsga előtt álltak, s a történtek után többszörösen is bizonyítaniuk kellett.

A fiú bánta tettét, s ezt nyomban meg is vallotta a riporternek. Ám azt se hallgatta el, hogy a történtek beállításában szerinte sok a hamisság. Szó se róla, felhajtottak egy pohárkával, de nem csak egy páran, hanem mindannyian, a tanárral az élen, a községi kultúrotthon-igazgató vendégszeretetének jóvoltából. Azután felsorakoztak a színpadon. A tanár ráripakodott, hogy nem áll a helyén. Ő visszaszólt, hogy – de biza igen! A tanár erre dühöngve letaszigálta a pódium hátsó lépcsőjén, még bele is rúgott. És ekkor ő visszaütött. Nem kellett volna... De elöntötte az indulat. Az esetet, mely a kulisszák mögött történt, csak a leghátsó sorban állók látták. Az agyrázkódás? Másnap a tanár vidáman autózott a városban, többen is látták. Csak két nap múltán feküdt be a kórházba. A fiú szeretett volna bocsánatot kérni tőle, de a tanár nem volt hajlandó szóba állni vele.

A riporter ezután a fiú szüleinél kopogtatott. A középkorú, nyílt tekintetű férfi csöndes, szomorú hangon idézi fel azokat a hónapokat. Maga se érti, mi történt valójában.

Emlékszik, akkor este a fia feldúltan, szakadt ruhában állított haza. Hosszas hallgatás után mindent kitálalt az apjának, aki másnap rögtön az iskolába sietett, hogy tárgyaljon a tanárral, az igazgatóval, miszerint a család nem tesz panaszt a gyermek bántalmazásáért, lévén a gyermek is hibás. Ugyanakkor kérte, a tanár is tekintsen el a történtektől. Mert bármennyire súlyos az eset, az ő fia végül is csak visszaütött.

Az apa nagyon meglepődött, amikor kiderült, hogy a tanár őelőtte senkinek sem jelentette az esetet. Ezek szerint ő, az apa volt az, aki kiadta a saját fiát! S mire ment vele? A tanár persze megijedt, menten bevonult a kórházba, papírokat szerzett, megjátszotta a súlyos sebesültet, az áldozatot.

Elterjesztette, hogy a fiú előre megfontolt tettével szabotálni akarta az országos tömegművelődési versenyt!

Hittek neki. A papírjainak, a tánccsoport élén elért eddigi eredményeinek.

Bár tudták róla, hogy könnyen eljár a keze, és ugyancsak szeret a pohár fenekére nézni, mindennél többet nyomott a latba, hogy végül is eredményesen végezte a népművelői munkát. Amit egyesek csak ímmel-ámmal, noszogatásra, félgőzzel vállalnak el. Akadt olyan illetékes is, aki így tette fel magában a

kérdést: „Mintsem, hogy elveszítsünk egy jó kultúrvezetőt, inkább simítsuk el a dolgokat”. Ezek után a vizsgálat kutyafuttában és felszínesen zajlott le. Érdekes módon, senki nem akadt, aki nyíltan a fiú mellett tanúskodott volna. Bár odahaza, szűk baráti körben, s az első napokban még az iskolában is, néhány szemtanú kollégája kikotyogta: társuk igazat beszélt.

Az iskolavezetőség sugallatára az osztály KISZ-bizalmijával közölték: a fiút ha törik, ha szakad, ki kell zárni az ifjúsági szervezetből.

A tanár újságíró testvére közben gondoskodott a megfelelő publicitásról a megyei lapban. És ugyancsak ő ajánlotta be egy másik laphoz fiatal külsősük hasonló svádájú írását.

A kör bezárult, a fiú sorsa nyilvánosan megpecsételődött.

A szülők fellebbezésére végül is figyelembe vették az enyhítő körülményeket, ezért változtattak később az eredeti büntetésen.

A tanár azóta is háborítatlanul éli világát.

*

Az élet megy tovább. A közlekedő edények elve itt is hibátlanul működött.

Mert ki tagadná, hogy manapság aranyat ér egy tapasztalt, áldozatkész pedagógus, aki garantált siker a művelődés terén, nemcsak az iskolának, hanem egy tájegységnek is? Mi lesz, ha túlságosan szigorúan kérdőre vonjuk? Elhidegítjük magunktól! Elvadíthatjuk a társadalmi munkától! Érvényt szerzünk ugyan egy emberségében megsértett kamasz igazságának, viszont elveszítünk egy lelkes embert.

Tessék választani!

Nosza, nyomjuk csak le egy kicsit az egyik csőben a folyadékszintet, s máris minden rendben!

Igen ám, csakhogy a hajdani fizikalecke szerint a másik „csőben” ilyenkor...

Megóvtuk ugyan a tanár, a lelkes táncoktató tekintélyét eljövendő sikereink (hiúságunk?) számára, de mi történt a túloldalon?

„Nyertünk” egy sereg megfélemlített, lapuló diákot, akik ügyefogyottan, magukra hagyatva ismételgetik titkon az idejétmúlt leckét: ne szólj szám, nem fáj fejem. És „nyertünk” jó pár potenciális hamis tanút, akik a jövőben ki tudja, miként fognak majd ezek után pártatlanul kiállni az igazság mellett?

Kommunista életelveink nem békülhetnek meg a félszájjal kidekázott féligazságokkal.

A tanárát tettlegesen bántalmazó tanuló jogos büntetése mellett nem lehet túlzó követelés az, hogy a tanulót tettlegesen bántalmazó nevelő is hasonlóképpen elnyerje azt, ami ezért jár neki.

Már csak azért sem, mert elsősorban ő volt az – beleértve „megértő” támogatóit is –, aki visszaélt a hatalmával.

A hirtelenül nagyra nőtt, korán fejlett kamasz legfönnebb csak az erejével élhetett vissza.

Az írás megjelenése után két héttel meg is érkezett az első felháborodott visszhang.

Fenti szövegeket böngészve azóta is elég gyakran kedvem támadt kiigazítani korábbi magamat, de végül most is ellenállok a kísértésnek: dokumentumról van szó, amely jó vagy rossz, de adott kor s személyiségállapot bélyegét hordozza magán, s ha ma némileg formásabbra is sikerülne, értelmetlen dolog változtatni rajta.

Stiláris bökkenőin túl viszont arra figyeltem föl, mily sok az indulat a látszólag szenvedélymentesnek szánt, objektív fölvezetésűnek elképzelt beszámolóban. Amikor annak idején kiadtam a kezemből, számtalanszor elolvastam, s szent meggyőződésem volt, hogy a csupasz logikán kívül nincs egyéb az írás textusában. Meglehet, azóta jobban kifinomult a pártatlanságom. Meg aztán, azokban az időkben igazán közömbös semmiképp se lehetett az ember, mert a harmadik utat akkoriban is megbocsáthatatlan bűnnek tartották.

(Újraolvasva mellbe vág: mintha a bosszú, az elégtétel szelleme vezérelte volna soraimat, és ma már tagadni sem érdemes, hogy az indulatosság ceruzája íratta le velem A Hétben közölt sorokat.

Igaz, semmi pénzért sem vonnám vissza korábbi megállapításaimat a földrajzilag is elhallgatott helységben történtekről. Elvégre azért döntöttem a konkrét valóság fölötti lebegés mellett, hogy a véleményemmel, ítéletemmel szabadabban sáfárkodhassak.)

A tiltakozók, a fejüket az írásra felkapók hevesen reagáltak a cikkre. Amiről én egyébként csak két hét eltelte után vehettem tudomást, miközben magammal eltelten nyugtáztam: végre, sikerült kiírnom és világgá kürtölnöm a bennem feszülő ellentmondásokat. Büszke voltam ravaszságomra, csomagolástechnikámra, ahogy a kényes témát begöngyöltem, „időzítettem", hogy ne akkor robbanjon, amikor én is a közelben vagyok, hanem a kényelmes és ártalmatlan távolban.

Úgy teltek napjaim e két hét során, mintha én lennék a helyzet hőse.

A kijózanodás azzal kezdődött, amikor otthon egy szombaton megcsörrent a telefon és egy meglehetősen durva férfihang személyem iránt érdeklődött, majd mikor bemutatkoztam, a kisvárosbeli pedagógus szakszervezet nevében próbált tolmácsolni néhány keresetlen megjegyzést. Mivel a hangnemét elég gyorsan túlfűtötté és útszélivé pörgette fel, rászóltam, hogy mindezt írja le szépen, és hivatalos tiltakozásként küldje el oda, ahol a cikk megjelent. Ezzel lecsaptam a kagylót.

Következő hét elején az Előre főszerkesztője, amikor szokásos pofavizittel illettem, s tájékoztattam termelő munkám újabb eredményéről (a kirótt penzum elvégzéséről), diszkréten nekem szegezte a kérdést: mi bajom nekem az x. megyei pártbizottsággal. (Az x éppen azt a vidéket jelentette, ahol „közlekedő edényeim" működtek!)

Aprólékosan és őszintén kitálaltam előtte mindent: az előzményeket, a tényeket, a szándékokat... Mire ő, aki még emlékezett az írásomra, amit ő korábban eltanácsolt, tapasztalt politikus lévén, szenvtelenül vázolni kezdte előttem a várható következményeket...

Az elmúlt napokban több telefonbeszélgetése is volt A Hétben megjelent írásommal kapcsolatban – vallotta be –, többek között az illető megye pártbizottságának első titkárával, aki fölötte nehezményezte a történteket, s mert kiderült, hogy tulajdonképpen nem is A Hétnek, hanem az Előrének a munkatársa vagyok, arra próbálta főnökömet rávenni, sózzon kemény fegyelmit a nyakamba, sőt, ha kell, lássa el úgy a bajomat, hogy életem végéig megemlegessem.

Főnököm méltányolhatta azt, hogy nem hallgattam el semmit előtte, mert később azzal csillapította az első titkárt, hogy igenis, beszél majd a fejemmel, s közös erővel megpróbáljuk valahogy kiköszörülni a csorbát.

Mire én élénken tiltakoztam: semmilyen megkövetésre, önkritikára nem vagyok hajlandó! A cikkben egyáltalán nem szerepelnek nevek, aki magára veszi, az eleve elismeri, hogy róla van szó, következésképp az állítások is igazak. Ugyanis ha nem lennének azok, akkor az sem áll, hogy magára ismerjen...

– Várjon csak – csitított főnököm –, nem kell elsietni a dolgokat. Telik az idő, puhul a kelés. Most mindenki ideges. És kapkod fűhöz-fához. De majd megnyugodnak: jönnek sokkal fontosabb dolgok, új feladatok, új gondok. Túl kell élni, csigavér...

Ha nem mondja, akkor is ehhez tartottam volna magam.

A továbbiakban még el-eljutott hozzám néhány hír az újabb fejleményekről: az első titkárnak sikerült rávennie A Hét akkori főszerkesztőjét, Huszár Sándort, hogy leutazzon a kisvárosba, s a megyei pártbizottságnál szóba álljon mindazokkal, akik a cikk által sértve és érintve érezték magukat. Majd a találkozó után cikket írt lapjában, amelyben úgymond fél szájjal ki is mondja felettem a szentenciát, meg nem is, mindenesetre némi gyógyírt keneget a sértett hiúságokra, jótollú íróhoz illően megadja mindenkinek, ami kijár.

Nehezteltem ugyan a cikke miatt, de elismertem, hogy nem csak joga, hanem kötelessége is volt megírni azt.

Csakhogy a vihar akkor még távolról sem ült el. Nemsokára a párt KB sajtóosztályának vezetője hívott fel, aki jó pár éven át vezette a román ifjúsági lapot és ugyanannak a panelháznak, egyazon lépcsőházában volt a lakásunk: ő a negyediken lakott, én meg éppen fölötte, az ötödiken, s nem egyszer jött fel ő egy-egy este vagy mentem le én közös ügyeinket megbeszélni. Együtt voltunk korábban az ifjúsági szervezet vezetésében, de a szerkesztőségi irodáink is közel voltak egymáshoz a sajtóházban. Körültekintő, alapos tudású sajtóember volt, később elkísérte Ceauşescu pártfőtitkár-államelnököt egy-egy külföldi útjára mint sajtótudósító, ott felfigyeltek rá, s hamarosan a párt sajtófőnöke lett.

Ilyen minőségében, de a régi kapcsolat közvetlen hangján, csöppet sem fölényeskedve kérdezte meg telefonon, mihez kezdjen velem, mert már nem győzi lerázni a megyéből érkező panaszokat, pressziókat. Valamiért nagyon úgy néz ki, hogy a fejemet akarják... Ő elhiszi, hogy a szándékom jó volt, de tízszer is meg kell gondolni, húzzon-e a helyi vezetőkkel ujjat az ember. Még ha ezerszer is igazunk volna, akkor is nehéz a bizonyítás, márpedig bizonyíték nélkül...

Kiérzett hangjából a jó szándék, hogy ha csak lehet, nem akar eláztatni.

– Találjatok ki valamit. Írjatok arról a tanárról valami pozitívat. Nem te, egy kollégád, valaki más, lássák, hogy csak egy botlás volt és nem szocializmus ellenes megnyilvánulás, ahogy beállítani próbálják.

Elnevettem magam, de ő nagyon komolyan leintett:

– Ez nem vicc. Nem is tudod, milyen tűzzel játszol. De azért ne gazolj be, nem hagyunk egykönnyen a pácban...

Végül az lett az ügyből, hogy emberem elkerült a sajtóosztályról, még feljebb vitte a pártkarrier szele, a sajtóosztályt új káder vette át, az ügy lassan elnyugodott, kimúlt – áldás és békesség. Új idők, új emberek, új gondok... Ahogy a Főnök mondta...

Pár év múlva, amikor Huszár Sándor családjával áttelepülni készült az anyaországba, s az utolsó percig az Előrénél volt riporteri beosztásban, búcsúzáskor egy paksamétát adott nekem át, borítékban, amire az volt ráírva: Cs.G-nek, majdani naplója számára.

A paksaméta azokat a leveleket tartalmazta, melyek A Hét s személyesen az ő címére érkeztek a cikk megjelenése utáni hetekben. Hazavittem, s mikor már este elcsendesedett a család, a dolgozószoba hangulatfényénél együltében elolvastam valamennyi irományt.

Egész éjjel nem hunytam le a szemem a zaklatottságtól...

Most újra kiterítettem magam elé a Huszár Sándor ajándékát: az esetleges emlékirataimhoz adományozott leveleket. Teljes terjedelmükben agyrém elolvasni valamennyit, így csak jelzések, válogatott idézetek formájában érzékeltetném az akkori közhangulatot.

Egy nagybányai nyugdíjas tanítónő írta: *Mikor elolvastam a fent említett cikk második részét, nagyon-nagyon elkeseredtem, s rájöttem, hogy egyesek számára (remélem, nincsenek sokan, szerencsére mást nem is tudnék említeni), mint pl. Cs.G., a pedagógus rongy, akibe a sáros, mocskos lábat bele lehet törölni... Ennek a cikknek a megírásakor az újságírót nem a tárgyilagos újságírói józanság vezette, hanem valami, számomra teljesen elképzelhetetlen bosszú, rosszindulat, irigység, nem is tudom, hogy nevezhetném, ez süt ki a sorok közül. Talán a fiát vagy a lányát az illető tanár nem vette be a tánccsoportba, vagy a „középkorú, nyílt tekintetű férfi" kapott magasabb megbízást a szülői bizottságban?... Sötétben vannak az indítás rugói, de úgy érzem a cikkből, valami egyéni, csak azért is megmutatom én neked van mögötte... Ahogy Cs. G. vélekedik, én azt nem merném nevezni kommunista életelvnek, sőt sértőnek találom. Itt nem arról van szó, hogy pedagógus véd pedagógust, hanem inkább az történt, hogy abban a példabeszédbeli közlekedő edényben nagyon zavaros és büdös a víz.*

Egy, az illetékes kisvárosból érkezett levélből: *Elolvastam egyszer, elolvastam kétszer, majd tanulmányozni kezdtem a szöveget. Végül is el kellett hinnem, hogy az egymás mellé rakosgatott szavak tömegét ezúttal egy ártatlan ember kipellengérezésére állította csatarendbe a szerző. Noha időpont, helység, iskola, szereplők nincsenek megnevezve, a leírt eset minden további nélkül azonosítható, hisz jó két esztendeje ugyancsak nagy port vert fel a megye*

pedagógus- és diáktársadalmában... Nem kell egyéb a dologhoz, mint egy ismert újságíró, akinek munkájában, ítéleteiben nem kételkedik a jóhiszemű szerkesztő, mert az ilyennek ugyebár minden megengedhető, még akkor is, ha ez a munka – esetünkben – felületes, eredménye pedig a valóság durva és következetlenségekkel megtűzdelt elferdítése...

Ugyancsak az illetékes kisvárosból, egy főkönyvelőnő leveléből: *„Egy vagyok azok közül, akik ismerik a kamaszok viselkedését, van egy tizenegyedikes fiam, akit egyedül nevelek, s ismerem mind a tanárt, mind a szóban forgó fiú édesapját, és azt is elismerem, ha véleményt kértek volna róluk, mindkettőjükről pozitívan vélekedtem volna. A tanárral együtt dolgoztam körülbelül 10 évvel ezelőtt a rajoni néptanácsnál, ő a kultúrosztály vezetője volt, én mint könyvelő dolgoztam. Becsületes, szerény, példaadó, segítőkész munkatársnak ismertük, a poharazgatásairól nem volt ismeretes, munkáját nem a hiúság vezényelte, hanem a feladatának becsületes véghezvitele. A fiú édesapját a megyésítés után ismertem meg, közelebbi ismeretségben nem voltam vele, de azt hallottam, elismert ember... A történtek leírását egyoldalúnak tekintem, az az igazságosnak tűnni akaró újságíró miért nem látogatott el a tanárhoz, az iskolához, miért nem kért véleményt azoktól az emberektől is, akik a tanárt ismerik. Nem kétséges előttem, hogy a szülő a gyermeke mellett kell álljon, őt kell hogy pártolja, de vajon az ilyen gyerek, aki ma a tanárhoz üt, holnap nem fordul-e a szülei ellen, főleg ilyen esetben, ha még tudomást szerez róla, hogy évek után is egyesek bosszút forralva kérik a tanár megbüntetését... A fiatal fiúnak igazságot szolgáltattak, az élet előtte áll, munkájával majd bizonyíthat. De egy becsületben ártatlanul kipellengérezett ember, nevelő vajon nem érdemli meg az igazságszolgáltatást? Aki már közel három évtizede munkájával bizonyítja, hogy igenis nevelő, ezen túlmenően egy egész tájegység – népi kultúránk – hagyományainak ismerője, megőrzője és továbbadója.*

Az illetékes kisvárosbeli földrajztanár leveléből*: A következő két kifejezés a kérdések egész sorát indította meg bennem: „az ő fia végül is csak visszaütött”... Íme a kérdéseim: Cs.G. mikor állt utoljára katedrán és mennyi ideig tanított? Ha egy tanár leken egy pofont egy diáknak, milyen büntetés vár rá? Mit tenne Cs., ha anélkül, hogy együtt inna tanítványával, és anélkül, hogy bántalmazná, egy rendreutasítás miatt megverné az illető diák? Mit tenne Cs.G., ha a saját fia cselekedne ilyet? Mi a véleménye arról, hogy vannak iskolák, ahol egyes osztályokba a tanárnők félnek bemenni? Hát arról, hogy tizenéves diákok késsel támadtak, illetve rávettek egyéneket, hogy rátámadjanak tanárokra (nőkre is), mert azok számon „mertek” kérni egyes diákkötelességeket? Vagy az olyan esetről, mikor a tanár kiskorú gyerekét bezárták és bántalmazták olyan tanulók, akiknek elégtelent „mert” adni a tanár... Ha Cs.G. ezekre a kérdésekre netalán a mindig a tanár a hibás sablonszöveggel szándékszik válaszolni, akkor jobb, ha nem is fáraszt. Ismer Cs.G. olyan eseteket, hogy a szülők kizavarják vagy be se engedik a családlátogatásra érkezett osztályfőnököt? Én ismerek*

olyan esetet is, hogy a negyedik osztályos gyermek tanítónőjét az apa baltával fenyegette, hogy többet feléjük se menjen. (A partról könnyű okoskodni...)

Egy zenetanár leveléből, ugyanabból a városból: *Önről mint emberről, újságíróról igen-igen rossz véleményem alakult ki. S hogy e véleménynek hangot adok, az ön írása késztet rá, amiből szó szerint idézek: „Kommunista elveink nem békülhetnek meg a félszájjal kidekázott féligazságokkal." Nos, kedves újságíró elvtárs, ön ezt az elvet csak dogmaként fogja fel (véleményem szerint), mert a cikkében tálalt tényanyag tárgyalási módja a fenti elvet tagadja... Sem a helységet, sem az iskolát, sem a tanulót, sem a tanárt nem nevezi meg, és így, névtelenül egész sor súlyos rágalmat varr a történetben szereplő egyénekre és munkaközösségekre. Hát ezt így nem szabad, még akkor sem, ha annak a szólásmondásnak szellemében írjuk, hogy Kinek nem inge, ne vegye magára, mert ezzel súlyosan vétünk az ön által emlegetett kommunista elveknek. Emlékeztetni szeretném, hogy a Román Kommunista Párt XII. kongresszusának határozata a sajtóra vonatkozóan is igen világosan meghatározza azokat a tennivalókat, amelyek a sokoldalúan fejlett, új típusú ember formálásában reája hárulnak... Ön az írásában odáig megy, hogy a tanárokat a tanulók ellenségeiként tünteti fel...*

A következő levél egy diáklányé, aki maga is tagja volt az illető tánccsoportnak. Miután pontosan nevesíti az általam személytelenített történet valamennyi szereplőjét, mondván, hogy ezt így lett volna természetes tennie az újságírónak is, felteszi a kérdést*: Miért nem jött hozzánk, akik megvédhettük volna nevelőnket, akinek annyi szép élményünket köszönhetjük? Mert ment ő sokfelé, azazhogy talán inkább csak egyfelé, egy oldalra. Ment a KISZ-titkárhoz, a nyílt, becsületes tanulóhoz, annak az édesapjához, a középkorú, nyílt tekintetű férfihez, csak hozzánk nem jött, pedig mi tudtunk volna legtöbbet mesélni neki az egyik félről: a tanárról. Elmondtuk volna, hogy mindig becsületes, lelkes embernek ismertük meg, aki szabad idejét áldozta a tánccsoportra, mert a néphagyományokba vetett hite arra buzdította, hogy átadja nekünk azt, amit ő egy életen át gyűjtött. Elmondtuk volna, hogy diákságunk legszebb emlékei a népi együttes tevékenységéhez, a hétvégi kiszállásokhoz fűződnek (hozzátenném, hogy egyetlen alkalommal történt meg, hogy baj adódott: amikor az alkoholtól fölbátorodott kamasz első és egyben utolsó kiszállására került sor). És elmondtuk volna még annak az újságírónak – ha kérdezett volna –, rácáfolva a KISZ-titkár szavaira: a tanárt soha, egyetlen előadás alkalmával sem láttuk ittasan. És ugyanígy bizonyíthatjuk mi, akik hetente együtt vagyunk vele, hogy soha diákhoz nem ütött... „Nyertünk egy sereg megfélemlített, lapuló diákot" – így a cikk. Nos, nem, kedves Cs.G. A cikk nyomán a nyereség jól láthatóan egy sereg felháborodott diák. Mert a kamaszlélek érzékenysége nehezen viseli el, ha az igazság nevében kiáltozik valaki égrekiáltó félrevezetést.*

A kisváros 1-es ipari középiskolájának tantestülete is tollat fogott, tiltakozva az írás szubjektív hangvétele s a ferdítések ellen: *Érthetetlen, hogyan ítélkezhetik Cs.G. olyan esetről, amelynek szereplőit – amint ez a cikkből kiderül – nem ismeri. Egyáltalán, az újságírói etikával, felelősségtudattal összefér-e a csupán újságíró kollégájától nyert értesülések alapján ítélkezni, sőt követelőzni? Vajon hová vezetne e módszer, ha mi magunk is alkalmaznánk, és tanulóink ismereteinek értékelése során kollégáktól nyert értesülések alapján osztogatnánk a jegyeket?*

Ugyanabból a kisvárosból egy tanárember: Cs. G. írása túlnyomó részében egy 1978-ban történt esetet melegít fel. Írásának fontosabb szereplői, nevezzük így: Tanár, Szülő, Diák és immár Cikkíró is. Első kettőt negyedszázada ismerem. Cikkírót is évtizede már. Mindent egybevetve, a napok múltával is érthetetlennek tartom, amit írásában elművelt. Igaz, helységet és pontos neveket nem emlegetett, azonban paradox módon éppen az eltorzított beállítás, a sokfelé vagdalkozás teszi félreismerhetetlenné. Elfogadhatatlan volna és egyben jellembeli hiba részéről olyasféle magyarázkodás, hogy jaj kérem, dehogy, én egyáltalán nem erről az esetről számoltam be... Ennek az egész, tendenciózusan feltálalt eszmefuttatásnak pedig egyetlen igazi károsultja van: a félrevezetett olvasótábor. Ez utóbbi töredékében, amely ismeri a konkrét esetet, felhorgad a kérdés: nem ez a visszaélés a hatalommal, az újságírói hatalommal? A legszomorúbb pedig az, hogy Cikkíró, egyik országos hetilapunk egykori főszerkesztője, a teljes igazság szószólója követi el mindezt. Írása végén még büntetést is követel. Ő? Ezek után? Talán inkább neki kell számot adnia...

És még egy levélből, amelyet a tanügyi szakszervezet fogalmazott írásban az illető városból, megfogadva a furcsa telefonbeszélgetés végén adott „jótanácsomat". Valamennyi reagálás közül ez a legterjedelmesebb és a legvérmesebb: *Mint municípiumunk tanügyi dolgozóinak választott szerve, a tanügyi szakszervezeti bizottság, az összes iskolák munkaközösségeinek felhatalmazásából, szeretnénk választ kapni arra, hogy miként jelenhetett meg az egyébként közkedvelt folyóiratban ilyen pedagógus-gyalázó iromány? Hozzátesszük, hogy a cikk megjelenése után felvettük – telefonon – a kapcsolatot Cs. elvtárssal. Tettük ezt azért, mert olyan tanárról van szó ugyanis, aki nem csak iskolájának, de a municípiumnak, a megyének, s nyugodtan hozzátehetjük, az országnak is dicsőséget szerzett népnevelői munkájával, a műkedvelők tevékenységének irányításával... Csodálkozunk, hogy ez a rágalom éppen most, a második magyarországi vendégszereplés után jelent meg. Ahelyett, hogy Cs.G. ennek az útnak a nagyszerűségéről, a...-i diákok és vezető tanáraik ügyszeretetéről számolt volna be, s további munkára buzdította volna őket, gyalázkodásba kezd, vádakat kohol. Vajon miért? Ez az együttes nem magánvállalkozás, hanem a román és magyar fiatalok közötti barátság elmélyítésének, a román és magyar folklórkincs iránti tisztelet, nemzetiségi hagyományaink ápolásának jegyében született és működik most is... A szóban forgó tanárnak írásai, szakcikkei jelentek meg a*

sajtóban, s önálló kiadványként is. Hosszú időn át ő volt... rajon művelődési életének irányítója, pár évvel ezelőtt országos kitüntetésben részesült, megkapta a Kulturális Érdemrend III. fokozatát. Hadd tegyük hozzá, hogy szakszervezeti gyűléseken, a tanév eleji megyei jellegű tanácskozásokon, művelődési bizottsági üléseken, pártgyűléseken, iskolai kiértékelőkön mindig ott szerepel a neve a legjobbak között... Ennyire távol állna Cs.G.-tól mindaz, ami művelődési életünkben, nemzetiségi népművelésünkben történik? Ennyire nem figyelne oda ezekre a kérdésekre? Akkor mire figyel ő? Mi a szerepe, a hivatása?... Érdeke lenne valakinek, hogy szétzilálja ezt az oly szép és magasztos munkát? Épp most, amikor színpadra kell állnia a Megéneklünk, Románia fesztivál 1979–1981-es seregszemléjének döntő szakaszán?... Aki képes arra, hogy egy rakoncátlankodó kamaszfiú és sértődött szülei, meg a szülők barátai szócsöve legyen egy ilyen ügy ellenében, az nekünk, rólunk ne írjon... Igen, felhívtuk Cs.G.-t, emberi módon kértük, vonja vissza rágalmait. Megdöbbentett az a magatartás, nagyképűség, amellyel válaszolt. Pedig nem egyetlen embert sért meg, hanem mindenkit, akinek köze van ehhez az ügyhöz, aki a folklóregyüttes munkáját támogatja, s aki szólt a tanár védelmére...

A megyei meg a municípiumi pártbizottság képviselői, a művelődési és a szakszervezeti szervek, a megyei tanfelügyelőség alaposan utánajártak a dolognak. Egyetlen ember akadt, aki másként látja a dolgot: a megyei KISZ-bizottság akkori első titkára, aki az Ifjúmunkás akkori főszerkesztőjétől a lapban megjelent cikk után sajtóankétot kért. Így került ...-re Cs. fiatal kollégája, akinek – úgymond – feltétel nélkül hitelt és igazat ad. Ámde azt elfelejtették, hogy a KISZ-titkár közeli barátja az illető tanuló apjának, a két családot szoros szálak fűzik egymáshoz, a férfiak vadászgatni is szoktak, lévén az apa a megyei erdészeti hivatal főkönyvelője...

A Cs. által emlegetett tanuló még csak tanulója sem volt a tanárnak. Magatartásáról, fegyelmezetlenségéről viszont híres volt, a pionírházból kitiltották, az Ady-ünnepségre szervezett kirándulást megzavarta, osztálytársait lefitymálta. Ezt a gyereket és a mindenhova futkorászó, névtelen leveleket szerkesztő szülőket veszi védelmébe Cs... A cikke által keltett botrány túl nagy ahhoz, hogy hallgatni lehessen az ügyről. Kérjük a főszerkesztő elvtársat, az elvtársiasság, a szocialista erkölcs szellemében, vonják felelősségre Cs.G-t a hamis vádakért, hivatalos szervek alaptalan rágalmazásáért.

A legelső érzés, ami hatalmába kerít: mintha le lennék taglózva. Annyi kritikai megjegyzéssel szembesülve már-már hajlamos vagyok elhinni, hogy a tükör, amit tartanak nekem, hiteles képet mutat. Ha ennyien mondják, valószínű, hogy egyoldalúan ítélkező, felületes szélhámos vagyok, aki pozíciójából könnyen szentenciát mond élők és holtak fölött. Az eszement, a megrendült idegrendszerű, a bomlott lelkületű nem érzékeli azt, hogy milyen torz szem-

szögből ítéli meg a világot. De egy józan, normális, az árnyalatokra érzékeny, elemző ész is meglehetősen kevés eséllyel száll szembe környezetével, ha az el akarja hitetni vele, hogy nem ő az igazság letéteményese, hanem azok, akik hangja erőteljesebben harsog. A többségé.

A csapda számomra ebben az ügyben abban állt, hogy nem magam utaztam le, utánanézni a dolgoknak. Meg abban az együgyű bizalomban, a megalapozottnak vélt emberismeretben, hogy képes leszek eligazodni kollégám benyomásain, tanúvallomásán. Akkor az az alaposság győzött meg, ahogy a tapasztalatait rögzítette. Sőt, azt is a javára írtam, hogy nyíltan bevallotta: bizonyos lépései, szándékai nem sikerültek. Hézagok vannak az összképben. Megértettem azt is, hogy miért ódzkodott például attól – amit aztán az egyik levélben a fejére is olvastak –, hogy megjelenjen a megyei pártbizottság propaganda titkáránál, akinek egy-kettő a fülébe jutott, hogy a népi diák-együttesnél történt affér ügyében nyomoz. Úgy okoskodott: mintsem hogy presszionak tegyék ki, netán meg is fenyegessék, inkább felül a vonatra és ha formailag dolgavégezetlenül is, de leteszi az asztalra azt, amennyire jutott.

Ezért történt, hogy mind a riport első megfogalmazásakor, mind később, amikor botrányt okozó ál-riportomat megírtam, jócskán átvállaltam tőle a felelősség nagy részét. Azt tehát nem állíthattam, hogy az ügyben személyesen jártam el, azt viszont igen, hogy bízva kollégámban, magamévá tettem az általa végzett vizsgálatot.

Ma már ostoba hazárdjátéknak tűnik, de talán mégsem volt teljesen az.

Változatlanul meggyőződésem, és azt hiszem, ebben az egyben egyáltalán nem tévedtem, hogy egy kamasz, egy fiatal ballépésének háta mögött mindig meg kell keresni – és meg is lehet találni – a felnőttek felelősségét, mulasztását, hanyagságát, sőt rossz hatását. Az nem lehet, hogy a fiatalok elvetemültek legyenek, a felnőtteknek pedig nyitva álljon mindenféle kiskapu, kijárjon a mentség, a magyarázat, mentőkörülmény, szempont.

A fiatalok akkor is ártatlanabbak, romlatlanabbak, amikor úgy tűnik, hogy szörnyűségeket művelnek. Mert mi, felnőttek sokkal jobban eligazodunk az álcázás, a védekezés, a helyezkedés eszközeiben. Több a féltenivalónk ahhoz, hogy habozás nélkül karakánok, elvszerűek, őszinték és pártatlanok legyünk. A súlyos, patologikus eseteket leszámítva, egy kamasz kilengése, megdöbbentő viselkedése mindig a felnőttek világáról árul el döbbenetes titkokat, s szinte érthető, hogy nagyon sok felnőtt éppen ezért igyekszik elgáncsolni az igazság lelepleződésének folyamatát.

A fiatal, a gyerek viselkedése mindig csak reakció valamilyen agresszióra, igazságtalanságra, amit a felnőtt világ elkövetett vele szemben. Ebben akkor is hiszek, ha felnőttként nem egyszer magam is szembekerültem a gyerekekkel,

az általuk képviselt tiszta, még számításmentes logikával, és próbáltam elhitetni velük, hogy a helyezkedés, a simulás, a taktika sokkal fontosabb, mint a szándék maga.

Az iménti leveleket olvasva hirtelen sajnálatosan megingott minden addig bizonyosnak vélt meggyőződésem. Már-már arra is hajlottam, hogy kiálljak a nyilvánosság elé, és hamut szórjak a fejemre. Az, hogy nem így történt, némiképpen eredendő gyávaságomnak tudható be. Annak, hogy a sok-sok tengeri kalandozásról szóló irodalmi művet elolvasva, mindegyre azt a tanulságot szűrtem le belőlük, hogy viharban legjobb, ha az ember bebújik egy egérlyukba, vagy legalább is megpróbál olyan jelentéktelenné zsugorodni, hogy az elemek haragja ne tudja elérni.

Az idő mindenre gyógyír – hajtogattam magamban, pedig nem igaz, mert legfeljebb csak elviselhetőbbé teszi azt, ami ha jól megnézzük, becsületes ember számára elviselhetetlen: a rejtőzést, a félszájúságot.

Gyávaságom természetesen az írásban is megmutatkozott: hiszen nem mertem nyíltan felfedni a történet szereplőit. Irtóztam mindenfajta jogi következménytől: pertől, ügyvédektől, periratoktól, bizonyítási eljárástól, kihallgatásoktól. Úgy szerettem volna odamondani az ügyben vétkesnek talált felnőtt társadalomnak, hogy egy kukkot se szólhassanak ellene. Bíztam abban: a jóérzés majd arra kényszeríti az ügyben érintetteket, hogy meghúzzák magukat, úgy tegyenek, mintha nem is róluk lenne szó. Nem vettem számításba azt, hogy aki egyszer felépített egy mentséget, és azt bizonyos mértékig győzelemre vitte, nem fog lemondani olyan könnyen róla. A tanár, mivel elérte, hogy a konfliktusban őt tekintsék a szenvedő félnek, aki ráfázik az egészre és a fiút az agresszornak, aki hálátlan és potenciális tanárveszély minden iskolában, nehezen nyelte volna le azt, hogy netalántán fordul a kocka és esetleg őszintén tükörbe nézni kényszerül.

Irodalom és élet, fikció és valóság keveredett bennem, már magam sem tudtam, mi volt az ügyben a tényszerűség és mi a spekuláció, mi a pletyka és mi a bizonyíték.

Azt azért biztosan tudtam – hiába próbálták a kisvárosból Bukarest felé sugallni az ellenkezőjét –, hogy a kárvallott fiú apjával semmilyen üzletet nem kötöttem, hiszen még csak nem is találkoztunk, egyetlen szót sem váltottunk egymással, se élőben, se levélben. Eltelt szinte egy fél élet az esemény óta – „a renitens” diákból azóta komoly családapa válhatott, ő is megélhette már a maga kisebb-nagyobb konfliktusait az ifjabb nemzedékkel, és ők még ma is csak elvontan élnek bennem: létező, ám mégis virtuális lények, akikhez az ég világán semmiféle érdek nem fűzött és nem fűz ma sem. Tulajdonképpen nem is tudom, miért ragaszkodtam annyira az igazságtételhez, s könnyen előfordulhatott volna, hogy ha az Ifjúmunkást nem kavarják bele annyira alpári módon az egész

történetbe – a már említett körülmények között eláztatva a fiút az első, jóhiszeműen fogadott, ám igazságtalan közléssel –, akkor közönyösen, gyáván elmentünk volna mellette, mint akkori életünk annyi más szégyenteljes eseménye, konfliktusa mellett.

Ma már egy ilyen kockázatos kalandra talán nem is szánnám el magamat. És még egy ilyen életet se vállalnék föl, amilyet leéltem. Csakhogy ezek akadémiai okoskodások: a további kalandokat még elkerülhetem, de az eddig leélteket föl kell vállalnom, a maguk teljességében.

Húszegynéhány évvel ezelőtt még mindez sokkal zavarosabban élt bennem. De mérhetetlen önbizalmat adott számomra az a levél, amit a Huszár-féle gyűjtemény végén találtam, s amiről mostanig – mint a mindent ütő aduról – bölcsen hallgattam.

„Tisztelt Szerkesztőség!

Eredetileg magánlevélben akartam közölni Cs.G.-vel az egyetértésemet cikkével kapcsolatban. Közben tudomást szereztem arról, hogy az érintett ... érdekszövetség nagyon felháborodott és mozgolódni kezdett. Ha igaz, az említett újságíró sajtóperrel fenyegetőzik...

Ilyen körülmények között számítani lehet arra, hogy önökhöz is küldenek tiltakozó, mosakodó, helyesbítő levelet, cikket. Ezt nehéz volna visszautasítani, de nagyon hatásos volna az én írásommal együtt közölni. Az én nevemet eléggé ismerik pedagógus körökben ahhoz, hogy tájékozódjanak, melyik oldalon van az igazság. Szükség esetén az igazgatóság hivatalos nyilatkozatát is közölhetik...

Amennyiben nem tartják szükségesnek az írásom közlését, kérem, juttassák el Cs.G.-hez.

Földalatti járatok

Nagyon megörvendtem Cs.G. Közlekedő edények c. írásának, annak ellenére, hogy ezzel egy tervezett cikkemet „lőtte le”.

Az a fiatalember, akit a 2. és a 3. pont alatt említ, tanítványom, és rég elhatároztam, hogy majd mikor az illető leérettségizik, megírom az esetet. Nem azért, hogy igazságot szolgáltassak neki, mert az elvesztett évét nem lehet visszaadni, az ő és a szülei szenvedését, szorongását, keserűségét még az emlékezetükből sem lehet kitörölni.

Az ügy azonban általános elvi, nevelési szempontból is nagyon jelentős. Azt példázza, hogy az érdekek összefonódása folytán egyéni szempontok milyen kancsal optikát alakíthatnak ki, mily kegyetlenül áldoznak fel egyesek egy gyermeket a rosszul felfogott tekintély megvédésének érdekében, milyen sötét földalatti járatok nyelik el a méltányosság tiszta vizű csermelyét.

A régi iskolában történtekről nincs sokoldalú dokumentációm, arról nem nyilatkozom. Azt azonban tudom, naponta látom és tapasztalom, hogy a huligánnak kikiáltott, az iskolából kicsapott és városából elüldözött gyermek nálunk a legrendesebb, legfegyelmezettebb tanulók közé tartozik, a művelődési munkában élen jár és nagyon komolyan készül jövendő hivatására. Magatartása példamutató, tanárai szeretik, osztálytársai is legfeljebb azt kifogásolják, hogy – szerintük – túl udvarias a tanárokkal szemben. Ők persze nem ismerik a kálváriáját, különben megértenék, hogy a leforrázott eb az esőtől is fél. Nem, a fiatalembernek nem tört meg a gerince, nem lett stréber, csak kissé elővigyázatos. Olyan leckét kapott, amit nehéz elfelejteni. Nehezen élte bele magát egy olyan helyzetbe, ahol nem kell félnie a tanároktól, ahol a tanár-diák kapcsolat alapja a kölcsönös tisztelet és szeretet.

Cs. G. igaz ember igazát mutatta fel, ezt a mi iskolánk egész tantestülete tanúsíthatja. Részemről örvendek, és szerencsének tartom, hogy ezt a kedves, derék fiút megismerhettem, de ez neki nagyon sokba került...

Korábbi ígéretemhez híven, az egész történet szereplői közül ezúttal is csak magamat adom ki: maradjon meg mindenki névtelenségben, e történet öntörvényűségébe zártan, hiszen akkor is, s most még inkább egy jelenséghez próbáltam meg az általuk szállított valóságelemek és állásfoglalások révén támponttal szolgálni. Immár nem a pertől való félelem, hanem a mások személyiségét tiszteletben tartó óvatosság a meghatározó eljárásomban.

Mindenesetre, a Tanár úr levele annak idején visszaadta az újságírás értelmébe vetett hitemet. Mivel tanárember írta e sorokat – szöges ellentétben más tanáremberek korábban ismertetett felfogásával –, megnyugtattam magam afelől, hogy mégsem lehetek elvetemülten tanárellenes. Ami azért is nonszensz, hiszen már a családban magamba szívtam a tanári létforma és erkölcs lényegét: nagyapám, apám, nagynéném, nagybátyám, anyám, testvérem, feleségem valamennyien tanárok voltak, s nekem bár csak néhány órányi próbatanítás jutott ki az életben, nem gyűlölhetem a tanárembert.

Legfeljebb azt az embert – ha tanár, ha más –, aki nem mer szembenézni azzal, ami az ő mulasztása és felelőssége.

Tulajdonképpen ennyi volt az akkori állásfoglalásom lényege, sajnálom, hogy ilyen vitatható és félresikerült formában tört felszínre.

De talán ennél is jobban sajnálom, hogy azt a látszatot keltettem, mintha én magam csalhatatlan lennék, körülöttem teljesen tiszta lenne a levegő.

Idáig érve, sajnos, távol állok tőle, hogy lezárhassam ezt a végeérhetetlennek tűnő vallomásláncot. És megfejthessem magamra nézvést annak az igazságát, amit „Ali” – Lászlóffy Aladár – kezdő fűzfapoétaságunk hajdani nagylelkű mentora – valamennyiünket figyelmeztetve, beleértve magát is, megfogalmazott:

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Férfiak

Hányan rohadtak el húsz és harminc között.

E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk.

Nemcsak a gyávák úszták meg szárazon,

s nemcsak a hősök tettek valami emlékezeteset.

Húsz és harminc között hányan rohadtak el.

Jobban kell utálnom őket, mint a múlt századot.

Kiszállok menet közben a kortársi liftből,

velük egyazon üvegből ne töltsenek nekem levegőt.

Ezek a fiúk sem bácsinak indultak, aki más fiút

fejet csóválva korhol, s nem izének, aki lapulva

vet ágyat egy kitüntetés összkomfortos

bársonydobozában, de hát

sokan rohadnak el húsz és harminc között,

mert esős a nyár, mert száraz a nyár,

mert könnyű az élet, mert nehéz az élet,

mert nem jön ki nekik, mert kijön nekik,

mert egy leckét sosem felejtenek el,

mert másvalamit tökéletesen elfeledtek,

mert sokan rohadnak el húsz és harminc között.

*

A nyolcvanas évek mindenképpen mély nyomokat hagytak életemen, családom életében. Sokat töprengtem, hogyan idézzek föl mindent, amit érdemes a serpenyőbe dobni – akár a jobba, akár a balba, válogatás nincsen, csupán osztályozás: ez dicsőség, ez szégyen.

Jó lenne tömörnek és érzelemmentesnek maradni. Ehhez viszont mégis csak szükségem van a távolságtartásra. És ezek a nyolcvanas években vezetett naplófeljegyzéseim. Amelyeket e könyv írásának elején még semmibe vettem, de menet közben rá kellett ébrednem, hogy nélkülük inkább csak magyarázkodni tudnék. Így most egy ideig a kerek történetek háttérbe szorulnak, a tényközlés javára.

1981. április 17. Nagyszerű volt a ma esti fürdés. Egyre jobban a kedvemre van a tisztálkodás. Gyerekkoromban, fiatalon sajnáltam rá az időt. Hanyagoltam... Érzem tán, hogy föltétlenül újjá kellene valahogy születnem?

Kinek-kinek megvan a maga kis vagy nagy tragédiája. És ha az felszínre kerül, rátelepszik az életünkre, akkor jöhet bármilyen nagyvonalú derűlátás, magyarázat és biztatás, csak szédülünk, mintha a szakadék szélén állnánk.

Attilában mind többször ismerek rá (jobbik) magamra. Csak nehogy átcsússzon a túlsó „sávra”. Vajon, hogyan tör majd utat magának? Az enyém zökkenőmentesnek látszik, bár nagyon megszenvedtem. Ezt viszont senki sem veheti észre. Az elfojtás örökösen napirenden: a drótkötélen járok, reggeltől estig. Néha magam előtt is játszanom kellett. Hogy átérjek a túlsó állványra. De máris fordulni kellett, visszafelé, s azóta sincs menekvés.

1981. április 19. Attila az este felhívta a nagyapját. Nála volt Csíkszentkirályon, vakációban. Matekoztak. A kötelékek még szorosak. A jelek szerint jól összemelegedtek az elmúlt napokban. Mintha apa és fia... de miért? Mintha nagyapa és unokája. Ez a viszony néha termékenyebb, mint két egymást váltó nemzedék csatározása. A „kétlépcsős” tapasztalat, a háttérbe szoruló stílus folytán frissebbnek hat. Divatozik. Ezért fedezik fel a fiatalok a fél évszázada letűnt idők spanyolviaszát?

Új hét következik. „Őrangyalom” ezúttal elmaradt. Múlt vasárnap nem talált idehaza, most meg, gyanítom, kivár. Kíváncsi lennék, milyen gondolatok járnak a fejében? És mi végre? Milyen csapdát tartogat a számomra minden alkalommal – és egyáltalán? Micsoda csodabogarak! Szüntelenül keresztezik az életemet. De vajon a kiét nem? Mégsem tűzte senki tollhegyre őket. (Még csak az hiányzana...)

1981. április 20. A bukaresti tévé magyar adása Hajdu Győző Móricz-kompilációját közvetítette a feleség, Ádám Erzsébet előadásában. Biztosan sokan nézték a produkciót, élvezték is a szöveget, s bosszankodtak a gyatra színészi játékon magán. Miért van az, hogy jó szándékok néha oly kétes kezekhez tapadnak? De mi az: „jó szándékok”? Ki tudja, hátha az volt xy célja ezzel, hogy néhány jó pontot nyerjen a magyarság szemében (is). Nehogy az végleg kiutálja őt? De mire ez a nagy helyezkedési láz? Ütött az óra? Miféle óra? És hányat?

I. J.-vel bizalmas kettesben a pártszékházban. Mindenütt azt látja, hogy egyre divatosabb valakire rásütni az áruló bélyeget. A felfűtött nemzet-pszichózis megteremti a felfűtött kisebbségi elfogultságot is. Az akció–reakció egymásra hatás érthető. De elfogadható-e magatartási modellként? Elfogultságra elfogultság az egyetlen válasz? Ostobaságra válaszoljunk-e ostobasággal? Kővel dobnak: visszadobom? Ennyi az egész? Megmaradni annak, ami vagyok – ez nem jelentheti azt, hogy magatartásban mások szintjére süllyedek. Ha valaki elfogult, attól én még nyugodtan lehetek nagyvonalú. Föltéve, persze, hogy valóban az vagyok, és nem csak átmenetileg hirdetem. Ki hát az áruló? És mit árul el, ha mégis... Azt hiszem, valahol én is egyfajta feketelistán vagyok. És ez ellen még csak tiltakoznom sincs miért. Nyíltan elköteleztem magam a hatalom mellett. Nem adtam kezet a kilátástalan ellenzékiségnek. Külföldre távozott öcsém ügye még csak bonyolította a kérdést. Ezek után ki hinné, hogy nem a félelem mondatja velem, hanem a meggyőződés: ellenzem a megfutamodást!... Igaz, az egyensúlyon való őrködésemért meg is fizetnek. Akik csupán ezt látják sorsomban, nyugodtan mondhatják: Cs.G. igazi bérenc...

Nehogy a végén még paranoiás legyek, attól való félelmemben... Mitől való félelmemben?

1981. április 24–26. T. „elkapott” vasárnap délelőtt. A lányom egyre kíváncsibb: mit akarhatnak e vasárnap rámtelefonáló román „bácsik”? Ha én azt tudnám... Elütöm a kíváncsiságát...

1982. június 6. Veszekszünk a családban. Szülők is, gyerekek is. Most éppen a nagy fiamék kicsengetési kártyáján. Nagyváradi ismerőst kértünk meg, az ottani nyomdából, segítsen kivitelezni. Bukarestben ezt nehezebb lenne elintézni magyar nyelven. Persze, nem készül el idejében. A gyerek ideges, számonkér. Egyedül maradok vélt igazammal. Ma éreztem először, veszekedés

közben, a fejemet elöntő indulatot, és a be-begörcsölő szívet. Furcsa, megsemmisítő érzés volt, és még sokáig nem fogom elfelejteni... Nem csodálkozom. Odakint egyáltalán nem mennek simán a dolgok. Annyi minden történt a tavaly óta, hogy hirtelenében még a lényeget is nehezen tudom rögzíteni:

– elkészültem a könyvvel

– elhagytam a cigarettát, 40 éven túl.

– új (kis)regényen dolgozom

– kisebbik öcsémet otthagyta az élettársa Kanadában egy közös barát miatt

– képzőművész barátaink, férj és feleség kint maradtak Svájcban

– aggasztó módon hízom

– leépítések, minden vonalon

– áremelkedések

– az újság postarovata (Leltár a postafiókban) heti megjelenésű lett, ami még inkább helyhez köt

– máig tartó szükségállapot Lengyelországban

– Anglia és Argentína egymásnak ugrottak a Malvin-(Falkland-)szigetek miatt

– megjelent Ion Lăncrănjannak az erdélyi „kérdésről” szóló könyve, ami felkavarta az összes kedélyeket.

1982. június 9–11. Szerdán elkapott T.: ugyan, mit szólok Lăncrănjan könyvéhez? Megmondtam, hogy a szerző engem személy szerint mélyen megsértett vele, mert egy kalap alá vett minden szószátyárral, és arról akar meggyőzni, hogy nekem, romániai magyarnak több jogom van idehaza, mint neki, többségi románnak. A nagy kérdés az, hogy ha román részről a szubjektív vélekedésnek utat lehet engedni, akkor miért nem működik ez fordítva is? Vagy legalább a nyílt tisztázás irányában. Lám, Méliusz József válaszcikke azóta is áll, a cenzúra nem ad zöld utat neki, pedig ha valaki tudja, hogyan kell egy ilyen kérdésben mértéktartó és elegáns választ írni, akkor az Méliusz József. T. mindeközben buzgón igenelt, bólogatott nekem (az is meglehet, hogy rutinból, ezzel az eszközzel sokszor könnyű szóra bírni az embereket, mert a helyesléstől könnyen bátorságra kapunk), nekem azonban nem volt rá szükségem. Véleményt mondtam, mert megkérdezett, és én tudtam, hogy igazam van, az ő bólogatása nélkül is.

1982. június 22. Félix-fürdő teljesen levett a lábamról. Érzem, hogy ez az elvarázsolt hely mindegyre vissza fog szólítani magához. Lehet, hogy olyan lennék, aki mindenben keresi a jót? Vajon ez az örök derűlátásra való hajlam megnyilvánulása? Vagy a problémáktól való kényelmes menekülésé? De hát a problémák ott vannak, minden eredményünk háta mögött!

1983. március 23. Apám 13 napja halott. Grigore Moisilról írok tanulmányt, ami félbemaradt az ő írógépében. Becsületbeli adósság: a téma, a szerző és a halál miatt. Ha meg tudom írni azt, amit ő szándékozott erről az ízig-vérig román matematikusról, akkor talán belenyugszom az elvesztésébe.

Veress Zoltán, aki a Korunk részére nagyon várja az elkészült tanulmányt, telefonon vigasztal: „Nagyon fáj a professzor úr elvesztése, hiszen ő lett volna az 1982-es potenciális Bolyai-díjas. De sajnos, csak az élőknek ítéljük oda, mert a díjnak ösztönzőnek kell lennie...” Nocsak... a díj csupán a díjazottat ösztönözheti? A hozzátartozók, a pályatársak kutyák?

Alig várom, hogy beléphessek a szentkirályi házba. Magamra. Meglehet, hogy a következő pillanatban majd megbánom. Egyelőre vonz a szellemével való találkozás (Hamlet!?).

A szimat mintha tudná, mik zajlanak körülöttem, újra jelentkezik. Már az elején mindjárt mellének szögeztem a tényeket; belezavarodott, nem tudta, milyen kérdésekre terelje a beszélgetést, majd feladta. Persze, könnyen lehet, hogy azt, amit tudni akart, közben megtudta (a nénémet, aki hazajött, a halált, külföldi kapcsolatokat, iskolai dolgokat stb...), persze, ehhez nem kellett tőlem faggatóznia, anélkül is könnyen rájöhet...

1983. március 26. Ilonka rossz hírekkel állít haza. Állítólag lefogták egy „vérszívó (Drakula! vámpír...) szekta” vezetőjét, és kivégezték, amiért is a szektatagok megfogadták 1000 gyermek elpusztítását. Eddig 8 gyerek tűnt el a fővárosból, s találták meg őket később meggyilkolva. Valósággal rosszul lett a hírtől, s szaladt a kisebbik fiunk elébe. Hamarosan szerencsésen haza is jöttek.

1983. március 27. Éjjel azt álmodtam, hogy tort rendeztünk Kolozsváron apámnak, amin ő maga is megjelent, és szörnyen dühös volt, amiért nem tud darabonként 4 dolláros üvegpoharat vásárolni, méghozzá a valutás üzletben! Megnyugtattam, hogy majd mindent elrendezek, s szerre felhívtam a barátaimat, hátha tudnak segíteni, majd telefonálás közben fölébredtem. Még sokáig csengett a fülemben a kisöreg őszinte zsörtölődése az élet abszurditásai felett...

Ma Attila fiam is hazaállított újabb szekta-hírekkel; állítólag valamennyien kopaszok, úgy nyírva, hogy egy hajkereszt maradjon a fejük búbján, ami fölött parókát viselnek, hogy az egész ne tűnjön föl a járókelőknek. Válogatott rémtörténetek formájában terjeng a sztori: 1. hivatalosnak látszó turistabusz (ONT) állt meg az egyik bukaresti iskola előtt, papírokkal, s kirándulni vitt

bizonyos számú gyereket, örökre; 2. A székelyföldön történt, hogy fehérköpenyes egészségügyiek kerestek fel iskolákat azzal, hogy oltást adnak, aztán mérget fecskendeztek be a gyerekeknek; 3. A milícia állítólag holmi gyanús pasasokra is rálőtt...

Tájékoztatásunk kizárólag kisipari módszerekkel történik: a pletyka, a suttogás, a torzítás, a kitalálás a fő eszközök. Korrekt tájékoztatásra egyáltalán ne számítsunk. Azt hiszem, sose fogjuk megtudni, honnan eredtek ezek a rémségek...

1983. április 18. Hideg éjszaka, hideg reggel. Mikor a szerkesztőségbe érek, kiderül, jön a jugoszláv pártfőnök, lezárják az utat, eltérítik a járműveket. Már-már az az érzésem, nem is az idegen vendégeknek szól ez a rettegő óvatosság, hanem...

1983. április 19. Komoly gond a láthatáron: az írógép bejelentése. Törvényt hoztak, hogy ismét engedély kell a tartásához. Amikor 1963-ban az első táskagépemet vettem, az üzletben csak úgy álltak szóba velem, hogy vittem a rendőrség gépelt, iktatott és lepecsételt engedélyét arról: mint újságírónak, jogom van egy darab írógépet vásárolnom. A vásárlás után következett a gép bejelentése, amikor egy rendőrségi teremben, sok-sok klienst összegyűjtve, beazonosításhoz szükséges betűpróbát adtunk, mintha csak ujjlenyomatot vettek volna a gépről. Pár év múlva e törvényt elfújta a szél, apám bátran elővehette a titkos helyen tartott régi Erikát, amit sutyiban a nagybátyjától örökölt. Később, 1979-ben magam újabb, erősebb gépet vásároltam a táskagépnél. S most itt állok, három bejelenteni való géppel a nyakamon – közben az apámé is rám maradt –, szorongva, hogy a visszatérő múlt lassan keresztben nyel le bennünket, pedig azt hittük, hogy végleg magunk mögött hagytuk.

1983. április 20. Sorik kollégánk olyan, mint egy egérke. Kicsi, cickányos, minden lében kanál. Ő a szerkesztőség élő lexikona. Tegnap elment a milíciára, hogy bejelentse az írógépét. Szépen kitették a szűrét: az intézkedés egyelőre csak tervezet, senki sem tudja még, hogyan hajtják végre. Üljön csak otthon, amíg szólnak...

1983. április 21. Egyre-másra rámtalálnak a problémás esetek. Bizalomkeltő, hogy az emberek meg merik írni a bajaikat. Fiatalasszony Bálványosváraljáról, férjét bezárták (3 év), mert úgymond megverte a polgármesterét. Messziről bűzlik az ügy, hogy hivatali visszaélésről van szó, ha felgöngyölítené valaki, jó lenne. De már van 2 problémás ügyem, harmadiknak ez már púp lenne a hátamon...

1983. május 1. Dühösen, kimerülten. Este van, nagy nehezen sikerült kifürkésznem az írógépem gyártási számát, amit fel kell majd tüntetnem a nyilvántartási kérvényen. Az ördög tudta, hová rejtették el, melyik alkatrészébe

vésték be. Amíg a vastag kosztól tisztogattam szegényt, feleségem észrevette a mozgó rész alatt, egy apró félkörben.

1983. május 3. Vidéken voltam, hazatérve a szerkesztőségben vár a meglepetés: úgy tűnik, át kell adnom a levelek feldolgozását másnak. Hetekkel előbb a Főnök érdeklődött: mit tegyen a helyettesével? Merthogy semmire se tudja használni... Meg se szabadulhat tőle... Ezért jó lenne kitalálni a számára valamilyen hasznos elfoglaltságot... Diplomatikus választ adtam akkor: valami olyasmit kell rábízni, amihez ért...

Most meg kiderül: ő venné át az én eddigi feladatkörömet.

Egyetlen dolog, amit még szeretek csinálni ebben a kilátástalan ál-újságírásban – a fotórovat szerkesztése mellett. Hát ilyen hamar vége szakad egy szakmai vonzalomnak? Igaz, nem én találtam ki, feladatba kaptam a levelek feldolgozását, a legjobb tudásom szerint igyekeztem csinálni, de különösebb jogot nem formálhatok rá, hogy foggal-körömmel kapaszkodjak beléje. De mégis csak én leheltem belé életet, s az én kezemen jutott el a legnépszerűbb rovat állapotába, immár a harmadik éve. S most egy tehetetlen, terméketlen ember miatt összedőljön az, ami életteret és biztonságot nyújtott nekem? Ki tudja, milyen áskálódások lehetnek a háttérben, kinek az aknamunkája járt sikerrel?

Még alszom rá egyet. Hátha megokosodom. Nagy szükségem van egy hosszabb távra szóló kalandra, megbízatásra, hogy ne adjam olcsón magamat, mert különben minden tekintetben elzüllök. Azt hiszem, ezeket nyugodtan kritikus pillanatoknak nevezhetem.

1983. május 4. Csillapulnak a fájdalmak, ha lassan is. Lesz, ami lesz. Úgy mutatom majd be a munkatervemet, mintha semmiről sem tudnék, feltüntetve eddigi megbízatásaimat. Akkor majd biztosan kiugrasztom a nyulat a bokorból.

1983. május 6. Megszabadultam az íróasztal nyűgétől. Másé a postarovat. Igyekszem jó arcát nézni a döntésnek. De a lelkemből valami mégis ott marad ebben a munkában, és azt képtelen vagyok magammal vinni.

Pedig mától fogva enyém a világ. Egy-egy problémás levelet kivizsgálhatok, igyekszem majd tanulságosan fölgöngyölíteni, közölhetővé pofozni valamennyit. Egyre jobban érzem a felkínálkozó szabadság szelét. Azt, hogy felállhatok az íróasztal mellől. A lehető legjobbkor teszem: amikor még nem utáltam meg röghözkötöttségemet annyira, hogy nekem kelljen törnöm a fejemet a szabadulás módján.

1983. május 12. Zűrös nap... A szimat mindenáron a Petőfi Ház műsoráról érdeklődik. Többször elmondom: én nem járok oda, csak ha személy szerint hívnak. De ő nyugodtan elmehet, elkérheti a vezetőségtől, sehol nem titok a munkaterv.

A szerkesztőségben sokan engem figyelnek. Hogy mit lépek majd a rovat elvesztése után. A Főnök külföldre utazott. Én az utolsó anyagomban elbúcsúztam az olvasóktól és „utódom" jóindulatába ajánlottam őket. Mire ő felcsattant, hogy csúfot űzök belőle. Nem tudja elhinni, hogy azok után, ami történt, valaki viselkedhet civilizáltan is vele szemben. (Ami igaz, igaz: egy adag gúny azért tényleg volt a gratulációim mélyén, de azt az olvasó nem vehette észre. Ha ő magára vette, annál jobb, miért higgye, hogy nem történt semmi?!)

1983. május 27. Hajdani ifjúsági vezetővel poharazgatunk. Ez nekem már a múlt, neki még inkább. Elmeséli, hogyan faggatták felettesei valamikor a társairól.

„Kérdeztek, hogy a többiek mit beszélnek, amikor leülünk az asztal mellé? Mondom, hogy áh, csupa hülyeséget, nőkről... Igen, igen, de az az ungur, az mit mond? Van ott egy köztetek... Melyik? – kérdeztem. Én nem is vettem észre, hogy... Egyformán jó gyerekek mind... Erre, hogy mit teszem magam? És hogy jobban odafigyelhetnék arra, ami elhangzik körülöttem... Mondtam, oké, majd ha havi 15 ezret fizetnek érte, főfoglalkozásban, vagyis hogy legyen időm szakszerűen szimatolni, ne csak úgy, szárazon, s még a piát is én fizetem, ez így nem etikus...Ha-ha!"

1983. május 28. Új bútort vettünk a nappaliba. Tele van friss, gyári szaggal a lakás. A rendezés napokig eltart. Olyan, mintha az ember újrakezdené az életet. Pedig csak a díszleteket cseréli ki. De azért még remél. Hogy a környezet szelleme belé is átszivárog.

1983. június 6. Családi vita. Olyan tónusban és jelzőkkel, hogy azt lehetne hinni, elvetemült hétpróbás gazember vagyok. Igen, sok mindenben valóban hibás vagyok, ostobaságokat is követtem el eleget, de arra mindig vigyáztam, hogy ne váljak nagy gazemberré. A baj csak az, hogy az ember nem maga dönti el azt, hol is a határ. Legtöbbször akkor jön rá, amikor már visszalépni késő...

1983. június 14. Felnövekvő gyermekeim élete egyre jobban kitölti a gondolataimat. Tehetséges, okos fickók, csak vigyék valamire (értelmesre, persze!) az életben. Úgy szemlélem őket, mint egy-egy műalkotást, bár azt hiszem, ők inkább magukat írják, mint mi őket. Ha nem egyéb, ők tartják össze a családot is még. S ha szétrajzanak...

1983. július 1. Nagyobbik fiam leforrázva állított haza azzal, hogy nem dolgozhat többé az Ifjúsági Turisztikai Irodának, hiába végezte el az idegenvezetői tanfolyamot. Tiltólistára került. A jelek szerint az én külföldre távozott rokonaim miatt van ez az egész. Az Irodánál széttárták a kezüket: csak a belügy adhat ez alól felmentést. Sajnálom a gyermeket, nincs még hozzászokva az eleve bekalkulált veszteséghez. Eddig kivétel nélkül csak sikerei voltak az életben. A kudarc, amiért ráadásul nem is tehet, mélyen letörte.

1983. július 2. A fiam nem hagyja annyiban: tovább érdeklődött illetékeseknél, milyen esélyei vannak, hogy lekerüljön a „listáról". Az Irodánál váltig állítják: belső előírás szól arról, hogy akinek külföldi rokonai vannak, nem dolgozhat az apparátusban, sőt a nevelés terén sem. Helyenként ezt már alkalmazzák, másutt még nem, de csak idő kérdése az egész. Mi lesz velünk, ha ilyen törvények szabnak majd irányt az életünknek? Nem jön, hogy elhiggyem: egy ilyen blődséget el lehet fogadtatni mindenféle szinten. Hiszen akkor már jómagam is „törvénytelenül" lennék a sajtó kötelékében, s bármikor ajtót mutathatnak nekem...

1983. július 14. Attila fiamat felhívatták a KISZ-hez, majd végül mégis 25-ére halasztották a tisztázást. Teszik az ártatlant, hogy nem értik az egészet, pedig csak a hazugságot próbálják hihetőbbé tenni. Kíváncsi vagyok, addigra milyen kibúvóra fanyalodnak?

1983. július 20. A rádiónál riasztó hírek terjengenek: tömeges leépítések, s leginkább a legjobb emberek talpára kötnek útilaput. A fő szempont: a külföldi rokonság. Akinek van, szinte biztos, hogy mehet. A bárd tehát a fejem fölött lebeg. De valahogy mégsem félek. Bízom abban, hogy a munkám mégis csak kiemel abból a környezetből. Hogy meg tudok maradni kivételnek. Ami viszont csöppet sem változtat az általános helyzeten. Az az igazság, hogy csak a szándékon múlik, és bármikor hozzám nyúlhatnak.

1983. július 23–24. Közel a nyári szabadság ideje. Minduntalan arra gondolok, milyen lesz majd Szentkirályon. Be kell szereznem némi húsneműt (konzerv) augusztusra, hogy legalább az ne legyen gond a gyerekek kosztjához.

1983. július 26. Fiam ügyében a KISZ káderosztálya ujjal mutogat a belügyre: onnan érkezett az utasítás. Oda pedig már nem jut el az ember. Azt hiszem, az igazság az: kéz a kézben dolgoznak.

1983. július 28. Két nagy csomagot leragasztottam, tartós élelmiszer van bennük. Holnap Attilával elcipeljük a postára – remélem, rendben felveszik. Minek cipeljem Szentkirályig? Fenekemben a gyújtózsinór, vagyis a mehetnék.

1983. július 29. 42 éves vagyok: vén szar! (Ahogy vesszük: néha igen, néha nem...) Kinyitottuk a nagy családi asztalt. A kisebb fiam lelkesedik: „Mikor a nagy asztalnál eszünk, van étvágyam!" Utolsó pillanatban egy ismerős

bepillantott a belügyi aktákba, s igazolja: fiam ügyében onnan ered a tiltás. Végre, legalább minden világos. Nem kell az embernek hiábavalóan töprengenie.

1983. augusztus 1–2. Csíkszentkirályon, apámék házában minden a régi. A gyerekekkel már nem lehetett bírni Bukarestben, alig vártam, hogy megérkezzünk. Mikor már ott vagyunk, akkor meg azt, hogy Apám is megjelenjen... De nincs ki bosszankodjék, hogy a ház körül letapossuk az epret, szerte hagyjuk a holmikat, zajongunk délutáni alvása idején. Bennem viszont örökre megmarad a mosolya, a dohogása, a fintora, a lelkesedése, ha valami finom falat készül a konyhában. Húgomék az öcsémhez készülnek, Kanadába. Nélkülük még sivárabb lesz a családi kör, s ha a másik öcsém még kitart, akkor ketten maradunk idehaza. De meddig? Minden zavaros előttem és mélységesen szomorú vagyok. Szeretném azt hinni, hogy mindez csak merő képzelgés... Elhessentem gondolataimat, de hát lehet-e?

1983. augusztus 22. Be kell utaznom kenyérért Csíkszeredába. Valamit ennünk kell a gyerekekkel. Autóbusszal 2 óra alatt megjártam az utat. A kenyérüzlet előtt kígyózó sor. Ismerősök összefutnak az utcán, és nem tudnak két szót váltani, mert éppen soruk van (kenyérnél, húsnál, tejnél, vécépapírnál), vagy ha beszélgetnek is, az egyik odaáll, a másik meg mellette dumálgat, de nem igen tudnak egymásra figyelni, mert a sorbanállás fejleményei, váratlan bonyodalmai (mindig akad valami!) elvonják a figyelmüket.

1983. augusztus 30–31. Körülbelül egy hete minden éjszaka, valamilyen formában, más-más életkorban, de látom halott apámat. A furcsa, hogy az álom bizonyos részletei is visszatérnek, mint egy folytatásos film. Pár napja még megszidott, mert este későn mentem haza – pedig még csak kilenc óra lehetett, igaz, már hajnalban elmentem hazulról –, én meg azon töprengtem, hogyan értessem meg vele: felnőtt ember vagyok, s amíg dolgom van, képtelen vagyok hazamenetelre gondolni... Aztán felébredtem, és az első öröm után, hogy csak álmodtam, hirtelen a sóvárgás kerekedett felül bennem amiatt, hogy az egész csak látomás volt, amely becsapott engem.

Egy másik éjjelen apám egy erdei csutak előtt hasalt, a puha, barnára száradt tűlevélszőnyegen, előtte sakktábla és önmagával vívott komoly küzdelmet úgy, hogy időnként megfordította a táblát, s hol a fekete, hol a fehér érdekeit próbálta érvényesíteni.

Mindig csodáltam játékba temetkező magányát, hogy miként oldódik föl a gondolatban, az elméletben, mint más a fizikai ajzottságot nyújtó kalandban. Csak a legkisebb fiamnál, Péternél tapasztaltam ilyen elszánt játékszenvedélyt, akár sakkról vagy kártyáról lett légyen szó, s ahogy ez átvillant rajtam, máris Péteremet láttam apám helyett hasalni, idősen, félig kopaszon, testben megereszkedve, de mégis gyermeki vonásokkal, mint amikor a szoba közepén, a

szőnyeg rojtjaiba temetkezve játszadozott volt a nappali szobában, a beözönlő napsütés fénykörében...

Tegnap éjszaka apámék hálószobáján settenkedtem keresztül, óvakodva, nehogy felébresszem őket, miközben én a konyhában alágyújtok a reggeli teának. Eszembe jutott, hogy nincsen a lakásban gyufa – most akkor mivel lobbantom lángra a gázt? Apám gépkocsijában, az udvaron tudom, működik egy elektromos gyújtó, talán a parazsa kitart, míg felérek vele a kályháig. De ó jaj, az udvaron, ahol az autója parkolt, már csak egy roncsot találtam: kormánykerék kitépve, szélvédő betörve, sebváltó leszaggatva, ülések kibelezve, műszerek kiforgatva a műszerfalból, kábeleiken lógva...

Hogy is indul szegény ember így a munkába, nyilallt belém, s egyáltalán mikor követték el ezt a csúfságot, hiszen az udvarba senki nem szokott bejönni, s a legkevésbé ilyen szándékkal. S ahogy ott forgolódok, hüledezek, az autóroncs egy mozdulattal átalakul vitorlás bárkává, amely telistele van ezüstös haltetemekkel...

Innen már nem is mondom tovább, mert ami következett, annak semmi köze apámhoz, aki felszívódott éjszakai látomásomban, és nem tudom, visszatér-e a következő éjjeleken, s ha igen, vajon miért teszi? Az az igazság, hogy lelket melengető dolog viszontlátni, és annál sivárabb érzés rájönni, hogy a végelszámoláshoz közeledve már csak a múltunkba préselt képek, benyomások, hangulatok, illúziók éltetnek.

(Itt most megszakítom a naplóban való szemelgetést...)

Évekkel később, 2003-ban sikerült végre befejeznem azt az elbeszélést, amit közvetlenül apám halála után kezdtem el, és akkor azt hittem, sikerül végigírnom, kiadnom magamból a hirtelen távozásakor érzett rettenetet. Az alábbi írás a végső búcsúm tőle és fiatalságomtól.

A történelem alakulása

1.

Belökte a kocsiajtót. Hallotta a zár ismerős kattanását. Keze kétszer-háromszor próbálgatta a kilincset. Az ajtó, mint mindig, biztonságosan ellenállt. Zakója zsebében kitapogatta a kulcscsomót. A szálloda felé indult.

Az épület előtti terecske zsúfolt bal sarkától, ahová beállt, huszonöt lépés az első vörösmárvány-lépcső. Hát ez semmi, állapította meg könnyedén: erdőmérnöksége során hozzászokott ahhoz, hogy léptei bármely, gyalogosan megtett távot felmérjenek.

Örökké számolt valamit. Amikor nem a lépteit, akkor az épp eléje táruló bármilyen látvány egyazon halmazhoz tartozó elemeit: egy ódon vaskerítés megcsonkított rácssorát, például. Vagyis, csak azokat a darabokat, melyekről hiányzott a dárdára emlékeztető, menedékesen elhegyesedő „szakáll”... Vagy a reggelente az újságárus előtti emberkígyót. A szabad padokat a ligetben, egy-egy sétány teljes hosszán. Téli ágon sütkérező verébhad izgő-mozgó példányait.

Ha valaki megkérdené, mi haszna származik e mindenre kiterjedő számolósdiból, úgy elfutná a méreg, gumós orra lilásvörösbe játszana a bosszúságtól. Hogy magyarázzon meg valamit, ami nyilvánvaló?

Mi haszna, mi haszna...

Milyen haszonnal jár a tudás? És ki számlázná le bölcs szavainkat?

A kérdés nem hangzott el, szerencsére, ő pedig nem töprengett olyasmin, ami nem létezik.

Bár azt azért tudta, hogy amennyiben tanúskodni szólítják föl – mármint bizonyos mennyiségi problémák tisztázása végett –, keresve se találnának használhatóbbat, a rendszerint „feleslegesnek” vélt adatok akkurátusan elrendezve, csoportosítva, viszonyítva, kielemezve raktározódtak el az átlagosnál magasabb, kidudorodó, de már sűrűn és erősen barázdált homlok mögött.

Az erdőket járva, mikor a kiterjedt tartalékok becslését és védelmét képviselte, már-már tökélyre vitte e megfigyelési módszert. Nyugdíjas éveinek hajnalán még be-behívogatták soron kívül. Az ügyintézés oroszlánrésze akkoriban került számítógépre, fiatalabb munkatársai már-már hitetlenül konstatálták: pontosságban, gyorsaságban nem marad le a modern technika mögött.

Belső komputere ez alkalommal is kifogástalanul működött.

Bal pofacsontjából váratlan viszketeg érzés sugárzott szerte. Finoman, mintha pókháló tapadt volna rá. Gépiesen vakarózni kezdett.

Huszonhatodik lépése tulajdonképpen már az első tükörfényes, korall színben játszó márványlépcső fokára hágást jelentette. Három fokot már sikerült felleltároznia, mikor a surrogva nyíló-csukódó, csupaüveg hotelbejárat mögött felhomályló, keskeny női arcba nézett: a látvány megmagyarázhatatlan és ellenállhatatlan örömérzettel töltötte el, s ettől a soron következő, a negyedik lépcsőfok akadályát valahogy ruganyosabban vette.

Féllábbal még a levegőben, pontosan a harmadik és negyedik fok között érte a hirtelen rátörő gyengeség. Sose érzett eddig hasonlót. Mintha mozgékonynak ismert teste legalul hirtelen megnyíló zsákká válna, amiből egy pillanat alatt az égvilágon minden kiürült.

Sóhajtott – hörgés volt az –, s összeesett.

Tél volt, de csak hidege érzett. Szikrázó hava, pengő jege a hegyek közt rekedt, ahonnan acélszürke, ködcsináló folyó vánszorgott alá vízszegényen, medréből lépten-nyomon kiálló, seszürke kövek zátonyai között.

A szállodának nevezett beton-üveg építményt a folyó partjára emelték, környéke állandóan ki volt téve a gyakori szélverésnek. A légvonat most is sebesen rohamozott, nem kímélve a földre roskadt, őszbe csavarodott férfi elvadult tincseit.

A fagyos, göröngyös földhöz tapadó, alaktalanul ellapult pofazacskó kifehéredett, mint a frissen szapult vászon.

2.

A hotelajtó üvege mögött felködlő archoz tartozó fiatal, minden tekintetben tökéletesen kiadjusztált, jó formájú nő – legalább is e meggyőződéssel hagyta el 305-ös számú lakosztályát – jól látta az épület előtt villámgyorsan és váratlanul lejátszódó néma jelenetet. A zajtalan, roskadó zuhanással egyidőben teste görcsösen összerándult, mintha ő szenvedné meg a földhöz csapódást. Tekintetét a téli égbolt felé fordította, amelyen jellegtelen lámpavasak, szél gyötörte, dermedt gesztenyeágak rajzolódtak ki. Remélte, így megszabadul a kínos látványtól, sőt, egy idő után az is kiderülhet, hogy csak képzelte az egészet. Szívesen fogadott volna bármilyen hétköznapi csodát, miközben óvatosan igyekezett elmozdulni az ajtó közeléből. Hirtelen durva taszítást érzett a bal vállán, amitől egy méregzöld, apró mozaikcsempékkel kirakott betonoszlopnak penderült. Az ajtószárny kicsapódott, valaki kiviharzott rajta, s pár ugrással a félig a lépcsőn, félig a földön heverő testnél termett.

A nő tompán sajgó bal vállát tapogatva az oszlop mögé húzódott, ahonnan enyhe borzongással lesett kifelé: igen, amit az előbb látott, az ténylegesen is megtörtént. És ő most itt ácsorog, tanácstalanul. Pedig sürgősen indulnia kellene, azért érkezett tegnap délután a városba, központi kiküldöttként, hogy részt vegyen a helyi vöröskereszt munkaértékelőjén.

Este sajnálatosan elfogyott a cigarettája, s mert külföldi márkákon kívül mást nem szívott, kénytelen volt a szállodaszobából lemenni a bárba. A

szándékolt homályt förtelmessé tette a megrekedt, áporodott dohánybűz. A söntés előtt nekidőlt a pultot mellmagasságban körbefutó fogantyúnak, amelyen éppen megtámaszthatta már-már kifogástalan, melltartó nélkül is rugalmasan meredő emlőit. Érezte a nikkelezett rézcső borzongató hűvösét.

Jobbján, hórihorgas bárszéken a homálynál is sötétebb, afrofrizurás fiatalember – külföldi diák? – gubbasztott sejtelmesen, állát hatásosan a tenyerébe ejtve. Jobbra-balra ingatta izmos felsőtestét egy néma dallam ütemére, amely a fejére illesztett fülhallgatóból, a nyilvánosságot kizárva áradt, egyenesen a dobhártyákra. Pincérnek se híre, se hamva, a várakozva ácsorgás közben a nő azt érezte, hogy a diák se szó, se beszéd a derekára helyezte hűs tenyerét, mintha csak a sajátjáról lett volna szó. Az érintés csöppet sem volt kellemetlen, s némi hezitálás után úgy döntött, nem csinál cirkuszt. És bár sajnálta, hogy a pillanat elébb megérzett finom ritmusát ezzel durván megszakítja, határozott lépéssel balra húzódott. A könnyed kéz lehanyatlott, visszavonult, a továbbiakban a diák rángatózó, farmeres térdén kelt új életre, doboló ujjai nyomán.

A nő még némi lelkifurdalást is érzett azután, hogy hátha nem is úgy estek meg a dolgok, ahogy ő azt érzékelte. Félreérthetett egy mozdulatot, egy véletlen gesztust, viselkedésével tovább mélyítve az elképzelhetően magányos, általános kirekesztettségtől szenvedő fiatalemberben az alacsonyabbrendűség komplexusát. „Én is csak rúgok egyet rajta a fekete képe miatt” – vélhette róla a fülhallgatós idegen, de a nő azonnal igazságtalannak is tartott egy ilyen tételezést, s minden jó, ha a vége jó: alig húsz perc múlva sikerült minden félreértést, immár a 305-ös szoba biztonsági zárral védett, külön világában – tettekkel bizonyítania: távolról sem idegenkedik a színesbőrűektől, különös tekintettel a hímnemű egyedekre. Oly természetesen, minden fölösleges ceremónia és alakoskodás nélkül hangolódtak rá egymásra, tűntek el a szoba ajtaja mögött, majd töltötték együtt az éjszaka egy részét, mintha hónapok óta készültek volna rá, a legapróbb mozzanatot is tökéletesen begyakorolva, kimunkálva.

Búcsúzáskor az idegen széles és hálás mosollyal kínált oda sportzsákja mélyéről a jócskán zilált, lazán heverő nőnek egy doboz pipereszappant és egy kiló előre csomagolt, pörkölt kávét, valamennyi kiváló minőségű, külföldi áru, a halandó ember az ilyesmiből csak elvétve és bonyodalmas utakon – mint például e mostani is – részesül.

Hölgyünk értékelhette a fölötte kellemes élmény számokban ki nem fejezhető értékét, eltaszította a fiú adakozó kezét, majd suttogva, ám világosan értésére adta: ennyi volt, nem több.

A néger nesztelenül osonva hagyta el a szobát, miközben a nő átadta magát a rátelepedő, minden erejét és akaratát elszívó álomnak, s csak reggel merészkedett ismét a furcsa este emlékével előhozakodni magának – karjai közt az áthatóan illatozó szappanosdobozzal ébredt.

„Tehát igaz volt... Megtörtént...”

Elégedett nyújtózkodás után kipattant az ágyból. Miért is ne lett volna igaz? Ráadásul pompás volt, akár a reggeli zuhanyozás. Kíváncsian nézegette magát a tükörben, de az esti kisiklásnak a legcsekélyebb nyomát se sikerült felfedeznie. Különben... kinek mi köze hozzá?

A mostani látvány is ugyanolyan valóságos, akár az estéje volt. Ettől ugyan még nyugodtan mehetne a dolga után, legfeljebb némi kerülővel, hogy ne érintse a baleset helyszínét, ahol az őt durván megtaszító alak, egy jócskán kiszőkült, negyvenbe hajló (?), szemüveges, kockás zakós férfi hajol a természet-ellenesen kifacsarodott, rongyszerűen heverő test fölé, s szájon át végzett életre keltéssel próbálkozik... Öt perce kínlódik már, a legcsekélyebb eredmény nélkül. Pedig ritka szakszerűen végzi, állapította meg a vöröskeresztes tanácskozásra érkezett hölgy.

Kíváncsi volt: mi lesz egyáltalán a vége?

3.

Még szép, hogy az elsősegéllyel próbálkozó férfi érti a dolgát – elvégre orvos.

Igaz, közönséges körorvos csupán egy községben, ahová gépkocsival egy óra leforgása alatt sikerül kijutnia (ami természetesen a visszaútra is áll). Mivel a körlet lélekszáma akkora, hogy két orvos munkájára is szükség van ott, úgy egyezett meg kollégájával, hogy egyik nap az egyik, másikon a másik utazik ki huszonnégy órás ügyeletre. Igaz, hogy olykor erejükön felül is teljesítenek, viszont megfizethetetlen előnyökhöz jutnak a törvénytelenül, ám méltányosan kikanyarított szabadnapok révén.

A ma reggel pedig a lehető legsimábban indult. Igaz, késő este alaposan beszívott, amikor hazaért.

A hálaadományok egyikét megbontva kiérlelt, finom, sima ízű italra bukkant, lazításként gyors egymásutánban felhajtott néhány pohárral, sajnos, alábecsülte a pálinka ütőerejét, amely gyorsan és alattomosan leteperte.

Ennek ellenére, minden különösebb panasz és utóhatás nélkül ébredt, pontban reggeli hatkor. Karórája mutatóinak helyzetét meglátva páni félelem tört rá, s egy pillanatra minden értelmes gondolata elhagyta.

A községet érintő busz reggelente hatkor indul, s első reflexe az volt: jócskán lekéste a járatot.

Ilyesmi még nem fordult elő vele, rendkívül sokat adott a pontosságra. Egyben hízelgett is neki, hogy eddig amerre csak megfordult, mindenkiben sikerült a precíz ember benyomását keltenie.

Amikor aztán rájött, hogy csak az évek során rögződött reflexei szedték rá, a további alvásnak befellegzett. Öltözködés közben egyre nyűgölődött: „Az a feneség, hogy a hét napjainak száma az istennek se osztható kettővel. Különben a korai felkelések, illetve az azt követő ágyban maradások törvényszerűen mindig ugyanazokra a napokra esnének...”

A tévedésből korán felriadt doktor egyedül élt szoba-konyhájában. Időnként, mint éppen most is, lakását felvetette a rendetlenség: a szennyes ingek, alsóneműk, hálóruhák, zoknik stb. festői, ám enyhén bűzlő gubanc-halomban uralták az egyik karosszéket. Az ijedtségre szívesen megivott volna egy erős feketét. Volt is valahol kávéja odahaza, egy bádogdobozban, de most valahogy nem volt kedve a főzőcskéhez, mert ahhoz először el kellett volna mosogatnia a mosdóban felgyűlt edényeket.

Elhatározta, hogy keresztülvág a télbe dermedt ligeten, majd a hídon túl, a hotel bárjában felhajt egy dupla feketét, továbbá egy deci valódi whiskyt is engedélyez magának, ha már ilyen kuszáltan indult a napja, ő pedig kénytelen-kelletlen lemondott megérdemelt reggeli pihenéséről.

Az italra már nem maradt ideje: a bárfiú épp akkor tolta eléje a talpas poharat, amikor az az idős ürge, ott az üvegajtón túl, összecsuklott...

A doktor gépiesen hörpölt még egyet a forró feketéből, de keze, lába a mesterségéhez társult tudatalatti reflexeinek engedelmeskedett. A gyógyító ember önálló életre kelt benne, bár az esze nagyon is jól tudta, hogy a mai napot nem lenne kötelessége feláldoznia a medicina oltárán, ráadásul épp el-merülni készült azokban az összekuszálódó, ötletszerűségükben is jelentéses képzettársításokban, melyekből költői vénája táplálkozott.

Harmadik verseskönyve jelent meg az elmúlt hónapban, s valami meg-szállott makacssággal tartotta magát ahhoz, hogy kétévenként kézbe vehessen egy vékonyka versesfüzetet, amelynek címlapján a neve áll kinyomtatva. Gyere-kesen örvendett ezeknek az irodalmi pillanatoknak, amelyek az ő szemében felértek az egyszerű betegek őszinte, alázatos hálálkodásával.

Az asszociációknak ezúttal lőttek: nem létezett más valóság a számára, mint a jeges szélben dermedő test, amelynek immár annyi szerencséje se adatott meg, hogy ő, az orvos, whiskyszagú leheletével életet pumpálhasson belé; az öregúrnak, akit addig sose látott, be kellett érnie a másnaposság savanyúan fanyar, erjedt szagával.

A költészet örömeitől elrabolt doktor eközben szívmasszázzsal is próbálkozott, makacsul tapogatva az összeesett ember pulzusát, de a petyhüdt testből semmiféle életjelt nem sikerült felcsiholnia.

„Kihívtam a mentőket" – közölte diszkréten a válla fölött a testes, de peckes tartású, aranykeretes szemüveget viselő hotelportás, aki oly alázattal hordja zsinóros-sújtásos egyenruháját, mintha nem is az idegenforgalmi vállalat, hanem az egész világ díszlakája lenne...

4.

A hotelportás egy idő után őszintén sajnálni kezdte a hullával kínlódó szőke férfit: az egyetlent, aki az esemény láttán azonnal, késedelem nélkül cselekedett.

Ő, mármint a portás, azért nem mozdult mindjárt, mert hirtelen nem fogta föl, mi is történik odakint, csak az idegesen kicsapódó, majd a lengedező ajtó üvegszárnyát látta, a lépcsőn lerobogó szőkét – most már azt is tudja, hogy doktor –, majd szinte egyazon pillanatban az oszlopnak penderülő nőt, s hirtelen arra gondolt, bűntényt követtek el az ő birodalmában, netán bűnöző hatolhatott a szállóba, s ezért a nagy futkározás...

Amióta a fizetett ajtónállók előírt mundérjában feszít, ennek meg legalább öt esztendeje (akkor épült ez az egyedülálló vendéglátó-ipari remek, ahogy az újságok nevezték), tulajdonképpen egyetlen rendkívüli eseményre se emlékszik...

Ha csak azt az esetet nem tartja annak, mikor az egyik délután, a bár homályos mélyén, egy fal mellé húzódott asztaltársaság ifjú tagjának a kókuszát súrolva, hatalmas csattanással zuhant a földre a közvetlenül a mennyezet alá felszerelt, szellőztető ventilátort álcázó farácsozat; feltehetően kilazult a szerkezet gyakori, erőteljes és kitartó rázkódó mozgásaitól. Szerencsére, e szokatlan bumeráng csak a kliens fejbőrét hasította fel, a sebből alig szivárgott valamicske vér. Annál nagyobb volt a pánik, majd a felhajtás – emlékszik vissza –, és akkor a ventilátor körzetéből egy ideig odébb költöztették az asztalokat, a berendezést pedig – nem egyedüli ventilátor volt a hatalmas hodályban – rendszerint elmulasztották bekapcsolni, ami viszont azzal járt, hogy a terem ama részében igen hamar és fojtogatóan megrekedt a csípős dohányfüst. Kellemetlen, nyugtalanító gondolatok azért ennek ellenére is támadtak némely törzsvendégben, az esetnek híre ment a városban, az emberek szokás szerint többet tettek hozzá, mint amennyit elvettek belőle.

Vidéki koszfészek, eseménytelen élet...

Televíziózni viszont a szállodaportás is előszeretettel szokott, különösen, ha szolgálaton kívül van, az eddig látott filmek alapján némileg az a benyomás rögzült benne, hogy ha az ő személyes munkahelye kivételesen nem is, a szállodák általában mindenféle hajmeresztő és szövevényes események kedvelt színterei. Egy igazi szállodáról elképzelése szerint nem is lehet beszélni egy-egy bűnügyi vesztegzár vagy rangrejtett, beépített ügynök buzgólkodása nélkül, aki a titokban a hotelbe hatolt, ellenséges hatalmakat szolgáló spionokat hívatott hatástalanítani.

Gondolatai a szálloda előtt történtekkel kapcsolatban ezért az elején e tájakra tévedtek, s csak némi ácsorgás és bámészkodás után világosodott meg benne, hogy ezúttal egyszerű rosszullétről van szó csupán.

Ettől kezdve aztán ő is a tettek embere lett: gépiesen a pulton álló telefonhoz lépett, s mivel a recepciós kisasszony, aki a tudakozónál végzett szolgálatot, éppen elbogárzott valamerre, saját kezűleg tárcsázott, a sokat tapasztalt szakik biztonságával. Ajka ezalatt hangtalanul elismételte a leforgatott számjegyeket, de ezen nem kell meglepődni, olvasni is így szokott, ha ajkával nem formálja némán az olvasottakat, képtelen nyomon követni a mondatokká álló szavak valódi értelmét, összefüggéseit.

Folyékonyan, magabiztosan fűzve a szót, úgy szólt be a mentőállomásra, mintha csak taxit rendelne valamelyik szállóvendégnek.

Eljátszott a gondolattal: az az idős mókus ott, aki a lépcsőn hever, éppen befelé tartott, s nagyon könnyen lehetett volna a szálloda potenciális kliense is.

Amikor aztán a vonal túlsó végén elhangzott a mentősök ígérete, hogy amilyen gyorsan tudnak, küldenek egy mentőautót, méghozzá orvosi kísérettel és komplett mentőfelszereléssel, a portás úgy vélte: az ügy reá háruló részét annak rendje s módja szerint letudta, s jó lesz megnyugtatni azt a még most is hasztalanul kínlódó ürgét, hamarosan erősítés érkezik.

Nehezen férkőzött hozzá a szép számban összeverődött szájtátiaktól.

Személy szerint szívből utálta az emberekben ezt a beteges vásári kíváncsiságot. Ha rajta múlna, egyenesen hatóságilag tiltaná meg, hogy az utcán vagy egyéb nyilvános helyeken valakik is céltalanul lődörögjenek, ácsorogjanak. Egyáltalán, az emberek utcán töltött idejét is minimálisra korlátozná, csupán a helyváltoztatáshoz szükséges kényszerű kinntartózkodást engedélyezné, azon túl mindenfajta kilengést a törvény szigorával sújtana. Így aztán, elmélkedett a portás, amihez hivatali ácsorgása közben is rengeteg alkalma adódott, egycsapásra megapadna a léhűtők és munkakerülők száma, elejét véve sok nemkívánatos cselekedetnek is.

Lelke mélyén őszintén el volt telve magától: úgy vélte, kellő mértékben ismeri az életet. Mielőtt erre a megbízatásra pályázott volna, tornatanár és edző volt egy személyben, különösen vonzódott a birkózáshoz, diákkorában még bajnokságokra is eljutott, de a kiugró sikerek elmaradtak, ezért inkább a pedagógia felé fordult „sorsának ladikja”, ahogy pályafutásáról olykor fennkölten elmerengett. Olvasáshoz nem sok türelme volt, ezért aztán a gyakorlata is hiányzott, ám rendkívüli módon szerette a pátoszt, a romantikusan tálalt nagy érzelmeket. Ellágyult tőlük, annyira megérintették, s talán az életét is képes lenne feláldozni abban a pillanatban a nemes eszmények oltárán – vélte olykor, aztán miként a nátha, egyik percről a másikra lohadt le buzgalma, hunyt ki a szándék.

Ide is azért jött, mert könnyebb munkára vágyott, egy idő után úgy érezte, torkig van a gyerkőcök egzecíroztatásával. Pályázati felhívás útján szerzett tudomást a hotelportási karrier lehetőségéről. Felkereste egykori edzőjét, aki valahol a villasoron lakott és jól menő háziborbély-szolgáltatásra adta a fejét a befolyásos városi személyiségek között. Természetesen, ő nyerte meg a pályázatot. Igaz, egyetlen vetélytársa sem akadt, s ha lett is volna érdeklődő az állás iránt, az iratok benyújtása előtt a pályázók még egyszer higgadtan meggondolták a dolgot és retiráltak.

A korábbi számítások viszont nem váltak be. Mindenekelőtt a borravalóban csalódott, méghozzá végzetesen...

5.

A honi vendég egyszerűen semmibe veszi a szálloda portájánál állót. Hiába sürgölődik-forgolódik buzgón a szárnyaival örökké verdeső üvegajtó tájékán, honfitársai egyszerűen nem tartanak igényt szolgálataira.

Nagynéha, egy-egy drága pénzen felkantározott öreg hölgy vagy tán uraság, egy már régi, letűnt nemzedék más szokásokban felnőtt, de már kivesző-félben lévő mohikánjai odabotorkálnak hozzá, hogy rettentő sok a csomagjuk és taxit szeretnének hívatni. Ilyenkor ő minden benne rekedt kedvességét és udvariasságát rájuk pazarolja, ha valaki látja túladagolt gesztusait és mozdulatait, megesküdne rá, hogy pályatévesztett bohóc ágál műsorával a hotel bejáratánál...

Ebből a hálatáncból viszont távolról sem jön össze az, amiről ő, még a pályázati eredmény kihirdetése előtt tulajdonképpen ábrándozott. Tiszta szerencse, hogy ott voltak a külföldi vendégek, de azok annyira szeszélyesen és kiszámíthatatlanul keresték fel a szállodát, hogy öreg hiba lett volna rájuk biztos egzisztenciát építeni. Ráadásul a zömük társasgépkocsival érkezett, cso-

portos, előre befizetett utazáson vett részt, a pénztárcák érthető módon, ilyenkor többnyire a zsebekben lapulva maradtak, úgy okoskodva, hogy az út árát egyszer már lepengették odahaza, a többit pedig szerintük intézze el a turistatársaság! Nagyjából valamennyinek ez volt az észjárása, mert a végeredmény a portás szempontjából változatlanul siralmas volt.

A mentőket mozgósító derék ajtónállónk tehát a lehető legközelebb állt ahhoz a ponthoz, hogy a szép remények múltával valami kecsegtetőbb, tetszetősebb kenyérkereseti lehetőség után nézzen, csak még azt nem tudta, miként kezdjen hozzá, és milyen irányban vágjon neki. Most viszont, s az ehhez hasonló ritka pillanatokban, amikor meglegyintette a történelem alakulásának életmelegű, mámorító közelsége, s már-már úgy érezte, hogy az ő személyes ügyessége, talpraesettsége taszigálja előre az események Sziszifuszra méretezett kőgörgetegeit, elfeledve ilyenkor minden addigi keserűséget, ami életét beárnyékolta, a sikertelenségeket, azokban a pillanatokban úgy viselkedett és úgy nyilvánult meg, mint egy született szállodaportás, valósággal elébe menve környezete legapróbb, még csak csírázófélben lévő, jóformán meg sem fogalmazott gondolatainak.

Példának okáért, érvelgetett saját maga előtt, senki nem emlegette, hogy mentőt kellene hívnia, ő mégis beindította, méghozzá rögtön az első pillanatokban az emberiesség láthatatlan, de jól működő gépezetét. Majd arra gondolt, hogy ezt nem ildomos megtartania magának, s a tényt, hogy segítség érkezik, valamiképpen a szerencsétlenül járt ismeretlen mellett görnyedő szőke férfi tudomására kellene hoznia. Még nem ért oda hozzá, de már elképzelte, amint közlésétől a csapzott haját hátravető, tekintetét hálásan ráemelő ember egy pillanatra megszusszan, ellágyul, s egy „köszönöm, barátom!" ellihegett hálája után újult erővel s reménnyel folytatja a felélesztés kimerítő, ám nemes műveletét.

Az orvos azonban csak ránézett, nagyot fújtatva visszafordult az élettelenül fekvőhöz, mintha nem is e világon lenne, hanem ott, ahol az összeesett ismeretlen akkor már feltehetően kezdte otthonosan érezni magát.

A portás ettől indulatba jött, kidülledt szemmel nézett körbe és felháborodott a kíváncsi, bámész arcok közönyén.

„Ezek mind csak tudni szeretnének valamit, de mit sem segítenének!" – ágaskodott benne mind magasabbra a rosszallás és durván taszigálni kezdte a tétlenül ácsorgókat.

„Helyet a mentőnek, helyet a mentőnek!" – vetette magát a tömegre, bár a beígért autónak még se híre, se hamva nem volt. A járókelők viszont kábán engedelmeskedtek a nekivadult portásnak, elvégre egyenruhát viselt, s bár nem tartozott semmilyen hatalmi alakulat kötelékébe, mundérja katonás díszei ösztönös tiszteletet és tartózkodást ébresztettek a szedett-vedett sokaságban...

6.

A taxisofőr harminc perce járatja már az óráját a szálloda előtti parkoló jobb szárnyán. Tegnap este osztotta ki rá a feladatot a központi iroda, mikor az aznapi bevétellel elszámolásra jelentkezett.

„Negyed kilenckor reggel, de egészen pontosan, legyen a szálloda előtt. És nehogy előforduljon, hogy késik!!”

A kettős biztosítással szívóskodó főnök mogorvasággal igyekezett tekintélyt szerezni magának.

Öt perccel hamarabb érkezett. Odahaza viszont csak egy csésze forró kakaóval próbált villámgyorsan megbirkózni, félsikerrel, a másik fele ott maradt a csészében.

Reggelire, uzsonnára ott volt a csomag, amit a felesége pakolt, hogy a férfi ne kapjon rá a fölösleges és nem olcsó vendéglői költekezésre. Az se jó, ha koplal, még végül fekély áll a házhoz, számos kolléga esete példázza, akik mind a volán mellett vásárolták be a betegséget.

Szokásává vált, hogy mihelyst sikerült valahol leparkolnia, mindjárt ráérősen majszolni kezdett egy szendvicset, s közben fél füllel a rádió kívánság-műsorát hallgatta.

Most se volt másként.

Pontban negyed kilenckor bekapcsolta a taxiórát is. Az egyenletes ketyegés hamar elálmosította. Odabent amúgy meleg volt, a motor üresben járt, de működött a melegítő, mely csöndesen lehelte a kellemes hőhullámokat. Várta, mikor tűnik fel a bejárati lépcső tetején az orosz prémsapkás házaspár, egyforma őzbarna színű velúrbundával, kék kockás bőröndökkel együtt. Ennyiből állt a számára megadott ismertetőjel, no meg a kliens neve, de annak csak úgy vehette hasznát, ha már van egy kiindulási alapja, amire rákérdezhet.

A baleset épp a sofőr látómezejében következett be. Visszapörgetve az eseményeket, még arra is emlékszik, hogy a most élettelen koros ürge éppen őeléje akart behúzni a tragacsával, de a motort már nem sikerült leállítania, mert ő szörnyen feldühödött, kivágta a taxi ajtaját és keresetlen szavakkal mondott véleményt az efféle kalózparkolásról, illetve azokról és egészen közeli felmenőikről, akik e szemtelenséget úgymond megengedik maguknak.

Máskor se sokat türtőztette magát, ami a szívén volt, azt fék nélkül, legtöbbször eresztette is ki a száján, s tulajdonképpen nem is paprikázódott föl

túlságosan, csak a hangerejét növelte, mondandójának kellő súlyt és harsogást adva. E stílussal már a legelején sikerült megfélemlítenie az embereket, legalább is azokat, akikben még maradt egy csöpp jóérzés ebben a „csúnyán elfásult világban" – hogy kedvenc szavajárását idézzük.

Előszeretettel és unos-untalan mondogatta odahaza vagy baráti körben, valahányszor mozgalmas életének kisebb-nagyobb eseményeit ecsetelte.

A recept most is bevált, az ipse elgördült előle a kocsijával, s meglepően ügyesen befarolt az egyik épp akkor megürült helyre, két veszteglő, egymás között szűk teret hagyó külföldi rendszámú kocsi közé.

„Na ugye, mennyivel jobb így" – nyugtázta magában elégedetten, hogy ezúttal is sikerült érvényesítenie akaratát, s a nagyobb nyomaték kedvéért, a műkedvelő gépkocsivezetők iránt érzett megvetésének fejében, jó hangosan, mintha közönség előtt szerepelne, szokásos „jókívánságainak" egyikét sütötte el:

„Hogy robbannál föl te is, az első kanyarban!"

Az átok – sokáig nem is hitt a szemének – ezúttal megfogant!

Amikor meglátta a leomló testet, azt remélte, csak saját, pillanatnyi vizuális zavarának tudható be a látomás, majd ahogy a televíziós képernyőn szokott, magától elrendeződik a zűrzavaros kép. Ámde semmi sem változott, sőt az összeesett férfihoz rohanó szőke pasit is meglátta, s ettől addigi, jóleső magabiztossága úgy illant el, mint lefújódó léggömbből a levegő. Helyébe mind nyugtalanítóbb szégyenérzet és bűntudat nyomult, amit megpróbált ugyan, de képtelen volt elűzni magától...

7.

A taxisofőr igyekezett mással lefoglalni magát, csak hogy ne kényszerüljön odanézni, a lépcső tájékára, ahol a szálloda környéki események összpontosultak.

Teljes hangerőre kapcsolta például az autórádiót:

„ ...gjobb módszer a gyakori talajforgatás, de vigyázni kell, hogy az időn..." – ennyit hallott meg az éppen elcsípett mezőgazdasági adásból, de gyorsan ki is kapcsolt, mert rendkívül bántotta nem csak a fülét, a tudatát is a pillanatnyi hangulatától idegen szakmai fontoskodás. Szorongva, kíváncsian oda-odapillantott mégis a lépcsőre, ahol semmilyen biztató fordulat nem körvonalazódott. Kínos volt nézni a szőke alak meddő, ám kitartó próbálkozását, közben hirtelen ismét eszébe jutottak a kliensei, akikről egy ideig teljesen

meg is feledkezett, idegesen pillantott az órájára, 8.47-et jelzett ki a pulzusütemre villódzó, miniatűr képernyő, ezek szerint kereken 7 perc telt el a baleset bekövetkezte óta, mondhatni, csak az imént történt, de jóval hosszabb időnek tűnt, mint a korábbi, szinte félórai várakozás...

A szálloda üvegajtaján senki se lépett ki, csak a kíváncsi arcok többékevésbé elmosódó foltjai villantak fel időnként a villogó táblák mögül.

A járókelőkből verbuválódott kisebb tömeg eltakarta a sofőr elől a korábban szabad látómezőt. De még így is, hogy a történések folytatásából mit sem láthatott, sehogy se szabadult a szorongástól: az előbb valami olyasmit követett el, amit jó lett volna elkerülni.

Most úgy illene – próbált rátérni valahogy a vezeklés útjára –, hogy felajánljam szolgálataimat, s amilyen gyorsan csak lehet, a kórházba szállítsam az áldozatot. Keze már-már a sebességváltóhoz ért, de a kliensek se hagyták nyugodni, annak ellenére, hogy a szokottnál is többet várt már rájuk, s ilyen esetben nyugodtan felrúgható az eredeti egyezség. De mert manapság egyre ritkább az ígéretes fuvar, az ember sose tudhatja: ha túlságosan érzékeny, marad-e valamivel a végén? Nagylelkűségből sose lehetett megélni...

Mit tegyen? Ha most elindulna, s épp csak lerakná az ürgét a kórháznál, majd fordulna is vissza, tíz percbe se kerülne... A taxi órája azonban zavartalanul ketyegett, mit sem törődve a történtekkel, s pénzbe számolta át a múló idő értékét. Háromjegyű szám növekedett megállíthatatlanul a műszer kijelzőjén. Ha beáll mentőnek, ki téríti meg a veszteséget? Állítsa le talán az órát?

Nem jutott tovább töprengésében, mert ekkor vijjogott fel a közeledő mentőkocsi szirénája, egycsapásra megoldva a taxisofőr kínzó dilemmáját. Nyugodtan végignézhette, amint a hordágyra cibálják az elnehezült testet. Látva, hogy a fehér köpenyes orvos nem hátra, hanem a sofőr mellé száll be, nyugtázta magában a véget.

„Tehát kampec!”

Addigi vívódásai eszerint feleslegesek voltak. De miért is adnak vezetői jogosítványt az ilyenek kezébe? Megtörténhetett volna, hogy nem a lépcsőn éri utol a baleset, hanem a volán mögött, útközben.

Micsoda karambolt hozott volna össze a vén sobrijóska!

„Szabad?” – nyitotta rá az ajtót egy csinos nő, ugyanaz, aki a méregzöld oszlop mellől, sajgó vállát tapogatva nézte végig a doktor hiábavaló kínlódását, s a diszkrét távozás lehetőségeit mérlegelte. A sofőr összerezzent a kérdésre, végigmérte a nőt s a taxiórára mutatva szabadkozott: „Várok valakit, de látom, nem jön. Ha netán ezt az összeget...”

A nő befészkelte magát a hátsó ülésre és egyetlen mozdulattal becsapta az ajtót:

„Könyveléshez való számlát kérek!”

8.

A csitrilány haja elöl oly rövid, mint az ökölvívóké. Hátul épp ellenkezőleg, gondozatlan farokként csapzik a nyakába.

Iskolába menet, reggelenként többnyire a folyópart felé kerül, hogy megfigyelhesse, mi történik a szálloda környékén. Mit nem adna érte, ha egyszer valóságosan is körülnézhetne a hotelben! Ellenállhatatlanul vonzza mindaz, amit összeolvasott meg a filmeken magába szívott a szállodákról.

Maga a tény, hogy az embernek különálló szobát nyitnak, amihez fürdőszoba jár, zuhanyozóval és ha szerencséje van, krémszínű fürdőkáddal, a nap bármely órájában rendelkezésére álló hideg-meleg vízzel, és becsukva maga mögött az ajtót, azt tehet odabent, amihez kedve szottyan, különös izgalommal töltötte el.

Arról is meglehetősen sok szó esett a gyerekek között az iskolában, amely gyalog tíz percnyire volt a szállodától, a folyó alsó szakasza mentén, magas drótkerítés oltalmában a nemkívánatos látogatók behatolási kísérletei ellen, hogy az első emeleten, egy fémráccsal védett üvegajtó mögött mesés bolt működik azok részére, akik külföldről érkeznek, vagy valamilyen módon külföldi valutával fizetnek.

Különösen a „szuperlong” cigaretták, a rágógumik és a farmernadrágok, no meg a kazettás rádiók foglalkoztatták az iskola népének fantáziáját, de a lány megelégedett volna azzal is, ha egyszerűen csak elsétálhatna – pár percre – a pult előtt, végigsimogatva a hivalkodó árukat, mert akkor maga is meggyőződhetne létezésükről.

Hazafelé menet több időt tölthetett a szálloda környékén néhány lánypajtásával, akikkel sülve-főve együtt látták őket. Ha megkérdezik, elmondta volna: egyikért se rajongott különösebben, mindegyikről megvolt a maga nagyon is józan, csöppet se hízelgő véleménye, de mégis csak más volt velük tartani, mint magányosan tengeni-lengeni a világban. Ők voltak kéznél, velük kellett beérnie.

Attól tartott, ha nem igazodik hozzájuk és felhúzza az orrát, a többiek átnéznek rajta és kiközösítik. Minden kompromisszumra hajlandó volt.

Reggelente egyedül szeretett iskolába indulni, mert legalább ez idő alatt nem kellett mások előtt alakoskodnia. Amúgy sem ébred könnyen, időnek kell eltelnie, amíg nagy nehezen magához tér, s előfordul, hogy ilyenkor már az utcán lépked. Mikor végérvényesen elszáll az álom a szeméből, enyhül az a nyomasztó érzése is, mintha ismeretlen, sosem látott vidéken, céltalanul bolyongana...

Mire a szállodához ért, rendszerint pirospozsgásra paskolta arcát a reggeli friss, folyóparti levegő. Éles látásának köszönhetően már a távolból észrevette, hogy a feljárati lépcső körül tömeg hullámzik. Megdobbant a szíve: külföldi turisták csencselnének valamivel?

Otthon nem halmozták el pénzzel, de takarékos volt, s az alkalomszerűen odacsúsztatott zsebpénzekből sikerült annyit összekuporgatnia, hogy néhány pipereszappanra, hajmosóra vagy egyszerűbb ruhaneműre minden további nélkül fussa.

Megszaporázta lépteit, majd szaladni kezdett, amennyire a vállát lehúzó, jócskán megpakolt táska engedte. Kár lett volna elszalasztani az alkalmat, hiszen mostanig inkább csak a szándékkal maradt. Egyszer sikerült például hozzájutnia egy kis tubus lengyel gyártmányú, gyöngyházfényű ajakfestékhez, amivel anyját kívánta meglepni születése napján. Az asszony meg is köszönte, de mindjárt megjegyezte, hogy még a szagát se állhatja e készítménynek, s gyorsan egy vászonzacskó mélyére rejtette, amely a fürdőben lógott, egy szegre akasztva, s mindenféle női kacattól duzzadt: hajcsavaroktól kezdve házipapucs levált műanyag sarkáig mindent oda rejtettek, mindig ugyanazon jelszóval: hátha jó lesz valamire.

Akkor este sokáig pityergett, de csak lefekvés után, s keserűsége még nagyobb volt, amikor tudatosult benne, hogy anyja ráadásul még csak tudomást sem szerez az ő létezéséről, érzelmeiről.

Később apjával is ugyanígy járt, amikor celofánba burkolt kártyapaklit vásárolt neki egy utcai árustól, meglehetősen drágán. Nem is gondolta, hogy a felnőttek holmi kis kartonlapocskákért képesek komoly összegeket áldozni. Amikor viszont azt tapasztalta, hogy mindenre egykönnyen kerül vevő, ha drága valami, ha olcsó, végül is lepengette a pakliért a pénzt, aztán hosszú időn át dugdosta a csomagocskát odahaza, a zsebkendői között, s már előre szorongott attól, hogy a rúzshoz hasonlóan ezzel is felsül.

Végül egy téli ünnepen rukkolt elő ajándékával, s leírhatatlan boldogságot okozott neki apja gyermekes öröme. Majd azt figyelte, mikor avatják majd föl az érintetlen paklit, de a várva várt alkalom egyre csak késett, s közben az ő adakozó lelkesültsége is jócskán kihűlt.

Később, szülei egy kihallgatott konyhai beszélgetéséből szerzett tudomást róla – szobájában, tankönyveibe temetkezve –, hogy a kártyapakli valójában meg se melegedhetett az apjánál, aki vidéki nagybátyjának ajándékozta tovább, mivel hogy az évek óta hiába próbált szert tenni rá...

A szálloda előtti tömeghez érve visszahőkölt.

9.

A csitrilány még mit sem látott a történtekből, de valahogy rendkívül furának találta azt a némaságot, amelynek közepette az emberek, szorosan egymáshoz szorultak, nyakukat erre-arra nyújtogatva, mint valami szélben ingó, törékeny szárú virágok. Villámgyorsan ösztönösen ráérzett: a csempészholmiknak ezúttal lőttek, valami egész más van a levegőben. Azon töprengett, vajon mi terelhette ennyire szorosan egybe az embereket?

A szállodából éppen akkor rontott ki a felcicomázott, csupaháj portás – a lány egyenruhába bújtatott sertésnek vélte, s roppant mulatságosnak találta rajta az aranykeretes szemüveget, amit a férfi nagy előszeretettel hordott az orrára biggyesztve. Nemsokára elnyelte őt a tömeg, majd a következő pillanatban rendtartó lökdösődésétől az emberek szanaszét penderültek. A lány még hallott valamit, amit a mentőkről mondott, de mindjárt vissza is hőkölt a feltáruló látványtól, megpillantva a földön fekvő bácsit, akin egy kockás zakós másik ürge lovagolt, érthetetlen tornamutatványokat végeztetve engedékeny végtagjaival.

A kislány arcából a következő pillanatban hirtelen kifutott minden vér, megszédült és térdben megroggyant a lába. Ennyire elveszett embert még életében nem látott, az volt az érzése, mintha maga feküdt volna odalent a kövön, tehetetlenül, kiszolgáltatva az egész világnak. Homlokára hideg veríték-cseppek ültek ki, szerencséje volt a nem szűnő széllel, amely valamennyire felélesztette, így aztán nem ájult el, s közben esküvel fogadta meg magának, hogy orvos semmiképp nem lesz belőle, egyáltalán, egészségügyi pályára sem fog lépni, hiába célozgatnak szülei mindegyre arra, mennyire fontos a pályaválasztás, s ezzel együtt arra, hogy a hivatások legnemesebbike éppen a fehér köpenyes...

Erejét összeszedve botorkált el a feljárótól, s nem tudná megmondani, miért vette útját a szállodaajtó felé, de tény: egyszer csak odabent találta magát a kellemes melegben, a faládikókból elősudárodott két peckes pálmafa között, ahol lerogyott a túlméretezett, kényelmes, műbőrrel fedett pamlagra, amelynek ringató párnái között valósággal elsüllyedt, mintha egy jókora, az embert körül-

ölelő tenyéren üldögélne. Egyedül uralta a pamlagot, előbb lassan, majd mind erőteljesebben himbálózni kezdett rajta, s a bútor rugózata olyan jól működött, hogy elég volt az egyik lábát picikét a padlóhoz dobbantania, az alig észlelhető mozdulat jókora kilengésekkel elszédítette.

Teljesen megfeledkezett mindenről: a balesetről, a kinti tömegről, a mentőkről, arról, hogy iskolába kell mennie, hogy egy szálloda – számára idegen – előcsarnokában tartózkodik. Még akkor is önfeledten ringatta magát, amikor valahonnan előkerült egy lila köpenyes, hulló hajú takarítónő, döglött állatra emlékeztető nedves ronggyal a kezében, s rászólt a lányra, vinné innen a mindjárt megmondja mijét, amíg jól van dolga, ez ugyanis nem nyilvános ház, ha nem tudná, és egyáltalán, mit képzelnek a hozzá hasonló mai fiatalok, hogy csak úgy...

Amíg a lány restelkedve összeszedte magát és táskájával a vállán kisomfordált az ajtón, a köpenyes asszonyság megállás nélkül mondta a magáét: a dögség álljon e népségbe, örökké odalapítják az orrukat valami miatt az üveglapra, aztán törölheti utánuk a sok kíváncsi szennyes lenyomatát, ha rajta múlna, mind egy szálig kitiltaná innen az egész bagázst, mert csak rontják a levegőt és mindegyre takarítani kell utánuk. A sok részeges disznója, azt mondják, éppen most vittek el egyet a mentők, no meg a múltkorjában is hajbakapott kettő, éppen a folyóparton, méghozzá fényes nappal, hogy a fene megegye...

10.

A központból érkezett nőt már alaposan megjegyezte magának. Előző este tanúja volt a bárban, amint azzal a fekete fickóval összebújt. No jó, a látszat nem éppen ez volt, de végül is az ő megérzése lett a perdöntő, hiszen együtt töltötték az éjszaka egy részét.

Feladat: megtudni, mi rejlik e futónak látszó (talán alkalminak álcázott?!!!) kapcsolat – EGYÜTTLÉT – mögött.

A nőt majd ellenőrzi a központ, a pasasra meg rá kell állítani valakit. Egy héten át, huszonnégy órából huszonnégy óra megfigyelést. Minden mozdulatot, kapcsolatot, kommunikációt.

A kezében vannak.

Ez nem egy akármilyen hotel. A valutás bolt nem valami egyszerű kereskedelmi pont. Megvan a titkosított biztonságvédelmi szerepe. Nem kell egész nap ott lennie, de minden lényeges mozgásról jelentést kell kapnia, ami odabent történik. Tranzakció, szóváltás, kommentár – bármi.

A jelentéseket neki kutyakötelessége ellenőrizni. Hogy milyen útonmódon, azt jobb nem kérdezni. Szabály van rá, azt nem lehet megkerülni. Pontosabban: nem tanácsos.

Mert mindent meg lehet kerülni.

Tízvalahány esztendő gyakorlati felderítő tevékenység után elmondhatja: a rendszer nem tökéletes. Kijátszható. Még akkor is, ha az ember tudja: amikor a legnagyobb a bizalom benne, akkor mérget vehet rá, hogy legalább két irányból ellenőrzik.

Csakhogy nagy a kockázat Az igazság az, hogy nem éri meg. A szabályok betartása gondtalan megélhetést biztosít az ügynöki munkában. Aki a rizikót szereti, annak ott van a póker. Az épp elég ahhoz, hogy hajlamainknak hódoljunk.

A nővel tehát nincsen gond.

A szőke ürge viszont, aki a sikertelen elsősegélyt nyújtotta, potenciális objektum.

Nem először látja a hotel körül forgolódni. Hol a bárban, máskor a vendéglőben vagy csak úgy, az épület környékén, de ismeri ezt a fizimiskát. Megesküdne rá, hogy ha jobban utána szaglászik az ember, nem egy meglepetés érné. Gondolatban meg is jegyezte magának: utánanézni ennek a szokványostól elütő aktivitásnak.

Alapszabályok éléről való: ami nem hétköznapi, nem megszokott, nem illik bele a sablonba, azt tüsténT nagyító alá kell venni. Így az ember sose téved – legfeljebb melléfog, vagyis túlteljesít. De abból még nem származott főbenjáró baj.

Ember, gyanakodj, hogy rajt' ne kapjanak...

Így parafrazálta Arany Jánost, akiről az iskolában azt tanulta, hogy Petőfi legjobb barátja volt, továbbá hogy nagy mestere volt a formáknak.

Ezt a sort a költőkkel speciel megjegyezte... A memóriája különben is, kiváló. Ennek köszönheti karrierjét, mostani munkáját, beosztását.

Tulajdonképpen még a felesége sem tudja, hogy mivel foglalkozik. Még csak az hiányozna, hogy az orrára kösse. Pár hét múlva biztosan lebukna: kérhetné a millió bocsánatot a dekonspiráció miatt, csak éppen nem lenne kitől.

Másik alapszabály: a gyík megválik a farkától. Mit törődik azzal, ha valaki rálép? Nesze, vigyed – a tiéd.

Azt is jó lenne tudni, mi van ezzel az ipsével, aki most összeesett és összegabalyította az ő dolgát, merthogy a balesetével lám, kisebbfajta zűrzavart okozott, amiben ő most megpróbál valamennyire áttekinthető helyzetet teremteni, de ez egyáltalán nem könnyű...

Pedig ez a nap nem indult rosszul. Az esti, bárbeli közjátékot leszámítva minden a legnagyobb rendben. Eseménytelenség minden vonalon. Végtére, már-már ez is gyanús.

Szóval, ha a szőke ellenőrizendő, akkor a kifingott ürge vonalán sem árt ezt-azt lenyomozni.

A nagy gond éppen az, hogy az élet tele van mindenféle ismeretlen, gyanús történettel, amelyek kifejleteit, hátterét felfejteni egy ember több mint kevés. Még akkor is, ha az egy zseni.

Az élet megy a maga útján, hol cikk-cakkban, hol egyenesen, hol a fű alatt, hol meg nyilvánosan. Nekünk az a dolgunk, hogy megmagyarázzuk: mit, miért, hogyan, ki és kivel, milyen érdekből?

Az én utam egyenes – nyugtázza a rangrejtett ügynök, aki a szálloda és környékéért is felel fölöttesei előtt.

Egyelőre még jegyszedő a mennyek kapujánál...

Bukarest, 1984–2003.

(Továbbra is a naplóm mentén...)

1983. szeptember 4–5. Estefelé jelentkezett T. Biztosan égett a vágytól, hogy a „semmiről” dumáljunk, ahogy szoktuk. Ő kerülget valami kiismerhetetlen kását, én kerülgetem a lényeget, s a végén elválunk. Most viszont ki kellett ábrándítanom: szolgálatos vagyok, nem érek rá találkákra járni.

1983. szeptember 7. (Rém)hír: az Apuka azért utazott most éppen a Deltába, mert fia, a Herceg berúgott és kegyetlen botrányt csapott, mire a polgármester „felszívódott”. Apuka ment sietve elsimítani a dolgokat, ígért fűtfát a chiliai lakosoknak, csak szent legyen a béke. (Micsoda sztorik születnek a hírzárlatok palástja alatt!)

1983. *szeptember 14.* (Rém)hírek Kolozsvárról: Kántor/Láng készülődnek ki, végleg, Magyarországra. Ezen túl: utódom az Ifjúmunkásnál szinte végérvényesen lebőgött egy elpuskázott, általuk szervezett honismereti biciklitúra miatt (három túlországi gyerek keveredett a jelentkezők közé, magyarországi trikolórral futották meg a távot, Maros megyébe érve pedig lekapták őket. A Hargita megyei KISZ-aktivisták egész sora bukott le emiatt. Utódom minden bizonnyal titkársági megrovást kap, mely bekerül a munkakönyvébe. S bár igazából szégyellem miatta magamat, kissé hatalmába kerít a káröröm is... Nem tudom, vajon én belesétáltam volna-e egy ilyen csapdába, mindenesetre nehéz idők... Eszembe jut évekkel korábbról a szárhegyi restaurátor tábor, amit mi szerveztünk, ahol... De az rég volt. Akkor még tartott a nyitottságból. S még idejében észhez kaptunk, mi magunk építettük le a provokációt.

1983. október 5. Vita nagyobbik fiammal az iskolapolitikáról. Sajnálja, hogy most, miután vége a sulinak, miért nem járattuk úgynevezett „jó" iskolába, ahol a közösségtől lendületet, versenyképességet tanulhatott volna. Így a kis létszámú magyar osztályban ő ugyan elöl volt, de kihez képest? Nem volt kihez mérnie magát. Javasolja, hogy öccsét már jó román iskolába írassuk... Van benne némi igazság, de elbagatellizálja a kérdést. Szerinte csak azért, hogy legyen, nincs szükség anyanyelvű iskolára. De ahhoz, hogy jó lehessen, kell lennie egyáltalán – teszem én hozzá, s ha mindenki „jó" iskolába íratja a gyermekét, a kör bezárul.

1983. október 19–20. Főszerkesztőm leadta a Kenyeresről szóló riportot, azzal a kikötéssel, hogy a kenyér-ügyet kiveszem belőle. Nem jó, ha kiderül, hogy itt a mindennapi betevőért ilyen késhegyre menő harcot (is) kell folytatni. Viszont benne maradt, hogy egy „bolti ügy" miatt támadt az összetűzés, maradt a Kenyeres név, s egy helyen még az is kiderül, hogy gabonaadagról van szó. Végtére is, az ügyben maga a konfliktus a lényeges. Összeveszhettek gázpalackon vagy tűzifán, akkora a hiánygazdaság. Az egészben a periratok jelentésessége az érdekes.

1983. október 22. Vészjósló hangok a reggeli gyűlésen: felértékelődő, életveszélyes korrektúrahibák. A Hétben állítólag megengedhetetlen baki jelent meg – fejjel lefelé fordított klisé a december elsejére készült egyesülési anyag közepén. Reggelre értekezletet hívtak össze a hetilapnál, a rendszerint későn betámolygók úgy surrantak be korán reggel, mint a huzat.

Délután átnézett a szomszédasszony, aki korrektor, ő újságolta: a Hét két vezetőjét leváltották... Azóta se tudok magamhoz térni a döbbenettől, s az eseményekből egy későbbi tragédia előszelét vélem kiérezni. Tévednék? Nem irigylem azok sorsát, akik a helyükre léptek. Azt hiszem, nem tudtam volna egy ilyen helyzettel megbékélni, legalább is nem így...

1983. október 22. Zúgó méhkas a Scânteia Háznak az a része, ahol A Hét székel. Gondterhelt, kis embercsoportok a folyosókon, mindenki bizalmasan tárgyal valamit, de úgy, hogy ki ne szivároghasson. Biztosan nem a focieredmények kerülnek szóba, hanem az a pofoncsapás, amit a romániai magyar kultúra kapott a botrány révén. Addig, amíg a román testvérlapnál az írószövetség elnöke viszi a boltot, ezalatt itt képesek egy teljesen ismeretlen csapattal „helyreállítani" az egyensúlyt, megadni a kiadvány „rangját".

Ráadásként: Főnököm délután rámtelefonált, írnék holnapra A Hét számára egy anyagot Hargita megyéből. Értsem meg: a padlón vannak, segítenünk kell a lapon. Nem álltam meg szó nélkül: hát ezt a gondot is a nyakába vette a sok közül? Mint annyi mindent, ami nem is rá tartozott, de azért beleszólt, mint egy tótumfaktum. Eléggé heherészett a kagylóban, de érezni lehetett hangja mélyén a zavart és próbálta kimagyarázni magát, de nem találta a kellően játékos hangot a válaszhoz. Úgy hiszem, érintve érezte magát... Ami aztán mindennek a teteje: az anyagot Neki kell leadnom! Mintha A Hét most egycsapásra az Előre fiókvállalata lenne, amilyen volt a Falvak Dolgozó Népe, vagy amilyen most a Vasárnap.

Két nappal később ugyanő megkért: segítsek neki a közügyi anyagok szerkesztésében, amíg A Hétnél tart az átmeneti állapot. Elvégre két embert veszített azzal, hogy – persze, az ő javaslatára! – váratlanul a lefejezett lap élére kerültek. Úgy tűnt, sajnálja is az emberáldozatot, ugyanakkor örvend, hogy végre akad még egy magyar kiadvány, amely szófogadóan kussol, ami visszamenőleg is igazolja az Előre pecsovicsságának az „értelmét".

1983. október 28–30. Megjelent A Hét „új koncepciójú" száma, az új vezetőség nevével fémjelezve. Kibővültek a Napirenden és a Riport oldalak, továbbá a Közművelődés is, a Művészet és a Tudomány némileg összébb szorultak. Átvételkor az új vezetők teljesen üres szerkesztőségi fiókot találtak, egyetlen szál tartalékanyag nélkül. Mindent a semmiből kellett kiudvarolni, összehordani. Főnököm most szemmel láthatóan szívesen segít, úgy viselkedik, mint egy grand, kéziratokat ad át, aggodalmaskodik, izgul a sikerért, egyszóval olyan, mint egy Boss. Az Előre számára írt színházi riportom végül A Hétben fog megjelenni, három részben...

Kezembe került Sz. Gy. ([Száraz György)] válasza Ion Lăncrănjannak. Bővített még a kérdésen, adatokkal támasztja alá itt-ott túlintellektualizált érvelését, de ezzel a szarnak ad egy pofont: érdemen felül felfokozza a másik jelentőség-tudatát, ahelyett, hogy csillapítaná, minimalizálná. Így az elmérgesedett sebet piszkálgatja tovább – üszkösödő sebbé... Szubtilis fogalmazásából nem derül ki határozott állásfoglalás, ezzel pedig alkalmat szolgáltat a további válaszspekulációkra.

1983. október 31. Most a Falvak D. Népe az, aki jól beletenyerelt az egyesülésbe: egyik anyagában december elseje helyett december 18-át írt, amikor meg a fejére olvasták, azzal védekezett, hogy az Utunkban is így áll... Tehát nem elég, hogy tévedtek, még azt is beköpik, hogy másolnak, s az egész felelősséget az Utunkra kenik... Képzelem, a testvérek mennyire allergiásak lehetnek ezekre a melléfogásokra. Ráadásul az egész úgy pattant ki, hogy utódom az Ifjúmunkásnál kérdezetlenül kukorékolt, jelentvén a bakit a nyomdának, azok a sajtóosztályhoz fordultak, így lett az egészből országra szóló botrány. Egyre jobban igaz: a nyomasztó körülmények között lassan fölemésztjük önmagunkat.

1983. november 12. Egy kolléganőm kezembe adta (ő is másodkézből) Moldova György A napló c. könyvét: föltétlenül olvassam el. Gőzerővel falom. Első megjegyzésem: Che Guevara élettörténete regényesítve talán hatásosabb lett volna. Meg aztán, hogy szellős a szedés, a tördelés, nagyok a spáciumok... Az olvasót akarták átverni vele? Később, mikor már benne járok a sűrűjében, mindezt elfelejtem. Falom a Naplót, amely talán nem is valóságos. De annak tűnik...

Tördelték a Kenyeres-riportot. Egy hasábnyit kellett húznom rajta, különben sohanapján jelenik meg. Kompromisszum a javából. Ilyenkor izzadok, viszket a fejem búbja, rágyújtanék, de már nem dohányzom. Végül, vérző szívvel, de sikerül. Vajon, most is azt mondja az olvasónak, amit eredetileg? Hiszen én tudom, amit tudok, de aki csak a látható szöveget olvassa...

1983. november 13. A Napló továbbra is nagyon izgalmas, eleven. Mindenek előtt a tanulságait tekintve: hát ezt csinálják a forradalmárok is? Erre fecsérlik erejüket, életüket? A szüntelen rejtezésre? A túlélésre? Mi ebben az egészben a hősiesség?

1983. november 20. Vége a Naplónak. Tragikus, mélységesen félresiklott sors, a forradalmár lét örök sivársága, csak a harcokhoz értenek, az élethez nem. De nem is benne rejlik a világ átka, hanem azokban, akik az életben a látványos tűzijátékot választják, a hiábavaló hősködést, ami nem dönt el és nem old meg semmit.

1983. november 21–22–23. Cs.P.-vel találkoztam, keserűen kérdeztem, marad-e még valaki az országban? Elmondta: Láng és Kocsis máris mennek, éppen ki kellett őket zárni. A kulisszaharcokról meg most hallok először hiteles értesüléseket (a Ritoók helyére őt akarták kinevezni, de egy kolléga megtorpedózta).

Jönnek a visszhangok a Kenyeres-ügyre. Jó jel: az emberek megértették, miről van szó. És a húsukba vágott.

Hőerőműveket látogat most a Főfő. Persze, minden rendben, ő meg csodálkozik, hogy nincs elég energia... Érdekes, mindig másutt van a probléma, mint ahová ő elindul érdeklődni...

Megjelent M. Lajos új könyve. Az Ifjúmunkásnál többen felhördültek az oszlopos tagok közül. Egyikük felesége, nálunk dolgozik, nagy hangon leszólított a folyosón: mit szólok ehhez a disznósághoz? Mondtam valamit, hogy elüssem az élét... Annak idején figyelmeztettem Lajost, amikor megmutatta nekem a kéziratát, hogy ebből baj lesz...

1983. november 25. A nagy fiamat felhívták az Ifjúsági Turisztikai Irodától, külföldi csoportot kísérni. Nem tudni, ez most valami tévedés, vagy talán rehabilitáció?

A ma esti rádió- és televíziós adások drasztikus (ez a jó szó az 50 %-ra!) energiakorlátozásról szólnak, papolnak, csicseregnek. A következő napokban meglepő események tanúi lehetünk!

1983. november 26. A reggeli hírek már a Végrehajtó Bizottság határozatát is ismertették a hazai energiaválságról. Délután máris két órán át szünetelt a villanyszolgáltatás. Vicc is járja a helyzetről: hogy lehet eredményesen leszólítani egy lányt az utcán? „Jöjjön föl este hozzám, mert van meleg vizem!”

Végül is nem a turisztikai irodához, hanem a magyarországi KISZ KB küldöttségéhez hívták tolmácsnak a fiamat. Elmondta előzetesen, mi a helyzet vele bizalmi vonalon, de a külügyi osztály két, az ügyre állított funkcionáriusa csak legyintett: tudják ők, de nekik most jó fordító kell. Kiderült: az illetőket még diákkoruktól ismerem, az ifjúságkutató intézetből. Onnan emelték ki őket, szervezeti munkára. Jólesett gesztusuk, bár könnyen megüthetik a bokájukat...

1983. november 27. Délután 2-kor elvették a villanyt (épp a komikus filmegyveleg közepén), de 3 körül visszaadták. Ez lesz vajon a napi műsor ezután? Ha így lenne, és biztosra mehetne az ember, hogy mindig ugyanakkor oltják le a villanyt, még ki is lehetne bírni... Amint kialszik a fény, a vízvezeték hörgő sóhaja is jelzi, hogy a szivattyúk bemondták az unalmasat.

1983. november 28. A világ két nagy pókerjátékosa egymásnak feszül, mi meg rettegünk az árnyékukban: energia, meleg és víz nélkül. Még a tévéprogram is olyan szedett-vedett, mintha hirtelenében azt se tudnák, mit is közvetítsenek. Azt mondják, a 2. műsor megszűnőben, s a rádióadásokat is lecsökkentik, takarékossági indokokkal.

M. Lajostól levél jött: mosakodik, siránkozik benne. Közben Domokos Géza, a könyv kiadója (Kriterion) is hallott a kirobbanni készülő botrányról, s nagyon hajlik arra, hogy megmondja a szerzőnek: többé ilyen regénnyel ne állítson be a kiadóba.

A Falra hányt esztendőről van szó. Kulcsregény, akárhogy is vesszük. Magamra és társaimra ismerek az egykori Ifjúmunkásnál. Mi vagyunk és nem is. Persze, csak modellként szolgáltunk. De a hasonlóság ijesztő. Szinte-szinte mintha két tojás... Egy éve talán, hogy kéziratban olvastam. Vásárhelyen jártam pár napig, a szállodában két estémen át kiolvastam. És megmondtam szerzőnek a véleményemet. Hogy számomra hízelgő, amit rólam ír, pontosabban ahogyan rólam „mintáz", de ez a kép hamis, mert ilyen ember nincsen, akinek ennyi erénye lenne. Még könyvben sem. Túlságosan fehérek és feketék az alakjai. Az egyedüli árnyalt figura a főhős, az újságíró, akinek oknyomozó munkáját és buzgalmát lehetetlenné teszi a gépezet s maga a sajtórendszer, amelyben dolgozik. Úgy tűnik ebből, mintha az újságíró lenne a világ közepe. Nála jobban nem szenved senki a társadalomban. Hiányzik belőle az a szomorú igazság, hogy bizony, az újságíró munkálkodása nyomán – sokszor akaratán kívül – ugyancsak mennyien tudnak szenvedni ártatlanul. És mindez azért, mert a firkász útjába botlottak...

A szereplők most a valóságban magukra ismertek és tiltakoznak. Habzik a szájuk. Talán még a fejét is fogják követelni Lajosnak?

1983. december 5. Furcsa küldemény érkezett postán: szerencsétlenül járt gyergyószentmiklósi alpinisták ügyében készült vizsgálati jelentés szövege. Mellette a kivizsgáló bizottság egyik tagjának kommentárja, az edző vallomása és egy kísérőlevél. Az izgalmas szövegnek csak idehaza (a szolgálat végeztével) értem a végére és szinte sajnáltam, hogy nincsen tovább! A bökkenő: a feladó előbb Veress Bercihez fordult, aki tanácstalanságában hirtelen M. Lajoshoz passzolta az ügyet, minthogy éppen olvasta volt friss könyvét, és őt tartotta képesnek arra, hogy egy ilyen kusza ügyben csapást vágjon. De a feladó nem győzte kivárni a választ és nekem is elküldte az anyagot. Most meg itt állok, összezavarodva, hogy mit is tegyek... Legszívesebben én sem adnám ki a kezemből a témát, hiszen megdolgoztam érte. Beleéltem magam. Mi legyen? Vesszek össze emiatt a barátommal?

Ifjúmunkáséktól származó hírek szerint Lajos könyve miatt már a föld is mozog. A legmagasabb szintről (!) rendeltek el vizsgálatot az ügyben, lázasan fordítják románra a szöveget, külön vizsgálóbrigád alakult, sok-sok embert kihallgatnak ezzel kapcsolatosan. Egyesek verziója szerint Domokos Géza és én, bár előzőleg olvastuk a kéziratot, semmit sem tettünk azért, hogy a kiadását megakadályozzuk. Megáll az ész: mi jogon tettem volna többet, mint amit tettem – hogy megmondom a véleményemet a szerzőnek?!

Arra gondoltam, hogy talán kettesben elboldogulnánk az alpinisták ügyén. De ilyen helyzetben, az ő mostani lelkiállapotával, tudnánk-e együtt dolgozni? Egyáltalán: mit óhajt a témával kezdeni? Könyvet írna, avagy megelégszik egy riporttal? Holnap felhívom telefonon.

1983. december 6. Reggel tárcsáztam Lajost. Szimatom nem csalt: nem lapban gondolkozva szeretné hasznosítani a történetet; azt se mondta, hogy könyvben, de erre engedett következtetni. Én sem hátráltam meg, s olyan természetességgel beszéltem az ügyről, mint aki már régóta tudomást szerzett róla és nagyon benne van már a részletekben. Végül kibökte, hogy szabad az utam, de a hangja mélyén éreztem egy kis árnyalatot, ami lelombozódásáról árulkodott.

1983. december 8. M. Lajos nagy veszélyben. Főnököm – mintegy „mellékesen" (tudja, amit tud!) – kikottyintotta: a bárd ott lebeg a feje fölött, de valószínű, hogy a kiadó vezetője is ráfázik az ügyre. Úgy értelmezték a könyvet (valahol – vajon hol?!), mint egy politikai manifesztumot a sajtóról; amiről pedig az derül ki egyebek mellett, hogy a velejéig korrupt, akarnok és pecsenyesütögető alakok gyülekezete... Újra csak azt mondhatom (nagy bölcsen), hogy kár ezen a banánhéjon elcsúszni, hiszen vannak ennél nagyobb, igazabb ügyek is. Ha valaki vállalta, hogy a sajtóban dolgozik, akkor fogadja el a játékszabályokat, ne tegyen úgy, mintha más bolygón élne.

1983. december 17. Fel vagyok ajzva az alpinista témára. Csak még azt nem tudom, mihez kezdek Lajossal, ha mégis konfrontálódunk az ügyben? Olyan messzire jutottam a nyomozásban, hogy gyakorlatilag nem tudok, s nem is akarok visszalépést fontolgatni. Mintha már magam is hegymászó lennék, s az útvonal nagy részét immár megmászva, sajnálnám feladni a küzdelmet. Azzal áltatom magam, hogy valamiképpen elsimul ez a konfliktus közöttünk. De mi lesz, ha a gesztusomat most arra magyarázza, hogy én is beálltam ellenségei táborába?

1983. december 18–19. Lajost felhívták a szerkesztőségbe, és egyúttal megkeresett, hogy dedikálja a könyvét. Öt percet ha beszélgettünk. Elmondtam néhány tudnivalót ügyének állásáról, de már rohant is vissza. Gyűlésük van az Ifjúmunkásnál. Az alpinistákat szóba se hoztuk. Továbbra is lelkiismeret-furdalásom van miatta, ugyanakkor mégsincs, mert láttam, hogy nagyon szeret a figyelem középpontjába kerülni.

1983. december 20. Sz. G. (A Héttől) megállított az árkádok alatt, hogy ugyan még nem olvasta M. Lajos könyvét, de hallotta, hogy nagy a cirkusz körülötte. Kovács Jánosnak kivették a cikkét A Hétből, pedig csak azt írta meg, hogy a könyv mint regény gyenge. Azon a véleményen van, kár, hogy a nemzetiségi könyvkiadás további sorsa egy ilyen könyvön bukjon nagyot.

1983. december 23. A húgom írt Kolozsvárról, hogy apám írógépét meg kellene menteni. Nekik nem kell, az unokatestvérem nagyon forgolódik körülötte, de akkor már inkább üljön nálam, akár illegálisan is. Hátha találok rá valami megoldást, addig vállalom a kockázatot.

1984. január 3. Felkerestem a Kriterionnál Domokos Gézát, hogy újévet köszöntsek, s nagy csodálkozásomra kézzel-lábbal magyaráz: a szobában minden csupa fül!!! Valahogy tudtomra adta, mert közben kiléptünk a folyosóra, amit most ideírok: megfigyelik őket. Huzamosan. Újév előtt megszállták szobáikat a bizalmi fiúk. Épp annyian voltak, mint a gonoszok (7-en), nagy táskákkal, a kapustól megkapták az ajtókulcsokat. A takarítónő látta meg őket, amint a vécéajtóból kinézett, mi az a zaj, amikor mindenki ünnepel és munkaszünet van, azt hitte, berúgott és látomásai vannak. Nem is úszta meg szárazon, mert a fiúk elkapták, s megígértették vele, hogy senkinek sem szól, az akció ugyanis titkos. Persze, hogy elmondta... Most mindenütt poloskák. A végén még igaza lesz a Lajos könyvének, sőt a valóság még azt is túlszárnyalja. Gézáék most egérfogóban élnek.

Ekkor megjelent egy ismerős szerkesztőnő és mi gyorsan félbehagytuk a diskurzust. Pedig megvárhattuk volna, amíg hozzánk ér és köszönthettük volna normálisan, ahogy illik. Hibáztunk, no... Be vagyunk tojva...

1984. január 5. B. Dénes jelentkezett kora délután, hogy kiugorna hozzánk. Igyekeztem haza, ahogy csak tudtam. Két órán át fecsegtünk mindenféléről, majd halkan elmondta, hogy a KISZ KB titkárságáról utóda, F. A., akit éveken át én magam is támogattam, amíg kinőtte magát, és úgy-ahogy elmondhatta magáról, hogy valamennyire a magyarságot is képviseli (nem egyszer védtem meg társaságban, amikor műveletlennek, képzetlennek, oda nem illőnek titulálták; azt mondtam, a jóindulat hidat verhet bármi fölött...), most engem vádol, továbbá Domokos Gézát, mivel úgymond mi lennénk az értelmi szerzői a Lajos könyvének, tulajdonképpen mi voltunk azok, akik felbiztattuk a szerzőt, hogy megírja és kiteregesse egy szerkesztőség belső ügyeit. Az országos nemzetiségi tanács értekezletének szünetében, mások füle hallatára, mint egy kofa vágta mindezt a Domokos Géza fejéhez, aki teljesen meg volt döbbenve, s hiába igyekezett nyugodt hangot megütni és elmagyarázni, hogy az írónak joga van a témaválasztáshoz, mondandója megformálásához, a hölgy makacsul ragaszkodott a saját rögeszméjéhez, hogy abból ő jottányit sem enged, mondhatnak neki akármit. Elképzeltem, mekkora terror nehezedhet rá, mint szinte egyetlen magyarul beszélőre az ifjúsági szervezet élvonalában, hogy ennyire hisztérikusan ragaszkodik agyrémeihez. Jó lenne tudni, ki ülteti el a bogarat a fejébe, ki táplálja a gyanakvását, honnan mozgatják az igazi szálakat? Még a Lajos korábbi hivatalos díjazásának jogosultságát is kétségbe vonta, mintha azt nem a KISZ testülete, hanem valamilyen magánemberi szeszély ítélte volna oda annak idején. „Majd azt is megnézzük, hogyan kapta azt a díjat!” – szólt a fenyegetés, és bármennyire is nevetségesen hangzott, illett komolyan venni... Ma már semmi sem elképzelhetetlen. Olyan alakok kerültek a fiatalság élére, a pártfőtitkár fia mellé, akik bármit megengednek maguknak. Dénest próbáltam lebeszélni arról, hogy egyáltalán lépéseket tegyen az ügy tisztázása érdekében. Bár őt is megértem, hiszen ezzel a díj-üggyel az ő tisztességét

is kétségbe vonták. Elvégre többen voltunk – köztük Domokos Géza és Dénes is –, akik kiálltunk a Lajos riportkötete mellett, amikor pár évvel korábban KISZ-díjra javasolták, aztán az utolsó pillanatban valaki a kulisszák mögül megfúrta, mondván: a Lajos acélöntőinek történetéből kvázi nem is hősiesség sugárzik az olvasó felé, hanem a szocializmus építésének karikatúrája, merthogy nagy előszeretettel festegeti benne az élet árnyas oldalát. Az első titkárnak becsületére váljék, leállította az egész díjazást, lefordíttatta a könyv szövegét, e mellett véleményt kért mérvadó magyar kritikusoktól, pártbizalmiktól, s a végső következtetés az volt: a szerző igenis érdemes a díjra, és csak egy szűk, szektás szemlélet láthat a művében negatív kicsengést... Sajnos, Lajos, akit a fenti kulisszamozgásokról folyamatosan tájékoztattam, ezzel tartván benne a lelket, az egész históriát szinte egy az egyben átültette botránykeltő könyvébe, most meg ez is egyik tétel volt a hosszú számlán, amit benyújtani készülnek neki.

A kis állatokat, mint amilyenek mi vagyunk, csak a mozdulatlanság, a nyugalom, a tájba simulás mentheti meg a nagy veszélytől. Ha pedig mégsem, akkor úgy is mindegy. Aminek be kell következnie, az bekövetkezik. Kár olyankor az igazságért hadakozni, amikor az éppen senkit sem érdekel, és csak a helyezkedés a fontos. Kíváncsi vagyok a fejleményekre, bár azt is tudom, hogy reális veszély fenyeget.

(Az utókor számára álljon itt a regénybe átmentett történet, pontosabban amivé a szerző azt átgyúrta:

Dehogyis akartam én Botrányos újságíróvá válni! Ha dicséretes, elismerésre méltó dologra leltem, azt sem hallgattam el. Nem vadásztam a bajokat, de ha rájuk bukkantam, már lőttem is az okozóira. Nagy hűhó kavarását megelőzendő, minden ilyenfajta írás megfogalmazása előtt igyekeztem mérlegelni: ártatlan embernek ne okozzak kellemetlenséget (Marcitól tanult jelmondat: ha jót nem tehetsz vele, rosszat ne tegyél!), csak annak, aki megérdemli, azt viszont nincs miért kímélni „bizonyos szempontokra való tekintettel”. Most is azt mondom, ez az alapállás nem volt rossz, néhány későbbi baleseteméért felkészületlenségem a hibás... Vagy a gyengeségem?... Esetleg a körülmények okolhatóak, netalán a véletlen?... Ezen majd még töprenghetünk.

Főnökeim, ellentétben sok más lap vezetőivel, szívesen leközölték durrantásaimat. Először is azért, mert okos fiúk voltak. Másodszor: hasonlók voltak elképzeléseink feladatainkkal kapcsolatban. Harmadszor: ezért szerették és vásárolták az olvasók lapunkat, mert nevéhez híven, becsületesen ki-kimondta a kisemberek igazát. Negyedszer (nagyon fontos szempont): Péter és Marci bátor fiúk voltak, tar fejüket elsődlegesen nekik kellett odatartaniuk egy esetleges (többször bekövetkezett, valós) jégverés alá. Ötödször (még fontosabb): amíg

együtt voltunk, soha semmilyen körülmény közepette (pedig választék akadt bőven) egyikünk sem csinált oda, nem gyámoltalanodott el, nem változtatott szándékain – esetleg okosabbak lettünk egy csata tapasztalataival.

Az írásaimmal kapcsolatos elsőként tudomásomra hozott – mondjuk – utójáték nem is valami fenegyerekeskedésem miatt méltóztatott megszületni, hanem egy szerintem ártatlan és tényszerű riportsorozat kapcsán. Péter lendületemet óvó gesztusaként értékeltem a hallgatást: csak akkor tudtam meg, hogy vihar van, amikor már tulajdonképpen elmúlt... A bányászok életéről készítettem több részben közölt beszámolót, néhányszor lementem velük a mélybe. Mit írjak róluk? Hogy izmosak, határozottak, erősek, bátrak és hősök? Nyilván, ez mind igaz, akárcsak szénporos feketeségük. De miért hősök? Mert sokszor életüket kockáztatják, sőt néhányan meg is halnak. Hát én ezt nyersen, szépítgetések mellőzésével próbáltam érzékeltetni. Az lett belőle, hogy egy figyelmes elvtárs feljelentett a lapomat patronáló szerv főnökénél. Később olvastam az „észrevételt", melynek szerzője nemcsak azt kérdőjelezte meg, miként közölhettek ilyen szörnyűséget a lapban, de azt is, mit keresek én az Igazunk-nál; láthattam azokat a lapszámokat, melyekben állításai alátámasztásaként jószemű lektorom piros ceruzával húzta alá a kifogásolt mondatokat, bekezdéseket.

Év végi lapelemző plenárisunk előtt szólt a főszerkesztőm, hogy mi történt, és hogy ezen az összejövetelünkön részt vesz a főnök és éber elvtárs, legyek felkészülve. Készülődni már csak lelkileg lehetett, néhány perc alatt sehogyan sem tudtam megkomponálni védőbeszédemet. Még szerencse, mert felesleges munka lett volna, engem meg sem kérdeztek.

Miután hazánk fejlődésének jelenlegi helyzetéről és a sajtó égető feladatairól mondott el néhány okosságot, a főnök rátért az engem égető témára:

– Elvtársak, évi tevékenységüket, külön-külön valamennyiükét alapos tanulmányozás tárgyává tettük. Kiderült, hogy mint más években, most is születtek gyengébb írások, jók és nagyon jók. Nehogy azt higgyék, hogy e kiértékelés formaság volt, nem. Ha azt mondtam: alapos tanulmányozás eredménye, akkor ezt vegyék szó szerint. Nem is kerülgetném többé a konkrétumot, megmondom egyenesen, miről van szó: a Szántó elvtárs sorozatáról. Még annak idején felhívta rá valaki a figyelmemet, hogy kicsoda, nem lényeges...

Hát a vak is látná, ott pislog mellette a „valaki."

– Tehát, felhívták a figyelmemet, hogy a Szerencse a mélyben című sorozatban a szerző túlságosan sötét színekben ábrázolta szocialista iparunkat, hogy a hangvétel nem egyértelműen lelkes és hogy sokan halnak meg benne. Megmondom őszintén azt is, hogy a vezetőségből többen javasolták: intézkedjünk azonnal, vonjuk felelősségre Szántó Gábort. Azt mondtam, előbb nézzük meg közelebbről mi ezeket az írásokat, utána döntsünk. Különben is kíváncsi lettem a

részletekre, odatettem az észrevételt felterjesztő elvtársat, fordítsa le nekem az egész sorozatot. Pár hétig dolgozott rajta, akkor elolvastam. És odaadtam a vezetőség többi tagjának is, nézzék át, majd megvitatjuk. Végül, a vita során győzött az az eszme, hogy így kellene írnia minden harcos, forradalmár, kommunista újságírónak, ahogy Szántó elvtárs tette. Mert a sorozatban a valóság van, éppúgy tükrözi a bányászok életének örömeit és szépségeit, mint nehézségeit és munkájuk veszélyességét. Ezért igaz a riport. Senki, a legfelsőbb vezetés sem kívánja azt a tollforgató emberektől, hogy elhallgassanak dolgokat, hogy rózsaszínűre mázolják a szürkét vagy viszont.

A főnök szavait hallgatva eszembe jutott, hogy ha engem, a leginkább érdekeltet megkérdeznek, körülbelül ezeket kellett volna felhoznom magyarázkodásként. Hogy úgy mondjam, a számba adta a szót – az elkövetkezendő eszmecserékhez.

– Ez alkalommal – folytatta a szónok –, átnéztem a maguk munkájára vonatkozó útmutatásokat, idézném, elvtársak, a sajtótörvény idevágó cikkelyét: „A sajtó kötelessége, hogy harcos, bíráló szellemben lépjen közbe bármely tevékenységi területen megmutatkozó hiányosságok és negatív állapotok kiküszöböléséért, hogy küzdjön a társadalomellenes megnyilvánulások, a szocialista etika és méltányosság normáitól való eltérések ellen, hogy felfedje a társadalmunknak ártalmas jelenségeket, és hogy cselekedjen azok felszámolásáért.”

Tehát: kritizálni, harcolni a méltánytalanságok ellen, felfedni a fonákságokat nem jogom, hanem egyenesen kötelességem – vettem tudomásul nagy-nagy elégtétellel, és megfogadtam, ezt a cikkelyt megtanulom betűről betűre, hogy bármikor kapásból idézhessem.

– Figyelembe véve – fűzte tovább eszmefuttatását főnökünk –, hogy Szántó elvtárs messzemenően eleget tett az említett cikkely követelményeinek, sőt példát mutatott másoknak, úgy döntöttünk, teljesítményét magas kitüntetéssel jutalmazzuk, amelyet most szeretettel és legmelegebb gratulációinkkal együtt átnyújtok.

Taps, kézfogások, gyűlés után pezsgőbontás, pezsgőzés közben a főnök még egyszer elmondta ugyanazt, kevésbé hivatalos terminológiát használva. Körülbelül így kezdte előző szónoklatának közvetlenebb stílusú változatát: uraim, becsületszavamra, fantasztikus, mit csinált ez a srác...

A második pohár pezsgőnél megközelítette kitüntetett személyemet éber elvtárs. Nem tudta, hogy én tudom... Úgy viselkedett, mintha a barikád egyazon oldalán álltunk volna, s bajtársi huncut kacsintását küldte felém, és diszkréten súgta:

– Győztünk.

Hirtelenjében nem is tudtam, leröhögjem, vagy szembeköpjem. Péter mellettem állt, sejthette, hogy gyűl a nyál a számban, mert összevont szemöldökkel, alig észrevehetően integetett a fejével: ne. Gyorsan leöntöttem torkomon a pohár pezsgőt, majd rövid idő alatt még néhányat. Aztán mondtam a főszerkesztőmnek:

– Te Peti, ha minden észrevételezésnek ilyen fáin vége van, én szólok éberkémnek, gyártsa őket ezután futószalagon.

– Csendesebben beszélj, mert meghallja – intett Péter, aki kevesebb pezsgőt nyelt.

– Miért ne?... Beállíthatnék otthon a szobámba egy vitrint, legyen mibe gyűjtögessem a kitüntetéseket.

– Én is gratulálok a kitüntetéshez – mondta Péter kurta mosoly kíséretében, majd szeszmentes komolysággal folytatta –, de ne feledd: ezt a főnökünk okosságának és széleslátókörűségének köszönheted, többek között...

– Természetesen – okoskodtam, mintha mindent értenék. – Miért lenne kevésbé okos a főnökünk, vagy szűk látókörű? Hol van az előírva, hogy...

– Jó-jó. Majd jusson eszedbe, amit mondtam.

Dehogy jutott...)

1984. január 14. Újabb születésnapi „ópuszom” született. Még mennyi lesz vajon? Hová lehet mindezt fokozni? És hányszor kell még vért izzadni, hogy az ember most se, s lehetőleg máskor se köpje nagyon szembe magát? Egyáltalán lehetséges ilyesmi? Azt mondom, ne gyötrődjünk. A főnök szó nélkül alákanyarította a nevét a kéziratra, de a kérdőjeles anyagokat tartalmazó mappába csúsztatta. Ilyenkor tudom: nem biztos a dolgában. Még vissza fog térni hozzá. Esetleg konzultál.

Állítólag M. Lajossal kapcsolatban elkészült a hivatalos „vádirat”. 14 oldalas és a Nagyfiú asztalára került. Szeszélyes döntés várható, amit nem lehet előre borítékolni. Élet vagy halál? Ha bölcs döntés születne, akkor csak egyetlen megoldás jöhet szóba: az elegáns, nagystílű semmibevevés. Ahogy az oroszlán sem tulajdonít figyelmet a sörénye bozontjában mászkáló hangyának. Ráadásul – hírlik –, a szerkesztőségében még születésnapi köszöntőt is akarnak Lajossal íratni. Egyik kollégája megpróbálta fedezni, s fogalmazott helyette egyet, de a főszerkesztő kíváncsi lett az eredeti kéziratra, mire az illető megszeppent és retirált. Lajos természetesen nem írt egy sort sem. Szorongva töprengek: üldöztetése miatt megáll-e vajon a józan ész határainál? Nem követ-e el valami

helyrehozhatatlant maga ellen? Sajnálom, hogy a látszat szerint még én is kitáncolok mögüle...

1984. február 1. T. mestert, a „kis kíváncsit” most éppen az érdekli, miket olvastam az utóbbi időben. Jó kérdés. Válaszom az volt: inkább csak írtam. És töviről hegyire elmeséltem neki a gyergyószentmiklósi alpinisták történetét. Hallgatta egy darabig, aztán véget vetett a találkának és elsietett. Megint hamis pénzzel fizettem neki...

1984. február 3. Délben, amikor hazakészülődtem, a megállóban Domokos Gézával találkoztam. Akkor szállt le a zsúfolt autóbuszról. Arca megviselt, puffatag, valaki ott ólálkodott mögötte, nevetségesen látványosan, ezért csak fél szájjal s inkább csak hivatalos tőmondatokban lökte oda nekem, hogy a Lajos könyvére most írják a válaszreferátumot a kultúrtanácsnál (kiknek válasz és mire? – ezt jó lenne tudni!)... tehát a szél még fújdogál, s meglehet, vihart hoz?

1984. február 8. Tegnap B. Gy-től látok fotót a lapban. Úgy rémlik, mintha már nem lenne az országban, de azért jó lesz megérdeklődni. Letelefonálok egy kollégának Sepsiszentgyörgyre. Utánanéz, a válasz: itthon van, csak kilépett a laptól, szabadúszó lett. Megnyugtatom a levelezési rovat szerkesztőjét, ne izguljon. Ma egy másik kolléga kérdi fennhangon: mi nem tudtuk, hogy B. Gy. kintmaradt? Ő a feleségétől hallotta, próbálta ellenőrizni, de mindenki mást mond. Elővesszük a helyi lap gyűjteményét, B. Gy. január 20-án még közölt fotót a lapjában. Biztonság kedvéért felhívjuk a lapot is, a válasz az: itthon van a fiú. Igaz, hogy feliratkozott, menni készül, de ennyi... Kezd megszokottá válni ez a szitu...

1984. május 14. A Kriteriontól változatlanul aggasztó hírek: még mindig tart a boszorkányüldözés. Lajos könyvét „államellenes” cselekedetnek minősítették, de nem érték be ennyivel, mert minden ágon bogot találnak. A kiadó egyik főbűne: miért nem adnak ki történelmi munkákat a románságról? Miért csak a magyarokkal foglalkoznak? A hírek arról is szólnak, hogy Domokos, aki korábban rendszerint irigylésre méltóan erősen és férfiasan tartotta magát a különböző zűrzavaros időkben, most össze van menve, remegnek a kezei, s a legerősebb altatókkal tud csak néhány órát pihenni. És akik így képesek tönkretenni embereket, azok egyszerűen büntetlenek maradnak...

1984. május 17–18–19. Interjú K. Ferivel. Pilóta nemzetközi járaton. És Bukarestben él. Életéről meséltetem, az Előre naptár részére. Bukaresti lakásában ültünk, de annyira más világgal ismerkedtem elbeszélése nyomán, mintha ki tudja, milyen távoli tájakon jártam volna. Ráment az egész csütörtököm, s ahogy hazaértem, nekiláttam letisztázni a szöveget.

Közben rengetegen kerestek a szerkesztőségből, mindenek előtt a főnök, nehogy elutazzak hétfőn a Duna–Fekete-tenger csatornához, mert az avatás csak 25-én lesz, elhalasztották. Addig is írhatnék néhány lírai képaláírást, hírügynökségi riportképekhez, a lap számára (jobb híján), amivel „méltóképpen köszönthetjük az ünnepélyes felavatást”.

Szinte-szinte hogy elrendeződött a családban lévő valamennyi írógép sorsa. Az Attiláéra megvan az Ilonka engedélye, hétfőn az Apámét pedig átírják az enyémre. Komoly sokszorosító „bázisunk” van tehát idehaza, ami, ha nagyon megszorulunk, még kincset érhet.

1984. június 16–18. Fel akarták robbantani Sepsiszentgyörgyön M. Viteazul szobrát, egy gyerek meghalt a robbanás nyomán. Ottani tudósítónk is belekeveredett valahogy az ügybe, a szerkesztőségben fölvette az éppen csengő telefonkagylót, s valaki román nyelvű üzenetet továbbított benne: ne foglalkozzanak az üggyel. Emberünket órákon át hallgatták ki, milyen volt a kagylóban hallott hang, mire emlékszik belőle stb. Nagyon provokáció szaga van a dolognak, akárcsak a tavalyi röpcéknek, amelyekről később kiderült, hogy a készítőjük – durva magyar helyesírási hibái miatt bukott le – a helybeli pópa volt.

1984. június 19. A főnök tegnap behívott magához és kiöntötte úgymond a lelkét. A levelezési rovatra panaszkodott, amit nemrég kivett a kezemből. Nem érkezik már szinte egyetlen küldemény sem. A főszerkesztő helyettes, akit a feladattal megbízott, nem csinál semmit. Egyéb gondja: F. Á. is felajánlotta – végre! – szolgálatait a lapnak. A főnök dohogott: „Bezzeg, amikor én hívtam, akkor fintorgott. Most meg, hogy kiégett, szívesen jönne. Sajnos, lekéste a vonatot.”

1984. augusztus 4. Csíkszentkirályról beutaztunk kenyérért. Késett a vonat, mert az állomáson, a fővágányon időzött egy vonaljavító mozgó szerelőműhely. Amikor éppen távozott volna, az állomáson tartózkodók megrohanták, én is feltuszkoltam kisfiamat, s pár perc múlva zörögve-csikorogva begördültünk a szeredai állomásra. A gyerek roppant élvezte a furcsa utazást, éppen a vezetőfülke mögött állt, s úgy nézett ki, mintha az ő kezében lenne a vezérmű.

Kenyeret szereztünk, és séta közben összeszaladtunk őrangyalommal, T-vel Bukarestből. Egy szemüveges, idősebb muksóval settenkedtek a Femina tömbház háta mögé, mint valami rossz cselszövők. Ráköszöntem, először úgy tett, mintha nem ismerne meg, aztán mégis meggondolta magát, kényszeredetten kezet fogott, néhány semmitmondó mondat után sarkon fordult, s úgy eltűnt a társával együtt, mintha ott se lettek volna. Jó lenne tudni, milyen ügyben szimatolnak az átkozottak? Ki van a reflektorukba állítva?!

1984. szeptember 8. Újra otthon. Éjszakai álmomban Apuka feltámadt! Nagyon megdöbbentünk és szégyenkeztünk, hogy időközben befészkeltük

magunkat a házába és ráadásul az autóját is eladtuk a szemközti szomszédnak. De azért boldog voltam, mert megőriztem a közlekedési engedélyét és a pártkönyvecskéjét, tehát mégsem maradt a semmivel. Most újra hasznát veheti mindkettőnek. Egy pillanatra se gyanítottam, hogy mindez képtelenség. Még meg is kértem volna, mesélje már el, milyen a halál, de végül megfeledkeztem róla...

Ez történik, ha apám és anyám fiatalkori levelezését olvasom, amikor még nem voltak férj és feleség, csak távismerkedtek. Rengeteg tanulságos megállapítás szunnyad a levelekben, nagyon lassan haladok. Egy dolog máris bizonyossá vált előttem: született naivságomat az apámnak köszönhetem. Körülbelül úgy (félre)ismerte ő is a valóságot fiatal korában, mint én. És felfogását, megállapításait valósággal lekoppintottam anélkül, hogy tudtam volna róluk.

Ezekről a levelekről mostanig nem is volt tudomásom. Pedig ott hevertek az anyámék limlommal teli szentkirályi házában, apám íróasztalfiókjában, majd a komódban, ahová a húgom szép sorjában elrejtette őket. Nem eldugta! – csak védelembe helyezte. Idén nyáron nyúltam hozzájuk legelőször. Hirtelen az az érzésem, mintha az ő gondolatmenetét, érvrendszerét, közlési vágyát ismételném meg az életben, felújított kiadásban.

Most, hogy „katonásra" fogom napjaim menetét, tapasztalom a bőrömön, milyen gyalázatos életmódot folytattam éveken át. A másnaposság és a lelkiismeret-furdalás, a komolyabb munkára való tehetetlenség – ebben fejeződik ki és „térül meg" az oldott mámor, amelyben virgonccá tud lenni a szellem, de csak nagyon kis ideig.

1984. szeptember 10. Telihold. Mindenünnen kutyák bukkannak elő a félsötétben. Élve és dögölve is. Mikor leszálltam estefelé a buszról, hazafelé menet, a lépcsőről majdnem egy kitaposott belű, autó gázolta, útszélére hajított macskára szöktem. Volt utas, aki észre se vette, s elcsúszott, szinte-szinte hanyattesett rajta, majd utálkozva visított egyet.

1984. október 3. T-t most a levelezési rovat gondja „hevíti". Egy mezőcsávási levelező (KZM) írása után érdeklődött (Bakatörténet), amit akkor postázhatott az illető, amikor én szabadságon voltam. A feladó állítólag reklamált a helyi hatóságoknál, hogy nem akarják leközölni az írását. Mire elmagyaráztam, hogy nem lehet mindent közölni, még ha a szerzője szeretné is. T. igazat adott nekem, legalább is ott és akkor. Nem tudom, színjáték-e ez az egész, falazás talán, de nem veszem be még egyszer.

1984. november 20. A friss pártfőtitkári Jelentésből olvasom: magyar nemzetiségű román vagyok, ha akarom, ha nem. Ez a legújabb „meglepetés". Hogy milyen következménye lesz, még nem tudom.

1985. január 10–21. Rátört a világra a hóvihar, majd a fagyos hideg. A vonatok óriási késésekkel indulnak, szerencsére jegyem van. A miénk metsző szélben gördül ki, csüdig érő hóban. Tartjuk a késést, de újabb perceket már nem adunk hozzá. Mindenki menekül haza Bukarestből, ki merre lát.

Gyergyószentmiklóson – Alfaluba igyekszem, ahol az idei gyerekhoki-bajnokságot szervezi az Előre – jó páran várnak, egy autóval: volt igazgató, műhelytanár és a többi, akiket nem ismerek. Beszéltek a városi milícia parancsnokkal, hogy a vasárnap ellenére, mikor tilos a személyautóval közlekedni, leszaladhassanak velem Alfaluig, ahol nem áll meg a gyors. Az megígérte, hogy ez egyszer „félrenéz".

Percek alatt csodaszép téli tájban, recsegő havas világban találom magam. Éjfél elmúlt, kollégáim nemrég feküdtek le. Előkerül a fásládából egy üveg, azt mindjárt megdöntögetjük a találkozás örömére.

Rendkívül hideg reggelre ébredünk. A sz.rás a legnehezebb, ki kell menni a vécére hátra, az udvarba, az istállók mögé. Reggelente erősen s hosszan gondolkozunk, hogyan s egyáltalán kimenjünk-e dolgunkra. Persze, hogy kimegyünk, utána meg olyan fürgén és boldogan szaladunk fel, mintha éppen életünk nagy győzelmeit aratnánk.

Egyre hűl az idő. Vasárnap elérte a rekordhideget, ami hétfőn is kitartott. Egész éjszaka tüzeltünk. A megyei pionírszervezet felelőse, R. a reggeli öltözködés közben lebénult, porcbántalmai kiújultak, én meg borzadva emlékszem vissza egy korábbi marosvásárhelyi kalandomra, amikor megcsúsztam a jégen és odakentem magam, háttal az aszfalthoz, utána hetekig nem voltam jó semmire, a szpondilitiszem fellángolt. Most minden igyekezettel próbálok jól lépni, nehogy én is megjárjam. Idegenben ennél nagyobb baj nem is érheti az embert.

Életem eddigi legnagyobb hidege. Hivatalosan -35 fok, de a polgármesternő szerint ennél jóval zordabb az idő, de ezt senki sem meri kimondani, mert akkor törvény szerint rendkívüli intézkedéseket kellene hozni. Minden percben tudom, hogy egy veszélyes kaland kellős közepébe kerültem (a „vihar szeme"?!), s úgy igyekszem élni, no meg átélni mindent, hogy egy életre elraktározódjék.

Nehéz a szervezésből részt vállalni és közben tudósítani is. Arra jöttem rá, jobb, ha kollégámmal megosztjuk a szervezés meg az írás gondját is, így legalább lesz valami közös témánk, ami összeköt, és egyikünk sem érzi majd kisemmizve magát. Befutott a fotósunk is, s a hármas együttműködésből talán születik egy életízű tudósítás a hideg alól.

1985. január 22. Megszűntek a vidéki rádióstúdiók, s emberek százai maradtak munka nélkül. Hogy miért volt erre szükség, nem tudni, és mindenki a Damoklész kardját látja lógni a szellemi élet feje fölött. Ma itt csap le, holnap

ott... Hol helyezkedjen most el ennyi ember? Mi egy ilyen lépésnek a „humanizmusa”?

M.B. hívott telefonon, hogy T. Zoltán szeretne állásba kerülni nálunk, és nem tudja, mennyi erre az esélye. Ez már nem az első megkörnyékezés felém: tudják, hogy a Főnök hallgat rám, viszont én nem szeretek se magamnak, sem másnak „közbenjárni”. Ezeket a dolgokat egyenesben, rövidre zárva ajánlatos intézni. Most is azt üzenem: beszéljen, forduljon egyenesen a főnökhöz, mert az rá nézve lesz rosszabb, ha a tekervényes utat járja.

1985. február 7. Letelt egy év, és újra le kell adni az írógépek billentyűzetének „ujjlenyomatát”. Az egyik géppel elkészültem, de a többit már nem volt se erőm, se időm elcipelni a milíciáig és vissza. A szomszédnak bezzeg hazaadták a legépelendő mintát; tőle fogom elkérni, hogy nyugodt körülmények között elvégezzem, és ne a váróban, ahol szorongunk mint a heringek. Csak még azt nem tudom, hogyan játsszam ki a rendőrök éberségét az őrsön, s úgy tegyek, mintha a gépek is velem lennének?

1985. február 13. Telefonáltak Gyergyóalfaluból: nagy ováció fogadta az Előre riportját és a prózaverset a kemény fagyról. A néptanácsnál összegyűlt legalább a fél falu, s itt felolvasták az egészet, elejétől a végéig. Nagyobb eseménynek bizonyult ez, mint az egész sportrendezvény, amit ott együtt átéltünk. (Mondjuk, ha a fele igaz, akkor is több, mint amire számított az ember...)

Alfalvi tüzek

1.

Nem voltam még Szibériában, sem a Távol-Keleten. Nem jártam az Antarktiszon és Grönlandon sem, nem beszélve Alaszkáról. Úgyhogy csak annyit tudtam mostanig: időnként fázom. De azt már nem, hogy milyen a valódi hideg.

2.

Amikor fülsértően ropogni kezd a hó, s a hajnali falu utcáin vonulókat büntetni kellene zajártalom miatt;

amikor a védtelen orrok és fülek hegye egyik percről a másikra elfehéredik;

amikor befagy a kút vize a kert végében;

amikor a belső ablakokra is húsos virágokat ültet a hajnali fagy;

amikor jégcsap dermed bajuszra-szakállra,

amikor a tompán pengő sínek váratlanul elroppannak;

amikor a kutya már nem is sír, hogy beeresszék a házba, csak nézi merőn, sorsába beledermedve, a csukott ajtót;

amikor olyan egyenesen szalad föl kéményből a füst, ahogy a függőón törekszik a mélybe;

amikor a gázolajjal működő autó motorja sóhajtva hörög és leáll;

amikor a kamrában jégkockává változik a reggelire félretett sonkaszelet;

amikor egy pillanatra se szabad megállni, mert ki tudja, vezet-e még út tovább;

amikor a marhák szomjasan bőgnek az istállókban, s a kondérban melegített víz kihűl, amíg az udvaron átér;

amikor a gőzölgő tea szívderítő látványa nincsen egyenes arányban a folyadék hőfokával, mert mikor a szádhoz emeled a csészét, csak langyos lötty az egész;

amikor szakad a vinilin, törik a gomb, az üveg, nem nyúlik a gumi és nem köt a cement;

amikor a befagyott vizeket nem lehet megkülönböztetni a havas partoktól;

amikor csillámló, játékos páraszemcsék röpködnek a szikrázó levegőben, ahol józsefattilásan „összekoccannak a molekulák”;

amikor az öregeknek téglát melegítenek az ágyba, hogy még egy napig ki ne hűljenek;

amikor egy tányér leves többet ér a megváltásnál;

amikor biztos, hogy a higanyszál makacsul süllyed lefelé.

3.

Életem első igazi tele, amit az ország leghidegebb pontján éltem át: kell-e ennél nagyobb élmény – szenzációnak?

Emlékeztetőnek?

Magányos, fagyos gyermek-félkesztyű előttem a havon, kínosan önmagába zsugorodva a hidegtől, mint szalonnabőr a parázson. Látványa riasztócsengő a fejemben. Úgy gondolok vissza rá az otthoni hőfokon, mint egy félig elvesztett ütközetre. Élénk, kristályosan metszett képekben őrzöm meg azt, amit január közepén átéltem.

Láttam a jönni nem akaró buszra váró, néma utasok eszeveszett topogását.

Láttam a csöndben sikló szánokat az istállók felé igyekezni, hogy szénát hozzanak az állatoknak a havasokból.

Láttam a falusi postást, zsákjával görnyedt télapóként csúszkálni a fagyos úton.

Láttam a hóval a kéményekhez szögezett gólyafészkeket, amelyek mélyén a tavasz ígérete sejlett.

Láttam a deres pofájú lovakat, és láttam a kiülő zúzmarát a nadrágok élén.

Láttam a fagyot, és láttam a hideget.

Napokon át néztünk farkasszemet egymással.

4.

„Nem probléma!” – így az alfalviak. – Néhány fokkal hidegebb van, mint máskor, de megleszünk...”

Akkor döbbentem rá, hogy ez még mindig nem az a Hideg, ami mindent lebénít, átalakít és kiforgat önmagából.

Senkit se hallottam panaszkodni, se gyalázkodni.

Az emberek végezték, amit ebben a hidegben kellett – a közösben és odahaza.

Nevettek és reménykedtek, és ugyanúgy kinyitották az üzleteket, mint máskor.

A gazdaságban zavartalanul készülődtek a zárszámadásra.

A székház folyosóján, faládákban talajból kimetszett földkockák sorakoztak, bennük az addig kitelelt búza alélt szálai. Pár nap múlva majd „leolvashatják” róluk, miként igazgatja el ez a tél az idei kenyér sorsát.

A hőmérő nem tudott olyan értékeket mutatni, hogy elvegye az emberek kedvét a küzdelemtől.

5.

Napokon át, Fagyország szívében élve, fennen tanúsíthatom: az alfalviak élete nem leányálom!

Szinte hallani, ahogy a tél szétküldi zimankós követeit az egész világon.

Az éjjeli gyors fülkéjében, sálban-kucsmában kucorogva, észre se vettem a körénk csapódó reggeli zúzmarát.

Vittem magammal a legyőzött hideget, s benne az alfalvi tüzek fanyar illatát.

(Bukarest, 1985. január)

1985. február 14. Este egész egyszerűen kialudt otthon a gáz. Kihűltek a fűtőtestek, mi pedig dideregtünk. A Bozót rossz szelleme ül rajtunk. Amióta írom és benne élek, egyvégtében csak a hideggel vagyunk elfoglalva, mintha a föld is kihűlni készülne. Vajon, ha befejezem a megfagyott hegymászók históriáját, lecsillapodnak majd a megháborgatott „elemek” is?

1985. február 19. Csodás képet készített a hegyről egy zsilvölgyi technikus, Németh Ferenc. Ott él a petrozsényi hegyek világában. A hóhatár jó ismerője. A képen egy kis fenyő, a tél takarásában és fogságában. Egyéb semmi. Csak alant a hűvös messzeség. Jelszava: Fel, egyre fel! Az ember amúgy észre sem veszi, hogy átlépte a határt, amit pedig nem lenne szabad megtennie. Aki benne van, apránként süllyed bele a szituációba, ahonnan aztán már nincs visszaút. És ez annyi mindenre érvényes!

1985. február 20. Nagyon érdekes nővel hozott össze a sors. Azt hiszem, ha húszvalahány évvel hamarabb sodorja elém, belészerettem volna. Annyi vidámság, jópofaság és őszinteség árad belőle, hogy rögtön életörömmel tölti fel az embert, és cselekvésre ösztönzi. Nem csoda, hogy annyira magával ragadta a környezetét. De hát ő sem hiba nélkül való. Nagy, drabális, férfias valakinek képzeltem, amikor még csak hallottam róla és különös életútjáról, s közben előttem állt egy vékony, 56 kilós asszonyka, akit megtépázott az idő, de azért nem hagyta magát leteperni...

(Itt abbahagyom a naplóm szemelgetését.)

A nők...

Énünk, személyiségünk kiegészítői. Együtt élni velük roppant nehéz, de nélkülük talán még nehezebb. (Most nem veszem számba az eltévelyedéseket, csupán a többséget mozgató ösztönt.)

Számomra talán a valóságosnál is misztikusabb, kiismerhetetlenebb világot jelentenek – annak ellenére, hogy két lánytestvér társaságában nőttem fel –, megannyi tabu vette körül őket. Gyerek- és kamaszkorom egy fiúgimnázium falai között telt, a koedukáció akkor éppen megint nem volt divatban, csak reggelenként és délben leshettük az utunkba akadó lányokat, amint éppen hazafelé vonultak, ki egyedül, ki csoportosan, a pár utcányira található leánylíceumból. Hiába, hogy közvetlenül előttünk, alig kéznyújtásnyira lépdeltek tova az utcán, kis erőfeszítéssel akár meg is ragadhattuk volna őket, úgy tűnt, hogy valami elérhetetlen, valóságfölötti messzeségben ringatóznak, kacarásznak előttem, és hiába szaporázom meg a lépteimet, soha nem érem utol őket.

Bántott, szörnyen zavart, hogy a külsőm satnya, esetlen, csöppet sem férfias, de még azon belül is enyhén nevetséges fickó vagyok, és ez ellen nem tehetek semmit; mindezt pedig szorongva vetettem össze a lányok számomra nyilvánvaló és vitán felüli kecsességével, bájosságával. Nem értem fel ésszel, hogy tud a természet ugyanarra a földre két ilyen, egymástól gyökeresen különböző lényt teremteni. És mi az, ami őket törvényszerűen elválasztja egymástól, még akkor is, ha jóban-rosszban évtizedeket éltek le együtt.

(Könnyen meglehet, hogy ezek inkább csak az én dilemmáim, bár nem eredendően az enyémek, hiszen örököltem őket, ha nem is génjeimben, hagyományokban mindenképpen.)

Senkinek be nem vallott, titkos szerelmeim voltak elegen, ezekről egyoldalúan és kizárólag csakis nekem volt tudomásom.

Érettségim előtt egy évvel például hirtelen megpillantottam az egyik ismerős család lányát, V. Hajninak hívták.

Valahonnan a kolozsvári Rákóczi út végéről érkezett, el kellett haladnia a kis utcánk előtt, reggelente lestem az érkezését, amint gyalog, egyenes derékkal, felvetett fejjel, komolyan, kis kreol arcával, vállára hulló indiánfekete hajjal, szinte táncos léptekkel közeledett, haladt el mellettem, majd távolodott előttem formás lábain. Mindig is apró termetű lány volt, pontosan nem is tudom, hogyan és mikor lett hirtelen nagylány a szememben. De egyszer csak megtörtént a káprázat...

Ugyanabba a képzőművészeti iskolába járt, akár az öcsém, meg később egy darabig a húgom, ők jól ismerték egymást, irigykedtem is miatta, miközben én csak a távolból sóhajtoztam a közelsége után, s be kellett érnem annyival,

hogy reggelente, ha sikerült elcsípnem a megfelelő időpontot, harminc-negyven lépéssel mögötte kitartóan követtem, egészen a főtérig s gyönyörködtem magányos, reggeli menetelésében. Olykor hazafelé is elém került, s a reggelihez hasonló szertartás makacsul folytatódott.

Hajniról annyit tudtam, hogy az édesapját koholt vádak alapján letartóztatták. Jeles egyetemi tanár volt, a szociográfia professzora, nemzeti alapon támadták kutatásait és kapcsolatait. Sok gyereke volt, ha jól emlékszem, ugyanannyian voltak, mint a mi családunkban, s egyik napról a másikra maradtak apa, kenyérkereső, családfenntartó nélkül. Ez a negyvenes évek végén igen súlyos helyzetet jelentett – az asszonyok csak az ötvenes évek elején, amikor már gyökerestől megfordult minden, ami addig természetes volt az életükben, kezdtek tömegesen munkát vállalni – nem egyszer éppen a börtönbe jutott, az elhurcolt, a kényszermunkára ítélt férjek okán.

Gyerekként is próbáltam átérezni, mit jelent az apanélküliség. Azt hiszem, ez az átérzés külön is nyomott a latba, amikor először éreztem úgy, hogy muszáj a Hajni nyomába szegődnöm.

Számomra szinte elképzelhetetlen volt az apahiány; mindig kéznél volt az apánk. Soha, egy pillanatig nem hagyott el, és tetteit úgy igazította, hogy azok várható következményei lehetőleg ne a családján csattanjanak. Csodálatosan sikerült ez neki. Szerencséje lett volna? Nem tudom, én inkább azt hiszem, talán inkább óvatos volt. Nem került túl közel a politika fazekához, nehéz lett volna látványos bűnbakot csinálni belőle.

Elemistaként sosem felejthetem azt a reggelt sem, amikor gyermekkorom egy másik „nője”, Veronka, Kurkó Gyárfás egyetlen, alig négy éves kislánya ott pityergett a lépcsőházunkban, lakásunk ajtajával átellenben, leguggolva, a fal mellett, feje tetején masnival szorosan összefogott hajcsokra reszketett a zokogás ütemére, s hiába gyűltünk köré mi, bérházbeli gyerekek, értelmes szó nem jött ki a torkán. Időnként felnézett ránk, nagy szeme könnyben úszott és mintha vádlóan tekintett volna kivétel nélkül mindenkire. Nagyon szerettem volna akkor megvigasztalni, de hát szinte semmit sem értettem az életből, ostoba, éretlen kölyök voltam, még ha Veronkánál pár évvel idősebb is... Később, a szüleinktől tudtuk meg, mi is történt, amit teljes valójában akkor föl se fogtunk, meg sem értettünk, mint ahogy Veronka is inkább csak érzésből siratta aznap éjjel elhurcolt édesapját, a Magyar Népi Szövetség akkori elnökét, és csak évtizedekkel később, jóval az apa kései kiszabadulása és halála után, a kilencvenes évek végén, édesanyja egykori elmondásai nyomán próbálta maga előtt is rekonstruálni azokat az időket, egy érdeklődő riporter unszolására.

*„– Én ’45 januárjában születtem, és márciusban költöztünk fel Kolozsvárra... Aztán ’50-ben hoztak el engem nagyszüleim. Édesanyám ’54-ben jött Kolozsvárról haza. Anyu addig nem dolgozott, de amikor aput elvitték, akkor (1950 januárjában) munkába állt... 1949. november 3-án, állítólag este, mert már le voltunk feküdve, úgy mesélte anyu: kopogtak az ajtón, bejöttek, házkutatást tartottak, elvették a pisztolyát, persze arra volt engedélye, mást nem kaptak. S akkor azt mondták, menjen velük, olyan három napra, Bukarestbe. A három napból lett aztán 16 év, úgy elvitték. Aztán elvettek mindent... Nekem azt kellett mondja édesanyám, hogy iskolában vannak... Nem volt szabad, hogy a család mondja, mi történt velük, hogy le vannak tartóztatva. Csak miután iskolába kezdtem járni, csak azután mondta meg édesanyám, hogy be van zárva. De az egész Kolozsvár tudta: elvitték anélkül, hogy valakivel is szóba állt volna. Meg volt félemlítve, de nem csak ő, hanem mindenkinek a családja, akiket elvittek. Anyum mesélte, voltak olyanok, akik el is váltak azután a férjeiktől, mert a gyerekre behatással volt. Nekem sincs meg az érettségim, nem sikerült, hogy letegyem. Édesanyám nem is vált el... Csak ’64-ben jött Kolozsvárról a távirat, hogy menjünk érte, mert Balogh Edgáréknál van; őket kapta meg Kolozsváron, mikor megérkezett. Útbaigazították, hogy kit keressen meg, aki esetleg a családjáról tud. Mi nem tudtunk róla semmit. Ő sem tudta, hogy nem vagyunk Kolozsváron**...” (Szabó Kati: 16 évig hozzátartozói sem tudtak semmit róla * Kurkó Gyárfás, a nép fia. Romániai Magyar Szó, 1998. augusztus 7.)***

A lányokhoz fűződő érzelmeimet mindig befolyásolta egyfajta szánalom, együttérzés. A komoly, okos, enyhén szenvedő, magukba forduló nők rendszerint nagyobb vonzerőt jelentettek számomra, mint a kacérok, a kikészítettek, a messzire csillogók, a mindenki által körülrajongottak.

Hajnival kapcsolatos gyávaságomat csak tetézte az a körülmény, hogy mindegyre szorongva gondoltam arra, mi sülne ki esetleges kapcsolatunkból, ha két ilyen „egészségtelen” családi hagyományt: az én értelmiségi hátteremet, meg az ő apanélküliségét, netán még egybe is fűznénk... Taszított és egyben vonzott helyzetünk problematikussága, s addig-addig halogattam a döntést, hogy közben az egyetemre kerültem, amikor is, a másfajta időbeosztás okán, sajnálatosan elmaradoztak a reggeli, már-már leplezetlenül nyílt „kísérgetések”. Fájdalmasan hiányzott ugyan a Hajni látványa, de e hiány egyben problémamentessé is tette az életemet. Valahogy sikerült belekérgesednem a helyzetbe.

Az egyetemen aztán, váratlanul, rámtört a színészség divatja. A bölcsészet akkoriban hemzsegett meg nem értett, kigolyózott színpadi zseniktől, akiket mindjárt az első vagy a második év után eltanácsoltak a vásárhelyi színiakadémiáról, s a hasonló tanrend okán viszonylag könnyen be tudtak illeszkedni a bölcsészet életébe. Mindjárt pár hónappal az egyetem beindulása után nagyszabású versmondó verseny indult a Bolyain, boldog-boldogtalan beiratkoz-

hatott, pályázhatott, amolyan nagy népi szellemi maraton volt ez, nem az egyetlen abban az időben, minden területen dívtak a tömegversenyek, az úgynevezett „szpartakiádok”.

Csak úgy forrt az évfolyam a versenyláztól, mindenki verset keresett, verset tanult. Akkor került kezembe éppen Kosztolányi, a pesti nagybátyáméktól ajándékba hozott Hét évszázad magyar versei első kiadása folytán, ez volt első találkozásom a válogatott magyar költészettel, mely egyszerűen lenyűgözött és letepert.

Az Akarsz-e játszani pedig végképpen... Választásom egy pillanat műve volt: olvastam, ízlelgettem, deklamáltam a verset, s annyira el voltam telve üzenetével, hangzásvilágával, meg voltam győződve afelől, mindenkit lehengerlek majd vele, hogy pillanatra se kételkedtem sikeremben.

Tartaléknak egy másik, ezúttal József Attila verset tanultam meg. E fiatalkori költeménye kevéssé jellemző rá, ezért talán nem is idézik túlságosan sokszor...

JÓZSEF ATTILA

Rög a röghöz

Jöjj, testvérkém, atyánk, a bujdosó nap

a távol falujába ballagott.

Fönn már kigyujtják üvegét a holdnak,

a hamvas, égi templomablakot.

Fészkében ring a száz cikázó fecske,

szívemben minden mámoros szavad.

Reszket – mint ujjunk – mind a levelecske

és röghöz szorul a rög és tapad.

Egymás mellett mi is rögök vagyunk most,

minket a gyönge, friss vetés szeret.

Jöjj, kedvesem, tested lelkembe hullasd,

bennünk a föld barázdát rejteget.

Az est sötét báránya ballagóba,

feketébb hulló selyemgyapja már.

És szőke hajad mintha mező volna,

mit teljesen betölt a holdsugár.

Igazából eldönteni se tudtam, hogy melyik darabot részesítsem előnyben. Reggeltől estig egyet mondtam magamban a varázsosnak talált sorokat, s mindenik mögé odaképzeltem Hajnit – más nőt akkor még nem is próbáltam vágyaimmal illetni –, Kosztolányit is, József Attilát is tulajdonképpen az ő felidézése végett gyakoroltam be. Ahányszor ugyanis felmondtam magamnak a verseket, annyiszor éltem át láthatatlan közelségét. E nevetségességig gyerekes rajongást most azért nem szégyellem megvallani, mert semmivel nem törődve, rettentően jól éreztem magam a palástja alatt.

Amúgy általában tartottam a versektől, a szövegtanulástól, mert nem volt jó szövegmemóriám, mindegyre belesültem. Képtelen voltam hosszabb textusokat pontosan megjegyezni, felmondani, örökké fennállt a felsülés veszélye. Most viszont úgy éreztem, legyőzhetetlen vagyok, és képes voltam szembenézni egy esetleges kudarccal is.

Ami nem maradt el.

Ma is élénken átélem azt a siralmas nyekergést és meg-megbicsakló prozódiát, amit a zsűrinek kénytelen volt végighallgatnia, én pedig nem mertem végleg feladni, miközben rémülten figyeltem a bennem ágáló, egyre zavarodottabb ripacsot, amint hatásra és sikerre törne, de eszközei hamisak, felszínesek és közönségesek...

Még a selejtezőn kiestem. Azt hittem, mindenki a bukásomon kéjeleg, hogy köznevetség tárgya lettem, s nem volt hová rejtőznöm. Pedig hát a kutya se törődött az én fiaskómmal. Ma már biztosan tudom, hogy a zsűri igen sokunk

botcsinálta versmondását méla közönnyel és alázatosan kereszténytürelemmel szenvedte végig, de hát másként nem lehetett volna kiszűrni a színjátszásra alkalmas személyeket a sok szerepelni vágyó fickó közül, márpedig egy ambiciózus, harcos szellemű egyetemnek akkoriban sikereket kellett fölmutatnia a diákműkedvelés terén is.

A Bolyai Tudományegyetem külön presztízskérdést csinált abból, hogy nagy létszámú, többszólamú énekkara, sok szereplős sokszereplős színjátszócsoportja, számos tevékeny, reprezentatív diákköre legyen. Ebben a felfokozott sikerhangulatban sokan érezték úgy, hogy a tanulás mellett jó tartozni valahová, egy szűkebb diákközösséghez, amelyben barátságok és szerelmek, vagy ha nem, hát egyszerűen csak tartósnak ígérkező emberi kapcsolatok szövődnek.

Kudarcom ettől kezdve egy ideig az énekkarhoz sodort, amelyhez éveken át hű maradtam, amíg aztán végképp el nem kapott az önképzőköri (Gaál Gábor kör) szereplési láz. Ennek ellenére, kacérkodásom a színpaddal csak nem akart múlt időbe kerülni. El-eljártam a csoport színpadi próbáira, amelyek nyilvánosak voltak, s az egyetemi díszterem jobb oldali páholyából, félig-meddig már a színpad fölött, ahonnan a kulisszák mögé és fölé is be lehetett látni, élvezettel kísértem végig az éppen születő előadást, amelyet unos-untalan megszakítottak a rendezői utasítások. Különösen ínyemre voltak az ismétlések, amelyek során egy-egy jelenetet addig próbáltak el, mígnem a tökéletességig csiszolták. Kitartó téblábolásom felkelthette a rendező figyelmét, mert egyik alkalommal váratlanul feljött a karzatra és megkérdezte, nem akarnék-e világosító lenni a truppban. Kicsit meghökkentem, mert nem tudtam, mi fán terem az a beosztás, mire ő elmagyarázta, hogy a színpadra irányított, a karzatról kevés erőfeszítéssel elérhető reflektorokat kellene rendezői utasítás szerint kezelnem, magyarán oda mozdítanom a fénynyalábot, amerre a játék ritmusa és értelme megkívánja. Olykor az égők elé bádogkeretre kifeszített, vörös, sárga, zöld, kék, narancs, türkiz és egyéb fényszűrőkkel, amelyek egyszerű celofánból készültek és könnyen szakadtak, kell majd „kikeverni” a megfelelő árnyalatokat – alkonyt, sejtelmes holdfényt, vakító napsütést vagy sápadt belső hangulatvilágítást... Szóval, ha akarom, máris munkába állhatok, ismerkedjem a műszerekkel, itt vannak a szomszédságomban, s ha nekem megfelel, a következő próbán már a világosítás is hivatalosan működhetne...

Ráálltam, elvégre tényleg nem tűnt ördöngösségnek. Ráadásul semmilyen különösebb felelősséggel nem járt. Ennek ellenére a fény ura lehettem. A reflektoraim nélkül az egész játék sápadt, élettelen fényben, kisszerű szürkeségben zajlott, az irányított fénynyalábban viszont még a levegőben úszó porszemek is valósággal táncra perdültek. Igaz, a forróságtól néha ki-kigyulladt valamelyik szűrő celofánja, vagy felrobbant a reflektorba helyezett nagy fényerejű, foncsorozott belsejű égő, olyankor pedig percekig ténylegesen is én lettem az igazi főszereplő, a nézők egyemberként a színpad fölé kiugró karzat

jobb vagy bal sarkára meredtek, ahol én a reflektorok mögötti sötétség gyomrában, a jótékony homályban rejtőzködtem, s az volt a feladatom, hogy minél gyorsabban hárítsam a hibát, a figyelmet pedig magamról ismét a színpadra tereljem...

Egyik ilyen foglalatosság közben, éppen egy új előadás végső simításai közben, a hátam mögül, barátnője után érdeklődve, a sötétből megszólított egy lányhang. Mit sem sejtve hátrafordultam.

Hajni volt.

Belémnyilallt a fájdalom, hogy akkor jelent meg ismét életemben, amikor az elkerülhetetlen veszteségbe már-már beletörődve, lemondtam volna róla. Annyira meglepett váratlan felbukkanása, hogy kapkodva kombinálni kezdtem, holmi valószínűtlen fordulatban reménykedve: biztosan miattam jött el az előadásra, csak nem akarja bevallani, s hogy tulajdonképpen nekem válaszolnom kell erre a burkolt kihívásra...

Micsoda gyermetegség volt részemről ez az okoskodás!

Ő ugyanis valóban a barátnőjét kereste, én pedig, ha akarok tőle valamit, nyugodtan lehettem volna bármikor kezdeményező. De akkor ezt valahogy nem értettem meg.

Így aztán, nem várt találkozásunk dacára, mindkettőnket másfelé vezetett az utunk. Mire rászántam volna magam, hogy áttöröm a közöttünk mindig meglévő távolságot, neki már javában udvaroltak: egyetemre járt, majd férjhez ment, majd nénémmel ugyanabban az iskolában tanított, a férjével együtt, a két család ráadásul össze is járt, amit én immár csak távolról, szintén családosként és rezignáltan figyeltem, s csak ritkán melegítettem föl emlékezetemben a félbehagyott regényt. Most is inkább csak azért hozakodom vele elő, mert azok az évek, napok a boldog, az ártatlan, bár sok boldogtalan pillanatot okozó érzelmesség jegyében teltek.

A lányok továbbra is érdekeltek, s próbáltam magamnak megmagyarázni azt a furcsa tapasztalatot, ami a szemem előtt vált nyilvánvalóvá, s azóta is újra meg újra bekövetkezik, hogy bár a fiúk csöppet sem értéktelenebbek a lányoknál (sőt! – mondják sokan mások), az iskolában, de még az egyetemen is örökké az a látszat, mintha a női nem járna az élen, a nők tudása jobban sziporkázna, tehetségük inkább kimagasodna. Egy ideig még tartják is a szintet, aztán egy idő után fokozatosan alábbhagynak, elszürkülnek, háttérbe vonulnak, elsikkadnak, felszippantja őket a közönséges élet.

Micsoda rejtély ez?

Hogyan veszthetti el csillogását egy lény, aki nem régen még pompázott, ragyogott, jeleskedett, aztán hirtelen egyszerűen csak köznapi lett, mint mindenki más. Sokat töprengtem ezen, újságíróként is, s a nyolcvanas években körkérdéssel kerestem meg néhány igen tehetségesnek ítélt, kezdő költőnőt, akik civilben jobbára még diákok voltak: hogyan látják ők ezt a jelenséget?

Érdekes riport született annak idején a kérdezz-felelekből, most viszont váratlanul előkerült az írás nyersanyaga is, a befutott válaszok egy része. Az egyik legtanulságosabbat egy zsibói lány írta, aki matematika szakot végzett az egyetemen, ma tanárnő ugyancsak Zsibón, két gyermek anyja, férjével irodalmi kört szerveznek, iskolai lapot szerkesztenek, írnak, fordítanak. A Romániai Magyar Szóban is rendszeresen közöltek, időnként kedvesen üzenünk egymásnak, a régi barátság jogán.

„Hogy miért tűnik el nyomtalanul annyi tehetség? Mert nem meri, vagy nem tudja vállalni a harcot. Mert gyenge. És a gyengéket nem illeti még az emlékezés sem. Sok a lányok között a tehetséges, mert a tinédzser korban érzelmileg fejlettebb a női nem, mert felébred benne minden kis kacér vágy, amit Pandora a világra szabadított. És most – valljuk meg – úgy érzi, birokra kelhet akárkivel, felülkerekedik. Ilyenkor éltanuló a lány, a fiúk hátul kullognak az érdemek felsorolásában, és amikor a szoknyákat dicsérik, nekik nem marad sok jó szó...

Aztán tavaszra nyár jön, majd újabb tavasz, és a fiúk tovább birkóznak és vidáman kergetik egymást az udvaron, és a műhelyben a mester lassan mindent rájuk bíz, mi meg a háttérbe szorulunk, egyszerre kiderül, hogy X vagy Y nem is olyan szamár, mint hittük, egyre jobb válaszokat ad, és egyszerre mindenről lehet vele beszélni, és nem tudjuk, mikor szedett össze annyi komoly gondolatot, mikor ért minket utol, mikor szárnyalt át fölöttünk, legtöbbünkön.

És egyszerre gyengéknek érezzük magunkat, becsapottaknak, mint amikor az elejtett gyöngyszemet nem vesszük fel, mert úgy rémlik, üveg, és kiderül, hogy igazgyöngy, de közben már felvette más. És megbántottan hallgatunk, megesküszünk, hogy majd még meglátják ők, és akkor egyszerre kimondják a mi gondolatainkat, a röppenő szavakat pedig nem lehet magunknak követelni, mert nem mi bocsátottuk azokat szárnyra. És begubózunk, és behúzzuk magunkat csigaházunkba, nem marad, csak a sajnálat, hogy miért is nem mertük megtenni a lépést, meg az értetlenség, hogy hiszen egyenlő esélyekkel indultunk, és a magunkban való csalódás, hogy nem tettünk meg majd semmit abból, amit terveztünk. Mert akkor, az első ébredéskor mi is azt terveztük, hogy gyökerestül felforgatjuk a világot, és minden rosszat kiirtunk, s olyannak építjük újra a földet, amilyennek megálmodtuk...

Az éremnek van egy másik oldala is. Előbb csak a copf, a rövid zokni kopik le egy leányról, aztán lassan az iskola is oda lesz, és akkor jön a háztartási gondok tömkelege, nem egy esetben egy házsártos, magát kiszolgáltató élettárs, gyerekek, pelenkamosás ésatöbbi, ésatöbbi. Ilyen környezetben tényleg kevés asszonyt ismerek, akinek ideje és ereje maradt volna a világ rendjén való elmélkedésre is. Tehetségének talányos labirintusában Sylvia Plath (hétköznapok hosszú során egy angol költő, Ted Hughes felesége) volt ilyen igazi Asszony. És még ő sem bízott saját tehetségében. Ha már a példáknál tartok, azt is említenem kell, hogy nem is olyan régen a nőírók-költők még álnéven írták alá szerzeményeiket, mert mindenki (tisztelet a kivételnek) hitetlen, rosszmájú csodálkozással rázta a fejét: nini, egy asszony tollat mert fogni a kezébe!

És bárha telnek az évek, a bizalmatlanság marad, s minden férfiolvasóban ott az elszántság, hogy egy nő versét vagy regényét érzelgősnek, sziruposnak címkézze – miért? Mert így szokta meg... Előítélet, lenézés? Meg aztán, a női nem még tényleg gyenge. Hiányzik az akaraterő is, a hitvallás százszázalékos vállalásához, mindig ott lappang a merész álmok mögött a túlontúl praktikus mi lesz ezután. Igen, a férfiak megtanítottak minket talpraesetten, prózai módon gondolkozni, mert ők igen is, túl gyakran járnak a fejükkel a levegőben, és valakinek fogni kell a gyeplőt...” ***(Kelt 1980 februárjában, egy 19 éves lány gondolatai lecsapódásaként.)***

Kedves emlékként őrzöm a fenti sorokkal majdnem konvergens többi választ is. Mintha általuk közelebb kerültem volna a női lélekhez, bár ez a közeledés csak egy láthatatlan határig képes jutni. Ott megáll az ember és nincs tovább: minden csupa elmélkedés és zene...

Róluk szólva továbbra is ostobának és tehetetlennek érzem magamat. Pedig megjátszhatnám a győztest, a Rómeót, lelki életemről akármit írhatnék – ugyan, ki jönne rá? A Hajnik, az Annák, a Gyöngyik, a Veronkák, a Gabriellák és a többiek, akik bár csak álmok és néma rajongásom távoli tárgyai voltak, már régen felszívódtak az időben, emlékké váltak, talán nem is voltak soha. Talán csak álmodtam... Vagy mégsem?

Az én múltba vesző nőim maguk elé meredők, esetleg szemüvegesek, festetlenek, lelkesek, ugyanakkor tartózkodóak is, nem túl magasak, sose túlöltözöttek, magányosak, védtelenek, a munkát megbecsülők, megbízhatók, szavukat állók.

Sose tudtam eldönteni, mi számomra a fontosabb: az én rajongásom, vagy az a válasz, a visszacsatolás, ami arra érkezik? És mert nagyon nem szerettem s ma sem szeretek csalódni, megelégedtem a dilemma első alternatívájával, a másodikat mindig a szerencsére bíztam, de gyakorlatilag szinte semmi sem jött be titkos számításomból.

Az egyetemi színjátszócsoport is azért vonzott magához, mert ott megtaláltam egy kistársadalom minden erővonalát: a társaságban közvetlenül kapcsolatban állhattam a színpadon magukat megmutató, szerepet játszó kollégákkal. S eközben nekem is megvolt mellettük a magam külön szerepe. Olyan, amiben senki sem tudott felülmúlni. Amiben én voltam az ász. Kissé hittem is abban, hogy az én fényeim nélkül nincsen valódi előadás, mert a világosító nélkül minden sápadt, közönséges, prózai. A világosító olyan, mint a táltos ló, aki mindaddig gebének látszik, amíg nem etetik meg egy vedernyi parázzsal... Tetszett ez a mindenen felüliség, meg tán az is, hogy a rendező úgy bánt velem, akár egy hímes tojással. Persze, ma már tudom, hogy elsősorban azért, nehogy otthagyjam a csapatot. Nehezen talált volna még egy olyan bolondot, aki a rajongásig ragaszkodik ehhez a munkához. Nekem valahogy megérte: a reflektorok kedvemre elém hoztak, kiemeltek, minden ízében fénybe vontak mindenkit, akit látni akartam vagy szerettem. Közben pedig én is bátran hősszerelmesnek érezhettem magamat – miközben azért sejtettem, később meg már tudtam is, hogy a babért mindig mások aratják le.

*

1985-ben Bukarestben történt egy titokzatos gyilkosság. Fiatal lány volt az áldozat. Részletekre nem emlékszem, hiszen azóta annyi ilyen esetet szellőztetett már meg a közben szabaddá vált média, hogy a részletek egyetlen nagy káosszá állnak össze bennem. Mindenesetre, széleskörű vizsgálat indult, nagyobbik fiam akkor az egyetemre járt, s hozzánk is becsengetett egy nyári napon három nyomozó, háztáji szemlét tartani. Feleségem volt otthon, beengedte őket, mindent végignéztek és rendben találtak. Ellenkezni, vagy kikérni magunknak a megalapozatlan eljárást nem volt értelme, mert ha akarnak, hivatalosan is képesek visszajönni, a rövidebbet mindig is a gyanúsított húzza. Mindenesetre megborzongtam, hiszen a naplójegyzeteim ott voltak az irattartószekrényemben, könnyen elérhető helyen – igaz, több tucat más, újságírói jegyzetfüzet társaságában. Nem tetszett nekem az ügy, és meg voltam róla győződve, hogy a gyilkosságban való nyomozás csak ürügy, hogy minél több lakásba befészkelhessék magukat.

Két nap múlva a grafikusunk vont félre feldúlt képpel s mondta el bizalmasan, felháborodva, hogy beidézték az unokatestvére, Sz. G. költő miatt, aziránt érdeklődve, mikor járt náluk látogatóban, miről beszélgettek, amikor legutoljára találkoztak, kikkel tartotta Bukarestben a kapcsolatot. Próbáltam vigasztalni, könnyednek szánt hangom nem lehetett valami túl meggyőző, hiszen engem is ilyesfajta kérdések gyötörtek. Megdöbbentett az a szinte korlátlan hatalom, ami e „vidám legények” kezébe csusszant, akik tulajdonképpen

mindig csak „felügyeltek”, „őrködtek” a rend biztonsága fölött. Megengedhették maguknak, hogy a szemükben mindenki gyanús személynek számítson, hiszen ez igazolta létüket és növelte befolyásukat, és ha valaki felelősségre próbálta vonni őket, készen álltak a védekezéssel.

További három nap elteltével, reggeli után éppen csak leültem otthoni íróasztalom mellé, megszólalt a bejárati csengő: két fiatalember állt az ajtóban, a milíciáról jöttek. Házkutatást tartanának, mondták, ama gyilkossági ügyben, házkutatási parancsuk még nincsen, de ha óhajtom, pár órán belül azzal is szolgálnak. Miután tisztáztuk, hogy ők más vonalon szimatolnak, mint a korábbi látogatók, beengedtem őket. Egye fene, hadd lássuk a medvét, mire mennek egyáltalán?

Amíg ők módszeresen nekiláttak feltérképezni és felforgatni a lakást, telefonáltam a főszerkesztőmnek és röviden tájékoztattam a történtekről, arra gondolván, hogy ha az ügynek egyéb folytatása lesz, legalább tudja, honnan indulhatott az egész. Nem mondom, hogy nyugodtan, de viszonylagos türelemmel sikerült kivárnom a házkutatás végét. Medeséri származású bejárónőnk éppen nálunk tartózkodott, kapóra jött tanúnak, akinek azt kellett bizonyítania, hogy minden a legnagyobb törvényesség keretei közt zajlott le. Maga a házkutatás nem telt túl sok időbe, a jegyzőkönyv viszont, amiből egy példányt hátrahagytak, meglehetősen lassan készült: kézzel írták, miniszterívre, minden egyes lapot aláírattak velem és a tanúval, majd ők is aláírták. A dokumentum szerencsére fennmaradt, teljes terjedelmében alább „élvezhető” (fordításomban).

Jegyzőkönyv

Év: 1985, július hónap, 8-án, Bukarestben

L. Marian hadnagy és M. Vladimir hadnagy, mindketten BMM (Bukarest Municípiumi Milícia) 2-es Milícia körzetének bűnügyi irodájától, megjelentünk a Băiculeşti utca 7. szám, A2-es tömbház, A. lépcsőháza 9. emeletének 38. lakrészében, hogy házkutatást tartsunk nevezett (...) egyetemi hallgatónál a bukaresti Automatizálási Fakultásról.

Nevezett Cseke Gábor Vilmos – Vilmos és Elisabeta fia, született 1941. VII. 29-én Kolozsváron, lakhelye: Bukarest, Băiculeşti u. 7 sz. A2-es tömbház, A. lépcsőház, 9. emelet, 38-as lakrész, 1. körzet, Sz. I. (személyi igazolvány) S. AC. Nr. 267569, (...) apja – írásbeli felhatalmazása alapján, és a felkért tanú – nevezett D. Barbara, Martin és Elena lánya, született 1938. november 26-án,

Medesér községben, Hargita m., lakhelye str. (...), Sz. I. Seria A.N. Nr. (...) – jelenlétében hozzáláttak a házkutatáshoz, amelynek végeredménye a következő:

A lakás az A2-es tömbház 9. emeletén helyezkedik el, 4 szobából és mellékhelyiségekből áll, úgymint:

a bejáratból Z alakú előszoba nyílik. Az előszoba bal felében találhatók a bejárati ajtók 1. a fürdőbe, 2. a fiúk szobájába (háló), 3. a dolgozószobába. A bejárati ajtóval szemben található a konyha, az előszoba jobb felén ajtók nyílnak egy hálószobába (a kislányé) és a nappaliba. Ugyanakkor szintén az előszoba jobb szárnyából nyílik bejárat a szolgálati WC-be és egy lomtárba.

Az előszobában egy könyvespolc és egy hűtőszekrény is található.

A nappali szoba erkélyén nem találtunk semmit, ami a milícia szerveit érdekelhetné.

A nappaliban, kiindulópontként az ajtót tekintve, található: a szoba jobb oldalán egy kredenc, az ajtó melletti falnál egy heverő és egy varrógép, oldalt az erkélyajtó és az ablakok, előttük pedig egy íróasztal és egy üveges tálaló, amelyen a televízió áll.

Az íróasztal baloldali II. fiókjában több ékszert találtunk sárga fémből, de ezek nem foglalkoztatták a milícia szerveit.

A nappaliban nem találtunk olyan javakat, tárgyakat, értékeket vagy feljegyzéseket, amelyek érdekelhetnék a milícia szerveit. Ugyanakkor egy fakazettában, az íróasztalnak ugyanabban a II. fiókjában (a jobb oldalon) találtunk egy Csajka márkájú, nyolcszög alakú órát, 17 rubinnal, sárga fémből készült tokban, fekete színű számlappal, óraszíj nélkül, amelyről nevezett Cseke Gábor azt állította, hogy ezelőtt 5 évvel vásárolta.

Az előszoba jobboldalán álló szolgálati WC-ben egy fali polc található különféle háztartási holmikkal, itt sem találtunk olyasmit, ami érdekelhetné a milícia szerveit.

Az előszobában, a frizsider jobb oldalán található egy fiókos, kinyitható asztal, de ott sem találtunk olyasmit, ami érdekelhetné a milícia szerveit.

A kislány (...) hálószobájában, tájékozódási pontként az ajtót tekintve, az alábbiak találhatók: az ajtóval záródó fal mentén egy ágy, a jobboldali fal mellett egy könyvtárpolc, diákíróasztallal, a baloldali fal mellett pedig egy könyvespolcba épített szekrény. A szobaajtóval átellenben úgyszintén az ablakok és az erkélyre vezető ajtó találhatók. Ebben a szobában, akárcsak az erkélyen, nem találtunk olyan javakat, értékeket vagy feljegyzéseket, amelyek érdekelhetnék a milícia szerveit.

A lakás bejárati ajtajától balra található egy lomtár, három polccal, amelyen különféle tárgyak és a családtagok lábbelijei találhatók.

A konyhában, kiindulópontként a bejárati ajtót véve figyelembe, a jobboldali fal mellett található a mosogató kagyló, amely fölött egy polcocskán mindenféle edények találhatók, a kagylón túl egy asztal, a gáztűzhely, majd még egy asztal. A baloldali fal mentén emeletes szekrény húzódik, amelynek folytatásaképpen ajtó nyílik az éléskamrába.

E két helyiségben az eredmény továbbra is negatív.

A bejárat baloldalán az előszoba második része található, a jobboldali falon a lomtárba és a dolgozószobába nyíló ajtók találhatók, szemben a gyerekek hálószobájának bejárata, a baloldali falból pedig a fürdőszoba ajtó nyílik.

A lomtárban negatív az eredmény.

A dolgozószobában, kiindulópontként az ajtót véve figyelembe, az ennek folytatásául szolgáló fal mellett egy heverő található, a jobboldali fal mellett egy könyvespolc és egy fotel, az ablak felőli falon egy könyvtárszekrény, a baloldali fal mellett pedig a könyvtár többi eleme. Ugyanakkor a szoba közepén két íróasztal áll.

Ebben a szobában volt három írógéptok, illetve két írógép, úgymint egy Olivetti – Student 46 márkájú, illetve egy Erika Nauman gyártmányú, amelyekről Cseke Gábor azt állítja, hogy be vannak jelentve. Ugyancsak nevezett állítása szerint a munkahelyén van egy harmadik gép, egy Consul márkájú.

Ebben a szobában az eredmény ugyancsak negatív.

A gyerekszobában, kiindulópontként az ajtót véve figyelembe, a következők találhatók:

– az ajtó oldalán lévő falon egy könyvespolc áll, a jobboldali fal mentén egy ágy húzódik, arra merőlegesen egy másik ágy, amely mellett játékos polc található. A baloldali fal mellett egy asztal és egy szekrény található.

Ebben a szobában is negatív eredménnyel jártunk.

Az előszoba baloldali fala mellett a fürdőszoba ajtaja található.

Kiindulópontként az ajtót véve figyelembe, a jobboldali fal mellett a fürdőkád található, az ajtóval szemben a mosdókagyló, baloldalt pedig a WC és egy fali polcocska, rajta kozmetikumok. Az eredmény itt is negatív.

Sem a házkutatást végző személyeknek, sem a felkért tanúnak nincs olyan megjegyzése, amit jegyzőkönyvbe kellene foglalni.

Nem találtak olyan javakat, tárgyakat, feljegyzéseket vagy értékeket, amelyek érdekelhették volna a milícia szervek figyelmét, és nem is vittek magukkal ilyen javakat, értékeket vagy feljegyzéseket.

Nem történtek rongálások vagy egyéb kellemetlenségek a lakásban és a helyiségekben.

A házkutatás 7.30-kor kezdődött és 11.45-ig tartott, természetes napfénynél és a villanyégő mesterséges fénye mellett zajlott.

Ennek igazolásául állítottuk ki e jegyzőkönyvet, két példányban, a másolat a házkutatást elszenvedett személynél marad.

H.K. szervek: 1, 2

Tanú: 1

Érintett személy: 1

Ahogy most visszapörgetem a negyedszázada történtek lapjait, mind nyilvánvalóbb, hogy ijesztgetésről, erődemonstrációról, jobbik esetben valamiféle figyelmeztetésről volt szó. Ezt látszanak igazolni azok a későbbi „titokzatos" közjátékok is, amelyek már a rendszerváltás után leptek meg, és amelyekből csak azért nem csináltam kázust, mert változatlanul nem volt kenyerem a nyílt konfrontáció; ha valamilyen békés megoldásra esély mutatkozott, akkor én habozás nélkül azt választottam.

Egyszer azért idézték be a feleségemet a kilencvenes évek elején a körzeti rendőrség bűnügyi osztályára, hogy igazolja, hol járt Dacia márkájú gépkocsijával 1989 decemberének közepén, pár nappal a bukaresti csetepaté kitörése előtt, ugyanis szemtanúk látták, hogy a bukaresti egyetem épületének közelében elütött egy járókelőt, aki a karambolban halálos sérülést szenvedett. A beidézésre magam is elmentem, s megpróbáltam a nyomozók értésére adni, hogy mi tulajdonképpen az inkriminált gépkocsival érkeztünk a rendőrségre, itt van lent, a parkolóban, akármikor át lehet vizsgálni, amíg mi itt benn nyilatkozunk, és ki lehet deríteni, van-e rajta egyáltalán ütközés vagy az eltüntetésének nyoma. Javaslatomat nem díjazták, mondván, hogy ők kimondottan a feleségem nyilatkozatára kíváncsiak.

Szerencsére, feleségem sose vált meg a család életével is kapcsolatos, minden lényeges személyi adatot tartalmazó határidőnaplójától, abban pedig külön fejezetben tartotta nyilván a gépkocsi közlekedési adatait: a megtett

kilométereket, a városon kívüli utak dátumát, a benzinfogyasztást. A fogdmegek elhűlve látták, hogy szinte órára pontosan el tud számolni az idővel, ráadásul kiderült, hogy a kérdéses időpontban a Dacia nem is tartózkodott Bukarestben (nemhogy az Egyetem-tér közelében!), ugyancsak Sepsiszentgyörgyön jártunk vele, a fiaméknál... Végül nyilatkozatot írtunk, az ügy meg elaludt, mintha nem is lett volna.

A kilencvenes évek végén másféle hatósági „megkeresés" ért, ezúttal személyesen engem. Kurtán-furcsán és nagyon határozottan felszólítottak, jelenjek meg a körzeti rendőrség gazdasági bűncselekmények nyomozati csoportjánál és adjak magyarázatot arra, hogy mi lett azzal a már isten tudja, milyen márkájú gépkocsival (még a nyilvántartási számot is odaírták), amit az általam a lakáscímemre bejegyzett alapítvány nevében hoztam be az országba, a törvény biztosította vámkötelezettség nélkül.

Tudni kell, hogy az említett törvényt kihasználva akkoriban gombamódra elszaporodtak az országban a mindenféle alapítványok, s ha konkrét tevékenységről sokuk nem igen tudott beszámolni, egy-két-három vámmentes gépkocsit szinte mindegyik behozott, majd rendszerint továbbadták, jó pénzért, busás hasznot vágva zsebre. A jelenséget szóvá tette a sajtó, mire jó hazai szokás szerint mindjárt meg is indult az üldözési kampány a korrupció eme formája ellen, ami pedig nem volt egyéb a joghézag kihasználásánál...

Mivel alapítványom egyáltalán nem volt, a többi vádat is nevetségesnek és abszurdnak találtam, s azt hittem, a közegek is majd ekként viszonyulnak hozzá. De tévedtem: udvariasan meghallgattak ugyan, ketten is, de láttam az arcukon, hogy fenntartásaik vannak, nem igazán hisznek nekem, s arról próbáltak meggyőzni, hogy vigyázzak, mit nyilatkozom, mert amennyiben hamis adatokat szolgáltatok, a törvény kétszeres szigorral sújt le rám. Ártatlanságom tudatában dohogva, méltatlankodva írtam meg a kért nyilatkozatot, s azzal ez a próbálkozás is ad acta került.

*

1985 nyarának múltával, amikor is a Bozót c. regényem megírása és befejezése minden más gondomat elfeledtette velem, újra vissza kellett zökkennem a szerkesztőségi munkába. Nem ment könnyen. Időközben a főszerkesztőm egyre inkább rákapott arra, hogy szerkesztés végett kezembe nyomja a hozzá befutó legproblémásabb kéziratokat, s minél gyorsabban igyekeztem letudni az általam méla undorral végzett penzumot, annál több új feladattal látott el. Ennek pedig csak egyféleképpen vethettem véget ideig-óráig: ha elutazom vidékre. Ehhez viszont elfogadható témákat kellett találnom. A levélkivizsgálásoknak akkorára

leáldozóban volt: egyrészt erősen megcsappantak a problémás levelek, másrészt a Főnök diszkrét atyai tanácsa az volt, hogy jobb lesz nem bekötnünk a fejünket, ha nem fáj, foglalkozzunk inkább a dolgozó ember mindennapi problémáival, hősies helytállásával...

Azon töprengtem, hogy ha már muszáj, miként lehetne ezt az örök fából vaskarikát valahogy mégis kikalapálni, s akkor Moldova György annak idején népszerű riportkönyveinek alapállásából ihletődve, azt találtam javasolni: mi lenne, ha egy-egy látványosabb, kevésbé prózai munkaterület valamely képviselője mellé szegődnék és egy műszakon át követném azokat az eseményeket, amikben a szakinak aznap éppen része van. Számtalanszor tapasztalhattam, hogy a véletlen rendszerint spontánul is érdekes fordulatokat szokott produkálni, s ezenközben a riportalanyok megpuhítására is elegendő idő és alkalom kínálkozik. Tisztában voltam vele, hogy az egy napi vizsgálódás éppen csak az illető munkahelyen zajló mindennapok felszínét karcolja meg itt-ott, de mégis a dolgozót, a hétköznapi embert, az amúgy névtelen mellőzötteket juttatja főszerephez párttitkárok, főmérnökök, részlegvezetők, minőségi ellenőrök, személyzetisek, szakszervezeti bizalmik és mindenféle elvtársak ellenében. Nem voltak illúzióim a tekintetben, hogy netán szabadon választhatom meg embereimet és munkakörét, hiszen majd minden közösségben működött a kellő védelmi és önvédelmi reflex: a vezetőség tudta nélkül csak nagyon nehezen és kivételesen lehetett információkhoz jutni, ha pedig mégis sikerült, azok hitelét mindenképpen meg kellett erősítenie vagy cáfolnia egy hivatalos álláspontnak, ami legtöbbször elbátortalanította, és eleve leszerelte az újságírót.

Főnököm nem mondott sem igent, sem nemet ötletemre, egyszerűen hagyta, hogy próbálkozzam vele. Kóstolgassam. Mégpedig Bukarestben. Ha pedig sikerül, és bejön a számítás, akkor még mindig van elég ideje dönteni. Ha meg nem, akkor az én lelkemen szárad.

Amióta városszéli tömbházunkba költöztünk, amely közvetlenül a tengerpart felé tartó és onnan bejövő vasúti elágazás mellett épült, mindig izgatta a képzeletemet egy, a vasúti síneken túli gyártelep, amelynek ablakainkra irányuló kéményeiből időnként zöldes-sárgás, keserűmandula illatú füstpamacsok bodorodtak vékony, pasztelles árnyalatokban az égre. Annyit kisütöttem, hogy ott működik Románia egyetlen villanyégő-gyára, amelynek létezik még egy vidéki részlege, de mostanáig túl közelinek találtam életem mindennapi színteréhez, hogy munkaterületnek tekintsem. Most viszont önként kínálta magát kísérleti terepként, s egyúttal kíváncsiságomat is kielégíthettem – megtudni, mi rejlik a színes füstpamacsok mögött?

Amilyen könnyen eljutottam a kapuig – reggelizés után pár percnyi sétámba került –, olyan kemény diónak bizonyult a folytatás: miután eléadtam, hogy a bukaresti magyar napilaptól jöttem, és a párttitkárhoz vagy az igazgató-

hoz szeretnék bejelentkezni, a kapus mindjárt a párttitkári irodába szólt be telefonon, ahonnan azt válaszolták, hogy a titkár elvtárs házon kívül, értekezleten van, biztosabb, ha másnap reggel jelentkezem, addig tájékoztatják érkezésemről. Másnap reggel megismételtem sétámat, sikerült találkoznom a párttitkárral – mozgékony, fürgén ide-oda pillantgató, fürkész emberke volt, mérnöki végzettséggel –, neki is előadtam a szándékomat, amit érdekesnek talált, de mindjárt azt kezdte firtatni, miért pontosan a villanyégő gyárat szúrtuk ki erre a célra, hiszen annyi más, ennél jóval érdekesebb, jellegzetesebb munkahely létezik még a fővárosban. Próbáltam neki megmagyarázni döntésem hátterét, de hogy őszinte legyek, magam sem találtam rá logikus magyarázatot.

Igazából nem voltam vele tisztában, mit is keressek egy bukaresti üzemben, azon kívül, hogy nevetségesen közel laktam hozzá, s a kísérlethez szükséges erőfeszítés a lehető legkisebbnek tűnt. Szívem szerint Erdélyben, a Székelyföldön próbáltam volna szerencsét az elgondolással, de ahhoz több napra szóló kiutazásra lett volna szükségem, amihez viszont pillanatnyilag nem jöttek össze a kedvező szerkesztőségi és családi feltételek.

Egyre jobban bosszantott a párttitkár akadékoskodása, hiszen ha én nem tudtam meggyőző okát adni szándékomnak, ő ugyanúgy indokolatlanul kötötte az ebet a karóhoz, hivatkozva mindenféle titkosításra, a munkamenet speciális ütemére meg effélékre, amikről a gyáriak úgy vélték, hogy a magamfajtákat távol tartják a munkahelyüktől. Már-már hagytam volna magamat lebeszélni, végül csakazértis megmakacsoltam magam, és elhatároztam: vagy én, vagy ő!

Fura, ám jellemző módon azzal sikerült mattot adnom emberemnek, hogy bejelentettem: amennyiben még sokat hintáztatnak az ügyben, egyszerűen fogom magam, és odébb állok. Elvégre nem az égőgyárból áll a világ... Ettől hirtelen mindenki megenyhült, s másnapra időzítették ismerkedésemet a minőségi ellenőrző laboratóriummal. Szerintük itt jól összeforrott közösség dolgozik, viszonylag nem túl szoros munkaritmussal, az emberek könnyebben ráérnek beszélgetni is...

Tanulságos műszakot töltöttem aztán „odabent” a minőségieknél. A kisebb csarnokban különféle mérőeszközök, próbapadok, laboratóriumi felszerelések jelentették a díszleteket, a munkaruha fehér köpenyből állott, az én ottlétem meg annyiból, hogy rendre odaültem kinek-kinek a munkapadjához, -asztalához és ráérősen elmeséltettem vele életének, munkájának jellegzetességeit. Az emberekhez nehezen, döcögősen sikerült csak utat törnöm: szokatlan volt számukra ez a túl közeli, bizalmas érdeklődés. Valamilyen nyomozást, jobbik esetben munkaügyi huncutságot gyanítottak a számukra szokatlan ottlétem mögött, és nekem folyamatosan úgy kellett viselkednem, hogy eloszlassam magam körül a gyanakvás rám vetülő árnyékát. Műszak végére sikerült ezt úgy ahogy elérnem, addigra már én is otthonos voltam a laboratóriumi viszo-

nyokban, megcsodáltam közvetlen szomszédságukban azt a termet is, amelyben napokon, heteken át tartották próbaműködésben a legyártott égőket, hogy élettartamukhoz használható adatokat szerezzenek. A sokszáz izzó égő együttesen, egyetlen teremben akkora meleget és sziporkázó fényt árasztott, hogy valósággal belevakult az ember, mintha csak a napba nézett volna. Ennyi fény szinte elviselhetetlen volt egyetlen közönséges szobában, a benne lévő tárgyak árnyéka szabályszerűen felszívódott, eltűnt, csak a sziporkázó ragyogás, a tündöklés volt az, amit egyedül észlelni lehetett...

A munkanap végén lelkesen, elégedetten mondtam búcsút a gyáriaknak, a riportot viszont nehezebb volt megírnom, mint gondoltam. Mindent belegyömöszöltem volna, ami számomra újdonságot jelentett, vagy fontos jelentéstartalommal bírt, de mikor az egészet papírra vetettem, már erős kétségeim támadtak aziránt, hogy rajtam kívül ez valakit is megérintene. Be kellett ismernem, mennyire nehéz közel férkőzni az emberekhez olyan időkben, amikor minden irányban védekezésre, bujkálásra vannak berendezkedve. Az emberibb, közvetlenebb hang is csak látszat és felszín marad, mert a lényeget – azt, amit az életünkről őszintén gondolunk –, soha, egyikünk sem mondta ki, a saját jól felfogott érdekében.

Pár hónap múlva úgy adódott, hogy ősz felé alkalmam nyílott egy hetet kikanyarítani otthoni életemből, és Hargita megyében, immár kedvezőbb környezetben, megismételhettem kísérletemet. Erre az útra mindjárt három elképzelésem is volt: lehorgonyozni a madéfalvi rendező-pályaudvaron, továbbá egy nappalra és egy éjjelre elszegődni egy téesz állattenyésztési mérnöke mellé kisinasnak, végül felkérezkedni egy öntödei híddaru fülkéjébe, a darukezelő mellé, s végigélni mellette mindazt, amit fenti magányában naponta megtapasztalni kényszerül...

Az illetékesek előzetes megdolgozása itt jóval kevesebb energiát és időt kívánt: a székelyföldiek – hátrányukra? – mindig is őszintébbek, kitárulkozóbbak voltak, hittek a sorsuk iránt érdeklődők kijelentéseiben, könnyebben elpanaszolták személyes gondjaikat, mintha nem féltek volna az esetleges következményektől; vagy talán nem is látták azokat előre?

Valamivel több nehézséget okozott az öntödei műszak megszervezése, a vezetők ugyanis óvni kívántak egy hétköznapi, zsúfolt munkamenettől, ezért azt tanácsolták, hogy a csökkentett létszámú szombati műszakban tegyem náluk tiszteletemet, mert a kemencék amúgy sem hűlhetnek ki, a daru tehát szombaton is dolgozik, viszont az öntödei nyüzsgés minimális lesz.

Az itt következő riport elárulja, miként alakultak a dolgok...

Egy műszakon át

Mutatják a darut, fent a magasban. A csarnokban reggeli homály, por, gázok füstgomolyai.

– Oda kell fölmásznia – szól csendesen B. Mátyás almérnök, a Gyergyószentmiklósi Mechanikai Vállalat 2-es öntödéjének részlegvezető helyettese.

Tekintetem az egyik oszlop melletti, magasba vesző, meredek vaslétrát kutatja.

A híddaru levegőben függeszkedő fülkéjében elmosódott arc: a B. Béláé, aki e „szombaton-vasárnapi" műszakra elvállalta, hogy maga mellé ültet, amíg csak bírom türelemmel és kíváncsisággal.

A munkába állás pillanatát persze, elszalasztottam, nem tudván, mily sok múlik itt a másodperceken is; nemrégiben a darus még lent melegedett az olvasztókemence éltető tüzénél, ott fogtunk kezet a megismerkedés fejében, s éppen csak nekivetkőztem volt a részlegirodán a műszaknak, magamra öltve egy betegállományú szaki munkaköpenyét, sietvén, hogy a darusnak se kelljen rám fölöslegesen várakoznia, ám ezalatt odakint olyan események történtek, melyek B. Bélát késedelem nélkül a magasba parancsolták. Természetesen, nélkülem.

Az ok: azonnal csapolni és önteni kell.

Most pedig méregetem a köztünk feszülő űrt, amivel ő nem sokat törődik, mert a daru horgán ott himbálózik egy kormos-füstös, zömök öntőüst, a kemence szájánál szikrázó csillagesővel torlódik meg a sárgás fehéren izzó, olvadt fém; körös-körül minden fényben ragyog, s a felszabaduló hőség sisteregve szálldos a nagyra méretezett, roppant munkacsarnok huzatos gyomrában. Elgondolom, hány és hány kemence kellene még ide, hogy délszaki meleggel töltsék fel a 2-es öntöde csarnokait – amúgy is van már három indukciós olvasztókemencéjük, valamint két előgyűjtő kemence; ez utóbbiak az öntésre kész vastól tehermentesítik az olvasztókat, s a kellő hőfokon tartják, amíg a formákba csoroghat –; persze, rajtam kívül e pillanatban senki sem ábrándozik ily terméketlenül és a valóságtól elrugaszkodva: feszült figyelemmel kísérik az öntés minden mozzanatát, ami távolról se ér véget azzal, hogy a folyékony vas a kemencéből az üstbe került; B. Béla daruja a munkacsarnokokból és -telepekről jól ismert figyelmeztető csengetés közepette hörögve-morogva hátrafelé lendül, amerre az öntők a formák mellett, magasba nyújtott kézzel, acélrudakkal fölszerelkezve, védősisakban várják érkezését.

Nincs is más látvány e pillanatban, amely annyira magához vonzaná a tekinteteket, mint az üstben sugárzó-szikrázó mindennapi csoda, meg a B. Béla vörös árnyakkal élénkített, alulról megvilágított feszült, már-már a fülke üvegéhez tapadó, hajnalos arca.

Legszívesebben magam is fent ülnék már mellette, a gázakba-füstökbe burkolózó homályban, néhány emeletnyire a csarnok fölött, a fülke tojáshéj-biztonságában, de előbb még föl kell oda jutnom, s erre megint csak a csöndes B. Mátyás talál megoldást; amikor a daru letette a kiürült, s ürültében is csillag-sziporkás üstöt, felszólt B. Bélának, álljon le néhány pillanatra, s fogadjon engem a vaslétra mentén, a daru hídján; egy mellette álló öntőtől elkérte az azbesztkesztyűt, s a kezembe nyomta, hogy a létrán kapaszkodtomban ne piszkoljam össze a tenyeremet, s ha majd felértem, ügyesen visszadobom neki a fülkéből; azt sem mondta, vigyázzak, se azt, hogy gondoljam meg magam, mert nem kötelező oda felmászni, anélkül is készülhet riport a darusról... Komolyan vette, és tiszteletben tartotta kifejezett szándékomat, ahhoz minden tőle telhető segítséget megadott, s az alant állók tekintetének össztüzében az ormótlan, tenyeremhez alig-alig tapadó kesztyűvel a kezemen, megmarkolom a meredek tűzoltólétra egyik fokát. Fogásokat próbálgatok, nem csúszik-e a kezem a használatban kisíkult acélrudakon, de közben már lépkedek is felfelé, óvatosan, hiszen mindenki arra vár, hogy felérjek, akkor aztán felengedhet az egész csarnok feszült hangulata; térdem észrevehetően remeg, de annyit már tudok, hogy ilyenkor nem hátra kell nézni és túlságosan előre sem, csak éppen annyira, amennyi a haladáshoz és a biztonsághoz föltétlenül szükséges; a „mekkorát zuhannék innen, ha lecsúszna a kezem vagy megbotlanék”-féle gondolatokat igyekszem minél hamarabb felváltani a „lassan-lassan úgyis elfogynak alattam a fokok”-szerű derűlátással; ez a gyakorlatban úgy fest, hogy amikor az első túlságosan is eluralkodik hangulatomon, akkor erőszakosan, nem sok meggyőződéssel, de összeszorított fogakkal igyekszem az utóbbit előnyben részesíteni...

Nem tudom, mennyi idő telhetett el odáig, hogy megláttam B. Béla magasból felém nyújtott, biztató kezét. Csakhogy amíg oda jutok hozzá, a hídra, át kell evickélnem egy jókora csövön, amely mellett vékony sávban ugyan, de szédítően ásítozik a puszta mélység; ez az a pillanat, amikor önbizalmamat végképp elveszítve, lesz ami lesz jelszóval lendülök át a bizonytalanba; már a hídon haladtunkban, a kabin felé tartva tudom meg, hogy az általam használt feljáró nem is a híddarué, az valahol hátul található, a csarnok bejáratánál, ott jóval kényelmesebb felkapaszkodni, mert feleúton létezik egy pihenőszint is, fent pedig minden akrobatamutatvány nélkül egyenesen a hídra lépik az ember; ezt az oldalsó, meredek létrát olyankor szokták használni, amikor a kemencékhez közel, gyorsan akarnak földet érni vagy a kabinba felmászni.

A fülkénél még néhány létrafok erejéig a mélység fölött ügyeskedünk, ezúttal lefelé tart az út, egy szűk tornácra, ahonnan akadály nélkül a kabinba

préselődünk, s miután magunkra csukjuk az ajtót, visszatér a világ biztonságába vetett hitem; csak a magasság és a látószög szokatlanok, s az ülés nem a legkényelmesebb, hiszen a híddaru fülkéjét egyetlen személyre méretezték, de ennél jobb most nem is lehetne; tulajdonképpen nem szabályos ez a mi egymás melletti szorongásunk, de B. Béla azzal vigasztal, hogy a szakmai tanfolyamok résztvevői is ugyanígy kuporognak, mikor gyakorlati oktatásra kerül sor; nincsen más megoldás...

Amíg barátságosan mond és magyaráz nekem, hogy minél otthonosabban érezzem magam birodalmában, tekintetem a fentről bemérhető látványt kutatja, s elsőként is a kemencék gyűrűs, izzó torkán állapodik meg; a homály valósággal ránk kényszeríti a felsugárzó fény bűvöletét, a környező világ elmerülni látszik a testetlen, mindent magába szippantó szürkeségben, de a kemence tüze vakító, hunyorog belé az ember, B. Béla szerint az éjszakai műszakok idején egyenesen kimerítő; igaz, a szabály védőszemüveget ír elő a darusnak is, de ő anélkül tanulta s gyakorolta be a mesterséget, most már kimondottan zavarná a látásban.

Egészen kicsiny, egytonnás üst fölött állunk meg, valahol a csarnok közepén, s a daru nagy, horgas mutatóujja mereven imbolyog a lendülettől, amivel a szélső kemence felé vesszük utunkat.

Fentről lenyűgöző látvány a csapolás. Mintha nap kelne föl, izzó sugaraival beragyogva az éjszakát, még a melegét is érezni ideföl a kemencetorokból kiáradó leheletnek. Csakhogy B. Bélának ez a „napfelkelte", amely örökké jobb oldalról következik be, hét éve szinte mindennapos látvány, s nem is mindenáron a legfenségesebb gondolatok elindítója. Van egy váltótársa például, idősebb ember, nemrég jött az öntődéhez, hát az úgy elbújna, valahányszor öntésre kerül a sor, ha egyáltalán volna hová, valósággal retteg a forró vastól, attól, nehogy figyelmetlenségből valamilyen balesetet okozzon, netán elejtse az üstöt...

Szóval, ha ezek a napkelték nem volnának, akkor az ő számára aranyat érő mesterség lenne a darukezelés.

– Volt nemrég egy tanítványom – meséli B. Béla két begyakorlott manőverezés között –, jóravaló, szemüveges srác. Önként jelentkezett a szaktanfolyamra, de miután néhányszor beült ide mellém, majd egyedül is lehúzott pár éjszakai műszakot, azt mondta, neki ebből elege van. Nem is látott jól, s megijedt a forró vastól...

Hogy különösebb félelemre nincsen ok, mindjárt be is bizonyítja, miközben az üstöt hozza, viszi, ereszti, emeli, igazgatja, tartja, mint más a levesestálat; persze hogy forró, és előfordulhat, hogy az ember leforrázza magát, de hát forrón kell feltálalni, különben kinek kellene abból a „levesből"?

De azért megnyugszom, amikor a tárolóhelyen várakozó munkás a megürült öntőüstöt végre leakasztja a daru horgáról. Jobb helye van odalent, a földön...

Igen ám, csakhogy B. Béla feladatai ezzel nem szűnnek meg a kemencék körül. Ahhoz, hogy mindenik működjön, meg kell őket tömni vassal és minden egyébbel, majd a már megolvadt vashoz újabb és újabb mennyiséget kell adagolni. Amíg a teher nem haladja meg a 12 tonnát, nincs is semmi baj, megemeli, elmozdítja a masina; a Béla daruja ugyanis 12 tonna teherbírású, s a Temesvári Mechanikai Vállalatban készült, 1978-ban szerelték föl az öntődében, akkor került ő is a darura, a próbajáratás is az ő feladata volt, s azóta sincs különösebb panasz a gépre.

– Olvasztár voltam én is, a kemencék mellett – emlékezik –, s jelentkeztem a kurzusra. Valahogy tetszett a darus fegyelmezett függetlensége... A bátyám különben mozdonyvezető, látnivaló tehát, minket az ilyen kormányozható gépek érdekelnek...

Kiderül: az évek során nem csak ő volt kíváncsi bátyja mozdonyfülkéjére, hanem a bátyja is felkapaszkodott ide, a híddaru magasába, hogy aztán valahányszor összeültek egymás lakásán, vagy akár a szülői házban, alig teljen el öt perc s ők már a saját szakmájuk örömeivel-gondjaival hozakodjanak elő.

Hátam mögött halk klikkenés: mintha valaki diszkréten csettintett volna; hozzáértem valamihez, amihez nem lett volna szabad? B. Béla legyint: csak az automata biztosíték „esett” le. Várunk hát, amíg újra bekapcsol. Ezalatt elmagyarázza a fülkében található két kormányfogantyú rendeltetését: a baloldalival szabályozza az előre-hátra, jobbra-balra mozgásokat, a jobb oldalival pedig, amihez most félig odaszorul a lábam a helyszűke miatt, a terhelést, tehát az emelést-eresztést igazgatja.

– Ennyi az egész?

– Ehhez jönnek még a jó reflexek, a kitűnő látás és a tökéletes hallás – sorolja B. Béla, s mindjárt gyakorlati leckét is nyújt nekem a fül szerepéről a darus tevékenységben. Valaki odalent kiabál valamit, föl se figyelnék rá, hiszen körülöttünk egy egész üzem megannyi zajforrása kél versenyre egymással; miért pont ezt a kiáltást tartsam feltűnőnek, ráadásul nem is értem a szavakat; Béla viszont, mint akit megcsípett valami és idegpályáin végigfutna a fájdalom reflexe, azonnal a kabin félig nyitott ablakához hajol, s éles torokhangon ő is visszaszól valamit.

– Mit mondtak?

– Hogy menjek a kemencék mellé, mert salakot kell üríteni...

– És ön mit válaszolt?

– Hogy majd, ha az automata kapcsoló engedi...

Lehet, sőt biztos, hogy pontosan ez a párbeszéd hangzott el a darus és a földi dolgozók között, de az általam észlelt hangsor emlékképeiből sehogyan sem sikerül e két értelmes mondatot előhívni. Vagyis, nincsen darus fülem?

– Szokás kérdése is – vigasztal Bartha Béla –, normális körülmények között, tehát nem vasárnapi műszakban ugyanis a mostani zaj sokszorosát hallani, a lenti nyüzsgés is nehezebben áttekinthető. Az ember kénytelen kiválasztani és megérteni minden neki szóló jelzést.

Erős csapkodás, döngölődés tompa zajától reszket meg az öntöde. Valahonnan a hátunk mögül jön, nem látni, mi történik a földön, mi okozza a zajt, de B. Béla olyan nyugodtan ül, mintha csak egy táskarádió szólna valahol. Némán int: izgalomra semmi ok, az ide nem látszó formázók munkálkodnak, nemsokára abbamarad...

És a zaj tényleg békésen elül, s a csöndben mintha újabb klikkenést hallanék, de mire szólnék B. Bélának, ő már mozdítja is a baloldali rudat, s rázkódva-remegve-hörögve-morogva nekilódul a behemót szerkezet, mintha rögös országúton zötyögne végig; ezt a rázkódást megint el kell viselni, mintha nem is lenne, magyarázza a darus, mert a munka jellegéből fakad. A híddarura ugyanis nem tehetnek lengés- és rezgéscsillapítókat, mert emelés közben pontosan úgy viselkedne miattuk, mint a reszkető kezű öregember evéskor: mindent melléöntene, s nem egyszer a leglehetetlenebb pillanatban.

B. Béla púposan megtöltött acélkonténerekben szállítja a salakot, a kemencéktől jócskán hátrafelé, a bejárat közelébe, ahol önürítős teherautó vesztegel. A terhet hajszálpontosan a raktér fölé kormányozzuk, leeresztjük, a lentiek átrendezik a kampók beakasztási módját, intenek, hogy emelhetünk, emelünk is, hörög belé a daru motorja, de állja, emelkedőben a konténer, alul kettényílik, az egyre táguló résen át morajos, suhogó zajjal hull alá az olvasztás melléktermeke, megreszket alatta a teherautó, a kupac fölött haragosszürke porfelhő löki magát föl a fülkéig, sietnénk, hogy mellre ne szívjuk, de a konténernek tökéletesen ki kell ürülnie, majd mozdul a baloldali fogantyú, s az üres teherrel visszacammogunk a kemencékhez. Jópárszor elismételjük e műveletsort, a mozdulatok egyre kiszámítottabbak, pontosabbak és összehangoltabbak: mind a kemencések, mind az autónál rakodók tudják a dolgukat.

Alig fejezzük be a rakodást, a középső kemencéhez intenek; a kemence szájára töltött máglyás vasdarabok adagolás közben összegabalyodtak, s csak a daru tudná, mintegy „deus ex machina”, vagyis felülről jövő, csodatévő közbeavatkozással orvosolni a helyzetet. Leeresztjük a kampós mutatóujjat, a lentiek beakasztják egy-egy formátlanabb vasdarabba, megemeljük, jön vele az egész

kazal, Béla akkor hirtelen visszaereszti, közben méterenként le-lefékez, ettől olyan lesz az egész, mintha jól megrázná a gubancot, a vasak összefonódása meglazul, sok le is potyog, átrendeződik, a többi már a kemenceetetők dolga...

Figyelünk jobbra-balra, kinek volna még szüksége a híddarura.

Csakhogy ez egy rendhagyóan csöndes nap. Képzeljem el, biztat darus házigazdám, amikor alatta minden egyszerre összefut; azon a nem túl széles sávon belül közlekednek az emberek, jár ide-oda az öntőüst, viszik a salakot, forgolódnak a gépkocsik, a traktorok és utánfutóik, ott hozzák a védőtejet és a szódavizet az öntöde dolgozóinak. Olyankor nyomhatja a csengőt egyvégtében, mindenki úgy elmerül a saját gondjában, szinte meg se hallja.

Mégis, neki kell a lentiekhez igazodnia: ő egyedül van odafent, nagyerejű géppel a keze alatt, a többiek pedig sokan vannak lent s adott ponton védtelenek.

El is képzelem mindazt, amit B. Béla mond, még akkor is, ha jelen pillanatban alig lézeng néhány emberi alak a kemencék és az öntőállások közötti betonjárdán. Így aztán, a hétköznapi nyüzsgésen kívül elevenen él képzeletemben a jelenleg tehetetlenségre ítélt mágneses daru is, amely a miénkkel párhuzamosan, a vasnyersanyagot tároló bunkerek fölött kellene hogy szolgálatot teljesítsen.. Csakhogy a bunkerek most ásítoznak, az anyagellátás traktorokkal és időszakosan történik, a kemencéknél, pár napig, nem lehet a vasból gazdáskodni. Meg aztán, a múltkorjában, csúnyán megtréfálta őket a mágnes: szorgalmasan megemelte a terüt az alatta várakozó utánfutóról, amikor hirtelen megszakadt az áramkör [értsd: elvették az áramot, de akkor ezt így nem lehetett leírni – a szerző utólagos megj.], a daru mágnessége odalett, s a néhány tonna vas visszazúdult a földre. Szerencsére, emberéletben és anyagiakban akkor nem esett kár, viszont mindenki ódzkodik tőle azóta.

Bezzeg, a Béla daruja ehhez képest szelíd jószág: hasonló helyzetben egyszerűen csak megmerevedik, abban a pozícióban, amelyben éppen találtatott. Akár csak most is... A darus erre azt javasolja, mozgatnánk meg gémberedett tagjainkat, s netán tízóraizzunk. Ő ugyanis ritkán tudja kihasználni az evésre szabott időt, előfordul, hogy éppen akkor képtelen otthagyni a darut; van úgy is, hogy ebédig azzal marad, amit reggel, műszak előtt sietősen bekapott...

A leszálláshoz most szabályosan, hátra kerülünk, a valódi feljáróhoz, szorgalmasan nézegetek a lábam alá, nehogy valamiképpen a mélység fölé tévedjek; bevallom, lefelé sokkal könnyebb szívvel indulok útnak, mögöttem sokat tapasztalt ember lépteitől remeg a létra, gondosan ügyeli mozdulataimat, s amikor már leértem egy-egy szintre, csak azután ereszkedik le ő is fürge, ruganyos mozdulatokkal.

Tíz perc se telik bele, s a kemence mellettiek idegesen mutatnak fel a darura: szükségük van a segítségre. Zokszó nélkül, ugyancsak hátul kapaszkodunk vissza a magasba, már beszélgetésbe feledkezve és amúgy mellékesen, mintha az utcán sétálnánk; kezemről ezúttal elmarad a kölcsön-kesztyű, valósággal égeti a jeges acél, vastag maszatcsíkok hálózzák be a tenyeremet, de mit számít mindez, csak a közös helyzetünkre összpontosítok, egyszer ostobán meg is botlom valamelyik létrafokban, lám, máris elbíztam és elszámítottam magam, zökkenésemtől csak úgy remeg az egész alkotmány, már-már odavan eddigi biztonságom, de aztán összeszedem magam és felhúzódzkodom a hídra. Megfogadom: nagyjából ez az utolsó felkapaszkodásom a nyaktörő magasságba. A lejövetellel meg elboldogulok valahogy...

Egészen jó érzés most behúzódni a fülkébe; és biztonsággal tölt el a felzúgó motor ismerős hangja, majd a daru remegése, a jellegzetes búgás, mely útját kíséri. Ismét etetni kell a kemencéket, a korábbi adag már elolvadt, s maradt még hely a feneketlen bendőkben. Konténerekből öntjük a vasat a kemencék letakarított, tágra nyílt szájába, újabb máglyákat tornyozva a fortyogó, szikrázó vasláva fölé. Mindjárt utána az egyik öntővonalhoz szólítanak, raknánk fel az addig összegyűlt selejtes öntvényeket egy traktoros utánfutóra. Hatalmas, durva felületű motorblokkokról van szó, súlyuk tekintélyes, csak úgy döndül alattuk a jármű acélpadozata, pedig hát B. Béla a lehető legfinomabban ereszti őket a mélybe...

Megvallja közben, hogy nagyon nem szeret selejtet rakodni. Nem a munkától tart, végtére mindegy, mi akad a daru kampójára. De olyankor elgondolja, hogy minden egyes hibás darab kidobott pénz, munka, erőfeszítés; hiába volt odalent az olvasztárok áldozatkészsége, hiába az ő idefenti szorgoskodása, hiába az öntőforma készítők precíz törődése, hiába az öntők verejtéke, hiába az öntvénybe ölt rengeteg energia, minden semmivé lesz azáltal, hogy most kénytelen-kelletlen feltornyozza az utánfutóra; mások valahol majd összetörik, s végül feletetik az örökké vasra éhes kemencékkel. B. Béla jól tudja: az öntvényhiba sokszor nem a rajta dolgozókon múlik, és ha kiderült – márpedig a nyomáspróba kegyetlenül kideríti, ha valamely motortest öntésében hibák vannak –, a legegyenesebb és az egyetlen becsületes megoldás: visszatartani a hibás darabot; mégis szívből sajnálja a sok füstbement vesződséget, s valahányszor egymásra rakva meglátja őket, szorongás fogja el egy pillanatra; mintha ellés közben elhullott, kicsiny, védtelen állattetemeket vonszolna egy rakásra, s egymás hegyén-hátán szemlélve őket döbbenne rá, milyen sok is van belőlük...

Ennek is vége lesz egyszer. Bartha Béla hirtelen észrevehetett valamit a borúsan szürke csarnok mélyén, mint akit villany ütött meg, felrezzen; kérdi, nem tartok-e vele egy kis kávéra, de kötöm magam előbbi fogadalmamhoz, hogy majd csak végleges búcsúnk után ereszkedem alá; különben is, honnan a kávé?

– A feleségem hozta otthonról, ma szabadnapos.

Béla nem sokat unszol: ha maradok, az én dolgom. A maga részéről ő leugrik pár percre. Ez a „leugrás” valójában 13 mp-et jelentett, ennyi idő alatt termett a földön a darus – igaz, a rövidítő utat használva –, hogy illően megköszönje a forró feketét és néhány percig elmerüljön a családi gondviselés melegében. Amint az asszony és a férfi alakja odalent az öltözők felé távolodik, köréjük képzelem a két B.-gyereket, a hatodikos Bélát és a másodikos Hajnit, amint vasárnapi sétájukra készülődnek...

Ábrándozásomból a valóság ébreszt föl: egyedül vagyok a fülkében, ég és föld között, mozdulatlanul, tétlenségre ítélve, minden haszon nélkül, és megbánom, amiért fent maradtam, de hát magam döntöttem így, szabad akaratból... Valaki áll, felnéz a darura, nem láthat föl a maszatos ablaküvegtől, mert erősen hunyorog, szól is valamit felém, hogy ne kínlódjon, az ablakhoz hajolok, mire legyintve elfordul, továbbáll; biztosan nem engem remélt viszontlátni a kabinban. Bélát kereste, s most törheti a fejét, mi történhetett kollégájával, hogy mást ültettek föl a helyébe?

Nem kell sokáig töprengenie, mert a darus jön is vele szemben az öltöző felől, feleségestől, váltanak néhány szót, elbúcsúznak, majd Béla fürgén kúszik felfelé a vaslétrán. Kezében újságpapírba göngyölt üveg, pohár.

– A kávétól nem szabadul – tölt jókora adagot a pohárba, s ellentmondást nem tűrve a kezembe nyomja. Ő a maradékból kortyolgat. Tekintetével a távozó női alakot követi, amíg ki nem jut látókörünkből.

Mondom, milyen teljesítménnyel jutott le a földre az imént, s nevet.

– Gyermekkoromban nagyon szerettem fára mászni. Gyümölcsöt loptunk, fészkeket fosztogattunk. Ami adódott. Meg aztán ott születtem a tekerőpataki síugró sánc tövében, azt a sportot én nagyon kedvelem...

Csöndesen mesél a szülőfalujáról, amelyet 11 éve hagyott oda lakhelyileg; most új tömbházban lakik, nem messze a gyártól; édesapjáról, aki nemrég költözött el, örökre; mesél munkatársnőiről, akik mind megbízható darusok; nem az ő hibájuk, hogy nekik kell hordaniuk az anyaság terhét... Mesél családi kirándulásaikról a 4-es kilométerhez, és közben a csarnok szemközti falát bámuljuk, a falon a sok-sok matt ablaküveget, amelyen át csak szennyes, sápadt fény szűrődik be a csarnokba; de nini, az egyik ablakszemet átlátszóra cserélték, mintha miniatűr festményt bámulnánk, látszik rajta keresztül Gyergyószentmiklós egy kicsiny, szeszélyesen kiszakított részlete; a város fölött fagyos derűvel süt a nap...

– Itt ma már több munka nem lesz – mondja Béla csendesen, mintha azt hozná tudomásomra, hogy sok értelme nincsen a további fent üldögélésnek, de ha kedvem van hozzá, itt is maradhatunk...

A formázók, az öntők hazafelé készülődnek. Az energiatakarékosság miatt bevezetett rendkívüli, szombat-vasárnapi műszaknak számukra vége. Több öntésre ma már nem lehet számítani. Ám a kemencések, s velük együtt B. Béla – maradnak. A tüzes vasat meg kell őrizni a reggeli váltásnak, hogy a fém ne fagyhasson a kemencékbe. Óriási lenne a kár, a veszteség.

B. Béla csak másnap reggel megy majd haza. Neki annyi a feladata ilyenkor, hogy kéznél van: ha valami váratlan esemény történne a kemencék körül, közbeléphessen a darujával...

Az együtt töltött délelőtt és kora délután nagyon közel hozott egymáshoz bennünket. Össze voltunk zárva odafent, feltételezhetően senki sem hallott-hallgatott bennünket, csak mi magunk lehettünk azok, akik rést ütünk a bizalom falán. Családjainkról, szenvedélyeinkről, kedvenc ételeinkről meséltünk egymásnak, s B. Béla egyszer csak megkérdezte: hallottam-e az Ellenpontokról? És járt-e a kezemben? Tényleg létezik ez a folyóirat? Hangjában őszinte érdeklődés csengett, én mégis riadókészültségbe helyeztem magam, s azzal ütöttem el a kérdés élét, hogy valamit hallottam én is a Szabad Európa rádióban egy ilyen kiadványról beszélni, de ha teheti, a saját érdekében, ne hozza szóba senki előtt ezt a témát... Többé nem is esett szó köztünk erről, de két hét múlva, már otthon, szolgálatos őrangyalom melegen érdeklődött: merre jártam, kikkel találkoztam, milyen a hangulat arrafelé, hallottam-e valamit egy folyóiratról beszélni, amit Ellenpontoknak hívnak? Túl átlátszónak és megrendezettnek tűnt minden ahhoz, hogy azonnal sündisznóállásból fogalmazzam meg a választ. Elmondtam, igen, némelyek érdeklődnek a téma iránt, de mivel gyakorlatilag nem tudom, miről van szó, a beszélgetés rendszerint itt abba is marad. Igen, most is volt valaki, az egyik üzemben, aki kíváncsi volt, de nem tudom a nevét, nem kérdeztem, kicsoda, igyekeztem gyorsan lezárni a témát. Máskor hagyjam beszélni az embereket – oktatott –, mert így legalább megtudjuk, mit gondolnak, ne riasszam el idejekorán a nyulat a bokorból...

Fogalmam sem volt, mennyit tudott az én székelyföldi utamról, ottani kapcsolataimról, pár napra rá viszont levelet kaptam A bozót egyik főszereplőjétől, Gyergyószentmiklósról, hogy megkereste a szeku egyik ottani embere s arról faggatózott, milyen ügyben jártam arrafelé az elmúlt hetekben, találkozott-e velem, kikkel beszélgettem. „Úgy beszélt rólad, mintha bizalmas barátok lennétek és haverileg érdekelné a dolog. De én ismerem a pasast, nem először van vele dolgom, ez az ő módszere. Engem nem ugratott be...”

Eme közjáték után, meg a székelyföldi kiszálláson beszerzett, kikezeletlen hűlést követően – amiből több hónapon át gyógyuló szívburokgyulladást kaptam – letettem a hasonló riportok írásáról, s még a látszatát is el akartam kerülni annak, hogy emberek életében, sorsában vájkálok. Lassan-lassan oda jutottam, hogy nem akartam tudni senkiről semmit, mert akkor nem kell tartanom attól, hogy valami kiszalad a számon.

Még csak egyszer kíséreltem meg, körülbelül egy év múlva, immár versbe gyúrva azt, amit egy székelyföldi bányafeltárással kapcsolatban, öröm és panasz forrásaként néhány nap alatt átéltem a Sepsiszentgyörgy melletti Kőrös-patakon, de akkor már igyekeztem a lényeget a szövegben is megfogalmazni.

Szerencse fel!

1.

A szén.

Lidérces lángok kék szeszélye.

Füstje-korma a falon. Kéményben. A fűtő arcán.

Melege, akárcsak hiánya, mibennünk.

Elhullott darabok, egy hóember szemei.

Fekete gyémánt. De jó a barna is.

A természettől elfuserált. A patakmedrekben kivirító.

A pásztorok tüzén elhamvadó.

A rejtező. A nem látható, amikor mindent beborít a hó.

A szénrög. A szénpor.

A levegőn elsenyvedő.

Rétegek. Fekete-barna csíkok egy roppant földtorta szeletében.

Fölötte agyag. Körötte pala.

Elefánttemető.

Megkövült krétakori éjszaka.

Geológiai időszámítás. Korbecslés. Leletek.

Kételyek. Érvek. Gáncsok.

Kérdések. Feleletek.

2.

A község tegnap még csak.

A község ma már.

A kettő közé feszített drótkötélen

száradó munkaruha.

Szürke, mint az agyagos pala. Gépolajfoltok sújtása rajta.

Tépi a szél. Veri eső.

A gépek útján fű se nő.

Szintek. Omlások. Gödrök, talajvízzel tele.

Ma még csak meddőt terem a bánya szelleme.

Földet faldos a kotrógép kupája.

Három köbméternyi egyetlen markolása.

Három markolás egy autó rakománya.

Költözik a föld. Rakásra.

Patakok fölé. Erdő alá.

Mérnöki pontosságú terv szerint

készül a meddőhányó.

Egy sor agyag. Egy sor kavics.

Egy sor agyag. Egy sor kavics.

A meddőhányó felügyelője

mutatja az irányt a beálló gépkocsiknak.

Jobbra. Balra. Előre.

Vita nincs.

A tegnapi kukoricásra. A letarolt legelőre.

A szelíden ívelő dombra.

Az emlékké váló völgyre.

Minden, mi volt, behódol a szénnek.

Minden, mi lesz, csak készülő ének.

3.

Elég egy süket pillanat. Egy laza réteg. Suvadás.

Úgy jön a gépre a hegy, mint kígyóra a marás.

Bízzál a rádzúduló földben.

Hogy nem téged vesz célba. A préda nem te vagy.

Csak rajtad próbálja erejét.

Ha omlik a föld, minden átrendeződik.

A sóhajtozás. A kezdet. A vég.

A bánya marad.

Akkor is, ha ránkszakad az ég.

4.

Van, aki a szenet kitakarja. Kotrógépe: szándék s menedék.

Van, ki talajt egyenget neki. Forog ezernyi kerék.

Gépkocsik bőgnek. Fúrógép sír.

Le-fel hullámzik az edzett gyomor.

Gumicsizmák. Cuppognak. Békák. Brekegnek.

Mindig feltör a víz valahol.

Körben a falvak: apadó kutak.

Emberek szívéhez: göröngyös utak.

Egyik kezével ad. Másikkal elvesz a bánya.

Van, aki köszönti létét. Van, aki bánja.

Surranó szállítószalag. Öleli a tájat.

Még nem él. De már ígéret.

Láng, amelynek a gondolata is éget.

Szintről szintre fordul a táj. Még egy kaptató.

Egy kanyar.

A lendülő szél fekete port kavar.

5.

Bejártunk minden zegzugot.

Az ember mindent megtudott.

Mindenütt: gépészek, sofőrök, villanyszerelők, lakatosok.

Bányászok, tárnák nincsenek sehol.

Egy völgy hallja, ha valaki dalol.

Gép tornyából a táj: szédült ájulat.

Egy idő után: már csak ámulat.

Nézzük. A távoli házakat. A kerteket. A telepet.

A meddőhányót. A fejtést. A szalagsort. A hegyeket.

Az erdőt. Az erdő taraját.

Halljuk a munka moraját.

Semmi se díszlet és semmi se látszat.

Minden csupa távlat.

Mikor majd sor kerül a szénre.

Mikor majd bányásznak is végre.

Mindenütt emberek. Hozzánk hasonlók. Teremtők.

Gépzúgásban jövőjükön merengők.

A bánya bennük épül.

Életünk: bennünk szépül.

S már csak köszönni kell.

Szerencse fel!

*

Pár évvel szüleim halála után – valamikor a nyolcvanas évek közepén – levelet kaptam a nénémtől, aki azt hozza a tudomásomra, hogy ismerősei a csík-szentkirályi sírnál jártak, ami a beszámolójuk szerint fölötte el van hanyagolva. A megjegyzés éle oda vágott, hogy legyek szíves, és intézkedjek, ne lehessen alapjuk az efféle megjegyzéseknek.

A megállapítás igaz volt, hiszen Bukarestből, pár száz kilométernyire a sírtól nem igen lehet rendben tartani az elburjánzó természetet, legfeljebb egyszer-kétszer leutazni egy évben s olyankor éppen kigyomlálni, beültetni azt a talpalatnyi helyet – de minden tél, no meg az elhagyatottság komoly pusztítást végeznek a gazdátlan sírokon. Fogadjunk fel pénzért sírgondozót a faluból? Az is egy megoldás lenne...

Kavarogtak bennem az indulatok, s nem álltam meg, hogy ilyen hangulatban vissza ne válaszoljak a testvéri levélre. Valami olyasmit írtam, megbántott hangon és mintegy kikérve magamnak: nem azért maradtam itthon valamennyi testvérem közül, hogy a szülői sír gondnoka legyek...

De valóban, miért is maradtam itthon? Miért nem húztam el én is úgy, ahogy azt négyen – igaz, más-más körülmények között – már megtették a családból?

Talán akkor járok közel az igazsághoz, ha azt válaszolom: féltem, tartottam mindenfajta változástól. Az újrakezdéstől. A talajvesztéstől. Lusta voltam pályát, életmódot váltani, irtóztam attól, hogy becsapjam magam mögött a kaput. Úgy éreztem, ha eddig arról írtam és próbáltam meggyőzni másokat, hogy az egyedüli erkölcsös magatartás a szülőhelyhez való hűség, akkor az a legkevesebb, amit tehetek, hogy – maradok. Arra gondoltam, kalandnak, ismerkedésnek beérem azzal a kevéssel, amivel a sorsom amúgy is megajándékoz. Munkaeszközöm a magyar nyelv, nyersanyagom a romániai élet; mit keressek velük más tájakon? Előttem a testvérek példája: egyikük sem talált rá a tisztességes megélhetésnek ama formájára, arra a tartós megnyugvásra, ami miatt valamikor felkerekedett.

1990 után, amikor a gyermekeim is a távoli földrészek lehetőségei felé kacsintgattak, alkalmam nyílt aztán vendégükként belekóstolni az otthontól távoli lét mindennapjaiba. Azokban a napokban hűségesen igyekeztem megörökíteni minden benyomást, gondolatot, mozzanatot, ami pro vagy kontra a szülőföldtől távoli élethez kapcsolódik.

A naplót – amely négyzet alakú post-it lapokon indult, majd Torontóban egy Daily Appointments feliratú előjegyzési naptárba váltott (névnapomra kaptam, megérkezésünkkor, a fiaméktól) – rövidítve idevágom...

1994. márc. 23. – Furcsa: reggel, még odahaza. Baracs Dénes (az MTI akkori bukaresti tudósítója) telefonált párizsi kollégájának, elkalauzol Párizsban. Ígéret. Csomagolás. Magammal viszem a kis rádiót: lám, mit hoz be odaát? A tévében a kanadai időjárást lesem, de ma valahogy elsinkófálták. Lezuhant egy repülő, Szibériában. Hongkongnak tartott. 75-en meghaltak. Ilonkának nem is mondom, még elmegy a kedve az utazástól.

* *márc. 24.* – Fejfájás: Európa fölött tomboló ciklon. Napsütésben indultunk, sűrű felhőben szálltunk le Roissy-ban (Párizs). Előváros, Brüsszel irányában. Egy nap telt csak el, hogy nem kellett munkába mennem: a szálloda fürdőszoba-tükrében ámulva nézem kisimult arcom. Szinte egyetlen gondolatom sincs haza, az újságra, a szerkesztőségre. Nehéz elképzelni: milyen lesz a visszatalálás. A párizsi tudósító telefonszáma megváltozott. Hagyjuk kútba esni a sétát? Egy órányi késő esti kocsikázásról lehet csak szó: Párizs, taxiból. Találok egy telefonreklámot a szálloda halljában, az alapján kibarkohbázzuk a számváltozást. Bejön: T.L. veszi fel a kagylót, minden OK, csak befejezi a napi penzumot. Várjunk a szálloda halljában, utánunk jön.

A kivilágított Párizs. Nem sajnálják a villanyt a látványtól. Szerencsénk volt az estével, a megapadt forgalom miatt. Egész a Notre-Dame-ig suhanunk, onnan vissza. Mintha interaktív térképet futnánk be. Hatvan perc múlva: T.L. búcsúzik tőlünk a szállodánál. Nagy szívességet tett nekünk.

A szálloda turistanagyüzem. Néhány tucat ugyanilyen övezi a repteret. Időről időre mindent elözönlenek az útjukat megszakító turistacsoportok. A szobák kicsik, barátságtalanok. Főhelyen: tv. Az ágyból kiválóan rálátni – ugyanez áll fordítva. A párna alatt fekete melltartót találunk. Valaki elhagyta, valakinek nem hiányzik.

Reggel svédasztal, mindenki mindenből enne, de idejéből csak néhány falatra futja. Indulnak a járatok: idegesség, csomagcipelés, várakozás a reptéri körjáratú buszra, útlevélvizsgálat, vám. A reptéri csarnokban tisztaság, elegancia, de azért mindenki felteszi a lábát a szövettel kárpitozott ülésekre. A világ

minden – nem egyszer rossz – szokása kiütközik itt. Rendészek, takarító-személyzet: szinte mind feketék, de legalább is barnák. Ez a látszat.

* *márc. 24* (még egyszer, mert szembe mentünk a nappallal) – Az óceán fölött átkelők között rengeteg fiatal: diákok, ők teszik ki az utasok felét. Kis hátizsákokkal, úti csomaggal, bandában. Úgy kelnek át a tengeren, mint az ingázók két közeli város között. Kitettek magukért: szabályosan kiürítették a bárt. Az utastér utánuk, akár egy stadion: pokrócok, sörös dobozok, csokis papír, újságok, prospektusok, fülhallgatók, ceruza, elhullatott kártyalapok szanaszét, az ülések között, alatt.

Toronto vidéki kisöccse a párizsi reptérnek: elnagyolt, felszínes. Minden olyan nagydarab, szögletes: buszok, teherautók. A taxik is ormótlan limuzinok.

Reggel indultunk s még alig van délelőtt, amikor hazaérünk a fiamékhoz. Minden, akár a videokazettán, amit korábban magukról küldtek: csak a valóság nem olyan színes. Kopottabb. Akinek gond a lakás, annak ez szép, ideális.

Az első kiruccanás: a közeli egyetemi diákvárosba. Itt-ott még hófoltok, jég. Szél. Próbálom otthonossá színezni magamnak a tájat.

Kisunokánk, Imola lelkesen kezdett velünk angolul csacsogni, s nagyot csalódott, amikor kiderült: nem értjük, amit mond.

A taxisofőr, aki a reptérről behozott (különben görög volt), búcsúzáskor megkérdezte: hogy mondják a mi nyelvünkön azt, hogy „thank you”? Megmondtuk. A borravaló után büszkén kivágta: „keszenem”.

A központ és a kínai negyed határán élünk. A városkép kontrasztjai: felhőkarcolók és kis, liliputi, lerobbant házak, legtöbb fából, könnyű téglából.

Mindenki az átállási nehézségekről érdeklődik. Azon kívül, hogy egész éjszaka éberek voltunk, semmi nyoma.

* *márc. 25.* – Egyedül maradtunk a lakásban: fiamék dolgozni, Loránd az iskolába, Imola óvodába mentek. Csönd van, békesség. Bár azért jó volna látni is valamit e világból, hogy ne éljünk itt le négy hetet a falak közé zárva. Fiamék szeretnék, ha a gyerekekkel is foglalkoznánk, nagyszülőként, s ez természetes.

Fiam köpi a markát: most aztán megtanít engem számítógépen dolgozni. Idegenül, de kíváncsian bámulom a műszaki csodát. A belső lépcső alatti, beépített kamrácskában trónol. Aki dolgozik éppen rajta, csak behúzza a deszkaajtót, s a világ kívül marad. Hajnalonta, amikor mindenki alszik, majd beülök és kitanulom minden fifikáját. Ez is egy haszon. Otthon egyelőre elérhetetlen egy számítógép.

A fiúcskát várom az iskolából, a magammal hozott Szolzsenyicint olvasom. Attiláéknál alig van magyar olvasnivaló. Ami van, Lorándé: ifjúsági könyvek.

Attila kétszer is telefonált a munkából: minden rendben?

* *márc. 26.* – Kiderül: húgomék a szomszéd utcában laknak. Átjön a kislányával. Évek óta nem láttuk egymást, közös megállapítás: senki sem változott. A viták is pont olyan értelmetlenek és hevesek, mint korábban, sok-sok évvel ezelőtt.

Este, éjfélig családi beszélgetés. A téma visszatérő, mint egy felhő: érdemes-e kijönni? Vagy jobb maradni? Egy már ismert, kitaposott körben forgunk, terméketlenül. Mindenki a saját pillanatnyi vágyát vetíti ki végső tanulságként. Mennyivel jobb volna e helyett praktikusabb dolgokkal foglalkozni. Hiszen most mind együtt vagyunk, vagy nem? De meddig?

Lefekszünk, annak ellenére, hogy fiamék azt remélik: reggel majd bepótolják az alvást. Lévén szombat. A gyerekeknél nyitva hagyjuk az ajtót, hogy ne féljenek.

Az ablakon át, éppen a párnámra tűz a ház előtt álló utcai lámpa, s egész éjjel figyeli hánykolódásomat. Reggel pontban hatkor lehunyja a szemét.

* *márc. 27.* – Fordulunk egyet a kínai negyedben, majd piacra megyünk. Betérünk egy magyar boltba: a tulaj boldogan köszönt ránk, mikor meghallja, hogyan beszélünk. Rengeteg az utcai árus. Utánuk jókora halom szemét, ami másnapra eltűnik.

Egy magyar alapítvány az Egyesült Államokból megtudja, hogy a kontinensen tartózkodunk, mert egy adomány sorsáról érdeklődök náluk telefonon. Az adományról nem sokat tudok meg, de jön helyette a lelkes meghívás: látogassunk el hozzájuk, körutat szerveznek nekünk. Küldjek önéletrajzot, útitervet, kérjek vízumot, visszahívnak...

Attila fiam józan tanácsa: a kanadai vízumunk egyetlen belépésre szól. Ha kilépünk, többet nem jöhetünk vissza.

Pusztai Péter is telefonál Montrealból: ugorjunk át hozzájuk. Nem tudunk dönteni: nagy odáig a távolság, a magunk anyagi erejéből nem futja az útra. Semmi baj, küldi ő az utazás árát, ami marad, azt költsük Péter fiunkra. Függőben hagyunk minden előzetes tervezést. Eltelik ez a hétvége, hétfőn tisztábban látunk.

Az első számítógépes lecke jól sikerül. Könnyebb, mint gondolnám – mármint a technikája. A mit miért-et még homály fedi.

Az unokák ragaszkodnak hozzánk, bár nem világos, meddig tart ez. Talán amíg igazán ránk maradnak, és a fegyelmezést se kerülhetjük el. Holnap vasárnap... Pulykát sütünk a menyemmel, bár életemben nem csináltam. Ő sem. Hát majd kipróbáljuk.

Vizes hó hulldogál: egy ideig fehérlik, majd roskadva elolvad. Odabent ez semmi gondot nem okoz: a lakás fűtése önműködően igazodik a körülményekhez.

Menyem rendkívül szeret olvasni. Mikor kijöttek, korlátozott mennyiségű csomagot hozhattak: inkább a gyerekeknek szánt olvasmány mellett döntöttek. Csakhogy a gyerekeket nem érdekli a könyv: ott a tévé, a videó. Azon csüggnek.

Szóval, a menyem lecsap a Szolzsenyicinre (Rákosztály), én meg maradok olvasmány nélkül.

Alig telt el egy-két nap, már szorongva gondolok arra az időre, amikor vissza kell szoknom odahaza a reménytelen pénzcsinálásba. Itt látni vélem az élet apró örömeit, mégis: ez nem lehet a lényeg, ami után az ember vágyakozik. Mindenkiben kell lennie egy vágynak, amit jól-rosszul felismer, elismer, és amire áhítozik. És beletörődik, hogy legtöbbször képtelen elérni, de legalább próbált rálépni a hozzá vezető útra, s érezze, ha lassan is, haladt valamennyit feléje. Ez mindennél fontosabb: a soha be nem csapható hit, amely nem vak, de erőt ad és ezért messzebbre vezet, mint gondolnánk.

Mókus ugrál a pár asztallapnyi udvaron: fűcsomótól fűcsomóig. Teljesen háziasult. Azt mondják, a pézsmapocok úgyszintén: a szemétben kotorászik, belakja a városi kéményeket, pincéket. Még nem láttam, de hiszem.

* *márc. 28.* – A hétfő itt is hétfő. Bár minket nem hajt a tatár, átélem a fiamék kényszerű koránkelését és sietését, hogy mindennel időre elkészüljenek.

Eszembe jut a vasárnapi séta a ködszerű, sűrű esőben, amikor a Queen parkból a tavak felé indultunk. Loránd azért nyaggatta az apját, vegyen neki valamit, Imola meg, hogy valaki vegye ölbe, mert elfáradt.

A mókusok kitartóan cserkésznek a ház körül: turkálnak, ásnak. Keresik a korábban általuk elrejtett mogyorót. Loránd kínálná őket, de otthonról kifogyott. Apja ad neki pénzt, ugorjon át a kínai boltba, az utca sarkáig. De ott csak sósmogyoró volt, erre vett magának és a kishúgának egy-egy rúd karamellát. Fiam magyarázni próbálja: ha pénzt adok valamire, azért adom, hogy azt végy vele, nem pedig hogy minden áron elköltsed.

A menyem fél az idegen várostól. A bűnözéstől. Az esti utcától. Tart tőle, hogy mi gyanútlanul, magunkra kóboroljunk az utcán. Nem is próbálom

meggyőzni arról, hogy enyhén túloz. A fiam is hallgat, s ebből megértem, feszülő, lezáratlan téma ez a családban. Valahogy mégsem normális, hogy emiatt szobafogságra ítéltessünk.

Az első két napon a hálószoba ablakon, az emeleten a legváratlanabb időpontban diszkrét kopogás ismétlődött. Mintha valaki bebocsátásért esedezett volna, de csak egy vékony fácska növekvő koronája hajbókolt a légmozgásra. Egyik ága csapódott csökönyösen az üvegnek. Míg a délután aludtunk, a szomszéd lefűrészelte a hajlongó fa koronáját.

Próbaként Imola ma itthon marad, velünk. Nem érti, hogy ha nem beteg, akkor miért nem mehet az óvodába. Eddig csak olyankor hiányzott, ha belázasodott. Az első kísérlet után megállapítom magamban: a rendszeres pesztrálást nem nekünk találták ki. Amit a szülők tiltanak, azt a gyerekek tőlünk próbálják kicsikarni. S ha nem engedünk, akkor tüntető haraggal dacolnak. A nagyobbik unoka már simulékonyabb: ha rászólunk, buzgón elismétli: oké, oké, aztán csak úgy csinálja, ahogy szeretné.

Imolával felfedezem a videólejátszót. Nekünk még nincsen, ő viszont mutatja, mit hogyan kell kezelni, milyen sorrendben. Kiválasztja egyik kedvencét, Bambyt (W. Disney). Egymás után többször is képes végignézni. Belebambulnék mellette, szerencsére ilyenkor csendben van, leköti az ismert történet. Amíg forog a kazetta, csak időnként kell ellenőrizni.

Azt sem tudom, mi történik most a politikában. Valahogy nem érdekel itt a tévézés, a rádióban meg csak zenét hallgatok. Különben minden csupa reklám. Pár év és holtbiztos ilyen lesz odahaza is a média.

* *márc. 29.* – Megígértem Imolának (könnyelműség a neved!), hogy írok neki egy mesét. És most nem jut eszembe semmi. Kellene egy központi figura: de mi legyen az?

Az alapítványi hölgy nem tágít: a faxomat megkapta, no de én mit intéztem a vízummal? Mondom, semmit. És nem is próbálkozom. Ha ő el tudja intézni, jó, megyünk, ha nem, akkor maradunk. Különben sincs nagy kedvem e kalandhoz, felborítaná minden korábbi számításunkat. A gyerekekhez igyekeztünk, számítanak is ránk, amíg itt vagyunk: akkor meg minek vegyünk új kölöncöket a nyakukba?

Hogy stílusos legyen, Imola enyhén beteg: náthás. Odakint reggel óta csapkodó havaseső. A délelőtti sétát lemondjuk, nem merjük kivinni a kislányt. Aztán Ilonka feláldozza magát: marad Imolával, én menjek, kóricáljak egyet. „Kimenőt” kaptam... két óráig. Addigra haza kell érnem.

Loholok, legalább a tópartig el kell jutnom, ez a minimum. Ver a szél, csapkod a hó, jól érzem magam felfedező utamon. Minden részletet megjegyzek

e felhőkarcoló-dzsungelben, hogy a visszaút ne okozzon gondot. Autópálya alatt baktatok át, hosszú alagútban. A vasútállomás mögött: a rakpart. Sorjázó sétahajók, munka nélkül. Viszonylag jól öltözött férfi a szemétben guberál. Lerobbant nő sirályokat etet. Magamra maradok a mólón. Egy vendéglő emeleti ablakából kíváncsi fejek néznek le a néptelen partra. Az Ontario hullámain jégtáblák hánykolódnak. Távolabb sziget töri meg a tengert mímelő végtelenséget. Milyen érzés lenne belecsusszanni két jégtábla közé? Az ólmos dermedtségbe? De mit érnék vele? Hirtelen írni támad kedvem: bemenni a szomszédos vendéglőbe, leülni egy asztalhoz, elővenni az otthon félbeszakadt regényt az Antarktiszról, róni a sorokat, amíg mindent kiírok magamból.

Jók ezek a fellángolások, csak semmi alapjuk. Az ember néhány lap után belefárad a firkálásba.

Itt ez az amerikai meghívás. Ha nagyon akarnám, ha utánajárnék, talán sikerülne a terv. De ehhez egészen önzőnek kellene lennem: senkivel sem törődve, csak a kalandra összpontosítani. Az önzés nem idegen tőlem, de azért ennyire...

Esti számvetés: ha minden jól megy, itthagyok egy meséskönyvet Imolának. Már két mesével elkészültem. És egyúttal a számítógépes szövegszerkesztés lehetőségeit próbálgatom. Nem lesz valami nagyigényű mű, bár szívből és élvezettel írom.

* *márc. 30.* – Loránd, ha csak lehet, kibújik az utasítások alól. Minden OK, OK, de rendületlenül tévézik, kijátssza egymás ellen a felnőtteket, ravaszkodik, a húgát zsarolja, s teszi magát angolnak, ha valamit a fejébe vesz. Talán ilyennek kell lenni az életben, talán ilyenek is vagyunk bizonyos értelemben, csak legtöbben nem valljuk be magunknak. (A gyerek ebben is őszintébb...)

Imola jobban van, holnap én viszem óvodába. A menyem a lelkére köti: aztán mutassa nekem az utat. Kíváncsi vagyok, hogyan boldogulok vele. Azt mondják, az óvoda nincs messze, Ági húgomék lakása mellett haladunk el, gyalogosan alig 15 perc...

* *márc. 31.* – Imolával az óvodába: a járdán csillogó jégfoltokat törögetjük. Pontosabban inkább ő, mert attól tartok, hogy majd elesek, ahogyan egykor történt, amikor Péterrel az iskolából hazafelé ugyanígy taposgattuk a ropogó jeget.

Az óvodába érve oly átszellemülten viszonyult a gyermekekhez, a környezethez, hogy döbbenten láttam: a küszöbön túl már nem is léteztem számára.

A torontói metró meglep tisztaságával, rendjével. Tágas, és ami fő, rendszeresen, szinte óraműszerűen jár.

Bebarangoltunk egy elővárost, amely csupa kertes házból áll. Itt szerkesztik a Menórát, az amerikai zsidók magyar nyelvű hetilapját. Megbeszélt látogatás, a kíváncsiság visz oda. Kicseréljük újságjainkat: én otthagyok egy köteg Magyar Szót és magammal viszek egy öl Menórát.

Győzködöm Ilonkát: ha csak lehet, gyalogoljunk. A metró felé viadukton kelünk át, ami alatt kis erdő húzódik, távolabb sífelvonó és lesiklópálya, a szél szabadon nyargalász az alattunk csordogáló patakocska völgyében.

Otthon palacsintasütés. Kinyitjuk az ablakokat, hogy a huzat kivigye az égő olaj füstjét, nehogy a lakásba szerelt automata füstérzékelő riassza a körzeti tűzoltókat. Volt már ilyen eset...

Újabb mesét kínlódok ki, de nem tetszik. Erősen izzadtságszagú. Eredetileg valami könnyedebb, játékosabb cél lebegett a szemem előtt, de úgy látszik, nincs hozzá hangulatom.

Végleg lemondtam az amerikai meghívást. Közöltem: nem tudtam intézni semmit, majd máskor, amikor előkészíthetjük az utat. Bár már akkor tudtam, hogy az a máskor sosem jön el. Ez rendben, egyezett bele a hölgy, de akkor vigyek el legalább némi dollárokat Erdélybe, ahol várják. Ami a segélyt illeti (és amiért nekem tulajdonképpen fel kellett őt hívnom telefonon), nem az ő kezében van a dolog, de majd intézkedni próbál. Szóval, nesze semmi, s még a más pénzére is vigyázzak.

Ági húgom telefonál: pénteken megnézhetnénk az Ontario múzeumot. Itt van a lakásunk közelében, még ő se látta, állítólag ott őrzik a legtöbb Rodin szobrot a világon, az épület előtt Henry Moore műve, s a művész alkotásainak külön emeleti galéria berendezve.

Nyakunkon a húsvét. Mindenki kínálja a csokoládétojást, a mindenféle nyuszikat. Húsvét harsog a rádióból, Ilonka és a menyem húsvéti vásárlásokkal múlatják az időt.

Kényelmes és fölötte jó dolog reggelente rendet csinálni a lakásban. Minden könnyen áttekinthető helyen, még nem veti fel a lom a helyiségeket. Edény is csak annyi van a konyhában, amennyi szükséges, így mindig el kell mosni, hogy kéznél legyen. Egyedül a ruházat az, ami kezdi kinőni a lakást.

Azt hittem, teljesen elfásultam, bezárultam a gyerekek felé, s hogy terhemre lesznek, de bevallom, más a helyzet. Imola annyira játékos, és kapható minden képtelenségre, hogy teljesen levesz a lábamról. Az estét is nagy hancúrozásban, és a végén persze eltörő mécsessel fejezzük be.

Ma gazdag volt a posta: megjött Pusztai levele is, benne a 200 dolláros csekkel. Akkor tehát utazunk Montrealba. Talán a jövő hét közepén (vagy végén?). Hétfőn odatelefonálunk. Jelezte: könyveket is postázott, nekem szánta.

Holnaptól három napos húsvéti ünnep. A fiamék azért még bemennek délután dolgozni, a felgyűlt munkából törleszteni. Egy befektetési társaság alkalmazottjai, a pillanatnyi recesszió megijeszti az embereket, egyre-másra veszik ki a pénzüket s fektetik be direkt kamatozásra. A transzfer meg rengeteg papírmunkával jár.

Talán megjön a tavasz is: fúj a szél, de a nap kitartóan süt, helyenként kiültették a virágokat az utcán, s egy-egy vendéglő előtt teli a járda a kiállított asztalok körül.

* *ápr. 1.* – Senki nem próbálkozott átveréssel, bár számítottam rá. Mindenkit elbűvöl a kirobbant tavasz. Egyik percről a másikra következik be.

Az apró termetű kínaiak úgy járkálnak az utcákon, kiöltözve, kutyástól-macskástól, mint nálunk a kisvárosban az emberek, ünnepnapon.

Megvan a vonatjegy Montrealba, oda-vissza 200 dollár és valamennyi, éppen belefért a csekkbe.

Az egész délelőttöt kitöltötte az Ontario múzeum. Egy szerdán még megismételjük, kiderült: olyankor ingyenes a belépés, különben 7,5 dollár felnőttenként. Szerencsére, a gyerekek ingyen táthatják a szájukat, bár ők egy idő után nagyon elunják a képek és szobrok közötti bódorgást, inkább rohangálnának egyet a múzeum melletti Queen-parkban...

* *ápr. 2.* – Ilonka és a menyem vásárolni vannak. Én kószálnék egyet a városban, de a gyerekek nem szívesen állnak kötélnek. A fiam elővesz egy elektronikai játékot, azzal elszórakoznak, én meglépek magamra.

Mindig arra indulok, amerre egyszer már jártam. Előzőleg pedig kinézek hozzá egy további, még bejáratlan, ismeretlen szakaszt. Átvágok az egyetemi városrészen, jól ismerem. El egészen a Bloor-ig. Ami számomra még terra incognita. Jó hosszú sétány. Sejtettem a Menóra hirdetéseiből, hogy kisebb fajta magyar agglomeráció, de a valóságban szinte minden egy csokorékban: Country Stil, Korona, Continental... Nehéz észben tartani az elangolosodott magyar ízlést.

Hiába kerestem viszont a Pannónia könyvesboltot. Lehet, hogy az nem is hagyományos bolt, hanem egy bérház valamelyik lakrésze?

Alig egy órányit hiányoztam otthonról, de a korábban hazaérkező hölgyek már izgultak miattam. Az történt, hogy visszafelé nem ugyanazt az útvonalat használtam, hanem egy körívet leírva, az Imoláék óvodája felé kerül-

tem haza. Mindenki csóválja a fejét, hogy lehet ennyi egyforma utca között eligazodni.

Este családi kazettanézés. A gyerekek unják, Attilával mi is hamar kidőlünk, az asszonyok végignézik és -kommentálják. A fiam ösztönösen óvná a családot: nem mer túl gyorsan felfele törni, inkább azt őrizné meg, amit sikerült elérnie. Nézőpont kérdése, s azt hiszem, az óvatos duhajság hosszabb távon a nyerő. Kevesebb csalódással és kiábrándulással jár.

* *ápr. 3.* – Egy órát elsinkófáltak az életünkből: nyári időszámítás. Itt sincs menekvés? Kába a család valamennyi tagja, ráadásul az idő is elromlott: múlt este dörgött, villámlott, most meg a hó készülődik lezúdulni az ólomszürke, alacsony égből.

A fiamék túlórázni vannak, a gyerekekkel azért kimegyünk a közeli játszótérre. Az itteni játékok kivétel nélkül természetközeliek. A mászás, az egyensúlyozás, a hintázás kockázatmentesebb, a csúszda bádogvályúja se hasítja fel a gyerek nadrágját, fenekét.

Mindkét gyerek ki van éhezve a mozgásra. A négy fal közt nehéz kiélni ennyi mozgásigényt.

Déltájban jócskán süt a nap, megjelennek a gördeszkások, a gyephokizók, a kutyasétáltatók. Szülőkön-nagyszülőkön és gyerekeken kívül lerobbant, topis alakok nyughelye a park: alszanak, poharaznak, megpihennek vagy a mókusokat, a galambokat figyelik.

Elmegyünk a torontói tv-toronyhoz: itt CN Tower, vagy CN Tour, ahogy tetszik. A bejáratnál tülekedés, sor, mindenki egyszerre akar följutni. Szabadidős nagyüzem. A torony körül is rengeteg a látványosság, a pénztárcanyitogató biznisz. A fiamék évek óta laknak a városban, de itt még nem jártak a gyerekekkel. Gyorslift visz fel a magasba, a teraszra. A torony legtetejéről lenézünk a városba. Enyhe tériszony kínoz, nem szabad lenéznem, csak a távolba meresztem a tekintetem. Mintha repülőben ülnék. A falnak támaszkodom, megmarkolok egy kidudorodó párkányt, hogy biztonságban érezzem magam és közben a torony kilengéseit figyelem. Az aprónépség futkározik, nyafog, édességet kunyerál.

Telefonálunk Ágnes húgom volt férjének. Jó ideje nem értik meg egymást, már Kanadában voltak, amikor szétköltöztek. Végre, többszöri próbálkozás után fölveszi a kagylót. Ömlik belőle a szó, mintha ki tudja, mióta nem beszélt volna senkivel. Elmondaná egész itteni sorsát, pedig mi arra gondoltunk, inkább meglátogatjuk. Hiába várjuk, hogy meghívjon, nekünk kell rákérdeznünk: felkereshetjük egy délután? Bármikor, mondja, de csak este hét után, mert addig egy garázsban dolgozik. Még tovább is szövegelne, de finoman megszakítom a vonalat.

Itt a húsvét, Loránddal tojást festünk. Érdekességük, hogy egyedi darabok – nincsen két egyforma. A tojásoknak nagy a sikerük. De még nagyobb étvágyat keltenek: a két gyerek – általában válogatnak és turkálnak az ételben – most teli pofával gyúrják magukba a húsvéti tojást. Az első meghittebb hangulatú vacsoránk együtt, nem amolyan „mindenki akkor és azt eszik, amikor és amit akar”-féle.

Ági húgomhoz is ellépünk. A ház közepén nagy elektronikus orgona trónol keverőpulttal, videó-felszereléssel. Most ő is zenél, mint élettársa, Steve, aki valamikor hivatásos táncos volt. Tulajdonképpen ő a szólista, a többiek – Ági, a lánya és a lány férje – a kíséret. Egy koncertjüket nézzük meg, videofelvételről. Készülnek egy másik fellépésre, valami bárban tartják, majd meghívnak, ha még itt leszünk.

* *ápr. 4.* – Loránd még ma itthon marad. Kissé megérezzük a két gyermek otthonülését. Ha elmegyünk velük sétálni, pillanatok alatt felhergelik egymást, végül mi húzzuk a rövidebbet. Kezdek nem törődni a szeszélyeikkel. Jócskán megerőltető séta után mindent megettek ebédre, sőt repetát is kértek.

Imola dackorszakos: pillanatok alatt képes felhúzni az orrát, olyannyira, hogy elbújik a szekrényben. De ugyanilyen könnyű kiengesztelni, játékba billenteni az „örök haragot”.

Egyre több kellemetlen meglepetés ér a számítógépes munkában. Pár napja sikerült teljesen törölnöm az egész napi teljesítményt, most meg az elmentésnél szúrok el valamit s a dokumentumot nem tudom hol keressem. Restellek tanácsot kérni, az az elvem, hogy magamnak kell rájönnöm a dolgok nyitjára. Hályogkovács módra araszolgatok, de most már a tanuláson lenne a sor. Ehhez azt is tudnom kellene, miket kérdez tőlem a gép, csak hát én és az angol... A biztonság kedvéért úgy döntök, megírom kézzel is a szöveget, nehogy elszálljon a semmiben.

P. Péternek telefonálok: egy hét múlva indulunk. Haza is telefonálunk, Bukarestbe. Ilonka beszél Annával, majd Péterrel. Újságolják: átrendezték a lakást, takarítottak, úgy, ahogy „Mamának tetszene”. (Ez nagy szó: Ilonka valóban nagyon igényes a tisztaságra, a rendre, rendezésre – jól teszi, mondom most, a távolból...) Egy pillanatra megcsap az otthon szele: vajon mi lehet a szerkesztőségben? Persze, ha nagyon akarnám, megtudhatnám. Egy telefonomba kerülne, de nem teszem. Jobb így, tudatlanul: amit majd helyre kell hoznom, az úgy is a nyakamba hull, amikor hazamegyek.

Kedvenc időtöltésünk a torontói parkok felfedezése. Kisebbek- nagyobbak váltogatják egymást. Találunk egy kisebbet, meglehetősen elhanyagoltat, teli van mókussal. Tömegesen ássák el az eléjük vetett mogyorót. Tartalékolnak.

Egy-egy sétáló úrikutya megkergeti őket, feliszkolnak a fa tetejére. Toronto szent tehenei?

Megjön a könyvcsomag Montrealból. Átjön Ági, húsvéti ajándékkal a gyermekekhez. Lefekszik a szőnyegre, mint régen, úgy beszélgetünk. Akinek útjában van, egyszerűen átlép rajta.

* *ápr. 6.* – Éjszaka havazott. Minden nedves, lucskos, hideg. Ilonkának nincs kedve kimozdulni. Belebonyolódom a folytatásos mesébe, szinte elszúrom az egész délelőttöt. Mérgesen nekivágok a Bloor-nak, eljutok az 1300-as számon is túlra, ahol egy vasútvonal keresztezi a ki tudja, meddig tartó, nyílegyenes utcát (a térképen teljesen átszeli a várost).

Sejtettem, hogy a sorozatos bakik nem állnak meg itt: visszaúton vettem észre, hogy keresztben elhasadt a cipőm talpa és mint egy szivattyú pumpálja befelé az aszfaltról a vizet. Azért nem vészes, a sétát nem adom fel egykönnyen.

Egydolláros áruk boltja. Rengeteg a bóvli a kirakatban, de vannak hasznos darabok is. Kinek éri meg, hogy ha itt megkapja 1 dollárért, másutt megvegye 10-ért vagy 20-ért?

Egymást érik a hot dog árusok, a diáknegyedben nagy a keletjük, rendszerint sor kígyózik előttük, különösen a kínai árusokat kedvelik.

A könyvcsomag gazdag. Egy részét a menyemnél hagyom, hogy ne cipeljek majd haza annyi mindent. Itt jó helyen lesznek, garantáltan elolvassák valamennyit.

* *ápr. 7.* – Szikrázó napsütés, újabb illúzió arról, hogy jön a tavasz. A mesefüzérrel elkészültem, egyszer még átfésülhetném, de nem ártana kitalálni valami új foglalatosságot. Talán versekkel is próbálkozhatnék.

Az utcán járkálva hol jeges szél tör ránk, hol lángolva perzsel a szikrázóan fényes áprilisi nap. Az autókról patakokban ömlik lefelé a hólé. Gyerekekről beszélünk Ilonkával, az élet értelméről. Ő is mint anya, már csak Péter fiunk mellett tudná feláldozni magát, hiszen a gyermek még rászorul. Én nem tudom, hogyan állok. Azt mondtam magamban, majd Montreal után meglátom, hány óra. Nehezen melegednek be elszakadt emberi kapcsolataim.

Délután Ilonka elmegy a fiatalokkal vásárolni. Vagyis inkább sóvárogni: ha volna pénze, se nagyon költene semmit...

* *ápr. 8.* – Ma elsétáltunk a York nevezetű erődig. Sajnos, csak a hátulsó kapunál közelíthettük meg valamennyire a gerendavárhoz tartozó házakat, amelyek a kővel megerősített gyepűsoron – ami a várfalak szerepét játszotta – belül helyezkedtek el. Kívülről alig észrevehető, bent viszont lakályos, kényelmes, valósággal el lehet benne bújni. Kiderült: ahhoz, hogy a kiállítást is meg-

nézhessük a vadnyugati harcok színtereiről és díszleteiről, a főbejáratig kellett volna kanyarodnunk, villamossal. Mi meg a gyalogutat választottuk, „rövidítettünk”. Így csak a szemünket legeltethettük. Útközben elnéztük az arrafelé elrobogó vonatokat, egy építőtelepet, a csatornahálózatot tisztító szivattyúállomást, az állomásnál silbakoló indián férfit és nőt világítófestékes egyenmellényben, a magasépületek ablakait mosó falmászókat.

Fiamék a szekrényben hagytak 40 dollárnyi aprót, ha kell, költőpénznek. Mindjárt két hét letelt, de még egyetlen centet nem költöttünk a metrójegyeket leszámítva. Erre pedig rettenetesen büszke vagyok, mintha valami sportteljesítmény lenne. Nem azért, mert hiszen meglehet, hogy az így megspórolt pénzt többszörösen is kidobták volna az ablakon, de jó megtapasztalni, hogy az emberben olykor van akarat ellenállni valamilyen kísértésnek...

* *ápr. 10.* – Ma este a volt sógoromhoz készülődünk. A fia ígéri, hogy elkísér bennünket, s haza is jön velünk, így nem kell kóválygognunk az ismeretlen lakótelepen.

Amerika Hangja rádió jelentkezik – ez az alapítványi hölgy keze nyoma. Az iránt érdeklődnek, adnék-e nekik interjút? Mégis, miről – kérdezek vissza.

Hát arról, hogy mit jelent a lapunk számára a Gyereksarok c. rovatunk (abban az időben, felhívásra, csak úgy özönlöttek hozzánk a gyerekek, nagyszülők, szülők, óvónénik által beküldött gyerekrajzok és festmények, amelyekből hetente csinos összeállítást közöltünk több hónapon át, majd a legjobbak újévi üdvözletekre kerültek), meg hogy mit jelent számunkra a segély, amit Amerikából kaptunk, és egyáltalán, hogyan érzem magam az Új Világban. Ami megdöbbentett: a riporteri pontatlanság, a tájékozódás elemi hiánya odaáti dolgainkban. Furcsa klisék élnek rólunk az amerikai kontinensen...

Ágnesék meghívtak koncertjükre egy bárba: 11-re vagyunk hivatalosak – egyeztünk meg. Én déli 11-et értettem, a húgom meg természetesnek vette, hogy csakis estére szólhat egy bárba való meghívás. Puccba vágtuk magunkat, s jócskán elmúlt 11, de még sehol semmi. Felhívom telefonon Ágit: mindketten szégyenkeztünk a félreértés miatt.

Délután Gyurinál. Metró + autóbusz vitt a város széléig, ahol egy jókora bérház 3. szintjén (2. emelet), 2 hálószobás + nagy nappaliból, konyhából és étkezőből, illetve jókora hosszú erkélyből álló lakást bérel. Ilonkát meghódította a rend látványa.

„Tívízünk”, ahogy az angol hatásra errefele í-zően mondják, közben a már ismert élettörténetet hallgatjuk, de így, élőben mintha másként hatna. Repül az idő, közeledik a koncert ideje. Megvendégel, majd búcsúzáskor ránk erőszakol 40 dollárt taxira. Hát azt azért nem, kidobott pénz, jó lesz másra... De zsebre kell tennünk, mert látszik Gyurin, hogy úgy adja: bizonyításként, hogy ő ezt

megengedheti magának. Elkísér az első autóbuszig, hosszan néz utánunk, mi is integetünk, mikor látjuk még?

A bár 15 perc járásra van Ágneséktől, de kocsival visznek. A neve: Queen's Jasmine Bar. A bejáratnál két néger, minket jól megnéznek, de továbbengednek. Bent füst, homály, zenészhangolás. Bárhangulat. Nem mondhatni, hogy otthonosak vagyunk benne. Kapunk két széket, meghúzzuk magunkat egy kis sarokasztalnál, rajta 1 szál gyertya, meg 1 szál jázminvirág, kis vázában.

A műsor jócskán megkésett, több együttes, szólista is föllép ma este, jobbára mindenki saját hangosítóval jött. Amíg azt be- és kiszerelik, erősítőpróbát tartanak, csupa recsegés és fütyölés az osztályrészünk.

Aztán Ágiék is fellépnek. Steve-vel nincsen baj, de Ági, a lánya és a harmadik kísérő gépies mereven játszanak, egyetlen pillanatnyi ellazulás nélkül. Itt senkit nem zavar az, hogy ha valakinek ilyen kedvtelései vannak, akár ötven éves korában is. Fellép, eljátssza a maga dalát, meghallgatják, ha tetszik, tapsolnak, ha nem, kifütyülik, ezzel vége. Mindenki azt a tanulságot vonja le belőle, amilyet szeretne.

* *ápr. 11.* – Ebéd után ledőlök az ágyra. Süt rá a nap, jótékonyan, mintha csak a szentkirályi házban lennénk, a belső szobában, ahová a nap délutántól estig beözönlik, s ahol olyan végtelenül hosszú, ájult délutánokat lehet tölteni, amíg a meleg fény magához ölel, egyre bágyadtabban.

Attiláék román barátai érkeznek látogatóba, a konyhában beszélgetnek. Munkát keresnek, még válogatnak a lehetőségekben, olykor közösen járnak bevásárolni.

Verseket bütykölök a számítógép mellett, számolom: másnap délig szabadok vagyunk, elő kell készülnünk a montreali utazásra. Még elviszem Imolát az óvodába, s aztán egy pár napig levegőt s környezetet váltunk. Várom a Péterékkel való találkozást és az új élményeket...

* *ápr. 12.* – Ritka élmény az utazás egy olyan vonaton, amely már-már repülő, éppen csak szárnya nincsen. Alig három-négyszer állunk meg a közel 600 kilométeres út alatt. Minden eszeveszettül vágtat kétoldalt: az ültetett erdősávok, rengeteg lábon pusztult fával, farmok, települések, villák, olvadó hófoltok, szikrázó tócsák, kezdetben alig látni állatokat, embereket, sok időnek kell eltelnie, míg azok is beugornak a képbe. A vasút lehetőleg elkerüli az emberi településeket.

Esti csillogásában vár reánk Montreal, formásabb, mutatósabb Torontónál. Péter és Irina, meg Péter öccse, Sanyiék várnak. (Sanyi Attila fiammal járt egy osztályba Bukarestben, a bátyja, Péter vetteforma a szárnyai alá). Előbb

Sanyiékat látogatjuk meg, mert ők ott laknak Montrealban, éppen költözni készülnek egy jobb lakásba, de a tárgyak, a bútorok nagyjából még a helyükön. Nem lehet túl nagy élvezet mindent be-, majd kipakolni, annyiszor.

Este érünk Pierrefonds-ba. Péterék háza, akár egy múzeum. Csodálom. Persze, látszik rajta, hogy lakott, mert a pipázó ember nyoma mindenütt megmarad. Félresikerült vacsora: annyira nem vagyunk éhesek, hogy mindent fölfaljunk, amit elénk tálalnak.

Péterrel kissé megdöntjük a poharat. Magamra ismerek benne: a megfeszített munka után valahogy el kell lazulni, különben az ember hamar bedobja a törülközőt. Ugyanakkor az embernek óvakodnia is kell a túlzástól, különben mi maradna belőle?

Itt még hó van – jócskán! – a tájon, a kerten, a fák dermedten szürkék, csak a madarak énekelnek szörnyen türelmetlenül, mint valami eszementek. Nagyot alszunk, de így is korábban ébredek a háziaknál, s miközben Péter jegyzetelés közben talál, ámulva meg is jegyzi: „Az este egy kicsit sokat ittunk...” Nem vitatom...

* *ápr. 13.* – Péter vásárolni cipel magával. Ebből az lesz, hogy ha akarom, mindenféle szart megveszünk. Rájön példának okáért a tatár bifsztek készítésének mániája. Bár én vagyok a ludas a dologban, mert ahogy szóba hozom, ő máris kapható a kalandra. A szupermarketben megvesszük a húst, és minden szükséges hozzávalót, aztán amikor napirenden az elkészítése, a két hölgy, Ilonka és Irina irtózattal vegyes kíváncsisággal nézi végig munkálkodásunkat. Péter végül csak enyhe utálattal és kényszerből eszi, az én adagom olyan jól sikerült, hogy sajnálom otthagyni. (Megeszem, aztán nyöghetek tőle délutánig...)

Elmegyünk sétálni, később Irina mutatja meg autóval a környéket. Majdnem a szomszéd „faluig” furikázunk. Parasztgazdaságnak szinte nyomát se látni, mindenütt a kertváros dominál. Tehetős emberek lakják a jobbára ízléstelen villanegyedet.

Ellátogatunk a helyi közkönyvtárba. Nyitott rendszerű, szabadon válogathatunk a polcok között, egy a bibi: az alapkönyveket csak ott tanulmányozhatja az ember, hazahozni nem lehet. Rengeteg az összefoglaló alapmunka, az enciklopédikus mű, egyik jobb a másiknál, egész nap nézegetném őket, de másra kell az idő...

Időjárási anomáliák, Ilonkának fáj a feje, otthon marad. Péterrel és Irinával berobogunk Montrealba...

** ápr. 14.* – Még mindig az előző napról, ami eszembe jut reggeli ébredéskor: a kocsikázással az a helyzet, hogy nagyon jó a gyors helyváltoztatáshoz, az embernek az az érzése, hogy mindent képes bejárni, de gyakorlatilag mit sem lát, s főként képtelen tájékozódni. Persze, most magamról beszélek.

Montrealt is bebarangoltuk istenesen: fel az egyik dombra, le a másikon, be az egyik utcába, ki a másikból. A nyereség: fentről megláthattuk a nagyváros két szeletének madártávlatú képét: a kikötőt, a Szent Lőrinczet, a felhőkarcolókat, a póriasabb fertályokat, az olimpiai stadiont, az ívelt tornyával. Slussz.

Beugrunk egy magyar henteshez is, vásárolni, éppen zárni készült, aztán japán étteremben nyers halkülönlegességekkel traktálnak. Hosszan keresgéltük Péter testvérének a lakását, csak emlékezetből tudták az utat, elég nehezen, de megtaláltuk. Röpke beszélgetés, majd haza.

Szóval, a tegnap elegem volt az autózásból. Ezért ma délelőttre Ilonkának gyalogos sétát javasolok. Kinn esik az eső, talán elviszi a havat, ami még mindig ott ül a kerteken.

Valamiért nem megy a házifűtés, Péter ideges lesz, hogy szerelőt kell hívni, de aztán valahogy megoldódik magától a helyzet.

Péteréket rávesszük, maradjanak csak otthon, van elég munkájuk, mi addig bekóboroljuk a „falut", ebédre hazajövünk. Péter kezembe nyom egy csőre töltött fényképezőgépet – egyet a sok tucat közül, amelyek a nappaliban, üveg mögött vagy azon kívül kelletik magukat (Péter hobbija, gyűjti a gépeket) –, legyen, ha valami olyasmit látok, vagy emléket készítenék. Kissé félve akasztom a nyakamba: féltem az esőtől, meg hogy valami baja történik s a lelkemen szárad. Összesen 5 felvételt kattintottunk el, a még jeges-havas Szt. Lőrincz folyó partján, bebarangoltunk minden sétányt, majd elindultunk Montreal felé, az országút mellett, lehorgonyoztunk útközben egy benzinkút melletti szupermarketnél, ahol lakótelep is volt a háttérben, ismerkedtünk az árakkal, az árubőséggel, a kiszolgálási stílussal. No, meg arra is jó volt az üzletbe be, majd ki, majd megint be taktika, hogy mikor már nagyon fáztunk kint, akkor odabent gyorsan átmelegedtünk. Mikor már túl melegnek találtuk bent, akkor kiléptünk a nulla fok körüli hűvösbe.

Péterék izgultak, hogy eltévedünk. Örömmel látták: csak eláztunk. Bent lehúzzuk magunkról a vizes holmikat.

Otthon Péter készítette ebéd: svájci leves, párolt hal, zöldségsalátával, könnyű bor. Jóízűen eszünk: a szakács csak udvariasságból.

A délutánt olvasással töltöm. Karinthy krokijai, novellái. Fotóalbumokat lapozgatok. Újságokat, lapokat. Nincs túl meleg, a macska kitartóan üldögél mellettem, estére vendégek ígérkeztek: Judit és a férje. A nő a rádiónál dolgo-

zik, jó beszédkészsége van, most ő ad nekem interjút, a kanadai magyarokról. A férje se hagyja magát, közbeszól, az információk kiegészülnek. Majdnem éjfélig diskurálunk. Kiderül, Jutka Kőrösi Csoma Sándor-kutató is, többször járt Nepálban, könyve jelent meg kutatásairól, ideadja – Kolozsváron adták ki, 1990 után!

A búcsú órái. Holnap utazunk. Péterék taxit rendelnek reggelre, amely bevisz a montreali állomásig.

* *ápr. 15.* – Summázok: szép volt, de valahogy nem reális. Az élet nem ilyen. Ez csak látogatás. Könnyes szemmel búcsúzunk, mindkét oldalon. Öreges sóhaj: ki tudja, látjuk még egymást?

A visszaút már nem annyira „álom", mint idefelé. A vonat késve indul. Sokkal több állomáson megáll, egy órával később érkezik. A máz, ami az első napon, az első alkalmon mindig csillogni szokott, egyből lekopott, s minden visszanyerte hétköznapi valóságát. Attiláék izgulnak a késés miatt, nincsenek hozzászokva.

Torontóban fullasztó hőség. Ingujjra vetkőzünk. Otthonos hangulat fogad...

* *ápr. 16–17.* – Felkerekedünk, és meg sem állunk a High Parkig. Igaz, metróval is kell menni valamennyit, de megéri: a város déli részén, 147 ha-on fekszik, tulajdonképpen nem is park, hanem szabályos kirándulóhely. Mindenütt lócák, ácsolt asztalok, ösvények, bungallók, térszobrok, s nem hiányzik az állatkert sem. A mókusokról kár is említést tennem: annyi van belőlük, hogy kutyaként követik az embert, csak össze kell koccantani két mogyorót vagy diót. Ketten-hárman is kitartanak Imola mögött, hűségesen elkísérik egy völgyecskében szikrázó tavacskáig, amelyen pompás színezetű vadlibák úszkálnak. Ott a kislány hátrafordul és odadobja a csalit a reménykedő állatoknak. Pillanatok alatt elássák, végül lekopnak.

A park kutyák és gyerekek menhelye. Gépkocsi be nem hajthat. Rengeteg a kocogó, továbbá az alig járni tanuló kisgyerek, az idős ember, a néger, de ugyanilyen sok a fiatal is. Ez az első igazán tavaszi nap. A madarak ujjonganak, Imola szinte elalszik a vállamon.

Már csak egy hetünk maradt – elkezdjük a visszaszámlálást. Kisebb vita arról, még mit kellene megnézzünk, és hogy azt miért nem vettük fel mostanig a programba. Ilonka vásárolni megy a fiamékkal, Loránddal otthon, takarítunk.

Kocsit béreltünk, hogy azzal megyünk a Niagarához a hét végén. Este még elugrunk Ágiékhoz, ezúttal a húgom lányához, aki fiatal házas. Házavatás. A férj latin-amerikai szerzet, fest is, nemrég kapott rá, a látottak alapján tehetséges. A lakás nagy, szellős, ízlésesen berendezett. Hatalmas fazéknyi zöldséges laskát tálal föl Ági, benne a paprika, gomba és brokkoli dominálnak, majd

mogyorós-csokoládés torta következik. Ellakunk, a szalonban kinyúlva beszélgetünk: a magyarok külön, az idegen ajkúak egy másik csokorékban. Családi emlékeket elevenítünk föl, egyéb mondanivalónk nem igen akad.

Az az érzésem, enyhén már elegük van a fiaméknak ebből a vendégségből. Ha jól meggondolom, magam is így érezném: túlságosan hajszás az élet ahhoz, hogy ilyen hosszú ideig tartó terhet türelemmel és alázattal elviseljünk.

Niagaráról szóló tudnivalók után nézünk, hogy legalább tudjuk, mire számíthatunk, mit kell néznünk.

Igazából élvezni sem tudjuk az egyedülálló látványt, indulás előtt szélvihar zúdult az egész amerikai kontinensre, olyan huzatja van, hogy Attila alig tudja tartani a limuzinnal az irányt. Amíg odavoltunk, otthon kidőlt a kerítés a nagy széltől – igaz, az oszlopok töve már el volt korhadva.

A Niagara és környéke: nagyszerűség a kisszerűséggel keveredik. Amerre a szem ellát, körülötte monumentális giccsvárosok, panziók, motelek, látványbárok, szerencsejátékok, vendéglők. Hiába rossz az idő, a látogatók mindegyre jönnek, mintha egész Amerika egymásnak adná a kilincset, megállás nélkül. A két Niagara – a kanadai és az amerikai – között megszemléljük a határátkelőt: egyszerű híd, két oldalán vámházakkal, az örök sziluettje kirajzolódik az égre. A túloldalon is egyre csak torlódnak a kocsik, sokan távcsővel szemlélik a zubogó vízharsogást, a vízesés moraja és a szél bömbölése sajátos dallamot gerjeszt, alig értjük egymás szavát. Ráadásul a szél legalább 10 fokkal „lehűti” a hőérzékelést, mind jobban fázunk, végül bemenekülünk egy családi vendéglőbe, ahol megebédelünk. Borsos árakat számítanak fel: még Attila is sajnálja kiadni rá a pénzt, de így van, ha nem készültünk rá idejében, mint odahaza, Európában – ott biztosan felpakoltunk volna a házi készletből.

Otthon kis bonyodalom: az utcánkba vezető főutat lezárták – valami filmet forgatnak, minden irányban rendőrök posztolnak, leállítják a forgalmat. Ugyancsak ők azok, akik időnként beintenek – egy-egy lazább pillanatban az ott lakók besuhanhatnak. Így érünk haza, rendőri engedéllyel.

* *ápr. 18.* – Úgy tervezzük, hogy Budapesten keresztül megyünk haza. Ehhez be kell cserélni a már előre megváltott jegyeket, ami nem kevés bonyodalmat okoz Attilának, de megteszi a kedvemért. A pár napra, amíg ott leszünk, szállodára van szükségünk. Felhívom az egyik ismerősömet, nézzen utána egy jutányos, olcsó szállónak. Megígéri, csak hívjam holnap. Vásárlás, nekünk: ruha, cipő. A gyerekek ragaszkodnak hozzá. Mi sem nagyon ellenkezünk.

Estére enyém a konyha: kelbimbót főzök, vajjal, prézlivel. Egyszerű, finom étel, mindenki nyalja az ujját.

* *ápr. 19.* – Annával beszélek, Bukarestben. Elmondjuk, hogyan és mikor érkezünk. Majd Budapestre telefonálok: a szálloda tűrhető, közel a Hősök Teréhez, a Pacsirta utcában. Reméljük, minden rendben lesz.

Ági átjön, s kissé neheztel: miért megyünk Pesten szállodába, miért nem beszéltünk a nénénkkel, ő befogadott volna. Igazság szerint elegem volt már a más nyakán élni. Ha mást nem is zavar, de én szörnyen zavarba tudok jönni tőle. Olyan, mintha elfogyna körülöttem a levegő.

Bejelentkezünk egy torontói idős hölgyhöz, aki meséket ír és mindenféle díjakat nyert velük, állítólag ajándékkönyveket küldene a magyar gyermekeknek. Mindenesetre, egy interjú vele is kinéz. Ilonka nem szereti, hogy itt is dolgozom. Féltékeny – talán némileg joggal – a munkámra. Úgy érzi, teljesen elfordít tőle. Vitázunk egyet, aztán megbékél: megígéri, ő is velem jön. Nem ellenzem, ha nem fog zavarni. Sőt, a kislányt is magunkkal visszük. Hátha úgy közvetlenebb lesz a hangulat már az első perctől kezdve.

* *ápr. 20.* – Az alapítványi hölgy napokkal előtte elküldte a pénzt, amit majd el kell vinnem Romániába. A csekken viszont nem tüntette föl, milyen dollárról van szó, így a fiam kisebb vitába keveredett a bankban, míg aztán győzött a „logika” – ha az Egyesült Államokból jön és nincs mellette külön jelzés, akkor természetszerűleg US-dollárról van szó.

Reggeli után összeírjuk még a szükséges tennivalókat. Pár napunk van már csak hátra. Aztán elindulunk a torontói írónőhöz. Az utcán időnként megnézem magunkat a kirakatok tükrében: eljárt fölöttünk az idő. Nyúzottak vagyunk, korosak. Elnyűttek, magunkba mélyedők.

Hamarabb érünk a megadott címhez, s egy órán át csavargunk le s fel a csodálatos villanegyedben, pazarul megnyírt angol gyepek tájékán.

A luxuslakosztályban idős hölgy nyit ajtót: olyan, mint bármilyen háziruhás öregasszony. Férje doktor volt, ő alapította a torontói nagykórházat, sokáig gyógyított is benne. Imola azonnal a szíve alá férkőzik, nincs olyan kérése, amit ne teljesítene. Még Kopernikusz latin nyelvű, liliputi kiadásban megjelentetett munkáját is képes a kezébe adni. Ajándékozna egy jó adagot saját könyveiből a gyermekrajz-versenyünk nyerteseinek, de amennyit rászánna, azt képtelen lennék hazacipelni, így csak szimbolikus módon a könyvsorozat valamennyi, más-más nyelvű (francia, angol, spanyol, német) kiadásából fogadok el egyet, illetve egy kazettát, amelyen bábfeldolgozásban is látható a gügye történet: egy macska, egy kutya és egy mókus rendre fölfedezik maguknak – előbb Torontót és nevezetességeit, aztán Kanadát, az Államokat, Párizst, majd Rómát, Afrikát. A könyvek didaktikusak, a mese szokványos, éppen csak beléjük van rejtve egy tucatnyi, gyerekeknek való bedekker. UNICEF-támogatást is kapott ezért.

Interjút készítek vele, búcsúzunk.

Odahaza szívesebben foglalkozom a montreali Judittal (M. Galántha) készült beszélgetés szövegével. Kezem ügyében a könyve: Fehér hegyek, kék pipacsok. Megjelent Kőrösi Csoma Sándor halálának 150. évfordulójára. A szöveg kissé „rádiós”, vagyis túlbeszélt, igen lényeges megfigyelések keverednek üresjáratokkal. Irigylem Jutkát, hogy alkalma volt végigjárni a Csoma Sándor útvonalát. Nem a pénzét irigylem: hiszen ha az nekem meglenne – fűzöm az ábrándot –, biztosan nem utazásra költöm. Olyan világból jöttem, ahol az anyagiak akut hiánya minden vágyunkra rányomja torz bélyegét.

* ápr. 22–26. – Utolsó teljes nap, s az is lemenőben. Holnap délben már a reptéren ücsörgünk. Megismétlem az első napon megtett sétánkat – egyedül. Vágtatok, mint egy őrült, hogy minél több jelentéses helyet érinthessek, lefényképezzek az agyammal. Délelőtt Ilonkával együtt jártunk egyet. Szinte hihetetlen, hogy pár nap múlva ez a világ olyan lesz, mintha nem is létezne számunkra – csak a gyerekeink által.

Attiláék emléktárgyakat vásárolnak, átjön Ági is, összeszedtek mindent, ami kéznél volt: kinőtt, de jó ruhákat, üzenetrögzítőt, gyümölcsöt, fűszert, gyógyszert. Egy nagy bazár a néhány bőröndünk. Fiam román barátai ráadásnak jönnek: kérik, vigyünk haza a szüleiknek egy jókora csomagot. Nem tudunk nemet mondani. Szerencsére, Ilonka híres a csomagolástechnikájáról: másfél napjába kerül, amíg mindent elrendez.

Hogy aztán a reptéren egy buzgómócsing vámos kiborogasson mindent.

De ez odébb van, most még Ilonka és a menyem virágot ültetnek a kiskertben. Annyira megenyhült az idő, hogy a tavasznak nem lehet ellenállni.

Mennénk már haza. Pest is érdekel, de már bánom, hogy ragaszkodtunk a kitérőhöz. Mindegy, eltelik.

Párizsban tök otthonosan mozgunk a reptéren. Ismerjük a járást, a szokást. Fél napunk van a pesti járat indulásáig – azalatt a külön e célra felállított heverőkön nyújtózunk el. Én nem merek elaludni, nehogy csomagok nélkül ébredjünk. Lehet, fölösleges az aggodalom, de a reflex...

Budapest, Torontó és Párizs után, meglehetősen kopott és koszos.

Amikor pár nap után leszállunk a gyorsvonatról Bukarestben, elfog a sírhatnék: a mocsok, a kisszerűség, a kopottság, a rosszul öltözött emberek, a zűrzavar, mint elfelejtett bűz, újra megcsapnak. Két nap múlva már nem is érezzük...

*

Középkorú, Csíkszeredában élő költővel futok össze az utcán. Heti rovata van a helyi lapban, pár hónapja ő is nekiállt és saját emlékei alapján számoltatja el magát, környezetét, a kort mindazért, amit kénytelen volt átélni.

Egyre többen vagyunk hát, akik tükörbe nézünk. Első pillanatban attól tartok, a konkurencia rontja az esélyeimet a könyvpiacon, aztán elszégyellem magam. Még be se fejeztem ezt a magamnak szóló vallomást, s máris üzletelnék vele?

Egyáltalán, hogy juthatott ilyesmi az eszembe?

Hiszen én csak magammal konkurálhatok őszinteségben, mélységben, tanulságban.

Éppenséggel az a jó, ha egyre többen emlékezünk. Csak lennénk minél többen hitelesek, meggyőzőek.

Költőbarátunk most éppen azt szeretné kideríteni, hogyan is történt az, amikor a nyolcvanas években valamikor, még mielőtt kiment volna Magyarországra, Bodor Pált a kis kecskeszakálláért a csíkszeredai utcáról egy este bekísérték a rendőrségre.

Ezt a hangulatot szeretné ugyanis nyakoncsípni egyik soros jegyzetében, amikor, mert nem illettél bele a sorba, egyszerűen fülön fogtak és bekaszliztak.

Mondtam a költőnek, tudom Bodor Pali elektronikus postacímét, megkérdezzük tőle, hogy is volt ez a rendőrségi (pardon, milíciai) közjáték.

Bodor válasza nem késett sokat, és mint minden tisztázás, legendákat és szóbeszédeket oszlatott.

(Vajon hány történet forog közszájon rólad, rólam, rólunk, amelyek a látszat, a hallomás alapján születtek, színeződtek és dagadtak már-már cáfolhatatlanokká?)

Csiki Lacival voltunk a város, a művelődési ház stb. vendégei író-olvasó találkozón Csíkszeredában. A kisterembe tervezték, ámulatomra annyian gyűltek össze, hogy ki kellett nyitni a nagytermet. Közvetlen „vendéglátóink”: T. és még egy férfi. Valamitől félthettek (?) minket, mert egyikük (hol az egyik, hol a másik) mindenüvé elkísért. [Értsd ezt úgy, hogy a szálló éttermében, ha az asztal mellől kimentem vizelni, egyikük oda is elkísért.] Gyakorlatilag állandó ellenőrzés alatt álltunk. A záróvacsorán megismerkedtem L. Cs. tanárnővel.

Kiderült, hogy sógora a temesvári orvos és író, volt (leendő, RMDSZ) egészségügyi miniszter... Vacsora illetve beszélgetés közben mintha kiderült volna, hogy még némi rokoni szál is összekapcsol (édesanyám, a Bodor-lány, ő afféle másodfokú unokatestvére László Dezsőnek – Erdélyi Fiatalok, Farkas utca, a muzikológus László Ferenc apja – mintha ezen a réven...) Felálltunk és elmentünk: hazakísértem, gyalog. (Taxival nem találkoztunk.) Nem messze a lakásuktól, egy sarkon barna („csokoládé") egyenruhás férfiú sugdolózott egy civillel, majd amikor a közelükbe értünk, megállított és igazoltatni akart engem. Figyelmeztettem, hogy neki igazoltatási joga nincsen. Fölmentem az (emlékezetem szerint két gyermekes) tanárnő lakására, hogy telefonon taxit hívjak. A taxiállomás nem válaszolt. Tehát gyalog indultam vissza a szálló felé. A barna egyenruhás megint ott termett, ismét megtagadtam, hogy igazoljam magam, mire követelte, hogy kövessem a rendőrségre. Ebbe nevetve beleegyeztem. Ott egy román őrmester volt ügyeletben, aki azonban tudott magyarul.

– Őrmester elvtárs, kérdezze meg ezt a férfiút, miért hozott be engem?

Megkérdezte.

A csokoládé-ember igen rossz románsággal közölte, hogy azért akart igazoltatni és azért hozott be, mert ismeretlen voltam számára. A román őrmester mosolyogva kételkedett ebben – célzás volt ez a képernyőre...

Kértem, hogy az ügyeletes tiszttel beszélhessek. Lehívta. A tiszttel közöltem (románul), hogy a Román Rádió és Televízió főszerkesztője vagyok. Úgy tett, mintha csodálkozna. Odaadtam a tévés igazolványt. „Ahá! A nemzetiségi szerkesztőségé!"

Végül saját kocsiján visszavitt a szállodába.

Szakállról szó sem volt. '56 óta van szakállam, minden igazolványomban szakállas képem van. Csak Fazakas János vágatta le '56-ban, de nyomban újranövesztettem.

Szerintem – mivel a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának büróülésein, plénumain, Ceauşescu jelenlétében is, írásban, szóban, beadványokban, felszólalásokban, a '68 júniusi Ceauşescu-találkozótól kezdve az Írószövetség (Lăncrănjan-ügyben összehívott) vezető tanácsának üléséig stb. stb. sokat aprehendáltam, egészen szűk körben – amikor a magyar ügyekért Ilie Verdeţ [akkor még KB-titkár], Miron Constantinescu, rövid ideig az a később öngyilkos lett KB titkár, máskor Cazacu stb. jelenlétében járt a szám, a KB propagandaosztályának helyettes vezetőjével, Soare elvtárssal, későbbi oktatási miniszterhelyettessel, londoni nagykövettel a nyílt színen összecsaptam (és mindezekben nem voltam egyedül), a Secu tarthatott esetleg attól, hogy mit művelhetek Hargita megyében. Megtisztelő figyelem volt. Erre utal az is, hogy bukaresti indulásunkat az utolsó pillanatban előbbre hoztuk, anélkül, hogy értesítenénk

Csíkszeredát – az állomáson mégis várt T. és társa. Egyébként 1977 decemberében (tán 14-én) megtaláltuk a lakásunkon a kivételesen érzékeny, a konyhán és a fürdőszobán kívül mindent lehallgató berendezést. [A hallban, a telefon dóznijába volt beépítve.] Fokozódott a lefigyelésem, amikor a magyar és német dolgozók tanácsainak közös plénumán, Ceauşescu jelenlétében elhangzott felszólalásomban azt találtam mondani, hogy rossz fordulat az, mely szerint „tekintet nélkül nemzetiségünkre, mindannyian teljes jogegyenlőséget élvezünk" – ez a jogegyenlőség akkor működne, ha tekintettel lennének nemzetiségünkre. (Szélmalomjáték c., a Kriterionnál 1983 elején megjelent kötetem 365. oldalán kezdődő írásomban olvasható...) De hagyjuk.

Diurnus naplója címen B. P. évek óta internetes blogot vezet, s kevés kihagyással napi feljegyzésekben kommentálja a politikát, illetve rostálja emlékeit.

2007. szeptember 14-én az alábbi bejegyzésre bukkantam, s azért csaptam le rá, mert akár magam is írhattam volna – egy-két konkrét részletet leszámítva...

Lettem volna inkább zenész

Kár, hogy nem muzsikus lettem: ma alig lenne közöm a politikához. Kamaszfővel azonban beleszerettem zongoratanárnőmbe – s nem tanultam meg zongorázni soha. Bár a jó zenészek nem mind politizálnak rosszul.

Mit nevezek rossz politizálásnak? Amit én műveltem, például. Mindig voltak „személyes benyomásaim". Voltak a szememben rokonszenves és antipatikus pofák és szövegek, mosolyok és taglejtések – és azokról, akikről valamilyen szempontból igen jó volt a véleményem, sose akartam elhinni, hogy karrieristák, helyezkedők, néha hazudósak, behízelgik magukat fontos emberek bizalmába, és így tovább.

Aztán főszerkesztő lettem, és elhittem, hogy több eséllyel küzdhetek a romániai kisebbségi (magyar, német, szerb–horvát, szlovák, tatár, török, ukrán, jiddis) könyvkiadásáért, ha beválasztanak az Írószövetség Vezetőtanácsába, a Magyartanács vezetőségébe, ha felszólalok itt és ott, interjút adok a rádiónak, ha meghívnak az új főtitkár kíséretébe, mikor különvonattal a Zsil-völgybe látogat, és a banketten a Köztársaság elnöke mellett ülök... Persze rögtön elterjedt, hogy karrierista vagyok, helyezkedem, I.G. Maurernek azon a banketten remek vicceket meséltem, a művelődési miniszter, Pompiliu Macovei barátsá-

gosan kifaggatott, és a következő évi magyar kiadói tervkeret már a duplája lett az előző évinek, és roppant büszke voltam a teljesítményünkre

És rögtön kaptam névtelen leveleket, hogy szégyelljem magam, miért könyökölök annyira. És felháborodtam: hát nem veszik észre, hogy nem magamért teszem? A fizetésem változatlan, lakásom még mindig nincs, ötszáz kilométernyire élek a feleségemtől és két gyerekemtől, saját könyvemet egyet se adtam ki, egyetlen nyugati utazást se fogadtam el, napi tizennégy órát dolgozom, ismerősöknél alszom, a kiadóban zuhanyozom. Én, karrierista? – háborogtam, és mármár mártírnak éreztem magam. Aztán rájöttem, hogy névtelen leveleket nemcsak azok írnak, akik maguk is szerettek volna könyvkiadó-vezetők lenni, az Írószövetség Tanácsának tagjai lenni – hanem azok is, akik egyszerűen kollaboránsnak tartottak.

Ma már, ha újra kezdhetném, csak a regényeimet írnám. Akkor is, ha bebizonyítanák: hasznosabb volt, amit a könyvkiadásban vagy televíziózásban műveltem. **** Bodor Pál (Diurnus naplója / Pallas Klubháló)***

(Utcai emlék az 1988-as Bukarestből: fényes délelőtt, megyek a Cişmigiu felé, arra a legsűrűbb a mozisor, mozi mozi mellett, mögött és után, az egyik (– mindegy, melyiké) – kijárata hirtelen kivágódik és három bőrkabátos alak egy fiatalembert vonszol kifelé, akarata ellenére. A srác lábán sportcipő, nekifeszíti az aszfaltnak, a bőrkabátosok komoly erőpróbát fejtenek ki, hogy elmozdítsák, s az egész olybá tűnjön, mintha békés társaság sétálna a zsúfolt körúton. A srác hánykolódik, kiabál, eresszetek, eresszetek, zsarnokok! – ezt hajtogatja, a bőrkabátosok olykor belérúgnak, megrázzák – mégis csak hárman vannak. Döbbenten nézem a jelenetet, mintha üveglapon át. Mintha ott se lennék – csak történetesen látnám. Mások oda se néznek, megszaporázzák a lépteiket. A bőrkabátosok se zavartatják magukat.

Minden rendben van. Nem történt semmi.

NEM TÖRTÉNT SEMMI!)

*

Számítógépemen takarítok. A könyvtárak között van egy alkönyvtár, ahová régi hírügynökségi jelentéseket gyűjtöttem össze, amelyek valamikor megragadták a figyelmemet. Keserűt nyeltem, amikor ez is előkerült...

Szlovénia – az államfő a volt titkos ügynökök listáján

Ljubljana, 2003. április 23., szerda (MTI) – Szlovéniában nyugtalanságot keltett, hogy felkerült a világhálóra az egykori jugoszláv titkosszolgálat ügynökeit és áldozatait felsoroló lista.

Ljubljanai sajtójelentések szerint Szlovénia új-zélandi tiszteletbeli konzulja, a szlovén jobboldali pártokhoz közel álló Dusan Lajovic ausztrál üzletember hozta nyilvánosságra egy thaiföldi szerveren keresztül a hírhedt állambiztonsági szolgálat, az UDBA és a volt katonai hírszerzés munkatársainak, informátorainak és megfigyeltjeinek nevét. Az ügynökök sorában fellelhető Janez Drnovsek államfő, Miha Brejc mostani parlamenti alelnök, akárcsak Barbara Brezigar volt igazságügyi miniszter és főügyész. A közszolgálati tévé adatai szerint a lista egymillió nevet tartalmaz.

Drnovsek közölte, hogy „soha nem volt az UDBA munkatársa", soha senki nem kérte tőle és soha nem ajánlották fel számára. Az ellenzéki Brezigar asszony, akit a jobboldali Szlovénia Szociáldemokrata Pártjához (SDS) közeli politikusnak tartanak, ugyancsak értetlenül áll afölött, hogy neve felkerült az ügynökök listájára.

A hét első napjaiban a www.udba.net honlap már nem volt elérhető. A ljubljanai Delo című napilap szerdai száma szerint a thaiföldi hatóságok a szlovén rendőrség kérésére lefoglalták a tartalomszolgáltatónál a vitatott adatsort és megszüntették a hozzáférést az internetes oldalhoz. Joze Bogataj szlovén adatvédelmi biztos az ügy kipattanása után azonnal, már csütörtökön felszólította a helyi szolgáltatót, hogy zárja le az oldalt. A jobboldali ellenzék tiltakozott és cenzúrát kiált.

Ljubljanában most élénk találgatás folyik arról, honnan származnak az adatok, és milyen szándékkal tették közzé a listát. Bozo Repe, a nagy szakmai tekintélynek örvendő szlovén történész „nagyrészt hitelesnek" nevezte a névsort.

A Dnevnik című ljubljanai újság szombaton azt sugallta, hogy a listát a fordulat után Miha Brejc, az új szlovén állambiztonsági szolgálat (VIS) első igazgatója – mostani parlamenti alelnök – „biztonságba helyezte". A jobboldali szociáldemokrata politikus szenvedélyesen tagadta a szárnyra kapott pletykákat. „Amikor a VIS igazgatója lettem, a levéltár üres volt" – hangsúlyozta a Delonak.

Azon túl, hogy minden népnek, országnak megvan a maga titkosszolgálati drámája, az külön rébusz: hogyan lehet egymillió nevet egyénileg és magánszorgalomból fölvinni a netre, anélkül, hogy az elkövető mögött ne álljon

komoly műszaki és emberi fedezet? És ha ez így van, akkor ki működteti, mivel és miért azt a hálózatot, ami ezt a nem kis erőfeszítést követelő munkát elvégezze?

Minden bizonnyal, az általában helytálló adatok mellett nem lehet kevés a téves sem: egymillió esetében ez elkerülhetetlen, s akárcsak a hírben emlegetett Bezigar asszony, van aki joggal törheti a fejét: egyáltalán hogyan került kapcsolatba személye, neve a titkosszolgálatokkal, ki és milyen módszerekkel lépett be az életébe, olyan látszatot teremtve, mintha ő is a hálózat része lenne. Pedig könnyen előfordulhat, hogy talán még dokumentum is létezik arra nézve: nagyon sok ember együttműködött, besúgott, megfigyelt, feljelentett. Egymillió név nem gyerekjáték, hiszen a Larousse szerint (ez volt most kezem ügyében) Szlovéniának alig kétmillió lakosa van. Gyakorlatilag tehát szinte minden ember érintett?!

Hogy lehetséges ez?

Előfordulhat, az egész csupán definíció, szemlélet kérdése. Ha úgy tekintjük e kérdést, mint aminek morális töltete van, akkor többé-kevésbé a neves történésznek kell igazat adni, hogy a lista nagyjából fedi a valóságot. Nagyon nehéz ugyanis választóvonalat húzni azok között, akik nyakig benne voltak az ügyben és a fehér tartományához közelítő, egyre fakuló, de azért jócskán szürke, foltos átmenet sok-sok változata között.

Hogyan lesz érintett az ember? Miképpen lehet cinkos, együttműködő, anélkül hogy akarná? Hogyan sikerül magának is felduzzasztania azt a bizonyos „egymilliót” anélkül, hogy saját jószántából közreműködne?

Mifelénk immár megszokottá vált ellenállásról, ellenállókról beszélni. Akik persze léteztek, voltak. Hála és dicsőség nékik.

Ám ha erről az oldalról nézzük a letűnt hatalomhoz való viszonyunkat, akkor a nyilvánvaló, hús-vér ellenállók mellett ugyancsak széles pászmát találunk a valamilyen módon, kisebb-nagyobb formában, a lehető legváltozatosabb alakzatokban és körülmények között ellenállókból, szabotálókból, a felső parancsokkal szembehelyezkedőkből, a kivárókból s ezáltal a torz utasítások hatását tompítókból. Paradox módon, sokszor egy és ugyanaz az ember volt az együttműködésben érintett – mert beijesztett, megzsarolt, csapdába csalt – és a szembehelyezkedni próbálkozó, anélkül, hogy Janus-arcúnak kellene ezért neveznünk. A vergődés, az erkölcsi vívódás, a számlák kétségbeesett kiegyenlítésének vágya mindkét irányban mélyre szippantó örvényként forgott körülötte, s ő evickélhetett köztesként, amíg csak fásultan fel nem adta a küzdelmet.

Nem tudom, létezik-e egyáltalán érdek abban, hogy e pokoli szövevényben egyszer is tisztán lássunk? Az idő, sajnos, nem az igazságnak dolgozik. Az önvizsgálat még segíthet, bár könnyen megeshet, hogy akik szembenéznek

magukkal és cselekedeteikkel, közmegvetésnek vagy közröhejnek teszik ki magukat. Csakhogy az ember nem a színpadnak és a közönségnek él. Az elszámolást el kell végezni. A tényeket le kell szögezni, a körülményeket föl kell mérni, a vonalat meg kell húzni és az eredménybe bele kell törődni.

Szorongva, de kimondhatatlan megkönnyebbüléssel olvastam ezzel kapcsolatban Kenéz Ferenc katartikus versét, mit sem törődve azzal, hogy ugyanazt a spanyolviaszt fedezzük föl saját személyünkre vonatkoztatva. Ami mélyen megrendít, ugyanakkor meg is erősít: a vers alapján tudom, most már biztos vagyok benne, hogy saját magamon kívül is van kinek írnom. Nem öncélú kibeszélés mindaz, amivel éveken át, meg-megtorpanva múlattam az időt.

KENÉZ FERENC

A szégyenvers

(in: Helikon, 2007. márc. 25.)

A szégyenverset meg kell írni,

meg kell írni a szégyenverset,

azt a verset, mit nem írtunk meg

s így az a vers csak szégyenkezhet,

mert arról szólna, mit megértünk,

csak megértünk, de meg nem éltünk,

meg nem éltünk, mert elfordultunk,

elfordultunk, amikor láttuk,

amikor láttuk, azt, amit látunk,

úgy tettünk, mintha kiabálnánk,

mikor a lámpást földhöz vágták,

mintha dühünktől beborulna,

az igazság meg kiderülne,

azt gondoltuk, a dühből kilátszik,

ami a szavakból hiányzik,

tudjátok jól, miről beszélek,
ugye, drága jó fivérek, vitézek,
jó vitézek a felkent rendben,
kik közé magam is felkenettem,
és teltek így évek, korszakok,
kőkorszakok, jégkorszakok,
melyeknek mélyén ott morajlik,
ott morajlik még ma is minden,
minden, mit láttunk, s meg se láttuk,
mert elfordultunk valahányan,
elfordultunk, hogy látva lássunk
valami mást, mint amit látunk,
elfordultunk, hogy meg ne értsük,
elfordultunk, hogy meg ne éljük
amit látunk s mindenki lát:
Isten szenvedő egy fiát,
elfordultunk, így meg nem éltük,
meg nem éltük, csak megértük,
jó vitézek, a felkent rendben,
kik közé magam is felkenettem,
(a rend, amely levitézlett,
csak levitézlett, nem kivérzett,)
elfordultunk, hogy látva lássunk
valami mást, mint amit látunk,
elfordultunk, s így meg nem éltük,
meg nem éltük, csak megértük,
így az a vers csak szégyenkezhet,

az a vers, amit nem írtunk meg,

meg kell írni, a szégyenverset,

másképp minden, vers vagy nem vers,

mindörökké csak szégyenkezhet.

Felmentést semmilyen földi helytartó

nem igényelhet, és nem ígérhet,

nem prédikálhat, nem misézhet,

a szégyenverset meg kell írni,

meg kell írni a szégyenverset,

senki nem írja meg helyettünk,

helyettem s helyetted,

mindenki arra van ítélve,

hogy összes egykori

de, csakhogy, ámbár, mégis

szavának hitellevelét kikérje,

hogy elszámoltassunk tételesen,

vagylagosan és véglegesen.

Meg kell írni a szégyenverset.

A szégyenverset meg kell írni.

A ljubljanai 2003-as ügynökhistóriának, hamarosan kiderült, fejleményei is lettek, méghozzá alig pár nap különbséggel az első után...

Odahamisították az államfő nevét

Ljubljana, 2003. április 29., kedd (MTI) – Janez Drnovsek szlovén elnök szerint nevét szándékosan hamisították oda a hírhedt volt jugoszláv titkosszolgálat ügynökeinek listájára.

Az elnöki hivatal közleményében Drnovsek tudatta: az általa felkért számítógépes szakértők megállapították, hogy nevét április közepén utólag adták hozzá az eredeti listához, amely az 1970-es és 1980-as évekből származik.

„Mindez jelzi, hogy a (lista) közzététele az elnök és más kimagasló közéleti személyiségek lejáratására tett kísérlet volt" – olvasható a közleményben.

Drnovsek vizsgálatot rendelt el az ügyben, amelynek eredményéről minden részletre kiterjedő tájékoztatást ígért a lakosságnak.

A magánhonlapon közzétett lista hozzávetőlegesen egymillió (a szlovén népesség csaknem fele) nevet tartalmaz. Az oldalt Dusan Lajovic szlovén származású ausztrál gyáriparos hozta létre, és egy thaiföldi szerveren keresztül hozta nyilvánosságra az UDBA, valamint a volt katonai hírszerzés munkatársainak, informátorainak és megfigyeltjeinek nevét. Az ügy érdekessége, hogy a botrányt kirobbantó Lajovicot éppen Drnovsek nevezte ki Szlovénia ausztráliai és új-zélandi tiszteletbeli konzuljának 1999-ben. A névsorral kapcsolatban Lajovic mindössze annyit árult el, hogy 1991-ben és 1992-ben kapta, forrását azonban nem fedte fel. (A szlovén jobboldali pártokhoz közel álló gyárosüzletember családja 1945-ben menekült el Szlovéniából.)

A www.udba.net honlapot megjelenése után szinte azonnal lezáratta a ljubljanai adatvédelmi biztos hivatala, hétfőn azonban ismét hozzáférhetővé vált. A hivatal indoklása szerint az érdeklődő szlovének megtalálták az internetes oldalhoz vezető kerülőutakat, a tilalom nem bizonyult hatásosnak.

Elindult tehát Ljubljanában is egy hólabda, amiből nagyon könnyen és csekély idő múltán akár több tonnás hógörgeteg is lehetett, megállítani szinte lehetetlen az ilyesmit, legfeljebb az ember igyekezzen félreszökni az útjából.

A hírügynökségek, a média munkásságából kitűnően rekonstruálható a téma térhódítása, a történelem, a közelmúlt összeesküvés-elméleti megközelítése.

Stockholmi barátom, volt kollégám az Ifjúmunkásnál, Gergely Tamás jelezte nem sokkal a szlovéniai eset után: a svéd sajtóban megjelent a nem teljesen alaptalan feltételezés, hogy megtalálták Wallenberg elárulóját, a magyar Böhm Vilmos személyében. Érdekel-e bennünket a friss információ?

Lapzárta előtt voltunk egy-két órával, de gyorsan rábólintottam.

Hogyne érdekelné a Romániai Magyar Szó olvasóit, bárki olvasót, aki Wallenbergről hallott, válaszoltam azonnal, méghozzá tetszőleges terjedelem-

ben. És Tom lapzártáig szállította a még meleg hírt. Megőriztem, az órákkal később érkezett MTI-híradással együtt. A kettő, érzésem szerint, kiegészíti és felerősíti, s ha kell, korrigálja egymást.

Romániai Magyar Szó:

Lapzártakor megtudtuk:

(2003. május 12-én, 14.40-ig)

Böhm árulta el Wallenberget

*(Stockholm) * Raoul Wallenberg magyar zsidók ezreit mentette meg Budapesten a második világháború utolsó éveiben, mégsem a nácik, hanem az oroszok végeztek vele, hogy miként, az talán örökre titok marad. Homály fedte és fedi budapesti tartózkodásának nem egy részletét. Bár egy igen fontos láncszemre most rábukkantak: nemsokára megjelenő könyvében (a stockholmi Dagens Nyheter részletet közöl május 12-i számában) az ismert svéd tudós, Wilhelm Agrell azt állítja: a magyar Böhm Vilmos volt az, aki Wallenberget elárulta.*

Böhm Vilmos Kun Béla hadügyminisztere, később magyar követként szolgált Stockholmban, majd menekültként élt Stockholmban, amikor is Willy Brandttal és Bruno Kreiskyvel együtt a Kis Internációnálé csoporthoz tartozott. Amiről eddig nem, vagy kevesen tudtak, Böhm kettős ügynökként szerepelt. Wallenberg megosztotta vele információit és Böhmöt használta a brit és amerikai képviseletek informálására, Böhm pedig nemcsak őket, hanem Moszkvát is informálta. Hogy Böhm szovjet ügynök volt, azt a svéd titkosrendőrség már a hatvanas években tudta, de mivel a negyvenes évek végén meghalt, nem kutattak tovább az ügyében, így nem kapcsolták össze titkos ügynök voltát a Wallenberg személyével.

Egy 2000-ben létrehozott svéd–orosz vegyesbizottság 2003-as kiadású jelentése alapján biztosan lehet tudni: Böhm Orestes fedőnév alatt igen aktív informátor volt. Megfejtették ugyanis a Stockholmból Moszkvába küldött titkosított táviratok kódját, s ezekben bőséges információ található Orestesre vonatkozóan, egy helyen fel is fedik: nem más, mint Böhm. Az ugyan a szabályokkal ellenkezik, hogy az igazi nevet dokumentumokban leírják, viszont az 1942. január 10-i utasításban az áll, hogy „Bema" (Böhm orosz átírásban) fedőneve azontúl Orestes. A Bema-Böhm-Orestes raportjaiból az oroszok számára nyilvánvalóvá vált, hogy Wallenberg nemcsak nem egyéni buzgalomból menti a magyar zsidókat, de a svéd külügyminisztérium is csak másodlagos szerepet játszik, a meghatározó tényező a budapesti amerikai képviselet valamint a Refugee Board szervezet. (Gergely Tamás)

MTI:

Svéd kutató feltevése Böhm árulásáról

Stockholm, 2003. május 12., hétfő (MTI) – Böhm Vilmos magyar szociáldemokrata politikus „jelenthette fel" egy svéd kutató feltételezése szerint a szovjeteknél Raoul Wallenberg svéd diplomatát, aki svéd menlevelek kiadásával magyarországi zsidók ezreit mentette meg a második világháborúban a náci haláltáboroktól.

Wilhelm Agrell svéd kutató – mint a Dagens Nyheter című stockholmi lap számára írt és hétfőn közölt cikkében leírja – svéd és szovjet titkosszolgálati dokumentumok tanulmányozása nyomán jutott arra a feltevésre, hogy Wallenberget talán magyar barátja, Böhm Vilmos „jelentette fel" a szovjet titkosszolgálatnál, s a szovjetek ennek nyomán vették őrizetbe Magyarországon a svéd diplomatát 1945 januárjában.

Az átnézett titkosszolgálati dokumentumokból az derült ki Agrell számára, hogy Böhm hármas ügynök volt: egyidejűleg dolgozott az amerikai, a brit és a szovjet titkosszolgálatnak – jelentette a Reuters a svéd lap cikke alapján. – Elképzelhető, hogy Böhm adott olyan tájékoztatást Moszkvának Wallenberg tevékenységéről, amelynek alapján a szovjetek a svéd diplomata elfogása mellett döntöttek.

Arról már egy idén márciusban közzétett svéd kormányjelentés is említést tett, hogy Böhm – csakúgy, mint Wallenberg – titkos ügynökként dolgozott az Egyesült Államoknak és Nagy-Britanniának. Abban a jelentésben azonban nem volt szó Böhm állítólagos szovjet ügynöki múltjáról.

A szerző elismeri, hogy a magyar szociáldemokrata Wallenberggel szembeni árulása csak feltevés, s még ha be is bizonyosodnék a későbbiekben, akkor is számos további megfejtendő rejtélyt tartogatna a kutatók számára a Wallenberg-ügy.

Böhm Vilmos (1860–1949) magyar szociáldemokrata politikus, szakszervezeti vezető 1918-ban a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára, 1919-ben a Berinkey-kormány hadügyminisztere volt. A Tanácsköztársaság alatt szocializálási és hadügyi népbiztos, illetve a tiszántúli Vörös Hadsereg parancsnoka. A két világháború között Ausztriában, Csehszlovákiában, majd Svédországban élt emigrációban. A második világháború alatt is a semleges Svédországban tartózkodott, és közvetíteni próbált onnan az angolszász hatalmak és a magyar

kormány között. A háború után stockholmi, majd oslói és koppenhágai magyar nagykövet.

Oroszország szerint Wallenberg 1947-ben meghalt a moszkvai Lubjanka börtönben. A jelenlegi orosz állam elismeri, hogy a szovjetek politikai okokból hurcolták el Wallenberget, de ennél konkrétabban még nem tárta fel az okokat. A második világháború után újra meg újra felbukkantak olyan tanúvallomások, sajtóbeszámolók, amelyek szerint évtizedekkel a háború után is látták Wallenberget szovjet munkatáborok foglyaként.

Azóta nálunk is alaposan felpörgött a botránykeresés (és -keltés), egyfelől a téma iránti kíváncsiság, másrészt az egykori megfigyeltek, érintettek jogos tisztázó folyamodványai, hellyel-közzel meg a politikai keresztbetevés is motiváló szerepet kap e nagytakarításban.

A bukaresti Contemporanul c. nagy hagyományú, még a második világháború előtti munkásmozgalmi gyökerű, hasonló nevű elméleti folyóirat utódát hosszú időn át úgy emlegették, mint a kolozsvári Korunk testvérlapját, amiben jó adag igazság van, még ha a mai „Korunk”-osok kézzel-lábbal tiltakoznának e szocialista színezetű rokonság ellen.

A 2003. áprilisi számban olvasható Nicolae Balotă irodalomtörténész és esszéíró terjedelmes dokumentum-összeállítása Scorpionii din dosare címmel (magyarul: Skorpiók az ügycsomóban), amelyben a szerző, Romániában talán az elsők között ad ízelítőt azokból a feljelentésekből és ügynöki jelentésekből, melyek az ő személyére vonatkoztak.

(Azóta megtört a jég, jókora mennyiségű személyi iratcsomó került napvilágra, illetve a nyilvánosság elé, nem egyszer inkább a szenzáció kedvéért...)

A parasztpárti érzelmű családból származó, neves román esztéta, aki mindent befogadó szellemével a magyar kultúrának is jó ismerője, 1955-ben Bukarestben élt, s egy neves ellenzéki politikus csemetéivel közösen arra készülődtek, hogy leleplező jelentést juttassanak nyugatra az emberi jogok lábbal tiprásáról a sztálini Romániában. A félig még nyers szöveget több bizalmas ismerősüknek megmutatták, előbb konzultáció végett, majd az volt a szándékuk, hogy ötven-hatvan támogató aláírást szereznek a szellemi élet megbízható jeleseitől. Szervezkedés közben úgy tapasztalták, nem túl alkalmas az idő az azonnali cselekvésre és a biztonság kedvéért megsemmisítették a dokumentumot. Ámde napok múltán, amikor az újévi ünnepekről Balotă Kolozsvárról visszautazni készül Bukarestbe, az éjszaka kellős közepén, útközben fegyveres különítmény szállítja le a vonatról, tartóztatja le, majd nyomban ezután el is

ítélik államrend ellenes szervezkedés vádjával. 1956-tól a szekuritáté hírhedt fogdája után megjárja a zsilávai, a fogarasi, szamosújvári, piteşti és dési börtönöket, s elvileg 1962-ben szabadulna, de mert odabent francia nyelvleckéket tart fogolytársainak, ezt lázadó szellemű cselekedetnek tudják be és további két év kényszerlakhelyet sóznak a nyakába egy Bukarest és a Duna között elhelyezkedő, távoli községben, ahol hozzá hasonlóan tucatjával élnek a száműzöttek, köztük magyar katolikus papok is.

Nicolae Balotă most nekifogott megírni fogsága történetét és emlékezetének felfrissítése végett kéréssel fordult a titkosszolgálati iratok tanulmányozására alakult országos tanácshoz, bocsássa rendelkezésére a rá vonatkozó ügycsomó mind a tizenhárom vaskos kötetét. Egyelőre azonban csak azok az iratok kerültek elő, melyek a letartóztatásához vezettek, illetve a kiszabadulása utáni életébe engedtek bepillantani.

Ám ezek is elegendőek voltak ahhoz, hogy megtudja: lebukásukat annak az Anton fedőnevű személynek köszönhetik, aki legjobb ismerősükként a külföldnek szánt titkos jelentést szakmailag véleményezte, s akiről mint kiderült, mindvégig hatósági megbízással cselekedett, utazgatott ide-oda, vette fel a kapcsolatot az „összeesküvőkkel”, akik tulajdonképpen barátai voltak, ráadásul ő maga is ellenzékiként éveket ült az egyik legsúlyosabb, a szamosújvári börtönben, majd ott kellett letelepednie kényszerlakhelyen.

Balotă keserűen emlékezik vissza azokra az időkre, és mosolyog saját naivságán, miért is nem tűnt föl neki mindjárt, hogy egy ilyen múltú és komoly korlátozások közt élő ember túlságosan is szabadon jár-kel mindenfelé, és rendszerint mindenütt felbukkan, ahol ők is megfordulnak...

Ugyanakkor az is kiderül a jelentésekből, amelyek közül ő csak néhány jellemzőt idéz, hogy a titkosszolgálat, mihelyt valakire rávetette a szemét és a keze között megszorongatta, mindvégig a nagyítója alatt tartotta minden megnyilvánulását. Balotănak rá kell jönnie az iratok nyomán, hogy szinte kivétel nélkül mindenki jelentett róla: a szomszédok, a munkatársak, sőt, az a derék, jólelkű ember is, akivel egy ideig megosztotta a közösen fenntartott bérházi lakosztályt. A szolgálat mindenütt csápokkal rendelkezett: bárhová is ment Balotă, lépéseiről az illetékesek késedelem nélkül megkapták a haladéktalan tájékoztatást.

Miről vallanak ezek a jelentések? Hogy a célkeresztben lévő személy mennyire művelt, miről szeret beszélni, hogy sok könyve van, hogy kikkel találkozik, és nem sokat beszél a munkájáról, hogy miket beszélnek róla mások, ám az ilyen és ehhez hasonló jelentésekhez fűzött titkosszolgálati következtetések mindig hozzátoldanak még egy arasznyit az értelmezéshez, benne felejtenek egy-egy téves információt, a jellemzések mind tömörebbek a megfigyelt-

ről, ezzel párhuzamosan viszont mind sarkítottabbak, eltorzulnak, gyanúból, sejtésből könyörtelen vád lesz, megbélyegzés.

A hatvanas évek végén, fiatal budapesti kritikus – akkor úgy véltem: barátom – volt egy hétig a szállóvendégem. Akkoriban építette ki kapcsolatait a romániai magyar és a román irodalom színe-javával. Azon kívül, hogy befogadtam a családba erre az időre, túl sok segítségre nem futotta főszerkesztői időmből, így nagyjából magára, illetve az őt egymás kezébe adó írókra, szerkesztőkre volt utalva. Az egyik délután Hervay Gizellához, illetve Szilágyi Domokoshoz volt hivatalos. Este hazaszólt telefonon, hogy ha tudok, menjek utána, mert egyedül már nem talál haza a sötétben. Nicolae Balotănál vendégeskedik, bemondta a lakcímet is, amit hirtelen ki kellett keresnem a Bukarest-térképünkön, mert azt a fertályt nem ismertem közelebbről.

Balotănak olvastam addig néhány tanulmányát, irodalomtörténeti elemzését, azt is tudtam, hogy a magyar irodalomban is jártas, sőt, magyarul is beszél, de amúgy nem volt hozzá szerencsém.

Fél órán át kerestem egy lehetetlenül girbegurba utcában, egyik panelházból ki, a másikba be-stílusban a megadott – inkább kódnak, mint címnek ható – lakásazonosítót, addigra teljesen besötétedett, míg végül egy régi, az ötvenes években, szovjet tervek mintájára épült négyszintes ház egyik emeletén felleltem a Balotă lakást. Vidám tekintetű, kerek koponyájú, kopasz ember nyitott ajtót, mindjárt tudta, hová tegyen, bemutatkoztunk, a nappaliba vezetett, ahol barátom jó hangulatban, az asztal mellett falatozott-illogatott a ház népével, illetve Hervayékkal. Természetesen melléjük kellett telepednem, a társaság pedig folytatta csengetésem miatt éppen félbemaradt diskurzusát... Egy óra múlva diszkréten megböktem vendégemet: ideje lelépnünk.

Nicolae Balotăt azóta se láttam. De amikor Budapesten a hetvenes évek végén kiadták Az abszurd irodalom c. könyvét, azonnal lecsaptam rá – azóta is alapműként áll az íróasztalomon a maga alapos, széleskörű kitekintésével, amelyet franciás elegancia és szellemesség old fel.

Mostani – szellemi – találkozásunk a Contemporanul hasábjain ismételten arra figyelmeztet, hogy a magam kijelölte úton tovább kell lépnem. Mert amit itt elmondtam róla, csak mély lélegzetvétel az elkövetkezőkhöz...

*

Utolsó évre jártunk az egyetemen, amikor egy reggel a bölcsészkari hirdetőtáblára számomra szokatlan figyelmeztetőt szögeztek ki.

Amiben az állt, hogy a következő napokban, ekkor és ekkor, ilyen és ilyen teremben belügyes bizottság áll a végzős hallgatók rendelkezésére, hogy aki késztetést érez a tárcánál elhelyezkedni, azzal közvetlenül is szóbaállhassanak. A figyelemfelkeltő szöveg alatt egy tucatnyi név is szerepelt, olyan végzősöké, akikkel a bizottság föltétlenül szóba szeretne állni. Különösen olyan hallgatókról volt szó, akik románok voltak és idegen nyelv szakon – angol, francia – tanultak, de meghívtak egyet a magyar bölcsészhallgatók közül is, akinek a legjobb káderlapja volt, vagyis a legegészségesebb társadalmi származása.

Megmagyarázhatatlan rossz érzés fogott el a hirdetés olvastán, és sokunkat furdalt a kíváncsiság: mire lesznek majd jók a bölcsészeten tanult kollégák ott, ahol amúgy nyomozni, fülelni kell. Hamarosan megkaptuk a választ: a behívottak közül többen elkottyintották, hogy elsősorban idegen nyelv tudásuk iránt érdeklődtek a vendégek, és nagy fizetésekkel kecsegtették azokat, akik rábólintanak a felkérésre.

A hirdetés, majd a nyomában támadt szóbeszéd elég volt ahhoz, hogy a listán szereplők körül megritkuljon a levegő. Nem szívesen állt le velük beszélgetni az ember, úgy vettük, hogy ama pillanattól kezdve jobb lesz tartani feléjük a tisztes távolságot. Magyar kollégánk bölcsen hallgatott megkérdezését illetően, csak annyit sikerült megtudnunk, hogy akkor határozott nemet mondott, s azzal vált el a bizottságtól, hogy még gondolkozik.

Ez volt az első konkrét, életközeli találkozásom e furcsa, félelmet és ugyanakkor titokzatosságot gerjesztő, magát nagy hatalmúként láttató, s ennek megfelelően fellépő intézménnyel.

*

Amikor a kolozsvári fiatal költők körüli cécó zajlott, és az egyik napon, kolozsvári laptudósítóként – érzésem szerint – pár óráig magam is bekerültem a belügy célkeresztjébe, azon egyszerű oknál fogva, hogy egy főtéri vendéglőben többedmagammal az egyik megfigyelt költőtárssal meghitten szót váltottam, ugyancsak nem örültem a történteknek. Akkor már tartottam a „kékszemű fiúktól” – ez volt a mindennapi beszédben használatos becenevük a titkosszolgálatiaknak –, különösen, hogy megtudtam: az Ifjúmunkásnál nem is egy kolléganő dolgozott, akik férjéről nyíltan tudni lehetett: nem is alacsony rangú beosztottjai a belügynek. (Mindez, utólag áttekintve, tulajdonképpen nem is

kellett volna hogy meglepjen engem, hiszen a bukaresti magyarság fiatal, aktív rétege gyakran úgy is toborzódott, hogy a munkáshatalom intézményeihez – minisztériumok, rendőrség, hadsereg, újságok, kiadók stb. – rendszerint kellett a magyarul tudó, megfelelő származású káder, akiket nem a bukaresti utcákról szedtek fel, hanem egyszerűen felhozták őket vidékről a fővárosba, beültették egy lakásba, leosztották a feladatokat, s máris teljesíteniük kellett. Az illetőknek vagy volt már élettársuk, akiket magukkal hoztak, vagy a szűk választék okán rendszerint egymás között házasodtak. Az, ami számomra furcsa és némileg ijesztő volt – tudniillik, hogy olyan kolléganőm legyen, akivel a minimális köznapi őszinteséget is ajánlatosabb volt takaréklángon tartani, mert ki tudja, mi juthat szavaimból férjeura fülébe –, az számukra megszokott volt és természetes. Igaz, sose beszélgettem el egyikükkel sem erről a témáról, mármint hogy miként érzik magukat rendőr- vagy belügyes feleségként, de gyanítottam, nem lehet valami jó dolguk a sok titkolózás és rejtőzés miatt. Egyáltalán, az se volt biztos, hogy tudnak-e valami kézzelfoghatót élettársuk munkájáról, vagy megelégednek azzal, hogy ismerik az intézmény nevét, és hó végén megkapják a szép fizetést...

Különösen egyikük férje okozott egy ideig fejfájást nekem, aki a kémelhárításnál dolgozott, s akiről a felesége legtöbbször csak annyit tudott, hogy – na, már megint küldetésbe utazott, aztán két-három nap, vagy akár egy hét múlva ismét felbukkant odahaza, mintha mi sem történt volna. Nagydarab, mackó termetű és mozgású férfi volt, sokáig csak felesége elmondásai révén élt bennem, egyszer aztán bekövetkezett az elkerülhetetlen is, és összefutottunk az ifjúsági szervezet és a pártelit számára fenntartott külön bejáratú fővárosi strandon. (Tavasztól, nyár közeledtével és a napfényes szeptemberi-októberi hőségben is kényszerű bukaresti divat – felüdülési lehetőség – volt munka után kiruccanni a tavakra épített nyilvános strandokra, megmártózni a vízben, úszni néhány száz métert, evezni egy félórát, bekapni egy adag sóstúrót, paradicsommal, majd leöblíteni egy sörrel...) Megismerkedésünk feszélyezett volt: mind a ketten zavarban voltunk, tulajdonképpen azt sem tudtuk, miről beszéljünk. A feleség rögtön elvonult nőismerőseivel – nagyon szeretett diskurálni! –, mi meg ott maradtunk, fürdőruhában, egyik lábunkról a másikra álldogálva, fél szemmel egymást méregetve. Ő kérdezgetett, semmitmondó dolgokról, én meg válaszoltam, semmitmondó válaszokat. Figyeltem a széles, napbarnította, feszes bőrű mellkasán átlósan a hasáig húzódó, fehérlő, kidudorodó varratú sebhelyet, amilyenből a kulcscsontja mellett és a hátán is fellelhető volt egy-egy pompázó példány, bronzos bőrén még erőteljesebben világítottak a kontrasztos hegek, s én nem mertem megkérdezni, honnan származnak, mert gyanítottam, hogy amúgy sem kapok rá valódi választ.

Végül is úgy szabadultam meg Jóskától (nevezzük így) – s mint később kiderült: ő is szabadulni próbált tőlem –, hogy hirtelen megpillantottam a bokrok közül előbukkanni az egyik ismert KISZ-vezetőt, akivel amúgy is

tárgyalnom kellett és bocsánatot kérve, elléptem. Huzamosabb időn át nem is találkoztunk. Aztán egyszer, felesége révén üzent, hogy szeretne velem egy nagyon fontos dolgot megbeszélni, s egy nem túl látogatott, de nem is nagyon eldugott bukaresti parkot nevezett meg találkahelyként.

Másfél napom maradt a kitűzött időpontig.

Ezalatt mindenfélét összegondoltam, fantáziáltam, azon töprengtem, hogyan lehetne kitérni a találkozás elől, isten tudja, mire akar majd rávenni. Egyáltalán, mi az, hogy én a kémelhárítás egyik emberével találkozom, méghozzá munkahelyi megbízatásomon kívül? És mi lehet az, ami Jóska szerint nagyon fontos lehet – nem csak az ő számára, hanem az én számomra is?

Gyomrom le-fel járt, gyötrően rossz hangulatban voltam, sehogy sem tudtam a munkámra összpontosítani. Az volt az érzésem, sose jön el a másnap délután.

Szűnni nem akaró enyhe belső remegéssel indultam meg a kijelölt helyre...

Szeretek pontos lenni. Vagyis inkább azt nem szeretem, hogy valaki rám várakozzék, méghozzá az én hibámból. Ezért aztán igyekszem mindenhová hamarabb érkezni.

Ám Jóskát nem tudtam megelőzni. Hiába érkeztem korábban, ő már ott sétálgatott két örökzöld bukszus bokor között, lehajtott fejjel, a cipője orrát méregetve. Gyanítom, már messziről észrevett, de ennek a legkisebb jelét sem adta. A meglepődés halvány jelét se láttam rajta, amikor az utcáról melléje léptem, a kavicsos sétányra és kezet fogtunk. Sematikusan, tétován indult a beszélgetés, akárcsak ott, a strandon, mi pedig lassan lépkedtünk a zegzugos ösvényen. Igyekeztem fölvenni a ritmusát és türelmetlenül vártam, mikor ugrik ki a nyúl a bokorból.

(Hirtelen eszembe jutott ott a parkban, hogy amilyen nagy lelkesedéssel szegődtem el évekkel korábban az Ifjúmunkáshoz, olyan hamar lehervasztotta a kedvemet az a történet, miszerint az egyik fiatal kollégát – mert poharazgatás mellett, többek füle hallatára szóvá merte tenni azt a tényt, hogy Kolozsváron az elmúlt években mindenütt voltak magyar feliratok, most pedig aggasztóan megritkultak és ez nem jó jel –, pár hónap múlva beidézték az ifjúsági szervezet csúcsvezetőségéhez, majd a pártbizottsághoz, nyomozás is indult az ügyben, majd végül, mert első vétségénél tartott, csak komoly szankció lett a vége, illetve hosszabb távú megbélyegzés: megbízhatatlannak, gyanús kádernek minősült. Nyilvánvaló, hogy valaki a társaságból árulhatta be, s amikor engem alkalmaztak, javában folyt éppen a találgatás, kinek lehet vaj a fején az ügyben a nem túl nagy létszámú szerkesztőségben. Én már azt a figyelmeztetést kaptam

örökségül, hogy vigyázzak, kinek mit mondok, mert ugye, sose lehet tudni... a falnak is...

Ilyen hangulatban nehéz volt őszinte munkatársi kapcsolatokat kialakítani, bár az ember sokszor igyekezett elfeledkezni mindenről, és mindenkinek megelőlegezni az ártatlanságot, ameddig nem bizonyosodik be, hogy mégsem kellett volna.)

Jóska egy idő után megkérdezte, csak úgy, minden átmenet nélkül, mintha tudta volna, hogy mik járnak a fejemben: milyen a hangulat odabent. Én akkor már főszerkesztő-helyettes voltam, 1968 őszét írtuk, a főszerkesztőnk, aki maga mellé vett segédnek, hogy majd együtt felfuttatjuk a lapot, még tavasszal váratlanul otthagyta a lapot, amikor megalakult Kovászna megye, és ő lett az újonnan alapított sepsiszentgyörgyi lap főszerkesztője.

Mondtam, a hangulat nem a legrózsásabb, hiszen tudja, a csehszlovákiai események rosszul sültek el, az, ami augusztus előtt volt, az olvadás hónapjai, mintha elszálltak volna...

Jóska ekkor egyenesen a tárgyra tért: erről a találkozásról nem szabad tudnia senkinek, mert az állását, de talán az életét is kockáztatja vele. Neki tulajdonképpen semmi köze nem kéne legyen ahhoz, ami nálunk történik, ő egy teljesen más ügyosztály embere, de hát mégis csak ott van a felesége, valamiképpen őt is védelmeznie kell. Amit tud, és amire felhívná a figyelmemet, azt az itt is, ott is lapuló jó embereitől tudja, s inkább ne kérdezgessek semmit, higgyek neki, és hassak oda, hogy a szerkesztőségben, az irodákban ne legyen annyi fecsegés, összevissza beszéd, kerüljük a közösségi fellépéseket, inkább nótázzunk, szavaljunk szép verseket, amikbe nem köthet bele senki, ugyanakkor tartózkodjunk elsősorban azoktól, akik a leghangosabban, a legbátrabban szajkóznak a rendnek nem tetsző, „eretnek” nézeteket.

Tulajdonképpen ennyiről lett volna szó, és most szépen váljunk el, ő jobbra megy, én balra, s lehetőleg felejtsem el ezt a találkozást.

Távolodóban próbáltam visszaemlékezni a szerkesztőségben az elmúlt hónapokban elhangzottakra. Akkor úgy tűnt nekem, hogy semmivel sem léptük túl azt a határt, amit a közhangulat általában is megengedett magának. Talán csak azidőtájt, amikor a csehszlovákiai események után a lapot ideológiai szempontból megpróbálták falhoz állítani, és fejünkre – személyesen az enyémre – olvasták azt, hogy túlságosan elvetettük a sulykot, avantgardista hangot ütöttünk meg, a cenzúrával is szokatlanul nagy számú afférunk volt menet közben stb.; e nyomasztó hangulatú napokban az Ifjúmunkás riporteri gárdája részéről elhangzott egy kijelentés, méghozzá szerkesztőségi gyűlésen, miszerint ha engem menesztenének, akkor ők is egyemberként kilépnek a laptól... A nyilvános indítványt még akkor helyben letorkoltam, s azt próbáltam megmagyarázni az

embereknek, hogy nem a szembenállásban kell keresnünk a helyzet megoldását, hanem a taktikázó túlélésben.

Szigorodnak az idők, szigorúbbra fogjuk mi is magunkat, összehúzódzkodunk...

Vajon, ez lett volna a Jóska sugallata is?

Igazság szerint sok idő eltelt, amikor ismét találkoztunk: akkor ő már leszázalékolt, nyugdíjas ember volt, akit ki tudja, hány darabból varrtak össze. Feleségétől tudtam meg: n-nedik küldetésben volt, valahol a román alföldön, s egy gépkocsis üldözésben az autójuk felborult, a benn ülő kémelhárítókat pedig szabályosan kiskanállal szedték össze.

Sokáig élt még azután, csökkent értékű emberként, hamar fáradt, megkeseredett és idő előtt megöregedett, bár az ereje azért visszatért, apróbb segédmunkákat még elvégzett.

Kideríthetetlen körülmények között távozott az élők sorából. Állítólag külföldi bérgyilkosok végeztek vele...

*

Pár héttel a Jóskával való emlékezetes találkozás után, ami – bevallom – kissé megingatta addigi, már-már felhőtlennek nevezhető, alapjában véve gyanútlan önbizalmamat, és arra késztetett, hogy mielőtt valamit kiejtettem a számon, kétszer is körültekintsek környezetemben, lapzárta előtt fél órával, a délutánból estébe hajló időben megcsörren a telefon. A főbejáratnál posztoló belügyes portás volt az, a belső vonalon, s jelentette, hogy egy kisebb csoport – azt állítják, a barátaim – várakozik rám a kapunál. Mivel nem küldtem le értük hivatalos belépőt, de ők azért erősködnek, vajon fölengedheti-e őket?

Az volt annak idején a hivatali úzus, hogy a bejáratnál, amely a legfőbb pártlap, a Scânteia bejárata is egyben, belépőcédulát állítottak ki a látogatónak a szerkesztőségből küldött meghívócédula alapján, az így kiállított belépőt pedig az idegen, távoztakor, a szerkesztőség által láttamozva s azon az ott-tartózkodás időpontját és tartamát is feltüntetve, le kellett hogy adja, különben azonnal riadóztatták az őrséget.

Valamiért természetellenes volt nekem ez a telefonhívás: nem vártam senkit abban az órában, még kevésbé egész csoportot s ráadásul bejelentetlenül. Miután közöltem ezt a kapussal, letettem a kagylót. Hamarosan újra berregett a

készülék, újra a kaputól: az elvtársak nem akarnak elmenni, azt mondják, tessen lejönni értük...

Megdühödtem, s kértem, adja át az egyik „ismerősnek” a kagylót, öntsünk tiszta vizet a pohárba. Zengő bariton szólalt meg román nyelven, s bemutatkozott. X. őrnagy volt, a kékszeműektől, a kollégáival érkezett, azt ellenőrizték, mennyire teszünk eleget a biztonsági előírásoknak, s mert én magam remekül kiálltam a próbát, személyesen is gratulálni akar éberségemhez. De ha nem veszem rossz néven, felugornának – hárman vannak.

A dicséret nem vett le a lábamról, mert megkértem: várjanak meg odalent, amíg értük megyek, a tizedik emeletről. Kis idő beletelt, amíg leértem, a kinti alkonyi fény bevetődött a kapualjba, s a „vendégeknek” csak a sziluettjét láthattam, a pultra támaszkodva, amint a túloldalon lévő kollégájukkal beszélgettek.

Megkértem a kapust, ellenőrizze az igazolványokat, majd én magam is belejük pillantottam. Akkor láttam életemben először az övékéhez hasonló azonosító iratot, persze tőlem akármilyen lehetett volna, úgy sem tudtam volna megállapítani a hitelességét. A józan logikám azt súgta, nem élünk olyan időket, hogy az ilyesmivel játszani vagy blöffölni lehessen.

Odafent aztán leültünk a főszerkesztői tárgyalóasztal mellé, tulajdonképpen nem sok mondanivalónk volt egymásnak, főleg a bariton beszélt, a másik kettő asszisztált. Miután megnézték, hol tartjuk a hivatali iratokat, a pecsétet, miként és mivel zárjuk az épület többi részébe vezető ajtókat, hogyan biztosítjuk az írógépekhez való hozzáférés ellenőrzését, felhívták a figyelmemet, hogy a csehszlovákiai események utáni időkben országszerte megerősödött az ellenséges tevékenység, ajánlatos minden tekintetben résen lenni, a frissen hozott államtitok törvényt szigorúan be kell tartani, mert ők időről időre ellenőrizni fogják, a titkok ránk is vonatkoznak, mert ami a mi intézményünkön belül történik, és nem kötendő a külvilág orrára, az szakmai titok, de mert politikai intézmény vagyunk, a szakmai titoknak politikai színezete is van. És hogy minden rendben menjen – mutatott rá egyikükre, egy kopaszodó, középkorú, sovány férfira –, Z. elvtársat bízzuk meg, hogy időnként ellátogasson a szerkesztőségbe és elbeszélgessenek a folyó ügyekről.

Az egész jelenet annyira békés, meghitt és emberi volt, hogy nem volt okom egy pillanatig is ellenkezni. Pedig most már tudom, az lett volna a helyes eljárás részemről, ha ragaszkodom hozzá, hogy a szerkesztőségnek közvetlenül utasításokat adó KISZ- és pártszerv tudtával, sőt jelenlétében kerüljön sor egy ilyen találkozásra. Így máig sem tudom, a kékszeműek saját kezdeményezésükből, vagy feletteseinkkel egyeztetve kopogtattak be a szerkesztőségbe. De mert túlságosan hamar ellágyultam dicséretüktől, s azzal az óvatosság is elszállt

belőlem, úgy vehették, könnyen túlléphetnek a hierarchikus szabályokon és illemen, én pedig hagytam, hogy így legyen.

Az eset meglepett, de végül is természetesnek fogadtam el, hiszen mint megtudtam, más szerkesztőségekben is dívott ez a fajta őrangyalság.

Z. elvtárs pedig három hónapig nem jelentkezett.

Az igazság az, hogy nem csak X. meg Z. és Y. elvtársak és a többiek léteztek, hanem ott voltunk igen sokan mások, akiknek időről időre a „körmire néztek".

Intézményvezetőként politikailag és mindenféle tekintetben felelnem kellett nem csak a kezem alatt dolgozók biztonságáért, hanem az intézmény biztonságos működéséért. Ugyanakkor volt köztünk, legalább is az Ifjúmunkásnál ez egyre jobban működött, de tapasztalhattam más lapoknál is, kollégák mindennapi munkájában, gesztusaiban, egy ki nem mondott, de mindenki által jól tudott – és én úgy hiszem, átérzett – felelősség is: az intézményt, ha csak csekély mértékben is, amennyire lehet, megpróbálni a kisebbség érdekei felé is hajlítani.

Ez az, ami sokszor fából vaskarikának tűnt, de azért néha az volt a benyomásom, mégsem volt teljesen lehetetlen.

Ahogy telt az idő, az élet pedig ment tovább, mind jobban reménykedtem abban, hogy Z. elvtárs talán nem is jön el, ez is egy olyan szalmaláng, mint minden új törvény és intézkedés életbe ültetése, rendszerint az első hetekben mindenki az éppen soros intézkedést kivitelezte, abban sürgött-forgott, aztán szép lassan az egész elaludt; biztosan ez történik most is, és csak fölöslegesen szorongok.

De tegyük fel, ha el is jön, okoskodtam magamban, ugyan mit kérdezhetne, mi iránt érdeklődhetne, hiszen gyakorlatilag alig történik valami a szerkesztőségben, azon kívül, hogy hétről hétre kiizzadjuk a soros lapszámokat, megvívjuk sziszifuszi csörténket a cenzorral, próbáljuk fegyelmezni egymást és egyik-másik kollégát visszatartani a kiskocsmák és a vendéglők búfelejtő környezetétől. Egyáltalán, mi történhet, minek kellene nálunk megesnie ahhoz, hogy abból biztonsági ügy legyen? Annyira kisszerű, mindennapos és eseménytelen, sőt problémátlan volt az életünk – hiszen a korlátok világosan és még meglehetősen biztosan álltak –, hogy fölösleges aggodalomnak és ügybuzgóságnak láttam mindazt, ami Z. elvtársat egy esetleges látogatásra ismét felénk vezetné.

Ekkortájt esett meg, hogy egyik, nálam is fiatalabb munkatársam nyilvánosan majdnem felképelt a szerkesztőségben, mert az esti, végső ellenőrző olvasáshoz úgy érkezett be, hogy előtte napokon át, szinte megállás nélkül kocsmázott. Sokat adtunk akkoriban arra, hogy a lapban nem csak helyesírási, de értelemzavaró és ezáltal nem egyszer politikaivá minősülő hibákat lehetőleg ne hagyjunk, hiszen valahol, valakik – mint később kiderült – ezeket is feljegyezték, és alkalomadtán elővették. Úgy örököltem elődeimtől a munkarendet, hogy e szolgálatra minden beosztott munkatársnak kötelessége pihenten érkeznie. Rendszerint aznap nem is kellett munkába jönnie, csak estefelé, amikor már a nyomdában letisztultak az oldalak, hogy néhány óra alatt figyelmesen elolvassa a végső kefelevonatot.

Ifjú barátom, minden jószándéka és felspannolt biztonsága ellenére ezúttal mindegyre szabályosan elbóbiskolt az újságoldal fölött. Majd kis idő után felriadt, s mert nem tudta, hol hagyta abba az olvasást, vagy ismét az oldal elejére ugrott, vagy nagyvonalúan átsiklott jókora hasábokon.

Számomra bosszantó volt és érthetetlen ez a felelőtlen magatartás.

Elkövettem azt a meggondolatlanságot, hogy a hozzá képest józan ember logikájával és szigorával szóltam rá s vontam felelősségre, kijelentve: nem engedem meg, hogy valaki is, ekképpen vagy másként, vásárra vigye a bőrünket.

Moralizáló dorgálásom olaj volt a tűzre: kollégám amúgy is könnyen fellobbanó természet volt, s elnyúzott, fáradt állapotában a szokásosnál is ingerlékenyebb. Hirtelen felkapott egy széket, a magasba emelte és úgy tűnt, a következő pillanatban teljes erővel a fejemre sújt vele.

Úgy álltam ott, vele szemben, karnyújtásnyira, mint akinek minden mindegy: tudtam, hogy igazam van és egyszerűen nem jött, hogy elhiggyem – megüthet.

A szék valahol félúton, valamiképpen lefékeződött, kollégám megrázkódott, nagyot fújt és kirontott az irodából.

Kínos pillanatok voltak. Nem tudtam, mit tegyek. Arra gondoltam: ha most szigorú leszek, és drasztikus büntetést helyezek kilátásba, némi tekintélyhez jutok ugyan, de elveszítem az emberi kapcsolatok közvetlenségét, amely, úgy éreztem, addig összefűzött bennünket. Meg aztán nem is haragudtam igazán a pajtásomra, beláttam: az alkohol beszélt belőle és nem meggyőződésből cselekedett...

Behívtam az irodámba, és azt mondtam neki: az ügynek nem lesz semmilyen következménye, de elvárom, hogy valahányszor szolgálatos lesz a továbbiakban, pihenten jöjjön be.

Barátunk, ma is úgy hiszem, sehogy sem értette, miért nem keményítettem be neki. Szégyellte magát, gyötörte a lelkiismeret, próbált bocsánatot kérni, de egyre csak azt hajtogattam: nincs mit megbocsátanom. Nem történt semmi.

Mert végső soron ez volt az igazság.

Ha nem egyéb, a mai napig azt gyaníthatja, hogy valamiképpen vissza szeretném fizetni azt a gesztust. Viszonyunk azóta nem javult, sőt hűvössé vált. Tiszteljük egymást – én legalább is őt –, de valamiért érzem, hogy a pohár ama érthetetlen, gyávának tűnő megbocsátással törött el végleg.

És amikor végül mégis csak beállított Z. elvtárs, és azt kérdezte, milyen rendkívüli esemény történt mifelénk, akkor az összemenésünkről igyekeztem mélyen hallgatni. Nem, mintha elhittem volna, hogy nem tud róla semmit, hanem mert egyszerűen magánügynek tartottam.

Május elsejei emlék, a hetvenes évek legelejéről. Egy félig még diák, a lap mellett időszaki munkát vállaló fiatalember mindenáron ragaszkodott ahhoz, hogy az intézményi felvonulás után, a sajtóház melletti tavaknál, a hivatalosan e tavaszi napon nyitó kertvendéglők egyikében, leüljünk némi cseh sörök mellé – ez a roppant olcsó és a kedélyeket helyre ringató „folyékony kenyér”-fajta volt akkor számunkra a pillanatnyi boldogság és megelégedettség csúcsa.

Az elején csak úgy, gondűző módra kóstolgattuk a habgallérját derekasan és hosszasan őrző nedűt, a fölénk boruló hársfalombok alól önfeledten szemeztünk a levelek között játszó, sziporkázó napsütéssel, s hallgattuk a pár méterre fodrozódó csónakázó tó hullámainak szelíd loccsanását. Mondhatni, tökéletes idill volt, amibe csöppentünk, körülöttünk a május elsejei felvonulásból szabadult vidám fővárosiak tarka serege, egy-egy munkaközösség, ahogy a menetoszlopból leszakadtak, még az ilyenkor mindenütt szokásos ünnepi ebéd előtt is jónak látták, hogy továbbra is egy csokorékban maradjanak; vicceket mondtak, a közös gondok hullámhosszán értekeztek egymással, még ha olykor szavak nélkül is.

E hagyománynak feleltünk meg mi is, de a hallgatást egyszer úgy is meg kellett törni, laza együttlétünknek, mint kiderült, célja volt, amiről a diáknak előbb-utóbb meg kellett nyilatkoznia.

A következőket tudtam meg az első két pohár sör után:

Asztaltársamat, akinek az édesapja valahol nyugaton, az anyjától régóta elválva élt, váratlanul megkeresték a kékszemű fiúk, és arról akarták meggyőzni, hogy márpedig neki igazán kijár egy utazás „oda”, ahol az apja él, hogy

az életben legalább egyszer találkozhassanak. Igaz, hogy amúgy általában nem olyan egyszerű nyugatra kijutni, de a derék lélekfelelősök úgy gondolták, talán segíthetnének rajta, amennyiben hajlandó lenne időről időre beszámolni arról, milyen kijelentéseim, elszólásaim, megnyilvánulásaim vannak nekem, továbbá kikkel találkozom és olyankor miket tárgyalunk...

Emberünk – ezt vallotta be ott, az asztal mellett – elhárította a felajánlást, mondván, hogy egyelőre nem áll szándékában az apjával találkozni, ami pedig a felkérést illeti, azzal az a hézag, hogy ő csak érintőlegesen, nem túl rendszeresen jár be a szerkesztőségbe, ráadásul bármikor megszűnhet a munkaviszonya, ez pedig édeskevés ahhoz, hogy egy ilyen feladatnak megfeleljen.

Úgy érezte viszont, hogy ezt nekem föltétlenül a tudomásomra kell hoznia, különben úgy tűnne, máris beállt a sorba, s ha nem is nyilatkozott még rólam, úgy érezné, hogy hallgatásával valamiképpen mégis csak elárult engem.

Vallomása egész ideje alatt a söröspoharat forgattam kezemben és mereven néztem az oldalára száradó maradék habot, mintha döbbent meglepetésem mellé onnan próbálnék higgadt bölcsességet meríteni. Közben az agyam úgy cikázott, mintha acélrugóra járna. Próbáltam elhinni, igaznak vélni minden elhangzott szót. Bár közben az is felmerült bennem, és azután minden ilyen kényes és éles helyzetben ezzel is számolnom kellett, hogy egy ilyen meglehetősen nyílt és nem túl diszkrét vallomás könnyen félrevezető hadműveletet is leplezhet, de a srác hangszínén nem éreztem csöppnyi mesterkéltséget sem. Biztosra kellett mennem, hogy semmiképp ne fázzak rá a helyzetre, ezért azt találtam mondani neki: egyet se féljen, nyugodtan számoljon be arról, amit tőlem hall – feltéve, hogy nem told hozzá igaztalan dolgokat –, mert nincs semmilyen titkom a világ előtt, illetve amit kimondok, az eleve megfontolás tárgya: ergo, ki van mondva.

Utána még évekig tartottuk a kapcsolatot, de soha többé nem hoztuk szóba ama május elsejei sörözésen elhangzottakat. Egy idő után kitelepedett az országból, de nem tudom, mi történt vele, meglátogatta-e végül az édesapját, sikerült-e leráznia a kékszeműeket, muszáj volt-e valamit mégis összehordania rólam, s ha nem rólam, hát később másról... Vallomásával valahogy elhűvösödött közöttünk a kapcsolat. Ő talán azért volt zavarban, mert kiszolgáltatni kényszerült saját magát előttem, én pedig azért, mert nem tudtam teljesen meggyőzni magamat afelől, hogy barátinak látszó közeledésének semmiféle hátsó jelentése nincsen.

Az általánossá és mindenhatóvá váló gyanakvás lelkiállapotát fejezi ki egy akkoriban papírra firkantott, de aztán hosszú időre elsüllyedt kéziratos vers.

Fönnakad rajtunk

Nyelvtörő sandák ülnek fölöttünk
övék a legjobb hely
honnan a legkisebb intés
orrvakaró mozdulat is – parancs

Páholyukat a csönd kerülgeti
és végeérhetetlen, súlytalan szavak
körtánca óvja lelkük
az ellágyulástól

Mikor a színpadon a hős kardjába dől
elméláznak a sors kimért kegyén
és fészkelődve elmondják nekünk
hogy mit éreznek ők ha nem éreznek semmit

A karzatokról egy-egy vad rikoltás
nyersebb kiszólás bántja a fülük
s míg ízlelgetik mit mondott a postás
a gyanakvás mint szállongó ökörnyál

fönnakad rajtunk
és semmi nem segít

Az Ifjúmunkásnál a szerkesztőségi postát egy kifutóasszony hozta fel naponta a sajtóház egyik földszinti sarkában berendezett, külön a ház és környéke postai forgalmára létesített hivataltól. A szerkesztőségeknek – a

miénknek is – itt bérelt postafiókjuk volt, ahová naponta bestószolták a címükre érkezett előfizetett lapokat, illetve a küldeményeket.

Amikor a szerkesztőséghez szegődtem, még az a divat járta, hogy egy-egy lapnál külön levelezési rovat működött – igaz ugyan, hogy nálunk, a kis létszámú közösség folytán egy szál szerkesztőből állt, ámde volt neki azért egy iránymutató és számon kérő főnöke is, az egyik rovatvezető személyében.

Az egy szál emberre hárult az a feladat, hogy naponta minden egyes levelet iktasson – időpont, feladó, postacím, a küldemény rövid tartalmi ismertetése szerint. Ugyanott tartotta nyilván azt is, hogy mikor és milyen válasz ment az illetőnek vagy milyen módon oldódott meg az általa felvetett probléma, panasz, illetve legtöbb esetben, hogy milyen formában hasznosítottuk a levelet. Kezdetben havonta, aztán már csak negyedévenként, a levelezési rovat kötelezően el kellett hogy számoljon tevékenységével, egyrészt az ifjúsági szervezet Központi Bizottsága személyzeti osztályának, ugyanakkor egy ugyancsak, az ifjúsági szervezetben működő országos ellenőrző bizottságnak is, amely politikai ellenőrzést gyakorolt „a tömegekkel való kapcsolattartás minősége” terén.

A főszerkesztőnek, mindettől függetlenül, joga, sőt kötelessége volt ellenőrizni a levelezés egész menetét, helyzetét és állapotát, de a postabontás gyakorlatilag az egyszál ember négermunkája maradt. Aki, miután akkurátusan a legutolsó küldeményt is bevezette a nagykönyvbe, amelynek valamennyi oldala meg volt számozva és le volt pecsételve, szabály szerint e füzetből nem hiányozhatott egyetlen oldal sem – ha a nyilvántartásban valaki elrontott valamit, áthúzták az illető oldalt, de sose tüntették el –, a nyilvántartást és az aznapi leveleket mindenestül beadta a főszerkesztőhöz (vagy a helyetteséhez), akik (igen sokszor csak elvileg) áttanulmányozták az egész paksamétát, majd a borítékokon feltüntették a soros utasítást: mi történjék a levéllel, ki viselje gondját. Ezek után a nagykönyv és a levelek visszakerültek az egyszál emberhez (legtöbbször egy-egy fiatal, családjával Bukaresthez kötött családanya töltötte be e tisztet, de mert mindenek előtt tisztviselői erények szükségeltettek hozzá, e munkakör nem örvendett nagy sikernek a fiatal újságírók körében), aki a nyilvántartóba beírta a főnökök utasításait, majd azoknak megfelelően járt el.

Nem egyszer kaptam én is, kezdő koromban, feldolgozásra ítélt leveleket, ebben álltak az első konkrét megbízatásaim is, amelyek teljesítése során alkalmam nyílott megvillantani „oroszlánkörmeimet”.

Amikor főszerkesztő lettem, s ezzel a levelezés felelősségét a vállamra vettem, úgy véltem, hogy ha már így is, úgy is tudnom kell a dolgokról, egészségesebb és hatékonyabb lesz közvetlenül ellenőrizni a beérkező postát: a felnyitás tehát ezúttal az én tisztem lett. Miután pedig átolvastam valamennyi küldeményt, s rájuk írtam a lehetséges megoldást, majd az egészet kiadtam iktatni – többé nem volt vele dolgom. Így mindig időben értesültem a befutó

levelekről és a feladóikról, nem voltam kitéve annak, hogy késve vagy hiányosan jusson valami a tudomásomra... Hogy ez így történt, abban annak is döntő szerepe volt, hogy a levelezésért éppen felelős hölgy akkoriban – gyermeknevelési gondjai miatt hol bejött dolgozni, hol otthon maradt, végül kérésre csökkentett munkaidővel dolgozott, de ez úgy nézett ki – mert így volt számára előnyös –, hogy egyik nap bejött dolgozni, a másikon nem, a harmadikon megint lehetett rá számítani, a negyediken újra helyettesíteni kellett...

Az élet kényszere vitt tehát rá arra, hogy „az első éjszaka joga" szinte egyik napról a másikra átszálljon rám. Egy-két évig magányosan, helyettes nélkül, egy ideiglenesen megbízott munkatárssal vészeltem át a csehszlovák tavasz utáni, egyre szorongatottabb korszak első időszakát, amikor pedig már hivatalosan kinevezett helyettesem is lett, akkor őt is felhatalmaztam bizalmammal.

Személyes okok is késztettek e lépésre, mégpedig az, hogy meglehetősen kiterjedt személyes és irodalmi levelezést folytattam. Voltak munkatársak, akik kimondottan az én felkérésemre írtak a lapnak, s a nevemre címezve küldték kéziratait, de igen sokan kéretlenül is megkerestek. Volt olyan nap, hogy a befutó levelek több mint fele személyesen hozzám szólt. Így abban is nyugodt lehettem, hogy a küldemények nem kerülnek illetéktelen kezekbe.

A kifutónk bukaresti román ajkú asszony volt, pár, tőlünk felszedett szón kívül nem tudott magyarul, olvasni még annyira sem, így nem állt fenn az a veszély, hogy útban a posta és a szerkesztőség között netán tudtunkon kívül „félrejárt" volna velük (ámbár, sose lehet tudni...). Olykor persze, előfordult a pályafutása alatt, hogy a postától a szerkesztőségig, a sajtóház előtti téren elhaladtában, el-elszotyogtatott egy-két borítékot vagy újságot – különösen, ha viharos szél sepert végig az amúgy örökké huzatos téren –, de hát minden ember megbotlik, ezen nem érdemes fennakadni.

A hetvenes évek elején gyakrabban állított be az éppen szolgálatos kékszemű – a 68-as bejelentkezésük után ez már a harmadik ember volt, aki váltotta korábban megbízott társait –, s miután formálisan elbeszélgettünk arról, egyetért-e a szerkesztőség azzal, hogy egyik kollégánk látogatást tegyen valamelyik nyugati országban, én pedig biztosítottam róla, hogy az illető eleddig nem adott okot semmiféle kételyre, és minden bizonnyal hasznára – s hasznunkra – válik a kirándulása, ámbátor senkiért sem tudom tűzbe tenni a kezemet, hirtelen az iránt érdeklődött, nem érkezett-e a napokban címünkre egy furcsa levél? És itt mondott egy nevet és egy ismert erdélyi várost. A név, jól emlékeztem rá, egy fiatal prózaíróé volt, aki párszor már közölt az irodalmi mellékletünkben, ezért ha jött volna tőle közelebbről levél, biztosan megjegyzem. Azzal váltunk el, hogy tüzetesen ellenőrzöm a levelezési nyilvántartást, s közlöm vele az eredményt. Ő viszont a lelkemre kötötte, hogy amennyiben

előkerülne a levél, ne csak tájékoztassam, de azonnal juttassuk el hozzájuk, mert olyan jelzéseik vannak, hogy... – és itt jelentőségteljesen kacsintott, majd elfintorodott –: szóval, hogy egy „olyan" levél...

Távozása után eszembe jutott az a három-négy, nem túl sűrű, de tényleges alkalom, amikor levélbontáskor majdnem sóbálvánnyá váltam: egyszer egy sátánista röplap hullott ki a borítékból, amit névtelenül adtak fel egy erdélyi állomáson, máskor románokat gyalázó, szintén névtelen szöveg bújt meg egy négyrét hajtott fehér miniszterív közepén – a feladó természetesen ezúttal is ismeretlen volt. Azokat, arra gondolva, hogy rajtam kívül senki nem tud róluk, azonnal megsemmisítettem, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem akartam külön gondot, hercehurcát a szerkesztőség körül. Bementem a hivatali vécébe és ott meggyújtottam valamennyit, majd miután meggyőződtem arról, hogy elégtek, többször is rájuk húztam a vizet...

Mintegy két hét elteltével valóban megérkezett a kérdéses küldemény: és valóban onnan és azzal a feladóval, amit előzetesen jeleztek.

A levél kézírással, keresetlen szavakkal mondott elítélő véleményt a párt és a főtitkár politikájáról. Nem tudnám szó szerint idézni, csak annyit tudok nagyon biztosan: amíg elolvastam a pár soros szöveget, úgy éreztem magam, mintha már magával az olvasással is vétenék a rend ellen. Azzal, hogy elolvastam, nem is egyszer, hanem többször is, mintha automatikusan azonosulnék a gondolattal. Tudtam, hogy ilyet még csak álmodni sem szeretnék, de a kétely, a tanácstalanság, a megrendülés magvai mégis csak megragadtak a fejemben.

1968 őszén volt még egy hasonló élményem, amikor a főszerkesztőket szokásos módon a párt Központi Bizottságához invitálták, átbeszélni a Csehszlovákia lerohanása utáni aktuálpolitikai helyzetet, s történetesen – de nem véletlenül – szóba került az egyetemisták román nyelvű országos lapja, amely azokhoz a hónapokhoz képest is meglehetősen merész hangot ütött meg. Az eligazítást levezénylő KB-titkár elég súlyos szavakkal próbálta ellehetetleníteni a közöttünk ülő fiatal főszerkesztőt, aki láthatóan közönyösen és félvállról hallgatta a rázúduló vádözönt, engem viszont felpaprikázott a nyilvánvalóan látható túlzás, torzítás, rágalom. Igyekeztem elfordítani a tekintetemet az indulatába magát belehajszolt nagykutyáról, s merően bámultam magam előtt a nagy tárgyalóasztalt hosszan beborító méregzöld posztót, amely úgy hatott, mint egy letarolt, miniatűr, de mégis valóságos mező. Egy idő után szédülni kezdtem, enyhén meglódult, forogni kezdett velem a világ és ijedten elképzeltem, mi történne e teremben, ha most hirtelen artikulátlanul elüvölteném magam – egyszer, kétszer, háromszor, sőt – cifráztam tovább a gondolatot – jól kitartva a bömbölést, ahogy a magas cé-t szokás... E gondolatok éppen csak megfogantak bennem, és máris rémülten próbáltam visszafojtani minden korábbi idióta

ötletemet, de minél jobban erőlködtem, annál kevésbé sikerült; úgy jártam, mint Karinthy az egyik krokijának Stanci nénijénél, a család drága halottját felidézve, a kegyeleti ájtatosság komikumától megfertőzött Bauer nevű kisdiák: már-már legyűrhetetlen, ösztönös kitörési kedvem támadt.

Az, hogy végül nem lett nyilvános botrány belőle, annak köszönhető, hogy eközben az egyik főszerkesztőnek váratlanul a földre csúszott a vaskos, mindenféle aktával telezsúfolt irattartója, s a nagy csattanás elvonta a terem figyelmét a szónokról, aki pillanatnyilag megszakította kiveséző mondókáját, s miután az általános hangzavar elült, már képtelen volt azon a hullámhosszon folytatni, amelyen korábban abbahagyta...

Még egyszer alaposan áttanulmányoztam az államtitok-törvény vonatkozó passzusait arra az esetre, ha olyan dokumentum kerül a szerkesztőség birtokába, amely a fennálló rendet gyalázza, ellenséges gondolatokat terjeszt.

A levél tökéletesen beleillett e kategóriába. Nyilvánvaló: el kell juttatni az ilyen ügyekben illetékes szerveknek. A szolgálatos kékszemű tehát csak a kötelességét teljesítette, s engemet is arra figyelmeztetett, még mielőtt a levél megérkezett volna.

Igen ám, de hová küldjük?

Volt egy minden eshetőségre megadott telefonszámom, azt feltárcsáztam. A vonal túloldalán ismeretlen hang: bemondott egy postacímet – katonai egység tábori száma volt –, hogy oda küldjük központi bizottsági, ún. „titkos” postával. A hivatalos küldeményeket ugyanis különleges futárszolgálattal küldözgették, és ez máig sincs másképpen...

Mikor már majdnem elfelejtkeztem a gyalázkodó levélről, ugyanattól a feladótól, hasonló tartalommal egy levelezőlap is érkezett. Amit ki se kellett bontani, mert attól kezdve, hogy megírták, gyakorlatilag mindenki láthatott, elolvashatott, gond nélkül, akinek a kezén a feladástól kezdve átment.

Ezúttal gondolkodás nélkül küldtem az első után.

Majd elkezdtem töprengeni: mi akar ez lenni?

Feltűnő volt, hogy már előzőleg tudtak az első küldemény létezéséről, ráadásul még figyelmeztettek is rá, hogy aztán jól nyissam ám ki a szemem...

A második esetben már határozottan az volt az érzésem, hogy tulajdonképpen engem – bennünket – akarnak próbára tenni, a levél csak ürügy, csapda, arra való, hogy a célszemély – ez esetben magamat tekintettem annak – reagálásából kiderítsék: igazából melyik oldalon is áll? mennyire megbízható?

Tegyük föl, hogy lelkem mélyén egyetértek a levélben foglalt primitíven gyalázkodó elutasítással. De még abban az esetben sem jutott volna eszembe „hősiesen” a védelmére kelni, falazni neki, letagadni, megsemmisíteni...

Nem hagyott nyugodni a kérdés: miért nem térítették el e leveleket rövidebb úton, bármelyik postahivatalnál, mielőtt még a szerkesztőségbe érnek? Hiszen a leveleket – meggyőződésem – postára tételük pillanatától árgus szemekkel figyelték, s elég lett volna kiemelni a halomból, ahogy annyi, címzetthez soha meg nem érkezett üzenettel, levéllel, könyvvel, folyóirattal, lemezzel, fényképpel tették, ipari méretekben, minden lelkifurdalás nélkül. Se a feladója, se a címzettje – ez esetben mi – sose tudtuk volna meg, mi lett a sorsa annak a tisztázatlan célú kiáltásnak, tiltakozásnak, mely lehet, hogy őszinte volt, de meggondolatlan és gyakorlatilag hatástalan, hiszen arra volt kárhoztatva, hogy így vagy úgy, mellékvágányra kerüljön. Szerzőjét egészen biztos nem vezérelhette az a szándék, hogy üzenete majd megjelenik a lap hasábjain. Ilyen szempontból a sajtót bombabiztos, száz százalékos védelem vette körül, épeszű embernek eszébe se jutott volna, hogy efféle szövegeket a hivatalos médiumokban nyilvánosságra hozni próbáljon.

A helyzet többszöri átgondolása után is arra a következtetésre jutottam, hogy a közegek szándéka megfigyelni a szerkesztőség reagálását egy ilyen „falatra”, én pedig a törvény előírása szerint, illetve a korábbi figyelmeztetésnek megfelelően cselekedtem. Innen tova nincs mitől tartanom...

A második küldemény még jobban kiforgatott nyugalmamból. Úgy éreztem, hatványozottan figyelnek, kipróbálnak. Ezúttal nem volt szükség előzetes figyelmeztetésre, túljutottam a hamleti tépelődés szakaszán, nem telefonálgattam, nem érdeklődtem jobbra-balra: a korábbi átirat alapján, hasonló kísérőlevéllel ellátva, a megfelelő katonai egységhez küldtem át a levelet.

A következő nyáron, egy kora délután, beállított szolgálatos emberünk – helyettesemmel akkor egy közös irodán osztoztunk –, egy kollégájával érkezett és vidáman újságolták, hogy ajándékot hoznak. Az a szokás ugyanis náluk, magyarázták, hogy időről időre a főnököket felköszöntik születésnapjukon, s most éppen hoztak egy üveg japán whiskyt, amit ugyan Magyarországon csomagolnak, de azért meglátjuk, finom ital.

Próbáltunk szabadkozni, de nem voltunk eléggé meggyőzőek. Pár nap választott el a születésnapomtól, igazából meg se lepett, hogy tudták személyi adataimat (ha ezeket nem tudják, ugyan mit tudtak?) Addig tették-vették csomagjukat az íróasztalra, míg végül – így képzelem el a helyzetet, amelyben az ember elfogadja az első „borravalót”, figyelmességet – megadóan félrenéztem.

Csakhogy ez nekik nem volt elég, mert egy füzetet vettek elő, mondván, hogy el kell számolniuk az ajándékkal, s a tényt, hogy át is adták, az aláírásommal kell hitelesítenem.

Ebben a pillanatban világossá vált, hogy kegyetlenül berántottak a csőbe. Illetve az is, hogy borzalmasan kínos – ha nem lehetetlen – lenne visszatáncolni. Amíg a becsapott, ledöbbent ember zavarával a menekülés útját kerestem, ők dolguk végezetten elviharzottak.

Az „ajándékot" betettem a páncélszekrénybe, és megfogadtam, hogy ahhoz sem magamat, sem a szerkesztőség tagjait nem engedem hozzányúlni. Pár hónap múlva, a magyarországi Ifjúsági Magazin vendégeként Budapestre utaztam, s arra gondoltam, gyorsan tovább ajándékozom a kéretlen holmit, hogy megszabaduljak e nyomorúságos szégyenbélyegtől. Fogtam az elegáns dobozba zárt italt és elvittem ajándékba Budapestre. Szerencsére, nem voltam jelen, amikor – feltételezhetően – kinyitották.

Olyan pánikos érzés volt ez, mint amikor valaki titokban a nemkívánt terhességtől szabadul meg, formálisan sikerül is neki, de igazából nem tud örülni az eredménynek, mert valahol belül tovább furdalja az ideig-óráig elaltatni próbált lelkiismeret, tovább sajog a seb, amely talán be sem gyógyul soha...

*

Ifjúmunkás-főszerkesztőként, az ifjúsági szervezet csúcsvezetésébe tartozván, egy időben cselekvési területet is leosztottak rám, ahol amolyan mozgalmi emberként felügyeltem az ifjúsági munkát, a mozgalmi tennivalókat, egyfajta atyuskája voltam az ottani szervezeteknek. Az elején a két székely megye, Hargita és Kovászna jutottak nekem, ami természetesnek is tűnt, hiszen az ott élő fiatalok, KISZ-tagok jó része magyar nemzetiségű volt, ráadásul az Ifjúmunkás potenciális olvasói.

Hogy pontosan miként gondolták csúcsvezetőink a gyakorlatban ezt a botcsinálta atyáskodást, ma sem tudom, ráadásul személyes példával sem igazán jártak elöl, hogy a módszereikből aztán meríthessünk. Fura kettősségnek tűnt számomra a tény, amit tulajdonképpen máig nem sikerült kellőképpen feldolgoznom, hogy megvolt az egész embert lekötő munkám és felelősségem a lapnál, ugyanakkor felelősnek kellett éreznem magam egy-két olyan ifjúsági közösségért is, amelynek az életét nem éltem, nehézségeiről csak annyit tudtam, amennyit az orromra kötöttek. Ha jól megnézzük, tulajdonképpen inkább én lehettem az a személy, akiért az illető szervezetek feleltek, akit szemmel tartottak, aki a mozgalmi mindennapokba való beleilleszkedés során rendre feladja

merev szembenállását a dogmákkal, a tekintélyuralommal, az utasításos rendszerrel – azáltal, hogy maga is kénytelen azok logikája mentén megnyilvánulni.

Azzal, hogy engem is odaállítottak utasítani, ellenőrizni, tulajdonképpen egy helyzet foglyává tettek: miközben kiosztottam a feladatokat, pontosan tudtam, hogy ugyancsak nem vagyok a magam ura, és én is utasításra cselekszem. Még akkor is, ha az „ukázokat" – amelyek továbbítására mindenfajta fejtágítót, eligazítót, felkészítőt és szemináriumot kitaláltak – igyekeztem egyéni értelmezésben, racionálisan, a józan gondolkodást nem egyszer segítségül híva alkalmazni, átültetni, valóra váltani.

Nyilvános beszédben is lehetőleg kerülni próbáltam a mozgalmi közhelyeket, sűrűn gyakoroltam a közvetlen, fiatalok közt honos társalgási módot, nem igazán teremtettem le senkit a mulasztása miatt – bár lehet, hogy nem egyszer meg kellett volna tennem –, amolyan mindent megértő, elnéző főnök próbáltam lenni, aki azért a fő kérdésekben, az alapvető konvenciókból nem enged.

1974-ben KISZ-kongresszusra készülődtünk, amit a megyei ifjúsági szervezetek tisztújításai előztek meg. A legfontosabb feladatom abból állt, hogy segítsek a megyei szervezeteknek kiválogatni, millió és egy szempontnak megfelelve azokat a fiatalokat, akik társadalmi és politikai profiljukkal, származásukkal, foglalkozásukkal tökéletesen beleillenek egy bonyolult sémába, amit előzetesen a KISZ KB káderosztálya dolgozott ki, majd legmagasabb szinten a pártfőtitkár neje, Elena és fia, Nicu hagytak jóvá, s amelynek megfelelően kellett majd alakulnia a kongresszuson megválasztandó központi vezetőségnek.

Így mindegyik megyei szervezet megkapta a részére leosztott kulcsszámokat, amelyek egy jó hányadát tulajdonképpen a központból kijelölt „idegenlégiósok", a fennmaradókat a megyére jellemző szakmákból, korcsoportokból és megfelelő nő–férfi összetételből kellett kikeverni. A „koktélban" külön ízt jelentett az, hogy a nemzetiségeket is ugyanilyen „jellemző" módon kellett biztosítani a testületbe, bár megtörtént, hogy az a pár magyar és egy-két német nem elsősorban a magyarok vagy németek által sűrűbben lakott, jellegzetes vidékekről, hanem pl. a moldvai Jászvárosból vagy éppen az olténiai Krajovából kerültek ki – természetesen, inkább a nevük, mint identitásuk alapján.

E nagyszabású, országos méretű barkohbához küldtek ki asszisztálni a nyári hónapokban, először Máramaros megyébe – Nagybányára –, azzal a megbízással, hogy amíg a megyei küldöttgyűlésnek szerencsésen vége nincsen, s a megválasztandó jelöltek nem kapják meg a végső bukaresti rábólintást (minden javaslatot gyakorlatilag meg kellett háromszorozni, hogy a „koktélkeverők" szeszélye kellőképpen és nehézség nélkül érvényesülhessen), addig ne mozduljak onnan.

A koktélt – mint jeleztem – a pártfőtitkár feleségének kabinetje ellenőrizte, minden adat, jelentés, életrajz hozzá futott be, s egy egész hadsereg dolgozott a roppant lista kivitelezésén, szépítésén és alakításán.

Ott laktam hát, ezidő alatt, a nagybányai pártszállóban, közös szobában a megyéért felelő központi bizottsági funkcionáriussal, aki fizetésért végezte ugyanazt, amit nekem kellett megtenni – társadalmi alapon. Jóérzésű, kolozsvári román fiú volt, kissé hirtelen haragú, próbáltam nyesegetni úrhatnám beütéseit, túlzottan főnökös fellépését a fiatalokkal szemben, s úgy láttam, tartott tőlem. Mindegyre éreztette, hogy nekünk, földiknek – kolozsváriaknak – össze kell tartanunk, szépen beosztottuk egymás között, hogy egyik hét végén ő hiányzott a megyéből s ugrott haza családi levegőt szívni, a másikon én kerültem sorra az eltávozáshoz. Hét közben pedig üzemeket, bányákat, községeket jártunk, jelölteket ellenőriztünk, szóba álltunk velük, közgyűléseken asszisztáltunk, a megyei bizottság összeállította ütemterv teljesítését ellenőriztük, nem egyszer tevőlegesen ösztönöztük.

Reggelente rutineligazítást tartottunk az első titkár irodájában, majd megszabtuk, ki merre indul, a megyei szervezetet kiszolgáló gépkocsi útját is úgy állítottuk be, hogy minél nagyobb területet és minél több ember utaztatását átfoghassa.

Egyik reggel, mikor már közel álltunk a jelöltlista fővárosba továbbításának végső határidejéhez, az irodában maradtam, hogy pontról pontra, lapról lapra ellenőrizzem: rendben vannak-e az aktákhoz szükséges jellemzések, jegyzőkönyvek, adatok, önéletrajzok. Leltári pepecsmunkának ígérkezett, valahogy már gyakorlatom volt benne, némileg emlékeztetett a szociológiai felmérések adatfeldolgozásának ellenőrzésére, illetve a törvényszéki ügycsomók kijegyzetelésének és értelmezésének műveletére.

Az irodában hűvös volt, a nyitott ablakon át a Nagybánya körüli zöld dombok és hegyek néztek befelé, amikor egyszerre kinyílt az ajtó s a titkárnő beszólt rajta: a biztonságiaktól van itt egy tiszt elvtárs, más városból jött, önt keresi.

Megdermedtem. Mi keresni valója lehet itt, mi a szándéka velem és egyáltalán, miről van szó? Bár abban a személyi jellegű munkában, amivel éppen foglalkoztunk, a biztonsági szolgálatot sem lehetett kihagyni. Természetesen eléje mentem, és behívtam az irodába, majd az asztalhoz ültünk.

Nem sokat teketóriázott, elővett egy vastag iratcsomót és kinyitotta. A nyitott lapon mindjárt megláttam ama bizonyos levelezőlap, illetve levél fénymásolatát, amit annak idején, kísérőlevél társaságában átküldtem egy bizonyos ügyosztálynak. Megkérdezte, ismerem-e azokat? Rábólintottam...

(Pünkösdkor kezdtem el építeni ezt a „kaptárt”, 2002-ben, egy csíksomlyói élmény hatására – azóta abba-abbahagytam, majd újra nekiültem, tettem és vettem, mindegyre bővítettem életem mozaikjátékát, s ennek a pünkösdi vételésnek kell hogy legyen valami mélyebb értelme. Minél többször veszek rajta részt, annál jobban érzem, hogy a csíksomlyói pünkösdi körmenet valami egyedülálló a világon. Nem, mintha másutt nem lennének körmenetek, s legalább annyira látványosak, mint a Nagy- és Kis-Somlyó nyergébe fel- és levonuláskor az odahömpölygő százezrek, hanem mert ennek is megvan a maga sajátos rituáléja, amely egyszerre közösségi és ugyanakkor egyénre szabott is.

Akik „keresztaljaként”, egy-egy helység katolikus híveinek küldöttjeiként vonulnak Somlyóra, az esemény demonstratív, lélekerősítő és -tisztító tömegjellegét erősítik, míg a magamfajta tévelygők – s az ilyenből sincs ám kevés! – saját boldogulásuk, bűnbocsánatuk vagy lelki tisztulásuk végett teszik meg a sok kilométeres utat, tömegben és mégis magányosan...

A somlyói zarándoklásnak többféle megvalósítási módja lehetséges: az egyik, amit a nagy többség gyakorol; a kanyargós, szerpentinszerűen emelkedő, viszonylag kényelmes, ám hosszadalmas földes hegyiúton tömegesen vonulnak a nyeregbe, ahol a közös vallási szertartások – mise, gyónás, áldozás stb. – történnek, a szabad ég alatt, többszázezer ember figyelő tekintete előtt. Egy másik mód, még a felvezető út elején, eltérni balra, egy meredek, ugyancsak a nyeregbe vezető, ám rövid és lélegzetelállítóan meredek kaptatón, a Golgota stációit jelképező emlékkeresztek között, köveken, csúszós, omlós meredeken botorkálva felfelé, nagy-nagy, szuszogásra jó pihenőket tartva, majd ismét nekilendülve...

Jómagam egyetlenegyszer próbáltam ki ezt az utat, s míg felértem, tízszer is elátkoztam magam az ötletért. Visszafordulni szégyelltem volna, hiszen nálam idősebbek is baktattak a meredélyen ruganyos, kimért hegyi léptekkel, én meg úgy éreztem magam, hogy a cél felé közeledés helyett mintha még messzebb jutnék tőle... Magam sem tudom, hogyan értem fel, de tüstént megfogadtam: e legénykedést soha többé el nem követem.

Írásommal is, egyfajta somlyói kaptatóra tévedtem, de most már nincsen visszaút, végigaraszolok rajta, még ha gyakori elfúlások árán is...)

A nagybányai KISZ-irodában, szemközt a civilbe öltözött, testes kékszeműve, aki bevallása szerint egész éjszaka utazott, hogy Nagybányára érjen és megtaláljon engem, az izgatottságtól és az idegességtől szabályosan reszketni kezdtem. Hiába tudtam, hogy ama levelekkel kapcsolatban állampolgárilag semmi se sózható a nyakamba, tehát nincs mitől tartanom, a helyzet volt olyan, hogy úgy éreztem: én vagyok az, akitől számonkérnek mindent, s aki pedig a

kezeit mossa, mert bármilyen ügyet vizsgálna is, mindig csak kívülálló, szemlélő, értelmező – sakkozó – marad, az eközben úgy szövi a hálót, ahogy neki tetszik.

A férfi kényelmesen lapozott egyet a dossziéban. Magyarul írt versek fénymásolt, gépelt kéziratai sorakoztak a további lapokon, kérte, olvassak beléjük, s mondjak róluk véleményt, meg arról is, hogy szerintem milyen összefüggés van a levelek hangvétele és a versek szellemisége között.

Csakhogy valami nem stimmelt: a versek szerzője névleg egészen más volt, mint a leveleké. Nem értettem, mi történik itt: még zavaróbb tényezőnek tűnt, hogy mind az egyik, mind a másik közölt már az Ifjúmunkásban s ugyanabban a városban éltek.

Tanácstalanságomat látva, a vendég elmagyarázta: a levelek tulajdonképpen hamis néven íródtak, szerzőjük egy és ugyanaz a személy, mint a versek szerzője, de a leveleket annak a fiatal prózaírónak a nevében írta, aki semmiről sem tudott, amikor szembesítették a neki tulajdonított irományokkal.

– Hónapokon át tartott, amíg rájöttünk, hogy névbitorlásról van szó. A vélt szerzőt előbb alaposan kihallgattuk, írásszakértői próbát készítettünk, s amikor nyilvánvalóvá vált, hogy semmi köze a levelekhez, kezdtünk el nyomozni a rejtező tettes után...

Így történt valójában? Vagy másként? Ki tudhatja azt? Ellenőrizni semmilyen lehetőségem nem volt. Annyit láttam, hogy volt még ott egy levelezőlap, az már a költő nevével, ugyanazzal a jellegzetes írással.

– Arról mi a véleményem? – kérdezte a pasas.

Jó kérdés: mit lehet erre felelni? Legfeljebb a szavakat tudja megválogatni az ember ugyanahhoz a mondanivalóhoz. Én akkor így fogalmaztam: aki ezt írta, az nem normális.

– A levelekbeli ellenséges gondolkodásmód szerintem meglátszik-e az itt mellékelt verseken?

Mivel a nyilvánvaló kérdés nem csak igen vagy nem választ eredményezett, megengedtem magamnak a pillanatnyi elemzés luxusát, mit sem törődve azzal, hogy partnerem konyít-e valamit az irodalomelmélethez.

Olyasmit mondtam, hogy a versek az erdélyi történelem pillanataiból építkeznek, a módszer széleskörűen használatos a költészetben, nem mutatható ki belőlük az agitatív szándék, az igaz, hogy kissé erőltetett aktualizálások, áthallások tarkítják őket itt-ott...

Talán az eddigiekből is több ízben kiderült, hogy alapvetően gyáva fickó vagyok, nem szeretem az éles helyzeteket, se a kelepcéket, akkor vagyok boldog, amikor nincs dolgom senkivel, csak a saját gondolataimmal kell szembesülnöm, ezért ha mégis rákényszerülök, hogy kritikus pillanatokban helytálljak, mindig próbálok a lehető legsimábban, a legkevesebb kockázattal kioldalozni belőlük.

Amikor a vendég megkérdezte, hogy a levelek felháborítottak-e engem mint állampolgárt, akkor csak egyetlen lehetséges válaszom létezett erre: természetesen fel.

És ekkor jött a folytatás is: adjam nekik írásba, hogy ez a felháborodásom mennyire valós.

Úgy éreztem magam, mint az államvizsgán, amikor professzoromnál az át nem ismételt tételeket húztam. A különbség csak annyi volt, hogy most mindenáron tudnom kellett a választ.

Ültem és a tollamat rágva a formán gondolkoztam. Látogatóm hamarosan a segítségemre sietett és egyszerű, kincstári mondatokba csomagolva próbálta meg diktálni az ezerszer ismert szöveget:

...ekkor és ekkor kaptam ezt és ezt, ez és ez volt ráírva, és amikor elolvastam, akkor nagyon felháborodtam, úgy is mint kommunista és úgy is, mint állampolgár, és elítélem az ilyen tetteket.

Tulajdonképpen ennyiből áll az egész: „hiteles” nyilatkozat kellett a dossziéhoz, hogy kirajzolódjék a tett súlyossága.

A következő lépésben az is kitudódott: szerencsés fordulat lett volna, ha kiderül, hogy azt a küldeményt nem csak én láttam, hanem rajtam kívül más is. Magyaráztam, ez kizárt dolog, a postát én nézem át, aki meg felhozza, az egy kukkot se tud magyarul, különben is, mihelyt megláttam, miről van szó, abban a minutumban postáztam a megadott címre. Hiszen ez volt az egyezség. Arról nem volt szó, hogy fűnek-fának mutogassam.

Láttam, ez nem fekszik neki, szerencsésebb lett volna, ha még egy tanú van, s a cselekedet akkor kimerítheti az ellenséges izgatás és propaganda vétségét, de ebben már nem tudtam segíteni.

Hónapokkal később hallottam a kultúrrovatunk szerkesztőjétől, hogy bizony, őt is megkeresték azzal, ismeri-e az inkriminált levlapot, s miután váltig hajtogatta, hogy nem – ami mellesleg igaz is volt –, akkor meg azt mondták neki, hogy én azt vallottam, hogy ő is látta...

*

A nyolcvanas évek elején, úgy őszbe hajlóan, amikor megjelent Bármely rendelést vállalok c. regényem, a csíkszeredai – Hargita megyei – könyvelosztó író-olvasó találkozóra hívott meg, többedmagunkkal. Akkor találkoztam először és életközelségben Mircea Dinescuval, a román költészet legendásan tehetséges és szabadszájú fenegyerekével, magyarított verseskötete jelent meg éppen Csiki László fordításában. Vele volt igen csinos, fiatal felesége (vagy még csak menyasszonya?), Mása, Kovács Albert bukaresti irodalomtörténész, európai szinten elismert Dosztojevszkij-kutató lánya, aki orosz édesanyjától örökölte lágyan aranyló, szláv szépségét; ő és Mircea mindvégig elválaszthatatlanok voltak egymástól, már csak azért is, mert a találkozók s az ott kialakult beszélgetések jórészt magyar nyelven zajlottak le – érthető okokból, mind a közönségre, mind a kiadott könyvekre és szerzőikre való tekintettel –, az ifjú, még egyetemre járó hölgy volt a tolmács, aki remek érzékkel ültette át, sűrítette, vázolta rögtönözve „pasijának” az elhangzottakat román nyelvre. (Azóta e képességét sikerült termékeny műfordítói gyakorlattá fejlesztenie: számos magyar irodalmi művet szólaltatott meg románul, kiváló nyelvérzékét bizonyítva.)

A találkozókon a magam részéről többnyire a regényem születésének történetét, az ötlet megfogamzását meséltem el, majd ízelítőül felolvastam azt a részletet, amelyben a törvénytelen feketeüzletekbe keveredett fényképész a hatóság játékszereként kénytelen vallomást tenni volt osztálytársai ellen, akikkel együtt valószínűleg – egy italgőzös, nehezen visszaidézhető, átmulatott éjszakán, érettségi találkozón, nyilvános helyen elénekelte a Székely Himnuszt, ami azokban az évtizedekben főbenjáró bűnnek számított, évekkel mérték a rá kiosztott „fenyítéket”.

Bekalickáztak a kéksapkás pajtikák... Engem, akinek életében nem akadt baja a törvénnyel, s ugyanez visszamenőleg az egész Tunyogi famíliáról elmondható.

Ez hát a bosszantó az egészben. És hogy tulajdonképpen nem csináltam semmit. Szinte semmit.

Vagy legalábbis semmi lényegeset.

Az a néhány lépés pluszban szerintem nevetséges indok. Igaz, nem emiatt történt, ami történt, de ha az elmarad, biztosan másként alakulnak a dolgok.

Ugye, egy kapuból, ha az ember elé toppan két sötét paslag, még ha jámbor őrangyalok különben, az máris kész begazolás. Engem meg egyenesen

két oldalról markolásztak meg: az egyik jobbról, a másik balról. És az igazolványomat kérték.

Semmi bajom velük, a lelkiismeretem amúgy makulátlan, mégis becsavarodtam. Sehol se leltem a kis könyvecskét. Pedig az elemlámpájuk fénye direkt a kezemre tűzött, tehát láthattam, amit csinálok.

Hát reszkettem, na, azt csináltam, hisz mondtam, hogy be voltam tojva.

– Nyugi, nyugi – intett le az egyik paslag, s lazított a szorításon –, meg kell annak kerülnie...

– Azonnal – dadogtam, vagy valami hasonlót. A sietős kapkodásban lehasadt a belső zsebem, onnan esett ki a nyavalyás. Odanyújtottam.

A zseblámpa, akár egy reflektor. Az, aki nyugira intett, ráérősen átnyálazta a szamárfüles, koszlott lapokat.

– Neve? – nézett rám.

– Írja ott... – böktem az igazolványra, mert rákészültem, hogy ennél valamivel okosabbat kérdez. – Méghozzá nyomtatott betűkkel. Vagy nem tud olvasni?

Erre bekevert egyet. Azaz nem ő, hanem a másik.

– Szellemeskedünk, pajtikám? – lépett a tyúkszememre az első. – Köpjön gyorsan, mert expressz ajánlva végigsimogatjuk!

Nem kellett még egyszer mondani, persze hogy kiböktem. De azért felsértődtem. A bunyó mégiscsak bunyó, én meg hozzájuk se nyúltam.

– Hol lakik?

Na, ezzel aztán csúnyán lebőgtem: én mondtam a fertálybeli címet, ők meg csóválták a fejüket.

– Itt Mohostanyát ír...

Így igaz... álltam volna magyarázgatni nekik, hogy a házicsaj így meg úgy? ... Szóval, amit már az elején is említettem...

– Mi járatban errefelé, ilyen kései órán? – vert szájba a harmadik kérdés, amiből megértettem, hogy Pirike igazat mondott: jobb lett volna rögtön hátraarcot csinálni, még mielőtt...

– Hazakísértem egy lányt... Azt csak szabad, nem?

– Maga nagyokos – fogott újra karon a kérdezősködő kéksapkás –, miért nem csücsül odahaza ebben a hidegben? És mi az a vállán?

A fényképezőgép érdekelte.

– A márkáját is mondjam?

– Húzz be egyet neki, Jenő, mert ha nem, én mindjárt megteszem! – csattant fel az igazolványos hangja, mert ami igaz, az igaz, addig eléggé finoman lökték a szót, csak hát a szituáció...

Összecsuklottam a fájdalomtól.

Tudniillik gyomorszájon talált. Jó jegyei lehettek anatómiából.

– Miért ütnek, fiúk? – nyöszörögtem, mert többre nem tellett tőlem. Azazhogy amint ott fogtak két oldalról, én bizony vastagon szembeköptem őket. Nem is tudom, honnan gyűlt össze a számban annyi flegma.

– Figyeled, Nae, hogy nem akar nyugodni? – törölgette arcát a Jenőnek nevezett. – Hátha te meggyőzőbb lennél...

– Azt hiszem, besétáltatjuk – döntötte el a vitát Nae, és fenyegetően lóbálta gumibotját. – Csak semmi hülyéskedés, most szépen lemasírozunk a dombról, barátságban, mintha mi sem történt volna. Megértetted?

Akkorát suppintott a csuklómra, hogy percekig azt hittem, befuccsolt a jobb kezem. Tehetetlenül lógázott a vállamon, mintha tévedésből lenne nálam.

Hát így történt. Mentünk hármasban az éjszakában, amúgy barátságban, ahogy kérték, és én már tudtam, hogy valahol csúnyán ellőttem az irányzékot. Pedig semmi okuk nem volt rá, hogy belém kössenek. Védekeztem csupán, ahogy tudtam. Mindenesetre kár volt pofáznom. Felemelt fővel kellett volna velük szembenéznem, hiszen tiszta volt a lelkiismeretem.

– Igazuk van, fiúk... Elvetettem a sulykot – fogtam könyörgőre –, de ne szúrjanak ki velem...

Mintha meg se hallották volna. Már a nagypiac környékén jártunk.

– Ocsmány voltam, ostoba is, meg minden – forszíroztam tovább –, de hajlandó vagyok bocsánatot...

– Mindjárt elbőgöm magam – röhögött fel a Jenő nevezetű, és belém csípett. – De még mondj ilyen jókat...

Arra gondoltam, ha a helyükben lennék, egyszerűbben intézném a dolgokat: visszaköpök, lekenek még néhány isteneset, fenéken billentem az ipsét, de végül is futni hagynám, elvégre nem kell mindenből vastag szószt kavarni...

Csakhogy ott volt még a fényképezés, amire akkor még nem derült ugyan fény, de biztosra vehettem, hogy odabent hamarosan kibújik a szeg a zsákból.

Csak résen legyek, és ne hülyéskedjek többé!

Jobb híján ilyesmivel bátorítottam magam.

Volt aztán egy pillanat, amikor simán kereket oldhattam volna. Épp a kihalt piactér betonasztalai mellett masíroztunk el, s ahogy a várost átszelő vízárok közelébe értünk, a túlsó part sötétlő fűzfái alól hirtelen dulakodás zaja hallatszott. A fiúk rákapcsoltak, de hát veszettül kopogott a patkójuk, ráadásul az éjjeli csöndben még a fingás se maradhat titokban, mire három surranó, sötét árnyék rebben szét a távolban, mintha bomba esett volna közéjük. A Nae nevezetű pecér eleresztett, nekirohant a vaksötétnek, sípszó harsant, futó léptek dübörögtek az utcacsendben.

Tök egyedül maradtam Jenővel, aki feszülten fülelt a távolodó lárma irányába. Akkor talán, ha dörzsöltebb vagyok, ha ismerek néhány közhasznú bunyófogást, nyert ügyem van. Simán leültethettem volna a polgárt, hogy utána kámfor lehessek a csillagtalan, szeles éjszakában. Sajnos, a bunyó terén eléggé analfabéta voltam, s ráadásul az is megfordult a fejemben, hogy az igazolványom Naénál maradt, aki ugye holmi gyanús tagokkal játszotta éppen a rablópandúrt... Ágyő, szabadulás! Ha el is futhatnék, egy-két nap, és nyomot fognak, s akkor majd moshatom tisztára a gatyát!

Elképzeltem, amint újra anyáméknál kopogtatnak miattam a fogdmegek, ezúttal szabályos elfogatási paranccsal. Hullabiztos, hogy anyám, ha vérző szívvel is, de örökre hátat fordítana nekem.

Különben is, hová a francba rejtőzhettem volna?

Szóval, maradtam...

Aztán megjött Nae, szitkozódva, fújtatva, ügyevégezetlen, s nemsokára becsapódott mögöttünk a milícia döngő acélkapuja.

A legények keresztültuszkoltak a szűk, cementes udvaron, ahonnan beléptünk egy ajtón. Ha kérdeznének, már nem tudnám megmondani, melyiken a sok közül, egyik olyan volt ott, akár a másik. Különben is, éjszaka volt, és történetesen nem az ajtókat figyeltem.

Fiatal tiszt fogadott egy kopár irodában. Íróasztalánál szunyált a, lámpafényben. A lába előtt villanymelegítő percegett, áporodott meleget árasztva.

– Razzia a Hársfa utcában, a különleges körzetben, hatósági közeg elleni tettlegesség – jelentett Nae a hátam mögül, mert Jenő észrevétlenül lekopott valahol.

– Neve?

Azt hittem, az agyukra ment a mesterség, hogy ennél jobbat nem találnak ki, de hát ők tudták. Most már gondolkozás nélkül bevallottam a Tunyogit.

– I-vel vagy igrekkel? – tűnődött. – Így, ugye? – Felém fordította a lapot.

Bólintottam: tökéletes!

– Születési helye? Időpont? Lakhelye?...

Így szökdöstünk át, rohamléptekkel, az egész életemen. Szóba került szüleim neve, úgymint Mátyás és Erzsébet, a foglalkozásuk, s hogy mely vidéken leledzik az a Mohostanya, és ha olyan messzire esik, mi keresnivalóm van ezen a városon, ki a házigazdám, miért nem jelentkeztem be törvényesen, ilyesmik...

Majd felszólította Naét, adja elő röviden a történteket.

A srác amúgy becsületes volt: nem lakkozta a körmét, bár szíven törölt egy kissé, ahogy ő értelmezte az ügyeket.

– A különleges zónában ólálkodott... Láttuk előbb a lányt a polgármester elvtárs háztartásából. Fenemód sietett a kaptatón. Mondta Jenő, ez a fickó biztos a nyomában jár, kaparásszuk meg kissé a bőre alatt... Igazoltattuk, de nem volt hajlandó megmondani a nevét, ráadásul sértegetett is. Muszáj volt odasóznunk neki. Egyikünket szembeköpte. Idehoztuk, hadd tisztázza magát...

Üvölteni szerettem volna: tévedés! Alaptalan gyanúsítás! Ha a tények tények is maradnak... De a tiszt egykedvűen véste a sorokat, el-eltűnődött olcsó golyóstolla fölött; s ha szólok is valamit, vajon nem tenyerelek-e újra valamibe, amibe nem kellene?

Vártam, mikor teszi le a szerszámot. Akkor viszont ő kapott szót:

– Van-e hozzáfűzni valója?

Mire kinyitottam a számat, már szelíd bárányka voltam. Mondtam, hogy azt a lányt én nem kergettem, csupán hazakísértem. Elmondtam, hogy tudom a nevét, s hogy honnan az ismeretség. Kitértem arra is, hogy a lány intett a veszélyre, de én palira vettem. Pár lépésről volt szó...

– ... és akkor rögtön le is kapcsoltak!

Úgy nézett ki, minden szavamat hiszi.

– Miért nem válaszolt pontosan és szabatosan a kérdésekre?

– Ostobaságot kérdeztek. Olyat, amit nélkülem is tudhattak volna.

– Maga hülye, vagy csak teszi magát?

Értetlenül bámultam vissza.

– Hát nem; tudja, hogy nálunk ez kötelező rutinkérdés? Sokan már ezen az egy akadályon is simán elhasalnak! Honnan sejtenénk, hogy a delikvens azonos-e azzal, akinek az adatai az igazolványban szerepelnek? Gondolkozzék...

Meg voltam döbbenve, de őszintén. Hogy ez nekem miért nem fordult meg a fejemben!

– De hát én még sosem...

– Nem baj, most majd megtanulja... Aztán a köpdösés... Amit egyszerűen lehetetlen minősíteni. Civilizált, becsületes ember ilyesmit nem tesz. Még ha beszívott volna, de ahogy elnézem... Vagy ivott talán?

– Egy-két pohárral...

– Leheljen rám... Jó, nem veszélyes... Ez tehát nem indok. Nos?

– Elvesztettem a fejem.

– Késő bánat, Tunyogi... De a vastagabbja még hátravan!

Felállt, előhívatta Jenőt, aki Naéval együtt alákapirgálta a jegyzőkönyvet, s tisztelegve felszívódtak az éjszakában. Várta őket a posztjuk.

Igazán sajnáltam, hogy megzavartam őket.

No de vicc nélkül: mi az istent akarnak velem? Ez volt akkor a nagy kérdés. Persze, jól tudtam, hogy még nem csevegtünk el mindenről, de már-már remélni vágytam, hogy megúszom, ennyivel.

– Állandó lakhelye Mohostanya. Nos, hol dolgozik? – folytatódott a gyomrozás.

Ismertettem a nagy helyzetet, hogy nincsen szakmám, csupán érettségi meg minden egyéb, hogy munkát keresek, de még nem akadt elfogadható, hogy a munkaközvetítő állandó kliense vagyok...

– Akkor már régóta dolgoznia kellene!

Felsoroltam pályafutásom főbb állomásait, de ez se hatotta meg. Túl rövidnek találta a listát, vagy éppenséggel hosszúnak? Fene tud rajtuk kiigazodni.

– Mi van ezzel a masinával? – tapogatta körül a fényképezőgépem. – Honnan szerezte?

Ha már érdekelte, azt is elmondtam úgy, ahogy volt. És hogy alkalomadtán megeresztek egy-egy képet... Szórakozásból, ugye...

Nem kellett neki éppen mindent tudnia!

– Most üres-e, vagy töltve van?

Bosszantóan kerülgette a témát. De volt benne annyi becsület, hogy nem piszkált hozzá a filmhez, viszont minden válaszomat lefirkálta magának, emlékbe.

Sajnos, ezek után sem lettünk okosabbak. Ezt mondta:

– Mi ketten kicsi fiúk vagyunk ahhoz, hogy közös nevezőre jussunk. Reggelre átpasszolom a jegyzőkönyveket a főnökeimnek, mert ha nem tudná, itt két eset is fennforog, egy: hatósági közeg elleni tettlegesség, kettő: munkakerülés.

És széttárta kezeit.

Hát így történt, hogy bekalickáztak. Igaz, csak egy éjszakát töltöttem a lerben, de számomra felért egyhónapi raboskodással.

A legpokolibb az egészben, hogy gőzöm se volt, mire ébredek. Amióta a két fogdmeg rám tette a mancsát, újra megéreztem magam alatt a mélységet, ami fényképezés előtti életem idején ásítozott rám. Teljesen üres fejjel és szívvel slattyogtam az ügyeletes őr előtt, mindig amerre mondta. Ha jól emlékszem, még a jegyzőkönyvet se volt erőm elolvasni, úgy írtam alá, látatlanban. Minden életkedvem elpárolgott.

– Ne zavarogjon – tanácsolta búcsúzóul az őrangyal, amikor megnyitotta előttem a zárka ajtaját –, fölzavarja a többieket, és magára másznak...

Savanyú alkoholbűz facsarta az orrom, a deszkapriccsről részeg hortyogás hívogatott. Úgy teli volt a pajta, hogy azt hittem, gázmaszkot kell kérnem. A részegek tanyájára kerültem. Nem is tudom, hogyan szorítottam magamnak helyet a deszkákon...

Mire eljött a reggel, úgy megutáltam a piát, legalábbis akkor ez volt az ábra, ha erővel belém diktáltak volna akár egy kortyot, fix, hogy menten zöldet látok. Egy perc nem sok, annyira se hunytam le a szemem. Az égvilágon minden ostobaság átcikázott a fejemen, s úgy leptek meg a gondolatok, mint valami váratlan vendégek, akiknek a rácsok mögé is szabad a bejárás. Kerestem azt a szalmaszálat, amibe kapaszkodhatnék, hogy kimásszak a slamasztikából.

Csoda, hogy be nem csavarodtam.

Leginkább a szépen indult terveimet sajnáltam. Hogy ilyen ostobán elcsúsztam egy banánhéjon. Túlságosan is hittem, hogy kezemben már az isten lába, hogy enyém a világ! És lám, gyanakodni, óvakodni, előrelátni – több mint

kötelező! Csak kerüljek ki innen, szívóskodtam, majd megmutatom, hogy Tunyogit nem tudjátok leradírozni!

Ámde veszélyben forgott az üzlet. Mihez kezdek, ha lehúzatják velem a redőnyt?

Mint valami mennyei fényreklám, váratlanul kigyúlt fejemben egy név. A Varga Lajosé. Aki ügyész. És eszembe jutott a pótbankett. Meg különféle viselt dolgaink. Meg kell próbálnom, biztattam magam, ennél többet már nem veszíthetek. Ahogy őt ismertem, a történtek után nem sok jót várhattam tőle, főleg, hogy olyan nyíltan lespicliztem. De hát több kártya nem volt a kezemben.

Elhatároztam, hogy azt még lehívom, aztán lesz, ami lesz. Végül is, talán emlékezni fog, hány és hány bélyegem vándorolt hozzája, teljesen ingyért... Ez még akkor történt, amikor városra kerültem, és az egész osztályban dúlt a bélyeggyűjtési láz, boldog-boldogtalan bélyeget csereberélt. Varga Laji hamarosan azok közé tartozott, akik komolyan kezdték űzni a bulit. Jó páran, köztük én is, fura csapdába estünk: Varga egyezséget kötött velünk, hogy akinek fölösleges bélyeg vagy sorozat jut a birtokába, az neki passzolja át őket, nem pedig másnak. Hát én szívesen megtettem, amit kért, nem sokat értettem az ilyen városi bolondériákhoz. A legtöbb bélyegem Elefánt tanár úr jóvoltából származott: azzal jutalmazta a szorgalmas leckeírókat, hogy egy-egy sorozatot nyomott a kezünkbe, s aki tíz szériát tudott felmutatni, azonnal megkapta a jelest. Na, ez mind rendben is volt, s miután beinkasszáltam az áhított jegyet, a bélyegek nyomban Vargához vándoroltak. A kecske is jóllakott, s a káposzta is. Csak Elefánt maradt a kárral: azt hiszem, mire nyugdíjba taszították, iskolaszerte híres gyűjteményének már csak a roncsait szemlélhette...

Ez az emlék valahogy új erőt öntött belém. Már nemcsak reméltem: hittem is, hogy megúszom ezt az incidenst. De volt még egy bökkenő: hogyan kerítem elő Vargát? Azt sejtettem már, hogy odabent a nyilvános telefon egyelőre hiánycikk. De tegyük föl, reductio ad absurdum, ahogy szegény Elefánt mondaná egy-egy matekpélda megoldása kapcsán, ha előcsörtetne valahonnan az örök sötétség honából, mert nyugdíjaztatása után két hónappal egyszerűen égnek dobta a lábát, annyira nem bírt a suli s a miféle tekergők és anyaszomorítók nélkül élni; szóval, elképzeltem, ha mégiscsak belehallózhatnék egy becsületes telefonkagylóba: mely számon keressem egyáltalán? Vagy, ha írhatnék neki, hová címezzem az üzenetet, és hogyan igazítsam a dolgot, hogy gyorsan elérjem?

Ilyesmiken rágódtam egészen addig, míg reggeltájban cihelődni kezdtek a zárkatársak, egyik a másik után. Bárgyú, kifejezéstelen pillantásukról lerítt: azt se tudták, hol vannak s miként szottyantak oda. Különösen egy zömök, náthás hangú, aszalt szilvára emlékeztető koravén tag ijesztő külseje láttán futkosott hátamon a hideg. Úgy citerázott a keze, mintha dideregne, erőszakkal fogta le

magát, nehogy a remegésből rángatózás legyen, amint cigaretta s gyufa után kotorászott makacsul lecsúszni készülő nadrágja zsebeiben. De az istennek se bukkant füstölnivalóra: amikor behozták, alkalmasint minden zsebét alaposan kiürítették, s jobb híján ajkának két sarkából mind vastagabb sugárban csurgott a tehetetlen nyál, üres tekintetét lassan körbehordozta a társaságon, de rajtam kívül senki se törődött vele, mindenki magába mélyedve sóhajtozott, szívta az orrát, zihálva szedte a levegőt, köpködött, krákogott, fejét fogta, lüktető halántékát tapogatta...

Igyekeztem némiképpen leutánozni őket, nehogy kilógjak a képből.

Kis idő elteltével minden teketória nélkül csapatostul szélnek eresztették őket. Én viszont maradtam a hányadékban, az ürülékben, a bűzben. Mondtam is az éjszakai ajtónállónak, mert még nem cserélték volt le akkor, hogy ez nem éppen higiénikus környezet számomra, mire teljességgel igazat szavazott nekem, majd beadott egy vödör vizet és egy szutykos zsákvásznat, hogy oldanám meg a problémát, mert ő személy szerint bízik bennem...

Szitkozódva pucoltam a sok mocskot, rondaságot, mintha egyes-egyedül én lettem volna a társadalom söpredéke. Ahelyett hogy azokkal nyalatták volna föl, akik mindezt produkálták. De hát ezt csak úgy elgondoltam meló közben, hogy teljen az idő. Mégse telt elég gyorsan, legalábbis szerintem... Ráadásul megéheztem. Akkorákat mordult a gyomrom, akár egy hasmenéses medvéé. Azt hiszem, bármit megettem volna, csakhogy nem siettek a reggelivel. És egyáltalán, kezdett az agyamra menni a tétlen várakozás bizonytalansága.

Dühömben rettentőt rúgtam a vasalt ajtóba. Még csak meg se rezdült. Majd püfölni, rázni, zörgetni, döngetni kezdtem, tán kiabáltam is, vagy inkább üvöltöttem, de az most mindegy, végül elszállt a gőz, megadtam magam. Újra a csönd, a tépelődés, a falak...

Váratlanul ért a zár kattanása, egy kicsit még meg is ijedtem. A keskeny ajtórésből köpcös, dinnyefejű milicista leskelődött befelé; ő lehetett a nappali váltás...

– Mi a hézag, öcskös? Elszakadt a cérna?

Kedélyeskedésétől még jobban megzavarodtam. Úgy számítottam, hogy legkevesebb tajtékzani és őrjöngeni fog a dühtől.

– Vigyenek a parancsnokhoz! – bömböltem, hogy majdnem kiszakadt a torkom, de erre se zavartatta, magát, csak a tarkóját vakargatta, biztosan viszketett neki...

– Fékezze magát, mert bereked... Kell az magának? Minden marhasággal csak a számla lesz borsosabb... Vagy hosszabb időre költözött be?

– Azt mondták, reggel kitisztáznak... Elegem volt ebből a budiból!

– Ha mondták, biztosan sor kerül magára is – csattintotta rám az ajtót.

Hát ezt jól megcsináltam magamnak!

Negyedóra múlva viszont újra előkerült a tömzsi: kenyeret hozott, margarinnal és vegyesízzel, s egy pléhcsuporban valami barna löttyöt. Azt mondta rá, kávé. Tőlem lehetett bármi, én mindent szépen bepakoltam.

– Látom, megjött közben a jobbik esze – nyugtázta mohó csámcsogásom. – Mert nem érdemes nagy zenebonát csapni; itt kérem az a rend, hogy az ember türelmesen kivárja, amíg sorra kerül. Idő van, kaja van, minek a sietség?

– Kit tisztelhetek, ha meg nem sértem? – kíváncsiskodtam, nehogy újra magamra hagyjon.

– Maga valami káderes? Letenném rá a nagyesküt, hogy nem is való fogolynak... Még ha én érdeklődnék, bár ez szabályellenes, nem a mi dolgunk, hogy a lakókat firtassuk... De azért Kerekes Ferenc vagyok, amúgy Fricinek szólítanak...

– Kedvére van a foglalkozása, Kerekes?

– Nem menne maga a fészkes fenébe?!

Mindjárt szimpatikusabb volt nekem így, a füle tövéig bepirosodva a fejébe tóduló vértől.

– Azt értsem ki tehát, hogy rühelli az egészet? – piszkáltam tovább a parazsat, mert ezt a középkorú férfit egyáltalán nem olyan anyagból gyúrták, mint a két éjszakai kispajtást. Mikor begorombult, egész értelmeseket mondott...

– Igazság szerint most be kellene zárnom az ajtót, hátha egyedül majd megokosodik. De nem teszem, legyen tőlem egy szép emléke idebentről. Miért átkozzon engem is élete végéig? Nem árt az ilyesmi, ha már odavénül az ember... A neve, látja, engemet nem érdekel, úgyse tudnám megjegyezni, annyi ipse fordul meg itt, nekem meg már huszonöt évem telt a munka mezején... Vegyük úgy, hogy egy kemény fiú a sok közül, akit a gondjaimra bízott a főnökség. Maga most prüszköl ellene, de hát nem én mókoltam ki a rendet, úgyhogy én mosom kezeimet...

– És huszonöt év után tisztának érzi magát?

– Ezért a melóért szobrot nem állítanak, szentigaz. De hogy erre is szükség van, az száz százalék! És ha a nyugdíjig sikerül becsülettel elvégezni mindent, amit az ember vállára nyomnak, akkor az már valami. Én erre büszke vagyok, kérem...

Tudja a fene, de valahogy kezdtem embernek érezni magamat e beszélgetéstől... Ezt tudtára is adtam, amikor megköszöntem neki a frustukot.

– Kijár az egy anyagyilkosnak is, kérem – szabadkozott. – Látja, ez zavar egy kissé az őrködésben, hogy aki egyszer hozzánk bekerül, az a szabály szerint nekünk egykutya. Itt nincs bűnös és kevésbé bűnös, legalábbis ezt megállapítani nem tartozik ránk. Nekünk csak arra kell ügyelnünk, nehogy valaki meglóghasson, legyen meg az ellátás, és ne történjék semmilyen cécó... Persze, szemünk és fülünk azért van ám, s tudjuk, hogy egyik ipse nem olyan, mint a másik. Ugye, ha nem is a legszabályosabb úton, de hozzánk is befutnak a hírek, itten minden kitudódik, mert azért mi becsületesen összejátszunk a kenyerestársakkal... Szívem szerint egyeseknek én is de megfizetnék az elkövetett bűnök arányában, viszont ez teljességgel tilos, s akkor csak nyelek befelé süketen és vakon...

– Én a maga helyében már régóta szögre akasztottam volna a mundért...

– Nehogy azt higgye, hogy csak magánál kakukkol az óra... Valahányszor megkörnyékezett a kétely, azt mondtam magamnak: nem érdemes takarodót fújni, ha már egyszer elszegődtünk egy feladatra. Mert tudtuk, hogy mire esküszünk, már a legelején, és a betyárbecsület, ugye...

Sóhajtott, majd legyintett, s az üres pléhedényeket zörgetve az ajtóhoz lépett.

Mondtam magamban: Tunyogi, ez itt a te embered! Ha valaki segíthet rajtad, akkor az éppen ő lesz... Ha akar... Sietősen témába ráztam, s szívdobogva lestem: vajon megteszi-e, amire kértem?

Rövid gondolkodás után rábólintott.

– Sokat ne reméljen azért, de amit tudok, megcsinálom.

– Én is igyekszem majd meghálálni...

– Ide figyeljen, ha még egyszer kihoz a sodromból, akkor részemről az egész mindenség törölve!

Ó, hogy sütött nekem akkor a nap odabent!

Volt min töprengenem újra magányomban. Nem tudtam, hová tegyem, ezt a fura ürgét. Mit tudhatott ő rólam, hogy így kitárta előttem a lelkét? Vagy csak ravaszkodás volt az egész? Mi célja lehetett vele? Egyszerűen megsajnált volna? A lelkiismeretén akart könnyíteni? Unta magát? Valamely kedves ismerősére emlékeztettem?

Azt hiszem, soha nem fogok már választ kapni mindezekre. Hiszen jóformán meg se fogalmazódtak bennem becsületesen, jött is vissza értem, s nyújtotta a cipőfűzőmet, hogy szerelném vissza gyorsan a csukámba, mert az irodára kell kísérnie.

– Sikerült – súgta a fülembe, s ettől úgy megnőtt az önbizalmam, hogy kész voltam akár az egész éjszakát süllyeszteni, ha kérik.

A parancsnoki iroda előtt őrmester posztolt egy íróasztalnál. Frici bátyó átadott neki, és tökéletes hátraarcot csinált. Ez volt az utolsó pillanat, amikor láttam. Azt sem tudom, él-e vagy sem, de szívből kívánom, hogy csupa örömben legyen része élete hátralévő éveiben.

Odabent egy kapitány fogadott: fiatal, harcsabajszú, elegáns tiszt. Mosolygott.

Háttal az ajtónak, az ablaknál hízásnak indult alak álldogált, szétterpesztett lábakkal.

A Varga Laji!

Ezer közül is megismertem volna e pozícióban, hiszen a szünetek elején is örökké így szobrozott le a nyitott osztályablaknál. Meg egyszer, még a munkaközvetítőben, amikor mégis szinte-szinte elmentünk egymás mellett!

Illedelmesen köszöntem, vagy ha nem is éppen, azért nagyon igyekeztem. Varga hirtelen perdült egyet a sarkán.

– Szevasz, pajtás! – lépett felém; s megölelgetett, kezemet rázta, szóval nagy volt a barátkozás, nem is néztem volna ki belőle ama átkozott kanmuri után. – Lám-lám, mit hoz az élet...

Ezt akár baráti dorgálásnak is vehettem. Csak az volt a nagy baj, hogy ostobán komédiázott. Gyorsan meg is unta a szerepét, zavartan hátralépett, s így méregettük egymást hármasban.

Biz' isten nagyon sajnáltam akkor... Az az igazság, hogy nemigen bízott bennem. Gyanakodott rám az utolsó találkozásunk miatt. Mindenesetre szép volt tőle, hogy egyáltalán azonnal odapattant...

Ezt meg is mondtam neki, köszönés helyett...

– Lássuk talán az ügyet – tért magához Varga Laji –, Vlădaru kapitány ismerteti velünk a tényállást, te pedig, Tunyogi, megígéred, hogy nem próbálsz falazni. Oké?

A kapitány recsegő fahangon, egyszerűen felolvasta a jegyzőkönyvet. Így, hallomásra, tisztára süketül szólt, de azért illedelmesen végigszenvedtem.

– Nincs mit hozzátennem, Lajos... Túllőttem a célon, ez nem vitás. Amit hallottál, fedi a valóságot... Pechem volt, hogy kiszúrtak, és éppen engem...

– És a munkakerülés?

Tudtam, előre sejtettem, hogy ezzel megfog! De reméltem, hátha közöttünk maradhat...

– Amikor találkoztunk, azt mondtad, fényképezel... Látom, itt a masinád is... Melyik egységnek dolgozol?

– Semelyiknek – hajtottam le a fejem.

Hiába, túl kellett esnem rajta. Olyan póker ez, hogy jobb a lapokat kitenni, mint blöffre menni.

– Magánzó vagyok...

– Engedélye száma? – emelte meg tollat a kapitány, írásra készen.

– Nulla-nulla – okoskodtam, de az egész valahogy olyan szomorú volt.

– E-egen – kezdett ideges sétába Varga a zárka nagyságú irodában. – Gondolhattam volna... Végül is, minden passzol... Ezt nevezik tiszta helyzetnek...

Vlădaru a papírokkal babrált, én meg tömpe ujjait bámultam.

– Tudod-e – cövekelt le előttem végre a Varga –, hogy ennyi már elegendő a...? No, semmi vész, valószínű megúsznád feltételessel, de akkor is bekerül a pecsét az igazolványba; hát kell az neked? Érettségiztél, meg minden, igazán benőhetett volna a fejed lágya, irtó nehéz helyzetbe hoztál, egészen meg vagyok rendülve... Vlădaru kapitány a szavát adta, hogy ha csak egy mód van rá, röptében elegyengetjük a dolgokat. Viszont, ahogy a te ügyed áll... Ebből muszáj doszárt csinálni. Tudod-e, mennyire betartottál nekem, Tunyogi?

– Szót kérek – emelte fel a kezét a kapitány, mint suliban a kisdiákok. – Mivel fentnevezett még nem visszaeső, behunyhatnánk az egyik szemünk...

És elmagyarázta: írják át a jegyzőkönyvet pénzbírságra. Külön a sértegetés miatt, s legyen belőle például nyilvános helyen történt rendbontás; a tiltott ipar, illetve a bejelentetlen lakhely miatt külön is rám sózhatnak egy-egy summát. Ezzel a dolog formai része le lenne zárva.

– Törlesztésre várna még – hangsúlyozta – Tunyogi polgártárs részéről a számla mielőbbi egyenlítése. Ehhez viszont makacsul ragaszkodjunk! Ha nem tartaná be a megadott határidőt, automatikusan érvénybe lépne a megfelelő ügyészi kereset, és akkor még mindig ráérünk...

Igyekeztem mindent a lehető legpontosabban memorizálni.

– Tökéletes! – élénkült föl Varga, és kerek tokáját simogatta. – Tehát ebben maradunk? Meg vagy elégedve? Elő tudsz kaparni annyi pénzt, hogy...

A kapitány beköpte a summát. Ha ültem volna, leszédülök a székről. Így csak a lábaim váltogattam.

– Ígérem, soha többé... – valami ilyesmit motyogtam.

– Senki se kérte a pionír becsületszavadat, pajtás! Mindenesetre, nem kell marháskodni többé, a szentségit... Ha lesz majd egy szabad félórád, keress meg az ügyészségen, mindig akad egy-két jótanácsom. Itt az ideje, hogy te is jó sínre kerülj. És mihamarabb tisztázd a dolgaidat, mert a kés még mindig a nyakadon...

Szívélyesen búcsúzott a kapitánytól, s enyhén kacsázva elviharzott.

Maradtam. Ugye, senki se mondta, hogy leléphetek...

A kapitány a kezével malmozott, csöndesen fütyörészett, és közben gúnyosan méregetett:

– Nos, szerencséje volt. Manapság egy jó kapcsolat...

– Most mi lesz velem? – pislogtam illedelmesen.

– Nem árt tudnia, hogy amit az előbb hallott, az engem semmire se kötelez. Ki róhatná fel nekem, ha menet közben meggondolnám magam? Szerencséjére, nem szoktam segget csinálni a számból... Markolja fel tüsténT a motyóját, s tűnés, amerre lát! Tizenöt nap határidőt kap, szikrával se többet... Nem éppen kevés, de úgy elrepül, mint a semmi. Használja ki, ha nem akar újra a kliensünk lenni.

Ezzel meg is szűntem számára létezni.

Útban hazafelé vételeztem egy veknit, s míg a fejemet tömtem, az esélyeimet latolgattam: tízezer lejre rúgott a büntetés, és még fene tudja, mennyit sóznak rám évi adóként.

Teremtőm, mennyit gürizhetek mindezért!

De akárhogy is, csak szabad voltam.

*

Pontosan három és fél hónap elteltével, tehát október 21-én reggel nyomtatott szöveget kotortam ki a postaládámból.

Az volt ráírva nagybetűkkel, hogy „idézés”.

Forgattam előre-hátra, kukkot se értettem belőle, azon kívül, hogy 25-én délelőtt tíz óra húszkor jelenjek meg az ügyészségen, a 49-es irodában, tanúi minőségben, és hogy meg nem jelenés esetén...

Hát persze, pénzbírsággal fenyegettek. Ehhez aztán értettek...

Szóval, nem értettem pontosan, mire megy ki a játék, de azért elhatároztam, résen leszek. Hiába böngésztem újra és újra az aláírást, olvashatatlan maradt, akár az elején. Azt mindenesetre biztosra vettem, hogy Veronka ügyéről lesz szó.

És titokban számítottam arra, hogy valaminek mégiscsak történnie kell...

Négy napon át elég időm volt végiggondolni mindent; azaz hogy vállalom-e a tanúskodást, vagy kifizetem a bírságot?

Ha nem megyek, okoskodtam, végül is megúszhatom, de örökké fejem fölött lóghat a kard. Ha meg odaállok, ki tudja, milyen csapdába terelnek.

Lesz, ami lesz, vetettem el a kockát, és elmentem az ügyészségre. Elvégre bármikor kopogtathatok Varga irodájának ajtaján... Abban a szellemben, ahogy a múltkorjában elváltunk egymástól...

De az ördög tudhatta, hogy egyenesen hozzá lesz szerencsém.

Az idézésen megjelölt szobaszám ugyanis teljesen ismeretlen ajtón fityegett. Az ajtó mögött egy ismeretlen pasas ült, íróasztalnál. Biccentett, odanyújtottam az idézést, átfutotta, az igazolványomat akarta, összehasonlítás, visszaadta, a papírt betette a fiókba, s egy oldalajtón át üres szobába terelt, ahol is a fal mellett körben sorakozó székeken és egy ugyanolyan kopott szőnyegen kívül az égvilágon semmi nem volt. Még ablak sem, csak valami szellőzőlyuk a festett csík fölött, majdnem a plafonnál; ennyi volt az egész kilátás a világra. Minimum fél órát tartott a várakozás, azt se mondták, bújj az izémbe, nem értettem, kinek volt haszna abból, hogy a csupasz falakat bámultam.

Amikor Varga feltűnt a küszöbön, először meg se láttam, úgy az agyamra ment a hülye, céltalan bámészkodás.

– Én hívattalak – kocogtatta meg a vállam, mire úgy összerezzentem, mint akit a hideg ráz. – Itt nem zaklatnak a telefonok, odakünt is meghagytam, ne nyisson ránk senki...

Csak egy volt a bökkenő: nemigen ismertem a napirendet. Akkor nyomta a kezembe azt az iratcsomót.

– Ha kell, inkább kétszer is olvasd el – mondta –, mert szeretném, ha mindent jól megértenél. Még visszajövök.

Ezzel magamra hagyott.

Gépiesen simogattam a fényes, sötétbarna kartonból hajtogatott irattartót: fedőlapját masnira kötött pertlik fogták össze. A fedelére valaki felírta tussal a Veronka teljes nevét, s a szabályos betűk hirtelen táncra perdültek a szemem előtt. Később valahogy magamhoz tértem, s merev ujjakkal sikerült kioldanom a csomót. Átpörgettem a lapokat, mert volt ott elég sok, ha csak súlyra vesszük, akkor is. Pont oda nyílt ki, mintha be lett volna ütemezve, ahol fényképek sorakoztak felragasztva, csillogó celofán alatt. Rögtön azonosítottam azokat, amiket megismerkedésünk után Veronkáról készítettem, emlékbe. Persze, nála találták... Ott volt mind a hat darab, mert ennyiből állt a sorozat, s valamennyi a műteremben készült. Ezek negatívjait passzoltam oda Ödinek... Fordítottam egy lapot, s arról meg a Veronkánál talált ocsmányság hívta fel magára a figyelmet. A további lapokon ugyanaz a kép következett, különböző változatokban és kinagyított részletekben. Ahogy láttam, az ismeretlen szakik mindenekelőtt az arcra mentek rá; ahogy növelték a lány fejét, úgy tolódtak el, majd estek ki a képből a lényegtelen részletek, és az utolsó nagyításhoz érve bárki meggyőződhetett arról, hogy a csurdé lány feje tökéletesen azonos az általam készített képek egyikével, nevezetesen a 3. számú pozícióval, amin Veronka éppen szembenéz a lencsével. S hogy ne lehessen fölösleges vita, nézeteltérés, az iratcsomót összeállító ismeretlen kezek ügyesen egymás mellé ragasztották az én portrém másolatát, illetve a kinagyított fejrészletet.

Mit mondjak?

Perceken át meredtem rájuk reménykedve, hátha elnéztem egy apró részletet, s mégsem olyan sötét az éjszaka, amilyennek látszik. Ámde a bizonyítékok tökéletesek voltak. Olyannyira, hogy még senki se vádolt tulajdonképpen, de engem már megcsapott a bűntudat felkavaró szele.

Elolvastam a képek alá írt, gépelt szöveget is; szakértői vélemény volt, három aláírással ellátva – az egyik valami dr. volt, erre határozottan emlékszem –, nos, ők azt állítják, hogy az azonosságról nem is érdemes vitatkozni. A fényképpapírok importból származnak, ugyanolyan csehszlovák márkát használtak mind a kettőhöz, de ez még nem bizonyít semmit, főleg azt nem, hogy a kétféle kép egyazon laboratóriumból került volna ki...

Hát ez jól meg volt firkázva, viszont észrevettem, hogy a papír bal felső sarkában piros tintával ferdén odavetett szavak lángoltak:

„Tanúként kihallgatni, szükség esetén házkutatás elrendelve. – Varga.”

S mellette a dátum: október 18.

Azzal a pirostintás utasítással nekem tulajdonképpen befellegzett.

Ámde hátra volt még a nyomozati anyag tanulmányozása. Amíg azt át nem nyálazom, a sötétben tapogatózom.

Együltömben olvastam végig az egész paksamétát.

Az első jelentésből kiderült: a lány négy órát és harminchét percet szenvedett (ha egyáltalán szenvedett, mert végig kómában volt). A nyakatekert szöveg a sürgősségi kezelés, majd a kimúlás körülményeit írta körül, s lényegében a prof állításait igazolta.

Következett egy szakvélemény, amiben a klinikai aneszteziológus azt állítja, hogy ha az áldozat legkevesebb félórával hamarabb kerül hozzájuk, a gyógyszer tetemes részét kipucolhatták volna... A halálhoz mindenesetre feleannyi dózis is bőven elegendő lett volna. Mintegy konklúzióképpen szól a megállapítás: az öngyilkosság ténye kétségtelen.

Ezután következett a dosszié vaskosabb része, a nyomozás részletes jegyzőkönyve. Emlékszem, Veronka életrajzi adataiból semmi se kerülte el az ügyészség figyelmét, még a mi kapcsolatunk se, hogy a temetőben megesettekről ne is beszéljek... Ezt követte a lány szüleinek kihallgatása tanúként, Akácligeten. Elmondták: lányukat ők hívták haza, mert az apa medence- és bordatöréssel ágynak esett. Igen, otthon töltötte életének utolsó tizenkét napját. Jóformán ki se mozdult hazulról, néhány rokon jött el látogatóba, no és felkereste a temető közelében lakó nagyanyját. Nem szívesen mozdult ki a faluba, az emberek szája miatt, s ezzel kapcsolatban elmesélték a temetői erőszak, majd az utána következő törvényszéki eljárás történetét, s különféle iratokkal támasztották alá állításaikat. Nincs tudomásuk róla, hogy a lány találkozott-e az idő tájt Barátosi Lászlóval, esetleg más valakivel, aki miatt feltehetően válságos lelkiállapotba kerülhetett. Fentnevezett, nőtlen fiatalember letöltötte a büntetését; odabent példásan dolgozott, amiért pár évet elnéztek neki. Szabadulása után másutt telepedett meg, Dongóváron csak az anyja él, az apját részeg állapotban elütötte egy tejszállító ciszterna, s belehalt sérüléseibe. Visszatérve Veronka akácligeti napjaira, otthon rendszerint főzött, mosott, ápolta a mozgásképtelen beteget, míg az anya a beteg férjet helyettesítette a tehenészetben. A nyomozó következő kérdése rám vonatkozott: hogy ismernek-e engem? A megkérdezettek rövid tanakodás után nemleges választ adtak. A szimat akkor beköpte, hogy fényképész lennék, s erre aztán az asszonynak rögtön megjött a memóriája: arról a hóhányóról lesz szó, aki a nyár elején egy hetet töltött Dongóváron, nagyon jártak hozzá az emberek régi képekkel, pénzzel, mert azt ígérte, hogy művészien megigazítja őket. Ők ugyan nem találkoztak vele személy szerint, mert mire elszánták magukat, hogy ők is nagyíttatnak, az illető (vagyis én) már elutazott. A híre alapján viszont, amit a faluban hagyott, nem lehet komoly embernek tartani, beállt ugyanis az agrármérnök bandájába, egész Dongóvár

beszélte, milyen szórakozásokat rendeztek annak a házában, még a felcsernőket is sorban kicserélték egymás között... A következő kérdés: tudják-e, hogy a lánynak városon kapcsolata volt velem, azaz hogy együtt éltünk? Nem, nem tudták, de ha így van, énrajtam kell számon kérni a halált, mert az ilyen embertől, mint én, minden kitelik... Barátosi Lászlót is fölkereste az ügyészség munkatársa. Dongóvártól 125 kilométerre bukkant rá, s nagyjából az alábbi nyilatkozatot kapta: a lány ellen elkövetett erőszakos nemi közösülés valóságosan megtörtént, mértéktelen alkoholfogyasztásból kifolyólag. Tettét megbánta, és szeretné véglegesen lezárni életének azt a szakaszát. A lányt azóta nem látta, Dongóvárt és környékét érthető okokból messze ívben elkerüli. Munkahelyén, egy ipari építőtelepen így véleményezték Barátosi magatartását: csöndes, törekvő, feladatait maradéktalanul elvégzi, magánélete példás, újbóli beilleszkedése a társadalomba nem vet fel különösebb problémákat... Konklúzió: e nyomozati úton nem érdemes továbblépni.

Majd a prof meghallgatására került sor, a munkahelyén. A kisöreg elmondta, milyen körülmények között került hozzájuk Veronka, milyen élete és munkarendje volt náluk. Az egészből az derült ki, hogy ő is, felesége is nagyon elégedettek voltak a lánnyal, s személyes tudomása szerint semmilyen okot nem szolgáltattak arra, hogy bármilyen konfliktusba kerüljenek vele. Részletesen előadta, miként fedezte fel a már öntudatlan lányt, s hívta ki a mentőket, végül szóba került a táskában talált fénykép. A profnak nem volt határozott elképzelése arról, hogyan került a lányhoz a kép. Ahogy kifejezte magát, tulajdonképpen gőze sincs az egészről, de nagyon bízik benne, hogy nem a Veronkának udvarló fényképész keze van a dologban. E pontnál enyhén pirulnom kellett, mert a jegyzőkönyvező néhány dicsérő szóban foglalta össze a kisöreg véleményét rólam. A lányhoz fűződő kapcsolatomról annyit köpött el, hogy ő azt komolynak látta, őszintén rokonszenveztünk egymással, s ha nem üt be a szerencsétlenség, szép emberpár lehettünk volna... Nem, a lánynak általában nem voltak titkai előttük, keveset járt el otthonról, leszámítva a különféle bevásárlásokat, intézéseket. Kevéske szabad idejét az említett fényképésszel (vagyis velem) töltötte. Úgy véli, hogy a fényképben való érdekeltségem végül is egyszerűen ellenőrizhető, s a jelek szerint félreértésről lehet szó... Most a szimat olyan húzással állt elő, hogy egyből leesett tőle az állam: kérte a profot, ne haragudjon, de föl kell tennie a kérdést, lévén, hogy a felesége évek óta – ugye, a legkisebb gyerek megszülése óta – ágyban fekvő beteg, szóval gondolja meg jól, ha ő maga valamilyen intim kapcsolatban állt a halott lánnyal. Hangsúlyozta, a helyzet roppant komoly, és föltétlenül őszinte választ vár...

Egy pillanatra lehunytam a szemem: te jó ég, hiszen ezek senkit sem kímélnek! Nekem például sok minden járt már az eszemben Veronkával kapcsolatban, de a kisöreggel egy percig se mertem volna gyanúsítani!

Maga a gondolat is képtelenségnek tűnt a szememben...

Tovább olvastam: a kisöreg számított a kérdésre, s hangsúlyozta, csöppet sem neheztel érte. Ám nagyon kéri a szimatot, bízzon az őszinteségében, különben nincs mit mondania. Tudja, hogy a probléma komoly, folytatta, ő is úgy véli, ezért aztán nem elég igennel vagy nemmel válaszolni. Pedig nem volt kapcsolat közöttük, ez a valóság... De ha nagyon akarja, lehetett volna, mert nemegyszer kísértette meg a gondolat egy-egy álmatlanabb éjszakán: mi lenne, ha odalopózna a fiatal test mellé, senki meg nem tudná, és mégis úgy döntött valahány esetben, hogy veszteg marad, két okból is. Az egyik önző szempont volt: óvakodott minden fölösleges bonyodalomtól, s energiáját munkájába és a család iránti gondoskodásba ölte. A másik ok: végiggondolva a lány helyzetét, visszariadt attól, hogy bármely egyéni érdeknek engedve tönkretegye más ember életét. Ámde mert állításait nem tudja tanúkkal igazolni, a nyomozónak nincsen más választása, mint hinni neki. Egészen megható volt e vallomás, s újra megállapíthattam magamban (ki tudja, hányadszor), hogy na, végre, íme egy talpig ember!

Továbblapoztam...

A színhely szerint ismét Dongóváron voltunk, ezúttal Szíjgyártó Albert néptanácsi alelnök füstös szagú, poros irodájában. A „házigazdától" egyenesen énfelőlem érdeklődött az ügyészség munkatársa: jártam-e a községben, tudtak-e itteni nagyítási működésemről, mi a véleményük az erkölcsi arcélemről, hogyan viselkedtem a faluban stb. Szíjgyártó elvtárs mindent kitálalt jószívvel: ő igazán nem tehet semmiről, valóban személyesen jelentkeztem nála folyó év május 23-án, a délutáni órákban. Azért emlékszik ennyire pontosan, mert aznap délelőtt sürgős értekezleten járt a megyénél, ahol ő is, több más néptanácsi kollégával együtt, alapos fejmosásban részesült, az ember nem egykönnyen felejti el az ilyesmit... A szimat finoman értésére adta, térne már a tárgyra... Szóval, igaz, hogy beleegyeztek a nagyítási akcióba, de tüzetesen megnézték a működési engedélyemet is, ami ellen nem lehetett kifogást emelni, meg aztán egy Dongóvárról elszármazott komoly elvtárs ugyancsak jótállt értem, úgyhogy neki nem volt miért gyanakodnia, és személyesen semmiről se tehet semmit... A jegyzőkönyvet felvevő emlékeztette a tanút: kérdésével senkit sem kívánt vádolni, puszta érdeklődésről van szó... Az alelnök ettől függetlenül előhozakodott Sándor Jánossal, a városi botanikus kertnél dolgozó, dongóvári származású rokonával, akinek az unokahúga – szintén odavaló leány – a polgármester házánál szolgál, és ez az ember az ő tudomása szerint jóval többet mondhat rólam, úgy is mint beajánló. Neki mint alelnöknek általában nem lehet kifogása a fellépésem s a munkám ellen. A szimat megemlítette, mit beszélnek faluszerte a főmérnök „szórakozásairól", s hogy ezekből állítólag az említett fényképész is derekasan kivette a részét... Az újabb kitérő válasz lényege: az emberek sok mindent beszélnek összevissza, ha kell, ha nem, s előfordul, hogy valaki néha szórakozás közben túllépi a mértéket, de azért a munkája az első. A farm fiatal főmérnöke példásan vezeti a gondjaira bízott egységet...

A következő kihallgatott tanú Kecskés Pál volt, a dongóvári farm főmérnöke. Elmondta, hogy nem ismerte az öngyilkos lányt, bár a név után ítélve emlékszik a szüleire, az apa náluk dolgozik az állattenyésztésben, mintha valami baleset is érte volna, leesett az istállóhijúból vagy mi... Nem, nem volt szerencséje a lányukhoz, s bevallja, azt se tudta, hogy Tunyogi István, aki neki valóban jó pajtása, a lánnyal szoros kapcsolatban állt. A nyomozó felkérésére Pali részletesen elmondta kettőnk megismerkedésének történetét (nem hagyta ki a Szíjgyártó házában rendezett díszlakomát sem, amelyen legelőször összefutottunk), néhány szóval jellemezte a dongóvári ténykedésemet („korrekt, munkabíró, szavatartó" stb.), majd elismerte, hogy több ízben szórakoztunk nála, legényemberek, de hogy nyilvános közbotrányt okoztunk volna, kikéri magának. Ami a felcsernőket illeti, azok is felnőtt, férjezetlen elvtársnők, senki nem kívánhatja tőlük, hogy pókháló nője be ama bizonyos bűnbarlangjukat... A nyomozó kérte a főmérnököt, ne terelje más vizekre a beszélgetést, és válassza meg a vele szemben használt hangnemet. Személy szerint őt nem érdekli a tanú magánélete és családi állapota, de mert mindez Tunyogi István erkölcsi profiljával áll kapcsolatban, hivatásának és kötelességének tekinti ilyen ügyekben is vájkálni. „Pontosan azt csináltuk, amit ön is szokott, amikor alkalma van rá" – vágta el Pali végleg a beszélgetés fonalát. A jegyzőkönyvező ebből azt a következtetést vonta le (kérdőjelesen, persze), hogy tanú nemigen hajlamos az együttműködésre, magatartásában szabados, anarchista beütések tapasztalhatók; javasolja tanú esetleges ismételt kihallgatását, lehetőleg az ügyészség épületében.

A Sándor família a botanikus kertben szeppenten fogadta a váratlan vendéget. Férj és feleség együttes vallomásának lényege (az asszony ragaszkodott hozzá, hogy jelen legyen, amíg férjét tanúként kihallgatják): Veronkát csak felületesen ismerik, engemet viszont meglehetősen... A paslagot ezúttal is a jellemzésem érdekelte, mire Sándor János leakasztott egy körülményeskedő, simisumi rablómesét, miszerint ilyen rokonszenves meg olyan szakértő vagyok; még én is pirultam belé, amíg olvastam... Milyen alapon adott ajánlást rólam a dongóvári néptanácsnak? – hangzott az újabb kérdés, ami igen logikus volt, de Sándor János mégis begazolt tőle, és pontosított, hogy ő csupán egy levelet írt a rokonának, amelyben elmesélt egyet s mást rólam, de szó se lehetett ajánlásról, ő ugyanis nem hivatalos szerv, nevetséges így feltenni a kérdést... E pontnál közbevágott a feleség: néhányszor elbeszélgetett velem, puszta udvariasságból, s ennek alapján könnyelmű, léha, nőcsábász lelkületű alaknak ismert ki, aki megjátssza magát, s a mások életébe gázol, ha úgy hozza az érdeke... A szimat rászólt; érdekes, amit hall, de lenne konkrétabb, mire az asszony sírva fakadt, hogy ők életükben becsületes emberek voltak, és egy jöttment senki miatt ne hurcolják meg kettőjüket, csak azért, mert véletlenül egyszer-kétszer vendégül látták... Sándor János kérte, a látogató nézze el felesége kifakadását, egészségileg sosem volt kitűnő állapotban, most meg különösképpen gyengélkedik, az a

hír is az öngyilkosságról végtelenül megviselte. Ha a törvény emberei újabb részletekre kíváncsiak, nagyon szívesen útbaigazítja az unokahúgához, aki a Veronka barátnője volt, s a polgármester elvtárs házában szolgál. „Pirikét hagyd ki a játékból!" – sikoltozott az asszony, és csak idegnyugtatóval lehetett elérni, hogy valamelyest megüljön a szoknyáján.

Sándor Piroskával szóba állni nem ment valami simán; csak miután töviről hegyire tájékoztatták a polgármestert, miben áll a cécó, engedélyezett egy negyedórás négyszemközti társalgást a házvezetést intéző lánnyal, de kikötötte, hogy a beszélgetés jegyzőkönyvét véglegesítés előtt maga is látni szeretné. Ami e részbe került tehát, azon rajta volt a város nagyfőnökének fejbólintása, vagyis már nem csupán az ügyészség foglalkozott az üggyel, de a néptanács is, méghozzá a legmagasabb szinten (milyen könnyű híres embernek lenni!)... Pirike keveset beszélt, azt is szinte csak félszavakkal. Igen, ismerte Veronkát, és elmondta barátságuk történetét. Igenis, tudta, hogy mi ketten együtt futunk. Elvégre rajta keresztül ismerkedtünk össze, ő mutatott be egymásnak. Róla is készítettem egy fotósorozatot, amelyik nemigen nyerte meg a tetszését (megmutatta a jegyzőkönyvezőnek, aki erre külön is kitért a szövegben), később azonban nem találkozott velünk. Veronkát egyszer már érte egy csapás, ugye, tudnak róla, magyarázta, biztosan most is ballábbal lépett... Az eléje tett meztelen képet először felháborodva taszította el magától, később mégis hajlandónak mutatkozott megtekinteni, és tétován érdeklődött; hogy ez vajon a Tunyogi műve lenne? Ugyanezt szeretném én is tudni, kérdezett vissza a nyomozó, mire a lány felelet helyett vállat vont. A további kérdések: haza-kísérte-e őt ezen és ezen az estén Tunyogi István? Igen; mi van ebben? A szimatnak az is fúrta az oldalát: mi volt közöttünk, hogy kísérgetésre került sor. A lány persze kikérte magának. De hát csak nem véletlen volt a közös lődörgés, makacskodott az ipse; hiszen azon az éjszakán engemet a polgármester háza közelében kaszliztak be a járőrök... Ez az önök dolga, és biztosan ki is derítettek már mindent – szólt a lány, és ezzel betömte a kérdezősködő száját.

Lehet ugyan, hogy az engedélyezett tizenöt perc alatt még sokkal többről is eszmecseréltek, emlékezetem szerint Pirike barátkozó természetű volt, bár jelen esetben éppen az ellenkezőjét tapasztaltam. Az ellenőrzés során a polgármester piros ceruzája biztosan kivágta a többit. A lelke rajta!

Azt viszont már a vizsgálatvezető fűzte az egészhez, hogy az ügy igen megrázta a városi főfőt, s kérte, hogy az ankét lefolytatása után őt is tájékoztassák az ügy kimeneteléről...

Nem folytatom.

A fényképekig, amikről már szóltam, még egy ív volt hátra, azon összegezte benyomásait a nyomozó; szerinte a szálak zömmel hozzám vezetnek, s bár nyilvánvaló bizonyítékokat nem sikerült felhajtani, javasolja, csevegjenek el

velem alaposan, a helyzet komolyságának megfelelően, és igyekezzenek kiszedni belőlem minden olyan tudnivalót, ami hozzásegít a valóság megvilágításához.

Becsuktam az irattartót, és csak ültem ott roskatagon, mint egy kitömött nyúl a vadászegyesület kirakatában. Minimum olyan ostobán és olyan hallgatagon. Még csak azt sem mondhatom, hogy be voltam tojva; a gatyarizgés akkorra már tovaszállt, csupán az elején forgott fenn, amíg nem tudtam, mire megy ki a játék. Ámde sokkal rosszabb volt, amit a helyében éreztem: totálnál is totálabb ürességet. Amikor már minden mindegy, és az ember védekezni is elfelejt, mert képtelen egyik gondolatot a másikhoz fűzni, pláne ha nem is igen van mit. Megállt a fejemben a csodálatos malom, nem őrölt az már semmit, még levegőt sem üresjáratban.

Nem tudom, mennyi ideig tartott ez az állapot, de aztán nagy nehezen valahogy magamhoz tértem. Éreztem, hogy citerázik a fogam, s kezemben táncot járt a barna doszár. Letettem a székre, de a kezem úgy is tovább remegett, kénytelen voltam hát zsebre vágni, akárcsak az a hányadék tag odabent a lerben azon a fura, nyomorúságos hajnalon, amikor saját hülyeségemből kifolyólag csúfosan csőbe néztem...

Máris elképzeltem, hogy mindaz, amit életemben addig összekalapáltam, semmivé válik. Ha jól csalódom, most már az összes puskacsövek rám voltak szögezve, menedék pedig semerre. Körülcentiztek gyanakvással, s rajtam volt a sor, hogy valamiképpen kivágjam magam.

Higgyék el, ártatlan voltam!

Ha megtudom valaha, ki adta Veronka kezébe azt a fényképet, egészen biztosan szétverem a fejét a legelső járdaszélen! Addig csépelem vele a gránitkockát, amíg szikrát csiholok belőle...

De vajon tényleg a fényképek miatt nyelte be a maréknyi pirulát?

Ki tudhatja azt?

Varga talán segíteni próbál, s azért adta kezembe az egész iromány t – csillant fel előttem a vékonyszálú remény.

Beléje kapaszkodtam minden erőmmel. Segítenie kell, ki kell udvarolnom, hogy megértő legyen, hiszen Veronka se így, se úgy föl nem támad, és apám se fordul vissza túlvilági útjáról, ahol biztosan ugyanolyan nekikeseredve biceg, ahogy életében tette... És Bálint Misi s általában a halottak odaát maradnak mind, bármit teszünk mi itten egymással.

Akkor meg inkább hagyjuk élni az élőt...

Most sem tudom, mikor lépett be Varga; ugyanolyan surranva érkezett, akár az elején.

Egyszer csak felrezzentem: a hátam mögött állt és az állát simogatta.

– Elfogyott az olvasnivaló? – vigyorgott. Egy pillanatra azt hittem, az osztályban vagyunk, s a szokásos heccek egyike készül az én rovásomra. Hiába, a hangja mit sem változott azóta...

Eléggé gyáva fickó vagyok, ez a való, s az eddigiekből is bőven kitetszett, gondolom. Félreértés azért ne essék, istent én nem akarok magamból csinálni, de ördögöt sem.

– Befejeztem – makogtam szégyenkezve egykori osztálytársam előtt, de ő csak tovább nevetett.

– Hogy betojtunk! Vajon miért?

Leült a közelemben az egyik székre. A hízott iratcsomó lustán hevert közöttünk. Varga úgy tette rá a tenyerét, mintha egy nő vagány combja lenne a papírok helyén.

Ha ez így bolondul az aktáiért, rémültem meg, és egyre jobban éreztem, hogy ezzel az emberrel nem lehet érdemben tárgyalni, hát az akták mellett én igen lazán jöhetek számításba. Mert miért higgyen inkább nekem, aki egyszer már leizéltem előtte a kalapács nyelét, amikor ott vannak neki a szabályosan megfogalmazott, legépelt, elrendezett, megszámozott, ellenőrzött, aláírt papírok? A kipróbált szövegek? Miért is kockáztatna velem?

– Mit akarsz tőlem? – nyöszörögtem, mert addigra már a hangom is teljesen elment otthonról.

– Beszélgetni, ahogy egykori osztálytársakhoz illik...

Figyelmeztettem: régóta nem vagyunk már osztálytársak, s ő a mindenható törvényével az esze tokjában nem állítható velem ugyanabba a csatarendbe, aki csak egy szerencsétlen tévelygőnek adok enni...

Felvont szemöldökkel panaszolta: nem érti, miért beszélek ilyen furcsán, amikor ő igaz barátsággal, jóindulattal közeledik felém, s szívből szeretné, ha a „leghelyesebb megvilágításban látnánk a dolgokat.”

Milyen barátságról lehet itt szó, gyulladt be nálam a kanóc, ha ő az én nyomoromat röhögi, s egy ócska jegyzőkönyvvel akar a jobbik útra téríteni?

– Te nem vagy eszednél – kezdett el keringőzni a szoba közepén, s a foszlott szőnyegen ördögi ügyességgel kerülgette a lyukakat... Látszott rajta, könnyebben megy séta közben a szövegelés, aminek során igyekezett türelmesen

elmagyarázni, hogy minden ügy vizsgálata kötelező szimatolással és helyenkénti csaholással jár. – Kinyíródott egy lány, és tudni akarjuk, miért, hogyan, mert kell lennie rá magyarázatnak. Alaptörvény, hogy az áldozat környezetében alaposan körül kell nézni... Normális, hogy gyanúba keveredtél...

Nekem mind mondhatta ezt, mert irtó süketül hangzott, hiszen ő egy fikarcnyit se volt benne a cécóban! Ő vizsgált, minősített, mérlegelt, feltételezett, kombinált, ítélkezett, de sohasem saját maga fölött. Most is csak lépdelt, akár egy tanító bácsi, a döngő, magabiztos lépteivel, a kezével egészen habosra verte a levegőt, annyit hadonászott, időnként magasba emelte mutatóujját, valahányszor szerette volna, ha ezt-azt becsületszóra elhiszek neki.

Szerencsétlen, verébeszű vidéki surmó lehettem a szemében, akinek gőze sincsen a törvényekhez, a rendhez, az élethez, akit mindenáron meg kell tanítani a viselkedésre és a morálra.

– Miért nem veretsz kurtavasra? – segítettem neki, hiszen maga se tudta már, hol az eleje s főleg a vége a hegyibeszédnek. – Semmivel se tudok védekezni... És te se állíthatod nyugodtan, hogy márpedig az a montázs vitán felül a Tunyogi-laboratóriumból került ki...

– Pontosan ezt tisztáznám veled, ha lenne kivel.

– Mondjam azt: „így görbüljek meg, ha én csináltam!”?

– Esetleg tudnál néhány nevet sugallni, mondjuk... Akik közelebb vinnének bennünket az igazsághoz...

– No és, ha kiderül, hogy én csináltam, illetve nem én csináltam, miként állíthatod olyan biztosra, hogy csakis az az egy való kép tette be Veronkának az ajtót?

– A logika, pajtás, a mindenható logika alapján! De ha te jobb ötlettel jössz... Különben is, mi már rég nem a csajod miatt izgulunk, hanem az ocsmány pornóbandát akarjuk felgöngyölíteni. Ha vetted volna észre... A legjobb lenne mindent elmondani. Egyúttal a lelkeden is könnyítenél; így csak gyötröd magad, mint a farkába harapó kígyó...

Szóval, Veronka már nem is számított nála. Csak a fénykép...

S közben kerülgettük a forró kását, ahelyett, hogy egyből túllettünk volna rajta, mint szűzlány a nászéjszakán...

Féltem Vargától s a hivataltól, amit képviselt, mint macska a tűztől, de nem kevésbé tartottam Seres Ödi bosszújától. Néhány pillanatra megkísértett a gondolat, hogy végre, most itt az alkalom, és alaposan eláztatom, de eszembe jutott, miként jártam a fődoktorral, s jobbnak láttam, ha ülök tovább is a számon.

Varga Laji már-már elveszítette a türelmét. Láttam, a feszes almaarca még inkább felfúvódott, s ettől olyan szokott lenni, mint a buldog pofája, aminél rondább kutyát el se lehet képzelni. Ilyen volt Laji a suliban is, valahányszor bevágta a leckét, ám a tanár éppen őt hanyagolta feleltetéskor. Olyankor szinte robbant...

– Seres Ödön már mindent elmondott... Csak még nem volt időnk befűzni az irattartóba...

Mindezt valósággal kiáltotta, csak úgy fröcskölt szerte a nyála.

– Mit árult el, zsarukáim? – szökött föl az én vérnyomásom is a név hallatán, s ugyan már szívtam volna vissza mindent, de késő volt.

A lehető legócskább, legordenárébb csapdába szédelegtem, amit valaha is állítottak nekem. Menekülni próbáltam:

– Azt is elköpte, miket montált az én filmjeimről? A megkérdezésem nélkül?

– Elmesélte, hogy te mire vetemedtél, amikor a segítségével kitanultad a montázstrükköket... Hogy pusztultál el a pénz miatt, semmi nem volt neked drága, még a babádon is képes voltál átgázolni. ...

– Varga Laji, te bedőlsz annak az aljas tetűnek?!

– Mit tegyek, egyelőre ő az, aki beszélt, méghozzá normálisan... Te eddig csak a szád verted s különben is, Seresnek van egy tanúja, aki történetesen látta, milyen képek készültek a sötétkamrádban...

– Ilyen tanú nem létezik!

– Mondjam a nevét? Taxisofőr...

Hát nem eltemettek a bitangok?! Szagot fogtak, pedig csak utánam kajtatott a szimat, és ijedtükben, nehogy én köpjek, gyorsan leköröztek engem.

Varga látta rajtam, mintha túl erősre sikerült volna a lelki ütése, s így vigasztalt:

– Nem árt, ha te mondod el nekem az igazságot. A múltkorjában, amikor itt jártál, mintha már megegyeztünk volna...

Belevágtam hát a sűrűjébe, nem volt más választásom. Minden hallgatás hülyeség lett volna a köbön, ha egyáltalán van ilyen...

Varga furcsa ákombákomokkal firkálgatott valamiket egy keskeny, fekete noteszbe. Igyekeztem lehetőleg mindent elmondani Ödiékkel kapcsolatban, meg különben is, mert szörnyen igaz volt, amit arról mondott, hogy a lelkemen könnyítek, ha beszélek.

Befejeztem a dumát, és mintha egészen más ember lettem volna.

– Kár, nagy kár, hogy csak egy tanú van a Seres viselt dolgaira – sóhajtott fel panaszosan Varga, és rám mutatott. – Megint csak nem tudom víz alá nyomni az átkozottat! Ez már a tizedik eset, hogy kisiklik a kezeim közül! Hiába minden, egy tanú nem elég, legalább kettőre van szükségem, hogy eljárást indítsak, ennyit ír elő a törvény... De sokszor még az az egy tanú is milyen főfájást okoz! Nem baj, egyszer még eljön az én időm is...

Egészen el volt ájulva magától meg a gondolataitól, s úgy szavalt, mintha könyvből olvasná.

Gondoltam, elég sok időt elvesztegettem már vele, hát lassan szedelőzködni kezdtem.

– Akkor én most... lelépnék...

Vihogva felnevetett.

– Hová, pajtás? Csak most kezdjük jól érezni magunkat... Mert én hiszem ugyan, amit elém tártál, de...

– Tudom, csak egy tanú van, már mondtad.

– Nem érted? Kettőtök közül muszáj Seresnek hinnem, a taxisofőr miatt, aki pechedre megtámogatja a gazember vallomását... Rostás az illető: stimmel? Na látod...

– Miért hagytad, hogy koptassam a szám, amikor így is, úgy is én jövök ki fekete báránynak?

– Ezért mondom, hogy maradj még! Ha egyszer ilyenek a körülmények...

– Átvertél engem, Laji! Nagy nehezen megkaptad, amit akartál, s mégis figurázol velem?

Varga szó nélkül orrom alá tolta az ügycsomót, s mutatóujjával a piros tintával írt szövegre bökött.

„Tanúként kihallgatni, szükség esetén házkutatás elrendelve. – Varga.”

– Ha szóban megkapom, amit egy házkutatás során találnék... Vagy küldjem az embert, amíg itt vagy? Az engedélyt már kiállítottam...

Tényleg ott volt a zsebében, megmutatta. Amennyire konyítottam hozzá, egészen szabályosnak tűnt.

Hurok szorult a nyakam köré, csak még az nem volt világos, hogy mennyire. Ha feltúrnák odahaza a kéglit, rátalálnának a csemegére is... El kellett volna égetnem a dongóvári muriról készült felvételeket, hogy megszűnjenek létezni; ahogy azt Kecskés Palinak lódítottam, de nem volt szívem a tűzijátékhoz.

Maradtam hát a szánom-bánommal meg a téves irányzékkal.

Fejszámolást végeztem: ha a Veronkáról készült förmedvényt nem is én követtem el, a dongóvári tekercsek fölbukkanása után senki nem venné komolyan egyetlen szavamat se...

Van pornó? Van hát... Akkor minden magyarázkodás fölösleges!

Akik egy kicsit otthonosak a sakktáblán, az ilyen helyzetre mondják, hogy sakk-sekk. Hiába mentik a királyt, ha odalesz a vezér, ami a végeredmény szempontjából szinte ugyanaz...

Vereség.

Nem is értem, miért olyan kapcáskodó az ember, hogy csak úgy, két kézzel szórja a putyeráját, amiről később kiderül, hogy teljesen fölösleges, mert valahol már eldőlt a küzdelem, éppen csak nem szóltak az embernek, s robbantgatja tovább a vonatokat becsülettel, akár az erdőben felejtett partizán...

Mondtam is Vargának abban a helyben, hogy te balfék, miért nem suttogtad el az elején, ne ficánkoljak hiába, mert ez és ez a tényállás, kutyaszorítóba kerültem...

Eléggé feldöbbent a szemrehányásomtól, hogy ő ezt nem érti, hiszen épp ezért küldte a behívót is, lám, a hivatalos jegyzőkönyveket, bár tilos, bizalommal letette a kezembe, okos ember mindjárt ért az ilyesmiből, igazán nem gondolhatta, hogy ennyire bikkfafejű vagyok, még most se hiszi igazán, inkább hajlik arra, hogy csak megjátszom az ostobát...

Pedig igazán hittem az egérútban, s nem gondoltam, hogy ennyire kilátástalan a helyzet...

– Látod-e, Pista, most kezdődik a mi igazi beszélgetésünk, ahogy a tizenkettedik B-sekhez illik – ült le hirtelen mellém, és férfiasan megszorongatta a kezemet. – Próbálok segíteni rajtad...

És mindjárt meg is kérdezte: mit csináltam július 2-án egész nap? Hozzátette: életbevágóan fontos ezt tisztázni, hogy tovább léphessünk...

Nem értettem a dolgot, ám veszettül kínoztam a dinnyémet, mi az isten történhetett azon a napon, mert sokszor egyik olyan volt, mint a másik, sőt a harmadik is, meg a századik... Kínnal-bajjal kiszámoltam azért, hogy még a Veronka halála előtt történt, egy szombati napon...

Tiszta sor, az agronómiára voltam hivatalos, a találkozóra, majd a Rózsa Sándor borpincébe...

Le is adtam Vargának dióhéjban a programot, hogy szabályos rendelést kaptam és kinek a révén, ez-az...

– Ez a Kecskés ugyanaz, aki Dongóváron a hóna alá vett téged? Az agrármérnök? – szúrta közbe, és én bólintottam. – Mesélj csak, mesélj, hogy telt az az estéd...

Mit mondhattam volna? Nagyjából összeszedegettem kihunyófélben lévő emlékeimet, merthogy az az éjszaka rettentően homályos volt, különösen a második fele; természetesen érintettem a különbuli históriáját is, a patkányokat, a főnököt, aki néhány százasért behunyta a szemét...

– És erre ti elénekeltetek ott holmi sírva-vigadó nótákat, meg mindenféle lázító verseket szavaltatok...

– Honnan tudod? – sápadtam el.

– Onnan, hogy a műsor végül is bántotta az asztaltársaság egyik tagjának jóérzését, és a tudomásunkra hozta. Tőled is szeretném hallani: így volt vagy sem?

Hiába húztam az időt, csak elismertem, hogy énekeltek, de külön hangsúlyoztam, hogy engem töröljön a nyilvántartásból, mert nem is ismerem se a nótákat, se a verseket, legtöbbjüket akkor hallottam először...

– Nem is úgy gondoltam én, hogy te vezényelted a kórust, különben ezzel kezdtem volna. De talán benned is él a jóérzés... Az a bizonyos tartás, hogy nincs miért döngetnünk a mellünket mások ellenében... Az ilyen nótákat gyorsan el kell felejteni, csak bajt hoznak ránk.

– Várj, Laji, hiszen úgy be volt mindenki tintázva, az anyját se ismerte volna fel...

– Ha akarom, azt mondom: szervezkedés, amely kiadós irredenta nótázásban és szövegelésben tetőzött. Már csak a célokat kell tisztáznom, és...

– Becsszóra, hogy a pián kívül semmi nem volt ott olyan... ki se tudom mondani, amit az imént említettél...

– Jó, akkor nem volt, de máskor ki tudja, és egész könnyen lehet még ezután, ha nem tartunk be a pajtikáknak, hogy észhez térjenek...

– Vihar a biliben, írta Varga Lajos!

– És a jelentés? Talán hazudott az ipse? Vagy álmodott? Vagy ő volt az egyedüli józan?

– Gondold el, azok az emberek tíz év után végre összeborultak, hisz valamikor együtt bohóckodtak a színpadon, a kelleténél jobban legagyásodtak, kibuggyantak belőlük a régi szép emlékek, jókedvükben rágyújtottak, danászás közben egy lökött egy olyan izét is bedobott, senki nem tudta akkor azt mondani, hogy az egy óriási hülyeség, egészen pontosan emlékszem, hogy halálra így történt, istenem, hát elfújták... Másnap azt se tudták, merre jártak, én is olyan fejlövéssel...

– Fölötte gyanús, vajon miért nem volt elég a hivatalos bankett, miért ültek le külön, elszigetelten a többiektől, ráadásul záróra után... Nem érted, ember, hogy bizonyos szempontból minden szükséges együtt van ahhoz, hogy nacionalista-soviniszta megnyilvánulásnak nevezzük azt, amit te oly könnyedén ivászatnak tartasz? Vajon én elnézhetek-e egy ilyen eseményt? Rögtön azt mondanák, igen, mert ez az övéit védi... Hát ezt nem! Inkább szigorúbb leszek, s legyen az a nagylelkű, aki teheti...

Őszintén bevallom, mindezekhez én meglehetősen mucsai voltam, nemigen értettem, hány az óra, meg nem is igen érdekelt a dolog. Énszerintem akik ilyesmivel foglalkoznak, ezeket osztják és szorozzák, viszonyítják, tárgyalják és ébren tartják, szóval az izét kavarják, nagyon nem normálisak egy kissé, s mások is bezsonganak miattuk...

Az is igaz viszont, hogy ott az asztalnál, még ha ivott az ember, akkor se kellett volna éppen az ilyesmivel előállni... Mondom, bonyolult ez az egész, de én nem fájdítom miatta az eszemet, ha más élvezi, csinálja, engem hagyjon élni...

Ezt meg is mondtam helyben Vargának.

Ő viszont újra magyarázós kedvében volt, s kifejtette, ha elnézzük az efféle danászást, és mindent csupán az ital számlájára írunk, akkor a ferdelelkű emberek nekibátorodnak, s holnap talán már kiáltványt fogalmaznak vagy összeszövetkeznek egy-egy sötétebb sarokban, ugyanilyen alapon... Sok mindent látott már ügyészi pályáján: hogyan buktak nagyot olyanok, akiket ha a megfelelő időben orrba kentek volna, még idejekorán, behúzzák a farkukat.

A maga nemében, nem mondom, talán volt ebben igazság, nekem legalábbis úgy tetszett, de túlságosan biztosnak tűnt a dolgában, akár egy jósnő, mindent tisztán látott előre, pedig lényegében még semmi sem történt...

– Ne is történjék, azért kell most példát statuálni – csapott le rám –, hogy még e pontnál megálljanak az emberek. Érezzék, hogy azon túl nem szabad lépniük, a mindannyiunk érdekei miatt. Aki pedig megteszi, kamatostul fizeti meg az árát...

Gondoltam, ha még sokáig így folytatja ez a Laji, nyújthatja is be a lemondását, olyan szakértőt farag belőlem. Szerencsémre, az ilyen nagy szavakkal, mint társadalom, közösség meg egyebek, nincs mihez kezdenem, nem nekem találták ki őket...

Miért gondoljak én egyáltalán másra, amikor rám a kutya se gondol? Csak azt lesik mindenütt, hogyan táncoltassanak a maguk oldalán... Itt az ideje, hogy minimális biztonságom érdekében én is behúzódjak egy kemence mellé...

Ödiék ördögi húzása után már csakis Varga maradt a legszebb nyúl a halpiacon. A törvény – gondoltam s reméltem egyben – mégiscsak több oltalmat ígér, mint a törvénytelenség...

– Jó – mondtam Lajinak –, gyorsan abba kell hagyni a danászást meg mindent, egyetértek; és akkor mi van?

– Fejezd ki írásbeli rosszallásodat a borpincében történtek fölött, s akkor becsszóra, süllyed a másik iratcsomó, az összes komplikációkkal. Úgyis besétál egyszer ez a Seres a mi utcánkba...

– Mit csinálsz a polgármesterrel? Jelentést kér...

– Bízd csak rám!

Jól van, az ő dolga; és átmentünk a valódi irodájába, ahol már ismertem a járást, és az egész nem volt annyira nyomasztó, sivár... Nyomtatványt tett elém, és diktálni kezdett, mert jártas volt az ilyen szövegekben – és én hogy lehettem volna okosabb nála?

„Alulírott Tunyogi István – indítottam –, érvényes működési engedéllyel rendelkező fényképész... – itt meg a címem kapott helyet – folyó év július 2-án este hivatalos meghívás alapján részt vettem a 10 évvel ezelőtt végzett agronómus hallgatók bankettjén, ahol a jelenlévők kívánságának megfelelően különféle csoportképeket készítettem. Záróra után, amikor a vendéglátó-ipari egység személyzete kiürítette a pincehelyiséget, a vendégek közül mintegy 20–25 ember – név szerint szerepeltek mindazok, akikre emlékeztem, plusz akiket Varga említett meg az előtte fekvő jelentésből –, az agronómián működő magyar nyelvű egyetemi színjátszócsoport egykori tagjai visszatértek a lokálba. Velük

tartottam. A felelős megvesztegetése után a szóban forgó csoport a bankett maradékaiból nagy mulatozást csapott, s jelentős mennyiségű alkohol (főként bor) elfogyasztása után szavalatokra, majd hangos énekelgetésre került sor, amely azon kívül, hogy ellenkezik a nyilvános helyek törvényes csendrendeletével, ráadásul életelveinktől idegen, hellyel-közzel irredenta tartalmú darabokat is magába foglalt; ez a megnyilvánulás, amelynek mindvégig fül- és szemtanúja voltam, már a kezdet kezdetétől felkeltette ellenérzésemet és kiváltotta felháborodásomat, amit csak azért nem mertem akkor, helyben kifejezésre juttatni, mert tartottam az ittas emberek esetleges tettlegességétől. Adtam ezt a nyilatkozatot saját jószántamból, és saját kezűleg 3 példányban aláírom azt."

Írás közben többször is berzenkedtem a csűrés-csavarás miatt, meg szégyelltem is, hogy jobbnak tüntettem föl magam a többieknél, a legjobban viszont az fájt, hogy Kecskés Palit is bele kellett kevernem a buliba...

Eszembe jutott, hogy miért hívott éppen engem fotózni magukhoz: „Kell a megbízható pajtás a fotósban is..."

Hát ők mit csináltak? A legjobb barátok, s befújták egymást. Igazán nem szaladtam Vargához a hírrel, de ha megkérdezett, nem tagadhattam le...

A másik jegyzőkönyv szerint Palit még egyszer ki akarták hallgatni az ügyészségen. Csak nem ő lett volna, aki...?!

A legjobb nem foglalkozni tovább a dologgal.

Különben is, ahogy hallottam – mert szerencsére nem kellett velük szemtől szembe kerülnöm –, az egész banda megúszta; úgy döntöttek, hogy mégse emelnek vádat ellenük, viszont kinek-kinek a munkahelyén meg kell tárgyalni az illető magatartását, s alaposan megmosni a fejét, hogy elmenjen a kedve a nótázástól.

Talán jó lecke volt nekik a jövőre nézve...

Míg a könyvet írtam, sokáig törtem a fejemet, talán hetek is rámentek, hogy egyáltalán miként vigyem be a regény szövetébe a hatóságot és az egész történet szövevényét, hogy tételesen nem, de mindenki azt értse ki belőle, amit szeretnék. Eszembe jutott egy Páskándi-kisregény (Beavatkozás) kálváriája, a hatvanas évek közepéről, amiből az derült ki, hogy a rendőrséget és a titkosszolgálatot – a szervezet jóváhagyása nélkül – akkoriban szinte lehetetlen volt szerepeltetni irodalmi műben.

Jókora közhely, de azért miheztartás végett leírom: Páskándi Géza veszettül tehetséges, termékeny és nagy műveltségű, tudatos alkotója volt az erdélyi irodalomnak. Azután is, hogy áttelepült Magyarországra, abból az

élményanyagból merített, amit itthonról vitt magával, s a nála mindig kéznél levő zseniális ötletekből építkezett. Nagyon értett a paradox, abszurd gondolkodásmódhoz, mindent ki tudott forgatni, szarkazmusának fényében láttatni, elemezni.

Amikor Bukarestben megismertem, 1967-ben, magamban kíváncsisággal vegyes csodálattal néztem föl rá: már tudtam róla, hogy ’56 miatt leültették, első verseskönyvét megjelenésekor mindjárt bevonták, bezúzták. Így aztán már csak a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején lett könyves író. Kiszabadulása után Bukarestben telepedett meg, könyvlerakatokban kapott munkát. Sokat segített neki a Secolul 20 (20. század – a Nagyvilágnak megfelelő román világirodalmi folyóirat) egy szerkesztőnője, összeköltöztek, Páskándi az ő neve alatt írogatott, fordítgatott, tért vissza a szellem világába.

Pályafutását a negyvenes évek végén az Ifjúmunkásnál kezdte, kis ideig az Előrét is megjárta, onnan került az egyetemre, egyetemről a börtönbe; második „nekifutásában” már a nosztalgia is az Ifjúmunkáshoz húzta. A gárda azóta jócskán kicserélődött, megifjodott, de mindenki kedvelte ott Gézát: rengeteg viccet tudott, szójátékokkal káprázтatott el, fordításokat hozott, s mind gyakrabban fenyegetőzött azzal, hogy ha nem viselkedünk jól, ír nekünk egy olyan krimit, amilyet nem látott a világ.

Annak idején a detektívtörténet nem csak hogy tiltott műfaj volt, de a romániai magyar irodalmi ízlés sem igen vette be: micsoda dolog egy magára valamit is adó írónak odáig alacsonyodni, hogy a ponyvairodalomnál kössön ki?! Meg aztán még olvasóként is nehéz volt elképzelni, hogy a minden szempontból bemért, ellenőrzött, gyeplőn tartott, elbutított és egyenruhába bújtatott életünkben miféle szenzációs bűnügyeket lehetne elkövetni, amelyek kiderítése megmozgatná a krimiszerzők szakmai ambícióját. Számunkra a bűn, az igazi fertő nyugaton, az amerikai társadalomban létezett, amihez képest az európai Maigret felügyelő vagy Poirot nyomozó esetei szánalmas kis családi történetek. Krimit olvastunk, nem is keveset, de ezt az érdeklődést a hivatalos közízlés nem volt hajlandó hitelesíteni. Rejtő népszerűségét sem kimondottan az akkori irodalmi közvélemény tartotta számon...

(Mi akkor nem tudtuk, de Géza később bevallotta, s posztumusz művében, A megvallásban is megírta: kamaszkorában csak úgy habzsolta a ponyvairodalmat, jól ismerte annak minden műfogását, erényét és korlátját. Egyszóval, „konyított” hozzá...)

Páskándi makacs volt: mibe fogadunk?! Mire a főnökünk azt mondta: Géza, amennyiben tényleg írsz egy krimit, akkor azt a lap behunyt szemmel közölni fogja.

Amilyen abszurd volt a Géza fogadkozása, olyan képtelennek tűnt a főnök reakciója is. Mi jó heccnek tartottuk a fogadásukat, s akár el is felejtettük volna, de egy hónap teltével emberünk beállított egy szépen legépelt, nem túl hosszú – mintegy százflekkes kézirattal, s letette a főnök asztalára:

– Most rajtad a sor, Dali elvtárs!

A főnök egy darabból faragott szovátai székely gyerek volt, s hogy bizonyítsa, nem volt hasduma az ígérete, azonnal lefordíttatta románra a szöveget, esetleges későbbi ellenőrzésekre felkészülve, mi meg izgatottan és kíváncsian vártuk az eredményt.

A romániai sajtóban annak idején sem a folytatásos (kis)regény, sem a krimi műfaja nem dívott, mindenképpen úttörőknek számítottunk volna a Páskándi-könyv közreadásával. Akkoriban szegődtem el bukaresti szerkesztőnek, majd főszerkesztő helyettesnek, mindjárt rám is osztották a szöveg gondozásának technikai aprómunkáját. A történetet magát, a cselekménybonyolítást, a logikára alapozó ész-sziporkákat roppantul élveztem, s szívből drukkoltam, hogy ne jöjjön közbe semmilyen zavaró körülmény, akadály. Már be is terveztük az induló sorozatot, beindítottuk az előzetes beharangozókat, s amikor közölni kezdtük volna a Beavatkozás címet viselő munkát, a cenzúrától váratlanul, bár udvariasan fölszóltak: van-e közlési engedélyünk a milícia – vagyis a rendőrség – sajtóosztályától?

Főnökünk addig sem ült tétlenül, korábban már elolvastatta a szöveget az ifjúsági szervezet propagandaosztályán, semmilyen ellenvetésük nem volt. E jóváhagyásra azonban kár volt hivatkozni, mert a cenzor elővette írásos utasításait: amennyiben a milíciáról szóló művet kíván közölni valaki, még ha irodalmi fikcióról is van szó, rendelkeznie kell az illető szerv sajtóosztályának engedélyével. Ebben a könyvben pedig nyilvánvaló: milicisták szerepelnek, ők oldják meg a bűnügyi rejtélyt.

Főnökünk belátta: nincs mit tenni, mint elküldeni a román szöveg egy változatát a milíciára is.

Két héten át parázson ültünk, amíg megjött a válasz. Sajnos, egyáltalán nem volt kedvező, Géza valósággal tajtékzott dühében.

A fő kifogás az volt, hogy a könyvben szereplő milicisták úgy beszélnek, ahogy az „egyáltalán nem jellemző a mi népi milíciánkra”. A könyvben ugyanis a feljebbvalót egyszerűen csak főnöknek nevezték, ráadásul sokhelyütt le is tegezték! A beosztottjaival való vitában pedig olyan idézetekkel, történelmi vonatkozásokkal, kultúradalékokkal állt elő, amelyek egy romániai milícia-parancsnok szájában szentségtörésként hatnak (pl. Lutherről, Spinozáról és hasonszőrű gondolkodókról tett említést, sőt, idézett tőlük!). De mindenek előtt az volt a nagy kifogás, hogy a könyvben szereplő bűnügy egyáltalán nem

fordulhat elő Romániában, mert itt a társadalmi közeg nem engedi meg, hogy valaki a levélkézbesítés talaján állva ördögi összeesküvést szőjön...

Egy szó mint száz, hivatalosan is megfogalmazták: a kézirat megjelenéséhez nem járulhatnak hozzá.

Gézába napokig nem lehetett lelket verni. Lógatta a fejét és mindenkire dühös, gyilkos pillantást vetett, mintha az egész világ ellene esküdött volna ebben az ügyben.

Főnökünk szüntelenül járó, csavaros székely esze sugallta a megoldást: mi lenne, ha eltűnne a kéziratból minden utalás, szó, ami a milíciára utal? meg Romániára? Lenne a könyvben egy képzeletbeli, meg nem nevezett ország, továbbá a helyszín, a szereplők neve se utalna a mi földrajzi terünkre, s a cselekmény folyamán egyszerűen csak „nyomozók" göngyölítenék fel a bűnügyet...

– Mit szólsz, Géza?!

Páskándi a haját tépte:

– Ahelyett, hogy megköszönnék, amiért ilyen művelt, szellemes, okos tagokkal népesítettem be a román milíciát, még kikérik maguknak, hogy ők nem ilyenek? No, akkor holnaptól eltűnik minden a szövegből, ami nem jellemző rájuk. Igazuk van, bebizonyították, hogy eltúloztam az erényeiket...

Ő csak tudta: még érezhette az intézmény szellemét és „ölelő" karjait.

A meglehetősen könnyen és ihletetten átírt szöveg ellen végül is senkinek nem volt kifogása, a sorozat megjelent, sikere volt, majd Géza 1974-ben kiadta könyvformában is a kolozsvári Dacia kiadónál, Tamás öcsém fotókollázsaival és borítótervével.

Néhány jellemző passzus a könyv végéről:

Bert és Gomor kalandját rég befejeztem, az Ifjúmunkás folytatásokban közölte, s találkoztam később ifjú olvasókkal is, „véletlenül" olyanokkal, akiknek tetszett a história, mások „túl komolynak" találták, s olyanok is akadtak, akik nem mondtak véleményt, csupán azt kérdezték: mi indított arra, hogy bűnügyi históriát írjak, mert ezt „igazán nem szokták meg tőlem". Elmondtam, hogy gyermekkoromban sok ilyesfélét olvastam s most mintegy „in memoriam Gyermekkor" írtam meg ezt a „storyt", máskülönben pedig ifjú emberek szórakoztató okulására találtam ki, hogy lássák: hová vezethet a szektás misztikum...

...Kiderült: 1971-ben Angliában a könyvben megírt esethez vészesen hasonló ügyben hirdettek ítéletet egy postás fölött, akinek 300 ki nem kézbesített levelet találtak a fiókjában.

Az élet konzseniális volt: az élet volt Lobacsevszkij, s én voltam Bolyai, egymástól függetlenül kreáltunk egy históriát, anélkül, hogy tudtunk volna a másik storyjáról. Csakhogy nekem, Élet kolléga, bizonyítékok vannak a kezemben, hogy én voltam az első. Már egy régi versemben előfordul az a gondolat (1965-ben írtam):

Úgy írnám én is verseim,

mint postás hordja borítékjait:

ne tudjam meg, mi van bennük írva:

ne fájjon nékem megsebzett utókor.

Az általam személyesen is átélt Páskándi-sztori példáján és tanulságán eltöprengve, könyvemhez olyan közeget kellett találnom, amely nem az intézményhez, hanem a civil szférához kötött, az pedig csak egy szerencsétlen ügyész lehetett, bár szakmailag előfordul, hogy írásomban a figura kompetenciája így is sántít. Nem volt mit tennem, ha a regényben valóságos életre kívántam kelteni a főszereplőt, akkor meg kellett próbálnom a közölhetőség legvégső határait is feszegetni.

De problémát jelentett az is, hogy nem nevezhettem néven a regénybeli pincei tivornyázók vétkét sem, nyakatekert körülíráshoz kellett folyamodnom, hogy az olvasók értsék is, meg nem is, miféle illegális nóta hangzott el a borpincében, éreztetve egyúttal, hogy ennek elkövetése nem a csendrendeletet sértette meg, hanem a nacionalista propaganda, izgatás stb. kategóriájába sorolható.

Amikor a hargitai találkozókon először hangzott el a felolvasott részlet, Mircea Dinescu feszülten figyelte a Kovács-lány minden egyes szavát, s ugyanakkor a teremben ülők reagálását a kihallgatás, majd a vallomás tollbamondásának jelenetére. Abban a könyvbeli helyzetben és még néhány hasonlóban tulajdonképpen az általam már átélt feszültséget, kiszolgáltatottságot, átverődést, gyengeséget és csapdareflexet próbáltam meg kiírni, nem kevés hitellel.

A közös vacsoránál egymás mellé kerültünk Mirceával, aki egy idő után diszkréten megkérdezte: hogy tudtam ilyen hűen megrajzolni azt a jelenetet?

Valósággal az ügyész irodájában érezte magát, mintha vele történtek volna meg a könyvbeli dolgok.

Akkor nevetve, némileg talányosan vállat vontam, nem kötöttem az orrára, hogy milyen élményekből is táplálkozott könyvem.

Ma sem tudom, miért akartam még akkor, egész életemre visszavetítve egyfajta vallomást tenni, kikiáltani tévedésem. De mert a könyvet valószínűleg ez a belső kényszer hívta életre, inkább lett a valóságkimondás határait feszegető tézisregény, mint fejlődéstörténet, ahogyan azt több korabeli kritikában is megfogalmazták. Nekem mégis nagyon sokat jelentett mind megírása, mind megjelenése.

A levelek ügyének pedig az lett a végkifejlete, amint később megtudtam, hogy miatta a szerzőt pár évre ítélték, s az ítélet egyik indoklása az a pár soros vallomás volt, amelyet én magam írtam a nagybányai ifjúsági szervezet irodájában.

Az ügyet nem siettem világgá kürtölni, megelégedtem regénybeli „kibeszélésével", de az nem maradt titokban, még akkoriban híre ment, éreztem is a miatta tőlem elforduló emberek reakciójából. Nyíltan soha senkivel nem váltottam szót erről, bár ha rákérdeznek, e történetet ugyanígy elmondtam volna.

Családomat sem akartam beleártani mindebbe, nem tudtam elképzelni, hogy valamit is jóvá tehetnék egy ilyen vallomással.

Sokat vívódtam azon is, hogy visszafelé lépegetve az időben, próbáljam meg kitapogatni, hol és mit kellett volna másként tennem, melyik volt az a keresztút, ahol elvesztettem helyes tájékozódó készségemet, s egy pillanatra félrenézve, kihagyva, elkövettem e végzetes karambolt.

Ennek ellenére nem tartom magam gonosztevőnek. Se besúgónak. Hogy a világ hogyan ítél meg, ebben nem kívánom őt befolyásolni. Elég súly az rajtam, hogy mindvégig tudni fogom: akaratomon kívül, minden aljas és előzetes szándék nélkül, életre szóló szenvedést okoztam egy embernek, akit tulajdonképpen nem is ismertem, se nem kedveltem, se nem utáltam, s akihez csak annyi közöm volt, hogy történetesen én voltam az, akinek a kezébe került a ki tudja milyen céllal készült néhány keresetlen sora.

A dolgok pedig így estek meg és nem másként, vastörvényük, hogy nem lehet semmit visszapörgetni, leírni, kiradírozni. A karambol megtörtént, amelyben mind a ketten javíthatatlanul megsebződtünk.

Ő valószínűleg szívből gyűlöl engem, én meg azt próbáltam végigjárni mostanig, ha nagy vargabetűket is leírva, hogy miként csöppentem én egyáltalán ebbe a történetbe, amelyből immár képtelenség kimászni...

„Körmünk alá néz az idő...”

1.

A Jelentések magamról törzsanyagának első, sietős megfogalmazását 2002 pünkösdje (május 18.) és 2003 pünkösdje (június 7.) között követtem el, s a szeszélyesen, napról napra alakuló emlékezésfüzérnek Andrassew Iván budapesti író és publicista biztosított nem csupán helyet, hanem önzetlenül ellátta a szerkesztő feladatát is. Az idő teltével egyre dagadó, ama hetek és hónapok hangulatát és eseményeit is kommentáló napló elkapkodottságában, rögtönzöttségében is kerek egész, és ma is elérhető az interneten, Milos könyve címmel.

Milos tulajdonképpen Iván legkisebb fia, aki valamivel a napló indítása előtt született, barátomnak egy újabb házasságából, s mivel apja blogjában vezérhelyet foglalt el a kisfiú felcseperedésének minden egyes mozzanata, engem is megérintett a kései apaság egész problematikája, súlya. Elképzeltem, hogy ideális közönség – „célszemély” lehetne a napi vallomásokhoz, hiszen az ő növekedésével, eszének nyiladozásával együtt haladhatnék magam is akkor még csak ködös és általánosan megfogalmazott célom felé.

Mielőtt a Jelentéseknek nekiültem volna, számtalanszor végigpásztáztam a 2003 nyarán befejezett Milos könyvét, vizsgáltam annak építőköveit, sikerültebb, jellemzőbb részleteit, s a befejezéstől sehogy sem tudtam szabadulni. Úgy éreztem magam, mint aki felért egy tőle függetlenül már létező, valóságos csúcsra. Pontosabban, nem én voltam a témavezető, hanem a téma vezetett engem. Az a vég itt is jól ülne, ha kellőképpen letörlöm róla a port és megtoldom azzal, ami még az illem határain belül elmondható.

„Biztosan sok minden rekedt még bennem, hiszen az emlékek felfejtését talán a végtelenségig folytatni lehetne, de úgy érzem, ami e két pünkösdi könyvtábla között van, azzal már lehet kezdeni valamit.

Maradtak ugyan emberek: rokonok, jóbarátok, életemre mély hatást gyakorlók említetlenül, látszólag méltánytalanul a háttérben, de ilyen szempontból nem a teljesség volt a szándékom, hanem az, hogy elsősorban magamhoz kerülhessek közelebb, s ezalatt lehetőleg másokat se untassak.

Annyit még, adalékként elmondanék, hogy a Bármely rendelést vállalok c. regényem befejező jelenete, mint egy lidércnyomás, elkísér egy életen át.

Valamikor a hatvanas évek végén, egyik kiutazásomon, talán éppen Sepsiszentgyörgyön, miközben a megyei pártbizottság akkoriban bosszantóan olcsó falatozójában többedmagammal az ebédet fogyasztottam, az egyik KISZ-mozgalmár elmesélt egy mulatságos történetet, s megesküdött, hogy mindez az utolsó szóig igaz. Hittem neki, mit sem törődve azzal, hogy éppen úgy akár ki is találhatta volna. Annál inkább valósnak tartottam az egészet, mert akkor már érteni kezdtem azt a manipulációs gépezetet, amely életünket „aleatorikusan" elrendezte, sínre tette, a történet pedig ennek törvényszerűségeit a legapróbb részletig tökéletesen leképezte.

Mikor nekifogtam a regénynek, tudtam: bármi történjék is a könyv sok-sok lapján, az utolsó néhányat e történet fogja majd kitölteni. És úgy is lett. Mert minden akként alakult, hogy arrafelé vegye az irányt. Kezdetben csak a kaland maga érdekelt. Ahogy az első lapokkal elkészültem, hirtelen felbukkant bennem a már-már elfelejtett regényvég, és rájöttem, hogy a Milos könyvét sem fogom tudni nélküle befejezni. Kitalálhatnék valami hasonlót, elmondhatnám más szavakkal, de Tunyogi nevezetű figurám feloldhatatlan gyötrődését annyira egységesnek és jellemzőnek érzem, hogy érintetlenül ideírom:

Egy régi élményem éled újra, még bérelszámoló koromból; nem sokkal az érettségi után, de még a katonaság előtt történt...

Szóval, egy építőanyagraktárban űztem a tintafosást, marhára nagy telepen tanyáztunk, a várostól a harmadik falu határában, több mint száz ember, nagyjából középkorúak. Reggel kiutaztam oda, délután visszadöcögtem a vonattal, egész nap csak számokat láttam, huzatos barakkban görnyedtem egy karbidlámpa fényénél, ráadásul mindenféle hókuszpókuszt elvártak tőlem a mesterek, hogy követném el a javukra hóvégen, és semmit nem csinálhattam ellenük...

A raktár kerítésén két kapu is volt, egy elöl s egy hátul. Az első kapu mindjárt az állomásra nyílott, azon jártunk ki s be, ott nézték az igazolványunkat, már ha nézték, de ez most mellékes... Szóval, alighogy lefújták a melót, még beletelt vagy hat-hét perc, s már jött is a vonat az állomásra, vitt bennünket a város felé, ez volt a jó benne, hogy nem kellett sokat várni. De gatyázni se lehetett ám, mert aki elbámult, már csak az esti vonattal juthatott haza, esetleg gyalog vagy alkalmival, de az örökké bizonytalan...

A hátsó kapunál jártak ki-be a teherautók és a vagonok, építőanyaggal megrakottan, mert kanyarítottak arrafelé is egy pár sínt, azon tolatták a szerelvényeket, amik hozzánk érkeztek. A hátsó kaput különben csak azok használták,

akik olykor elhúztak egy-egy pofa sörre, pálinkára a falusi bodegáig, de hát ahhoz a melóhoz, ami ottan előfordult, a cipekedéshez, nem volt muszáj olyan haláli józannak lenni...

Egyik napon, mielőtt lefújtak volna, bedobta valaki, hogy az első kapu vesztegzárba esik, merthogy lelakatolták, s két barnaruhás is posztol előtte; mi a túró kíván ez lenni? Összeszaladt hát a jónép, s valóban, ott állt a két őr-angyal, meg a lakatok is, a barnaruhások csak vonogatták a válluk, hogy ez az ukáz, mutatták a hátsó kaput, azon kerüljünk... Az embernek valósággal marta a lelkét, hogy összevitatkozzék, és nem volt kivel, meg idő se nagyon volt, mert felhangzott a duda: ha nem igyekszünk, a hátsó kapun át hosszú az út az állomásig, s lekéssük a vonatot...

Több mint két kilométert loholtunk egy bolyban a latyakos, göröngyös mezőn által, a talpfák mellett, még feleúton jártunk, amikor befutott a vonat, mi fiatalabbak rákapcsoltunk akkor, pokoli sprintet akasztottunk ott le az egész világ szeme láttára, s mire indulásra füttyentett a mozdony, három magamfajta gyereknek sikerült felpattannia a lépcsőre, egyikük meghúzta a vészféket, nagy csikorgás, zökkenés, jegyzőkönyv; viszont a banda ezalatt felszívódott a vonatra, s mindenki időben hazaért.

Utazás közben járt a szánk erre-arra, hogy másnap gyűlésre visszük a dolgot, lássuk, ki merészel ilyen gyalázatos tréfát űzni velünk, különbnél különb terveket eszeltünk ki, miként vesszük el örökre a kedvét attól, hogy a szegény emberrel játszadozzék...

Aztán másnap megtudtuk, hogy azzal a kis nyargalással tulajdonképpen túl is estünk egy mezei futóversenyen, amit a szakszervezetnek kellett volna szerveznie, s ráadásul az elsők közé verekedtük fel magunkat, merthogy egyrészt százszázalékban részt vettünk, másrészt a célba – értsd: a peronra – elsőként befutók pazar eredményt izzadtak ki; és ez nem hanta, a szakosztály edzője, az állomásfőnök irodájában stoppolta az időt, szabályos versenyórával...

A gyűlésen végül is hallgattunk, mint kutyaszar a homokban; én megpró-báltam ugyan makogni valamit, hogy az ilyesmi csúfságolás a dolgozó ember-rel, de senki se állt mellém, még kacagtak is: milyen jó hecc volt, sőt tapsoltak, amikor felolvasták a nyertesek nevét.

Gyűlés után nem telt le a hét, és sikerült kiutálniuk maguk közül. De még mielőtt rúghattak volna rajtam, szóltam az irodán: ne aggódjanak, leteszem a lantot.

Hát az a délutáni nyargalás tér vissza álmomban. Furcsa nekem, hogy miért épp ez a jelenet, hiszen annyira ócska és banális...

Futunk...

Egész egyszerűen szaladunk és lihegünk. Lábaim kőből vagy sóból vannak, alig tudom emelgetni őket. A vonat szagát érzem ilyenkor, a mozdony indulásra kész, visít a sípja, a csapat messze még, tán el se éri soha, hátamba gőzölög a többiek lihegése, valakinek hosszan kilóg a nyelve, mint a kutyának, én is belefújtatok az előttem vágtázók nyakába, ömlik rólam a verejték, alul-felül merő csatak vagyok, ijedten nézünk egymásra, tudjuk, hogy minden hiába, de azért nekifekszünk, próbálkozunk, lábunk meg-megbicsaklik, a vonat egyre távolodik, de mégis – sokan vagyunk egy bolyban és összetartozunk, még egy utolsó, kétségbeesett nekifutás... s ilyenkor kiáltozva felébredek.

Perceken át szívem ijedt kalatolását hallgatom; bámulom a sötét mennyezetet, lassan tisztul a fejem is, s rájövök: magam vagyok, fekszem az ágyon, s csak álom volt az egész...

Ami a Milos könyvében van, az viszont nem álom. Arra Bakter Bálint barátom sorai illenek, akitől búcsúképpen tisztelettel kölcsönveszem, mert tudom, hogy megbocsát ezért. A Periszkóp Pállal együtt írt közös verseskönyvnek a végszaváról van szó, mely amennyire sejtelmes, olyan világossá válhat ezúttal:

Nyomok

A nyomok hozzám vezetnek.

Ki jött ide észrevétlen, és honnan?

A nyomok fölött hó kavarog.

Örvénylő titkok a nyomokban.

Tavaszra minden kiderül:

tettes és áldozat is kerül.”.

Az alakuló naplónak annak idején én magam nem csaptam különösebb hírverést, ismerőseim a világ megannyi részén e nélkül is rendre felfedezték maguknak, olvasták, kommentálták, visszajelzések érkeztek tőlük, amiket nem győzök eléggé köszönni nekik, hiszen minden esetben alakítottak, javítottak, bővítettek a vallomás további menetén és dimenzióin. Többször megkeresett Kenéz Ferenc (Budapestről), Nagy József (akkor éppen Bogotából), Pusztai Péter (Pierrefondsból), Farkas Géza (Marosvásárhelyről), Anna lányom

(Torontóból „– Úgy érzem, hogy közel állok a dolgokhoz és ismerem a részleteket, s mégis kiderül, hogy nem tudtam mindent, talán azért is, mert gyermekfejjel az ember másként látja a dolgokat. Most már alig várom a holnapi, majd holnaputáni, majd az azutáni gondolatokat..."), Hegedűs Zsolt és Gergely Tamás (Stockholmból).

Tamás, meg se várva a napló befejeztét, lelkesen recenzálta azt a marosvásárhelyi Látóban (2003/6. szám), s túlzóan rokonszenvező megállapításait leszámítva számomra is kihámozta a kísérlet „mélyebb értelmét".

„Emlékező, ha tehetné, bibliájába összegyűjtené nem csak a saját életét, hanem ötven-hatvan év romániai magyar tapasztalatát – prózában, versben, fényképben, s mintegy mellékesen, képzőművészeti album is kikerül a felhalmozott képanyagból...

Szinte észre se vesszük (konzervatív agyunk kezdetben legalább is az újságírói szöveget fogadja el naplónak), mégis előttünk egy napló versben, egy élet hangulatokban. Majd a fotó meg a vers után a terjedelmesebb harmadik harmadban ugyanaz az élet prózában. A gyerekkortól a hatvan évet töltött, s negyven éve újságíróként robotoló Szerzőig, ez az egyik szál, a vissza-visszapillantás egy másik irány (nagyapa-korban minden szó, minden név hangulatot, történetet idéz), a lapcsinálás mindennapjai is állítják a lencsét (előttünk, amíg olvasunk, illetve amíg a következő naplójegyzetre várunk, készül a lap), valami külön entitás – Cseke számára az ómega és alfa – a közösség...

Érezhetően elemében van, mintha csak most, itt talált volna rá a neki megfelelő formára. Látszólag nem szerkeszt, látszólag a napok hordalékát tárja elénk, érezzük viszont, milyen biztos arányérzékkel irányít a háttérből. Míg kezdetben memoárnak tekinti könyvét, majd megszeppent pillanatában fotóanyagát tekinti a webnapló erényének, közel egy évvel megkezdése után regénynek nevezi. S nevezheti joggal, hiszen benne kikerekedik a főhős, saját maga lelki fejlődése. Kirajzolódik a kor és benne az élet. Megadja a kor s egyben a kór, a román típusú sztálinizmus, majd az arra következő balkáni típusú rablókapitalizmus etikai buktatóit.

Milyen helyzetben mi az etikus? Mennyi a közösség, mennyi az egyén szerepe sarkított szituációkban? Nem pufogtat szentenciákat, mindössze őszintén ír magáról – itt is, mint a politikamentes naplójegyzetekben is, s ez az őszinteség feltétlen ereje a memoárnak! –, arról például, hogyan vállalta el-fel első vörösszámos versét, vagyis az újságban a pártfőtitkárt dicsőítő zengeményt. Az első úgy történt, hogy egyik civil verse címét változtatta meg Az elnök hitére. A másodikat elkövetni már könnyű volt, a negyediknél a mentegetőzés ez lehetett: most már úgy is mindegy. Az indoklás: főszerkesztőként etikusnak azt tartotta, ha társait megmenti a mocsoktól, a besározódástól.

Kifosztott lélekkel áll maga előtt, annak ellenére, hogy tulajdonképpen egész élete a köz szolgálatában telik, tanú rá maga a könyv, a regény, a memoár, a nyilvános vezeklés... Minden bejegyzésének az az üzenete, hogy legyen a politika bármilyen, s a helyzet reménytelen, az marad meg, az mesélhető el, amit megcsinálunk – közösen.”.

Biztatásnak, nem mondom, jól jöttek ezek s az ehhez hasonló sorok...

A legtöbb kérdése és hozzáfűzni valója mindenek előtt Ivánnak volt. Ő mindig azon melegében föltette a kérdéseit, elmondta a véleményét: rendszerint este megkapta a soros beírás szövegét, s reggel már várt az elektronikus postafiókban pár mondatos értékelése, reakciója.

Amikor a feljelentett levelek történetének a végére értem, nem számítottam gyors visszhangra. Tapasztalatom szerint az ehhez hasonló kitárulkozások után kínos hallgatás szokott megtelepedni a hallgatóságon, mely ráadásul még virtuális is volt. Az emberek zavarukban nem tudják eldönteni, mit is mondhatnak: se szamaritánusok nem kívánnak lenni, de az ítéletmondástól is vonakodnak – inkább hallgatnak. Kivárnak.

Jól tudtam, hogy egy, kettő, három – valahány ember, miután akkor rákattintott Milos könyvére és elolvasta az illető bejegyzéseket, nem maradt közömbös irántuk. Így vagy úgy állást foglalt az olvasottakkal kapcsolatban, ami leghamarabb inkább érzelmi vélemény szokott lenni, mint logikus gondolatépítés. És ebben van valami természetes is, hiszen bármilyen sokszor gondoltam át az elmúlt évek során a történteket, sose tudtam lehorgonyozni egy olyan következtetés öblében, mint amire Iván mindjárt másnap reggel felhívta a figyelmem:

„Azért a lelkiismeret-furdalásodat az is enyhítheti, hogy ez a szerencsétlen ember egy másik nevén írogatta azokat, amikért elítélték. Vagyis valaki helyette kerülhetett volna börtönbe, és került is kínos helyzetbe. (Tudjuk, mivel járhatott egy ilyen gyanúsítottal való elbeszélgetés Romániában.) Akit miattad elítéltek, vélhetően bolond volt. De ha nem lett volna, a másik ember súlyos veszélyeztetéséért megérdemelt volna egy kicsi büntetést.”.

Titkon akkor örvendtem, hogy ez a gondolatmenet nem csupán bennem fogalmazódott meg (ami azt jelzi, hogy amikor évekkel korábban erre a következtetésre jutottam magammal kapcsolatban, nem kizárólag a puszta mentségkeresés dolgozott bennem és próbált kétségbeesetten megragadni minden „enyhítő körülményt”), de nem csak azért hárítottam el s nem engedem közel magamhoz azóta sem ezt a logikát, mert továbbra is érzem rajta az önigazolásszagot, hanem azért sem, mert logikája csak akkor áll a talpán, csak abban az esetben „élne”, amennyiben elfogadjuk, hogy mindaz, amit a tényállásról és az ügy fejleményeiről nekem feltálaltak a „fiúk”, tökéletesen fedi a valóságot.

Márpedig, amilyen eszközökkel dolgoztak, amelyek között a hazugság, a cselszövés és az emberek egymás elleni kijátszása a legkézenfekvőbbek voltak, nem tudhatom, mi az igazság ebben az ügyben, hol torzítottak, toldottak-foldottak a történeten, kit akartak igazából rászedni, ráncba szedni.

Tegyük fel, hogy a feladó a más nevében írt levelet. De vajon tényleg ő írta-e? Ki tudhatja? Továbbra is zavaros mindaz, ami a levélről szóló előzetes értesülésre vonatkozik. És azt se tudnám bizonyosan állítani, hogy bolond lett volna emberem. Verseket írt – mással is megesett –, lehetett egzaltált, meggondolatlan, megfélemlített, szerepet játszó, ez most mind nem számít, súlytalanná válik, mihelyst szigorúan a történtekhez kanyarodunk vissza: így vagy úgy, ezért vagy azért, de tény, hogy kifektettem valakit.

Pedig hát megtörténhetett volna az is, hogy – ne tegyem!

Ahhoz viszont látatlanban, vakon fel kellett volna vállalnom azt az „ügyet", amit az illető akkor éppen képviselt a hatalommal szemben, és amiért, ha nem is nyíltan, de kiállt; falaznom kellett volna neki, magamra vállalva és hárítva ezzel minden felelősséget, amivel egy ilyen cselekedet elkendőzése, titkolása akkor járt.

Eljárhattam volna úgy is, hogy egyszerűen nem hagyom a vesztébe rohanni, megállítom, elvágom az útját. Mint ahogy vannak olyan emberek is, akik a kikerülhetetlen karambol pillanatában, utolsó reflexükkel is másokat óvnak, nem saját magukat...

Az „utolsó reflex" nálam, sajnálatosan nem így működött, s épp ezért teljesen mindegy, hogy bolondot vagy nem bolondot gázol el az ember, vétkest, vagy ártatlant: a bélyeg a lelkében marad.

2.

Kevéssel a webnapló befejezése után felhívott a Státus könyvkiadó igazgatója, Birtók József és megkérdezte, nem adom-e át neki a Milos könyve kiadásának jogát? Kérése, bármennyire is hízelgő és megtisztelő volt, már csak azért is akadályokba ütközött, mivel a munkát nyilvánosan is Andrassew Milosnak ajánlottam, a szerzői jog részben őt illeti meg, abban a formában, ahogy az interneten most is elérhető, az ő tudta és szándéka nélkül sehol másutt nem láthat napvilágot.

Ahogy teltek a napló nyűgének letevése utáni hetek és hónapok, s magam gőzerővel készültem rendre elvágni valamennyi, még Bukaresthez kötöző szálaimat, úgy hűlt ki bennem az elvégzett munka fölötti lelkesedés, elége-

dettség, és lett mind láthatóbbá az elnagyoltság, elsietettség. Akkor határoztam el, a szerkesztőségi archívumokban való rendcsinálás, nyugdíjazás előtti rovancsolás hajszája közben, hogy ha megszabadulok valaha abból a taposómalomból, amit a napilap és a főváros együttesen jelentettek számomra, ha végre én rendelkezem majd azzal a kevés időmmel, ami még hátravan, ha eljuthatok egy olyan vidéki városba, mint Csíkszereda, ahol az élethez szükséges megannyi muszáj-színtér – hivatalok, üzletek, orvosi rendelők, természeti szépségek – elérhető, az eszement nagyvároshoz képest kényelmes közelségben van, akkor mély lélegzetet veszek, és nyugodtan, megfontoltan, annak rendje s módja szerint, újraírom azt a vallomásfolyamot, amit a Milos könyvével megkíséreltem.

Ez az elképzelés akkor megnyugtatott, mondhatni könnyebbé tette a hivatali munkában töltött utolsó hónapok nyűgét. Magam sem tudom, hogyan értem az alagút végére, mert ahogy közeledett immár véglegesen betervezett és elhatározott nyugdíjazásom időpontja – 2003. december elseje –, úgy voltam egyre biztosabb abban, hogy történjék addig, aminek történnie kell, ezen a döntésen immár nem változtatok.

Hozzáláttam átbogarászni a könyvtáramat. Pontosabban, meghatározott rendben, egymás után leemeltem minden egyes könyvet a polcról, porszívóval nagyjából portalanítottam kívül-belül (kutya sok por, pókháló tud megülni a könyvön, nem beszélve a penészről, amely sokszor nem is látszik, de fojtogató köhögésre késztet), belelapoztam, aztán kétfelé osztályoztam őket: maradnak vagy megválok tőlük.

Rengeteg praktikusság volt ebben a szomorú műveletben: kissé arra emlékeztetett, ahogy a fogolytáborokban szűrik a népséget. A hasznosabbja, a kedvesebbje az élve maradottak, az esélyesek osztagába kerül, a reménytelenül fölöslegesek, a kegyvesztettek a pusztulásra ítéltek közé. Tudtam, hogy majdani lakásomban a hely feleakkora lesz, mint Bukarestben. Ez pedig azt jelentette, hogy könyveim legalább egy harmadáról, ha fájó szívvel is, de le kell mondanom.

Valamikor hatalmas rajongással vetettem magam a könyvtáralapításba. A családi ajándékkönyvek képezték az alapot: mintegy féltucat; majd az egyetemi évek alatt ösztöndíjból, zsebpénzből összekuporgatott összegecskéket áldoztam fel a könyvgyűjtés oltárán. Gyakori látogatója voltam egykor a kolozsvári kicsiny antikváriumnak, ahol potom áron nem túl régi, sok esetben egészen friss magyarországi kiadású könyveket, folyóiratokat is be tudtam szerezni. Úgy látogattam a könyvesboltokat, mint más a kocsmákat – alig volt olyan nap, hogy ne térjek haza valami trófeával.

Most meg ott álltam, félig lerámolt, szortírozott, kibontott könyvtárammal, vigasztalanul. Esténként kíváncsian bontogattam a kiszuperálásra ítélt, fal

mellé állított könyvoszlopokat: egyet-egyet újraolvastam, majd ideiglenesen visszaloptam a könyvespolcra. Még meglátjuk, mi lesz a sorsa... – halogattam a döntést. Máskor meg kiderült, hogy nekem dedikált könyv is került a csomóba, azokat is visszatettem. Így apadt-duzzadt naponta, hetente a kétféle tábor, s abban bíztam, hogy még a gyerekek is eljönnek majd tollászni a maradékból.

A könyvválogatás után sorra kerültek a folyóiratok is. Régmúlt idők, régvolt erkölcsök. Kortárs, Új Írás, Nagyvilág, Szovjet Irodalom, Utunk Évkönyv, Igaz Szó, Korunk, Tiszatáj, Forrás, Híd, Századunk, Irodalmi Szemle, Élet és Tudomány... Megannyi letűnt híradás és dokumentum. Képi illusztrációk, képzőművészeti munkák tömkelege. Benne egész kortárs irodalmunk és művészetünk: alakulásában, gúzsbakötöttségében, búvópatak mivoltában.

Izgalmasabb volt újra találkozni velük, mint a könyvekben kutakodni.

Közben pedig nem ismertem magamra. Én lettem volna az, aki valamikor reszketett egy-egy könyv birtoklásáért? És tessék, most milyen elegánsan, hűvösen mondtam le az állomány egyharmadáról, elég volt annyit tudnom, hogy hasznosan tékozlom el: jó helyre kerül...

Módszeresen, mondhatni lépcsőzetesen és nagy körültekintéssel számoltunk fel mindent, ami még bukaresti létünkhöz kötött. Nem gondoltunk az emberi kapcsolatokra, azok elsősorban a szerkesztőséghez és a szomszédsághoz kötődtek, s azok közül, akik nélkülözhetetlen, megbecsülni való ismerősnek számítottak, nagyon sokan már korábban, jóval előttünk megtették ugyanazt a lépést: több évtizedes fővárosi létezés után egyik napról a másikra felszedték a horgonyt Bukarestből.

A költözés előkészítésének nélkülözhetetlen és amúgy igen lényeges aprómunkája tulajdonképpen a feleségemre maradt, aki akkor már nyugdíjasként intézte a lakás körüli költségek felszámolását, illetve a lakás értékesítésének, a költözés megszervezésének minden nyűgét, beleértve mindenfajta ingóság biztonságos csomagolását. Amit én a könyvtárral elvégeztem, ugyanazt ő is megtette életünk egész addigi tárgyi hordalékával, bútoroktól a legutolsó szerszámig és fedőig...

Ezalatt én a szerkesztőségben, mintha mi sem történt volna, végeztem a lapkészítés napi penzumát, sarkamban egy fiatal gyakornokkal, aki a titkárság számítógépes diszpécserszolgálatának, a hírügynökségi anyagok gondozásának és hasznosításának, a tudósítói hálózat kézbentartásának technikáját kitanulja és átveszi tőlem, hogy ha zökkenőkkel is, de a váltás megtörténhessen.

A kollégákkal alig-alig hoztuk szóba távozásom ügyét, mintha kölcsönösen kerültük volna, mint valami kényes témát. Meg aztán, mit is beszélhettünk volna róla érdemben? Távozásom szándéka végleges volt és visszavonhatatlan, s azt is elfogadom, ha a már-már teljesen kiürülő szerkesztőség maradék tagjai

újabb, s nem is akármilyen árulásként élik meg ezt a választ, nem hibáztattam volna őket ezért, hiszen magam is így éreztem volna a helyükben, s minden bizonnyal tettem is korábban, amikor más társainkat legyintette meg a távozás, az életmódváltás, az újraindulás szele.

Csakhogy minderről nem volt mit beszélni. Evidenciák voltak.

Igazából az a háziünnepség is siralmasra és feszültre sikerült, amit a szerkesztőségben búcsúztatásomra szerveztek.

De az már szinte-szinte a valóságos búcsú mozzanata volt, hiszen a szállító cég, amelyet Csíkszeredában sikerült felhajtanunk, és minden ingóságunk – benne a temérdek könyv – elszállítását egyetlen nagy teherautóval elvállalta, közvetlenül a decemberi téli ünnepek előttre ígérte az akció lebonyolítását, s nagyjából ugyanazokra a napokra esett lakásunk eladásának közjegyzői hitelesítése, a tranzakció megkötése. A lakást megvásárló fiatal román házaspárral már-már családias megértéssel egyeztettük időpontjainkat, s megígérték, hogy ameddig mindent el nem intéztünk, és maradnunk kell, ők türelemmel várnak.

Ma is szürrealista ámokfutásként él bennem a költözés napja. Reggel óta lestük, vajon feltűnik-e a behemót teherautó a tömbházak között kanyargó, meglehetősen szűk sétányokon, s megkönnyebbültünk, amikor a brigád megbízottja telefonon jelentkezett: pár percre a lakásunktól, egy közeli piacon parkoltak, karácsonyfát szállítottak oda, azt kell lerakniuk, utána hamarosan akár pakolhatunk is, mert még az éjjel Csíkszeredába akarnak érni.

Hogy el ne tévedjenek (az én értelmezésemben: el ne szökjenek), gyorsan a piacig loholtam és addig nem tágítottam mellőlük, amíg az utolsó fenyő le nem került a raktérből, mi pedig elindulhattunk hazafelé.

Soha felemelőbb, s egyúttal lehangolóbb látványt a kiürült négy szoba-konyha-fürdőszobánál: végre, valami megmozdult, megváltozott, áttekinthetőbbé vált életünkben. Ugyanakkor üressé, sivárrá, kifosztottá lett. De tőlünk függ, hogy pár száz kilométerre onnan, egy új élettérben berendezzük és felépítsük azt az otthont, ami a végső menedéket jelentheti majd az utolsó távozás előtt.

Sietősen összegyűjtöttük az üres lakásban szanaszét heverő hordalékot, szemetet, felmostuk a sáros lábnyomok helyét s rohantunk az állomásra, hogy az éjfél után Csíkszeredába érő gyorsvonattal mi is ott legyünk új otthonunkban, amikor a teherautó megérkezik a rakománnyal.

Minden ment, mint a karikacsapás – legalábbis, előzetesen jóval több váratlan, kellemetlen közjátékra számítottam –, egyvalami viszont kegyetlenül megülte a hangulatunkat: miközben feleségem nyugdíjátutalása intéződött, Bukarest és Csíkszereda között kézen-közön nyoma veszett a nyugdíjazási

ügycsomónak! A folyamodvány elindítása pár hónappal a költözés előtt megtörtént, ám december közepén, amikor a költözés végett odaérkeztünk, a Hargita megyei nyugdíjhivatal még mindig nem tudott semmit az akta hollétéről. Bürokrácia, legyintettem, annak ellenére, hogy tudtam, egy ilyen ügy kibogozása egész könnyen fölboríthatja további terveinket, hiszen ha ténylegesen nyoma veszett az iratnak, akkor annak rekonstruálása újabb utazgatásokat, előszobázást, sorbanállást és beláthatatlan végű ügyintézést von maga után. Igyekeztem vigasztalni a fejlemények miatt felzaklatott feleségemet, s elhatároztam, addig nem jövünk el Bukarestből, amíg a dolog végére nem járok.

Néhány napi rendezgetés, tologatás, takarítás, portörlés után úgy zártuk be a csíkszeredai lakás ajtaját, hogy pár nap múlva, karácsony délutánján már a kisebbik fiunk vár az állomáson, aki az ünnepeket nálunk tölteni érkezik Budapestről, megosztva velünk új életkezdésünk első napjait.

Utolsó bukaresti hetünkre terveztük a búcsúztatási ünnepséget, s mindenek előtt a nyugdíjazási papírjaim kiváltását az országos szakhatóságnál, amely valahol a város túlsó végén székelt, öt-hat kilométerre a sajtóháztól.

Hogy ne veszítsek időt, előbb a kerületi nyugdíjhivatalnál álltam sort hétfő reggel, megtudakolni az elveszett irattal kapcsolatos részleteket: mikor, ki és hová szállította, és milyen formában. Nyomról nyomra kívántam haladni azon a láncon, mely feltételezhetően el kell majd vezessen Csíkszeredáig. A nehézséget az okozta, hogy előttünk beláthatatlan volt az a hivatalos útvonal, amelyet egy ügyiratnak vidékre juttatáskor kötelezően be kell járnia. Az ablakocska mögött ülő hivatalnoknő, aki az átutalást intézte, egyre idegesebben próbált lerázni, váltig hajtogatva, hogy az aktákat ők elküldték, ők nem szoktak hibázni, mégis mindenki idejön velük veszekedni, nekik erre se idejük, se idegük, ha nem tetszik, menjek a főnökéhez...

A hivatal várótermében izgatott nyüzsgés, mindenki gyors és azonnali megoldásra várt, érezhető volt a karácsony közelsége, amikor is a hivatalok bezárnak, és a közélet és a hivatali ügyintézés legkevesebb vízkeresztig egyszerűen megszűnnek létezni. Az osztályvezető ajtaja előtt ideges csoportosulás, volt panasz és soron kívüli intézni való elég... Szokatlannak találtam, hogy a napom immár nem a szerkesztőségi hajrában telik, hanem civil módon alakul, s hirtelen megszállt valami végtelen türelem és sztoicizmus, amivel máskor hiába próbáltam felvértezni magam. Békésen kivártam soromat, a főnökasszony figyelmesen meghallgatott, egy pillanat alatt átlátta, hogy nem őket reklamálom, hanem a megoldást keresem. Behívatta a hölgyet, akivel nemrégiben még veszekedtem, s közös erővel, az iratforgalmi napló alapján közölték velem az országos nyugdíjhatóság kiküldöttjének a nevét, aki egy novemberi napon, a déli órákban, néhány más ügyirattal együtt, átvette a hivatali postát, hogy aztán tőlük menjen tovább, szükség szerint, az ország minden részébe.

Mivel saját intéznivaló papírjaim még nem készültek el a szerkesztőségben, másnapra halasztottam a kettős expedíciót. Éjszaka megfordult az idő, viharos szél kerekedett, majd csapkodó esővel – mely nagyon gyorsan havasesőbe váltott – beköszöntött az igazi tél. Mire az országos nyugdíjközponthoz értem, már szinte vízszintesen csapott szembe a hó, fújt a szél, a járókelők pánikszerűen menekültek, ki merre látott, amennyire lehetett, szélvédett helyre. Mire a modern, üveg- és acélépítményhez érkeztem, alaposan átázott a cipőm, nyakam, kabátom megteltem hóval. A központ intézőablakai előtt ugyanaz a tumultus, amit a körzetnél tapasztaltam egy nappal korábban, senki nem tudott semmit, és mindenki tanácsokat adott. Próbáltam eligazodni ebben a hangyabolyban; az irodák, ahol a dolgok tulajdonképpen elrendeződnek, az első emelettől felfelé helyezkedtek el, de minden emeletnél egy-egy egyensapkás, kitűzős cerberus vigyázta a rendet és a hivatalok háborítatlanságát. Mikor elmondtam, kit keresek és milyen ügyben, az emeleti bakter első körben elküldött azzal, hogy az illető ma nem jön be. Eleve nem hittem neki, de ezt elhallgattam előtte s inkább engedélyt kértem, hogy a folyosói illemhelyet használhassam. Kegyes volt hozzám. Az illemhely ajtórésén át már könnyű volt kilesni, mikor mozdul el az asztala mellől, s amint eltűnt a láthatárról, kiosontam az ajtón és addig bolyongtam a labirintusnak kiképzett körfolyosón, amíg az egyik ajtón fölfénylett a keresett név. Bekopogtattam, benyitottam. Hatalmas hodályba kerültem, ahol sok-sok íróasztal mellett, ügyfelek egész hada nyüzsgött. Az egyik tisztviselő időnként elkiáltotta magát, hogy csönd legyen, mert az általános zajban képtelenség dolgozni...

Emberemre egy, a teremből nyíló kis irodában bukkantam, éppen uzsonnázott, szalmakrumplit mititejjel. Bemutatkoztam, mire elnézést kért, kezet-száját törölt, és máris nekiálltunk rekonstruálni azt a novemberi napot, amikor ő személyesen, aláírásával igazolva összegyűjtötte a körzeti irodák postáját. Elővette nyilvántartó dossziéját, amelyben a biztonsági – gyakorlatilag katonai, fegyveresen őrzött – különposta számára kiállított, nyomtatott jegyzőkönyveket őrizte. Készségesen fénymásolt egyet az illető napi példányról, amelyen azonnal megtaláltuk a keresett irat nyomát: feleségem nevét és a célállomásként feltüntetett Hargita megyét. A másolatot nekem ajándékozta, hogy a továbbiakban bizonyíték is legyen a kezemben. Őszinte segíteni akarásában odáig ment, hogy azt is lerajzolta nekem, hol találom meg a katonai egységet, ahová a biztonsági postát szállítják, s ahonnan aztán az ország minden részébe szétküldik a bizalmas küldeményeket.

Odakint egyre jobban tombolt a hózápor. Nagy nehezen trolibuszra, majd metróra szálltam, a jelzett téren kiszálltam, ahonnan hosszas kérdezősködések után, egy eldugott, jelentéktelen grundon raktárra emlékeztető, egyemeletes épület szerénykedett, fegyveres őrökkel a kapuban. Éppen csak elhadartam jövetelem célját, máris bekísértek egy jókora előcsarnokba, amelyen keresztül gyakorlatilag az intézmény szinte minden helyiségébe be lehetett jutni. Az ajtó

melletti irodában ülő tisztviselők megígérték, öt percen belül kerül valaki, aki illetékes választ adhat kételyemre. Igaz, azt is kivétel nélkül mindenki előre bocsátotta, hogy a biztonsági postán még nem veszett el küldemény, s amennyiben megtörténne, országra szóló botrány lenne...

Ebből megértettem, hogy itt egyáltalán nem szívóskodnom kell, hanem diplomáciai taktikázással kieszközölni a szükséges információt.

Negyedórán át vacogtam egy jókora fűtőtest közelében, amíg úgy-ahogy átmelegedtem, s közben a csarnokban jövő-menőket figyeltem. Az intézményben láthatóan katonai fegyelem uralkodott, gyakorlatilag ez az egység ugyanazt a szerepet töltötte be, mint 1989 előtt az ún. katonai posta, amelyen keresztül a megyei tudósítók anyagai is „biztonságosan" befutottak az országos lapok szerkesztőségeibe, megvalósítván ezáltal a kettős célt: az ellenőrzést, no meg azt, hogy a küldemények a címzetthez érjenek. Az intézményt a fordulat után átkeresztelték, s némi személyi tisztogatást leszámítva, a gépezet olajozottan működött tovább, ugyanabban a fegyelemben és szokásrendben, mint a rendszerváltozás előtt.

Sorra érkeztek odakintről, csizmájukról sűrűn leveregetve a havat, a két-három fős szakaszok: hol a vidékről hozott postát adták le a diszpécsernél, a náluk lévő fegyverekkel együtt, hol küldeményt vételeztek, majd a küldetéshez szükséges fegyver- és munícióraktárba nyitottak be, végül pár perc múlva kiismerhetetlen arccal, lelakatolt futártáskával távoztak.

Már éppen kezdtem jól érezni magamat kényelmes és otthonias megfigyelőállásomban, amikor egy középkorú, halántéktájt enyhén őszülő férfi lépett hozzám, civilben. A lehető legsemlegesebb hangon tájékoztattam őt a tényállásról, a kezébe nyomtam a fénymásolt jegyzőkönyvet, rajta a posta emberének aláírását, és mindjárt arra kértem, ne panasznak fogja fel a látogatást, sokkal inkább segítségkérésnek. Bármi történt is a küldeménnyel, nem a botránykeltés, hanem az összekuszálódott szálak kibogozása a szándékom.

Amíg beszéltem, fürkésző szemmel figyelte arcom minden rezdülését. És egyre inkább felismertem benne azt az embertípust, aki 1989 előtt is a rendszer működését és biztonságát szolgálta. Ha kellett, maguk voltak a megtestesült szelídség és rugalmasság, de ha a helyzet úgy kívánta, ravasz kérlelhetetlenséggel érvényesítették akaratukat. Tudva tudtam, hogy magyarázkodás közben próbát állok ki, de nem érdekelt, a félelmet, a rettegést már sikerült azóta levetkőznöm, s hogy nem tévedtem, bizonyítja a tény: öt perc leforgása alatt már a kezemben is volt minden szükséges adat – melyik nap, percre pontosan mely időpontban, milyen futárszakasszal indult el Csíkszereda felé a kérdéses küldemény, melyik nap és percre pontosan mikor vették át fegyveres küldönceiktől a biztonsági posta csíkszeredai egységénél, iktatószám, miegymás...

Megköszöntem – szinte, hogy nem szalutáltam neki, bár az érzés, amit bennem keltett, ezt kívánta volna meg – és a szűnni nem akaró hófergetegben megindultam hazafelé. A járművek egyre nagyobb káoszban közlekedtek, minden átszállásnál irdatlan embertömeggel kellett megküzdeni. Mint aki nem is e világon élt mostanáig, a szerkesztőségi világból végleg kiszabadulva rácsodálkoztam a főváros délelőtti tumultusára, az utcákon egymást verték le az alkalmi árusok, akik a hóviharral mit sem törődve, fenyőfát, karácsonyi díszeket és mindenféle bóvlit kínáltak.

Mindazonáltal jól éreztem magam, könnyedén, bizakodással, mint az öklöző, aki megnyert egy menetet, és még mindig nem ütötték ki.

Örvendtem, hogy egy perccel sem kell megtoldanunk bukaresti életünket, hogy mégis minden az elképzelésünk szerint alakul, az akták hollétének kulcsát immár bizonyosan Csíkszeredában kell megtalálnunk.

A nap hátralévő része csomagolással, rendezgetéssel telt el. Úgy döntöttünk, néhány régi bútort, amire se szükségünk nem volt, és helyük se lett volna a félannyi lakásban, otthagyunk a helyünkbe lépő fiataloknak, s amennyiben ők is megunják, könnyebben szabadulnak tőlük. Fekhely is volt a lomok között, azon töltöttük utolsó bukaresti éjszakánkat. Az üres lakás kongott, akár egy barlang. A nagy, belakatlan tér, a befüstölődött, kopott falak, a felújításra váró parkett csupaszon hivalkodtak.

Odakint egész éjjel havazott, majd reggel is folytatta. A Krivec szabályos rohama volt ez a Baragán és Bukarest ellen, amely legtöbbször újév után szokott rátörni a világra, most viszont egy jó héttel megelőzte a természet „menetrendjét”. Azon tanakodtunk, jóval hamarabb ki kellene mennünk az állomásra – intercity vonatunk délben indult volna –, mert félő, hogy a szűnni nem akaró havazásban elakadnak a trolibuszok, a taxik eltűnnek az utcákról, és gyalog kényszerülünk megtenni a hosszú utat, térdig sivatagi homokként ide-oda sodródó hóörvényben.

Befutottak a fiatalok, éppen időben, hogy átadjuk a kulcsokat s a lakást. Talán még akkor sem hitték, hogy ilyen szerencse hull az ölükbe – az első szóra őket választottuk ki a vásárlásra jelentkezők közül. Örömükben madarat lehetett volna fogatni velük, mindenáron ki akartak kísérni az állomásra, hogy segítsenek a csomagokat cipelni; a trolibuszmegállóig együtt evickéltek velünk a térdig érő hóban, s amikor nehézkesen bedöcögött-befarolt a hóborította jármű, és minden cókmókunkat sikerült rá felpakolni, meg voltunk győződve, hogy már csak az állomásig tartó három és fél-négy kilométert kell legyűrnünk és egy-két órán belül örökre búcsút mondhatunk az elátkozott városnak, amelyben három gyermekünket is felneveltük; ők viszont már jóval előttünk sikerrel hátat fordítottak neki.

Az állomáson tobzódó zűrzavar, szaladgálás, hangoskodás, nyirkos pára, huzatos hideg és a pénztárak körül szabályos pánikhangulat fogadott. A tomboló hóvihar miatt egyetlen vonat sem futott még ki a pályaudvarból, és nem is érkezett be. A fővárosi pályaudvarok körüli szövevényes váltórendszer, amelynek korszerűsítésekor éppen az elektromos hóleolvasztót spórolták ki a berendezésből, minden hóvihar idején legalább fél napig lebénul, s ha a havazás nem áll el, akár egy-két napos fejreállást is okoz a fővárosba bemenő és onnan kimenő forgalomban.

A helyzet ismeretében nem ért váratlanul ez a tumultus, de most a lehető legrosszabbkor jött. Miért nem tudott kitörni egy nappal korábban, vagy miért nem várt még egy napot, hogy terveink szerint végleg lezárhassuk életünk e nyomasztó szakaszát? Baljós jelet láttunk a történtekben, mintha csak átok ülne rajtunk, vagy mintha az égi hatalmaknak nem tetszene igazán a döntésünk és minden erővel utunkat állnák... A várótermek zsúfolásig teltek, fél óra ácsorgás után végre ürült egy tenyérnyi ülőhely, a feleségem gyorsan be is préselte oda magát, én a csomagokat őriztem. A pénztáraknál, a tudakozóknál senki sem tudott semmit, de ha a tömegben terjengő híreket hallgatta az ember, attól még jobban összezavarodott. Teltek az órák, megettük az útra csomagolt szendvicseket, az elektromos forgalomkijelzőn továbbra is a jókor reggel kiírt szövegek villogtak. Felhívtuk fiunkat, aki addigra már megérkezett Csíkszeredába és elmondtuk, mi a helyzet... A biztonság kedvéért a felhagyott lakásban maradt fiataloknak is telefonáltunk, s megkérdeztük, visszafogadnak-e egy éjszakára, ha képtelenek leszünk elutazni.

Végül, délután öt körül bemondták, hogy elsőként éppen a mi vonatunk hamarosan kihúz az állomásról. Körülöttünk az egész embertömeg felbolydult, s akik a Bukarest-Brassó szakaszon bármilyen vonatra vártak, megpróbáltak felzsúfolódni az egyetlen beálló szerelvényre. Senki se törődött azzal, melyik járatra szól a jegye, háborús szükséghelyzet volt, amelyben az győz, aki letapossa a másikat. Kétségbeesetten nyomultunk a szorongató, utunkat álló, érzéketlen, fojtogató embermasszában, gombok szakadtak, csomagok akadtak össze, szóváltás, sikoltozás, kidülledt szemek, lerepülő sapkák, félrecsúszott kendők, magukból kivetkőzött emberek feszültek egymásnak, feleségem fulladozott, sokáig egy helyben topogtunk, már vissza se tudtunk volna fordulni, a tömeg foglyai voltunk, hogy éljük túl ezt a vihart, ezt az örvényt?...

Máig nem tudom, hogy kerültünk fel végül az egyik vagonba. Egészen Brassóig ember ember hátán szorongott, még a lépcsőkön is lógtak, a kalauzok ki sem mozdultak a fülkéjükből. Brassóban szelíd téli este fogadta vonatunkat, furcsán éreztük magunkat a kiürült, szellős szerelvényben, s este tizenegy óra tájt kimerülten érkeztünk meg új otthonunkba.

3.

Karácsony után, az első munkanapon felkerestem a biztonsági posta csíkszeredai irodáját, ahol azonnal elém rakták a nyilvántartó füzetet, amelyben ott volt feltüntetve a kérdéses ügycsomó, s mellette a prefektusi hivatal megbízottjának az aláírása. A szolgálatos tisztes szerint a prefektúrán osztják szét a megyébe érkező bizalmas küldeményeket, így talán már közel járhatok a megoldáshoz. A további nyomozást újév utánra hagytuk, amikor is a kezünkben lévő adatok alapján sikerült kideríteni: az akta időben megérkezett a nyugdíj-osztályhoz, de az iktatóban dolgozó hölgy éppen szabadságon volt, s aki helyettesítette, rossz helyre iktatta, s ha nem indítunk magánnyomozást, a számítógépes rendszerben bottal üthettük volna a nyomát...

Így indult csíkszeredai életünk.

Miért éppen Szeredát választottad? – kérdezték sokan odaszármazásom óta, s az érdeklődés azóta sem lankad, én pedig folyvást bosszankodom emiatt.

Szabad (?) választásom számomra roppant logikus és törvényszerű, s nagyon szeretném, ha mások is így látnák. Csak hát ez merő vágy – oly nehéz manapság belelátni mások belső indítékaiba!

Ha jól magamba nézek, ugyanezt kérdeztem volna én is apámtól – s annak idején vele is számosan megtették –, amikor a hetvenes évek végén elhatározták anyámmal, hogy feladják kolozsvári illetőségüket és Csíkba költöznek idős napjaikra. A gyermeki illendőség úgy kívánta, ne firtassam érzéketlenül döntésük hátterét, amelyben legalább annyi volt a kényszerű tragikum, mint egy új, még ez egyszer megkísérelt nekifutás reménye.

Nem kérdeztem hát semmit, nyugtáztam a tényt magát, s inkább azt a kalandos utat próbáltam felvázolni, amit a családom térben és időben megtett, amíg az én kolozsváriságomnak is eljött az ideje. S a XIX. századtól számított „vándortérképen” ilyen városok szerepelnek, mint Brassó, Erzsébetváros, Arad, Fogaras, majd Szabadka, s csak ezután Kolozsvár... Nagyszüleim, szüleim – végül már velem együtt – vándoroltak, újrakezdtek, ahogy az élet diktálta, mely után most nosztalgiázni illik, de miért pont oda? Kérdésem végleg ködös homályba vész...

A második világháború végén jött aztán a nyugati kálvária, melynek magam is passzív utasa voltam: Sopron, Ausztria, majd haza, vissza, Kolozsvárra, ahonnan aztán magam húztam fel a Bukarestig repítő nyúlcipőt.

Miért bosszant akkor a mások tételesen megfogalmazott kíváncsisága?

Talán, mert minden ilyen kérdés mélyén ott érzem a nekem szóló figyelmeztető intést: te a körön kívülről jössz, úgy vigyázz! Eszembe juttatják a másságomat. Azt, hogy ledolgoznivalóm van ahhoz, hogy csíkivá lehessek. Azt, hogy nem elég itt adóznom, itt költekeznem, itt örvendenem-bánkódnom a többiekkel, hanem el kell feledtetnem velük azt az utat, amelynek a végén ide-értem.

Ehhez pedig nekem semmi kedvem. Se erőm, se gusztusom...

Választásom magyarázata különben is roppant egyszerű és érthető: szüleim a csíkivá válás néhány szép, majd megpróbáltatással terhes gyakorlóéve után, időnap előtt e földben leltek végső nyughelyet, s hagyták hátra legutolsó, még alig belakott fészküket. Követtem őket, hogy a nyomuk, az emlékük ki ne hűljön egészen.

Az elmúlt években több olyan kiadói eseményre is sor került, ami sürgetőleg hatott rám: ideje megírnom ezt a könyvet. Nem törekedtem mindenáron elsőségre, de arra igen, hogy a vallomás ne lehessen eső után köpönyeg. Domokos Géza akkor már megszületett több kötetes memoárja minta és mérce volt valahol, hogy aki e műfajba vágja a fejszéjét, az alább nem adhatja.

Elköltözésem évében jelent meg Zöld Lajos – egykori kenyeres pajtásom az Ifjúmunkásnál – visszaemlékezése (Kölcsönkért élet, kamatra, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 2003), amelynek nyersesége, a dolgokat néven nevező őszintesége és szenvedélyessége ugyancsak megkapott. Akkor interjút is készítettem vele, s ahogy elmesélte nekem bevallottan nem objektív hangvételű könyvének fogadtatását, kritikai visszhangját, megérintett annak a bizonyossága, hogy szükség van életút-elemzéseinkre, azok hitelességére és mélységére. Ettől viszont némileg megszeppentem, és ideig-óráig félretettem a megírás gondolatát.

2006 tavaszán aztán, a budapesti könyvnapokon összehozott a jósors Bágyoni Szabó Istvánnal. Körülbelül egy időre tehető költői indulásunk, s egy darabig közösen ügyködtünk a Gaál Gábor kör vezetése körül. 2005 végén megjelent könyvét (Elszabadult konténerek. Naplóregény. Kolozsvár, 1986–1989. Irodalmi Jelen Könyvek) az egymásra találás örömével dedikálta az aradi kiadó standjánál. A jelenleg Budapesten élő szerző nem tesz mást, mint megszerkesztve közreadja anyaországba telepedésének évekig rejtegetett, legbensőbb krónikáját, amelyben benne van épp úgy az őt menekülésre késztető rendszer mechanizmusának leleplezése és a rendszerváltás előtti utolsó évek megannyi lealázó és -aljasító helyzete, akár az itthoni jövőtlenség és kilátástalanság zsákutcája. A naplóregényből az tűnik ki, hogy az újrakezdés esélye, még ha nem is a szülőföldön, de erőteljesen mozgósította szerző és családja elfásult életküzdelmét, kiemelte őket a túlélés demoralizáló ingoványából. Taktikai harcok, kivárások, irodai packázások, perfid késleltetések próbálták eltántorítani

Bágyoniékat szándékuktól, miközben a hatalom jól tudta, hogy minden távozóval az itthon maradók esélyei, reményei fogyatkoznak. Különös kegyetlenségű macska-egér játék folyt minden vonalon, amit mind a maradók, mind a távozók egyaránt megszenvedtek.

A szerző természetesen nem is akart mást, mint a maga összetettségében és kegyetlenségében fölvetni a problémát, hogy – gondolkozzunk. Sajnos, nem aratott osztatlan sikert: keserű levélben panaszolta el később az Erdélyben mind jobban elszabaduló átvilágítási őrület vadhajtásait, s azt a nemtelennek tűnő támadást, amit egyik volt kollégája indított ellene a napló megjelenése ürügyén, amelynek lapjain az illető nem a legkedvezőbb színekben tűnik fel. A levél vége felé nekem is szemrehányást tesz („erkölcsi felelősségemet, tisztaságomat nem nyilatkozatokban, nem köpködésekben, hanem szépírói munkákban bizonyítom, ha egyáltalán bizonyítanom kell. Lelkiismeretem tiszta, én soha életemben nem jelentettem a szekunak, azt nem vállaltam, alá nem írtam semmilyen ilyen jellegű okmányt, zsarolásnak – bár volt! – nem dűltem be. Azért is írom Neked ezt, mert elmaradtak leveleid... könyvem elolvasását követően diszkréten visszavonultál a látteremből. Ne tedd! Hogy Téged is megindított a Konténerek, ez érthető. De az igazság az ember szembe-néző bátorságában van! Ha nincs okunk rá, ne adjunk alkalmat rosszindulatú következtetéseknek...”), amit én egy az egyben úgy értelmeztem, hogy nekem is illik lépnem valamennyit a magamba pillantás terén. Bágyoni a nekigyürkőzés pillanatától egészen a befejezésig mellettem állt, részleteiben nyomon követte az írás születését, véleményt mondott, tanácsokat adott, éltető első olvasóm lett – köszönöm neki!

Ekkortájt készítettem interjút egy másik Magyarországra távozott költő barátommal, Kenéz Ferenccel, aki talán hálából azért, hogy megszólalási lehetőséget teremtettem számára Erdélyben, megküldte saját, még 1995-ben megjelent kitelepedési naplóját, A szabadulóművészt (Zrínyi Kiadó, Budapest), amely már-már észrevétlenül merült feledésbe az erősen inflálódott és érdektelenné vált magyarországi könyvpiacon, haza pedig gyakorlatilag csak a dedikált példányok jutottak el. Ennek a briliáns miniatűr munkának olyan tömör és sokatmondó bejegyzései vannak, kéttucatnyi kolozsvári, illetve budapesti vers tanúságától kísérve, hogy az ember azon tűnődik: csak ennyit ér egy mindannyiunk tisztánlátását könnyítő önvallomás? Kenéz is érezhette, hogy az ő kövének csobbanása a tóban talán a korán jött tavaszcsinálóknak kijáró figyelmetlenség miatt sikkadt el, s nemrégiben megírta Vers és környéke című vallomásos művét, amely költői munkássága legjavának hitelét teszi mérlegre a szülőhelyét felhagyó ember nem múló önvádjával. Élete sorát számba véve pedig nem mindenáron másokat számoltat el miatta, hanem a belső történések mozgatóit kutatja.

De voltak más sürgető késztetések, további jelzések is. Ezek között említeném Bányai Péter Szupertitkos ügynök jelenti című, interneten közzétett

„kalandjait” a szekuval és házatájával, az időközben kirobbant Szilágyi Domokos-botrányt, az Ilia Mihály titkosrendőri megfigyelési dossziéja körüli különös közjátékok történetét, Csapody Miklós által elbeszélve...

Nem sorolom tovább az idő teltével mind jobban dagadó és további elemzésre kínálkozó, témába vágó irodalom újabb és újabb látleleteit (a kolozsvári Transindex portál ehhez már egyfajta fórumot is teremtett, bár ebben nincs egyedül), amelyek mind-mind sürgető ösztönzést is jelentettek számomra, hogy lehetőleg a legalaposabban végezzem el számvetésemet.

A befejezéshez segítő végső lökést az a 2007 őszén történt ünnepség adta meg, melynek során az Új Magyar Szó szerkesztősége, némi bizonytalankodás után, nyíltan felvállalta az egész Romániai Magyar Szó (és Előre)-féle hagyományt, 1947-től napjainkig. A hatvan esztendős jubileumra interjút kértek tőlem, amelyben többször is utaltam, olykor idézet formájában is e könyv műhelyemben készülő változatára. Amikor pedig az ünneplésnek a különszámon kívül eseményjelleget is adtak, s meghívtak rá, mint letűnt idők egyik tanúját, jelentéstevőjét, hosszas tépelődés után lemondó levélben hárítottam el a meghívást:

Engedjétek meg, hogy távolról ünnepeljek.

Leköltözésem óta nem mentem fel az RMSZ-hez, egyetlen egyszer sem. Könnyebb volt így elszakadni a múlttól.

Nem mentem fel az ÚMSZ indulásakor sem, hasonló meggondolásokból.

Most sem kívánok szembesülni terhes élményeim színhelyével. Bukarest taszít, és távolságtartásra késztet. Mintha valamiféle tartós mérgezést kaptam volna tőle (allergia?). Lélekben továbbra is a lap mellett vagyok, de ez – szögezzük le – „nem az én vonatom”. Amit tudok és kedvemre való, abban továbbra is segítek, abból részt kérek. Beszéljenek talán továbbra is a tettek. Ti csináljátok úgy tovább, ahogy a lelkiismeretetek diktálja. Próbáljátok azt egy pillanatra se kikapcsolni, és akkor nagy baj nem lehet.

Egész életemben kényszerből, kényszerűségből űztem azt, amit tulajdonképpen szerettem csinálni. Nem voltam elég erős nemet mondani a manipulálásoknak, bárhonnan is értek. Ez volt az átok a munkámon, s némi magyarázat arra, hogy többé nem kívánom áthágni a magamnak tett fogadalmat: Bukarestbe csak létfontosságú ügyben megyek.

Bukarest, 2002–Csíkszereda, 2007.

A Jelentések [kritikai] utóélete

„Keserű, meghasonlott fickók”

Cseke Gábor: Jelentések magamról. (Emlékezés ellenfényben). Kolozsvár, Polis, 2009.

A megfáradt, keserű, meghasonlott fickók az egykori Előre munkatársai, akik az új világban már új fejléccel, de a múlt terhét hordozva, nem igazán tudják megünnepelni a lap fennállásának 55. évfordulóját, „meghasonlott fickók. Ki-ki a maga belső elszámolni valójával” – így fogalmaz Cseke Gábor memoárjában. Írja róluk, írja magáról, hiszen közéjük tartozik. Nem első alkalommal vall a maga elszámolnivalójáról: a világhálón, az Andrassew Iván honoldalán Milos könyve című naplójában már olvastunk arról, hogy az Ifjúmunkás főszerkesztőjeként hogyan írta meg az egykori román diktátort dicsőítő első versét, a jelen szövegben: Jelentések – magamról folytatja önmaga élve boncolását. Keresi azokat a jellemvonásokat, körülményeket, amelyek simulékonyságát, a konfliktusoktól való félelmét, saját szavával: „balekségét” eredményezték, melyeknek „köszönhetően” a diktatúra eszközévé vált.

Első ilyen emléke gyerekkorába vezet vissza, mikor is ugyanúgy átverik, mint főszerkesztőként, s neki nincs ellenszere, módszere válaszolni az átverésre: jegyet vált egy cirkusz előadására, a jegyet tőle belépéskor suhancok, akiket ő jegyszedőknek hisz, elveszik. Betámolyog mégis, de amikor meglátja mások kezében a kettébe szakított jegyet, megijed. Attól tart, hogy ha felfedezik, hogy nála nincs jegy, problémája adódik, ezért fájó szívvel ugyan, de úgy dönt, kimegy. Volt jegye, mégis elfogadja a helyzetet, amibe akarata ellenére kerül. Ugyanígy enged, amikor rájön, hogy nincs érve, hogy visszautasítsa azt, aki álforradalmi verset kér tőle, hiszen a hivatalos propaganda szerint kell cselekednie.

S ha egyszer „igen”-t mondott, másodszor nem mondhat „nem”-et. Tragikomikus próbálkozása, hogy a pártot, a „hőn szeretett” vezért dicsőítő versbe próbál tartást vinni, belelopni a cenzorok akarata ellen. Ő maga így fogalmaz: „Mint Ifjúmunkás főszerkesztő és botcsinálta ifjúsági mozgalmár bilincses foglya lettem saját státusomnak.” Módszere, mint szinte mindenkinek azokban az időben, a „lehajtott fej” politikája, meggyőződése, hogy simulékonyságával

több eredményt ér el, mint nyíltan szembeszegülve. Az eredmény egy, a lapba belopott vers, egy gerinces riport, a lap felének, harmadának olvashatóvá tétele. Magának a lapnak a megjelenése, mert ha sok minden hamis is volt a sokszor utált lapokban, a magyar szó összekötötte a közösséget, melyhez szólt, hasonló szerepe volt a magyar nyelvű sajtónak, mint az egyháznak.

Természetesen nem mindenki egyformán hajtott fejet, volt, aki éppen csak annyira, hogy megmeneküljön, más kényszerből vagy önszántából mélyebbre hajolt. Kényszerből: készen álltak a szerepek. Az Ifjúmunkás, ahol Cseke előbb főszerkesztő-helyettes, majd főszerkesztő, mozgalmi lap volt, egyenesen alárendelve a kommunista ifjúsági szövetségnek, mindössze nyolc megállónyira a kommunista párt központi bizottságának C-épületétől, ahol a sajtót ellenőrző „elvtársak" ültek. A főszerkesztői szobában két telefon állt egymás mellett, a vékonyabb hangú a sajtóházon belüli „sima" beszélgetésekre szolgált, a másikból megjelenés előtt utasítás, megjelenés után számonkérés érkezett, s illett bokát összeütve válaszolni.

Cseke Gábor vétkei két csoportba oszthatók: az elsőbe tartozók a főszerkesztői székhez kapcsolódnak, amiről nem ő maga, hanem az egyre jobban szorító diktatúra tehet. Ha nem ő, vállalja más, hiúságból, balekségből, vagy mint Cseke utóda esetében, kényszerből. Tekinthető ez valamiféle társadalmi „leosztás"-nak, amiért akár a közösségi felmentés is kijár. A másik kategóriába tartoznak a megbocsáthatatlan bűnök, amik abból adódnak, hogy főként az Előre szerkesztőjeként túlságosan is azonosul a szerepével. Jelen könyvében mindkettőért egyformán vezekel. Ám túl sok, amit a szennyből felvállal, a differenciálás tárgyilagosabb képet eredményezne.

Irtózott mindenféle konfliktustól, egyenesen félt („Akkoriban sok mindentől féltem"). Féltette többek között családját, amelyiknek lakást szeretett volna szerezni, s az abban az időben fölöttesei akaratától függött... Bűnnek számított, hogy két testvére külföldre távozott. Saját hibájából, vagy csak helyzete következtében nagyon egyedül állt. Szellemi társak nélkül (azt kellett nézni, ki besúgó a közvetlen közelében), egy idegen városban (miért kellett magyar lapot írni a román fővárosban?) sebezhető az írástudó. Nem beszélve arról, hogy mindig is meg akart felelni, jófiúnak látszani, számítsuk ide hiúságát („még ha dekoratív is, helyem volt a hatalmi hierarchiában"), meg hogy hitt a szóban, továbbá hitt a szocialista eszmékben, meggyőződése volt, legalábbis kezdetben, hogy a pártot belülről alakítani lehet. Hite balekséggé változott, s mire felkapta a fejét, már beszennyeződött a lelke, kifosztották. Az egyre kórosabb diktatúrára jellemző, hogy még az ő megalkuvása sem elegendő, menesztik, hogy egy megbízhatóbb elvtárs felügyelje az ifjúság kommunista szellemben történő nevelését.

Beszennyeződött akkor mindenki, csupán a csecsemők voltak tiszták, még az öngyilkosok lelke sem mindeniké patyolat. Nem egyformán besározottak, viszont a fény felé emelve az első (a kötelezően „pártos") meg a „civil" második vagy ötödik, még a sportoldal szövege is egymásba folyik... Jellemző a történet, ahogyan elvállalja az elnököt dicsőítő könyv szerkesztését: a Kriterion Könyvkiadónak ki kell adnia a könyvet, ukáz érkezik rá, vállalnia kötelező a mocskot, viszont a szerkesztők ódzkodnak saját kezük bemocskolásától, úgy-hogy felkérik azt, aki már megtette. S az a valaki, Cseke maga, egyrészt nem lát nagy különbséget napi újságírói munkája meg a könyv szerkesztése között, s valószínűleg imponál is neki a híres kiadóval való együttműködés. Ráadásul megzsarolja a kiadót: elvállalja, ha a Kriterion kiadja Bozót című könyvét.

Cseke őszintén feltár minden titkot, célja nem a bocsánatkérés, hanem, hogy belső nyugalmát meglelje („Nincsenek nagyratörő terveim: magammal szeretnék egyenesbe kerülni, ha egyáltalán lehetséges"). Alapállását a következő elvek magyarázzák: „Kollektív bűnösség nincs. A múlt hibáiért egyénenként kell megvallania mindenkinek a maga felelősségét." Néhány sorral lennebb ez áll: „Ezen túl viszont kollektív bűnrészesség igenis van. A hallgatás, a ferdítés, a kényszerű fintor, a számlabenyújtás, a mosom kezeimet, a minimalizálás – csupa szégyenletes tett."

S éppen ez, mármint a Cseke őszintesége a legerősebb pontja a memoárnak, ez volt a Milos könyvéé is – a Látóban erről már szó esett. A memoárnak, melynek legizgalmasabb oldalain konkrét esetekről olvashatunk az Ifjúmunkás című hetilap, valamint a párt orgánumaként szolgáló napilap, az Előre kulcsfontosságú eseményeiről. Például arról, hogyan zajlott le ez utóbbinál rendszerváltáskor a főszerkesztőváltás. Arról, hogyan történt a hetvenes években újságírók káderezése. Hogyan telepedett rá a szerkesztőségekre a Securitate. A szerző szándéka az élmények leülepedtekor még egyszer megfogalmazni a vele megesetteket. Egy tárgyilagos, a történéseket időrendi sorrendben prezentáló, még inkább részletező összegezést (ha viviszekció, hát legyen viviszekció!), mely mellőz a gyújtópontban álló témához nem közvetlenül fűződő életrajzi elemeket, nagyon várunk, addig is ajánljuk kötelező olvasmánynak a Jelentések...-et azok számára, akik nem élték át a szóban forgó éveket, akiknek élete tisztábbra sikeredett, s nem utolsósorban a szembenézést eddig elodázóknak, hadd ismerjék meg belülről a kényszerűségből együttműködő politikai „balek" lélekrajzát. Önéletrajzok általában nem erről szólnak – Cseke Gábornak volt ereje megírni.

Gergely Tamás

[Látó, 2009. december]

Jelentések – a kolozsvári Gaudeamus könyvesboltban

2010. január 26-án került sor a kolozsvári Szentegyház utcában lévő Gaudeamus könyvesboltban a Polis Könyvkiadónál megjelent kötet bemutatására. A helyi lapban és apró plakátokon meghirdetett eseményen a Jelentések magamról c. önéletrajzi fogantatású kötet mellett (bemutatja Demény Péter) Bánffy Miklós összes drámáinak hiánypótló kiadásával (bemutatja Kereskényi Hajnal) is megismerkedhetett az, aki a boltba betévedt és helyet foglalt a korlátozott számú tábori székek egyikén.

Dávid Gyula, a könyveket kiadó Polis igazgatója nyitotta meg a találkozót (törte meg a csöndes közönségzsivajt), ismertetvén a kiadó legújabb könyveit és az irodalmi életben elfoglalt fontosságukat. Dicsérte az igen fiatal Zabán Mártát, aki a Jelentéseket gyomlálgatta (igen profi és lelkiismeretesen is alázatos módon), illetve Kereskényi Hajnalt, Bánffy lektorát, s úgy köszöntötte őket, mint a jövő szerkesztő nemzedék ígéretes tagjait. (Bizony, kellenek az ilyen utánpótlások, meg a biztatásuk is, hiszen ha meggondoljuk, a más kéziratiban turkálni háládatlan egy mesterség...)

Aztán Demény Péter költő, prózaíró állt fel, rögtönzött méltatása hangfelvétel alapján, megszerkesztve alább olvasható.

„Hölgyeim és Uraim, szép jó estét kívánok, én is felállok az egyik részben, mert a másik részben néhány kérdést fogok feltenni Gábornak. Ilyenkor az ember úgy érzi magát, mintha keresztben kellene lenyeljen egy szilvásgombócot, persze más kérdés, hogy hol a hossza meg a széle neki... Tehát ezért állok fel, hogy könnyebben menjen a nyelés.

Dávid Gyula említést tett arról, illetve megköszönte többszörösen is, hogy eljöttem és itt vagyok és satöbbi, de az az igazság, hogy örömmel vállaltam a felkérést, általában is örömmel szoktam vállalni a felkéréseket, de hát az örömöknek a foka vagy a mértéke különbözik, és főleg a meglepetés vagy a megdöbbenés – de pozitív értelemben használom a szót – mértéke különbözik, amikor az embert felkérik, hogy egy könyvről beszéljen.

Cseke Gábornak ez a könyve – Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben – egy nagyon kemény és nyers és spród és mondhatni brutális vallomás. Ugye, bárki odaírhatja és odaírhatná egy könyvre, hogy Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben, jól hangzó kifejezések, szintagmák, szóösszetételek eredetileg, a második még alliterál is, hát van-e ennél szebb a földön? De, ahogy haladtam a szövegben, az volt a benyomásom és több mint benyomásom, hogy itt nem alliterációkról és egyéb ha úgy tetszik, frivol dolgokról van szó, hanem egyszerűen arról – ha lehet egyszerűnek nevezni ezt a folyamatot –, hogy az ember szembenéz önmagával. És hát mi lehetne fontosabb? Lesznek

elvetemültek, akik azt mondják, mint amilyen én is vagyok, mi lehetne fontosabb egy irodalmi mű esetében, egyáltalán bármilyen műfajban íródott légyen az? De egy vallomás esetén nem csak az elvetemült alakok mondhatják, hanem bárki, aki a vallomástól azt várja, amit vár, vagyis hogy vallomás...

Egy vallomásnak igen is az a célja, hogy mindent elmondjon, a lehetőség szerint. Ez ebben a könyvben megtörténik. Nem egyedülálló könyv ez, természetesen, sem a világ, sem a magyar irodalomban, sem az erdélyi magyar irodalomban, bár Szerb Antalnak a Bon mot-ja nagyon is érvényes általában, hogy Rousseau teljes érvényességgel elmondja az igazságot – másokról. A Vallomásokra pedig nagyrészt ez a jellemző. Teljes őszinteséggel elmondják az igazságot másokról az emberek, a beszélők, és a maguk részéről minden kicsi mentséget megkeresnek, hogy felmenthessék önmagukat.

Ebben a könyvben nem ez történik, hanem nagyon mély dolgok történnek. Olyan dolgok, amikhez képest tényleg minden alliteráció, minden stílusfogalom, minden szerkezeti fogalom szinte érvényét veszti, szinte frivolnak számít. Olyan mély, könyörtelen dolgok, amelyek a könyvet legalább is az általam ismertek közül leginkább a Gáll Ernő könyveivel rokonítják, az 1995-ös számvetéssel és a 2003-as Naplóval. Más nyelven, persze, ezek a Cseke Gábor-féle emlékezések, más nyelven valószínűleg az eltelt idő s a nemzedékek közötti különbségek miatt is, egy vallomásnál mindig az történik, hogy az embernek szembe kell néznie önnön elpusztult, megdőlt, megtagadott hiteivel. Ebben a néhány száz oldalban mindez nagyon komolyan megtörténik, és a sértettség az nem úgy van lobogtatva, mint valamiféle mentség, a tükröt nem törik össze, hogy képes beszédet használjak, nem haragszanak a tükörre, mint a gonosz mostoha a Hófehérkében, hanem könyörtelenül és valahogy olyan megszállott módon a tükörre mered ennek a szövegnek a szerzője és vállalja, hogy lássa azt, amit a tükör mutat.

Még az iróniámat se tudom nagyon bekapcsolni, pedig állítólag van nekem olyan, mert nagyon komoly vállalkozásnak és teljesítménynek tartom ezt a kötetet, és kérem, ne higgyék, hogy azért, mert egy könyvbemutatón mit lehessen mondani? Hát hogy a kötet hiánypótló, stb. stb. Nem a közhelyek beszélnek belőlem, mint remélhetőleg más alkalommal sem. Adott egy nagyon nehéz korszak, amelynek a nehézségeit nem én vagyok hivatott ecsetelni, adottak a szereplői ennek a korszaknak, mert azt sem én vagyok hivatott eldönteni, hogy ki volt bűnös és ki volt ártatlan, ha volt egyáltalán ez a két kategória ebben a korszakban. Az biztos, hogy az erdélyi magyar közéletben leginkább az a fajta reagálás volt tetten érhető, ezektől a kivételektől és néhány más kivételtől eltekintve, hogy ha valakinek felemlegették a bűneit, akkor valami olyasféle viszonyulás hallatszott, hogy mi, az erdélyi magyar közélet vízhatlan cölöpjei hogyan is tévedhettünk bármikor, bármiben? Ez a könyv és ez a szöveg nem erről szól. És akkor most leülök és feltennék néhány kérdést...

Kiválasztottam egy idézetet és annak kapcsán te mondasz amit akarsz. Az 5. oldalon íródik: „Úgy képzelem az életet, mint egy többé-kevésbé tágas szobát, amely kitartó növekedésünkkel ugyanolyan kitartóan egyre jobban összeszorul körülöttünk, levegője mind szennyezettebb, fojtogatóbb, az ember egy idő után legszívesebben elmenekülne belőle, saját vétkeit próbálja felsorjáztatni, amiért e szorongatott helyzetbe jutott, vagy ha erre képtelen, akkor megkeresi azt a személyt, akire ujjal mutogathat, akitől – szerinte – minden rossz eredendően származik. Kénytelen leszek a továbbiakban ilyen „lelki szellőztetéssel" elviselhetőbbé tenni a közös szobában tartózkodást, amíg az egyáltalán esedékes." És idézném az első mondatot is: „A mai nappal – 2002 nyarán vagyunk éppen – megkezdtem a mélyreásást." Azt szeretném kérdezni: mi történt 2002 nyarán?

(Mit is válaszolhattam volna erre: mi történt 2002 nyarán? Hát az, amit a „Körmünk alá néz az idő..." című zárófejezet elején elmeséltem. Hogy Andrassew Iván akkor és ott – közvetlenül pünkösd után – teret és lelki támaszt nyújtott ahhoz, hogy naponta közelebb kerüljek önmagamhoz, megszabadíthassam magam attól a lelki hordaléktól, ami addig lerakódott és már-már megkövült bennem.)

– Annak idején az alkotásnak még a közelébe se jutottam, terméketlen életet éltem, mások kéziratainak a szerkesztésében éltem ki magam, s arra gondoltam, hogy Iván felajánlása akkora esély és olyan lehetőség, hogy miután elkészültem a lappal, legalább egy fél órát érdemes rászánni gondolataim összegyűjtésére. Akkor elindult egy hólabda, de távolról sem tudtam még, hogy mi történik. Napról napra alakult a mélysége és a szélessége is. Lényegében ez a könyv, ahogy most kinéz, azt a struktúrát viseli magán, ami a csapongásnak és a téma kerülgetésének a folyamata és a leírása. Nem volt könnyű eljutni a lényeghez. Léteztek napok, hetek, amikor direkt örvendtem, hogy nem kell mindjárt a legsúlyosabb dolgokkal szembenéznem, vannak dolgok, amiket elmondhatok és szintén fontosak, kapcsolatuk van a fősodorral, a meztelen igazsággal, s ahogy telt az idő, rá kellett jönnöm, hogy ez még mindig csak mellébeszélés, csak adalék... Ez a magyarázata annak, hogy a könyv mégsem olyan, mint a blog, mert rá kellett jönnöm, hogy az nem egy megírt valami volt, olyan nyers és hozzávetőleges, ahogyan az interneten már-már természetes a műfajt művelni. Nemcsak helyesírási hibákról, elírásokról van itt szó, hanem felületes fogalmazásról, vázlatosságról, tömörítésekről, amelyek a gyors munkának tudhatók be. Az volt a lényeg, hogy másnap reggel lássam – a napló valamelyest nyilvánosság elé került és hogy felelek azért, hogy a következő napon mivel állok elő.

Demény Péter: – *Nem azt jelenti, hogy ez a felkérés pont jókor talált meg?*

– Valószínű, bár az Iván felkérése inkább technikai jellegű volt. Mindenesetre, egy nagylelkű gesztus volt a részéről, ide dobta nekem a gyeplőt, amiből pányva lett és megfogott. De ő se tudta, hogy mi lesz belőle és izgalommal kísérte figyelemmel a fejleményeket.

Demény Péter*: – Benned azért örvénylett valami, nem? Másképpen egy ilyen felkérés tárgyát veszti...*

– Persze, hogy örvénylett, éveken át, hogy kellene írni, hogy meg kellene írni a lényeget, és számot kellene vetni, de mindegyre halogattam. Lehet, hogy kapva kaptam a lehetőségen. Utólag most visszatekintve, mondhatom, hogy szinte az utolsó pillanatban történt. Minden további késedelem nagyban csökkentette volna ennek a hitelét és céltudatosságát... Ne felejtsük el, hogy húsz év telt el a rendszerváltás óta. Ez óriási nagy idő. Húsz év távolságból térünk vissza olyan dolgokra, amikre a 89-ben születettek nem is emlékezhetnek... Nem tudják... A két világháború között is ugyanennyi intervallum feszül, és micsoda korszak az is! Nem tudom eléggé megköszönni a Polis kiadónak, hogy vállalta ennek a könyvnek a világra hozatalát. Személyesen a szemléletét tartom nagyon fontosnak, az, amit Péter is említett: ne mindig másokról számoljunk be...

Ezután a kiadó vezetője, Dávid Gyula megjegyezte:

– Mi lehet az oka annak, hogy húsz évnek kellett eltelnie, vagy ha nem is húsznak, meglehetősen nagy időnek, hogy egyáltalán ebből az egész nemzedékből, akik végigcsináltuk azt a korszakot, volt, aki 1945-48-tól egészen máig, hogy lényegében ilyen fajta, önmagával való őszinte szembenézésre nem került sor. Egyetlen könyvet tudnék mondani még, a kilencvenes évek első felében jelent meg a Tompa István: Hogyan történhetett c. könyve... A szerzőről tudni kell, hogy 1956-ban helyezték bukaresti központi aktivistából a kolozsvári tartományi pártbizottsághoz agitációs-propaganda titkárnak, s '58-59-ben ő volt az, aki feladatul kapta, hogy levezényelje többekkel a Bolyai egyesítését a Babeș egyetemmel. Ő volt az, aki előkészítette azokat a gyűléseket, amelyekről máma illő borzadállyal olvasunk különböző feldolgozásokban. Amit ő a könyvében elmond, az mind igaz, de az embernek folyton az az érzése, hogy ő sokkal többet tud és nagyon sok mindenről nem beszél... Ezután léteztek még kísérletek, hogy most hirtelenjében a Sütő-ügyre utaljak, Bottoni cikkére a Földes-ügy kiteregetése kapcsán, amitől a szerző azt remélte, hogy majd elkezd ez a nemzedék szólni, beszélni saját magáról. Ehelyett az történt, hogy a témát felkapva, a Sütő ellenfelei megpróbálták az írót agyonütni vagy legalább is végsőkig kompromittálni, a Sütő hívei pedig az addiginál is nagyobb imádattal tekintettek reá, s végül is az egészből semmi nem sült ki. Pontosan az nem sült ki, s ezt aztán Bottoni valahol el is mondta, hogy ő azt remélte, megnyílik majd a kérdés egész története. Szerinted mi az oka annak, hogy nem szólalt meg lényegében senki?

Akik önéletrajzi jellegű könyveket írtak, azok őszintén a mechanizmusok működésére koncentráltak és kevésbé saját magukra.

– Jó volna, ha néhány szerző itt lehetne, akinek direkt is szólna ez a kérdés, helyettük nem tudok válaszolni, az biztos, hogy abban a pillanatban, a saját példámon demonstrálom, ha valaki viselt dolgaimat szememre hányná, ha más állt volna elő, valószínűleg soha le sem ültem volna, hogy ezt nyilvánosan kimagyarázzam vagy elmeséljem ilyen formában, mint ez a könyv. Valaki vagy saját sugallatra és saját belső késztetésre elvégzi ezt a belső elszámolást, és jöhet akárki és akármilyen vita, utána már teljesen tárgytalan minden, mert akkor már nem lehet kikerülni mindazt, amit az illető saját magáról mondott. Vagy az egész kudarcot vall... A Bottoni kirobbantotta Sütő-vitával kapcsolatban az író lényegében rákényszerült arra, hogy védekezzen és a védekezésnek nem a legjobb útját választotta. Ettől függetlenül, nem ez a járható útja, hogy leleplezzünk valakit és akkor az illető védekezik vagy sem, ez olyan műfaj, ami a törvényszéken mindennapos, s olyan is kell legyen, de azt hiszem, az irodalmat egészen más törvények igazgatják.

H. Szabó Gyula, a Kriterion könyvkiadó jelenkori igazgatója is szót kért:

– Az emlékirat-irodalom nem csak arról a korról szól, ami elmúlt, hanem még inkább arról, amelyben íródik. Ebben a mai világunkban pedig nem ismerünk semmi olyan gátat, ami indokolná, hogy miért hallgatunk el valamit. Magyarán, nincs semmilyen mentsége a szerzőnek arra, hogy ha hazudik vagy nem mond igazat. A Gábor könyvét amúgy elkezdtem olvasni, de még nem jutottam a végére, s azért tartom nagyon izgalmasnak, mert nem tudom, hogyan végződik. Azt hiszem, ő sem tudta, amikor nekivágott. A tétnek ez a beépítése teszi számomra izgalmassá az egészet. Valószínűleg ez a nagyon nehéz. Mert amikor vannak bizonyos elkerülendő tabuk, amikről nem szabad írni, s most a hetvenes-nyolcvanas évek emlékiratairól beszélek, akkor mindenki arról beszélt, hogy milyen őszinte és jó... Persze, arról senki sem beszélt, amiről nem lehetett. De most ilyen nincs. Nincs olyan, akinek az édesanyját vagy az istenét nem lehetne szidni, a jómagamét is beleértve, tehát nagyon is egyéni és nagy a felelősség... És akkor van az a változat, amibe Sütő belefutott szegény, elkezdte építeni a saját életét, és nagyon könnyű volt leleplezni... nem volt nehéz dolog egymás mellé tenni három interjút és kideríteni, hogy egészen másról beszél... Abban Bottoninak igaza volt, hogy ne menjünk el szótlanul, nem lehet megkerülni az igazságot. Aki úgy megy el az örök vadászmezőkre, hogy ezt nem teszi meg, az vállalja azt, hogy mások mondják majd el róla... Értem, hogy nagyon nehéz az ilyesmibe belevágni és jó, ha vannak termékeny impulzusok is.

– Éppen ezért óriási teljesítmény ez a könyv – zárta a vitát Dávid Gyula –, *mert itt végre valaki saját magáról beszél és nem úgy, ahogyan három könyvet is látok itt egymás mellett ebből a műfajból, másokra mutogat.*

A könyvről szóló első baráti megjegyzések tükrében

Volt pályatársam, maga is már nyugdíjas, üzente az elsők között: *„Vallomástevő bátorságodat nagyon becsülöm. Bármennyire is hihetetlen, morális kérdésekben tanúsított olykor szemellenzősnek tűnő radikalizmusom ellenére érteni véltem a konfliktusoktól való irtózásodat. De végigdolgoztad az életedet, csaknem félévszázadig magyar szövegek fölé hajoltál, munkamániásként, s ezt senki sem tagadhatja. A magam részéről nagyon becsüllek érte."*

Egy másik, ezúttal budapesti levélből*: „Gondoltam, írok egy nagyobb episztolát, de megakadályoztad, így hát rövid(ebb) leszek. Ma reggel megjött ugyanis a könyved – hálás köszönet érte – és inkább azt olvasgatom... Nagyon izgalmas olvasmánynak ígérkezik, különösen, hogy rengeteg dolog visszaköszön, hiszen részleteket annak idején ... olvastam belőle (utalsz is erre a könyvben, a vége felé, ki is húztam magam, fiamnak is elbüszkélkedtem: benne vagyok a könyvben!), de most így egyben sokkal jobb lesz."*

Egy életkorban fiatalabb jó barátom izgalmas történelmi kérdéseket tesz fel, mindenek előtt magának: *„Érteni vélem én a szinte minden oldalból kisütő önvádat, de amúgy meg mégsem értem. Van itt egy ember, Cseke Gábornak hívják. Ami az Ifjúmunkás főszerkesztőjeként történt vele, a legteljesebb mértékben emberi történet, bizonyára nehéz történet, mert aki pozícióban volt az idő tájt, az kicsit a történelem partszegélyére vetődött és ott kellett helyt állnia. Én sosem ítéltem el a múlt rendszer aktív résztvevőit, alakítóit, formálóit pusztán csak azért, mert egy embert őrlő rendszerben nem viselkedtek hősként. Hősnek lenni amúgy sokszor a könnyebb megoldás. A becsületesség és a tisztesség ugyanúgy megillette és megilleti őket, mint a névtelen milliókat (már azok közül is csak azokat persze, akiket illet...) Mint ahogyan a becstelenség bélyege is, ha arra „érdemesültek". Ezt a bélyeget egyébiránt azonnal rá is sütötte az „istenadta nép" az arra rászolgálókra. (...) Szerintem a becstelenségnek és a tisztességtelenségnek minden korban mások a határai. Egy diktatúrában is lehet és kell is tisztességesnek lenni, és ez nem megy másképp, mint hogy részévé kell válnunk a rendszernek. Épeszű ember ezt nem gondolhatja másképp. Magyarországon is rengeteg ember a legmagasabb emberi minőséget képviselve tette a dolgát párttagként, akár pártfunkcionáriusként is. Az, hogy a rendszer becsapta és „palira" vette őket – mint ahogyan önmagát is legelsőképpen –, az nem az ő „saruk".*

Annál inkább ez a helyzet ma! Amikor egy de jure demokráciában a főszerkesztők önként és lelkesen gyakorolják az ön- és mindenféle cenzúrát, nyálas csaholással lihegik körül jelenlegi és leendő uraikat és a becstelenség, a hazugság lett az anyanyelvük, gyávák és haszonlesőek: aljasok a szó legsötétebb értelmében és mindezt önként teszik! A szabad sajtó munkásai önként felszámolták a sajtószabadságot... Hát, ezek azok a becstelen emberek, akiknek létszükséglete lenne az a tükör, amibe az Ifjúmunkás hajdanvolt főszerkesztője nézi és folytonfolyvást vádolja magát! Nincs oka rá!"

Dokumentum értékű emlékek – ellenfényben

A „mit lehetett, lehetett volna és mit kellett biztosan megtenni"- évtizedei jobbára csak innen, a fenenagy szabadságból tűnnek ennyire filozofikusnak, s ezt az esélyt a húsz éve még csak legtöbb fizikailag létező, de most már erkölcsöt teremtő újdondászok használják arra, hogy ítélkezzenek... hiszen ez a legegyszerűbb, a népszerűbb. Erőt sugall, és jogosságot, annak ellenére, hogy tulajdonképpen csak arról van szó, hogy az tűnik fel, aki kellő mennyiségű decibellel tud boszorkányt üvölteni. Azok, akik – Cseke Gábor munkás évtizedeinek közvetett társutazói voltak – megfontoltan szólnak arról az életről, a mindennapi „kell"-ről, a görbülő és esetenként kiegyenesedő gerincekről, a saját bőrért, családért való természetes aggódásról és így az apró megalkuvásokról, mindarról ami akkoriban természetes volt, természetes kellett legyen, mert másképpen nem lehetett. Azaz mégis, lehetett másképp is. Egyik ilyen lehetőség volt – a nyílt konfrontációt és szinte biztos felszámoltatást leszámítva – a lassú víz partot mos technikával, rejtetten és többszörösen kódolt értelmek használata, olyasminek a belopása a fanyelvezetbe, ami személyes és romlatlan volt, s később – jobb időkben – is értéknek minősülhet. Főleg, ha (mint Cseke Gábornak is) bizony akadt az embernek egy-két családnyi féltenivalója, s ez kedvét szegte a talán néha kedve szerinti, nyers szembefordulásnak. Ilyen értelemben a szerző műve, nem csak aktív munkaéveinek (hatvanas évek vége, Bukarest, az Ifjúmunkás, majd az Előre belső szerkesztőségi köre) és az azt fojtóan körbefonó „aranykornak" a pontos radiográfiája. Nem csak elsősorban önmagára irányuló, de publikus megkövetés, hanem a család iránti (szülők, testvérek, gyermekek, feleség) felelősségérzet és az ebből adódó kényszerű rendszerkritikai éleslátás gyengülésének akár helyenként regényes külsőségekkel is rendelkező listázása. Végtelenül személyes írás, s mégsem marad a szubjektív emlékezéseknél (bár vissza-visszatér), az Emlékezés ellenfényben alcímű könyv mindenképpen a dokumentumértékű írások tárháza. Pappírra vitt szerkesztőségi élet-töredékek, a maguk átpolitizált valójában ábrázolva, a munkatársi kapcsolatok közé befurakodó szekuritátés mentalitás, majd „fizikai" a valójában is a közösségben kullancsként megtapadó állambiztonság, mindent átható és mégis

kijátszható cenzúra (öncenzúra is), egyszóval a romániai magyar írás és írott sajtó történelme ez, nem történészi szárazsággal taglalva.

Cseke Gábor mostani munkája közel áll a szerző foglalkozásához, s felfogható élete nagy riportjaként, melyben értő újságíróként beolvasztja az interjú, vagy akár a glossza műfaját, tájleíró-betéteket, közvetlen vagy közvetett jellemrajzokat is, de történelmi közelsége ellenére mindenképpen személyesített korrajz. A forradalom után gombaként elszaporodó önjelölt forradalmárok és rendszerkritikus ellenállók éles „ellenfényében" a szerző nem vágyik másra, csak a számára oly szükségessé váló, lehetőleg minél teljesebb számvetésre, rendezve – először is önmaga előtt – az életre ébredésnek, professzióhoz, és a hátramaradó időhöz köthető emlékeket, és az előrejelzéseket. A szerzőt ismerve, erős sejtésem, hogy a könyv létrejötte éppen úgy rengeteg terepmunkával járt, mint ahogy azt a fentebb említett riportszerűség megköveteli: itt azonban belső, és éppen ezért nehéz terep bebarangolásáról van szó. Hogy mindez nem öncélú, és önfejű, alázatnak álcázott késői magamutogatás, nem mosakodás és egyéni szinten való, mindent igazoló szobordöntögetés, azt a (néha túlságban) használt megkövető hangvétel is igazolja. Tény, hogy Cseke Gábor számvetésének olvasása során – ha nagyképűen ajánlatot lehet tenni az értelmezést illetően –, akkor hasznos lenne, ha minden szerzői önítéleten átjutva, a kedves olvasóban tudatosulna, hogy a szerző, ott és akkor nem tehetett mást, mint amit és ahogy tette. Vétkei azon évtizedek történési-viszonyulási, görcs-merev hátterén rángatott emberek vétkei közé sorolhatóak, s ilyesmivel, akkor, bárki rendelkezhetett.

Összegezve: merész vallomástétel ez az írás, egy olyan jelen-közegben végrehajtott kísérlet, amelyben húsz év múltán sem igazán divat az őszinteség, vagy éppen fikciógyanús a kifizetődő meakulpázás, s a fennmaradó többséget pedig sajnos nem érdekeli az „öregek meséje". Cseke Gábor személyes vallomáskötete, dokumentumértékű betétekben bővelkedő, olvasmányossá, narratívvá tett naplója, személyre szabott de publikus iskolapéldánya lehet az őszinte múltprospekciónak, melyből az alkotó – remélhetőleg – a letett, vagy részlegesen letett terhek katarzisélményével marad. Az olvasó nyeresége: (amennyiben nem érintett, s ha érintett túl tud lépni saját megsértett árnyékán egy őszinte pillanat keresésében) egy biztos bázisként kezelhető kézikönyv, használati utasítás, melyre támaszkodva eligazodhat az egykori Ifjúmunkás és az Előre sajtóorgánumok forradalom előtti alkotói, politikai, emberi „műhelytitkaiba", mi több eligazodhat egy a saját országával szinte párhuzamban létező, keményen államkontrollált szimbiózisba kényszerített magyar-román életvitel szövevényben.

Ady András

[Várad, 2010./2]

A Jelentések – a brassói Reménység Házában

A Polis kiadó, tizennyolc éves fennállása óta első ízben érkezett Brassóba 2010. január 29-én. A város, sajnos, nem áll fényesen könyvterjesztés dolgában. (Különben ebben egész Erdély „beteg” – sőt, úgy tűnik, az egész anyaország is.) Az Apáczai Csere János Közművelődési Egyesület meghirdette könyvbemutatóra telt ház gyűlt össze, s a helyi tévé stábja is kivonult.

Dávid Gyula bemutatkozó vallomásában fölvázolta a kiadó történetét, majd három könyvről szólt részletesebben: Bánffy Miklós összes drámáiról, Kötő József erdélyi színházi lexikonáról és a Jelentésekről; ez utóbbi sugallatát kissé a Bánffy-féle Martinovics dráma üzenetével érezte rokonságban, ugyanis a felvilágosodás korának jeles magyar személyisége is a hatalomhoz fűződő bonyolult viszonyrendszer hálójában kényszerült kisebb-nagyobb kompromisszumokat kötni, miközben forradalmi eszmék fűtötték, sőt, rendszerellenes összeesküvést vezetett...

– A dráma témája tulajdonképpen az, hogy lehet-e nemes eszméket nemtelen, tisztességtelen eszközökkel szolgálni... – hangsúlyozta Dávid Gyula irodalomtörténész. *– Cseke Gábornak az önéletírása persze, nem éppen erről szól. De a kettő között úgy érzem, van valahol egy fajta rokonság, tulajdonképpen a mi nemzedékünk volt az, s aztán ők, tíz évvel fiatalabbakként belenőttek ebbe a helyzetbe, akik a második világháború után kezdtünk felnőni és önállóan gondolkozni s ez a nemzedék azt hitte, hogy a szocializmus lesz az az eszmerendszer, ami a világot megváltja. És amire kiderült, hogy ez nem így van, akkorára már olyan mértékben voltunk benne – természetesen nem mindenki, de az akkori vezető erdélyi értelmiség igen –, hogy már csak arra volt erő és lehetőség, hogy amennyire a körülményei kinek-kinek engedték, megpróbálja az akkori rendszert valamiféleképpen humanizálni, azokat az eszméket védelmezni és megtartani, amiket a rendszer is hirdetett, de amelyeknek nyilván az ellenkezőjét csinálta. Végeredményben, a Cseke könyvét olvasva azt hiszem, hogy az idősebbek közül nagyon sokan ráismerünk a saját dilemmáinkra, arra, hogy lehet-e kompromisszumot kötni a magunk jónak érzett céljai érdekében, vagy hol van a határa annak, amikor nem csak én hiszem azt, hogy e kompromisszum a közösségnek jó, hanem ténylegesen a valóságban is az. Ez egy olyan dilemmája volt a mi nemzedékünknek, amelyiknek a feloldása tulajdonképpen egyénileg végezhető csak el, ki-ki a saját személyére vonatkozóan gondolja végig, s az ilyenfajta gondolkodásra, önmagunkkal való szembenézésre nagyon sokra volna szükség, mint amilyen a Cseke Gáboré. Sajnos, ez a mi jelenlegi közgondolkodásunk, ha foglalkozik a kommunista diktatúra korszakának történéseivel, ez rendszerint abban merül ki, hogy keresik más szemében a szálkát. Keresik azt, hogy kire lehet rámutogatni, hogy igen, ez is, az is kiszolgálta a rendszert, besúgó volt stb. stb. Cseke Gábor könyve ebből a szempontból rendkívül fontos*

könyv, s adott esetben fordulatot jelent a mi közgondolkodásunkban, mert a szerző saját magában keresi ennek a történetnek a magyarázatát, kegyetlen őszinteséggel nézve szembe saját magával. Az az érzésem, hogy ha azt akarjuk, hogy a mi közéletünk megtisztuljon, akkor nagyon sok ilyen emberre volna szükség, aki nem a más hibáival, hanem a saját helyzetével, életének a történetével foglalkozik...

Ambrus Attila, a Brassói Lapok főszerkesztője, akkori MURE-elnök az est moderátoraként felvezette a bemutatandó könyveket, majd kérdéseket intézve a szerzőkhöz, tulajdonképpen átadta nekik a gyeplőt.

– Cseke Gábor könyvéből olvastam néhány részletet, ami megjelent a sajtóban, s azért örvendek neki, mert ebben a körben többször is elmondtam, hogy jó lenne, hogy azok, akik 1990 előtt a sajtóban dolgoztak, elmondanák, milyen is volt a viszonya az erdélyi magyar sajtónak, újságírónak, szerkesztőknek, főszerkesztőknek az akkori államhatalommal és a szekuritátéval. Nagyon hosszú ideig erről senki nem ejtett egyetlen egy szót sem, gondolom, ez érthető, hiszen van egy olyan lélektani mechanizmus, ami arra készteti az embert, hogy azt, ami kellemetlen volt, ami traumatikus, azt a lélek legmélyén valahol elrejtse s igyekezzen úgy tenni, mintha ezek a dolgok meg sem történtek volna. Hogy ez milyen kor volt, egy megtörtént adomát idéznék, az egyik székely faluban éhínség volt a negyvenes évek végén-ötvenes évek elején, egy sokgyerekes családapa vállalkozott arra, hogy nappal a mezőn dolgozik, éjszaka pedig bakterkodik a társas vagyona fölött. S ha már ott őrködött a tehenek között, meg is fejte őket, s hazavitt egy-két liter tejet minden reggel. A felesége pedig úgy értelmezte az akkori direktívákat, hogy ezt jelentenie kell, meg is tette s a férjét elvitte a karhatalom. Utána pedig azt mondta az asszony, hogy „nem tehettem mást”... Ez egy olyan kor volt, amikor kötelességünknek éreztük másról jelenteni. De érdekes, hogy erről a korról viszont nem szívesen jelentünk ma. Még kevésbé szívesen önmagunkról, Cseke Gábor ezt a hallgatást töri meg, szinte egy időben Gálfalvi Györggyel, aki a Látó hasábjain szintén hasonló próbálkozást tesz – visszaemlékezni azokra a nyolcvanas évekre, az akkori szerkesztőségi életre, feltárva azt a mechanizmust, amely az újságíró pályát akkor igazgatta. Azt kérdezem Csekétől, hogyan sikerült legyőzni a józan észnek a szavát, hogy talán jobb hallgatni? Vagy olyan erős volt a késztetés, hogy fel sem merült a hallgatás alternatívája? Érdemes-e ezt a traumatikus kort egyáltalán bemutatni egy olyan generációnak, amelynek képviselői ma itt ülnek s akik semmit sem tudnak arról, hogy mi történt?

– A dolgokat megírni egyszerűbb volt, mint ahogy kívülről látszik. Mert nem a kort akartam megírni a könyvben, hanem azt, hogy én hogyan nőttem be ebbe a

korba. Ez nehéz volt abból a szempontból, hogy az ember állandóan mentségeket keres, a jobbik oldaláról próbálja saját magát szemlélni és szemléltetni. Eltelt azonban fölöttem annyi esztendő, hogy ennek a szirénhangja már ne bódítson annyira. Évek óta forrongott bennem a szándék, hogy ezt a múltat valahogy fel kéne dolgozni. Mint író is eljutottam bizonyos holtpontra, az irodalmi életben is a perifériára taszítottam magamat azzal a munkássággal, amit a nyolcvanas években produkáltam, ezeket mind el kellett magamban számolnom, rendeznem... Valóban, sokat tekergek az időben előre és hátra, nem fűzhető fel lineárisan a cselekmény egyetlen fonálra, van egy élet, amelyben cikázok az időben és a problémák között, végül csak eljutok valahova, feljutok az áhított célba is... Amióta megjelent a könyv, de már korábban is, kapom a leveleket barátaimtól, ismerőseimtől, akik olvasták a könyvet, még el se jutnak a végére, de már problémák, kérdések, vívódások vetődnek fel bennük. Az egyik levél épp a kolozsvári könyvbemutató után várt otthon, írója izgalmasnak találja a Jelentéseket, egy dolgot nehezményez, miért kellett ekkora apparátussal és ilyen mélységbe elmenni az önvizsgálatban egy olyan embernek, aki szerinte mégis csak inkább a kisebb fajsúlyú bűnökkel vádolható. Ő ezzel mérlegre rakta azt, amit én magamból kihordtam. Válaszom az volt, hogy neked jogod van ezeket a fenntartásokat megfogalmazni, de én nem dönthetem el, hogy azok a bűnök kisebbek vagy nagyobbak, mert én ezeket követtem el, nekem ezek a bűneim. És ezekért maximálisan felelősnek érzem magamat...

Ambrus Attila: – *Lehet, egyesek nem tudják, hogy Cseke Gábor valamikor az Előre c. lapnál dolgozott, többek között az Előre Naptárt is szerkesztette s emlékszem arra, hogy amikor már szóban szinte egyetlen oldalt sem lehetett leírni, amikor nem kellett valamiféle kompromisszumot kötni, akkor Cseke kitalálta azt a műfajt, amelyben fotókkal, azok válogatásával üzent arról a valóságról, amiről nem igazán lehetett szólni... Maradjunk abban, hogy Cseke Gábor túl szigorú önmagához, és ez jó. Ezért lehet egészében izgalmas ez a könyv. Hogy miért nem kellene ennyire szigorúnak lennie, az a történetnek az a része, amiről már nem ír, tudniillik, hogy ebből az Előréből nőtt ki, Cseke Gábornak is köszönhetően az a napilap, amit mindannyian ismertünk s a kilencvenes évek elején tartotta bennünk a lelket: a Romániai Magyar Szó.*

Dávid Gyula a találkozó végén elárult a Jelentésekkel kapcsolatban egy műhelytitkot: az eredeti kézirat három, naplóból vett idézettel – „vendégszöveggel” – indult (Tar Károly, Bágyoni Szabó István, Cserés Ferenc), amelyek aztán szerkesztői tanácsra kikerültek a könyvből, de itt bátran felfedhetők:

Három napló

1985. augusztus 30.

Beke azt mondta Csekéről, hogy feljelentő, besúgó. Elmesélte, hogy egy fiú levelezőlapon pocskondiázta a világot, talán a főnököt is. Cseke ezt a lapot elküldte a belügynek. A fiút bezárták. Hát ezért nem akar tudni Beke Csekéről.

A klikkesdi tovább folyik. Megpróbáltam elmesélni Bekének, hogy ez milyen ártalmas számunkra. Nem Csekét védtem – mindig „gyáva nyúl" volt –, hanem elítéltem azt a felülről irányított elkülönítő igyekezetet, amellyel az erdélyi magyar értelmiségieket egymás ellen uszítják. Mert ez tervszerűen folytatott dolog. Az egymásban való kételkedés, az hogy mindenki másban látja a besúgót, mindez a belügy malmára hajtja a vizet. ***(Tar Károly: Faragott fájdalom. Elrománosításunk naplója. NIS KIADÓ, Kolozsvár, 1995.)***

(1987) Július 10, péntek

Kérdem minap Jancsik Palit, a Varázslataink című versantológiánk szerkesztőjét, nem tud-e valamit (...)-ról? Vonja a vállát. Később súgják meg: (...)-t valamelyik bukaresti főszerkesztő feljelentése alapján elítélték, Nagyenyeden húzott le pár évet, nemrég szabadult, s állítólag készül ki az országból... ***(Bágyoni Szabó István: Elszabadult konténerek. Naplóregény. 1986-89. Irodalmi Jelen Könyvek. 2006)***

Forró kása

Mikor a börtönből szabadult, vádlón jegyezte meg: látta az ellene írt nyilatkozatom, ráolvasták a dossziéból. De hogyan is került sor a rá vonatkozó nyilatkozat aláírására? Levelet írt, hogy rövidesen meglátogat Kolozsváron, a szobámban, amit a vizsgaidőszakra béreltem. Nekem ez egyszerű tudósítás: ha jön, itt lesz. Majd dumálunk valamicskét az elvtársak legújabb szlogenjeiről, cselekedeteiről, amiket sose tudtam komolyan venni, de mindig irritáltak, mint a szántóvetőt az időjárás viszontagságai. Csak kevés duma, mert szesszióban vagyok a Babeş-Bolyain, s nekem a tudás a fontos. Ez a levél, ismétlem, szokványos valami, de másoknak igen fontos lehetett, olyannyira, hogy a

szobaadó néne a haza ellenségének titulált. Keresett egy alezredes, míg a könyvtárban voltam – tőle tudja. Elégettem a levelet, mert sejtettem, nem az orosz irodalomtörténeti vizsgám miatt kerestek, szaglásztak utánam. Aztán megtaláltak, beszállítottak bőröndöstől. Éjfél körül kicsaptak az utcára. A napi pofavizitek vége házkutatás lett. Elvitték néhány hozzám írt levelét, amiről – a kor szokásához híven – önként lemondtam. Igen balgán azt hittem, hogy megidéznek a tárgyalására. Perének nem hogy korona-, de megidézett tanúja se lettem. Ez is jelezte, hogy nem felőlem fújt a szél. Olyasmi iránt érdeklődtek: közös ötlet volt-e a Cseke Gábornak írt levelezőlap? Nem tudtam róla. A levelezőlapok írásának ötletébe Marosvásárhelyen se mentem bele. Émelyegtem a zászlós verseket írók neve hallatán, de ily módon kifejezni sosem akartam érzéseimet. A Laci egyik levelezőlapja Cseke Gábort célozta meg (Tollforgatók szlogenje: Verset írhat bárki, / Példa erre Márki), aki menten jelentette is az illetékeseknek. Igen nagy szüksége volt némi jó pontokra, mert valakije disszidált. Nem, én nem írtam levelezőlapot. Félelemből, óvatosságból vagy még arra sem érdemesítettem az illetőket? Ő megtette, de ez nem vers, ez már politikai gesztus volt. ***(Cserés Ferenc: Ha útra kelsz. Szabadság, 2002. június 14.)***

Dávid Gyula szerint ezek az idézetek a másra való mutogatás beszédes példái, s szerzőik nyugodtan maguk is elvégezhetnék a maguk belső öntisztítási szertartásukat.

Párhuzamos emlékezés? (olvasónaplómból – 1)

Könyvemet elolvasva, úgy látom, Tar Károly barátom is érintve érezte magát, sikerült az ő lelkiismeretét is megszólítanom, s a Jelentéseket nem csak úgy olvasta, hogy egy ember megpróbál nyilvános vetkőzőszámot előadni, hanem megérezve a pillanat fontosságát, maga is mellém állt.

Nem tudom, folytatja-e még, vagy megelégszik azzal a néhány rövid futammal, amelyek dióhéjban mégis megteszik azt a hatást, hogy felkavarják a lelkiismeret szunnyadó békéjét. Ebből fakadnak értékelő mondatai is:

„Hiszem, hogy ez a könyv bátrabbá tesz minket a magunkkal való szembenézésre, és ezzel egy időben újabb lehetőséget nyújt emberi kapcsolataink újrafelvételére, ápolására és barátságok szorosabbra fűzésére. A megbocsájtás, a szeretet, az együtt munkálkodás, az együttélés, az egyházon kívül is, gyónással kezdődik. Másként nincs kötődés.”

Tar említést tesz emlékezéseiben arról a kis újságírói csapatról, akik a kolozsvári Béke-téren, az ún. Akváriumban délelőttönként kávézva-konyakozva

múlatták az időt, s amelynek árnyékban meghúzódó, jobbára inkább hallgató, sodródó alakja magam is voltam. Amíg meg nem álltam Bukarestig. Azt a közösséget nagyon szerettem. De életemen az hagyott inkább keserű, megvallani való nyomot, hogy kénytelen voltam hátat fordítani neki. Hogy kiváltam és felemelkedtem az „aranymívű pagodák" világába, ahogyan ezt második verseskönyvemben (Elveszett birtokok) annyiféleképpen elpanaszoltam és -sírtam:

„Sirattok-é?

Nem hallom tisztán,

alföldi szél búsul.

Tán irigyeltek?

Váratlanul

meleg lett...

Reggeli kávém szürcsölöm,

magam kavartam,

hiányotokkal küszködöm,

magam akartam.

Ha levonultok zajosan, mondjuk éppen a Béke térre,

őrizzétek a helyemet, még visszatérek évről évre,

didergő hangú versem is azért írom, hogy most ez ne fájjon,

sokat kell igazítanunk itt is, ott is e félkész világon..."

– írtam a Távolságok című ciklus egyik első darabjában, és ez is a lírai vallomásom egy része. Nincsen benne a Jelentésekben, de bármikor beilleszthető, integrálható. Ez történik akkor, ha egy ember íróként is örök lírai hős marad és azt kutatja magában, azt hozza felszínre, ami veszteség és megrendülés.

Tar viszont észrevesz egy másik, igen fontos „titkos rugót” a könyvben, és ezt megköszönöm neki, mert nem tudtam volna ilyen pontosan megfogalmazni (bár mindvégig éreztem, hogy ez így bekövetkezhet):

„Könyvének oldalain a csapongó emlékezés szab idősíkokat, s ez lehetővé teszi, hogy arra emlékezzen, amit ma fontosnak tart, azt boncolgassa, ami közelebb viszi a vallomásos megnyugváshoz. Nem firtatom, hogy ez a szerkesztési mód arra is jó, hogy homályba hagyja az önvizsgálatára még éretlen gubancokat, az olyan kényes kérdéseket, amelyek, mert másokban és bennem is folytatódnak, nem tartoznak egészen rá, inkább reánk, akiket mintegy kényszerít a saját Jelentések magamról való megfogalmazására. Késztetését próbáltam elhessegetni magamtól, de könyvében araszolva, csapongásait követve, belátom, csak így van értelme az olvasásnak.”

Ezt a hozzáállást köszönthetem abban a tényben is, hogy saját vallomásához egyszerűen odaírja a könyvem címét, majd utána ezt is: „Ez a könyvcím azért jó, mert minden olvasó magáénak tudhatja és megismételheti. Bátorkodom ezt tenni magam is.”

Bárhogy is van, az itt-ott beinduló párhuzamos egyéni emlékezésekből összeállhat majd egy új kor- és kórrajz és kevesebb lehet a mellébeszélés. Adná az ég...

Tar bejegyzéseire amúgy a szintén volt kolléga Elekes Feri hívta fel a figyelmemet, aki megjegyzést is kívánt fűzni a Titoktárban olvasottakhoz.

„Károly, szép tőled, hogy nem hagytad szó nélkül Gábor új könyvét. Azért szép, mert mindketten majdnem azonos fokon álltatok az akkori társadalmi grádicson. Ti tudjátok, milyen érzés olyan autó ülésén ülni, melynek kellemes a rugózása. Szerencsére én ilyen ülésen nem ültem soha. Csak elképzelem, milyen kellemetlen, ha egyszer kibújik onnan egy rugó és megszúrja az ember fenekét.

Ez a mi Gáborunk ebben a könyvében jól nekiment önmagának, mert nem szeretne rossz lelkiismerettel menni tovább az élet útjain. Nem hiszem, hogy sokan követnék az ő példáját. Mert már sokszor előjött az az igazság, hogy ezek a Gábor-féle, „nyuszi” természetű, kenyérre kenhető, jóságos és szelíd emberek egyszer megunják abban a langyosságban, mely őket körülveszi és ha másnak nem is, de önmaguknak nekimennek egy jókora husánggal. Ettől azt remélik, hogy ezután fönnebb emelt fővel járkálhatnak a népek között. De tévednek, mert a népek nem szeretik az ilyen bátor embereket. Alig várják, hogy a fönnebb emelt fejüket hordozván, belebotoljanak valamibe, ami lent van és nem látszik. Most például maholnap bele lehet botolni egy újabb valamibe. Ami lent van, de már látszik: egyre többen jutnak arra a meggyőződésre, hogy az az átkosnak nevezett rendszer emberibb volt, mint ez a fényes, ami most van. És ha valaki

megérdemelte azokat a dicsőítő verseket, akkor most is ő érdemli meg. És hányszor lehet hátraarcot vágni?

Már ott tartunk, hogy a statisztika tetejére szökött fel ez a fölismerés. Mert olyan nem volt az átkosban, hogy éhen haljanak emberek és megfagyjanak a magánhotelek tövében! Sem pedig olyan, hogy néptömegek álljanak sorba, hogy szolgának mehessenek epermezőkre a messzi távolba! A történelem kereke nem szeret megállani. Mert tudja, hogy ha megáll, berozsdázik a tengelye. A történelemnél jobban senki nem tudja, mi fog még történni. Mert ebben egyedül ő illetékes. Ugyanis: otthon van a történelemben. Ezt a gondolatmenetet folytathatnám, de nincs értelme. Olyan világos minden...”

Lélekgondozók (részletek)

Hallom – az igazán jó hírek hallomások –, egykori munkatársam új könyvében olvashatóan azon tépelődött, hogy engedte magát sodortatni a hatalom alakította idővel, és nagyon sokakhoz hasonlatosan félelem gyötörte. Huszonnyolc évvel ezelőtti, sietősen jegyzett, 1995-ben megjelent (Faragott fájdalom, NIS Kiadó, Kolozsvár) lakkozatlan naplómban, néhány velünk történt dolgot summázva, nyuszi természetűnek jegyeztem, s amikor alkalom adódott, óvatosan kérdeztem az általa gondozott hozsánnaversek mirevalóságáról is.

Akkor már a túlzások túlzásának idejét írtuk, és nemcsak a sajtóban. A mai olvasó talán el sem hiszi, hogy a propagandát irányítók parancsa szerint, minden lapban megjelent írásban idézni kellett „a nép legszeretettebb fia” valamely szövegét. A szerkesztők, lelkiismeretüket kikapcsolva, gépiesen elvégezték ezt. Ugyanúgy, mint a háború utáni években, amikor a pártlapok első oldalán, naponta, erőt sugárzó mellképével díszített vezércikkből szólt a hódolat a generalisszimuszról. Mint minden túlzás, ez is a valós dolgok karikatúrájává lényegült. Munkatársam röpke fintorából, már akkor tudtam, a túlzást az ostobaságig fokozva, egyszer ki kell annak pukkannia. De akkor ezt sehogy sem tudtam ellenállásnak betudni. Tőle, mert évekig azonos céllal szövetségesek voltunk, többet vártam. Mit tettem volna a helyében? Bevallom, nem tudom. Most persze, eldicsekedhetnék mindazzal, amit más helyre kerülve, a magam feje szerint cselekedtem, vagy próbáltam tenni a diktatúra szorításában. Szaporíthatnám a szót azzal, hogy én már akkor megmondtam... Mellét veregető nyuszivá ma sem leszek. Családi tragédiám akkor felülemeltek sokféle félelmen. Ezért várhattam és vártam magamtól és másoktól is többet.

A rendszerváltás újesztendőjének éjjelén, kérésre írtam, lelki ismeretünk vizsgálatát javasoló cikket. A Mit kezdünk a szabadságukkal? kérdés, tébláboló két évtizedünk után is, időszerű.

Sebet gyógyítani olykor csak fájdalmas műtéttel lehetséges. Megneveztem – nem kellett volna! – néhány vezetőt, akikkel, mert nyilvánvalóan túltettek minden emberi mértéken a hatalom szolgálatában, nehezen képzeltem el velük az együttműködést. Az eltelt időben, még haláluk órájában sem végzett egyikük sem lelkiismeretvizsgálatot. Nyuszi természetű munkatársamat nem soroltam közéjük, mert lelkiismeretessége köztudomású volt, ismertem még ifjúkorom-ból.

Nem gondoltam akkor arra, hogy szaktársaim önvizsgálatát megbénítja a félelem, s a tülekedő helyezkedésben övön aluli ütésekkel is küzd majd az, aki törtető, vagy gyáva. Jellemző, hogy elfektetett írásomra, egykori párttitkáromtól kért, az azóta elfeledett főnök, és kapott rágalmazásokkal tele írást.

Két évtizede seprik a feledés szőnyege alá a seprők és a sepregetők mindazt, amit nem volt, s talán még ma sem célszerű egyeseknek megvallani. Menti őket az, hogy piszkos a politika?

De íme, akadt egy ember, aki nyíltan vállalja a lelkiismeretvizsgálatot.

Örömmel vonom vissza az eddig tényként tudott jelzőt.

Tisztelet a bátraknak!

Gyógyítsa kapott és adott sebeinket az idő.

Jóleső érzéssel írhatom le a kopott közhelyet: Emberek vagyunk. Nem könnyű, de nem lehetetlen és sohasem késő egymásnak megbocsájtanunk. Elképzelhetet-lenül sanyarú volna enélkül az élet és ígéret nélküli, ingoványos a jövő. (...)

Jelentések magamról... Ez a könyvcím azért jó, mert minden olvasó magáénak tudhatja és megismételheti. Bátorkodom ezt tenni magam is.

Végre kezemben tartom Cseke Gábor: Jelentések magamról című könyvét. Fontos könyv. Előző jegyzetemben már szóltam a szerző bátorságáról, és vallomását nem a jobb későn, mint soha érzéssel, hanem az embertársba vetett hit beteljesülésének örömével olvasom, elégedetten nyugtázom özönlő emlé-keiből kihámozott igazságaimat, hiszen a sors kegyelméből egyazon rögös úton jártunk, hasonló kihívásoknak kellett megfelelnünk. Hol együtt jártunk, hol előttem járt, s az idősebb jogán még azt is megkockáztatom, hogy olykor utánam, mindenikünk a maga „megrakott szekerével” téblábolt a sohasem könnyű életben. Túlélők voltunk. És sokáig, valamiféle szülőhelyi fuvallatra, ösztönös sugallatra az élet azonos oldalán caplattunk ki-ki bokáig vagy derékig sárban. Nagy dolog az, hogy merünk emlékezni dolgainkra. És bizonyára nem tanulság nélküli a tükörbenézés, ha becsületünk borotvájával faragjuk le magunkról az évek ráncunkba rögződött gondjait, a vállalt és reánk szabott szerepek

felelősségét, a melléfogásainkat, az akarnokságunkat, a magunk mutogatására elkövetett törtetéseinket, az önzéskedéseinket, a kivagyoskodásainkat. (...)

Húsz esztendő telt el ama „átkos" esztendőkből való kilábolásunk óta. Szerzőnk jó évtizedre, maga szabta belső emigrációba vonult, mert az eltörölt sok rossz között máig érően megmaradt a gyakorlat: Beszéljen mindenki, amit akar, az számít, ki mondja! Tudom, hogy Cseke lelkét már a régi világban nyomta a bűntudat azért, hogy a túlélés érdekében enged a különféle szorításoknak. Olyan szerkesztőségen kívüli fiatal közösségben cseperedtünk, ahol egymástól, kis adagokban kaptuk az újságírásban pusztító hozsánna-betegség ellenszérumát, a valóságlátáshoz való bátorságot. Többnyire naponta találkoztunk a kolozsvári Béke téri kávézóban, s haton-heten egymást folytatva, egy flekkes vidám történeteket sorjázva egy szépen vastagodó kopottas irattartóba, regényírásba is fogtunk. Ebben a társaságban Cseke Gábor neve a megtisztelő poeta doctus volt. A munkás-paraszt környezetből kiemelt, faragatlan modorú újságíró csemeték között az egyetemi tanár bölcsészkaron végzett fia komolyságával, nyelvi pallérozottságával tűnt ki, de alkata, viselkedése, sajnálni való polgári lágysága, életrevalóságának hiányzó jeleit mutatták. Nem vett részt a főtér közeli Leányvárban gyakori, a szakács kedveltjeinek rendezett, fűszeres csontvelőt zabáló közös villásreggeliken, és nem is illett volna a hajnalig tartó vendéglői vacsorázásaink társaságába.

Félszáz oldalnyit egy szuszra olvastam, és mert nem találtam újságírói indulásának eme közösségéről említést, hajlok rá, hogy a rá jellemző szerénységének számlájára írjam, kerüli azokat a történéseket, ahol magát kellene dicsérnie. Könyvének oldalain a csapongó emlékezés szab idősíkokat, s ez lehetővé teszi, hogy arra emlékezzen, amit ma fontosnak tart, azt boncolgassa, ami közelebb viszi a vallomásos megnyugváshoz. Nem firtatom, hogy ez a szerkesztési mód arra is jó, hogy homályban hagyja az önvizsgálatára még éretlen gubancokat, az olyan kényes kérdéseket, amelyek, mert másokban és bennem is folytatódnak, nem tartoznak egészen rá, inkább reánk, akiket mintegy kényszerít a saját Jelentések magamról való megfogalmazására. Késztetését próbáltam elhessegetni magamtól, de könyvében araszolva, csapongásait követve, belátom, csak így van értelme az olvasásnak.

Nem kiegészítenem, nem helyreigazítanom, nem felülírnom kell sorait, nem magyaráznom tévedéseit, hanem megszülnöm az általa idézett idők történéseiről magamnak szóló jelentéseket. Ha egyazon úton is jártunk, az út más és más pontján állva, más szögből figyeltük az eseményeket, más, nyilván szubjektív szempontok alapján ítéltünk meg történéseket, embereket, tetteket, vitákat, jót és rosszat, igenelést és tagadást, küzdelmet és árulást.

Nem az emlékezés pontossága, a narráció lüktető sodrása a lényeg ebben a könyvben, hanem a tükörbe nézés mélységének, minőségének folyamata. Itt

állok magam előtt és előttetek, számolok és elszámolok minden jelent formáló garasommal! Jöhet, segíthet minden könyvvizsgáló, emberségemben ne legyen hiány! – sugalmazza az író. És az olvasónak megadatik a jó könyvek által okozott kiváltságos helyzet, bátran léphet olvasmánya hősének szerepébe, hogy megérintse a mindenkor tanulságos múltat. (...)

Cseke Gábor, új könyvének megjelenésével, második írói szakaszába lépett. Nem véletlenül, hanem magát szigorúan megítélő akarattal. Megnyitotta, megnyithatta a maga állította zsilipeket. Nem véletlen, hogy éppen most szaporodnak régi könyvei is a Magyar Elektronikus Könyvtárban. Eleinktől tudjuk, hogy a tehetség olyan szög, amelyik kibújik a zsákból. A mondás kissé pejoratív felhangját remélem, ellensúlyozza a hasonlatul használt zsák, amelybe mindnyájunkat belegyömöszölt a beteges múlt. Költői megfogalmazásában „mintha csak egy nap lenne az élet”. Nem tehetek róla, ha ezt a megfogalmazást ma is kissé fenségesen romantikusnak érzem, ilyeneket írtunk naponta, megtoldva általános ajánlatokkal, hogy miként is kell élnünk, bibliai intelmekhez hasonlóan a pártpropaganda hangján okítottunk, valamiféle felsőbbrendűséget képzelve magunkról, akár az „élenjáró csapat” tagjai. És eljutottunk az azóta is megmosolyogtató, de inkább röhejes „Most kell a búzát learatnunk!” fegyelmező hangig, mintha a pártvezetők és szócsöveik szerkesztőiként felülmúlhattuk volna szántóvetőket.

Amikor a pártvezetésre hivatkozva felmenteni akarjuk magunkat az elkövetett felelőtlen bólintásokért, amikor szolgálatunkért nemcsak aránylag jó bért, hanem különféle apró kiváltságokat is kaptunk, ne feledkezzünk meg arról, hogy magunk döntöttünk pályánkról. Innen felelősségünk. Házasságunk, ha megbomlik, függetlenül attól, melyik felet ítéli el a törvény, vagy a rokonság, azért a mi hibánk is, mert nem jól választottunk. (...)

Nem számoltam hányszor döntöttem jól és hányszor rosszul az életben, de ha melléfogtam, magamat okoltam. Így voltam én házasságommal is. Apám ellenezte házasságomat, mert illegális harcostársa lányát nézték ki nekem, a kisiparos csizmadia lányáról tudni sem akartak. Hát még, amikor kiderült, hogy otthoni fusizáshoz anyagot lopott a cipőgyári munkahelyéről, és a párttagjelöltek listájáról is törölték. A fiamat egyszer a pólyában, másodszor a ravatalon látta apám. A sokféle megpróbáltatást kiálló házasságunk, gyakori távolléteim és a szülők ellentéte miatt zátonyra jutott, de megfogadtam, nem követem szüleimet, nem válok. Szerencsémre feleségem is hasonlóan gondolkozott, és kitartottunk egymás mellett mindenféle nyomorúságban, hosszú szenvedéssel járó haláláig.

A magam hibájából lettem főszerkesztő. Ez jut eszembe most, amikor Gabi könyvének elején olvasom, hogy a hetvenes évek kezdetén, amikor kinevezték az Ifjúmunkás főszerkesztőjének, kezdődött a párt- és országvezető kultuszának

újbóli elültetése. Nem az a kérdés, hogy mennyiben a mi hibánkból, hanem az, hogy miként történt? Ha nem mi tesszük, ha nem vállaljuk, jöttek volna helyünkbe mások, akik jobban vagy másként csinálják? Fölösleges kérdések. A megtörténtekkel kell elszámolnunk.

Tar Károly

[Titoktár]

Hát sose lesz vége? (olvasónaplómból – 2)

Tar Károly sorait olvasva, mindegyre azon gondolkozom: a világért, annak jobbulásáért tettem-e azt, amit tettem? Mármint a könyv megírásával... Vagy egyszerűen csak önző módon magamért, mert nem hagyott nyugodni mindaz, amit évtizedeken át magamba rejtettem. Most, hogy elő-előveszem a verseimet is, nem egyet találok közöttük, melyekben minden röviden, sűrítve, pár gondolatfutam erejéig ott van. De az is lehet, hogy a Jelentések nélkül minden csak önálló cserép, tükördarab, szilánk maradt volna, így viszont az egész mintegy varázsütésre összeállt.

Itt van példának okáért a ***Vallató éjszaka*** című versem.

fásultan fekszem falraszegzett szemmel

besüt rám egy vesébe néző higanygőzlámpa

sárga szigora vallató éjszakáim

nyomozótisztje aki nem kérdez csak vár

míg ki nem virrad nincs menekvés

minden eszedbe jut mindenről hallgatsz

de ő tudja mi megy végbe lelkedben

milyen hullámoktól reszket meg tested

mitől vonaglik ajkad olvas belőled

mint egy könyvből olvassa nyomorú életedet

mikor bűneidhez ér hosszan rádnéz

de hiszen azelőtt sem vesztett szem elől és mégis

ettől érzed úgy igazán hogy rádszakad az ég is

és olykor belezuhansz valami furcsa álomba

ámulsz a visszarendeződő múlton

ártatlan vagy és mégis

mindent elkövettél amitől most nem

tudsz élni hajnalig

Tizennyolc sor az egész. Azt hiszem, mindent megmagyaráz: „ártatlan vagy és mégis mindent elkövettél”... Ez az igazság. Ezért íródott meg a Jelentések. Illyés Gyula ezt így fogalmazta meg: *szem a láncban*... Nincs új a nap alatt.

Azt hittem, hogy amikor könyvem végére kitettem a pontot, akkor egyúttal be is fejeztem ezt az öngyötrő vállalkozást. Egy fenéket!

Most, amikor látom, hogy Tar Károly öt blogbejegyzés után leütötte a maga záróakkordját, még inkább úgy érzem, hogy nem mondtam el mindent magamról a Jelentésekben, pedig hát oldalszámban nincs hiány! És mert nem mondtam el mindent, úgy tűnhet, van még rejtegetni valóm, ha meg van rejtegetnivalóm, akkor az őszinteséggel sem állok a helyzet magaslatán, ha pedig nem állok a helyzet magaslatán, akkor mi a fenének volt jó ez az egész? És kinek használt?

Ezt vélem én kiolvasni a Karcsi kétségeiből, amikor sikerült és sikerületlen műtétek esélyeit és értelmét latolgatta. A gondolatba én is beleborzongok: hol van a határ, ahol a bemetsző késnek meg kell állnia ahhoz, hogy felfedje a kór beszédes részleteit, de meg a páciens se múljon ki a műtőasztalon? Szinte-szinte még azt az ébredő indulatot is érezni vélem (bár ez könnyen lehet egyszerű képzelődés, túlérzékenység is), amit kénytelen irántam érezni azért, mert felbolygattam megülepedett, nehezen megszerzett lelki egyensúlyát. Amely nélkül egyikünk sem tudna igazán létezni.

Pedig az, hogy mit gondol egyikünk a másikunkról, meglehetősen erős ingerforrásnak bizonyul, különösen akkor, ha az önértékelésünk nem vág egybe azzal a képpel, amit a barátunk, jó ismerősünk rólunk kialakított és magában őriz. Ilyen szempontból ez az a hely, ahol illik elmondanom, a Tar Károly Faragott fájdalom című naplójából idézett, rám vonatkozó passzus, de meg a többi is – hogy finoman fogalmazzak: nem nyerte meg a tetszésemet. Mindez még a Jelentések megírása előtt történt, és időnek kellett eltelnie ahhoz, amíg indulat-

és érzelemmentesen elkönyveltem magamban: nincs más hátra, szembe kell nézni ezzel az ítélettel. Ami tulajdonképpen nem is ítélet, csupán summás értékelése mindannak, amit ő érdemesnek tartott belőlem megörökíteni.

Igazság szerint ennek a szembenézésnek az eredménye a könyv. Hogy az ellenkezés és a berzenkedés vargabetűit járó emlékeim dacára végül is kilyukadjak oda, ami a lényeg: sikerült összehangolnom a rólam alkotott külső és belső kép legfontosabb vonalait: nevén nevezni az erkölcsi balesethez vezető gyávaságot.

Számomra ebben állt a műtét értelme. És mégis, valami nincs rendjén, valami hibádzik. Tar is pedzi, de aztán ejti a témát, amikor arról szól, hogy párttagkönyvét makacsul őrzi, le nem adott átigazoló cédulájával együtt. Ez, így önmagában még nem adja meg a feleletet arra a hiányérzetre, amiről beszéltem.

Az a levél viszont (gondolati érvelése roppant figyelemreméltó!) igen, amit szerzője személyének elhallgatásával alább idéznék:

„Olvasom minden nap a blogodat, hogyan bontakozik ki valamilyen rendkívül érdekes és izgalmas szellemi jelenség-együttes a könyvedből illetve annak hatásaiból...

Dávid Gyula fogalmazott valahogy úgy, hogy a szocializmus volt az az eszme, amiről azt hittük, hogy a világot megváltja. Ma senki nem beszél erről, nem is nagyon mer Európának ebben a posztszocialista-vadkapitalista régiójában, pedig: így volt, igen, valóban a szocializmus volt az az eszme, és nem véletlen, hogy nemcsak e térség legjobbjait szívta magába, de nyugat-európaiakat éppúgy megérintett, hogy csak a legismertebb kettőt, Romain Rolandot és Sartre-ot említsem. Az ő eltávolodásuk oka ugyanaz volt, mint a tiéd-tiétek-miénk: a szocializmus kicsorbult a valóságon, egyebek közt mert korán, már ideológiaként is csorbultan, eltorzítva érkezett ebbe a térségbe: leninizmusként, sztálinizmusként. De a szocializmus eszméje iránt igenis el lehetett csábulni és el is kellett azoknak, akik számára az értelmiségi lét nemcsak művészi vagy könyvtári pepecselést, hanem morális értelemben magasrendű, társadalmi aktivitást is vállaló létforma volt. (Amilyet Petőfi és Ady is igenelt!...)

Ennek az eszmének ma is el lehet csábulni, bárha történelmi apálya van is a szocializmusnak. (A kapitalizmus sem egyetlen rohammal vette be a feudális rendszert: sok évszázados mikrostruktúrák és látványos forradalmak, eltorzult diktatúrák „eredményeképpen” formálta olyanná Európa nyugati felét és Észak-Amerikát, amilyen ma.)

A kérdésem az: történetfilozófiai, ideológiai szempontból ki hol áll most? Ki az, aki kiáll és azt mondja: igen, ő igenli ezt a rendszert, ami itt most van, illetve ki az, aki ki meri mondani, hogy értelmiségiként alapjaiban tagadja a fennállót és ha tagadja, akkor mit fogalmaz meg alternatívaként..., és a múlt rendszer embe-

reiben, formálóiban képes látni egy alapvető jószándékot, ami azonban kicsorbult a valóság próbakövén, és épp ezért képes őket áldozatoknak is tekinteni.

Marxék világosan megmondták, ha a szocializmus mint történelmi kísérlet, Európa keleti, szegény felén, neadjisten Oroszországban kezdődne el, abból csakis egy helyi sütetű babonás, sötét hatalmi struktúra bontakozhatna ki.

A Kárpátok Géniusza és társaik szerintem ennek a történelmi szituációnak a termékei, és bár tetteikre semmilyen felmentés nem létezik, tetteik, emberi eltorzulásaik mértéke megérthető.

Mindebből számomra az következik, hogy a szembenézés nem jelenthet pusztán tagadást, az elkövetett emberi hibákkal, bűnökkel való szembenézés nyilvánvalóan elengedhetetlen és felette nehéz attitűd, de talán még ennél is nehezebb szembenézni azzal, amit egy kollektívan gyökerestől megtagadott rendszer minden megtagadás ellenére jól csinált és amit maga a szembenéző ember is jól csinált ebben a rendszerben...”

Igen, most, ahogy elgondolom, azt kellene megvallanunk, s mindenek előtt magunk előtt – mert mint láttuk, kívülre való képet formálni magunkról már megtanultunk, még nem felejtettük el a sikeres gyakorlatot –, hogy hol is állunk az eszmék mezején s ezekhez igazítva megszabnunk helyünket a világban, amelyből személy szerint amúgy kifelé megyegetünk, de még mindig nem késő...

„Jelentések magamról”

Cseke Gabit sokan ismerték még ifjúmunkásos korában. Nála nem ment a főszerkesztőknek hivatalból vagy megszokásból kijáró elvtársazás, ő Gabi volt a szerkesztőségben, könyveiben, még azok számára is, akik csak hallomásból ismerték, de hivatkoztak rá. Legújabb könyve a költői alcím szerint ellenfényes emlékezés, főcíme mintegy megelőlegezi a drámai önvallomást. A Jelentések magamról, még mielőtt olvasni kezdeném, két időt és egyetlen erkölcsöt pontosít. Ha Cseke magáról jelent, akkor jelen időben, ergo a tárgyalt korszakban (nagyjából 1960 és 90 között) nem jelentett. Ami megint csak azért fontos, mert a mi korosztályunk két alapkérdéssel vesződött és nem rögtön a rendszerváltás után, hanem már jóval előtte. Hogy ki kit súg be, illetve mit muszáj s mit nem lehet vállalni például újságnál s példának okáért egy főszerkesztőnek. A besúgási hisztéria még jól is jött az új szerepleosztásban (juttatásszerűen, mint az egészségvédelem vagy a kötelező oktatás), aztán meglett az első tragédia. Adminisztrációs kollégánk dossziéját megkapták a szeku irattárába benyomuló lázadók, állítólag csak a fedőnevét mondták be neki a

telefonba, az illető felakasztotta magát. Nem volt gonosz s ha nem bukik le, akár korunk hőse is lehetett volna, mert éveket ült ‘56-ért. Ez az én történetem és nem a Csekéé, de lehetne, mert történeteink egy tőről fakadnak. Belátható múltban még az egész társadalmat foglalkoztatta, ami most a helyzetek és indulatok ellenfényében az emlékezőt. Ezért kell úgy értékelnem a könyvet, mint mindent, ami tágabb értelemben közügy. Ez a számomra egyedül lehetséges be- vagy elfogadási forma. Van más is, valami ilyesmi: á, minek foglalkozni vele. S következnek a bejáratott jelzők a lejáratott diktatúráról, és ami elevenbe vág, a diktatúrában élt emberről. Életem része volt, kitéphetetlen, másrészt (és ez is közhely) akkor voltunk fiatalok. Tehát boldogok? Harmadszor meg önérzetem csorbul, ha lehurrognám, amivel ha kicsiben is, de egyetértettem, akikkel ha fél szájjal is, de egy követ fújtam. Nincs bocsánat, mert bocsánatkérés sincs. Van viszont emlékező, aki emlékezik. Számot vet, s ha arat, fájdalmasan. Tény- és kényszerű a megállás a stációknál, akár Előrének, Második Romániai Magyar Szónak, vagy legújabban Új Magyar Szónak mondják is. Irigylem Cseke Gabit e könyvéért, mondom egyik pillanatban, a másikban meg visszaszívom gyorsan. „Egész életemben kényszerből, kényszerűségből űztem azt, amit tulajdonképpen szerettem csinálni. Nem voltam elég erős nemet mondani a manipulálásoknak, bárhonnan is értek...” – így mondta le az országos napilap negyedik névváltozásakor kikézbesített meghívást. Sajnálom őt és ezzel akár magamat is sajnálhatnám.

Oláh István

[Udvarhelyi Hiradó, 2010. február]

Szavakon innen, szavakon túl

„Harcolok és küzdök a szavakkal. Egyenesen félek leírni őket. Hogyan írjam le újból azokat a szavakat, amelyeket az évek során annyira elkoptattak és elkoptattunk? Ha azt mondjuk, fogta a kezünket a cenzúra, ha egész egyszerűen azt mondjuk: bocsánat! és megy minden tovább, az vajon elég? Meg kell szenvednünk önmagunkban a szavakat. És nem hiszem, hogy a közírónak egyik pillanatról a másikra át lehetne menni a léleknek ezen a tisztítótüzén. Aki azt mondja, a tegnap legyűrtek, gúzsba kötöttek, ma már szárnyalok, makkegészséges vagyok, kitéptek a sárból és iszapból, most íme, itt aranylok, fénylek, csillogok, régóta rejtegetett gondolataim és szavaim lobogtatom, az nem mond igazat. A diktatúra nem lett volna a szellem igazi diktatúrája, ha ez így történik. Az ideológia lassú vírusa évtizedeken át kúszott szét idegpályáinkon, és a fellobbanó lázak nem múltak, nem múlhattak el nyomtalanul. Gyógyulnunk

kell. Gondolkodva a szavak igazi értelmén, ha kell, tíz körömmel is lekaparva róluk minden réteget, hogy maradjanak önmaguk. Pőrén, pusztán, semmibe sem öltöztetve. Ha mi, újságírók akarunk valamit, akkor ezt nagyon kell akarnunk."

Immár több mint húsz esztendeje, 1989. december 29-én írtam le és jelentek meg ezek a szavak, és addigi újságírói munkám legnagyobb elismerésének éreztem azt az olvasói levelet, amelyet néhány nap múlva egy csíkszentdomokosi iskolaigazgatótól kaptam: nem önnek kellett volna bocsánatot kérnie...

De hát én nem is mentegetőzni akartam az olvasók előtt, hanem önmagamban szerettem volna valamilyen, az íráshoz elkerülhetetlenül szükséges új egyensúlyállapotot kialakítani, és meg voltam győződve, hogy nagyon sokan ugyanígy éreznek abban a szakmában, amely a felszínen jóval láthatóbban művelte azt, amit mások – mérnökök, könyvelők, tanárok, orvosok, építészek, jogászok és így tovább – ugyanúgy tettek az elmúlt rendszer évtizedeiben. Néhány tucatnyi ellenzéki kivételével, a hétköznapi élet megannyi gondjába-bajába kapaszkodva, lelkesen, közömbösen vagy undorodva, de minden mesterség valamilyen úton-módon kiszolgálta a hatalmat, amely éppen ezért nem roskadt önmagába. A változások után és a rákövetkező években gyakran elgondolkodtam: vajon egyáltalán létezett-e és ha igen, hol lehetett az a választóvonal az újságírói szakmában, amely az egyetlen és mindent önmagába kebelező pártsajtóban a megélhetés robotoló mindennapjait elválasztotta a hatalom gátlástalan kiszolgálásától? Talán az úgymond mezei újságírók és a szerkesztőségbe szétküldött pártaktivisták között vonult végig? Vagy a nagy fizetésű főszerkesztők és az ólomszagú nyomdai éjszakák szolgálatos páriái között? Netán a választóvonalat valahol ott lehetne megvonni, hogy ki húzott a sajtó révén elfoglalt helyéből többszörös egyéni hasznot vagy ki próbált mindenekelőtt kisebb-nagyobb közösségére figyelni?

Töprengéseimet nemegyszer félretettem, olykor azzal a gondolattal: vajon érdekel ez még egyáltalán valakit? Aki benne élt, az tudja, a mai korlátlan információáramlás fiataljai számára pedig a médiamanipuláció még úgy-ahogy elmagyarázható, de a központi sajtóirányítás és a cenzúra fogalmai legalább olyan távol állnak tőlük, mint a mindennapi SMS-ek az ókori papírusztekercsektől. De akkor mégis, milyen közönségnek születnek meg a korszakra visszatekintő könyvek? Kinek szólnak Domokos Géza visszaemlékezései? Gáll Ernő levelei? A Markó Béla-féle, magyarázatok nélküli, vagy a kort is magyarázó, Cs. Gyimesi Éva által kiadott „szekuskönyvek"? És sok-sok más olyan dokumentumkötet, amely mind-mind az elmúlt évtizedekre tekint vissza?

Aki benne élt, az tudja...

A rejtély kulcsa talán ebben a félmondatban található... Tudja, de nem tud mindent, és a legtöbbször nem úgy, ahogyan megtörtént. Ezért, úgy gondolom, a visszatekintők mindenekelőtt a kortárs közönségnek írnak. Hogy a könyvek

olvasásával egyidőben jobban megismerjék a saját életüket egykor övező társadalmi színtereket, és az is kétségtelen: néhány évtized múlva a történészek már ezeknek a könyveknek a pillérein is ácsolják az idők újabb hídjait. Fontosak tehát ezek a közelmúltra rápillantó könyvek, különösen ha olyan kíméletlen őszinteséggel párosuló, remek olvasmányossággal teszik, ahogyan például a hosszúra nyúlt bukaresti sajtóévek után Csíkszeredába visszavonult Cseke Gábor jelent most önmagáról.

Az Ifjúmunkás egykori főszerkesztője, az Előrének, majd a Romániai Magyar Szónak a vezető munkatársa, aki gyakran úgymond a saját hátán vitte a lapot, a többkötetes költő és prózaíró az emlékezésnek nem azt a szokványos módját választja, amely szigorú időrendi sorrendbe zárja az eseményeket és történéseket, még csak nem is a prousti tapasztalat- és érzelemtársításokkal indul az elmúlt idők nyomán, hanem inkább amolyan joyce-i, work in progress technikával, amit, mai vizuális médiavilágunk inkább megszokott nyelvére átfordítva, nevezhetnék akár valamiféle narratív filmes eljárásnak is.

A jelen cselekményei és leírásai között ugyanis az idő különböző síkjai bomlanak ki, olykor több oldalon át önmaguk életét élve, máskor pedig olyan szeszélyesen csapongva, mint az öntörvényű, a múltból hol ezt, hol amazt felszínre hozó emlékezet. Az „ez” meg „amaz” ebben az esetben írókat, költőket, szerkesztőket, kultúraktivistákat, sorok mögötti és sorok közötti olvasásokat, lefejezett vagy átcímezett szövegeket, korabeli romániai magyar közéletet, hiteket és tévhiteket, kis győzelmeket és nagy csalódásokat jelent, és mindenekelőtt, mindenek fölött: magát a szerzőt, aki képes szembenézni egykori önmagával. Vagy, még pontosabban fogalmazva, egykori önmagának Janus-arcával, hiszen még a legjobb szándékú főszerkesztőket is erre kényszerítette a kor: egyrészt vissza kellett nézni mindarra, amit pártutasítások sugalltak, másrészt viszont előre, a munkatársak és az olvasók fele, hogy az ideológián túl a szakma, a nyelv, az olvasás, a közösségi tudat és a még megmaradt önálló gondolatok se mondjanak csődöt.

Cseke Gábor belülről, a rendszer gépezetéből jelent, és nem bánik kíméletesen saját magával. Nem hősnek és nem áldozatnak, hanem olyan sajtómunkásnak tekinti magát, aki gyakran tévedett, aki nagyon szerette volna, ha a hatalom minél ritkábban zavarja meg azokat a köreit, ahová olykor kimenekült a hírlapírás napi taposómalmából, és ezért hajlamos volt akár kisebb kompromisszumokra is. Adott tekintetben tehát a tipikus romániai magyar értelmiségi sorsot élte, és ennek szépítés nélküli, bátor felvállalása jelenti könyvének hitelességét egy olyan korban, amelyben továbbra is hemzsegnek a szentek, forradalmárok és ellenállók, igazolva, hogy még mindig bőven van, amit gondolkodnunk a szavak igazi értelmén.

Székedi Ferenc

[úmsz/színkép, 2010. február 19.]

A Jelentésekről – levelekben, üzenetekben

* Gagyi Józseftől kaptam nemrég az alábbi sorokat:

„Többszörösen is örvendtem a könyvednek – mint aki személyesen ismer és ezt az ismerősséget mélyíti el az, amit olvas, meg mint akit kutatóként érdekel a korszak, amelynek egyik tanúja voltál, és amely korszakról, vagyis személyes sorsnál sokkal többről szól ez a könyv. Megörvendtem a benne megnyilatkozó, ritka őszinteségnek, józanságnak is, ahogy elemzed a saját szerepedet. Ajánlottam elolvasásra munkatársaimnak, fiataloknak is. Meg vagyok győződve, hogy újra és újra elő fogom venni, hogy utánanézzek egyes, általad leírt jelenségeknek, eseményeknek."

* Bágyoni Szabó István tömör, e-levélben érkezett értékelése (miután a kézirat kihordása során kitartó biztatásával serkentett és munkára nógatott):

„Így, kézbe-vehetően, még nagyszerűbb magadba-néző könyved. A Magunkba-néző! Istenem... lenne még vér a pucájukban másoknak is...

Túltettél az én „konténeremen" már azért is, mivel Te a központi, mondhatni legmagasabb „helyzetekbe" került vidéki magyar értelmiségi ember szemszögéből tudod nézni és megítélni az önmagában vívódó romániai magyar vezető garnitúra (alkalmanként kényszerű, de valamelyest elképzelt önfeláldozás-féle) helyzetét. Érdemed, hogy Te nem kimagyarázni szándékozod a helyzetet, hanem a történelmi helyzetekbe illesztve MEGmagyarázni. A ráció képletei szerint. Bethlen Gáborék „modus vivendi"-je szerint.

Úgy vélem, hogy végül is Te hordasz indokokat az én Konténereim alá...

Gondolom, számodra az sem érdektelen, hogy többünk véleménye szerint egyik legmeghatározóbb erdélyi munka, amely az önmagunkkal való szembenézés eredményeként jött létre az utóbbi években.

Nemrég (a stockholmi EKE budapesti éves könyvbemutatóján...) Dávid Gyulával ezt fogalmaztuk meg.

Fájdalmasan őszinte munka. Gratulálok hozzá!"

* Egy budapesti barátom, maga is régi motoros, egykori újságíró olvasás közben így morfondírozta el magát:

„Könyveden félig átrágva magam és a napi blogokat is hozzáolvasva, kezdem látni az ellenfényt az alagút végén. Bár egyesek szerint az csak egy eltévedt időutazó mozdony lámpája; akkor is eligazít valamelyest. Nekem majdnem minden új (hisz én csak az utóbbi húsz évben ismertelek meg egy kicsit, az országgal egyetemben); az is, hogy ennyire benne voltál a nomenklatúrában. Bár a nagy káderrendező pályaudvaron te legfeljebb egy kis tolatómozdony lehettél, akire néha rákapcsolták az üres vagonokat, hogy vinné ki őket a rakodórámpához. De hát a kis kávédaráló is benne van az állomási brancsban... A hazai nómenklatúrában már nagyobb lehetne a merítésem. Néha elnézem őket, magamban sajnálkozva: tudom, egyiknek sem lesz bátorsága beleállni az ellenfénybe. Nem értenek a fotózáshoz: ellenfényben aura keletkezik az ember körül (sokkal nagyobb ragyogás, mint amekkorát önfényezéssel el lehet érni)...”

* Kenéz Ferenc Budapestről az internetes csevegőn (Skype) ért utol. Jelezte, hogy 2010. február 6-án becsengetett hozzá a postás és a könyv szerencsésen eljutott hozzá. Még aznap délután továbbította az első summás – de talán kissé elsietett – ítéletet:

„Megtörténhet, hogy ez a kötet „mindent” lesöpör majd az asztalodról s végül is ezzel a munkával állsz majd a magyar irodalom színe előtt...”

Persze, ekkor még inkább csak gusztálgatta, forgatta a könyvet, nem mélyedhetett bele, mert másnap jelezte, hogy olvasás közbeni bejegyzéseket fog időnként tenni, ahogy halad előre a szövegben. Az elsőt február 7-én el is követte:

„Hát az biztos, Gábor, hogy mi mindannyian, mai olvasóid, kutyanehéz helyzetben vagyunk, mert hagytad magad kutyanehéz helyzetbe kerülni... Ma úgy a 115. oldal környékén le kellett tennem a könyvet, a veríték szinte kiveri az embert... Olyan feszült, olyan problematikus, hogy szinte olvasni nem lehet tovább... Szóval nemhogy továbbírni, tovább olvasni is nehéz azokat a napokat... Bizonyára le kellett volna állj. Ott, rögtön, abban a megváltozott pillanatban. És – talán itt a gubanc – te tovább írtad... (Mármint nem az emlékezést, hanem a korabeli valóságot.)... Ezt most muszáj ilyen keményen megfogalmaznom: mintha a munka hitelesítené az erkölcsöt – és nem az erkölcs a munkát... Mert hiszen itt nem az a kérdés, hogy a társaiddal való viszonylatban a te lépésed erkölcsösebb volt-e mint az övék – hanem hogy ez a te lépésed egy másik lépésednél erkölcsösebb volt-e – a valósággal való viszonylatodban?!

(Ami közbe-közbe felmerül bennem, rendre meg fogom írni...) Ha elfogadod ezt a reflektálást... Baráti szívvel, megbecsüléssel és jóakarattal... Az biztos, hogy

ezt a munkát az helyezi különleges erőtérbe, hogy most, amikor mindenki a róla készült megfigyelési-szekus dossziék után futkos – te „feljelented magad”... az egyetlen elfogadható ítélőszék előtt...”

„(Február 8-án... OLVASÁS KÖZBEN... Még harminc oldal...)... Persze, látom, joggal mondhatod: ne az életem, hanem a könyvem felett ítélkezzetek.... Utólag nem lehet a történelem korrektorának elszegődni...”

És akkor egy jókora hallgató periódus következett – a kezdeti sűrűbb üzenetekhez képest. A hallgatás csak február 23-án tört meg az alábbiakkal:

„Szóval, hát az a helyzet, kedves Gábor (mert hiszen azóta természetesen végigolvastam a könyvet), most így az egészet együtt látva rendkívül furcsának tűnik nekem, hogy napi munkád, életed, kontemplációid és konfrontációid során – sem a történések valós idejében, sem a naplóíró utólagos mérlegelése során – nem jelenik meg, nincs különösebb (hacsak nem „kuriózumszerű”, vagy vélet-lenszerű) jelentősége annak, hogy azokban az években (is) mindenki számára volt egy másik szellemi-intellektuális közeg, amely ugyanannak a hatalomnak kitéve élt, írt, alkotott, amelyben ez a könyvbéli élet lejátszódik és nem alkudott meg. Magyarán: ezek szerint mintha semmit nem jelentett volna, hogy volt egy másik „vonulata” illetve jelenléte is a romániai magyar írásnak, amely – mondjam így: a „ti” konjunkturális viszonyaitokat, kompromisszumaitokat, ki-egyezéseiteket el nem fogadva, vagy éppenséggel: elutasítva – mutatott példát, adott erőt mindannyiunknak. Szóval ez a felső vezetői kör (sajtóról beszélvén) nem csak az apparátust irányítókkal került szembe, hanem, akaratlanul, de természetesen, azokkal is, akikkel „írástudókként” szövetkeznie kellett volna... Világos, hogy ez (éppen a felvállalt kompromisszumok miatt) lehetetlen volt, ám hogy amolyan „lelkiismereti” tényezőként sincs jelen, hát eléggé lesújtó dolog... Így hát itt nem az a mérvadó, hogy mi, akik ebben a katyvaszban többé-kevésbé benne voltunk, hogy és miként „mérünk be”, hanem hogy azok a fiatalok, akiknek ez a könyv nem egy „újrajátszható”, újraátélhető élet, hanem egy elítélt kor „bemérendő” tartozéka – ők miként ítélik meg munkád s annak jelentő-ségét?

Nekem személyesen különben nem az igazságtevés (vagy „tanúságtétel”) hitelével, hanem az igazságtevés (vagy tanúságtétel) művészetével van gondom e könyvben. Úgy érzem, igaziból nem döntötted el, hogy visszaemlékezést, ön-életrajzot, önéletrajzi regényt, dokumentumkötetet vagy confessiót akarsz-e közreadni... Ezzel együtt: megkerülhetetlen munkát tettél az asztalra...”

Ha meg is lepett a Kenéz Ferenc helyenkénti érvelése, jobban belegondolva, azt is mondhatnám, hogy a döntő dolgokban igaza van. S Kenéz nem lenne Kenéz, ha nem kritikusan közelítene meg bármilyen jelenséget, legyen szó akár a saját munkájáról is. Lehet, hogy nem volt számára túl könnyű kimondani ezt a

sommás ítéletet – bár ezt innen nehezen tudnám megállapítani –, számomra viszont úgy tűnt, hogy viszonylag könnyen megemésztettem, mert érzem benne a megérteni akarást, a „túlsó part” jogos kérdését egy olyan helyzetre, amit sosem volt alkalmunk ki- és elbeszélni.

Éppen mert semmit sem kívántam szépíteni a múltamon, annak sem adhattam hangot, ami egy más síkban, egy más valóságban, valahol Erdélyben, az elhagyott szülőhelyen zajlott. Bukaresti életem, a szerkesztőségi körön és a hivatalos közegeken kívül a családi otthon „magánzárkája” volt, ahová igyekeztem, hogy a világ zaja lehetőleg megszűrten, tompítottan érkezzen. Azt is „szerencsémnek” tartottam olykor, hogy írótársaimról, mozgásterükről, kijelentéseikről, cselekedeteikről inkább csak hallomásból, ellenőrizetlen, kósza hírekből tudtam. Ha olykor kommunikáltam is velük, a Feri által most feszegetett kérdés következetesen tabu maradt közöttünk – olyasmi, amit sem ők, sem én nem mertem soha teljes őszinteséggel szóba hozni. Gondolom, ezek az elemek azért valamennyire átjönnek a könyv szövegén, bár tudom, ha valamit nagyon kell magyarázni, akkor ott az eredeti megfogalmazás kívánni valót hagy maga után.

Különben éppen ez az a kérdés, amit föltettem magamban, és amire most, 2010-ben is szinte lehetetlenség felelni: hogyan lehetett ezt a kétféle világot, kétféle utat tisztázatlanul hagyni egymás között? Cs. Gyimesi Éva ...Szem a láncban c. könyvét olvastam nemrégiben s próbáltam olvasónapló-szerűen feldolgozni magamban azt a kolozsvári létformát, amelyből Éva és szűkebb köre – benne Kenéz Ferenc is – tisztán, megalkuvás mentesen, ám a felelősségből a rájuk háruló részt mégis magukra vállalva kerültek ki. Nyilvánvaló, hogy én ezt immár csakis kívülről, távolról tudom szemlélni, bármekkora szimpátiával, de csakis idegenként, mert az élet sose újrajátszható, egy könyvben is csak fikciós lehetőség van rá. Attól nem félek, hogy az utókor miként fog megítélni, mert sokkal rosszabb véleménye nem igen lesz majd rólam, mint amilyennek magamat „elkönyveltem”.

Ferinek abban is igaza van, hogy a könyv, esztétikai megközelítéssel egy megfoghatatlan valami, ez is, az is, amaz is, meg ez se, az se, amaz se, más szóval a művészettel való együttműködésem erősen problematikus. Több éves tépelődés utáni helyzetbe kellett belenyugodnom: ha azt akarom, hogy tető kerüljön a vallomásaim fölé, akkor félre kell tenni mindenféle műfajbeli és irodalmi töprengést. Amióta csak a kézirattal foglalkozom – és ennek lassan már 7-8 esztendeje –, ahányszor jobbító szándékkal újra kézbe vettem, mindig egy új vállalkozásnak tűnt. Végül pedig azt állapítottam meg, eléggé keserűen, hogy egyik se lett jobb a másiknál, legfeljebb picit másabb.

Végül is egy nagyra sikerült boglya az egész, de azt lehet villázni, forgatni, tenni-venni, ízlések és pofonok szerint, és nem annyira a szerkesztettség mondja ki a végső szót, mint inkább a hitelesség, az őszinteség. Hogy ez kellően érvé-

nyesülhessen, kevésbé formai, mint inkább erkölcsi szabványoknak kell elsősorban megfelelni. Igen, ez a vallomás már ilyen: dadogós, ugrándozó, hezitáló, nekilendülő, olykor bőbeszédű, máskor szűkszavú, a vallomás időben és térben áll össze, nem együltében szüli meg az ember, és ez a ziláltság, az újra és újra feloldani szükséges zárkózottság érzékeltetése az, ami „elrendezi" ezt a könyvet. Ha ezt valaki regényként akarja rajta számonkérni, azon én nem segíthetek.

A Jelentések – egy újdonatúj poémában

2010 márciusának elején felhívott Ferencz Imre költő Hargitafürdőről, s az iránt érdeklődött, hol találkozhatnánk a nap folyamán. Ugyanis a könyv csíkszeredai bemutatója óta olvassa a Jelentések-et, ami versírásra ihlette, s azt szeretné megmutatni nekem. Másnap délelőtt összefutottunk, s az alábbiakat nyomta a kezembe azzal, hogy szövegének ihletforrása lévén, tegyek vele, amit akarok. Bérelt helye van ebben az összeállításban. (Imre különben megkeresett később is, amikor a verset legújabb verseskönyvébe kívánta fölvenni – mondhattam volna neki nem-et?

2010. III. 1.

Kedves Gábor!

Ez a vers, mint egyfajta laskagomba, a te könyved törzsén nőtt ki hirtelen (gombamódra!) és én csak a micéliumot (mi cél?) adtam hozzá.

Az magától értetődik, hogy elsőként Téged kell beavatnom az ügybe: mit szólsz hozzá, mit lehet kezdeni vele, van-e kivetnivaló benne, módosítással-adjusztálással hasznosítható-e stb.

A versbe a könyvedből való kifejezéseket, passzusokat is beépítettem (ezeket kiemeléssel jeleztem). E pár sort vedd bevezetőként...

Ferencz Imre:

Bumeráng

E költeményt szereztem 2010 február végén,

Cseke Gábor: Jelentések magamról című visszaemlékezését olvasva

Szégyenkezem, mégis vagyok.
Nem volt bátorságom egyszer
nemet mondani, s aztán
lassan-lassan, kortyonként
mindennapos lett a gyávaság;
a kompromisszum.
A jellem, a tartás a fontos,
vagy menteni a bőröd?
Vajon a kettő összeférnek?
De hiszen aki nem alkudott,
hová jutott? Túlélő lett
túl is, ahová futott.
S ha nem tudott túlélni,
hát áldozat lett, halott.

Korpa közé keveredsz,
és megesznek a disznók.
Disznók közé vegyülsz
és megeszed a korpát...
Magyarázni a bizonyítványt
nem érdemes azért,
hogy remélhesd:
elégtételt nyersz, feloldozást.
Kitől e kegy?
Csakis magaddal
számolhatsz el magadnak,

a nyilvánosság előtt!

Kísér a szégyen
mint az árnyékod.
Sötétség délben.
Hogyan, miként történhetett
meg így, ez az élet,
az életem, az enyém?
Tagadhatatlan, hogy velem
történt meg és
nem nélkülem...
És hogy most megszenvedem,
ezt kiérdemeltem...

Kísért a félelem,
hogy nem kapsz bizalmat,
hogy elveszíted azt...
Hisz előtted volt
naponta
a hinta-palinta
a szomorú példa.

És félve gondoltál a
az áramszünetre. Berzenkedve.
Mi lesz, ha nem szólal
meg egyszer
az önvédelem riasztócsengője?

Mert a cél szentesíti az eszközt.

Mert aki nem velünk, az ellenünk.

Mert előbb is,

utóbb is felfalja fiait

a rend.

Nem feledhetem Rubasovot.

Ide írom a kivonatot:

Valamennyi alapelvünk helyes volt, a végeredmény mégis hibás.

Diagnosztikáltuk a kórt, megállapítottuk a baj okait, azonban hiába folyamodtunk a szikéhez, a testen új kelések keletkeztek.

A mozgalomnak nem voltak fenntartásai, hömpölygött előre célja felé.

A sodrában vízbefúltak tetemeit kirakta a partra.

Az egyéni indítékok közömbösek voltak a számára: nem érdekelte az egyén lelkiismerete, mi jár a fejében, mi rejlik a szívében.

A Párt csak egy bűnt ismert: a kijelölt iránytól való elhajlást.

Büntetés is csak egy létezett: a halál.

Az volt a logikus megoldás.

A vizsgálóbírót már kivégezték.

Meghalok némán.

Kegyelmet miért kérnék?

(Arthur Koestler: Sötétség délben)

Az ember mondhatná,

sokan mondják is:

akkor úgy volt,

és most is így van!

J-nek most is egy a véleménye:

„Na's akkor mi van?"

Ébred a lelkiismeret.
Van aki gyónni elmehet,
és bűnét gyóntatóban hagyja.
Hogy mit azt csak ő tudja.
Elmond két miatyánkot,
két üdvözlégyet,
egy hiszekegyet.
És áldozáskor áhítattal
az oltárhoz vonul.
Sokaknak jól bevált
recept. Csak nem neked!
Visszaeső bűnös,
visszaeső gyónó,
visszaeső áldozó...
Az Isten örök megbocsájtó.
Tied a mennyek országa...

Bőröd mentetted?
Mire jó az?
Próbáltál rendes lenni,
csak a rend nem volt rendes?
Hitted, majd rendeződik?
Lódulj.
Lódened átitatta a kor,
áthatolt bőröd pórusain.

Mint aki fokhagymát evett,
téged a Balkán megevett,
te balek,
és visszaöklendezett.

Állok a tükörteremben,
egyedül vagyok,
sokan vagyok.
Írok és megsokszoroz
a kiadó...

Miért a bűntudat,
hisz a világ utólag
elfelejt, esetleg futólag
egyet még rúg beléd.
Kell neki majd
frissebb falat.
Táskával vitted és
elégett a sok kacat.
Pernye szállt felette
és te megsejtetted:
ez a Gutenberg-galaxis...

A függöny felgördült,
a legtöbb színész elszaladt.
Maradtál, s a színpadod
most a kínpadod.

De kik a nézők?
A hajdani tapsolók?
Ujjal mutogatnak rád,
egyetlen mércéjük az ujj.
Mögéje bújnak és üzennek
fűnek-fának,
szabad sajtónak
névtelenül.

Számomra a hallgatás, a ferdítés,
a kényszerű fintor,
a számlabenyújtás
a minimalizálás –
szégyentelen tett!
Meg kell találnom tetteim
forrásáig az utat,
amit menet közben elfedtek
az illúziók, a torz hitek,
a bizonytalanságok,
az apró gyávaságok...

Ki hogyan él túl egy kort?
Svejk és Josef K.
kortárs volt...

Kortársaim, akik belesimultak
a tájba, hirtelen harsányak lettek,

hangoskodók, számonkérők,
amikor kikászálódtak
a rendszer romjai alól,
székhelyostromlók,
tülekedők a közszereplés
közterein.
Zsebtükör sincs a zsebükben
hogy belenézhessenek!

Kavics került a gépezetbe,
Dávid kavicsa,
és recsegni-ropogni kezdett
a rádió, a televízió...

Íme kipakoltál a vámnál,
batyuidat kiraktad.
Holott már nincs határ.
Mégis a révnél és a vámnál
szolgálatos
a lelkiismereted.

Gyámoltalan vagy,
mint akiről egyik napról a másikra
levették a gipszet,
s ki egyenesbe akar kerülni
az élet girbe-gurba útjain,
vagy immár a lejtőn...

Magadnak tartozol
a vallomással,
nem a gyóntatóknak,
a számonkérőknek,
a felszólítóknak,
a fanyalgóknak,
a kajánkodóknak,
akik az elsáncolt fedezékben
szépen meghúzódtak.

Jól tudod, ki mi volt
és ki mi nem.
Jól tudod, hogy ki mi ma már...

(Én visszaeső költő
diktátor-dicsőítő,
rossz versekkel
rohasztottam
a diktatúrát!
Így is felfogható.
De maradjon zárójelben
e strófa.)

Pimasz a jelen,
neki már nem lesz
lelkifurdalása.

A rágógumit kiköpi,

ha megrágta...

Üzenem a jövő harcosainak,

hogy a továbbiakban ne ránk,

eltűnőkre mutogassanak,

hanem feleljenek mindazért, amit

a mi tévedéseinkre

kísértetiesen emlékeztetve

elkövettek!

Akik azt hiszik, szabadok.

A pénzért lihegő

gályarabok...

(A kivastagított sorok Koestlerre, a normál betűsek Csekére utaló vendégszövegek.)

Jelentés önmagunkról

„Miért is maradtam itthon? Miért nem, húztam el én is? Talán akkor járok közel az igazsághoz, ha azt válaszolom: féltem, tartottam mindenfajta változástól. Az újrakezdéstől. A talajvesztéstől. Lusta voltam pályát, életmódot váltani, irtóztam attól, hogy becsapjam magam mögött a kaput. Úgy éreztem, ha eddig arról írtam és próbáltam meggyőzni másokat, hogy az egyedüli erkölcsös magatartás a szülőhelyhez való hűség, akkor az a legkevesebb, amit tehetek, hogy maradok. Arra gondoltam, kalandnak, ismerkedésnek beérem azzal a kevéssel, amivel a sorsom amúgy is megajándékoz."

Cseke Gábor szavai ezek, de alighanem sokan magunkénak valljuk. Mármint azok, akik vele együtt végigszenvedtük az „aranykorszakot", s a nagy futások láttán meg-meginogtunk, de végül Csekével együtt úgy döntöttünk, hogy az adott helyzetben egyedüli erkölcsös magatartás a hűség. Mert az értelmiségi magatartása önmagában is példa másoknak. Talán ebben az esetben nagyon sok

erdélyi magyarnak éppen a hűségre. Mint ahogy a kitelepültek másokat a feladásra ösztönöztek. Még azon az áron is, hogy idős szüleiket, nagyszüleiket felelőtlenül itt hagyták a nyomorúságban.

Jelentések magamról helyett (Polis kiadó, Kolozsvár) akár Önvizsgálat is lehetne Cseke Gábor új könyvének címe, hisz 464 oldalon marcangolja önmagát, faggatja lelkiismeretét (miközben sok izgalmas történetet elmesél), hogy vajon igazolhatók-e azok a rossz kompromisszumok, amelyeket a túlélés és a helyben maradás miatt kellett hoznia. Kellett hozzunk szinte nap mint nap nagyon sokan, de különösen azok, akik az úgynevezett ideológiai fronton, elsősorban a sajtóban, kultúrában, oktatásban dolgoztunk Ceaușescu Romániájában De sok más mellett még az agrármérnök is, mert őt is arra kényszerítették, hogy több búzát, kukoricát, burgonyát jelentsen, mint amennyi termett, különben vehette a kalapját és megnézhette, hol kap újra mérnöki állást. Egy hazugságra, szekus megfigyelésre, üldözésekre, személyi diktatúrára épült rendszerben mit sem ért az őszinteség, a tisztesség, becsület, de még a szolidaritás sem. Legfeljebb magunk közt. S Cseke Gábor több mint szigorú önmagával szemben, nem ad felmentést magának még a legkisebb esetben sem. Pedig a körülmények őt is megtanították a túlélés ravaszságára, a burkolt üzenetre, a madárnyelv használatára, amit a rendszer utolsó éveiben már-már művészetté fejlesztettünk. Kiváló példa erre az Elnök hite című verse (ott van a kötetben), amelyet a cím nélkül ma is teljes őszinteséggel vállalhatna. Rajta kívül senki nem hinné el, hogy ezt a nagy Vezér szülinapjára, ráadásul nagyon szorongatott helyzetben hozta össze. Ilyen sorok vannak benne, mint: „a lelkesedés hiánya / a szeretet hiánya / az őszinteség hiánya / a becsület hiánya /vág néha kupán...”

Még a kötet első felében jórészt felmentést adhat Csekének is Kányádi Sándor vitabeszéde egy székelyudvarhelyi írótalálkozón, ahol ilyeneket mond: „Azért, mert túléltük a rendszert, nem vagyunk bűnösek. Nem tartom bűnösnek azt a nemzedéket, amely túlélt. Különben bűnös lenne az egész romániai magyarság is, amiért túlélte a nehéz időket”.

Sike Lajos

[Erdélyi Riport, 2010. március]

Ajánlás

Cseke Gábor könyve, a „Jelentések – magamról” egy önmarcangoló, szigorú életrajz, egy olyan önéletrajz, amilyennel mostanáig nem találkoztam, pedig elég sok életrajzot olvastam, mivel bennük több lelket fedeztem föl, mint a

regényekben, még akkor is, ha azok megérdemelt hírnevet szereztek maguknak. A múlt és a közelmúlt beszél egymást váltogató kéznyújtással. Ezzel az írói eljárással, szerkesztéssel az olvasó érdeklődését, figyelmét, kíváncsiságát élesztgeti és tartja ébren.

Könyve egy olyan állomás, ahol az olvasó is utas, egy olyan utas, aki türelmetlenül várja, hogy megérkezzen az a vonat, amelyre neki kell fölszállania, de mindig egy másik fut be, amelyről egy meglepetés, egy rég nem látott ismerős száll le, vele találkozik, köszönnek egymásnak, még akkor is, ha nem voltak barátok, rokonok, munkatársak, de – sorsuk miatt – az együvé tartozás melegével tekintenek egymásra.

Kellemes érzés, főleg, ha idegenből jött az ismerős, mondjuk a múltból, és most érkezett haza, és végre „itthon – otthon", a jelenben találkozhatnak egymással. Idézőjelbe tettem az itthon-otthon szinonimákat, mert számomra sem a közelmúlt, sem a jelen nem jelentett, nem jelent otthont és hazát, inkább csak kényszerlakhelyeknek nevezhetem ezeket a világokat. Talán a szerző is így gondolkodik.

Kényszerlakhelyet kapott, mert kényszermunkára ítélték. Észre sem vettük, hogy valamiféle rabok voltunk, és azok maradtunk. Ő Bukarestben, mások Moldovában vagy egy olyan vidéken, ahol megcsorbult anyanyelvvel szenvedtünk, és ezt a fenyegetettséget most is érezzük.

Egy kortárs őszinte vallomásával találkoztam, és ez az írói őszinteség tekinthető az önéletrajz egyik legszebb értékének, mely esztétikai érték, esztétikai minőség. Bár egyes tájékozatlan tollforgatók tagadják az őszinteség esztétikai kategóriákhoz sorolását, én olyan tudós esztétákra és filozófusokra hallgatok, mint a lengyel Román Ingarden és Wladyslaw Tatarkiewicz. De a magyar költők, írók közül többen is kiemelik az igaz, őszinte beszéd értékét. A költészetben az őszinte vallomást a kijelentő mondat sajátította ki, ugyanis az őszinteséget sem kérdő, sem óhajtó, sem felszólító, sem felkiáltó mondatokkal nem lehet hihetően, hitelesen elmondani. A szerző prózája is egy ilyen esztétikai minőséggel, egy egyszerű, meggyőző, világos beszéddel jeleskedik. Az újabb retorika fogalomhasználata szerint a referenciális közlést választotta. Újságírói, főszerkesztői múltja diktálja ezt az írói stílust. Költőként sem törekszik az emotív közlés eszközeinek használatára. Úgy ír, mint aki értékes dokumentumírásra vállalkozott. Igen, ez az önéletrajz kordokumentum is.

A diktatúra korszakát saját és mások verseivel, riportokkal szemlélteti, mutatja be. A baráti és a kevésbé barátságos emberi kapcsolatok ismertetése egy megértő, humánus személyiségre hívják föl a figyelmünket. Bűnösnek érzi magát, és ezt a bűnrészességet képtelen elhallgatni, nem úgy tesz, mint azok – rengetegen a rendszerváltás után –, akik egyik napról a másikra ún. antikommunisták lettek, és a szekuritate jelentéseivel próbáltak, próbálnak védekezni. Eszükbe

sem jutott, hogy a magafajta embereket nem vezethetik félre, hiszen a hűségesek között keresték a hűtleneket, ezért – megkülönböztetés nélkül – szükség volt vádlottak és hűséges tanúk kapcsolatainak fölfedésére.

Ez az önéletrajz a romániai magyar értelmiség életrajzát is kiegészíti, többek között olyan személyiségekét, mint a kiváló Fejér Miklósét, aki társszerzőként egy páratlan irodalomtörténetet küldött iskoláinkba, melynek egyik példányát büszkeséggel mutogatom a fiatal magyar szakos tanároknak.

Azt a mély sebet, amelyről könyve végén beszél, gyógyítsa meg a vigasztaló őszinteség, és az, hogy azon kevesek közé tartozik a milliók között, aki meggyónt a jövő templomában!

Komán János

[Népújság, 2010. május]

Cseke Gábor fényben, ellenfényben

Cseke Gábor lobogónak tűnő tiszta emberi és költői hitvallással indult már gyermekként az életnek. Mintha Nyilas Misi szavait hallanám: „jónak és becsületesnek, meg mindennek lenni” melyek, vallomása szerint, még akkor is hevítették, amikor családot alapított és gyermekei születtek – olvasom Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben című frissen megjelent könyvének mindjárt az elején. Cselekedeteit szavaihoz, szándékaihoz igazította, amit fontos pontosításnak tekintek. És én ezt elhiszem Neki még akkor is, ha évtizedek során csak távolról, inkább alkalomszerűen vagy írásaiból ismertem. Csendes, nem hivalkodó, belső hevét elrejtő, deresedő férfiúként kerültünk egymáshoz közelebb. Emberi és intellektuális valóját igazából akkor kezdtem megérteni, amikor a helyi lapban igen tapintatosan, szemérmesen és senkit nem bántóan, ám mégis kibuggyant belőle valami panasza a csíki emberek lelki, szellemi hűvössége okán. Nem részletezem az esetet, hanem azt emelem ki, hogy ennek ellenére nem játszotta meg a sértődöttet, az írást nem adta fel (noha megkeseredésében néha volt ilyen szándéka), ellenkezőleg a Csíkban, Csíkért, az erdélyi magyarságért is gondolkodni tudó értelmiségiek számát gyarapította. Más „fényben”, mint ahogy mi tudtuk tenni. Kolozsvárról, Bukarestből jövő Csíkszeredába letelepedett férfiú úgy hozta a nagy városok szellemét a provinciába, hogy nem hencegett vele, csupán észrevétlenül közvetítette annak, akinek szeme, füle, szellemi érzékenysége volt hozza.

Fenti soraim talán el is maradhatnának, ha nem szolgálnának számomra némi kapaszkodót könyve megértéséhez, illetve a szerző erkölcsi, etikai, fizikai arculatának megértéséhez. Valami olyasmit érzek, mintha magamat érteném meg benne és általa, vagy még pontosabban, azt a kort, amelyben párhuzamosan együtt éltünk, sorshelyzeteink olykor találkoztak, máskor távol kerültek egymástól, ugyanazokat az élethelyzeteket másképpen éltük meg, vagy ma tűnik úgy, hogy másképpen éltük meg. Talán ezért olyan nehéz átjutni már a könyv lapjain, beleértve a címet is, mert magukkal tartanak őszinteségükkel, másképpeni látásukkal, talán sejtelmes ellentmondásukkal is, amit maga a kor kényszerít ki a tiszta és egyértelmű jellemből is, szóval a meseszövés valami különös varázsával.

Érdekes és egyben ellentmondásosnak tűnő egybeesés önmaga helyének, énjének a kijelölése: a kamaszkor, ifjúkor, érett férfikor fölött évekig átívelő hitvallása a humánumról, találkozása a „német konkrét költészettel", mely „egyik napról a másikra szörnyen rokonszenves lett" a számára, hatására elvetette a megszokott költői sallangokat, metaforát-hasonlatot félretéve ápertén fejezte ki gondolatait. Aztán 1970 után, „amikor az országvezető kultuszá"-nak újabb hulláma indult, hatására „egy sor verse is született", melyek közül a legtöbb „szánni való kísérlet maradt". Számomra ez az a mondat, mely leüti a könyv, az ábrázolt kor alap-, illetve kezdő hangját, tónusát, mellyel megsejteti az alkotó, gondolkodó ember illúziója és a zsarnokkor közt egy életen áttengődő értelmiségi túlélési esélyeit. Aztán élete alkonya fele tartva mégis visszatér a költészet elhagyott királynőjéhez: a könyv alcímét metaforikusan fogalmazza: Emlékezések ellenfényben, ami számomra azt sugallja, hogy a múltat ma sem látjuk – ha akarjuk sem – szemtől-szembe, csak a kontürjeit, a sziluettjét, sőt azokat is csak hunyorogva, tenyerünket szemünk elé tartva, saját arcunk egy részét is eltakarva.

A valamikor (bevallottan) eldobott metaforák újra kísértik: a múltjára visszatekintő költő, újságíró előbb egy kertész, de talán még inkább a valamit nyugtalanul kereső benyomását keltik, amikor 2002 nyarának egy napjáról jelentést tesz. „Megkezdtem a mélyre ásást." Ezzel a könyvet indító kijelentő mondatával mintha megnyugtató üzenetet akarna küldeni valakiknek, akik régóta erre az eseményre várakoztak. De önmagának is jelent, nyomban megfejtve a metaforát és sejtetve azt a belső feszültséget, melynek nyomása alatt él évek óta, és most elérkezettnek érzi a pillanatot, hogy legyőzze, hogy kiszabadítsa a palackból, magából a tovább már nem hordható, nyugtalanító, ellentmondásos energiát. Mély emberi drámát sejtet a következő metafora, mellyel mintha tagadni akarná az előbbieket, emelvén a belső feszültség fokát. Nem térben, nem ellenfényben, nem kertben, nem ásóval, hisz „valódi ásója sincsen", hanem az „évtizedeken felhalmozott mindenféle kéziratok, feljegyzések, levelek, dokumentumok" halmazában, és persze énjében keresi a múltat, jelöli ki emlékezéseinek mégis-csak mélyen rejtőző közegét. Eszköze ezentúl a ráció, a lehiggadt mérlegelés, az

írás. Ettől arrafelé tehát Cseke Gábor mintha Arghezi-féle Testamentum írására készülne, de hogy ennek feltételét megteremtse, úgy élt és úgy járt el, mint egy ízig-vérig parasztember, aki élete során mindent eltesz, egy gircses-görcsös, ferde növésű fadarabot is abból a megfontolásból, hogy egyszer majd valamire jó lesz. A szerző nem öncélú gyűjtögető szorgalmát vagy passzióját akarja demonstrálni, hanem egy józan és – tűnjön bár kacatnak – minden érték és értékelhető dolog megbecsülését. Az ősi paraszti életfilozófia egyik alapelvét támasztja alá tudatosan vagy ösztönösen: semmilyen túlélés vagy fennmaradás – sem társadalmi, sem szellemi, sem kulturális, sem morális, sem gazdasági – nem érhető el dolgaink, javaink, megélt jó vagy lesújtó, felemelő vagy szégyellni való élményeink, élethelyzeteink gondatlan elherdálásával. Azt olvastam egy francia szerzetestől, hogy aki a múltját elfelejti, elhanyagolja, legyen bármilyen dimenziója annak – egyéni vagy közösségi! –, őt magát is elfelejtik. A XX. század egyik nagy irodalmi alkotásának központi témája nem arról szól-e éppen, hogy egy kisebbség közösségi emlékezetét végképp kiszorítsák az agyakból? A hatalom micsoda alantas mesterkedése volt. Csingiz Ajtmatov mesterművére gondolok.

Cseke Gábor bármennyire is viszolygott az összegyűjtött papírhalomtól, ugyanúgy vonzódott is hozza. „Nekivágott” az ásásnak. És a megfontoltan eltett papírok, könyvek, folyóiratok szövegeiből, érzelmi és spirituális vagyonából elkezdte rakni mozaik-kompozícióját az előző, teljesen eltorzult politikai korszakról. Annak a korszaknak szellemi, morális képét, melyben a költőnek, újságírónak, például, születésnapi köszöntőt, termelési verset, termelési regényt, augusztus 23-ra verset kellett írnia, Ceauşescu 70. születésnapjára magyar nyelvű díszkötetet kellett szerkesztenie, noha egyik sem ihlette meg, hogy csak a darabosabb élethelyzeteket említsem. És a tolla remegett, hogy nehogy elszólja magát, amiért aztán gyomrozó kihallgatások, megfigyelések, intelmek sorozatát kellett kiállnia a diktátor diktátorainak, cselédjeinek részéről.

Meddig ás, milyen rétegeket tár fel, és milyen sorrendben, hogyan különíti el, majd hogyan fűzi össze a szálakat? Lélektani csatolásokat végez-e a gyermekkor, ifjúkor látása és a felnőtt élettapasztalata között? Vannak-e olyan emlékezései, melyeket letagadna, de letagadhatja-e? És ki előtt? Ki pirítana rá? Ha újra élhetné a leírt időszakot, mit tenne másképpen? Ilyen és ezekhez hasonló kérdéseimmel olvastam Cseke Gábor könyvét. Lelki szemeimmel végig követtem lelki göröngyös útját: próbáltam figyelni arca rezzenéseit, amikor gondolkodó, meditáló, amikor a dolgok valami különös pokoli egymásmellettiségét látja meg, amikor „a becsületes és tisztességes” – itt erkölcsi kategóriákra gondolok – mellett „mindenütt ott van a gyalázat sara is”, amitől nehéz vagy éppen lehetetlen megszabadulni, megtisztulni. Cseke Gábor sorait olvasva, nem túlzok, ha azt mondom, nem ritkán Dante pokoljárása tárul elém. A mélybe, a múltba való alászállást Cseke Gábor önmagában is megkíséreli: próbál hinni az öntisztulás – a maga és nemzedéke – öntisztulásának lehetőségében. Hiszi, hogy

az aljas kor lezártával az ember önmagában is képes lesz lezárni azt a múltat, amire csak „gyűlölettel” tud visszanézni. Ezt a hitet a könyv egyik nemes erkölcsi értékének, erejének tekintem.

Milyennek látom tehát Cseke Gábort és könyvét?

Látom egyféle monodrámának, amit mesterien felold, illetve dinamizál versbetéteivel, korábbi írásainak, mások írásainak, beszédeinek felidézésével, másokkal folytatott rövid párbeszédeivel. A könyv vezérelvét egy értelmiségi, és azon belül az alkotó íróember, újságíró kiszolgáltatottságának csaknem folytonos, önmagába forduló sajátos hamletizálásában vélem látni. Nem ritkán „kétségbeesetten kereste magában a szalmaszálat, amibe kapaszkodni tudna”, amiben kibúvót találna a hódoló feladatok alól való kibúvásra, de „nemet” nem mert mondani. Kell-e ennél kiélezettebb drámai helyzet egy érzékeny lelkületű értelmiségi számára? Aki költeményben fogalmazta meg emberi, értelmiségi, alkotói hitvallását: „szépen/ igazul/ elvszerűen/ sose önzőn/ bátran/ lelkesülten/ bölcsen/ másokért is/ makacsul/ utolsó leheletig/ mintha csak egy nap lenne az élet.” Aki szintén versben marcangolta önmagát azzal a meggyőződéssel, hogy „minden kényszerű sor le nem mosható szenny az életemen”. És eme arcpirító érzés felismerése elviszi a „soha többet tollat a kézbe” kinyilatkoztatásig, de amit nyomban jeges vízzel önt nyakon a „de hát tehetem-e/ birkózik bennem a szégyen s a versfaragás/ szelleme.” Önön drámaiságát fokozza az is, hogy csalódnia kell „egyetlen és utolsó szerelme” – az újságírásban is, mert éppen ő vitte a jégre.

Cseke Gábor könyve fájdalmas, de nem jajveszékelő, tehát mégis egy bátor önelemzés – önmarcangolás könyve, amiben nyoma sincs a sajnáltatásnak, a hatásvadászatnak: „Én, vallja magáról, személy szerint például elismerem azt, hogy... része voltam egy gépezetnek, mely sakkban tartotta az embereket”, olyan eszmények mellett agitált, „amelyek a valóságban akkor már papíron is csak alig léteztek (...) Ez vagyok: a bátorság gyávasága, éhezője és elárulója.” Az viszont tételesen nem fogalmazódik meg, hogy őt magát is, és minden hozza hasonlót is sakkban tartottak. Az önvizsgálat révén a Jelentések a korábbi rendszer ízeire bontásának, szedésének is a könyve. Az ő történetei, élethelyzetei nemcsak az övéi, hanem „a megfáradt, keserű, meghasonlott fickóké is...”, hiszen az „árulások, megalkuvások és nagy hazugságok története..., ami mögöttünk van, nem nélkülünk” valók.

A Jelentések a választás dilemmáinak is a könyve, melynek szélső (holt)pontjai között vergődik az ember, teremtése óta. Ezt illusztrálandó, készítette el „életleltárát”. Csakhogy a könyve nemcsak az ő életének (amit nem szeretne még egyszer újra élni!), hanem mindannyiunk egy történelmi korhoz kötött életének a leltára. Ő, bevallott gyengeségei ellenére (ami nem akármilyen tett, ha arra gondolok, hogy színes ceruzát is használhatott volna, mint sokan tették) vállalja

a keresztjét, mi pedig vagy Cirénei Simonként olykor enyhítünk a terhén, vagy hallgatással nyugtázzuk a tettét, amivel, meglehet, épp a dilemmáit terheljük. A megválaszolatlan kérdések abszurd dilemmája: „Te jó ég, mivé is lettem? Vagy talán ilyen voltam mindig is? Oly nehéz ebben dűlőre jutni...” A könyv kulcskérdéseinek tartom ezeket, mivel igazából nem saját magán csodálkozik, hogy saját énjébe zavarodott bele, hanem a letűnt rendszer személyiséget romboló módszereire mond ítéletet. Dilemmái fogalomkörébe tartozik az is, hogy keresi könyvének értelmét, mert tisztában van azzal, hogy a vágyott öntisztulás fordítva is elsülhet: „Az önvizsgálat még segíthet, bár könnyen megeshet, hogy akik szembe néznek magukkal és cselekedeteikkel, közmegvetésnek vagy közröhejnek teszik ki magukat.” De arra is gondja van, hogy vallomása „ne lehessen eső után köpönyeg”. Domokos Géza és Zöld Lajos visszaemlékezései bátorítják. Dilemmáinak erkölcsi súlyát növeli az is, hogy vitába szállt olyan sorskérdések ürügyén is, mint a „menni vagy maradni”, amit a romániai magyar értelmiség éthoszára élesít ki sajátosan. Úgy érzi, az itthon maradás családi hagyományát őrizni kell, noha csalódottság bujkál ebben a mondatában is: „És mégis, az öt gyerekből már csak egyedül vagyok idehaza...”

Cseke Gábor és könyve erkölcsi, etikai tartásához még azt is hozzá adnám, hogy nem mások fölött ítélkezik, vádaskodik, hanem elsősorban saját vétkeit tárja fel, melyeket „fizetett tollnokként, szégyenszemre, elkövetettem az olvasó s az igazság ellen.” Távol tartja magát ama önfelmentő próbálkozástól, hogy „tulajdonképpen parancsra cselekedtem”.

Cseke Gábor tisztába van azzal is, hogy „milyen vékony jégen mozog az, aki önvallomásra fogja magát”. Ennek ellenére „szembe akar és szembe tud nézni a múltjával”. Ez a Jelentések magamról könyve nagy erkölcsi, etikai és eszmei értéke, üzenete.

Dr. Balázs Lajos

[Hargita Népe, 2010. március]

Beindított vívódások könyve

[Cseke Gábor szerint az írás szabadsága ugyanazt jelenti, mint az élet szabadsága]

Nyolc évvel ezelőtt, 2002. május 18-án, az ÚMSZ mai szerkesztőségi szobáinak egyikében, a soros lapszám megjelenése utáni csöndben születtek meg az első gondolatai, oldalai annak a könyvnek, amit nemrég a Polis Könyvkiadó Jelen-

tések – magamról. Emlékezések ellenfényben címmel adott ki. A szerzőnek, Cseke Gábornak, lapelődünk – a Romániai Magyar Szó – vezető munkatársának több mint negyven esztendős újságírói pályája gyakorlatilag ahhoz a szocreál épülethez kötődik, amit valamikor Scânteia Háznak (ma Szabad Sajtó Háza) neveznek. A könyv, akárcsak a szerző élete, a romániai újságírás s a tőle elválaszthatatlan köz- és magánélet közelmúltja körül forog; önvallomás, amelynek erőteljes és tanulságos közösségi, etikai hozadéka van. Beszélgetésünk a szerzővel, aki máig rendszeresen közöl lapunkban, erre összpontosít.

– *Könyvében említést tesz arról, hogy az első megfogalmazást Milos könyve címen 2002-2003 között, internetes blogon hajtotta végre. Miért kellett egy már kész művet átírni, újraírni? És miért várt vele hét évet?*

– Az a próbálkozás, amibe nyolc évvel ezelőtt belevágtam, beláthatatlan volt, alkalomszerű és nyers. Újságírói módszerekkel készült: tartós idegfeszültségben eltöltött munkanap végén, röptében, addig nyújtózva a szöveggel, ami egy fél-, maximum egy órába belefér, eleinte többnyire kapásból, rögtönözve. Alaposabb dokumentálódásra csak az első hónapok rutinjának megszerzése után került idő. A napi penzumként szaporodó fejezeteket, naplóbejegyzéseket biztató felkérésre írtam, formailag Andrassew Iván budapesti író legkisebbik fiának, Milosnak címezve, életem nagy tanulságairól, de még inkább tévedéseiről. Iván pedig, akivel az erdélyi költészet antológiájának önkéntes digitalizálása végett kerültem emberközelbe, minden este elhelyezte szövegemet saját internetes portálján, külön blogban. Reggel, a szerkesztőségi számítógépet nyitva, már olvashattam a legfrissebb fejezetet. Estefelé viszont küldhettem az újabb penzumot. Így ment ez egy éven át... Esetleges, túlzsúfolt, alaktalan mamutépítmény lett belőle, ma is olvasható a neten, de ebben a formájában nem könyvbe való... A szerkesztőségi munkából végleg kivonulva, a hegyről legurított, óriási hólabda újragyúrására vállalkoztam: a nyersanyag egy részét mellőztem, újabb fejezeteket, részleteket illesztettem be, bővítettem ki, javítottam át, majd pihentettem és ismét átírtam. Ma sem vagyok biztos abban, hogy ez a szerkezet a legszerencsésebb, de le kellett állnom vele, nehogy a sok pepecselés miatt munkám eső utáni köpönyegnek bizonyuljon...

– *A könyvben szereplők hol saját nevükön, hol álnévvel, hol csak kezdőbetűkkel vagy egyenesen személytelenül jelennek meg. Miért ez a finom-vegyes bánásmód velük, meghúzódik-e mögötte valamilyen belső logika, magyarázat?*

– Máris leszögezem: munkámnak egyetlen fiktív szereplője sincsen! Írás közben viszont nagyon kellett ügyelnem arra – mert mindennél fontosabb szempontnak tartottam –, hogy tartsam magam a címben megfogalmazottakhoz: a jelentések elsősorban és hangsúlyosan rólam szóljanak, s a hozzám legközelebb álló

személyekről is úgy, hogy lehetőleg kellő tapintattal beszéljek róluk. A névvel szereplők mondhatni félig-meddig önálló figurák, fontos szerepet játszottak az életemben. Akiket közülük némileg védeni kívántam, mert bizonytalan voltam abban, hogy jónéven veszik-e felfedésüket, azokat inkább csak vezetéknevük vagy teljes nevük kezdőbetűivel említettem. A név nélküli vagy álneves szereplők esetében az döntött, hogy nem ők álltak a szóban forgó helyzetek középpontjában, így fölösleges rájuk irányítani a fényforrásokat. E szigorú, bonyolult játék végigvitele óvott meg attól, hogy kritikusaim netán úgy találhassák: jelentéseim másokat sértő önigazolások...

– *Nem egy olvasó vélekedett úgy, hogy a könyvben szívesen látott volna részletes, kimerítő vallomást olyan sajtóintézmények belső életéről, történetéről, mint az Ifjúmunkás, az Előre, a Romániai Magyar Szó. Nem szándékozott ezzel foglalkozni, vagy erején felüli kihívásnak érzett volna egy ilyen feladatot is?*

– Többen s mindenek előtt volt pályatársak szeretették volna, ha teljes szerkesztőségi „keresztmetszeteket", „látleleteket" hozok. Ezt a csapdát azonban meredeken kikerültem. Abból a meggondolásból, hogy előbb mindegyikünk rakjon nyilvános rendet a saját dolgait illetően, mert csak ez szolgáltathat hiteles alapot ahhoz, hogy valaki, talán majd éppen az Utókor, elvégezhesse a szükséges átfogó értékelést. Ha ilyesmire fecséreltem volna az időmet, ugyancsak önigazolás íze lett volna a dolognak. Tudom például, hogy az Ifjúmunkás-os korszakomban társaim sokszor megalkuvónak, simulékonynak, gyávának, félénknek – a jelenség ragozható, de végül is ugyanarról van szó – tartottak, s mert vezetőjük voltam, ez a velük való kisebb-nagyobb konfliktusaim, döntéseim révén is leírható. Ahelyett viszont, hogy azt keresném, kinek volt egyik-másik helyzetben igaza, inkább azzal foglalkoztam jelentéseimben, hogy tüzetesen megvizsgáljam: valóban megalkuvó vagyok-e és hogy ezt miként értem tetten saját magamon, életem folyamán?

– *1970-től, tehát fiatal koromtól, magam is a bukaresti sajtóban dolgozom, nagyjából ismerem a könyv szereplőit. Mi, akik A Hétnél dolgoztunk – ezt akkor is éreztük, de a Jelentések... elolvasása után még világosabban tudatosodik bennem – minden baráti kapcsolatok és „átjárhatóság" ellenére sokkal szabadabb szellemben dolgoztunk. Az Ifjúmunkás remek „interaktivitása", olvasóival, a fiatalokkal való kapcsolata jó „példa" volt A Hét szerkesztésében, de a világra még nyitottabbak voltunk, a lap műhely- és fórum-jellege valós demokráciát hirdetett és képviselt a zsarnokság közepette. Vajon, mivel magyarázható, hogy ez lehetséges volt? Talán nem voltunk annyira szem előtt, mint a pártsajtó? Vagy mert főszerkesztőnk, Huszár Sándor jobban tudta „tartani a hátát"?*

– A kemény korszakok ugyan elvárják, az élet maga azonban nem ismeri a vagy-lagos válaszokat. Huszár Sándor főszerkesztői személyisége biztosan egyik tényezője volt annak, hogy A Hét gárdája liberálisabb hangulatban élhette meg a szocialista lapcsinálás mindennapjait, de önmagától ez sose sikerülhetett volna neki, mert még nagyon sok, meghatározó történelmi előfeltételre és körülményre volt szükség a viszonylagos szabadság illúziójához. Csak néhányat említek: az Előre és A Hét sosem voltak azonos „súlycsoportban": az egyik napilap volt, a másik művelődési hetilap. Az egyik a napi politika aktív szócsöve, a másik az ideológia karámjába terelt művészet és tudomány fóruma. Az egyik kötelezően harcos agitátor, maga a sarló és kalapács – mint néhány más román laptársa a pártsajtó első vonalában –, a másik amolyan pórázon tartott ideológiai játszótér, igaz, ugyanolyan merev szabályokkal és elvárásokkal, de végül is játszótér. Az 1948-tól működő Előrénél (Romániai Magyar Szónál) korban megállapodott, zömmel régivágású, elsősorban politikai szempontok alapján toborzott közösség dolgozott, aki ráadásul egy 1956-tal kapcsolatos, idejében elfojtott szerkesztőségi rebellió után, nyomasztó „büntetőszázadi" légkörben élt, indulatokat pacifikálni és kordában tartani odahelyezett, katonás főszerkesztővel a nyakán. A Hét viszont csak 1970-ben alakult – októberben lenne 40 esztendős, ha nem múlik ki évekkel ezelőtt – jórészt kellően képzett, tehetséges, szakterületükön jártas fiatalokat toborozva. Nem véletlen az Ifjúmunkás és A Hét ön által említett „egymásratalálása", hasonló szellemi légköre. 1979-ben az Ifjúmunkástól az Előréhez kerülve egyik napról a másikra kellett megtapasztalnom, hogy mennyire bonyolult, merev, önjáró gépezetnek lettem az aprócska része, és ha ennek ellenére valamit „szabadon" meg kívánok valósítani, jobb ha csak magamra számítok. Esetleg reménykedhetek mások hallgatólagos „félrenézésében". Farkastörvényű, idegfeszítő világ volt: nap mint nap közvetlenséget, már-már haverséget játszani egymással szemben, és közben lehetőleg rejtve maradni...

– *Könyvében – sok tekintetben ma is érvényesen, bár ma a lista egyszerre lehetne bővebb és tömörebb, és az elkötelezettség és a lojalitás fogalmai más mezőben és másképp érvényesek – összefoglalja, mi kell hozzá, hogy valaki főszerkesztő legyen. Teszi ezt, miután „bármilyen fiatalon is csöppentem valamikor a számomra túl nagy – a főszerkesztői – székbe, 1979 őszéig nekem is elkoptak az oroszlánkörmeim; törvényszerű volt átadni a váltóbotot a fiatalságnak". Hogyan látja a mai fiatalosítási hullámot, különösen a hozzáértés és a szakmai alázat szempontjából? Mi kell ma ahhoz: főszerkesztőnek lenni?*

– Kizárólag csak külön bejáratú, saját bőrömön megszenvedett, botcsinálta tapasztalatról számolhatok be, az említett listát is, amely megtalálható a könyv 25-27. oldalán, csak azért állítottam össze, mert attól tartottam, hogy az Ifjúmunkás éléről való leváltásom után, az ifjúsági szervezettől a laphoz helyezett,

annak problémáit, az újságírás belső világát nem ismerő mozgalmár utód rövid idő alatt és látványosan felgyorsíthatja a lap addig minden eszközzel visszafogott mélyrepülését. A listán szereplő tanulságokat nekem is jó lett volna korábban felismernem, de így is örvendek, hogy nem volt teljesen hatástalan a „végrendelkezésem”... A fiatalítási hullámmal amúgy nincsen semmi baj, az mindig egészséges, a probléma inkább az, hogy ma már több a lap, a sajtófórum, mint a hozzáértő ember, s a verseny, a hajtás pedig óriási, kegyetlen. Ma könnyebb, de egyben nehezebb is sajtót csinálni... Legjobb lesz, ha csak azt idézem a könyvből, amit a listából ma is érvényesnek vélek.

„Főszerkesztőnek lenni (mi kell hozzá): * Szilárd, alapos politikai meggyőződés. * Félelem nélkül a saját fejünkkel gondolkozni. * A lapot ért rosszindulatú és egyéb támadásokat ügyesen kivédeni és leszerelni (amelyek veszélyeztethetik egy lap egzisztenciáját) * Magyarnak lenni itt, Romániában; elsajátítani, erősíteni a saját nemzetiségi műveltséget. * Ismerni a hazai magyar és román sajtót, napirenden lenni ezek eseményeivel. * Ismerni a lapvezetés dokumentumait, rendet tartani az irattartókban. * Megismerni és próbára tenni az embereket. * Bízni bennük, segítséget kérni tőlük, hagyni dolgozni őket, főként olyan területen, ahol a legtöbbet nyújtják, munkára serkenteni őket, gondjaikat, panaszaikat orvosolni és CSAK VÉGSŐ ESETBEN MEGHÚZNI A VÉSZFÉKET. * A problémákat a közösségen belül megoldani, közös erővel, nem pedig felső, hatalmi segítséggel. * Alaposan ismerni a levelezést: mivel fordulnak a laphoz; a munkatársak miként és mennyire pontosan oldják meg őket. * A lapban megjelent bírálatokat eljuttatni az illetékesekhez, minden elkezdett ügyet következetesen végig vezetni. * A kap lényegi, egzisztenciális gondjaira összpontosítani (lapterjesztés, bővítés, tematikai egyensúly, munkahangulat, tervezés, méltányos szellem, fizetések, az irányító szervekkel való kapcsolat, ellenőrzés, reprezentálás, érdekvédelem – a többit elvégzik a szerk. tagjai). * Csakis képzett, alapos nyelvi kultúrával rendelkező embereket fölvenni, akik húznak is a laphoz. Nem bedőlni a karrieristáknak! * Olvasni, olvasni, olvasni! * Nyomdai-műszaki tudnivalókat rendre elsajátítani. * Mindenkit türelemmel meghallgatni, és csak azután, higgadtan ítélni.* Kis dolgokban nagylelkűen engedni, nagy dolgokban határozottan állást foglalni, a lelkiismeret szerint. * A lapkészítésben a kirívó hibákra összpontosítani. A kis dolgokat utólag szóvá tenni és nyomon követni, kijavítják-e. * A hazai magyarság szellemi életével, személyiségeivel a bensőséges kapcsolatot kialakítani; ugyanígy a román szellemi élet kiválóságai felé is. * Súlyos gond, bizonytalanság esetén megbízható emberekkel tanácskozni, aztán saját fejjel dönteni, intézkedni. Utána még mindig van idő és lehetőség a hatalmi erőkhöz folyamodni. * Mindent megtenni, hogy a lap ne válhasson faliújsággá és megőrizze, sőt továbbfejlessze egyéniségét.”... Sajnálom, de nagyon keveset kellett elhagynom...

– Cenzúra és öncenzúra – nyilvánvaló kényszert és kihívást jelentett mindkettő. Mégis különbözőképp fogták fel – és különféleképpen alkalmazták – a lapokat vezető (fő)szerkesztők. Ma már tudjuk, hogy az önagresszió – amilyen az öncenzúra is – és feldolgozása a legveszélyesebb, személyiségromboló életstratégia. Felszabadulást jelentett-e önnek a könyvében erről írni, ezt „kibeszélni?

– Felszabadulást jelentett az egész könyv maga. Az a tény, hogy a gyakorlatban is megkóstolhattam, milyen az és mivel jár, amikor mindent szabad és bármit le lehet írni, szöges ellentétben a korábbiakkal, minden korábbi tapasztalatomnál többet ért. Persze, tőlem nem lehet többet várni, minthogy ebben is óvatos duhaj maradjak, de a kétféle gyakorlat után határozottan vallom, ahogy könyvemben is megfogalmaztam: „Író embernek nem könnyű, ugyanakkor kutya kötelessége rádöbbennie arra, hogy az írás szabadsága ugyanazt jelenti, mint az élet szabadsága: addig vagyunk szabadok, amíg nem sértünk másokat. Természetesen mindez nem áll egy teljesen magánhasználatra készülő, önkörében maradó műre, de mindaz, ami a nyilvánosság leghalványabb esélyére is igényt tart, az együttélés szabályaihoz kell hogy idomuljon."

– A Jelentéseket olvasva úgy tűnik, mások mintha kevésbé (voltak) önemésztők. Nem túl szigorú önmagával? Önnek (volt) fontosabb ez a szembenézés, ez az önvizsgálat, nekünk, kortárs tanúknak volt fontosabb, vagy pedig a mai nemzedékeknek?

– A könyvet megírni nekem rendkívül fontos volt. De sokat töprengtem azon is: a világért, annak jobbulásáért tettem-e azt, amit tettem? Vagy egyszerűen csak önző módon magamért, mert nem hagyott nyugodni mindaz, amit évtizedeken át magamba rejtettem? A visszajelzésekből, kritikákból ítélve úgy láttam, távolról sem magánérdekű ez az emlékezés. Társadalomtudományokat oktató tanárember írta például: „Ajánlottam elolvasásra munkatársaimnak, fiataloknak is. Meg vagyok győződve, hogy újra és újra elő fogom venni, hogy utánanézzek egyes, általad leírt jelenségeknek, eseményeknek..." Volt költő, akit egyenesen önvizsgálattal végződő poéma írására ösztönzött a könyv, egy íróbarátom pedig elolvasván, menten nekiállt fölvázolni a saját „jelentéseit". E beindított vívódások, továbbgondolások miatt kezdem most már teljes bizonyossággal nem csak hinni, hanem tudni is, hogy nem volt kár megírni ezt a könyvet. Még akkor sem, ha az értékelés során túl könnyűnek találtatnak a vétkeim és épp ezért groteszknek, talán még enyhén operettesnek is a megvallásukhoz használt módszer komolysága, az őszinteség foka. Elő-elővéve a nyolcvanas évek végén, kilencvenes évek elején írt verseimet, nem egyet találok közöttük, melyekben sűrítve, pár gondolatfutam erejéig minden ott van, amiről ez a könyv szól... De az is lehet, hogy a Jelentések... elkészülte nélkül minden korábbi próbálkozás csak elszórt cserép, tükördarab, szilánk marad, így viszont az egész mintegy varázsütésre összeállt...

– Most pedig fordítva a kérdésen: nem túlságosan elnéző önmagával? Tudjuk mi, hogy van ez, ravasz dolog: elmondom én magamról a rosszat, s ezzel elejét veszem, hogy mások mondják el, esetleg bővebben és súlyosabban...

– Miért tagadnám, hogy ilyesmi is megjárta a fejemet? A saját magunkra kiosztott ítéletbe hamarabb belenyugszunk, mint ha mások ítélkeznének felettünk. De ez csak egy része az egész igazságnak, hiszen könyvem, a magamról szóló jelentések alapján az olvasó szabadon megítélheti: mentséget, felmentést kerestem-e velük nem túlságosan dicső pályámra, vagy inkább csak terítettem bennük a kártyáimat...

Kérdezett: Ágoston Hugó

[úmsz/Színkép melléklet, 2010. május]

„...ártatlan vagy és mégis mindent elkövettél”

(Cseke Gábor: Vallató éjszaka)

Cseke Gábor könyve, a Jelentések magamról – Emlékezések ellenfényben a Polis Könyvkiadó gondozásában jelent meg Kolozsvárott, 2009-ben

Ne fogjon senki könnyelműen e könyv olvasásához, csak aki szereti az álmatlan éjszakákat. Ám aki meg akar tudni ki nem mondott igazságokat, megtapasztalni a valóság egy szeletkéjét az elmúlt negyven-ötven év romániai magyar értelmisége egy bizonyos rétege, az újságírók sorsáról, az át fogja rágni magát a nem rövid és nem vékony, nem túl nagy betűs könyvön.

Az olvasó kétféle lehet esetünkben. Egyik az ifjú, aki már e félhomályos idők elmúltával született, s talán csak halvány emlékei vannak, vagy szüleitől hallott arról az „átkos” rendszerről, melyről a szólam sztereotípiákba fúl, ha bárhol szó esik a szocializmus építésének magas Déva-váráról. Másik a kortárs, az öregedő, a sokat megélt, aki „lássuk csak, megírta-e (helyettem) mindazt, amit kellett volna, s amit nem lehetett annak idején?” gondolatokkal kezd hozzá a böngészéshez.

Előbbiek számára talán kötelező olvasmány is lehetne ez a mű, mint ahogyan sok önéletrajzi regényt lenyomtak annak idején a torkunkon, s szorgalmas tanulókként átrágtuk magunkat a számunkra unalmas kampányműveken is. Ezekhez képest Cseke Gábor könyve érdekfeszítő olvasmány.

A másik kategória, amelybe jómagam is tartozom, miközben kissé kilógok belőle, ezzel szemben átélheti újra azokat a sötét éveket, amelyeket megszépít immár a messzeségből a fiatalság-bolondság szívmelengető élménye, előhozva a lelki spájzból a mézes-lekváros emlékeket. Azért lógok ki belőle, mert bár átéltem a hetvenes-nyolcvanas éveket, mégsem voltam (akkoriban még) újságíró, tehát a könyvben leírtak egy része nekem is „újság".

Egy másik szempont szerint is kétféle lehet az olvasó: aki ismeri a szerzőt személyesen avagy névről, írásaiból, s a másik, aki sosem hallott még róla.

Cseke Gábor író, költő, újságíró annak idején az Ifjúmunkásnál kezdte karrierjét, és az Előre (1989-től Romániai Magyar Szó) országos magyar napilapnál folytatta, nyugdíjazásáig, a Kolozsvár-Bukarest-Csíkszereda Bermuda-háromszögében mozgolódva. Ebben a könyvben kiírja magából évek hosszú során felhalmozódott összes lelkifurdalását, önmagával folytatott vitáit és meg-alkuvásait az akkori körülményekkel, melyekben kénytelen-kelletlen cinkosává vált a rendszernek, mi több, olykor öklendezve szült dicsőítő szövegek miatt is marcangolja önmagát. Mintegy lelki szükséglet ez a hosszú önvallomás, egyben hű és aprólékos dokumentaristaként üti fel az elmúlt fél évszázad nagykönyvét, előássa a szocialista idők Romániáját, boncolgatja kisebbségi magyar újságíróként megélt kompromisszumait.

Nem volt könnyű újságírónak lenni azokban az időkben, amikor az újságok egyedül csak a párt propagandáját harsogták, és kötelező volt ajnározni a nép legnagyobb fiát, a pártvezért, az államelnököt, N. C.-t, mert ha nem, ütött-vágott a cenzúra. Na de honnan tudhatta előre a hatvanas években a fejét újságírásra adó fiatal, hogy a kommunizmus utópista eszméi később diktatúrába kövülnek? Még Morus Tamás is hiába tette nyakát ilyesmire. Utólag persze már mindenki okos. Az utópiából minket leginkább csak a második rész érdekel. Kérdezzük csak meg önmagunktól: 1989-ben gondoltuk volna, hogy húsz év múlva ez lesz belőle – s belőlünk? Ugye, hogy nem?...

Újságírónak lenni mindig is valamiféle „előkelő" dolognak számított. Az irodalomban jeleskedő diákok, írói és költői vénával megáldottak, mivel az írásból nem lehetett megélni, ha nem akartak tanári pályán, vidéken, eldugott falvakban lassú májpusztító életre szenderülni, hát sokan belevágtak a sűrűjébe, és elmentek nyakkendős úriembernek, hírlapot írni. Lap szerencsére volt elég, még magyar nyelvű is, kellett a szemszúrás a külföldnek. Később aztán minden egyre csak sorvadt, miközben a képmutatás és maga a rémes pártvezéri kétfülű tabló egyre nőtt. És elhatalmasodott vele együtt az elnyomás, a nélkülözés, a kétségbeesés. Akik már nem bírták, elmenekültek más országokba, akik maradtak, azoknak számolniuk kellett azzal, hogy a túlélés érdekében sok gyomorforgató dologban lesz részük, s nem tudták, meddig kell még tűrniük.

Cseke Gábor elmeséli, miként is került bele a lélekdaráló gépezetbe, és mivel sajnálatos módon tehetséges is volt, vezető pozíciókba jutott, ennek előnyeivel és hátrányaival: nagyobb fizetés, több mozgási lehetőség, olykor még külföldön is, ugyanakkor több „nyalnivaló". A jószívű főnök ráadásul a mások piszkos munkáját is magára vállalta, hogy ne sodorja beosztottait abba a bűzös maszlagba, amibe ő hivatalból többször is belelépett. Elénk tárja e könyvben a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek bukaresti magyarságának életét, megismerteti az olvasóval családja történetét, jobbára a száraz tények oldaláról. Érzelmei csupán a saját magát megalkuvással vádoló részekben törnek elő, más lelki dolgok elsikkadnak: szerelem, barátság – minden mellékes. Annyira kíméli kortársait, ismerőseit a rossz fénybe kerüléstől, hogy egyeseket csupán névbetűvel szerepeltet, ami zavaró lehet azoknak, akik nem ismerhetik a történet összes szereplőjét. De hát egy szerző előre félhet, ki tudja, ki miért sértődik meg: amiért benne van vagy amiért kimaradt a visszaemlékezésből...? Ezért inkább óvatos.

Sok érdekes szövegrészt idéz Cseke Gábor előző írásaiból is, ezáltal az is megismerheti alkotói világát, aki eddig netán nem olvasott tőle semmit. És résnyire bepillanthatunk a múlt század végi (ez a huszadik volt, ne feledjük!) újságírás boszorkánykonyhájába is, ami inkább taposómalomhoz hasonlított, semmint kéjutazáshoz – bár a vidéki tudósítók utazhattak eleget, ami ezekben az években afrikai expedíciókkal ért fel, mind az időjárási viszontagságok, mind a váratlan veszélyes kalandok esélyeinek tekintetében. Erősen hiányolható e korrajzból – ha már élettörténet – a szerelmi szál kibontakozása, ezen a téren sokkal szemérmesebb, mint politikailag...

A szerző ezt a könyvét, mintegy vezeklésként, talán azért írta meg, hogy tovább verselhessen. Mert Cseke Gábor prózái sem rosszak, de a versben megtalálja valódi önmagát. És mivel annak idején épp e területen kompromittálódott bizonyos kötelező dicsőítő versek kikínlódásával, saját magának azt a büntetést szabta, hogy eltiltja magát egy időre a költészettől. Szerencsére immár e szakmai életútjáról kimerítően részletes önvallomása által feloldozást nyert és kapott. A poétáról a lakat lehullt, és annyi penitenciát gyakorolt már, hogy még másoknak is adhat kölcsön a lelki tisztaságból, akik a meakulpázást még nem tették meg – és tán már nem is fogják.

Debreczeni Éva

[Szamos, 2010. május]

Az önvizsgálat útján

Cseke Gábor Jelentések magamról című kötetéről

A könyv szerzője a romániai élcsapat, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, majd az egykori Párt egyik legaktívabb magyar tagjaként élte túl azt a lelki kárt, melyet e szervezetek lapjainak (Ifjúmunkás, Előre) főszerkesztőjeként, illetve rovatszerkesztőként kellett (?) megszenvednie Bukarestben. A kötet alcíme: Emlékezések ellenfényben és a borító szuggesztív grafikája, amelyben háttal látjuk egy ember árnyékos oldalát, ahogyan halad a Fény felé, azt szimbolizálja: valaki elfordult, távolodni kezdett egykori önmagától, hogy számot vessen: valóban nem volt alternatíva? Valóban kellett-e, és ha igen, belebonyolódnia azokba a korabeli erkölcsi kompromisszumokba, amelyek ma már megülik a lelkét?

Az olvasó érzi: hiteles ez a belső kényszer, amelyet a kortárs költő, szerkesztő Kenéz Ferenc nemrégiben, 2007-ben, így fogalmazott meg, idézem:

elfordultunk, hogy látva lássunk
valami mást, mint amit látunk,
elfordultunk, hogy meg ne értsük,
elfordultunk, hogy meg ne éljük
amit látunk, s mindenki lát:
Isten szenvedő egy fiát,
elfordultunk, így meg nem éltük,
meg nem éltük, csak megértük,
jó vitézek a felkent rendben,
kik közé magam is felkenettem,
(a rend, amely levitézlett,
csak levitézlett, nem kivérzett,)
...így az a vers csak szégyenkezhet,
az a vers, amit nem írtunk meg,
meg kell írni, a szégyenverset...

Az az önvallomás, amelynek utat enged Cseke Gábor, ennek az imperatívusznak próbál megfelelni a maga módján. Ha főszerkesztői-aktivista gondjai engedték, szerzőnk maga is költő, prózaíró, riporter volt, s kezdetben némi hittel, meggyőződéssel állította az uralkodó ideológia csatarendjébe ezeket a műfajokat. Érthető, hiszen a prágai tavasz után a hatvanas évek végének Romániájában kezdtek új szelek fújni, míg végül a zsarnokság erősbödése meglehetősen kínos helyzetbe nem hozta.

Főszerkesztői pozícióinak megfelelően nehezen kerülhette el, hogy a nyolcvanas években a hatalom eszközének megalázó szerepét is vállalja. Volt, amikor azzal a „jóindulattal" tette, hogy ne tegye ki munkatársait is e demoralizáló szerepnek, például annak, hogy a tartótiszttel fenntartsa a kapcsolatot, vagy a diktátort dicsőítő szövegeket írjon. „Hányan rohadtak el húsz és harminc között. / E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk" – idézi a nagy kortárs, Lászlóffy Aladár kifejező sorait.

És ez a szörnyű folyamat már akkor elkezdődik, amikor erkölcsi meggyőződését összegző szövegét manipulálni, kisajátítani engedi a diktátort dicsőítő „magasb" érdekeknek megfelelően. „Szépen/ igazul / elvszerűen / sose önzőn / bátran / lelkesülten / bölcsen / másokért is / makacsul / utolsó leheletig / mintha csak egy nap lenne az élet". Használja ezt a sajtóban boldog-boldogtalan, Ceaușescunak ajánlva, románul, magyarul, a „nagy" születésnapi köszöntőkben, miközben szerzőnk egyre inkább megkeseredik.

Most így ír: „Mifelénk immár megszokottá vált ellenállásról, ellenállókról beszélni. Akik persze léteztek, voltak. Hála és dicsőség nékik.

Ám, ha erről az oldalról nézzük a letűnt hatalomhoz való viszonyunkat, akkor a nyilvánvaló, hús-vér ellenállók mellett ugyancsak széles pászmát találunk a valamilyen módon, kisebb-nagyobb formában, a lehető legváltozatosabb alakzatokban és körülmények között ellenállókból, szabotálókból, a felső parancsokkal szembehelyezkedőkből, a kivárókból s ezáltal a torz utasítások hatását tompítókból. Paradox módon, sokszor egy és ugyanaz az ember volt az együttműködésben érintett – mert beijesztett, megzsarolt, csapdába csalt – és a szembehelyezkedni próbálkozó, anélkül, hogy Janus-arcúnak kellene ezért nevezznünk. A vergődés, az erkölcsi vívódás, a számlák kétségbeesett kiegyenlítésének vágya mindkét irányban mélyre szippantó örvényként forgott körülötte, s ő evickélhetett köztesként, amíg csak fásultan fel nem adta a küzdelmet."

Ebből a fásultságból menekül meg az ő személyében az olyan – egyébként katolikus egyházi iskolát megjárt – férfi, aki tudja, hogy csupán a múlt hibáinak tisztességes vállalása által lehetséges a bocsánat:

„Nem tudom, létezik-e egyáltalán érdek abban, hogy e pokoli szövevényben egyszer is tisztán lássunk? Az idő, sajnos, nem az igazságnak dolgozik. Az önvizsgálat még segíthet, bár könnyen megeshet, hogy akik szembenéznek magukkal és cselekedeteikkel, közmegvetésnek vagy közröhejnek teszik ki magukat. Csakhogy az ember nem a színpadnak és a közönségnek él. Az elszámolást el kell végezni. A tényeket le kell szögezni, a körülményeket föl kell mérni, a vonalat meg kell húzni és az eredménybe bele kell törődni."

Az erős spirituális indíték alaphangja mellett, persze, a kötet olvasmányos kordokumentum.

Cs. Gyimesi Éva

[Szabadság, 2010. július 7.]

Ki így tette, ki úgy...

Kedves hallgatóim!

Olyan nehéz korokban, mint amilyen a mienk is, valahogy jobban érezzük, ha nem is tudatosul bennünk feltétlenül, hogy mennyi bajnak okozója az, ha nem nézünk szembe a múlt és jelenbeli hibáinkkal, ha nem vonjuk le tévedéseinkből a tanulságot.

Annál feltűnőbb, amikor ezt mégis megteszi valaki, és én most röviden egy ilyen példaértékű művet szeretnék bemutatni önöknek.

Cseke Gábor a Ceaușescu-érában az Ifjúmunkás főszerkesztője, majd az Előre szerkesztője, s mindenképpen meghatározó embere volt, a rendszerváltás után pedig a Romániai Magyar Szóé. Több kötetes költő, író, műfordító. Jövőre lesz 70 éves. Tavaly év végén jelent meg Jelentések – magamról című könyve, amelynek alcíme is sokatmondó: Emlékezések ellenfényben. Terjedelmes, terhes, súlyos könyv. Vallomás egy bonyolult korról, amelyben nehéz volt élni, de kellett, lehetőleg megőrizve a méltóságot, és képviselve tisztességgel kisebbségi sorsproblémáinkat. Ki így tette, ki úgy. Cseke Gábornak egyáltalán nem hízelgő a véleménye akkori önmagáról, a rákényszerített és elvállalt szerepéről. Most azt boncolgatja, szemmel látható lelki vívódással és önmarcangolással, hogy vajon miért történt az, és úgy, ami akkor és ahogy történt, mikor volt gyáva és mikor bátor, mit tehetett volna másképp, és ha nem tette, miért nem tette.

Hogyan lenne könnyű egy ilyen olvasmány, amikor már az elején azt olvasom: „Becsületesen szembenézni a múlttal, a megtett úton mindenütt ott van a gyalázat sara is, a cipőnktől a lelkünk mélyéig. Van, aki már észre sem veszi.”

Vagy ugyanott, idézek ismét: „Sajnos, csúfosan elbuktunk mi is. Ha egyénenként nem is mind, de közösségként, nemzedékként nyomorultul és sajnálatosan. Ezt, ha legalább a végjátékot becsületesen szeretnénk letudni, be kell ismernünk. Magyarázatra igen, mentségre semmi szükség.”

Kínzó emlékek, kínzó vádak, kínzó szavak. De annál tiszteletreméltóbb ez a vállalkozás, a szembenézés.

A héten interjút készítettem a szerzővel az Új Magyar Szó számára. Engedjék meg, hogy idézzem a beszélgetés befejező részét. Arra a kérdésre, hogy nem túl szigorú-e önmagával, Cseke Gábor a könyve fogadtatására is utalva, egyebek közt ezt válaszolja: „A visszajelzésekből, kritikákból ítélve úgy láttam, távolról sem magánérdekű ez az emlékezés... E beindított vívódások, továbbgondolások miatt kezdem most már teljes bizonyossággal nem csak hinni, hanem tudni is, hogy nem volt kár megírni ezt a könyvet. Még akkor sem, ha az értékelés során túl könnyűnek találtatnak a vétkeim és épp ezért groteszknek, talán még enyhén operettesnek is a megvallásukhoz használt módszer komolysága, az őszinteség foka.”

Végül azt kérdeztem Cseke Gábortól: „Most pedig fordítva a kérdésen: nem túlságosan elnéző önmagával? Tudjuk mi, hogy van ez, ravasz dolog: elmondom én magamról a rosszat, s ezzel elejét veszem, hogy mások mondják el, esetleg bővebben és súlyosabban...”

A szerző válasza:

„Miért tagadnám, hogy ilyesmi is megjárta a fejemet? A saját magunkra kiosztott ítéletbe hamarabb belenyugszunk, mint ha mások ítélkeznének felettünk. De ez csak egy része az egész igazságnak, hiszen könyvem, a magamról szóló jelentések alapján az olvasó szabadon megítélheti: mentséget, felmentést kerestem-e velük nem túlságosan dicső pályámra, vagy inkább csak terítettem bennük a kártyáimat...”

Eddig az idézet.

Nekem, alulírottnak, a kortársnak és tanúnak meggyőződésem, hogy Cseke Gábor katartikus önvizsgálatot tett elénk ezzel a könyvével. Példája követendő.

Ágoston Hugó

[Bukaresti rádió, 2010. május 12-én, 15 órakor]

Egy baráti levél – két idősíkban

1.

2010. május 28.

Kedves Gábor!

Azt nem volt, amikor elmondjam, hogy visszatérvén, belemerültem a Jelentésekbe. Biztos, hogy, amikor teljesen kivégeztem, írni fogok Neked róla, de most is jelezni akartam, hogy talán az első olyan olvasmányom, amit – ha hajnali 4-kor utazom is a buszon munkába menet – szívesen veszek elő, mert noha hajnalban az embert minden irritálja, a Te soraidat jólesik olvasni, olyan, mintha beszélgetnél hozzám. Ez az egyik oka, hogy most ezt megírom Neked. A másik meg az, amiről épp most hajnalban olvastam, az idő nélküli emberekről. Egy ideje foglalkoztat ez a gondolat engem, az, hogy egy teljes generáció nem képes a mának élni, míg az újabbak CSAKIS abban. És épp ama érkezésem utáni rakparti beszélgetésben ezeréves barátnémmal, aki szinte még egy napon is született velem, éppen erről beszélgettünk.

A dokumentum jellegén túl a könyved számomra rengeteg választ is segít találni önmagamra, generációnkra. Azt hiszem, túl a rendszer és a körülmények leírásán, egy másik generáció (akikkel szintén meglehetősen csúfosan elbánt a sors) szemszögéből segítesz nekünk is jobban megérteni azt, mindazt, ami velünk történt s történik.

Ez most csak úgy eszembe jutott olvasás közben.

Folytatom...

Ölellek.

Art

... Még illik is a hajnali buszon való utazás hangulatához azokról az évekről olvasni... Továbbra is olyan, mintha odatelepednél mellém, és mesélnél. De majd erre visszatérek, ha végére értem.

Szép reggelt!

Art

2.

2010. június 14.

Most jutottam a könyved végére. A réteges tálalás segített nekem, hogy akkor s ott kapjam elő, ahol s amikor épp van néhány csendes percem nyomon követni a leírtakat – olvasni. Nem is hiszem, hogy bárki is azt várná egy ilyen volumenű visszatekintést a kezébe véve, hogy az majd lexikálisan és kronológiai rendben sorakoztatja elé a dolgokat.

Elolvasgattam nagy részét a könyvről szóló recenziókat, ilyen-olyan véleményeket, interjúkat, bemutatókat. Annyiféle vélemény, s talán minden elhangzott már, én most csak baráti sorokat írok Neked, s hozzáteszem azt, amit mindazokon túl nekem nyújtott a Jelentések. Debivel nem értek egyet, ez nem egyéjszakás olvasmány. S nekem sem azért sok nappalra és éjszakára volt szükségem, hogy végére járjak, mert lassú olvasó vagyok, hanem mert sok megemésztendő és gondolatébresztő dolog felett nem tudtam úgy továbblépni, hogy ne időzzek el.

Nem tudom már ki írta, de miközben olvastam, nekem is sokszor az járt a fejemben: „kár volt...” Ugyanakkor tudom, hogy amikor nekiveselkedtél, akkor Te már jól tudtad, mivel jár az önmagad lemeztelenítése, s azt is tudtad, hogy ezt nem elsősorban másokért akarod kiírni magadból, hanem önmagadért. De ez a világ most annyira hazug, annyira felszínes és annyira képmutató, hogy károgok itt, és noha tudtam, „mi a könyv vége”, aggódtam érted, míg olvastam. Vajon mi lesz? Vajon mi történik vele? Vajon sikerül-e önmagára találnia? Sikerül-e megbékélnie önmagával a végére?

Érdekesnek találtam, hogy miközben mindenféle kimondhatatlan dologról számot vetsz, nem beszélsz például a barátaidról. Többet tudok a szerelmeidről (még ha valaki épp ezt kifogásolta is, hogy arról keveset szóltál) mint a bizalmas jóbarátaidról. Volt-e olyan, aki ennek az egész kálváriának a során melletted állt, támogatott emberileg, ott volt...? Tényleg teljesen magadban oldottad meg a családi életen túli életedet s annak mindenféle hullámhegyét-völgyét?

Amint korábban írtam is, a könyved tulajdonképpen egy jó hosszas beszélgetés volt Veled számomra. Válaszokat kaptam, megoldásokat, magyarázatokat magamra nézve, miközben megismerkedtem életeddel. Másfél generáció távolából mondasz ki helyettem gondolatokat, magyarázod meg, mit és miért érezhettem akkor úgy. Én sem a Te generációd nem vagyok, aki felnőttként végigélte azt a korszakot, de az sem vagyok, aki egyáltalán nem élte meg, csak könyvekből

tanul róla, meg archív filmanyagokból. Valahol a kettő közt még volt egy eléggé elfuserált generáció – mienk. Meg vagyok győződve ma már róla, hogy ha a kommunista éra kitart, ebből a csapatból az előzőnél is fejevesztettebb, megtévedtebb, sérültebb népek kerülnek ki. Hogy nem így lett, ez csak a véletlen műve, de semmiképp sem a mi erényünk.

Szóval én személy szerint csak tanulhatok mindebből, amit leírtál. Annyira jelen értékű, annyira kivetíthető mai mindennapi életünkre, vívódásainkra, sikereinkre, botlásainkra, megalkuvásainkra...

Szerencsém volt Milos könyvéhez, egyszer pdf-ben át is küldted az anyag egy részét. Abban még nevek is vannak. Mégis most tudtam igazából megélni mindazt, amit elmondani szeretnél. Hogy ne higgyem azt, hogy csak mert én is öregedtem, elővettem, s beleolvastam, de most is úgy találom, a Jelentések sokkal gördülékenyebben és letisztultabban mesél.

És hát én is bosszantó módon rákérdeztem Csíkszeredára. Hogy nem volt a kérdés mögött semmiféle egyéb gondolat a puszta kíváncsiságomon kívül, minden bizonnyal elhiszed, és nem is hiszem, hogy valamennyire is fontos, amit én mondok vagy gondolok. Csak eszembe jutott ez is. Talán magam miatt ez is. Szerintem különben „jól áll" Neked Csík.

Hajnalodik. Abbahagyom most itt ezt a levelet. És ha még eszembe jut ez-az, úgyis elmondom.

Ölellek sok szeretettel,

Art

[Dancs Artur, New York]

„...része voltam egy gépezetnek"

Cseke Gábor: Jelentések magamról. Emlékezések ellenfényben. Polis Könyvkiadó Kolozsvár 2009

A romániai rendszerváltás óta eltelt két évtized már elegendő időtávlatot teremt arra, hogy a szellem embere szembenézzen mindazzal, aminek azelőtt – költőként, íróként, újságíróként, lapszerkesztőként – cselekvő részese, exponens szereplője vagy kiszolgáltatottja volt.

Cseke Gábor kötete őszinte, megrázó konfesszió egy, a diktatúrabeli alkotó egyéniség életéről, aki a hatvanas évek elején, pályakezdőként, nem kevesebbet tűzött maga elé, mint „mindenáron jónak és becsületesnek, meg mindennek

lenni”, pályája során életelvként szabta magának: „rosszban a jót; semmiképp sem azt, hogy jóban a rosszat”. Csakhogy azok az idők nem a nemes, elvont ideálok érvényesülésének a terét kínálták. Különös, sajátos helyzetbe sodródott az az ifjú, aki polgári származása révén „egy kétes hírű és bizonytalan erkölcsű társadalmi osztály képviselőjeként” – édesapja egyetemi tanár volt, ami a proletárdiktatúrában semmiképp sem számított jó ajánlólevélnek – naiv álmodóként arra vállalkozott, hogy „a szocializmus felé terelgetett életünk szüntelen jobbulásának lelkes híve és propagálója” legyen. Sőt még annál is több. Hisz pályája mihamar magasra röpítette: az országos hetilap, az Ifjúmunkás főszerkesztője, a hatalmi hierarchia tagja lett. Úgy vélte, hogy az adott helyzetben a kockázatok, a vakmerőségek helyett a kompromisszumok és hasznos egyezkedések a valóban hatékony, célravezető eszközök. Súlyos árat fizetett érte. A hatalom annál többet kívánt. „Az újság volt az egyetlen és az utolsó szerelem. Ami értelmet adott életemnek, és amely jégre vitt.” A polip, amely magához ragadta, távolról sem elégedett meg a tehetséges ifjú lelkesedésével, képességeinek kamatoztatásával; a kompromisszumok helyett a megalkuvás csapdájába kényszerítette. „Egész életemben kényszerből, kényszerűségből űztem azt, amit tulajdonképpen szerettem csinálni. Nem voltam elég erős nemet mondani a manipulálásoknak, bárhonnan is értek. Ez volt az átok a munkámon...” – vonta meg emlékezésének összegzésképpen sajtóbeli évtizedeinek egyenlegét.

A kötet közel ötszáz oldalán korántsem öncélú időutazás részesei lehetünk. Cseke Gábor bátor, őszinte vallomása kimondott szándéka, hogy „elsősorban önmagamhoz kerüljek közelebb”, feltárja azokat a politikai és társadalmi összetevőket, amelyek cselekvéseit behatárolták, korlátok közé szorították. Bonckése kérlelhetetlenül, mondhatnánk érzéstelenítés nélkül vág a húsba, hogy nevén nevezze mindazon okokat, eredőket, amelyek a „betegség” – a magalkuvási kényszerbe való belenyugvás, a politikai rendelések elfogadása és teljesítése – elhatalmasodásához vezettek. A kórtünet felvázolása, kiteljesítése azonban messze túlmutatnak személyiségén, egy ádáz kor ideológiai, szellemi diktatúráját, személyiségromboló, az emberi méltóságot semmibe vevő kalodáját idézik az olvasó elé.

A helyzetet bonyolítja, hogy Cseke Gábor a Forrás–nemzedék második hullámának tehetséges, sokat ígérő tagja volt, aki költőként, íróként hatványozottan érzékelte mindazt, ami a romániai magyar értelmiségi réteget sújtotta. Mindennek súlyát akkor mérhetjük fel igazán, ha számba vesszük a költői, írói életművet, könyvei révén magunk is végig haladunk azon a pályán, amelyen Cseke Gábor tehetsége kiteljesedett, a versektől, melyekben „formába lobban részekből az élet”; feltérképezzük azt az epikai világot, amely prózai munkáiban elénk tárul. Bennük és általuk mindenekelőtt azt kutatjuk, hogy ars poeticája mily eszményeket, költői programot tűzött maga elé. Úgy véljük, hogy annak ismeretében fel tudjuk mérni, a maga valójában értelmezhetjük azt a lelki tusát,

lelkiismereti válsághelyzetet, az arra való reagálást, amely az ellenszelet jelentette életútja kibontakozása során.

A Déli harang (1967) című kötetének verseiben egyaránt fellelhetők a XX. század gordiuszi csomói, melyek megoldásra várnak, fellelhetők a derű, a remény és az életbe vetett hit, az igazság, a felelősség, az emberség tiszta csengésű szavai, a mások örömeiben és gondjaiban való osztozás szándéka. Csakhogy az élet egyáltalán nem méri pazarlón az áldást. Az Elveszett birtokok (1969) ennek a felismerését mélyíti, tudatosítja bennünk. A költő világosan látja, hogy a szeplőtlen égért, varázsért „meg kell küzdenem / minden nagyszájú / nyavalyással". Távolról sem csak önmagáért, a maga boldogulásért, boldogságáért! „– szeretném szavaim felét a fél világra pazarolni, / s a fönnmaradó más felet / a többinek őrizni meg / – ha nem bírnak, / tudjak helyettük szólni." Költői hitvallásának az Ellenállás (1980) című kötetében olvashatjuk egyik, talán legszebb megnyilatkozását: „szépen / igazul / elvszerűen / sose önzőn / bátran / lelkesülten / bölcsen / másokért is / makacsul / utolsó leheletedig / mintha csak egy nap lenne az élet". Ekkor már jócskán benne járunk a szellemi terror dzsungelében, melynek legsötétebb zugát az anyanyelv, az anyanyelvi kultúra elleni nacionalista törekvések, a beolvasztás ördögi szándéka képezi. Amikor már lezártak minden utat, a költő számára azonban akkor is „marad a gondolat titkos csapása", a vers, a költői képekbe, metaforákba rejtett, az olvasónak szánt üzenet: „nem a szó számít csak a tett". A tett, amely búvópatakként ott rejtezik Az ítélet születik (1983) című kötetének soraiban is. A cselekvés, a megszólalás kényszere belülről fakadó, kitörni vágyó gejzírként kap hangot „röpcéiben": „a lángokat szabadítsd föl bennem / még akkor is ha félsz / a pernyékkel szállongó szikraesőtől /ne hagyd hogy a lelkem / nyüszítve füstölögjön nedves /lombbal lefojtva hiszen csak lobbal pattogó tüzek árán / világíthatjuk be az éveket"; a tett, melyet felsőbb erkölcs parancs irányít: „mint svájci óra tiktakol / bennünk a felelősség csöndesen / szakadatlanul // titkon méri legapróbb tetteink / ott lüktet minden / mozdulatunkban". De önmagába leereszkedve érzi, megszenvedi azokat a külső hatásokat, amelyek korlátot szabnak az őszinte, nyílt kitárulkozás elé: „mit vétettem hogy újra meg újra /családi helyzetemre egészségemre és szándékomra / való tekintet nélkül / száműzzem magam a lélek / feldúcolt unalomig ismert / tárnáiba". Bizakodása, hite mégsem törik meg. Magas hegyvidéken érő, a zord időket túlélő áfonya jelképként él benne, erőt merít belőle, hogy ne adja fel, hisz „...a tétovázás sose / vezet jóra előre hát vissza / nem riadva semmitől".

Aki kívülről, a valóságtól, annak kényszereitől elvonatkoztatva veszi számba Cseke Gábor költészetének gyümölcseit, meglepődve, értetlenül áll majd a hatalom ünnepeit köszöntő, a vezér iránti hódolat jeleit hordozó versek előtt, szembesül azzal a jelenséggel, amelyet Kölcsönsorok (2004) című kötetében maga sem tagad le: „egy idő után magunk is beálltunk a himnusz–szerzők kórusába". A hierarchia magasában nem tagadhatta meg az arra történő

felkérést. Megtehette volna? – kérdezhetjük. Megtehette volna! – mondhatjuk. De annak következményeit csak azok érzékelhetik igazán, akik átélték annak a kornak a szellemi terrorját, viszonyrendszerét. Megtagadhatta volna, elhallgathatott volna! De milyen áron?! Kevesen gondolnak arra, hogy egy–egy ilyen vers nem csupán szerzőjének adott menlevelet, annak köszönhetően egy–egy lap, egy–egy közösség nyert lélegzetet, annak paravánja mögött szép és igaz szavak, gondolatok is foganhattak, élhettek. A versek írójára – a pálya széléről, a kussolók soraiból – viszont rávetült a bélyeg: a hozsannázó szerep. Cseke Gábor nagyon nagy árat fizetett érte.

1989 – a fordulat éve Románia jelenkori történelmében. A szellem kiszabadul a palackból. A Tükörterem (2005) című kötete a lelki felszabadulás, a szabad és őszinte kitárulkozás bizonysága: „minden kényszerű sor le nem mosható szenny / az életemen / soha többé hozsannát senkinek / fogadom / és ez már nem az első / alkalom / minden magyarázatom csupa nevetség / holnapi énem hallgatom / soha többé tollat a kézbe / de hát tehetem–e / birkózik bennem a szégyen s a versfaragás szelleme”. Előző időbeni sorsát az ércelőkészítő behatárolt mozgásteréhez hasonlítja – „huszonnyolc lépés oda / ugyanannyi vissza” –, ahhoz a helyhez, időhöz ahol, amikor „forgott a malom / mese nincsen aki / beállt a táncba ne sajnálja magát”. Nem ő szökött meg, a rend omlott össze, de a költő tudja: árnyéka utána osont. A hozsanna–versekkel egyidejűleg, azok ellenpólusán születtek olyan versek – Szelídített vad, Vallató éjszaka, Öregedő hóhér, A csend világa, Árnyak köröznek, Imperativusok, (kinek)... –, amelyek a költő lelkében zajló vívódásnak adtak hangot, születtek meg a megjelenés legcsekélyebb esélye nélkül. „megyek amerre sorsom botja hajt” – „örökös perben lelkemben a világgal”. Belenyugvás? Beletörődés? A másik percben ott a felszólítás: „...harcolni kell kell kell kell / foggal és körömmel / valami ellen ami beléd szorult / és bárhogy szeretnéd / jól érzi magát odabent / nem hagy el”. Ki áll a másik oldalon, az ellentáborban, aki ellen „mindent tudva és semmit sem remélve” kell fölvenni a harcot? „nem kutya van a kertben, a gyűlölet / kopói cirkálnak álcásan, szabadon, vajon melyik irányból / törnek rám hangtalan, lassított iramodással / illeszkedő, vigyorgó fogsorukkal, mely sose csattog / mint a metróajtó, menthetetlenül összecsukódik”. Deres hajnalokon „pipacsba öltözött csókok”-ról álmodik, de a maga mögött hagyott út rémálmai minduntalan visszatérnek: „érzem a tisztátalanság nyomasztó dögletes szagát / látom a vargabetűket szökéseim visszarettentő / talpnyomait / látom gyávaságom nyúlcipőjét / inalni a süppedékes ingoványban”. Ezzel a lelki teherrel kell folytatni az utat, járni az élet tükörtermében, hol önmagunkkal szembesülhetünk, pörsenéseinket sem takarva, kendőzetlenül. A számvetés, a leltárkészítés, a konfesszió elkerülhetetlen: „...az éjszaka / már csak arra való / hogy sorra vegyem tévedéseim”. Miként másképp, mint költemények sorába foglalva? „aki verset ír sorsával feszül szembe” – olvashatjuk a Fontos versek (2006) című kötetben – „tisztul az ég: / a felhő mögül ahogy a vallató nap előjön / úgy

csukódik rám életem mint egy börtön"; Utassy József költői pályáról írott tömör sorai önmagára is érvényes megállapítást, következtetést tartalmaznak: „a megváltani szándékozott világ kijátszott bennünket, de arra is ráébresztett, hogy az egyén csakis saját magát képes megváltani". A megváltás útját, irányát az újabb és újabb kötetek jelzik, immár a kor felkínálta új formában, a lehető legtömörebb formában, az interneten, a Magyar Elektronikus Könyvtár sorozatában: A Csöndfűrész zenéje, a Hyde parkban / Szürke rímek jelzik az újabb utakat, lehetőségeket, melyek nem csupán tartalmukban, de költői eszköztárukban is megújhodva jutnak fel a világhálóra, válnak hozzáférhetővé a földkerekség bármely pontján. „Mekkora úr a képzelet" – beléphet a Hyde–parkba, ahol mindenki kibeszélheti lelke minden búját–baját. Ezt teszi a Költő is: „...amit elhallgattam százszor / ezerszer az most hamvasan szabadon / kibukhat a számból".

A prózaíró Cseke Gábor művei maguk is ellenfényben születtek. A bennük és általuk megjelenített világ korántsem az akkor előírt, elvárt ideológiai/irodalompolitikai kánonok jegyében tárulkoznak fel előttünk. A Tornác című prózakötete (1970) lapjain a Mezőség világát idézi elénk, a kollektivizálást követő éveket, egy falu regényes rajzát, lakosainak küzdelmét a mindennapi betevőért. Nyoma sincs benne a szocialista falu hurráoptimizmusának. A történelem során oly sokszor meggyötört hősei elfogadják az új helyzetet, eleiktől örökölt sztoicizmussal néznek szembe sorsukkal, keményen küzdenek a mindennapiért, de gyermekeik már a kitörés útját keresik. A tornác szimbólum, honnan nem csupán fizikailag nyílik rálátás a falura, hanem, áttételesen, a korra is, arra a világra, mely, mint kirajzani készülő méhraj, keresi a maga helyét, életlehetőségeit. A könyvben a pályakezdő riporter valóságlátása és a költői képzelet ötvöződik, válik az ötvenes–hatvanas évekbeli mezőségi magyar érzékletes, színes freskójává. A riporteri tapasztalat, a társadalmi jelenségek iránt érzékeny írói véna szülte az Érzelmes levelek (1980) című lélektani regényt, amely két ifjú szerelmi kapcsolatában egy sajátos erdélyi – a román–magyar együttélésből fakadó – jelenség írói megjelenítésére vállalkozik, jelesebben annak olyan aspektusára irányítva az olvasó figyelmét, amely épp ellentéte volt a korabeli politika által elvárt szivárványos ábrázolásnak. Zsolt és Lia szerelmi kapcsolatában önmagában véve nincs semmi különös. A természetes, emberi vonzalom jövőjét, gyümölcsét tekintve azonban megrontja azt az előítéletek sora éppúgy, mint egymással való lelki azonosulás elkerülhetetlen velejárója: az asszimiláció, az önfeladás következményének eléjük vetülő víziója. A regény lapjain kemény lelki küzdelem bontakozik ki, a két ifjú közt éppúgy, mint önnön magukban. A nagy kérdés nem is egymás elfogadásában jelenik meg, hanem utódaik identitása képtelenségében. Jól példázza ezt a regény a regényben módszerével közbeiktatott Sava Erika történetével. Bátor írói tett volt ez abban a korban, amikor a valóság már testközelbe hozta a vele járó asszimiláció rémét, az utódok sorsában bekövetkező keserű tapasztalatokat: az anyanyelvi oktatás elhagyását, a nyelvváltást, a nemzetiségük és, végezetül, hitük elhagyását. A

gyökértelenség, a természetes, hagyományos életközösségből való kiszakadás veszélyeit és következményét, az erkölcsi lazulást, a jellemgyengeséget hozza olvasó–közelbe a Bármely rendelést vállalok (1982) című regénye. Tunyogi István vándorfényképész kóbor kuvaszként tengődik a nagyváros, a Boldog utcán túli világ peremén. Az olvasónak az az érzete, hogy Kakukk Marci avagy Ábel torzképe áll előtte, megfosztva azok kópés bájától, tiszta lelkétől. Ő, aki szabadulni szeretne minden kötődéstől, jellemgyengeségéből eredően a lehető legmélyebbre süllyed: minden rendelést vállal anélkül, hogy tetteinek következményeivel a legcsekélyebb mértékben is számot vetne. A morális mocsárba süllyedt ember a hatalom hálójába kerülve menti a maga szabadságát, válik érzéketlenné mások élete, sorsa iránt. Azt mondhatnánk, hogy a rend kiszolgálására szerződő újságíró bosszúja ez: a szocialista kor új embertípusa ellenpólusának megjelenítésével kívánta egyensúlyba hozni alkotói lelkiismeretét. Regényhősünk arcvonásai a mű újraolvasásakor sem lett szimpatikusabb. Annál meglepőbb volt azonban a Jelentések... 186. oldalán olvasható mondat: „Az a regény – mindinkább látom, tudom –: tulajdonképpen rólam szól...”; „A regénycímem nem egy esetben ütött vissza és mutatott énrám, mint egy rossz átok.”

S ezzel visszatérhetünk írásunk tulajdonképpeni tárgyához, a „lelki szellőztetés”-ből fakadó kitárulkozást megjelenítő emlékezéshez. Hogy ez az alkotás nem a megváltozott történelmi körülmények szülötte, azt beszédesen bizonyítja a nyolcvanas évek kezdetén írott, a kötetben bőven idézett napló. Az volt az az idő, amikor tudatosult benne, hogy „drótkötélen járok, reggeltől estig (...) Azt hiszem, valahol én is egyfajta feketelistán vagyok. És ez ellen még csak tiltakoznom sincs miért. Nyíltan elköteleztem magam a hatalom mellett. Nem adtam kezet a kilátástalan ellenzékiségnek. (...) ellenzem a megfutamodást. Igaz, az egyensúlyon való őrködésemért meg is fizetnek. Akik csupán ezt látják sorsomban, nyugodtan mondhatják: Cs. G. igazi bérenc.” Valóban az volt? Csak az volt? Főszerkesztőként igazodnia kellett ahhoz a vonalhoz, amelyet kiadói, fölöttesei elvártak, előírtak egy ifjúsági lap elé. A sínpálya tehát adott volt, a váltót sem ő állította. De az igenis rajta múlott, hogy a szerelvényen milyen minőségű a rakomány, hogy a parancs és a megvalósulás közt feszülő íven milyen színek, milyen üzenetek feszülnek. A lap harminc ezres példányszáma igazolja: az egyensúlyozó politikát fölvállaló szerkesztésnek jócskán megteremtek a gyümölcsei, időt álló, a korról reális képet festő jelenségei. A tetszésindexet, a népszerűséget már nem a hatalom határozta meg. A lapban megjelent írások a valós életből merítették nedvüket. De makacsul visszatérnek, elénk tolulnak, ennél is nagyobb súllyal esnek a latba azok a penzumversek, amelyek szorongatott helyzetben születtek. A kötet 8. oldalán olvasható egyikük: Az Elnök hite. Hagyjuk el a címet, vonatkoztassunk el a megjelenés alkalmától, semmi kivetnivalót nem találunk benne, sőt! Azonban olyan volt ez – aki beállt a körbe, annak táncolnia kellett –, mint a hegyoromról leszakadó hótömeg: lavinává válik. „...az első kompromisszum után már a másodikat könnyebb volt

elkövetni, a harmadikba, negyedikbe pedig egyenesen azzal a gondolattal mentem bele, hogy – most már úgyis mindegy...” „...bilincses foglya lettem saját státusomnak, csapdában éltem.” Mások helyett is! A hozsannázó kórusba az Ifjúmunkásnak is be kellett állnia. „...ilyen feladatot nem tudok senkinek sem kiadni az enyéim közül, ezért, mivel nincs kiút, megpróbálok én eleget tenni neki úgy, hogy azért mégse fogjon el teljesen a hányinger, ahányszor a tükörbe nézek... Micsoda illúzió volt ez! Egy határon túl ugyanis semmire sincsen mentség...”

A kötet egy az írás ördögétől megszállott alkotó egyéniség drámája, melyben a jó és a gonosz szellemének folytonos egymásnak feszülése, véres viaskodása viszi előre, bonyolítja a cselekményt. Mi a vezérfonal: a bevallott balekság, a ringyóság? Vajon meddig fokozható az önostorozás? Nem az öncélú mazochizmus, nem a maga mentés szándéka vezeti tollát, hanem az okok, a vargabetűk indítékainak, mozgatórugóinak, korlátainak a keresése, melynek vezérfonala az őszinteség. „...életemben mindig az volt a meghatározó, ha valakivel szemben állva fogalmazhattam meg az álláspontomat. Kevésbé a saját értékrend, az eszmévé nemesített meggyőződés. A környező világhoz igazodva éltem, vele együtt vagy vele szemben cselekedtem. Alakítani kívántam a világot (könnyen elhitették velünk, mert miért ne hittük volna el? annyira jól hangzott e misszió!), de végül is be kell látnom, inkább ő volt az, akinek sikerült alakítania engem...” Elfogadta a játékszabályokat, hisz nem tehetett úgy, mintha más bolygón élne.

1989 után, penitenciaként, a hallgatást vállalta. „Egész egyszerűen így találtam illőnek. Azt reméltem: a hallgatással visszaszerezhetek valamit a hitelemből.” Nem a hallgatással szerezte azt meg, hanem a cselekvéssel, a költői kibontakozás ez újabb szakaszának remekeivel. Bűnei a kor bűnei voltak. Áldozat volt? Egy gondolattöredék erejéig sem állítja. Sok más pályatársával együtt maga is tudta, hogy amikor újságírásra adta a fejét, „nem elefántcsonttoronyba szegődött”. Elfogadta, hitte a pálya kínálta önmegvalósítás lehetőségeit, teljesítette azt, amit feladatul szabtak neki. Szem volt a láncban. De sok más társával ellentétben neki volt ereje hozzá, hogy elszámoltassa magát. Pedig az sem kockázatmentes vállalkozás: „Az idő, sajnos, nem az igazságnak dolgozik. Az önvizsgálat még segíthet, bár könnyen megeshet, hogy akik szembenéznek magukkal és cselekedeteikkel, közmegvetéshez vagy közröhejnek teszik ki magukat. Csakhogy az ember nem a színpadnak és a közönségnek él.” A Jelentésekkel... – szándékát már idéztük – azt szerette volna elérni, hogy „elsősorban magamhoz kerülhessek közelebb. Ez pedig jóval több, fölöttébb nehezebb annál, minthogy valamilyen szerepet játszodjon. Őszinteségéért, bátorságáért, nyílt kitárulkozásáért nem megvetést, hanem elismerést érdemel. Talán jobb lett volna hallgatnia? Milos könyve című, az interneten olvasható munkájából idézett verssorok jelzik, benne is fölmerült a választás dilemmája: „szíved ott lüktet a világ fölött / kiméri neked az időt / miért tárod mégis mások elé / a pótolhatatlant a sebezhetőt // nélküle süket csönd lapulna / dolgaid belső életén /

mint ahogy hallgatag morajlik / az árnyék mélyén a fény”. Önbecsülése, művészi habitusa nem engedte, nem engedhette meg azt. Könyvének helye ott van Domokos Géza, Zöld Lajos, Bágyoni Szabó István, Kenéz Ferenc kötetei mellett, azon alkotók és alkotások első sorában, akik/amelyek egy letűnt korról festenek személyiségükkel hitelesített képet az utókornak – örök mementóként.

Máriás József

[Hitel, 2011/9.]

„Jelentések” – egy tévériportban (Ahogy én láttam...)

Ami meglepett és meg is döbbentett – ugyanakkor jó érzéssel töltött el – az elmúlt napokban, az az, hogy a már említett tévériporthoz szükséges felvétel ötlete, amely időben nem, de idegileg lekötötte hétfőmet és keddemet, igazából egy olyan nemzedék részéről érkezett, amelyik a gyermekeim generációja.

Ferencz Judit, az RTV bukaresti magyar adásának riportere, aki három évvel idősebb legkisebb fiamnál – mellesleg ugyanabba a bukaresti magyar iskolába jártak éveken át, a bukaresti magyar gyerekek ugyanolyan zilált, időhiányos és atomizált életét élték – keresett meg azzal, hogy a László Herbert Márk révén kezébe került Jelentések olyan erőteljesen foglalkoztatja, kérdések egész özönét támasztva benne, hogy érdemesnek találna egy kb. 25 perces riportfilmet szánni rá, vállalom-e.

A másodperc tört részéig hezitáltam csak. A szereplést utáltam, de a könyvről beszélni fontosnak tartottam. És ez utóbbi szempont döntött. Napokon belül sikerült leszögezni az időpontot, jó pár hetünk volt arra, hogy riporter is, jómagam is átgondoljuk a mit és a hogyant. Gondolnunk kellett helyszínekre is, még ha a riport nagy részét a közvetlen kérdezz-felelet tölti is majd ki. Judit úgy vélte, hogy a témához illő beszélgetést legalább két kamerával kellene rögzíteni, ami eleve feltételezte, hogy két operatőrrel dolgozik. (Mint utólag megtudtam, ez a luxus csak ritka esetekben jár ki a riportereknek, rendszerint be kell érniük egyetlen operatőrrel.)

Az egyik fő helyszín szűkecske dolgozószobám lenne, a könyvek szorításában, ahol napjaim alkotó részét ma is eltöltöm, a másik a Kájoni János Hargita Megyei Könyvtár folyóirat lerakata, ahol sok-sok napot töltöttem el a Jelentésekhez felhasznált sajtóközlemények tanulmányozásával. Ez utóbbihoz az engedélyt kijárni egyetlen percbe se került: a felkérésre azonnal rábólintott Kopacz Katalin igazgatónő, és úgy hiszem, hogy jóváhagyása az egész intézmény

álláspontját tükrözte, mert amióta Csíkszeredán élek, úgy fogadnak a könyvtárban s úgy is érzem magam, mintha haza mennék. Mintha velük együtt, egyazon célért dolgoznék. (Ami igaz is...) Érzem a megbecsülést és a tiszteletet. Amit ugyanúgy igyekszem viszonozni magam is. És ezúttal sem kellett csalatkoznom bennük: olyan profi helyszínt biztosítottak kedd reggeltől a számunkra, hogy az operatőrök örömmel forgolódtak benne meglehetősen helyigényes berendezéseikkel, állványaikkal, fényforrásaikkal és kábeleikkel. Annál nagyobb fejtörést okozott a dolgozószoba előkészítése, mert az eredeti állapotában nem felelt meg a filmezés műszaki követelményeinek, úgy hogy át kellett rendezni, plusz az operatőrök felszerelésének is helyet kellett csinálni. Judit félig tréfásan amiatt aggályoskodott, hogy jó-jó, a szobát berendezik, de kiderülhet, hogy éppen nekünk kettőnknek nem marad benne hely... Mire én a tapasztaltabb jogán megnyugtattam, hogy történelmi tanulság: aminek valahová be kell férnie, az előbb-utóbb be is fér.

Így is lett. Igaz, szorongtunk egy kicsit, s nem csak átvitt értelemben, hanem konkrétan is, jótékonyan melegítettek a reflektorégők, olykor enyhe gumírozott füstszagot is meglebegtetve, de hamar sikerült megfeledkezni a külső körülményekről, mert minden figyelmünket lefoglalta az, ami a kamerák és a mikrofonok előtt történt. A beszélgetés. Amiről itt most csak annyit, hogy mind a kérdező, mind a válaszoló elemében volt. Hétfőn is, kedden is. Persze, ha most kellene megismételni ugyanazt, ami tegnap-tegnapelőtt lezajlott, egészen más riport lenne belőle. Talán bölcsebb, lakonikusabb, feszesebb, sziporkázóbb, hevesebb. De a szerkesztés már a Judit és a munkatársai kezében van. Úgy gondolom, talán a nyersanyaghoz sikerült hozzásegíteni. Hiszen két olyan tapasztalt operatőr segítette a munkáját, akik az erdélyi dokumentumfilmezés terén (és nem csak!) komoly érdemeket szereztek, profi tekintélyek a maguk területén. Miholcsa Gyula és Berszán György úgy dolgoztak a Judit keze alá, mint akik szinte már mindent tudnak arról, hogy mi fog történni filmezés közben. Ismerték a buktatókat, a lehetőségeket, mindenre találtak akár rögtönzött megoldást is, semmi sem vette el a kedvüket – valódi jó erdélyi szakembereknek bizonyultak, akik képesek a „szegény ember vízzel főz” elvét a tökélyre fejleszteni.

Most, hogy a stáb elutazott, mert sürgősen elvitte őket Csergő Jóska, a munkában is segítő partner-sofőr, miután kölcsönös, s úgy érzem, őszinte elégedettséggel elbúcsúztunk egymástól, próbálok visszaszokni a hétköznapokba. A hétfő és a kedd egyfajta lebegő kívülállás volt a számomra, amely kizökkentett helyből és időből, s arra ébresztett rá, hogy a Jelentések-nek még nagyon sok olvasata lehet, a benne foglalt esemény- és gondolatleltár távol áll a teljességtől, inkább csak szemelgetés és ízelítő egy félretaposott élet hozadékából. Ezt a cipőre jellemző hasonlatot most nagyon találónak érzem a magam sorsára vonatkoztatva, nem is tudom, hogyan ugrott most be, minden előzetes töprengés és agyalás nélkül. Annak is tudatában vagyok, hogy a Juditnál lévő kazettákra

felvett nyersanyag sokféleképpen felhasználható, értékesíthető, akár éppen a szándékaim ellenében is. E kockázattal látatlanban is számoltam, de most, hogy közelebbről megismertem ezt az asszonnyá érett valamikori leánykát, aki úgy élt az emlékezetemben, ahogy egyszer, egy szülőket-gyerekeket egyaránt mozgósító iskolai kiránduláson, elemistaként fáradtan ballagott előttem a hazafelé vezető ösvényen, lehajtott fejjel, félrecsúszott kis hátizsákját cipelve, úgy érzem, mintha az a meghitt alkonyi pillanat folytatódott volna, csak néhány évtizedes eltolódással. A felnőtt lányban édesanyját, néhai Ferencz Zsuzsa írónőt, egykori nemzedéktársamat is látom, újra rácsodálkozom színeire, mosolyára, szemének sajátosan kíváncsi, csibészes villanására, nem tudom eldönteni, fiatal vagyok-e még vagy csak érzéki csalódás a kortalanságnak ez a hosszan kitartó érzése; tudom, hogy amiről beszéltem neki e két nap alatt, az ma már történelem, tőlem is egyre távolabbra kerülnek az emlékek, de még mindig érzem a körvonalak megkövült lenyomatát.

Kíváncsian várom, mi az, amit kihámoz majd kettőnk beszélgetéséből, a fontosnak tartott idézetekből, a munkatársai által rögzített képsorokból és úgy emlékezem vissza majd erre a két napra, mintha újra átzúdult volna rajtam, egy gyors futam erejéig, az egész életem.

Nem tartom magam gonosztevőnek (Ahogy a barátom látta...)

Az este megnéztem egy riportfilmet. Egy krimit. Nem szeretek ilyen filmeket nézni, mert rosszul alszom tőlük.

Ezt a filmet megnéztem, mert Cseke Gáborról készítették, s ő az én barátom.

Ha ezt a filmet olyan ember nézi meg, aki nem tud magyarul, azt hihetné, egy igazi gonosztevőről, vérbeli betörőről van szó, akit valamelyik utca sarkáról figyelnek a fegyveres rendőrök és bármely pillanatban le is lőhetnek.

Léptek, október esti sötét (Csíkszereda) utcáin. Kopogó lábbeli zaja. Őszhajú, esőkabátos, megereszkedett vállú férfi látszik hátból, amint távolodva lépeget. Mintha magában motyogna...

Mit motyoghat magában ez a gonosztevő – tehetné föl a kérdést a tájékozatlan néző. Lehet rémhírt akar terjeszteni, vagy valami ilyesmit. Mondjuk, ellenforradalmat akar kirobbantani, amikor már elmúltak a forradalmak. Ki tudja... Énnekem az a híres plakát jut eszembe, a fegyveres katonáról, aki a rémhírterjesztőt, a sötétben bujkálót reszketésre szólítja föl.

És csakugyan, sötétben bujkál az én barátom ezen a filmen: léptek koppannak, esőkabátos alakom a megyei könyvtár alagsori főlépcsőin ereszkedik az alsó

folyosóra, beveszem a kanyart, majd behúzom magam után a deszkafallal leválasztott újsághalmokat ajtaját és az egymásra halmozott dobozok között felkapaszkodom a deszkagalériára, ahol a lapokat, folyóiratokat szoktam tanulmányozni. (Snitt)

Persze, valami rémhír után fog kutakodni, ott az alagsorban...

Változik a kép: otthoni dolgozószobámban, hátradőlök a fotelben, s mintha magamnak idézném fel, befelé fordulva mondom: „- Az indíttatása az volt, hogy elmondjam azt, amit a pályámnak a vége felé még elmondhattam és amire még emlékeztem. S amire sokan már nem emlékeznek. Azt, hogy hogyan alakult az életem s ebben melyek voltak azok a pontok, ahol kisiklott bizonyos irányban."

Nekem könnyű: tudom, hogy Cseke könyvéről van szó, a Jelentésekről. De miért kell „befelé fordulva" mondania az emlékezéseit? Hát azért, mert senki nem néz rá. A riporter arca alig kivehető, sötét, elmosódott. A kérdező nem hajlandó fölfedni arcát, nem úgy kérdez, mint mondjuk, Veiszer Alinda, aki belenéz annak az embernek a szemébe, akivel beszélget.

És újra következik az alagsor. És újra egy másik színhely, esti fények alatt, a csíkszeredai utcán. Háttal vagyok, távolodom. (Snitt)

Aztán megint ott látjuk Csekét, a fotelben, otthon, háta mögött a gondosan elrendezett könyvek sora. És beszél. Vall. Szépen, nyugodtan, okosan, mint amiképpen azt már megszoktuk tőle. „De ettől kezdve, egészen addig, hogy olyan döntéseket hoztam például mint lapszerkesztő és mint főleg az ifjúsági lapnál, az Ifjúmunkásnál vagy az Előrénél, amik ellenkeztek az én felfogásommal és tudtam, hogy az nem helyes és nem jó, és mégis tudtam, hogy van, amit muszáj megcsinálni."

Aki nem ismeri Csekét, azt hihetné, ez a bűnöző már lerótta büntetését, azért olyan nyugodt a saját otthonában.

Ismét változik a kép, fordul a krimi felé: cementlapokon lépdelek az esti téren. Tócsákon, repedéseken, gödrökön keresztül. (Snitt)

De nem, nincs krimi: újra otthon: írógép kattog a csöndben. A könyvből idézett részlet fedi el a gép fémes zaját: „Idáig jutva azon kapom magam, hogy egyszerűen kételkedem a saját mostani helyzetértékelésemben is. Félek, nehogy olyan látszata legyen a dolognak, hogy azt sugallnám: tulajdonképpen parancsra cselekedtem. Mint annyi arctalan, érzéketlen és kiürült személyisége a történelemnek. Mindig szerettem az értelmes parancsokat teljesíteni."

Itt azért érdemes lenne megállani egy pillanatra: nincs értelmes parancs, Gábor! Egyszerűen nincs. Mert a parancs, az parancs! Azon nem lehet és nem szabad gondolkodni. Márpedig amin nem lehet és nem szabad gondolkodni, teljesíteni sem érdemes! De ez már elvinne a tárgytól, nagyon messzire.

Hanem azért volt itt egy mondat, ami elhangzott a filmben: „Ennek ellenére nem tartom magam gonosztevőnek, se besúgónak. Hogy a világ hogyan ítél meg, ebben nem kívánom őt befolyásolni."

Nos, az a helyzet, hogy ebben a filmben (biztosan nem rosszindulatból, hanem az érdekes felvételek kedvéért!) úgy mutatnak be téged, mint valami gonosztevőt. Ezért nem szeretem én ezt a filmet!

A fizikában, a kémiában, mindenütt, ahol finom mérésekre van szükség, a tudományos emberek mindig kételkednek a mérések eredményében. Mert maga a mérés befolyásolhatja azt, amit megmérni szeretnének. Van-e kényesebb, finomabb mérés annál, mint amikor az ember lelkiismeretét mérik? Valami ilyesmit fedezek föl ebben a filmben: úgy mutatnak be téged, mint aki sötét dolgokon töri a fejét! Márpedig te világosságot akartál teremteni magad körül azzal a vallomással, nem pedig homályosságot!

De amiképpen te is azon kapod magad, hogy egyszerűen kételkedsz a saját mostani helyzetértékelésében, hát tudd meg, én is kételkedem olykor a magamében. Lehet, igazságtalan vagyok ebben a rövidke írásomban, nem jól fogom föl ezt a rólad készült filmet. De hogy el vagy maszatolva benne, az nyilvánvaló. Készítőinek arctalansága a bizonyság erre: nem vállalták az arcukat! Nem állt senki eléd tiszta tekintettel, hogy megkérdezze tőled: te, Gábor, most már tisztább-e a te lelkiismereted, hogy ezt a hatalmas könyvedet megírtad? Magadra hagytak, hogy gyónjál, magadnak. Énnekem ez a véleményem erről a filmről. És miért ne írhatnám meg a saját blogomba? Nem közösségi lapba írtam, nem is kerül oda. A Káfába bizonyosan nem. Mert te tapintatos vagy, nem szeretnél senkit megbántani. Ha csak egy mód van reá. Énnekem eléggé kötekedő természetem van, jól tudod. De most nem kötekedni akarok, hanem egyszerűen kimondani azt, amit látok, s gondolok. És én sem tartom magam gonosztevőnek, Gáborom!

Elekes Ferenc

[http://elekesfrici.blogspot.ca/2010/11/cseke.html]

A „Jelentésekről" – riportfilm a TVR bukaresti magyar adásában

Időpont: 2010. november 1, kb. 16.30-16.50-ig

A televíziós riport szöveges átírása, helyenkénti betoldásokkal, kommentárral.

Konferanszié (Mosoni Emőke) felvezetője:

Cseke Gábor író, közíró. Jelentések – magamról c. kötete 2009-ben jelent meg a kolozsvári Polis kiadónál. A könyv kilóg az emlékiratok sorából, ugyanis a szerző nem magyarázni akarja a múltat, hanem szembe próbál nézni vele. A következőkben Cseke Gábor az Ifjúmunkásnál és az Előrénél eltöltött évekről, valamint tévedéseiről vall.

*

Léptek, október esti sötét (Csíkszereda) utcáin. Kopogó lábbeli zaja. Őszhajú, esőkabátos, megereszkedett vállú férfi látszik hátból, amint távolodva lépeget. Mintha magában motyogna...

– *Konfesszió? Napló?*

Most szemből látszik, amint közeleg. (Magamra ismerek benne: én vagyok, ahogy a tükörben szoktam látszani. A bal a jobb felemen, a jobb a balon...)

– *Naplóregény? Emlékezés?*

Ezúttal csak a léptek látszanak, amint lépcsőn ereszkednek alá. A lépcső elhasznált, kopottas...

A lépcsőről a könyv fedőlapjára vált a kamera, amelyen egy ellenfényben feltündöklő aluljáró kijárata látszik, amint egy alak kilép rajta a fénybe, egy másik meg éppen aláereszkedik. A kamera a könyv címére siklik:

Cseke Gábor

Jelentések magamról

Emlékezések ellenfényben

Polis.

Riportalany (Cs.G.) hangja szólal, majd az illető megjelenik szemből, premier plánban, háttérben a csíkszeredai könyvtár alagsori polcaival:

– Először az volt a szándékom, hogy mindent eltüntetek, ami az újságíráshoz köt. És minden kéziratot eldobtam, még Bukarestben. Ennek praktikus okai is voltak, mert meg kellett válogassam, mi az, amit elhozok és mi az, amit nem. És tudtam, hogy annak a munkámnak az a része nem sokat ér, tehát nem fog túlélni engem... (Fanyar, némileg cinkos mosollyal kísérve:) És akkor eldobtam mindent. Újságokat, kéziratokat, satöbbi...

Snitt: léptek koppannak, esőkabátos alakom a megyei könyvtár alagsori főlépcsőin ereszkedik az alsó folyosóra, beveszem a kanyart, majd behúzom magam után a deszkafallal leválasztott újsághalmokat ajtaját és az egymásra halmozott dobozok között felkapaszkodom a deszkagalériára, ahol a lapokat, folyóiratokat szoktam tanulmányozni.

Közben megszólalok (Cs. G.):

– Mikor nekikezdtem a könyvnek, rájöttem, hogy ezt nem lehet megírni azok nélkül és nagyon sajnáltam, hogy kidobtam s most valamiképpen rekonstruálnom kellett...

A zsúfolt polc előtt állok, az Ifjúmunkás gyűjtemények között válogatva, az előtérben álló íróasztalon már átnézett kollekciók hevernek egymáson. Megtalálom a keresett évfolyamot, az asztalhoz lépek, s lassú lapozgatás közben könyvből vett mondatokat idézek:

„Sok papír összegyűl egy ember életében. Ráadásul az egész valahogy csúnyán besárgul. Még az is, ami eredetileg halványzöldnek indult. Porosak, mállóak, penész és por szagát árasztják. Egy idő után ideges viszketegséget váltanak ki... (Itt kivágtak egy mondatot, ami a régi iratokat összefogó GEM-kapcsokról szól, ezek berozsdáznak az idő múlásával, róluk mondom, hogy:) Isten ments, hogy felsebezzenek, mert nehezen gyógyuló, romló sebet hagynak maguk után."

Snitt: otthoni dolgozószobámban, hátradőlök a fotelben, s mintha magamnak idézném fel, befelé fordulva mondom:

– Az indíttatása az volt, hogy elmondjam azt, amit a pályámnak a vége felé még elmondhattam és amire még emlékeztem. S amire sokan már nem emlékeznek. Azt, hogy hogyan alakult az életem s ebben melyek voltak azok a pontok, ahol kisiklott bizonyos irányban.

Snitt: újra az alagsori könyvtárasztal előtt, lapozgatok a sárga újsággyűjteményben. A szöveg a korábbiak logikus folytatása.

– Tudatos annyiban, hogy éveken át készültem rá. Talán nem is hogy könyvet írjak, hanem hogy egyáltalán elkezdjem ezt a vallomás-sort.

Riporter (Ferencz E. Judit) kérdez:

– Honnan a vallomásnak ez a kényszere? Miből?

– Abból, hogy az ember nagyon jól tudja, amikor elköveti... hogy mondjam? ... a tévedéseit, sőt, a vétkeit is. Nagyon jól tudja, hogy vétkezik. Legalább is az, akinek valamilyen minimális erkölcsi mércéje van. Én ezeket, hogy mondjam, nem tudtam elfelejteni. Az idők voltak olyanok, hogy az ember azt hitte, hogy minden lefelé rohan, és ezzel... az ember, a múltjával a háta mögött amúgy is egy tragédiába megy bele, és nincs úgyse... nincs jövő, nincs semmi... És nem így volt.

Snitt: esti fények alatt, a csíkszeredai utcán. Háttal vagyok, távolodom. Monológ, a könyvből idézve:

„Sokat vívódtam azon, hogy visszafelé lépegetve az időben próbáljam meg kitapogatni hol és mit kellett volna másként tennem, melyik volt az a keresztút, ahol elvesztettem helyes tájékozódó készségemet s egy pillanatra félrenézve, kihagyva elkövettem a végzetes karambolt.”

Snitt: a dolgozószobában ülök.

– A kisiklásokat pontról pontra vettem, nem egy volt, hanem sok volt. Sok volt és talán... ezek csak példák, amik a könyvben vannak. Ez nem az egésznek a leltára. hanem pontról pontra, esetleg néhány jelzésszerű és néhány kiugró esemény, jelenség az, ami elmondja, hogy lényegében egy folyamat miből áll össze... Hát az, hogy nagyon szerettem megvalósítani az álmaimat gyerekkoromban és itt nem ismertem hogy úgy mondjam, erkölcsi határt, szüleimtől is képes voltam ellopni a pénzt meg minden, persze én akkor nem úgy álltam hozzá, hogy azt ellopom, hanem én reméltem, hogy ott annyi van, hogy ott nem veszik észre, meg minden, tehát próbáltam már akkor felmenteni magam és úgy... De ettől kezdve, egészen addig, hogy olyan döntéseket hoztam például mint lapszerkesztő és mint főleg az ifjúsági lapnál, az Ifjúmunkásnál vagy az Előrénél, amik ellenkeztek az én felfogásommal és tudtam, hogy az nem helyes és nem jó, és mégis

tudtam, hogy van, amit muszáj megcsinálni. Tehát bizonyos kényszerhelyzetekben azt választottam, amit úgy éreztem, hogy nem tudok elodázni. Tehát nem vállaltam a szembenállás kockázatát. Sok esetben...

Snitt: cementlapokon lépdelek az esti téren. Tócsákon, repedéseken, gödrökön keresztül. Versidézet hangzik fel, olvasatomban:

„...tudjuk, hogy nincs megállás

és újabb csúcsokat villant fel a távol,

aki feladja, egy világot taszít el magától

a harcnak ára van, s a fizetség az, hogy részt veszünk benne

gondolat, tett, kitartás – ennyi lenne,

amire Nicolae Ceauşescu elvtárs tanít

vállalván a világteremtés örömét

és gyönyörű fájdalmait.”

Snitt: vissza a dolgozószobába.

– Nem én írtam egyedül a verseket, ezeket az ünnepi verseket, hanem mindannyian, s főszerkesztőnk gondoskodott arról, hogy lehetőleg ne maradjon ki senki a sorból, egyrészt ezzel ő tudta demonstrálni, hogy az Előre írói – mert ő büszke volt mindig, hogy mennyi író dolgozik nála és hogy mennyinek ad kenyeret –, hát azok felsorakoznak ugye a párt és a pártfőtitkár mellett, s ugyanakkor arra is vigyázott, hogy senki ne legyen kivételezett helyzetben. Nehogy adott ponton majd tőkét kovácsolhasson belőle... Ettől függetlenül volt néhány olyan ember, akit megpróbáltam óvni, nem tudtam teljesen, az egyiknek fel is fedhetem a személyazonosságát, mert megengedte, Balla Zsófiáról van szó, akinek valóban én írtam be két riportjába olyan mondatokat, amelyek nem tőle származnak. Ezzel elindítottam később egy olyan folyamatot, amikor őt megvádolták azzal Magyarországon, hogy ő is kiszolgálta ezt az ideológiát és minden... Pedig csak annyi történt, hogy őt kirúgták a rádiótól, megszűnt a rádiónak a magyar adása, s akkor az Előre úgymond felvette és bekerült az írói brigádba. Ahol ő az elején nagyon jól érezte magát, riportokat kellett hogy írjon, a végén aztán elkövetkezett az is, amikor a születésnapra őt is felkérték, hogy egy olyan riportot írjon, amelyben ez is benne van. Ő megírt egy riportot és aztán az megjelent úgy, ahogy megjelent... Hát ezekre a dolgokra nem vagyok büszke, de... Annyit kellett volna csináljak, hogy felálljak és otthagyjak mindent.

Snitt: írógép kattog a csöndben. A könyvből idézett részlet fedi el a gép fémes zaját:

„Idáig jutva azon kapom magam, hogy egyszerűen kételkedem a saját mostani helyzetértékelésemben is. Félek, nehogy olyan látszata legyen a dolognak, hogy azt sugallnám: tulajdonképpen parancsra cselekedtem. Mint annyi arctalan, érzéketlen és kiürült személyisége a történelemnek. Mindig szerettem az értelmes parancsokat teljesíteni. Az eszement, öncélú, fölösleges feladatoktól viszont szabályosan dühöngeni tudtam. Azt hiszem, nagyon rossz katona lett volna belőlem, annak ellenére, hogy becsültem és tiszteltem a fegyelmet. És mindenek előtt hittem, hogy a marxizmus elmélete végül is célba talál. Egyre nyilvánvalóbb lett az emberi tényezők kulcsfontossága, de nem volt meg bennem eléggé az a kritikus mennyiségű kétely, ami arra késztetett volna, hogy ha csak egy mód van rá, félreálljak a fősodorból.”

Snitt: a dolgozószobában ismét.

– Hagyományosan tehát minden főszerkesztő, az ifjúsági lapok főszerkesztői benne voltak a csúcsvezetésben. Elsősorban azért, hogy mindenről tudjanak és mindent számon is lehessen kérni rajtuk. És akkor... XY is benne volt. Ha nem Csekének hívják, akkor a másik. Vagy a harmadik.

F. J.: – Ez miben merült ki?

– Abban merült ki, hogy mennyire komolyan vetted. Kezdve attól, hogy minden hónapban behívtak felkészítőre... Az aktivistákat felkészítették s akkor te is ott kellett üljél az első sorokban, egészen odáig menően, hogy a csúcsvezetés megvitatta, hogy az ifjúság éppen mivel foglalkozzon, akkor nekünk is ott kellett asszisztálni, hozzászólni, szavazni. És így mindig hallottuk, tudtuk, hogy mi zajlik az országban... hát egy bizonyos szűrőn keresztül. Világos...

F. J.: – Engem az a mechanizmus izgat, mert úgy gondolom én, hogy azok az emberek, legalább is zöme, akik ott voltak és ott ültek az első sorban, tisztában voltak ezeknek a gyűléseknek a felesleges voltával, és talán még nevetségesnek is tartották azokat. Mégis ott voltak, hozzászóltak...

– Nem voltak nevetségesek... Ezek hozzátartoztak ahhoz a mechanizmushoz, hogy megfelelő kordában tartsák az ifjúságnak a mozgását, ne legyenek kiugró események, ne legyen káosz, ne legyen az, amire a román azt mondja, hogy „debandada”, amikor mindenki a saját feje után megy, hogy ne legyen kábítószer, hogy ne legyen...

F. J.: – Ezzel nem a párt foglalkozik azért...

– Hát ez nem is a párt volt, hanem az ifjúsági szervezet szintjéről beszélek én most. Én nem a pártnak a katonája... Végül is mindenki pártkatona volt, érted? De az ifjúsági szervezetet külön kezelték mint olyant, az egy önálló szervezet volt, amely a párt utódcsapatát nevelte föl. Az összes volt ifjúsági szervezeti vezető lassan átment a pártvezetésbe. Ez volt a fejlődési folyamat. Én az ifjúsági szervezet vezetésében voltam. És időnként mint olyan, mint ifjúsági vezető, részt kellett venni a párt akcióiban is, de nagyon sokba nem rángattak bele.

F. J.: – Kérdésem továbbra is az, hogy habár látszólag részt vettél, ott voltál, javasoltál, hozzászóltál stb., belülről mennyire utasítottad el?

– Attól függ, hogy mit.

F. J.: – Például az ifjúsági szervezet munkáját...

– Az ifjúsági szervezet munkáját mint olyat nem utasítottam el, mert az adva volt, az létezett. Hogy ezzel a problémával foglalkoznak, hogy mondjak kapásból egy példát... hogy a fiatalok hogyan vesznek részt az őszi kampányban. Ha emlékszel még vagy nem tudom, olvastál róla... Vagy hallottál. Amikor jött az ősz, itt krumplit szedni mentek a diákok néhány hétig, mert „praktizáltak”. Ez volt a praktika. Mert különben ha elmentek gyakorlatozni, nem csináltak semmit, mert nem volt hol. S akkor ezt az időszakot felhasználták arra, hogy legalább valami hasznosat is csináljanak a mezőgazdaságnak... Na, mikor egy ilyen témát megvitattak, nagyon sokan tényleg nem figyeltek oda. Meg kellett csinálni, meg kellett csinálni. Hogy mondjam? Nevetséges se volt, visszataszító volt, viszont ha jól szervezték meg helyenként, akkor annak eredménye is volt. Én például láttam itten a székelyföldön nagyon ügyesen... most is szedik a krumplit, pl. szezonmunkások... Ügyesen megszervezték, a diákok is kaptak, tehát nem voltak kizsákmányolva, nem voltak egymás hegyén-hátán, hogy fölösleges munkát végezzenek, abból a pénzből ügyesen meg tudták vásárolni az iskolai felszerelést. Voltak ilyen kezdeményezések. Tehát ha komolyan vették azt, hogy egy formális intézkedést megtöltöttek tartalommal, ezt is lehetett csinálni. Nem olyan egyértelmű sok minden... Persze, egy egész ország, mint egy hadsereg ugyanazt csinálja, ez önmagában valóban nevetséges. De mi mindig tudtuk, hogy valami, egy X helyen nem pont úgy zajlik le, mint Y helyen. Sőt Z helyen lehet hogy el is szabotálják a dolgot. Ilyen is sok volt. Azt is tudtuk, hogy nagyon sok helyen nem csinálják meg...

Snitt: a szokásos bolyongás az esti utcán. Újabb idézet hangzik fel a könyvből:

„Távozásom után eszembe jutott az a három-négy, nem túl sűrű, de tényleges alkalom, amikor levélbontáskor majdnem sóbálvánnyá váltam. Egyszer egy sátánista röplap hullott ki a borítékból, amit névtelenül adtak fel, egy erdélyi állomáson, máskor románokat gyalázó, szintén névtelen szöveg bújt meg egy

négyrét hajtott fehér miniszterív közepén. A feladó természetesen ezúttal is ismeretlen volt. Azokat, arra gondolva, hogy rajtam kívül senki nem tud róluk, azonnal megsemmisítettem, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem akartam külön gondot, hercehurcát a szerkesztőség körül. Bementem a hivatali vécébe és ott meggyújtottam valamennyit, majd miután meggyőződtem arról, hogy elégtek, többször is rájuk húztam a vizet."

Snitt: a dolgozószobában.

F. J.: – Könyvedben leírsz egy másik, sokkal drámaibb levél-sztorit is. El tudnád ezt mesélni?

– Igen, az egy olyan levél volt, amit nem tudtam eltüntetni. Azt a levelet nekem már „várnom" kellett. Mert azt beharangozták. És én valahogy nem tudtam eldönteni, hogy azt azért harangozták be, hogy engem ellenőrizzenek, vagy valóban egy olyan szerző „jószándékkal" írta és ezt el akarják kapni... És továbbítottam, tehát...

F. J.: – Mi volt abban a levélben?

– Abban a levélben az volt, hogy... hogy vesszen Ceausescu, ez a nacionál-kommunista vezető, és hogy nem kell megtanulni románul, miért írtam a cikkben nem tudom mit... Tehát egy cikkhez szólt hozzá lényegében... És alá volt írva egy névvel, amiben egy fiatal prózaírónak a nevét ismertem föl, később kiderült, hogy csak kölcsönvette a nevet, tehát álnéven írta ezt a levelet. Levelezőlap volt, nyilvánvaló volt, hogy mit tartalmaz, tíz szemen is keresztülmehetett... De hát egy levél sem volt olyan, hogy... S aztán felhasználtak engem arra, hogy ezt ítéljem el, ez az elítélés pedig az ő perének az egyik kulcsfontosságú irata volt.

Snitt: az esti utcán, félprofilban, szembe a kamerával. Idézek a könyvből:

„Ennek ellenére nem tartom magam gonosztevőnek, se besúgónak. Hogy a világ hogyan ítél meg, ebben nem kívánom őt befolyásolni. Elég súly az rajtam, hogy mindvégig tudni fogom: akaratomon kívül, minden aljas és előzetes szándék nélkül életre szóló szenvedést okoztam egy embernek, akit tulajdonképpen nem is ismertem. Se nem kedveltem, se nem utáltam, s akihez csak annyi közöm volt, hogy történetesen én voltam az, akinek a kezébe került a ki tudja milyen céllal készült néhány keresetlen sora. A dolgok pedig így estek meg és nem másként, vastörvényük, hogy nem lehet semmit visszapörgetni, leírni, kiradírozni. A karambol megtörtént, amelyben mind a ketten javíthatatlanul megsebződtünk."

Snitt: a dolgozószobában.

F. J.: – Érdekel az is a Jelentésekben, hogy nagyon kevés az utalás a más, a környezetedben lévő személyekre. Az érdekel, hogy ez tudatos, nem akartad beártani, belekeverni, kérdezésük nélkül felhasználni? Miért?

– Azt vettem észre, más memoárokat olvasva, s főleg az utólagos reakciókat erre, hogy végül is nem a lényegről szólt aztán a vita, és nem azt figyelték és olvasták ki egy-egy ilyen könyvből, ami abban fontos s ami a vezérfonala, hanem azt, hogy mit írt ipszilonról, mit írt zéről, hogy hány sort írt s hány sort nem írt... Persze, ezt nem *lehet kikerülni így sem. De... volt egy olyan alapállásom, hogy ne másokról beszéljek, mert mások fontosak valóban, fontos szerepet játszottak az életemben, de hogyha túlrészletezem azt, hogy X mit csinált és Y mit csinált, és hogy milyen emberek ők, akkor magamról megfeledkezem. Márpedig elsősorban az én életemmel kellett foglalkoznom. És... volt egy olyan szempont is, hogy bizonyos emberek ismerjenek magukra, de nem biztos, hogy fontos, hogy a nagyközönség tudja, kiről is van szó. Egymás között mi elrendezzük a dolgokat, de miért népszerűsítsem őt adott ponton? Miért csináljak belőle bűnöst? Miért csináljak belőle áldozatot? Tehát... Az áldozat és a bűnös végül is én vagyok ebben a könyvben.*

Snitt: szintén a dolgozószobában, felolvasok a könyvből:

„Kollektív bűnösség pedig nincs. A múlt hibáiért egyénenként kell megvallania mindenkinek a maga felelősségét. E sorok s az ezutániak is azért íródtak, hogy tetteim forrásáig megtalálhassam az utat, amit menet közben elfedtek az illúziók,a torz hitek, a bizonytalanságok és az apró gyávaságok. Ez mind-mind rám váró feladat, mondhatnám, magammal szembeni kötelesség. Ezen túl viszont kollektív bűnrészesség igenis van. A hallgatás, a ferdítés, a kényszerű fintor, a számlabenyújtás, a mosom kezeimet, a minimalizálás csupa szégyenletes tett. Azt hiszem, nekem is hosszabban, és józanabbul kell majd a továbbiakban a tükörbe néznem."

Snitt: az esti utcákon, a néptelen, alig kivilágított téren távolodó alak léptei. Innen-onnan utcai zajok, kiáltások hangzanak fel, fiatalok kerékpáros mutatványokat végeznek a háttérben.

Felirat fut:

Külön köszönet

Kopacz Katalinnak,

a Hargita Megyei Könyvtár

igazgatójának

Végül a stáb is megjelenik az utolsó kockákon.

Készítették – realizat de:

Berszán-Árus György

Csergő József

E. Ferencz Judit

Miholcsa Gyula

T. Bányai Péter

„Jelentések” – továbbra is önmagamban rágódva (olvasónaplómból – 3)

Kivártam egy napot, hogy leülepedjen bennem mindaz, amit Elekes Feri a blogjában az itt elmesélt és be is mutatott riportfilmmel kapcsolatosan leírt. Mert ha azon melegében ülök le, biztosan hosszasan szólok, magyarázkodom, érvelek, pontosítok.

Elmúlt egy nap és már-már oda jutottam, hogy minek is szólni? Hiszen ha így látja, így látja, nincsen ebben semmi rendkívüli, sem természetellenes. A riportfilm elkészült, azt meg lehet nézni, egyszer, kétszer, ahányszor akarja az ember és lehet róla véleményt formálni. A Ferié pedig az, amit megírt a Cseke c. bejegyzésben. Tudomásul veszem. Én lehetnék az utolsó, aki azt mondhatja: igaza van, a film kijátszott engem magam ellen. Még ha történetesen így is lenne igaz.

Mindez hozzátartozik a nyilvánossághoz. Az is, amit a riportban rólam mutattak, amit elmondtam s ahogy elmondtam. És az is, amit Feri elmondhatott. Helyben vagyunk: szabadon lehet beszélni, mert kiengedtem a szellemet a palackból. Tiszteletben tartom mindkét véleményt. Így látják – hát így látják. Ha a tükörnek szeretnék továbbra is élni, akkor most jogosan mardosna belül valamiféle hiú berzenkedés. De az leapadt tegnap óta.

A történelmi igazság kedvéért azért ideírom azt a mondatot, amit a film közvetítése utáni 5-10 percben a riporternek elküldtem:

„Egy mondatos véleményem: még hiányzott belőle kb. 5 perc. Így egy kicsit elbillent afelé, hogy én nem akarom ugyan magyarázni a bizonyítványomat, de mégis magyarázom. Persze, ez csak az én szubjektív benyomásom.” Volt olvasóm, aki így összegezett*: „Nem szeretem a riportert – de lehet, ez csak az én*

bajom. Nem tud kérdezni. Az volt az érzésem, mintha te sem szeretnéd annyira, és épp ezért nem is igyekszel (vagy tudsz) megnyílni kellőképpen előtte. De mindennek ellenére megvan a hangulata az anyagnak." Egy svédországi vélemény: *„Olyan riportot nem lehet készíteni, amelyik mindenkinek tetszik. Nem kell hibáztatni senkit a műsorért. A tetszés-nem tetszés a szakma, az ismerősök, a rokonok, a barátok és a „nembarátok", valamint a közömbös nézők egyéni megítélésének-meglátásának a kérdése. Én annak örültem, hogy láthattalak a környezetedben. (Amin elszomorodtam, az, hogy látszólag senkit sem zavar a repedezett kövezet...) Szerintem – és ez csak sejtés – a riportot a kor szellemével egyező sablon után vágták össze. Nehogymá kilógjon a sorból. Dörzsöltebb riporteralanyok szerződésben kikötik, hogy adás előtt jóváhagyás céljából megnézhetik. Bizonyára nem voltál ebben a helyzetben. Nem érdemes rágódni rajta. Mint minden csoda, ez is csak három napig tart."*

Eddig ahány megközelítés, annyi szempont fogalmazódik meg jelentéseimmel kapcsolatban. Úgy tűnik, ez jó is, rossz is. Jó, mert alaposan körbejárják a könyv zilált, réteges szerkezetét, mint egy minden oldaláról más-más módon magát mutató alkotmányt. Rossz, mert újabb ötleteket adnak ahhoz, esetleg érezhetően tudatosítják, hogy miképpen lenne jó még dolgozni a könyvön, illetve mire kellett volna még tekintettel lennem, hogy mindenkinek tetsző mű szülessék.

De van-e egyáltalán ilyen alkotás? Micsoda kérdés, persze, hogy van: a remekművek. Amikor úgy érezzük, hogy hozzá se tudnánk szólni, mert minden, amit mondanánk, nem érintené az illető alkotást és a kritikusra utalna vissza. Hol vagyok én ettől?

Debreczeni Éva írta nemrég a Jelentések-ről: *„Annyira kíméli kortársait, ismerőseit a rossz fénybe kerüléstől, hogy egyeseket csupán névbetűvel szerepeltet, ami zavaró lehet azoknak, akik nem ismerhetik a történet összes szereplőjét. De hát egy szerző előre félhet, ki tudja, ki miért sértődik meg: amiért benne van vagy amiért kimaradt a visszaemlékezésből...? Ezért inkább óvatos."*

Mondhatom, hogy nem eléggé... Ahogy telik az idő, egyre több jelét észlelem annak, hogy a nagy körültekintésem és az előre, fennen meghirdetett szándékom dacára, itt is, ott is elbaltáztam: úgymond rosszat vagy hamisat is szóltam. Apróságokban, az igaz, de hát az ördög ott bújik meg, vagy nem?

Egy volt kollégám, akivel egy sajnálatos ifjúkori afférom volt, amit az illető s én magam is azonnal megbántunk, de azóta se tisztáztuk vagy hoztuk szóba, bár név szerint nem szerepel a Jelentésekben, mégis magára ismert, mondván: ő teljesen elfelejtkezett életének ama epizódjáról. Töprengek, hogy akkor ez hogy van? Nem emlékszik, de azért mégis?

Családtag említi meg, hogy bizonyos kritikus helyzetben ő dehogy is zokogott, én viszont ezt állítom. Másik családtag életmozzanatáról kiderül, hogy amit én tudtam róla – mert szüleim ekként tálalták – az köszönőviszonyban sincs azzal, amit mások az igazságról tudnak.

És még hányan lehetnek, nevesek és névtelenek, akik érthető módon, szél-jegyzetelnék a könyvet?

Sok esetben kételkedő, de alapjában véve hiszékeny ember vagyok. Szeretem olybá venni mások állításait, történeteit, beszámolóit, hogy azok igenis, valósak. Még olyankor is, amikor nyilvánvaló, hogy kételkednem kellene... De hát: ő mondja, ő tudja... Az az ő igazsága.

Ugyanígy, megvan a magam igazsága is. Ami lehetne akár objektív is, de bizony, legtöbbször nem az, mert ilyen egyáltalán nem létezik. A világot ahányan vagyunk, annyiféle szemlélettel látjuk, értelmezzük. Memóriánk is sokszor megtréfál. A miénk, persze, csalhatatlan, a másoké bizony ki-kihagy, torzít. S ha ez így van, akkor végül is többé-kevésbé mindenkinek a memóriája kikezdhető, felülvizsgálatra szorul. A mész nem kegyelmez. Rövidebb vagy hosszabb távon, de rakódik, dolgozik. Pusztít...

Álljunk csak meg: ez most afféle védekezés akar lenni részemről? Nagyon úgy nézhet ki, pedig a helyzet valóban az, hogy elsősorban én vagyok az, aki azt szeretné és elvárná, hogy írásaiban a valóság és a róla szóló állítások passzoljanak. Én vagyok az, aki nem szeret semmit a fantáziájára bízni, mert úgy gondolja, hogy a valóság elég olyan elemet szolgáltat az alkotónak, amelyek újrarendezésével, műbe emelésével egy új, öntörvényű világ teremthető. Miközben...

A fantázia állandóan dolgozik. Kitölti a valóságcserepek közötti réseket, repedéseket. Mintha cserépszilánkokból alkotnának újra egy valamikori vázát. Amelynek a restaurátor ki kell hogy találja adott ponton bizonyos hajlatait, a formáját, folytonosságát. Azon töprengek, vajon riportjaimhoz, amelyek úgymond a valóság mentén keletkeztek, mekkora adag saját gyártmányú „adalékot” használtam fel, hogy látszólag minden a helyére kerüljön? És hogy ezek az adalékok változtattak-e valami lényegeset az egész arányain, belső logikáján és igazságán?

Nem lett volna egyszerűbb mégis regényben kivetíteni mindazt, ami végül jelentésekbe kényszerült? Vagy jobban kellett volna ügyelnem arra, hogy életemből egyedül csak magamra mutassak és mindenki mást, barátot, rokont, közeli ismerőst, ellenséget, egyforma önmegtartóztatással tartsak a mélyárnyékban? De hát miféle élet ez? Hiszen nem voltam remete, s azt sem mondhatom, hogy senkivel nem kommunikáltam mostanig. A légüres tér marhaság, nem létezik... Alaposabban kellett volna nyomoznom életem mellékszálaiban?

Mindennek elvégezni a próbáját és az ellenpróbáját, ahogy a matematika rigolyái előírják? Kételkedni akkor is, amikor szentül meg vagyunk győződve valamiről?

Jó-e az én-fajta hiszékenységem, vagy szabaduljak meg tőle gyorsan? S ha eddig nem sikerült, az ezután hátralévő, nem túl hosszú és nem is túl dicső szakaszban még kevesebb esélyem marad a változásra? Mondjuk, ez akár lehet egy elfogadható, de nagyon olcsó álláspont. (Na tessék: újra a mentegetőzés, a kibúvás, a felállított léc megkerülése...)

Ezek szerint szerencsésebb, ha valaki megmarad alanyi költőnek? Mert akkor csak magát cincálhatja szét. Akkor viszont az a baj, mert bármelyik önvallomását ellene fordíthatják, s elnevezhetik csapodárnak, vagy éppen kőszívűnek, nyeglének, érzelgősnek, attól függően, hogy ki mit olvas ki a sorok mögül. Mert ilyen a beszédünk, a nyelvünk: sokféle szinten más-más az információértéke. Vagy tán nem is a nyelv ilyen, hanem mi tesszük ilyenné? Bennünk él a sokféle értelmezés lehetősége és a szándéka? Mi használjuk fel gyógyszer vagy méreg gyanánt? Létezik-e egyáltalán gyógyító szó és van-e mérgező kifejezés? Fullánkos beszéd? Hízelgő szó? Nem az ember az, aki gyógyít, mérgez, megszúr valakit vagy hízeleg valakinek? Persze, szavakkal teszi, de büntetlenül semmit sem kenhetünk a szavakra. Visszalőnek ránk...